ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ISSN 1011-727X



NURİ KÖSTÜKLÜ
ALİ SARIKOYUNCU
VEHBİ TANFER
AHMET ÖZGİRAY
VAHDET KELEŞYILMAZ
ŞEFİKA KURNAZ
MUSTAFA BALCIOĞLU
ABDURRAHMAN ALICA
CEMAL AVCI
NEŞE ÇETİNOĞLU
BERNA TÜRKDOĞAN
ETHEM RUHİ FIĞLALI
M. AKİF ERDOĞRU
AHMET HALAÇOĞLU
SÜLEYMAN HATİPOĞLU
RAFET EVYAPAN
İLKNUR KALIPÇI
S. SEDAT KAVLAK
BETÜL BATIR
ÇETİN ALTUNOK
KENAN KILIÇ
FERRUH ZOR
ANIL KILIÇ
SEVİNÇ CİVELEK

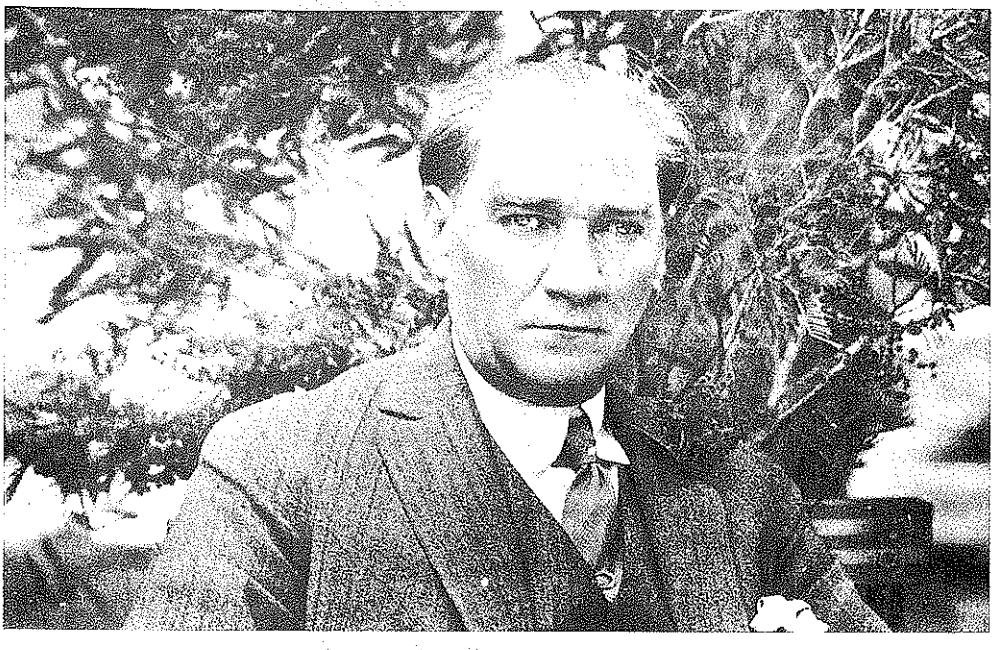
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: XV MART 1999 Sayı: 43

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ISSN 1011-727X



NURİ KÖSTÜKLÜ
ALİ SARIKOYUNCU
VEHBİ TANFER
AHMET ÖZGİRAY
VAHDET KELEŞYILMAZ
ŞEFİKA KURNAZ
MUSTAFA BALCIOĞLU
ABDURRAHMAN ALICA
CEMAL AVCI
NEŞE ÇETİNOĞLU
BERNA TÜRKDOĞAN
ETHEM RUHİ FIĞLALI
M. AKİF ERDOĞRU
AHMET HALAÇOĞLU
SÜLEYMAN HATİPOĞLU
RAFET EVYAPAN
İLKNUR KALIPÇI
S. SEDAT KAVLAK
BETÜL BATIR
ÇETİN ALTUNOK
KENAN KILIÇ
FERRUH ZOR
ANIL KILIÇ
SEVİNÇ CİVELEK

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: XV **MART 1999** **Sayı: 43**

Levent Sahverdi Arşivi



Levent Sahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

PROF. DR. NURİ KÖSTÜKLÜ : Çanakkale'de Şehit Olan Burdurlular ve Millî Sorumluluklarımız 1

PROF. DR. ALİ SARIKOYUNCU : Cumhuriyetin 75. Yılında Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadınının Dünü ve Bugünü 19

M. VEHBİ TANFER : Atatürk'ün Din ve Lâiklik Anlayışı 41

DOÇ. DR. AHMET ÖZGİRAY : Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siyasî İlişkiler (1923-1938) 53

DR. VAHDET KELEŞYILMAZ : Çanakkale Muharebeleri Hakkında Bir Rapor ve Bir Değerlendirme 75

DR. ŞEFİKA KURNAZ : Türk Kadın Hakları –Bir Bibliyografya Denemesi– 81

DOÇ. DR. MUSTAFA BALCIOĞLU : Osmanlı Genç Derneklerinden İnkılâp Gençleri Derneklerine 139

ABDURRAHMAN ALICA ve UZMAN CEMAL AVCI : Tarih Yapanın Anıları 163

UZMAN NEŞE ÇETİNOĞLU : Türk Dostu Edward Taşçı'nın "Bir Amerikalı'nın Türkiye Sevgisi Sergisi" 177

Levent Şahverdi Arşivi

UZMAN YRD. BERNA TÜRKDOĞAN : Mustafa Kemal Atatürk'ten Bir Amerikalı Çocuğa - Curtis La France - 187

KONFERANSLAR

PROF. DR. ETHEM RUHİ FIĞLALI : Do Secular States Have a Future in the Islamic World? (Turkish Case).....203

M. AKİF ERDOĞRU : M. Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Fikri.....219

YRD. DOÇ. DR. AHMET HALAÇOĞLU : Amasya Protokolü ve Osmanlı Hükümetleri.....229

YRD.DOÇ.DR.SÜLEYMAN HATİPOĞLU: Doğu Meselesi ve Millî Mücadele'de Osmaniye 235

PROF. DR. RAFET EVYAPAN : Atatürk ve Sosyal Devlet 253

İLKNUR KALIPÇI : Çevre ve Atatürk 283

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ ÖDÜL YARIŞMASINDA ÖDÜL ALAN ESERLER

S. SEDAT KAVLAK : 75 Yılda Neler Yapıldı, Neler Yapılmalı?.....295

BETÜL BATIR : Cumhuriyet'in Oluşumunda Atatürk ve Sonrası 333

ÇETİN ALTUNOK : Türkiye Cumhuriyeti'nde 75 Yılda Neler Yapılmıştır, Neler Yapılmalıdır?.....361

Levent Sahverdi Arşivi

KENAN KILIÇ — Türkiye Cumhuriyeti'nde 75 Yılda Neler Yapılmıştır, Neler Yapılmalıdır?.....381

FERRUH ZOR : Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye.....401

ANIL KILIÇ : Türkiye Cumhuriyeti'nde 75 Yılda Neler Yapılmıştır, Neler Yapılmalıdır?.....417

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİNDEN HABERLER

SEVİNÇ CİVELEK : 1998 Yılında Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphanesi'ne Yeni Gelen Kitaplar.....427

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XV MART 1999 Sayı: 43

ÇANAKKALE'DE ŞEHİT OLAN BURDURLULAR VE MİLLÎ SORUMLULUKLARIMIZ*

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ**

Çanakkale Zaferi'nin 84. Yıldönümünü kutladığımız şu günlerde şüphesiz hepimizin gözü önünde Türk tarihinin altın sayfalarından biri canlanmaktadır. Akıl durduracak bir kahramanlık destanı olan Çanakkale Muharebeleri daha sayısını bile tam tesbit edemediğimiz şehitlerle birlikte 250 bin civarında Türk askerine mâl olmuş[1] ; fakat, tarihî Türk ordusu da ezici ve üstün düşmanını zayıf gücü, ama erişilmez imanı ile yenerek kahramanlıkları serisine bir yenisini katmıştı.

Zaferin Türk ve Dünya tarihine fevkalade tesirleri oldu. Bu tesirleri veya sonuçları şu ana noktalarda toplamak mümkündür:

Dünya tarihi açısından baktığımızda;

1- Her şeyden önce şunu belirtmeliyiz ki, o zamana kadar "yenilmez" olarak bilinen İngilizler hakkındaki imaj sarsılmıştır. Bu durum sö-

---

* Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi'nin Ankara dışı konferanslarından olarak 18 Mart 1999 tarihinde Burdur'da verilen konferanstır

** Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Tarih Öğr. Anabilim Dalı Bşk.; Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Üyesi.

1 Kesin olmamakla birlikte yabancı kaynaklarda verilen bilgilere göre, İtilaf devletlerinin kayıpları 205.000 İngiliz, 47.000 Fransız olmak üzere 252.000 civarındadır. Türklerin kaybı ise, bazı kaynaklara göre 251.309, bazılarına göre, 213.187, veya daha farklı rakamlardır. Bkz., Genkur. ATASE yay., Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt 3. Kısım Çanakkale Cephesi Harekatı, Ankara 1980, s.499-500; Alan Moorhead, Çanakkale Geçilmez, (Tercüme Günay Salman), İstanbul 1972, s.475; Fikret Günesen, Çanakkale Savaşları, İstanbul 1986, s.357; Fahri Belen, 20'nci Yüzyılda Osmanlı Devleti, İstanbul 1973, s.271; İ.Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.IV, s.430.

Levent Şahverdi Arşivi

mürgelerdeki hürriyet hareketlerini ümitlendirmiş onlara moral kaynağı olmuştur. Bu bakımdan Çanakkale zaferi dünya sömürgecilik tarihinde bir dönüm noktası olabilecek özelliktedir. Nitekim İngilizler hakkındaki bu imajın sarsılmasının ilk meyveleri, Hindistan'da görülmeye başlandı ve İngiliz sömürgeciliğine karşı hürriyet mücadeleleri giderek arttı.

2- Çarlık Rusyası' na boğazlardan yardım gidemeyince, Bolşeviklerin işi kolaylaşmış ve Ekim 1917'de bir Bolşevik ihtilalinin gerçekleşmesinde belki de bu faktör önemli olmuştur.

3- Bulgaristan Osmanlı Devleti safında savaşa girdi.

4- Türkler açısından I. Dünya Savaşı 3 yıl uzamış oldu. Çünkü, İtilaf Devletlerinin Çanakkale'de kazanacakları galibiyet, Boğazlar ve İstanbul'un ele geçirilmesiyle Osmanlı'nın o zaman savaş dışı kalması için yetecek idi.

5- "Hasta Adam" Osmanlı'nın bir başka ifadeyle Türk milletinin gücü, emperyalistlerce yeniden idrak edilmiş oldu.

Türk tarihi açısından bakacak olursak;

1- Bu zaferle birlikte Türk'ün kendine güven duygusu artmıştır. Bu durumun ileride başlayacak olan Millî Mücadele için bir azim ve moral kaynağı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü, 18.yy. ortaları ve özellikle Tanzimat'tan itibaren Osmanlı Devleti'nin sürekli gerileyişi ve mağlubiyetler, Türk milletinin psikolojisi üzerinde olumsuz tesirler bırakmış idi.

2- İstanbul'un işgali dolayısıyla Savaş 3 yıl daha uzamış oldu.

3- Çanakkale Zaferinin belki de ileriye dönük en önemli sonuçlarından biri, bu zaferle birlikte Mustafa Kemal adının temayüz etmesidir. Nitekim, İstanbul'da bir dergi başarılarından dolayı Mustafa Kemal'in resmini kapak resmi yaptı. Şüphesiz bütün bu gelişmeler, ileride başlayacak olan Türk İstiklal savaşının liderinin ortaya çıkışının zeminini hazırlamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

4- Bütün bu olumlu sonuçların yanısıra, Türk milletinin bu savaşta çok kayıp vermesi, özellikle yetişmiş, kalifiye insanların kaybı, Çanakkale'nin bir başka boyutudur. Öyle ki, verilen kaybı, o zamanın tahmin edilen 11-12 milyonluk Anadolu nüfusuna oranladığımızda 40-50 kişide 1 kişinin, bir başka ifade ile hemen her sülaleden şehit veya kayıp verildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Ana hatlarıyla vurguladığımız üzere, Türk ve dünya tarihi açısından bu derece önemli olan Çanakkale Muharebeleri ve Zafer, 84. Yılını kutladığımız ve 2000'li yıllara yaklaştığımız şu günlerde, acaba millî tarih terbiyesi ve mes'uliyet duygusu çerçevesinde ,

Ne derece ele alıp değerlendirebiliyor? Acaba, Türk'ün altın sayfalarından biri olan Çanakkale Zaferini ilmî zemin üzerinde bütün yönleri ile ele alabildik mi? Zafer'in yeni nesle vermesi gereken mesajları doğru tesbit edip uygulayabildik mi? Çanakkale Muharebeleri ve Zaferin bize yüklediği sorumluluklar nelerdir? Bütün bu sorular Çanakkale Zaferinin yıldönümünü idrak ettiğimiz zamanlarda bizi ciddi olarak düşünmeye sevketmelidir... Öyle olması gerektiğini düşünüyorum.

Bu duygu ve sorumluluk çerçevesinde Çanakkale hususunda yapılması gereken bazı projeler şunlar olabilir;

1- Sorumlu tarihçilik anlayışıyla Çanakkale Muharebeleri ve sonuçları, siyasî, askerî, sosyal vb. çeşitli açılardan bir bütün olarak ele alınıp, ilmî zemin üzerinde yeniden yazılmalıdır. Şüphesiz, Çanakkale konusunda yazılmış değerli eserler vardır. Ancak, yeterli olduğu söylenemez. Askeri uzman, tarihçi, sosyolog, psikolog hatta ekonomistin de aralarında bulunduğu bir ekiple hazırlanacak bir çalışma şüphesiz Çanakkale Zaferi gerçeğini çok değişik boyutlarda ortaya koyacaktır. Bazı ilim adamlarımızın da haklı olarak belirttikleri gibi[2] bizler, bu çok önemli savaşları

2 Mete Tunçoku, "Çanakkale Savaşlarının Sayısal Açıdan Değerlendirilmesi", ODTÜ 30. Kuruluş Yıldönümü Çanakkale Savaşlarının Askeri ve Siyasi Yönü Sempozyum Bildirileri (18 Mart 1986), Ankara 1987, s.34.

Levent Şahverdi Arşivi

yeterince bilmiyor, anlatamıyoruz. Yabancıların yenildikleri bu savaşlar için yazıp- çizdikleriyle, kendi yazıp çizdiklerimiz karşılaştırılırsa, bizim ne kadar az yazdığımız görülecektir. Çanakkale Savaşlarını millî ve milletlerarası siyasal ve sosyal yönleri açısından ele alıp inceleyen kapsamlı bilimsel bir eserin henüz yazılmadığı hazin bir gerçektir. Şüphe yoktur ki bu savaşlar herşeyden önce kendi millî tarihimiz, bugünümüz, yarınımız için önemlidir. Çanakkale'de biz vatan topraklarımızı savunduk, vatan için öldük. Bu sebepledir ki önce biz sahip çıkmak zorundayız. Bu sahip çıkış ise, ancak savaşları yeni belge ve kaynaklar ışığında daha objektif çok yönlü ve bilimsel olarak inceleyip değerlendirerek gelecek nesillere çok iyi bir şekilde anlatmakla mümkün olur.

2- Bugün Zaferin 84. Yıldönümünü idrak ediyoruz. Ama ne yazıkki, hâlâ şehitlerimizin isimlerini bilmiyoruz. Bırakınız isimlerini sayı olarak bile tam tesbiti yapılmış değildir. Rakamlar muhtelif kaynaklara göre farklı farklıdır. Bu vatan için toprağa düşmüş askerine, insanına , şehidine yeterince sahip çıkmayan bir milletin istikbale güvenle bakması acaba mümkün müdür? Halbu ki bu konuda yapılabilecek çok şey vardır. Öncelikle Üniversitelere bu alanda büyük sorumluluklar düşüyor. Yüksek Lisans ve doktora çalışmalarında bu konulara yönlendirme olursa, zannediyoruz önemli mesafeler alınacaktır. Bugün pekçok Askerlik Şubesinin eski defterleri, nüfus idarelerinin eski ölüm vukuat defterleri, Ziraat Bankasının şehit-yetim aylığı alanlar kayıtlarında, MSB arşivlerinde vb. daha pekçok kaynaklarda şehitlerin tesbiti mümkündür. Şüphesiz, bu gibi kaynaklardan yapılacak tesbitler, o bölgedeki bütün şehitleri göstermemektedir. Çünkü, askerlik şubesi kanalıyla cepheye gidenlerin yanısıra pekçok kişi gönüllü olarak gitmiştir. Bunların da sağlıklı olarak kayıtları günümüze kadar ulaşmış değildir. Ama buna rağmen hiç olmazsa bilinenden hareketle tesbitler muhakkak yapılmalıdır. Esasen bu konu yani şehitler konusu Konferansımızın ağırlık noktasını teşkil ettiği için, Çanakkale'de Şehit olan Burdurlular üzerinde yaptığımız değerlendirmeler de, biraz sonra ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

3- Her ilde, ilçede hatta köyde şehit olanların isimlerini tesbitten sonra, isimlerin yazılı olduğu abideler hazırlanmalıdır. Bu Türk tarihinin devamlılığı ve millî heyecanın yeni nesillere aktarılması bakımından fevkalade gerekli bir icraattır. Emperyalist emelleri uğruna ülkelerinden binlerce kilometre ötede çarpışan Avrupalılar buralarda ölen askerleri için abideler dikmişlerdir. Meselâ, İngiltere'de bu tür abidelere, anıtlara sıkça rastlamak mümkündür. Manchester şehrinin merkezinde üzerinde isimleri yazılı 1890'lı yılların başında Güney Afrika Savaşında ölen Manchesterlılar abidesi vardır. Almanlar da gerek I. Dünya Savaşı gerekse II. Dünya savaşında ölenlerin hatırasına sahip çıkmaktadırlar. Bazı kiliselerde hatta bazı köylerdeki kiliselerde giriş kısmının sağında ve solunda "bu köyden I. ve II. Dünya savaşında ölenler" şeklinde bu kişilerin adlarının tek tek yazılmış olduğu mermer plaketler bulunmaktadır.

O halde, gözünü kırpmadan, Atatürk'ün ifadesiyle "hiç ufak bir fütur bile göstermeden" vatanı için canını seve seve veren şehitlerimize karşı bu noktada bizim vazifelerimiz vardır. Biraz önce söylediğimiz gibi, şehit ve zayiat sayısını Savaş yıllarındaki Anadolu'nun nüfusuna oranla düşündüğümüzde aşağı- yukarı 40-50 kişide bir kişinin şehit veya savaş dışı kaldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Öyle ki, bu şehitler arasında henüz yeni buluğa erenler vardı.

"Hey Onbeşli Onbeşli

Tokat yolları Taşlı

Onbeşliler gidiyor

Kızların gözü yaşlı" mısralarıyla başlayan türkülerimiz bugünlerde çıkmıştır. 1315 doğumlu olup o tarihlerde 16 yaşında cepheye koşanların geride, milletimize bıraktığı izlerdir bunlar. O halde bu durumu dikeceğimiz abidelerle yeni nesillere aktarmalıyız. Bunu yapabildiğimiz ve kendi sülalesinden bu vatan için toprağa düşenleri nakşedebildiğimiz oran-

Levent Şahverdi Arşivi

da, gençlerimiz çocuklarımız vatanın korunmasında ve yükseltilmesinde daha azimli ve daha kararlı olacaktır.

4- Öncelikle yapmamız gereken görevlerden birisi de şehitliklerimize sahip çıkmak, onları imar etmek ve layık olduğu bakım ve ihtimamı göstermek olmalıdır. Çanakkale'deki İngiliz mezarlığı ile Türk şehitliğinin durumunu mukayese ettiğimizde, acaba mahcup olmamak mümkün mü? Bundan birkaç yıl önce bir televizyon programında Çanakkale'deki şehitliğimiz ekrana getirildi. İngiliz mezarlığı daha bakımlı idi. İngiliz mezarlığındaki görevli bekçinin, Türk şehitliğindeki bekçiye göre, gerek kılık kıyafet ve gerekse aldığı maaş bakımından kat kat iyi durumda olduğu görülmüştür. Bütün bu durumlar, zaferin 84. Yıldönümünü kutladığımız bu günlerde bizi düşünmeye sevketmektedir. Gerçi son yıllarda şehitliklerimizde iyileştirmeye yönelik çalışmalar vardır, ama yeterli değildir.

5- Çanakkale Muharebeleri ile ilgili ihmal edilmiş bir önemli husus da, o günleri bütün canlılığı ile ortaya koyan henüz bir "Çanakkale" filminin yapılmamış olmasıdır. Zafer yıldönümü günlerinde yıllardır seyredegeldiğimiz bir film "Gelibolu", ise yabancı yapımdır. Vakit geçirmeden, konu ile ilgilenen ilim adamlarından da istifade edilerek belgelerin ışığında "Çanakkale" filmi yapılmalıdır. Pekçok millet bugün senaryo sıkıntısı çekmektedir. Geçmişin veya milli hafızanın yeni nesle aktarılmasıyla ancak "millet"in inşa edilebileceğinin farkında olan devletler bugün basit bir konuyu bile gayet heyecanlı ve sürükleyici filmler haline getirebilmektedirler. Meselâ, Vietnam Savaşında yalnızca bir köprünün yapımı ve imhasını konu edinen bir "Kawai Köprüsü" fevkalade sürükleyici bir film olarak yapılabilmektedir. Her Western filmi bir bölgenin veya kasabanın tarihinden kesitlerdir. Amerika, benzeri tarihî ve kültürel filmlerle bir "Amerikan" milleti kurmanın hesabı ve heyecanı içindedir. Tarih bir milletin hafızasıdır. Bu hafızayı güçlü tutmanın yollarından biri de tarihî ama ciddî filmlerdir. Köklü bir devlet geleneğine sahip olduğumuzdan dolayı tarihimiz, Türk'ün karakterini, kahramanlığını ser-

Levent Şahverdi Arşivi

gileyen gerçek senaryolarla doludur. Yapılacak filmlerle bu hazineler ortaya çıkarılmalı, yeni nesillere aktarılmalıdır.

Henüz karakterin yeni oluştuğu ve millî hislerin teşekkül etmeye başladığı Anaokulu ve ilköğretim seviyesindeki çocuklarımıza hitap edecek şekilde "Çanakkale Zaferi"nin çizgi filmlerinin hazırlanması belki de üzerimize düşen vazifelerin en önemlilerinden biridir.

Sayın Konuklar, Hanımefendiler, Beyefendiler!

Çanakkale Zaferinin 84. Yıldönümünü idrak ettiğimiz bu anlamlı günde, Çanakkale ile ilgili ortaya koymaya çalıştığımız bu sorumluluklarımıza şüphesiz daha başka projeler de eklenebilir. Bu sorumluluklar çerçevesinde bizim konferansımızın ağırlık noktasını biraz önce de bahsettiğimiz üzere, Çanakkale'de Şehit Olan Burdurlular oluşturmaktadır.

Bu bildirimizde değerlendirmeye tabi tutulan Şehitler, Burdur Merkez İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivindeki Ölüm Vukuat Defterlerinden Tesbit edilen Şehitler olacaktır.. Sözkonusu arşivdeki 2, 3, ve 4 numaralı Ölüm Vukuat defterlerinde I. Dünya Savaşının çeşitli cephelerinde, Çanakkale'de şehit olanlarla İstiklal Savaşında Şehit olanların isimlerine rastlamak mümkündür. Bu kayıtlarda şehitlerin mahalle ve köyleri belirtilmiştir. Biz, bu konuşmamızda yalnızca Burdur merkezden şehit olanlar üzerinde duracağız. Köyler bu konferansımıza dahil edilmemiştir. I. Dünya Savaşının değişik cephelerinde şehit olanlar içinde Çanakkale'de şehit olanları tesbit ederken, "şehit olduğu yer" sütununda Çanakkale'de şehit olduğu açıkça belli olanlar değerlendirmeye alınmıştır. Bunun dışındakiler bizim buradaki değerlendirmemizin dışında bırakılmıştır. Mesela; bazı kayıtlarda, şehit olunan yer Çanakkale, Arıburnu, Settü'l-bahr vb. açıkça belirtilirken, bazılarında ise "esna-yı muharebede", "meydan-ı harbte" ifadeleri vardır. Dolayısıyla, bu tür ifadelerin bulunduğu isimlerin Çanakkale'de şehit olma ihtimali olmakla birlikte, biz şehadet yeri Çanakkale olduğu kesin olanları esas aldık. Bu şartlar çerçevesinde aşağıda isimleri tek tek verilmiş olan 69

Levent Şahverdi Arşivi

şehit tesbit edilmiştir. Şüphesiz burada şu hususu özellikle belirtmek istiyorum. Bu rakam, yalnızca Burdur merkez İlçe Nüfus Müdürlüğü 2,3, ve 4 Numaralı Ölüm vukuat defterlerinde, Burdur Merkez'den olup da (köyler hariç), şehadet yeri kesin Çanakkale olduğu belli olanları ifade etmektedir. Değilse, Askerlik Şubesi ve diğer kaynakların da dahil edilmesiyle bu rakamın kat be kat artacağı tabiidir. Öbür taraftan, biz yalnızca mevsuk olanlardan hareket ettik. Askerlik şubesi ve diğer kayıtlara girmeyip gönüllü olarak Savaşa katılanları da hesaba kattığımızda şehitlerin boyutunun daha da genişleyeceği muhakkaktır[3].

Şimdi, aşağıda bir tablo halinde bu şehitleri isim isim veriyoruz;

3 Ölüm Vukuat defterlerindeki kayıtların temininde değerli öğrencim Burdurlu Osman Koçibay'ın önemli yardımları olmuştur. Kendisine teşekkür ediyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

ŞEHİDİN ADI	MAHALLE ve Mesken Numarası	DOĞUM TARİHİ	ŞEHİD OLD. YER VE TARİH	MEDENİ DURUMU VE YAŞI	Kay. Old. Defter
1-Kart Mustafa oğlu Ali	Hamidiye 89	1306 (1890)	Çanakkale, 18 Mart 1915	Bekar, 25	Def.Nu: 2 58/ 1448
2-Sancakağlu Mehmetin oğlu Mustafa	Receb 69	1302 (1886)	Göçer Mahmud Bey Deresi 12 Haziran 1915	-------- 29	64/ 1582
3-Veyisoğlu Ali'nin oğlu hüseyin	Cami-i kebir 37	1303 (1887)	Anburnu 19 Mart 1915	Evli (Âliye) 28	64/1583
4- Bağdatlıoğlu Himmet oğlu Mehmet	Karasenir 140	1307 (1897)	Gelibolu 01 Mayıs 1915	---------- 24	65/ 1604
5- Arap Eminoğlu Mustafa oğlu Nuri	Hamidiye m. 189	1309 (1893)	Kirte 08 Haziran 1915	-------- 22	65/ 1625
6-Tokmayaoğlu Osman oğlu Hasan	Şeyh Sinan m. 169	1302 (1886)	Settü'l-bahr 17 Mayıs 1915	Evli (Dudu) 29	68/ 1696
7- Tekelioğlu Süleyman oğlu Habib	Divanbaba m. 174	1300 (1884)	Karayüz 24 Haziran 1915	Evli (Fatma) 31	68/ 1697
8- Hacıdedeoğlu Süleyman oğlu Şükrü	Derslik m. 294	1304 (1888)	Kerevizderesi 04 Haziran 1915	-------- 27	69/ 1721
9- Kırağıoğlu? Ahmed oğlu Hasan	Yenice M. 31	1297 (1881)	Kerevizderesi 05 Haziran 1915	-------- 34	70/ 1746
10-Alayhekiroğlu? Ömer Ağa oğlu Sabit	Üçdibek 182	1304 (1888)	Domuzderesi 18 Mayıs 1915	-------- 27	70/ 1747
11- Emrullahoğlu Hasan Ali oğlu Emrullah	Kuyu M. 84	1300 (1884)	Yassıtepe 05 Haziran 1915	-------- 31	70/ 1748
12- Hacı Mahmutoğlu Mehmet oğlu Nuri	Cami-i Kebir M. 99	1302 (1886)	Çanakkale civarı 20 Temmuz 1915	-------- 29	70/ 1749
13- Mücellaoğlu Hasan oğlu Mehmet	Hamidiye M. 240	1297 (1881)	Gelibolu 16 Eylül 1915	-------- 34	74/ 1836
14- Kabakulakoğlu Osman oğlu Mustafa	Şeyh Sinan M. 128	1309 (1893)	Settü'l-Bahr 05 Mayıs 1915	-------- 22	74/ 1837
15- Kocalmamoğlu İsmail oğlu Alirıza	Üçdibek M. 79	1305 (1889)	Gelibolu 10 Haziran 1915	-------- 26	74/ 1838
16- Abbaszade Mehmet Ef. Oğlu Osman	Diyanbaba M. 77	1305 (1889)	Kerevizderesi 25 Mayıs 1915	-------- 26	74/ 1839
17- Veziroğlu Şükrü oğlu sadık	Şeyh Sinan M. 196	1303 (1887)	Gelibolu sol cenah 22 Haziran 1915	-------- 28	74/ 1840
18- Kerim oğlu salih	Yoğurtçu M. 15	1302 (1886)	Gelibolu sol cenah 22 Haziran 1915	-------- 29	74/ 1841
19- Ayanoğlu Mustafa oğlu Şükrü	Şeyh Sinan M. 78	1307 (1891)	Settü'l- Bahr 17 Mayıs 1915	-------- 24	74/ 1884
20 Dingiloğlu ? İbrahim oğlu Halil	Hecin M. 91	1305 (1889)	Kerevizderesi 26 Mayıs 1915	-------- 26	76/ 1894
21- Cakcakoğlu Ali oğlu Latif	Hamidiye M. 288	1302 (1886)	Anafartalar 24 Ağustos 1915	Evli (Fatma) 29	80/ 1981
22- Ödekoğlu Ömer oğlu Nuri	Divanbaba 230	1299 (1283)	Settü'l- Bahr 20 Haziran 1915	-------- 32	80/ 1984
23- Ayşeoğlu İbrahim oğlu alirıza	Hamidiye 147	1307 (1891)	Kanlıdere 22 Mayıs 1915	-------- 24	80/ 1990
24- Doğanoğlu Mehmet oğlu Mehmet	Burç 23	1302 (1886)	Settü'l- Bahr 06 Haziran 1915	-------- 29	88/ 2198
25- Sakalütfioğlu? Hasan oğlu Süleyman	Hecin 99	1290 (1874)	Soğanlıdere 27 Ekim 1915	-------- 41	90/ 2236
26-Kayrakçıoğullarından Veli oğlu Veli	Yenice 250	1292 (1876)	Ağa deresi 19 Kasım 1915	Evli (Şefika) 39	99/ 2474
27- Karagözoğlu Aziz Ağa oğlu Mehmet	Hacı Ömer 25	1305 (1889)	Süngübayırı 07 Ağustos 1915	Evli (Vesile) 26	106/ 2650

Levent Şahverdi Arşivi

29- Kalfaoğullarından Mehmet Oğlu Arif	Dere	70	1308 (1892)	34.Alay, I.Tabur 07 Ocak 1916	Bekar 23	133/ 3323
30- Fahrioğlu Hasan oğlu İsmail	Divanbaba	44	1295 (1879)	Anafartalar 22 Ağustos 1915	Evli (Zeynep) 36	134/ 3350
31- Tamtamoğullarından İbrahim oğlu Halil İbrahim	Divanbaba	202	1300 (1884)	Anafartalar Yusufçuk tepesi, 9.08.1915	Evli (Ayşe) 31	144/ 3578
32- Göde Haliloğlu Hasan oğlu Mehmet	Derslik	4	1302 (1886)	Kirte 07 Ağustos 1916	-------- 30	149/ 3704
33- Telgrafçıoğlu Mehmet Oğlu Salih	Şeyh Sinan	15	1307 (1891)	Anafartalar 16 Aralik 1916	-------- 25	153/ 3819
34- Memecioğlu Salih oğlu İsmail	Hamidiye	138	1300 (1884)	Ortaköy 20 Ocak 1917	Evli (Fatıma) 32	161/ 4012
35- Kaşıkçıoğlu Süleyman oğlu Şükrü	Cami-i Kebir	101	1313 (1897)	Kanlıdere 22 Mayıs 1917	------- 20	208/ 5248
36- Kademlioğlu Mustan oğlu Zühdü	Karasenir	107	1311 (1895)	Çanakkale 02 Eylül 1917	-------- 22	212/ 5344
37- Görücüoğlu Ali oğlu İbrahim	Derslik	175	1304 (1888)	Kirte 09 Ocak 1916	Evli (Şerife) 27	228/ 5745
38- Tataroğlu Mehmet oğlu Rahmi	Şeyh Sinan	73	1306 (1890)	12. Fırka Hastanesi 10 Aralık 1915	-------- 25	268/ 6727
39- Hamamcıoğlu Mehmet oğlu Bekir	Şeyh Sinan	17	1293 (1877)	Çanakkale Temmuz 1915	Evli (Hatice) 38	281/ 7055
40-Hacıhüseyin Hafız-oğullarından Mehmet Emin oğlu Hüseyin	Divanbaba	208	1307 (1891)	Anafartalar 09 Ağustos 1915	Bekar 24	Def. N: .3 9/ 222
41- Ağlasunluoğlu Osman oğlu Ahmet	Divanbaba	150	1300 (1884)	Settü'l Bahr Haziran 1915	Bekar 31	22/ 530
42- İşci Ahmedoğlu Mehmet	Hacı İbrahim	29	1301 (1885)	Domuz deresi 28 Haziran 1915	Bekar 30	22/ 532
43- Bedcloğlu Hasan oğlu Ali Rıza	Hamidiye	181	1299 (1883)	Değirmen deresi 01 temmuz 1915	Evli (Sıdıka) 32	22/ 537
44- Hüseyin Velioğlu Ali oğlu Hüsnü	Divanbaba	59	1309 (1893)	Domuz deresi 25 Mayıs 1915	Bekar 22	25/ 604
45- Çizmecioğlu Arif oğlu Mustafa	Derslik	100	1302 (1886)	Settü'l- Bahr 30 Ağustos 1915	Evli (Hatice) 29	27/ 656
46- Hacı İsmailoğlu Ali oğlu İsmail	Manastır	39	1304 (1888)	Anafartalar 21 Haziran 1915	------ 27	30/ 744
47- Hoca Hasan oğlu Hasan	Yenice	118	1296 (1880)	Anafartalar 25 Ağustos 1915	Evli (Saniye) 35	38/ 931
48- Kışlahoğlu Ali oğlu Halil	Manastır	32	1301 (1885)	Settü'l- Bahr 25 Haziran 1916	Evli (Adile) 31	38/ 934
49- Deli Hüseyinoğlu Hüseyin oğlu Halil	Yenice	297	1305 (1889)	Domuz Deresi Haziran 1915	Evli (Havva) 26	42/ 1044
50- Katırcıoğlu İbrahim oğlu Ömer	Hacı Ahmet	37	1301 (1885)	Anafartalar 21 Ağustos 1915	Evli (Fatıma) 30	45/ 1111
51- Tavacıoğlu? Ömer oğlu Yusuf	Karasenir	75	1309 (1893)	Settü'l – Bahr 19 Haziran 1916	Evli (Rukiye) 23	51/ 1273
52- Kışlalıoğlu Mehmet oğlu Ali	Konak	33	1301 (1895)	Anafartalar Haziran 1915	Evli (Ayşe) 30	148/ 3682
53- Mustafa oğlu Mehmet	Hecin	142	1308 (1892)	Anafartalar 22 Ağustos 1915	Evli (Arife) 23	202/ 5029
54- Tahracıoğlu Hüseyin oğlu Mehmet Ali	Şeyh Sinan	157	1310 (1894)	Çanakkale 21 Haziran 1915	Evli (Emine) 21	205/ 5118
55- Hacı Habiboğlu Abdullah oğlu Mehmet	Hecin	117	1302 (1916)	Gölköy 1916	Evli (Aliye) 30	207/ 5163

Levent Şahverdi Arşivi

56- Kayabaşoğlu Abdullah oğlu Süleyman	Manastır 75	1305 (1889)	Settü'l- Bahr 03 Temmuz 1915	Bekar 26	219/ 5449
57- İsmailoğlu Musa oğlu Hasan	Şeyh Sinan 200	1290 (1874)	Çanakkale 1916	Evli (Zehra) 42	236/ 5870
58- Ömer Ağaoğlu Halil oğlu Ethem	Derslik 303	1298 (1882)	Kanlıdere Ağustos 1915	Bekar 33	247/ 6161
59- Ömer Ağaoğlu Halil oğlu Sümleyman	Derslik 303	1312 (1896)	Kanlıdere Temmuz 1915	Bekar 19	247/ 6162
60- Hancıoğlu Süleyman oğlu Hasan Hüseyin	Divanbaba 124	1308 (1892)	Çanakkale Şubat 1915	Evli (Ayşe) 23	257/ 6404
61- Murğuloğlu İsmail oğlu Tahir	Derslik 288	1304 (1888)	Çanakkale 04 Mayıs 1915	Evli (Vesile) 27	258/ 6418
62- Tüfloğlu Osman oğlu Ahmet	Hamidiye 246	1332 (1916)	Çanakkale 1916	Evli (Saliha) 40	264/ 6572
63- Kocatabanoğlu Mustafa oğlu Halil İbrahim	Karasenir 86	1308 (1892)	Kumkale 1916	Bekar 24	**Def. N: 4** 22/ 540
64- Mehmet oğlu Mehmet Kelekçi	Cemil Bey 302	1291 (1875)	Çanakkale 1915	Evli 3evli (Adile,Hatice, Hatice), 40	51/ 1240
65- Süleyman oğlu Mehmet Ali Balhşen	Şeyh Sinan 41	1295 (1879)	Çanakkale 1917	Evli (Zeliha) 38	52/ 1268
66- Büllioğlu Hacı Osman oğlu Ahmet	Cemil Bey 246	1292 (1876)	Kerevizderesi 28 Haziran 1916	Evli (Saliha) 40	55/ 1347
67- Hacı Ahmetzade Ahmet oğlu Hüseyin	Yoğurtçu 30	1332 (1916)	Çanakale Alay 34'de 1916	Bekar 27	58/ 1425
68- Derviş Ağazade Numan oğlu Süleyman	Yoğurtçu 50	1314 (1898)	17. Alay, I.Tabur 1916	Bekar 18	89/ 2198
69- Ammet oğlu Kadir	Burç 29	1298 (1882)	Çanakkale 1916	Evli (Hadiye) 34	121/ 1970

Şimdi , bu tablo üzerinde bazı değerlendirmelere girmek istiyoruz;

Şehitlerin mahallelere göre dağılımına baktığımızda, her mahalleden şehit olduğunu söyleyebiliriz. Sayı olarak bir değerlendirme yapacak olursak, en fazla Şehidin 10'ar şehitle Divanbaba ve Şeyh Sinan mahallelerinde, en az şehit sayısının ise 1'er şehitle Receb, Kuyu, Hacı Ömer, Hacı İbrahim, Hacı Ahmet, Konak ve Dere mahallelerinde olduğu görülmektedir. Bu durum mahallelerin o zamanki nüfus durumuyla ilgili olabileceği gibi, askere sevkiyat cepheleriyle de ilgili olabilir. (Bkz., GRAFİK:1)

Levent Şahverdi Arşivi

Burdurlular, Çanakkale'de, Settü'l- bahr, Anafartalar, Gelibolu, Kerevizdere, Domuzderesi, Kanlıdere, Kirte, Arıburnu, Değirmendere, Soğanlıdere, Yassıtepe, mevkilerinde şehit olmuşlardır. En fazla şehit, Settü'l- bahr ve Anafartalar'da verilmiştir. Bunu diğer yerler takip etmektedir. Dikkat edilirse, Anafartalar ve Settü'l- Bahr, Çanakkale Muharebelerinde göğüs göğüse en çetin çatışmaların geçtiği yerlerdir. Sözkonusu bu çarpışmalar, bir bakıma Çanakkale muharebesinin neticesini tayin eden çarpışmalardır. Burdurlular, en fazla bu mıntıkalarda şehadet mertebesine ulaşmıştır. (Bkz., GRAFİK:2)

Şehadet zamanları hususunda da bazı neticelere ulaştık. Yukarıdaki Şehitlerin tamamına yakını , 1915 yılının Mart - Kasım aylarında Hakk'a kavuşmuştur. En fazla Haziran ve arkasından da Ağustos aylarında şehit düşüldüğü görülmektedir. Bu durum sözkonusu aylarda çarpışmaların daha da şiddetlenmiş olabileceğini akla getiriyor.

(Bkz., GRAFİK:3)

Şehitlerin yaşlarına baktığımızda 18 yaşından 42 yaşına kadar hemen her yaşta şehide rastlıyoruz. En fazla şehit 29 yaşında toplanmaktadır. Bunu, 26,27, 30, 31 yaşları takip etmektedir. (Bkz., GRAFİK: 4)

Kayıtlarda şehitlerin medenî durumlarına dair bilgilere de rastlıyoruz. 69 şehid'in 30'una evli kaydı düşülmüş ve eşlerinin isimleri de yazılmıştır. Geri kalan 39 şehid için bazılarına bekar kaydı düşülürken bazılarına ise ilgili haneye çizgi çizilmiştir. Evli olanlar özellikle evli olarak belirtilip eşlerinin de isimleri yazılmış olduğundan evlilerin dışında kalanların bekar olduğu anlaşılıyor. Bu rakamları % ile ifade etmek gerekirse, şehitlerin % 43'ünün evli % 57'sinin ise bekar olduğunu söyleyebiliriz. Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı'nın son yıllarından özellikle 1911 Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren peşpeşe birbirini kovalayan savaşlar yüzünden, Türk insanı belki evlenmeye bile vakit bulamadı. Zaten evlenenler de uzun süre evinden uzak kaldı. Değerlendirdiğimiz şehitler içinde % 57'sinin - ki bu rakam oldukça yüksek bir rakamdır- bekar olarak şehit olması, neslin devamı hususunda

Levent Şahverdi Arşivi

da bazı endişeleri beraberinde getirmektedir. Bu durum, Çanakkale Zaferi'nin ne derece zor şartlar ve fedakarlıklar içinde kazanıldığını gösteriyor.

Öte yandan, evli olanlar içinde yalnızca bir kişinin Cemil Bey mahallesinden Mehmet oğlu Mehmet Kelekçi'nin birden fazla hanımla (üç hanımla) evli olduğunu görüyoruz. Diğerlerinin hepsi bir hanımla evlidir. Bu durum, Osmanlı- Türk toplumunda daha geniş anlamıyla Türkler'de bir eşle evliliğin esas ve yaygın olduğunu ortaya koyan çalışmaları teyit etmektedir. (Bkz., GRAFİK: 5)

Tablodaki şehit isimlerine baktığımızda, 30'un üzerinde farklı isim olmakla birlikte en fazla "Mehmet" isminin bulunduğunu görüyoruz.

Çanakkale'de şehit olan Burdurluları konu aldığımız bu araştırmada, Çanakkale hatıralarıyla dolu gazilerimizi de hatırlamak durumundayız. Burdur, şehitlerinin yanısıra gazileriyle, adsız kahramanlarıyla da meşhur bir vatan coğrafyamızdır. Öyle ki adına destanlar yazılan gazilere rastlıyoruz. Bir örnek vermek isitiyoruz. Yenice mahallesinden Kademlioğlu İsmail Başçavuş - İsmail Doğaner - bunlardan biridir. Gazi İsmail Başçavuş, Çanakkale ve İstiklal savaşı gazisi olarak ömrünün son yıllarını felçli halde iki gözlü mütevazi bir evde geçirmiş, Burdur depreminde yıkılan evini bir vefa ve kadirşinaslık örneği olarak dönemin valisi Naci Bozkurt ve Eğitim Tugay Komutanı yaptırmışlar idi. 4 Nisan 1972'de 90 yaşında iken vefat eden Gazi'yi , vefatından 1,5 ay önce evinde ziyaret eden İsmail Hakkı Yılanlıoğlu o andaki duygularını "Büyük Gazi Başçavuş" adıyla bir destana döküvermiş idi. Yılanlıoğlu'nun bu röportajı ve yazdığı destanı dönemin basınında da yayınlanmış ve yankı bulmuş idi[4].

Ispartalı Gazi Hattat Mehmet Hilmi Sözer de hatıralarında Kilitbahir, Soğandere ve Domuzdere'deki çarpışmaları anlatırken şöyle diyor; "17

4 Bakz.; Ahmet Kabaklı, Tercüman Gazetesi, 25. 03. 1972; Tahir Kutsi Makal, Son Havadis, 21. 04. 1972; İsa Kayacan, Burdur Hatırlamaları, Ege yayınları, Ankara 1991.

Levent Şahverdi Arşivi

Nisan günü Domuzderesine geldik. 18 Nisan sabahı ilerledik ve siperlerde gövde açık yürüdük. İlerledik, süngüyle düşmana hücum etmek üzere iken düşmanın gerek makinalı tüfenk ve gerek piyade ateşi ve gerek topçu ateşi şiddetle üzerimize başladı ve bize hiçbir suretle ilerleme alanı vermedi. Fakat o efradın kalbinde ve göğsünde imanları ve iman kuvveti vardı. İçimizden Burdurlu Abdullah isminde bir nefer arkadaş; Niye duruyoruz arkadaşlar? Niçin harekete geçmiyoruz? Diyerekten, Allahını seven peygamberini seven ileri yürüsün demesiyle hücuma kalktı. Arkasından 4. Bölük kumandanı Kazım bey, kılıcını çekti; Allahını peygamberini seven ileri yürüsün dedi ve hücuma geçtik. Taarruza geçtiğimizde iki- üç saat geçmemişti ki işittiğime göre 480 mevcuttan 17 kişi kalmıştık, kalanlar da yaralı idik"[5]. İşte burada da bir adsız kahraman, şehid Burdurlu Abdullah'la karşılaşıyoruz. Tarihimiz bunun gibi, bilinen ve bilinmeyen sayısız kahramanlık ve şehadet örnekleriyle doludur.

Çanakkale'de başlayan azim ve moralle girdiğimiz İstiklal Savaşında da Burdur üzerine düşeni yaptı. Bunu müstakil bir araştırmamızda ayrıntılı olarak yayınladık[6]. Pekçok yere nasip olmayan ve sayıları mahdut olan milli cemiyetlerden Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti'nin bir şubesi de Burdur'da açıldı. Burdur'lu Fitnat Hanım'ın başkanlığında toplanan Burdurlu kadınlar, daha önce Bacıyan-ı Rum olarak bilinen ve Anadolunun Türkleşmesinde ve vatan olmasında büyük rolü olan zümrelerin bir devamı olarak İstiklal Harbi sırasında da Anadolu'nun vatan kalmasında canla başla çalıştılar. Tabi burada konumuz, Çanakkale'de şehit olan Burdurlular olduğu için, bunun dışındaki konulara ayrıntılı olarak giremiyoruz.

Değerli dinleyiciler!

Millî hatıralara sahip olan, bu hatıraları ölüm-kalım fedakarlıkları pahasına elde etmiş bulunan milletler, o hatıra ve şerefleri ve ibret levhalarını

5 M. Ali Ünal, "Birinci Dünya Savaşı Gazisi Hattat Mehmet Hilmi Sözer'in Hatıraları", SDÜ, Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:1, Isparta 1995, s.304- 305.

6 Nuri Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli Isparta ve Burdur Sancakları, Kültür Bak. Yay. Ankara 1990.

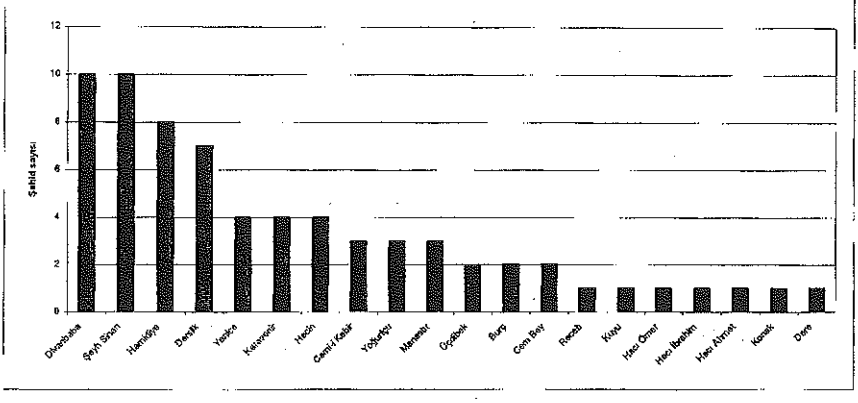
Levent Şahverdi Arşivi

gelecek nesilleri uyaracak ve bilinçlendirecek şekilde değerlendirmek ve onların vicdanlarına nakşetmek borcundadırlar. Milli hatıraları yaşamak, onları gönüllerde ve hafızalarda canlı tutmak, mes'uliyet duygusu içinde alınacak tedbirlerle, yapılacak icraatlarla mümkün olur. Millî hafızaya sahip çıkmayan, onları yeni nesillere aktarmayı bilmeyen milletler hassasiyet cevherlerini, yaşama güçlerini, yükselme enerjilerini kaybederler. Bu duygu ve düşünceler çerçevesinde, Çanakkale'de şehit olan Burdurluların isimlerinin yazılı olduğu bir abidenin şehrin uygun bir yerine nakşedilmesinin veya başka icraatlarla şehit isimlerinin yaşatılmasının gerekli ve faydalı olacağını düşünmekteyim.

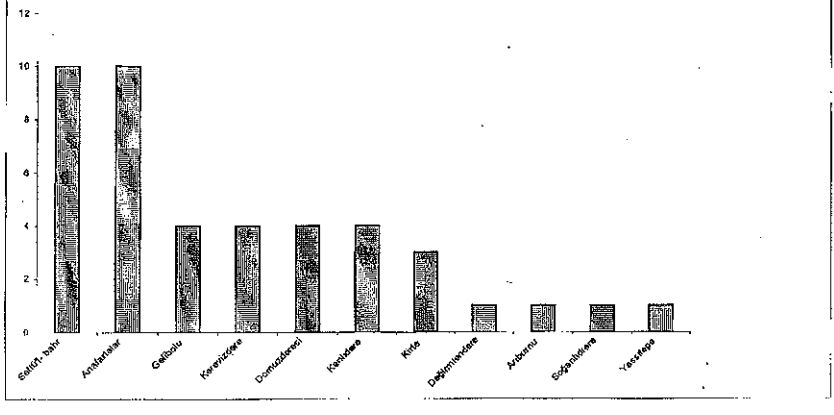
Çanakkale Zaferinin 84. Yıldönümünü bu duygu ve temmeniler içinde idrak ederken, başta Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, canlarını ve kanlarını vatan topraklarına veren ve akıtan şerefli ordumuzun değerli mensuplarını, aziz şehitlerimizi, Burdurlu şehitlerimizi rahmetle ve şükranla anıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

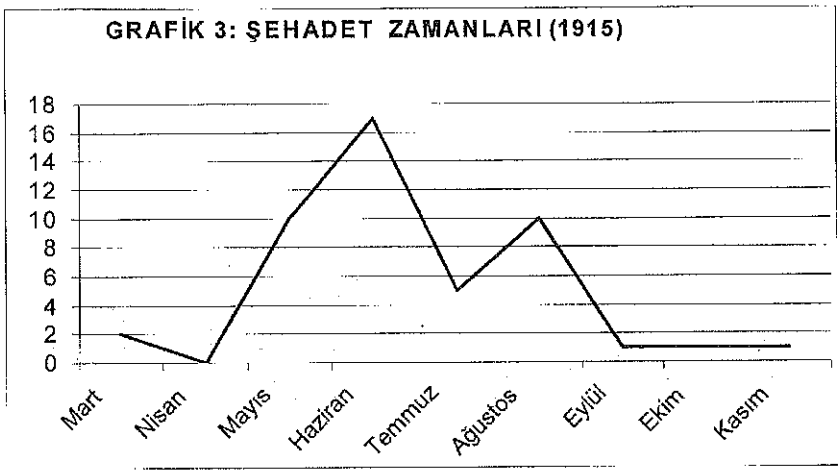
GRAFİK 1: ŞEHİTLERİN MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI

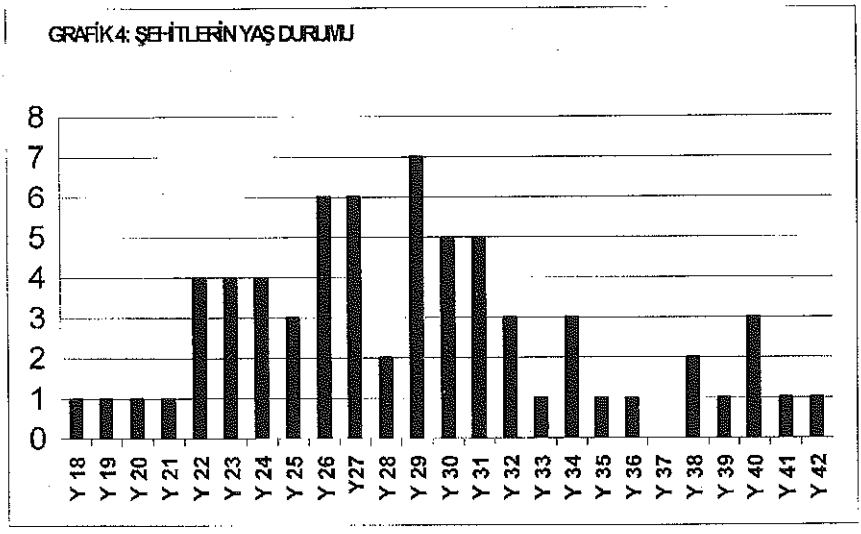


GRAFİK 2: ŞEHİT DÜŞÜLEN YERLER

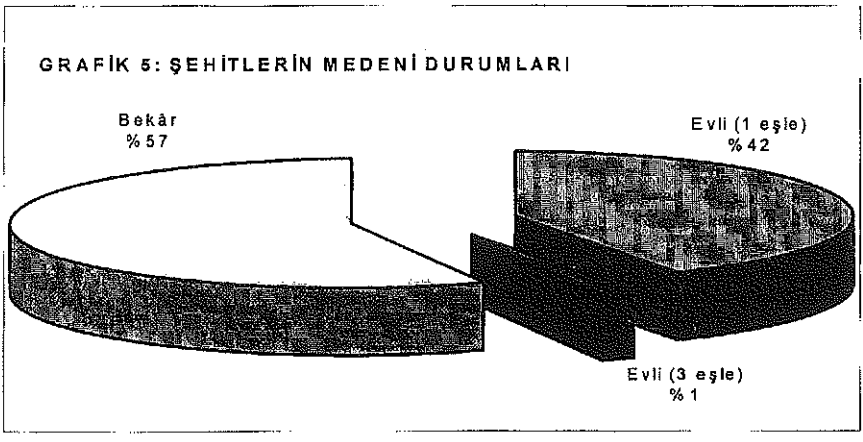


Levent Şahverdi Arşivi





Levent Şahverdi Arşivi



Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYETİN 75. YILINDA TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE TÜRK KADINININ DÜNÜ VE BUGÜNÜ*

Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU**

GİRİŞ

Günümüzde üzerinde durulması gereken konulardan birisi de hiç şüphesiz kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği sorunudur. Dünyadaki kadınların tamamının erkeklerle eşit aynı haklara sahip bulunduğunu söylemek olanaksızdır. Üzülerek ifade edelim ki, bu durum, kuruluşunun 75. Yıldönümünü coşkuyla kutladığımız Türkiye Cumhuriyeti için de geçerlidir. Ülkemizde hala kocalarından dayak yiyen kadınlar vardır. Yer yer birden fazla kadınla evlilikler devam etmektedir. Aynı şekilde miras konusunda da kimi ailelerde kızların erkek karşısında haksızlığa uğradıklarına tanık oluyoruz.

İşaret edilen ve yapılan daha pek çok yanlışlığın ve haksızlığın temelinde gelenek ve görenek, İslam dininin yanlış anlaşılması ve uygulanması ve nihayet eğitimsizlik yatmaktadır. Başka bir ifadeyle bunlar, Türk kadınının hâlâ özgürlüğüne kavuşmamış olmasının ve sürekli olarak arka planda tutulmasının başlıca nedenlerindendir. Çalışmamızda bunlardan ikincisine yani İslam dininin yanlış yorumlanmasına ve buna bağlı olarak yanlış tatbikatına oldukça geniş yer verilecektir.

Bizce her şeyden önce İslam dininin bütünüyle doğru anlaşılması, çok önemlidir. zira karşılaşılan problemlerin pek çoğu dini kaynaklıdır. Dinin

---

* Bu çalışma 20 Ekim 1998 tarihinde Osmangazi Üniversitesince düzenlenen "**Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Kadınının Konumu**" adlı sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

yanlış anlaşılması, hatta hiç bilinmemesiyle ilgilidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün İslam'ın iki ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Hadisleri (İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in sözleri) Türkçe'ye tercüme ettirmesinin nedeni budur.*** Türk halkının dinlerini öz kaynaklarından doğru olarak öğrenmeleri önemlidir. "İslam dini, özünde "akla" değer verdiği halde, sonradan bir takım olumsuz etkiler, İslam dünyasında akılcı ve bilimsel düşünceyi geriletmiştir." Bunun sonucu olarak İslam ülkelerinin içine düştüğü durum bugün gözlerimizin önündedir. "Batı, başlangıçta çok daha koyu bir taassubun karanlığında iken, zamanla bu taassup gevşemiş, aklın ve ilmin önderliğinde gelişen dinamik bir medeniyet doğmuştur." İslam dünyasında da bunun aksi olmuştur. Dini taassup, skolastik eğitim, mistik düşünce, akıl ve bilimsel düşüncenin yerini almıştır. İslam dünyasındaki sözü edilen menfi gelişmeler, kimi konularda ülkemiz insanını da etkilemiştir[1].

Bu bakımdan, dini hayatımız her yönden masaya yatırılmalıdır.

Bu önemli vurgulamadan sonra konumuza geçelim.

I. TARİHTE KADIN HAKLARI

Eski çağlarda, hemen bütün toplumlarda kadının hiç bir değere sahip olmadığı yaygın bir görüştür. Eski Çinlilerde kadın kocasının kölesi sayılır, kocası ve çocuklarıyla birlikte yemeğe oturamazdı. Ayakta durur, onlara hizmet ederdi[2].

Eski Hint toplumunda da kadının evlenme ve miras hakkı yoktu. **Manu** kanunu onu, çocukluğunda babasına, gençliğinde kocasına, ko-

*** Çalışmamızın ileriki sayfalarında konuyla ilgili daha geniş bilgi sunulacaktır.

1. Bu konuda daha geniş bilgi için Bkz. Prof. Dr. Turan Fevzioğlu, "Atatürk Yolu: Akılcı Bilimci, Gerçek Yol" **Atatürk yolu: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi,** Ankara, 1987, s.3-65.

2. Prof.Dr. Necla Arat. **Kadın Sorunu** 2. Baskı İst. 1986, s.26.

Levent Şahverdi Arşivi

casının ölümünden sonra da oğluna veya kocasının akrabasından bir erkeğe bağlı olmaya mecbur etmişti. Vedalarda kadın kasırgadan, ölümden, zehirden ve yılandan daha kötü bir yaratık olarak tasvir edilmiştir.

Öte yandan Budizm'in kurucusu Buda, önceleri kadını dinine kabul etmiyordu. Çok yakın dostu olan amcazedesi Anende'nin ısrarı ile kadınları sonradan Budizm'e kabul etmiştir. Bu arada Buda, Anenda'ya **"Kadını dine kabul etmeseydik Budizm saf bir şekilde uzun asırlar devam ederdi"** diyerek tepkisini göstermekten de geri kalmamıştır[3].

Mısırda başlangıçta kadınlar erkeklerle aynı haklara sahip idiyseler de[4] bu fazla uzun sürmemiş, Firavunun emriyle köleleştirilmişlerdir. Uygarlığın beşiği olarak bilinen "Yunan'da ise kadının hemen hemen kölelerle bir tutulduğunu görüyoruz. Koca karısını dövebildiği gibi başka birisine de armağan edebilirdi. Tüm miras erkek çocuklara düşerdi. Bir erkeğe edilebilecek en büyük küfür ona **"kadın"** demekti. "Bu arada kadın tüm kötülüklerin kaynağı olarak da kabul ediliyordu[5]. Eski Roma'da kadın babasından kocasına aktarılan bir maldı. Sonraları kadına bir çok hak tanınmışsa da eğitim eksikliği yüzünden bu haklarını kullanamamıştır[6].

Diğer taraftan bozulmuş Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi semavi dinlerde de kadının hiçbir değeri yoktu. İsrail hukukunda ailede erkek mutlak hâkimdi. Yahudi kızları babalarının evlerinde bile hizmetçi gibiydiler.

---

3. Bekir Topaloğlu, **İslam'da Kadın** 18. Baskı İst. 1992, s.16-17.

4. **Babil**'de meşhur **Hamurabi** kanunları, kadının toplumdaki yerini belirleyen hükümler taşıyordu. Babil hükümdarı Hamurabi (M.Ö. 2123-2081) tarafından yürürlüğe konan bu kanuna göre, tek evlilik esastı. Bazı hallerde birden fazla kadınla evlenmeyi de kabul etmişti (Nedâ Armener "VII Yüzyılda İslam Kadınının Sosyal Durumuna Mukayeseli Bir Bakış" **Kadının Sosyal Tetkik Kurumu Aylık Konferansları** (1953-1964) Ankara, 1967, s.176-181.

5. Bu durum Yunanlı şairlerin şiirlerinde dahi ifade edilir. Örneğin Hesiodes;

"Bulutlarda gümbürdeyen Zeus
Yarattı baş belası olarak
Kadınlar soyunu ölümlü insanlara
O kadınlar ki kötülüktür işler içleri
İyiliğe karşı kötülük sağladı onlara" şeklinde mısralar terennüm etmiştir. (N. Arat **a.g.e.**, s.19).

Diğer taraftan Eflâtun ve Aristo'da eserlerinde kadını aşağı görmektedirler. Bkz., Eflâtun, **Devlet** İstanbul 1971; Aristoteles, **Politika** İstanbul, 1975.

6. Prof. Dr. Salih Akdemir *"Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın"* **İslâmi Araştırmalar,** Cilt:5, Sayı:4 (Ekim 1991).

Levent Şahverdi Arşivi

Baba onları satabilirdi. Boşanma hakkı keyfi bir surette kocaya aitti. Kızlar ancak başka bir varis bulunmadığı takdirde babalarının mirasına sahip olabilirlerdi[7]. Muhtemelen bunlardan dolayıdır ki, Yahudi erkeklerinin her sabah yaptıkları dualarında;

"Ezeli ilahımız, kainatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamd olsun" cümlesi yer almaktadır[8].

Kadını aşağılama Hıristiyanlıkta daha ileri safhadadır. "Zira kadın, haram meyveyi Adem (a.s.)'e yedirerek Cennetten kovulmasına ve böylece insan neslinin günahkar olmasına neden olmuştu. Bu yüzden Hıristiyanlık cinsel ilişkiyi bir günah ve kirlenme saymaktadır." Tanınmış Hıristiyan ilahiyatçılarından biri olan İskenderiyeli Clement; ***"Kadın, kadın olmaktan ötürü utanmalıdır"*** demektedir[9].

Hıristiyan din adamlarının kadına bakışları dolayısıyla Hıristiyan toplumlarda yıllarca kadın aşağılanmış, horlanmıştır. Düşünen, soru soran kadınların *"Engizisyonun"*un hışmına uğradığı ve *"cadılık"* gerekçesiyle yakıldığı Ortaçağ Avrupası'nda kadının durumunu şu sözler özetlemektedir:

– Bir kadın evinden dışarıya üç kez çıkmalıdır. Vaftiz edildiği, evlendiği ve öldüğü zaman.

- Kadın, kedi ve baca evi hiç terk etmemelidir[10].

Öte yandan Demokrasinin beşiği sayılan İngiltere'de kadın murdar bir yaratık sayıldığından İncil'e el süremezdi. Bu ilkel durum ancak Kral VIII. Hanri'nin (1509-1547) zamanında İngiliz parlamentosundan çıkan bir kararla sona erebildi[11].

---

7. B. Topaloğlu, **a.g.e.**, s.17.
8. Prof. Dr. M. Kayyib Okiç, **İslamiyette Kadın Öğretimi,** Ankara 1979, s.7; S. Akdemir, **a.g.m.**, s.262.
9. S. Akdemir, **a.g.m.**, gös.yer.
10. C. Perkins Gilman, **Kadın ve Ekonomi**, Kaynak Yayınları, s.35-36'dan naklen, Cihan Aktas, "Kadının Toplumsallaşması ve Fitne" **İslami Araştırmalar,** Cilt:5, Sayı:4 (Ekim 1991), s.252.
11. M.Raif Ogan, **İslam Hukuku,** İstanbul, 1956, s.71. Ayrıca Hıristiyanlık dünyasında kadına yapılan zulümlerle ilgili olarak bkz., S. Akdemir, **a.g.m.**, s.262-263

Levent Şahverdi Arşivi

İslâm'ın doğuşu sıralarında Arabistan yarım adasında da kadının durumu pek feci idi. Öyle ki, kadın olmak utanç verici bir durumdu. Bu yüzden kız çocukları diri diri toprağa gömülüyorlardı. Kadının miras hakkı yoktur. Kısaca kadın erkeğin kölesinden başka bir şey değildi[12].

Eski Türklerde ise kadının durumu çağdaşlarına göre oldukça farklı idi. Toplumda tek evlilik esası. Bununla birlikte yönetici ailelerde, çok evliliğe de rastlanılmaktaydı[13]. Yalnız, sonraki hanımlar hiç bir zaman "Katun" durumuna gelemezler, çocukları da yönetimi ele geçiremezlerdi. Katun daima hakanın yanında yer alır, hakan savaşa gidince onun görevlerini yerine getirirdi. Miras babadan oğula geçer, ancak erkek çocuk olmadığı zaman kıza kalırdı. Evlilik sırasında oğlan tarafı kız tarafına **"Kalıng"** denilen bir para ve mal verirdi. Boşanma söz konusu olduğunda kadın suçlu ise "kalıng" erkeğe verilir, erkek suçlu ise kadında kalırdı. Bu arada ölen kardeşin dul kalan eşi ve üvey anne ile evlenme geleneği de vardı[14].

Öte yandan karı-kocanın mal ve mülkleri ortaktı. Bununla birlikte kadın, kocasından ayrı mal edinme hakkına sahipti. Erkek eşine karşı saygılıydı. Onu arabaya bindirir, kendi ardından yürürdü[15].

Kısaca sunduğumuz bilgilerden de anlaşılacağı üzere eski Türklerde kadının durumu özellikle diğer toplumlardan çok daha iyi idi. Hatta, bazı konumlarda bugünkünden daha fazla hakka sahip olduklarını söyleyebiliriz.

---

12. B.Topaloğlu, **a.g.e.,** s.19; S.Akdemir, **a.g.m.,** s.263.

13. Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu, İslâm dininin benimsenmesinden önce Türk toplumlarında çok evliliğin yapıldığını belirtmektedir. (Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk,** 2. baskı, Ankara, 1984, s.53).

14. Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1932),** Ankara 1991, s.XI-XII. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz., Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları,** Haz. Mehmet Kaplan, İstanbul 1976, s.155-160; Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları,** İstanbul 1971, C. II, Sayı:21, s.27; Gülçin Çandarlıoğlu "Türk Toplumunda Kadın" **Hayat Tarih Mecmuası** C.I, Sayı:4 (Mayıs 1986), s.22-27; Özkan Izgi, "İslamiyet'ten Önceki Türklerde Kadın" **Türk Kültürü Araştırmaları** Yıl : XI-XII-XIII-XIV-XV (1973-1975), Ankara, 1975, s.194-157.

15. A. Yörükoğlu, **a.g.e.,** s.53; S. Akdemir, **a.g.m.,** s.264.

Levent Şahverdi Arşivi

Bundan dolayıdır ki, "İslam dininin Türkler arasında yayılmasından sonra kadının özgürlüğünün eski etkinliğini yitirdiği" görüşü yaygındır. Prof. Dr. Salih Akdemir'in de belirttikleri gibi "bu görüşe katılmamak mümkün değildir"[16]. Ancak aşağıda açıklayacağımız gibi bunun nedeni, İslâm dininin kendisinden çok O'nun yanlış anlaşılması, yani Kur'an ayetlerinin doğru yorumlanmamasıdır. Ayrıca İslam'a uydurma hadisler sokulması ve temas kurulan Bizans, İran ve Arap kültürleriyle etkilenmesi gibi nedenlerden ötürü asırlar boyu kadına zulüm edilmiştir. Bu konuya girmeden önce, İslâm'ın kadına bakışını görelim.

II. İSLAM'IN KADINA BAKIŞI

Yukarıda da değinildiği üzere İslamiyet'ten önce Araplardan, küçük kız çocuklarını öldürenler, diri diri toprağa gömenler olurdu. Kur'an-ı Kerim'de yıllarca bu davranış içinde bulunan toplumun adeti, **"Onlardan birine kız çocuğu olduğu müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Şimdi ne yapsın, onu hakaretle tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün (diye düşünür). Bak ne kötü hüküm veriyorlar"**[17] denilerek kınanmaktadırlar. Talat Halman'ın da belirttikleri gibi "İslam dini bu korkunç adete son vermiştir"[18].

Yine İslam'dan önce Arap erkeği, istediği kadar kadınla evlenebilirdi. Bazı kimselerin 5, 10, 15, 20 hatta daha fazla kadınları vardı. Çok kadınla

16. S. Akdemir, **a.g.m.,** s.264; Prof. Dr. Necla Arat, adı geçen eserinde, **(Kadın Sorunu)**, bu acı gerçeği çarpıcı bir üslûpla anlatmaktadır. Sayın Arat, Türk kadınının hâlâ özgürlüğüne kavuşmamış ve sürekli olarak arka planda tutulmuş olmasını gelenek ve göreneklere, tutucu dinsel etkilere bağlamaktadır. O'na göre İslam dini, kadının özgürlüğüne katkıda bulunmamıştır. Aksine her bakımdan kadının sömürülmesine neden olmuştur. Arat, Cumhuriyete kadar olan dönemin "...Kadın için bir baskı, suskunluk, ezilme, ölümden sonraki yaşamda cennet mutluluğuna kavuşma avuntusu içinde bekleme ve her yönden bir sömürülme" dönemi olduğunu açıklar (a.g.e, s.92-95). Kadın konusunda yazan Prof. Dr. İlhan Arsel de İslam dünyasında kadının zavallı hale sokulduğunu, özgürlükten yoksun bırakıldığı ve erkeğin kölesi durumuna getirildiğine dikkat çekerek, bunun sorumlusunun Şeriat'in kapsadığı dinsel esaslar ve kurucusu Hz. Muhammed'in olduğunu ileri sürer. Bkz.: Prof. Dr. İlhan Arsel **Şeriat ve Kadın** İstanbul 1987, s.3.

17. **Kuran-ı Kerim** 33:58-59.

18. **Milliyet Gazetesi**, 15 Şubat 1988.

Levent Şahverdi Arşivi

evlenme âdeti, eski toplumların bir çoğunda geçerli idi. Eski Hindular, sınırsız kadınla evlenmeyi mübah gördükleri gibi Lidyalılar, Babilliler, İranlılar, Yahudiler istedikleri kadar kadınla evlenirlerdi[19]. Örneğin **Kitab-ı Mukaddes**'e göre Hz. İbrahim'in iki karısı, Yakub'un ise birden fazla karısı vardı[20]. Hz. Davut'un yüz karısının olduğu, Tevrat'tan ve Kur'an-ı Kerim"den anlaşılıyor. Hz. Süleyman'ın ise, 700 karısı, 300 cariyesi vardı[21].

İşte "İslam Dini, sayıyı azami 4'e indirmiş ve her birine iyi muamele edilmesi (eşit davranılması) şartını koymuştur"[22]. Bununla birlikte İslamiyet'te tek kadınla evlilik makbul sayılmış ve tavsiye edilmiştir. Kadının hasta olması, çocuk sahibi olamaması gibi durumlarda erkeğin bir başka kadınla evlenmesine izin verilmektedir. Ancak bu takdirde de **"eşler arasında eşit davranma"** koşulu öngörülmüştür[23].

Kadına İslamiyet'in sağladığı haklar sadece sözü edilenlerden ibaret değildir. Her şeyden önce Kur'an-ı Kerim'deki **"İman edenler", "güzel amel işleyenler"** şeklindeki umumi ifadeye kadınlar da dahildir. Bu arada Kur'an-ı Kerime göre Hz. Muhammed kadını ve erkeğiyle bütün beşeriyetin peygamberidir. O bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Onun getirdiği aydınlıkta dünya hayatını tamamlayan kadın ve erkeğe cennet vaad edilmektedir. İster kadın olsun, ister erkek, Allah'a inanmış olarak kim hayırlı iş yapmışsa emeği boşa çıkmayacaktır[24].

Şimdi de kadına İslamiyet'in tanıdığı diğer bazı hakları da Dr. Fahri Demir'in[25] **"İslam ve Kadın"** adlı çalışmasından izleyelim: "İslamiyet'ten

---

19. Prof. Dr. Süleyman Ateş, "İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar" **İslami Araştırmalar,** Cilt:5, Sayı:4, (Ekim 1991) s.321.

20. **Tekvin,** Bab:28, Cümle: 8-9. Zikreden: S. Ateş, **a.g.m.,** gös.yer.

21. **I. Krallar, II. Bab.** Zikreden: S. Ateş, **a.g.m.,** gös.yer.

22. Talat Halman'ın **Milliyet Gazetesi**'nde 15 Şubat 1988 tarihli nüshasında yayınlanan köşe yazısından.

23. *"Şayet aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız, yahut sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz". Fakat "...Adil hareket etmeye ne kadar uğraşırsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız..."* **(Kur'an-ı Kerim** 4:3, 129).

24. Prof. Dr. Mehmet S. Hatiboğlu, "İslam'ın Kadına Bakışı" **İslami Araştırmalar** Cilt:5, Sayı:4 (Ekim 1991), s.231.

25. Dr. Fahri Demir, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliğinde bulunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

önce Araplarda, evli kadın, kocasının malı sayılırdı. Öyle ki, Kocası ölünce, değil ona, varis olmak; kocasının diğer eşyası ile birlikte, mirasçılara mal olarak intikal ederdi. İslamiyet kadını, ölen kocasına varis kılmıştır:

"Eşlerinizin, eğer çocukları, yoksa, yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktıklarının yarısı, sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa, sizin de yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır (karılarınızındır). Çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır... (4:12)

Kadın, eş olarak da (4:12), evlat olarak da (4:11), ana olarak da (4:11), kardeş olarak da (4:12 ve 176) varistir.

Kadın, anne olarak, çocuğunu emzirmede söz sahibidir. Çocuğun babası koca, çocuğun annesi ile karşılıklı rıza çerçevesinde anlaşacaktır. Bu anlaşmada anne, baba karşısında, hukuken **"taraf"** hakiki bir şahsiyettir:

"...Eğer ana ve baba birbiriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur...(2:233)"

İslamiyet'te kadın, kendisine evlenme teklif edilen veya kendisi evlenme teklif eden hakiki bir taraf şahsiyettir:

"(İddet) beklemekte olan kadınla evlenme hususundaki teklifinizi açmanızda veya onu içinizde saklı tutmanızda size bir günah yoktur... (2:235)."

"... kendisini peygambere hibe eden mümin kadın.. (33:50)."

Geçimsizlik durumunda, yuvayı yürütüp yürütmemeye dair verilecek karar, karı-kocanın ortak iradesine bağlıdır ve kadın burada da kocası karşısında taraf hakiki şahsiyettir:

"Karılarınızdan boşandığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri zaman, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın..." (2:232).

Levent Şahverdi Arşivi

"Eğer bir kadın kocasının serkeşliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır..." (4:128)

İftiraya uğrayan kadının, kocasına tanınan **"ispat hakkı"**na karşı, **"red hakk"**ına sahiptir. Şöyle ki: Bir koca karısına zina isnad eder ve kendisinden başka şahit bulamazsa, hakimin huzurunda, 4 kere: **"Allah şahit, doğru söylüyorum"** diye yemin eder. Beşincisinde: **"Yalan söylüyorsam, Allah'ın laneti üzerime olsun"** demek suretiyle, onu, ispat edebilir. Buna karşılık kadın da şayet bunun iftira olduğunu iddia eder ve 4 kere **"Allah şahit, o yalan söylüyor"** dedikten sonra beşincide: **"Eğer kocam doğru söylüyorsa, Allah'ın laneti üzerime olsun!"** demek suretiyle bu ispatı reddedebilir:(24:6-9).

Kadın oy hakkına sahiptir:

*"Ey peygamber, inanmış kadınlar Allah'a hiç bir şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, iftira etmemek ve uygun olanı (maruf) işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana **"bi'at"** etmek üzere geldiklerinde, onları kabul et..."* (60:12).

"Bilindiği gibi **"bi'at"** bağlılık sözü vermektir ve modern uygulamadaki oylamalarda gördüğümüz **"kabul"** anlamına gelmektedir.

Kadınların, İslamiyet'le birlikte, oy hakkına sahip kılındığını görmek herkes için, hele bugün, çok **"orjinal"** olsa gerek!"[26]

Ayrıca Kadının, Seçme hakkının yanı sıra, tartışmalı da olsa[27] devlet başkanlığı dahil olmak üzere seçilme hakkı da bulunmaktadır[28].

---

26. Dr. Fahri Demir; "İslam ve Kadın" **Diyanet İlmi Dergi,** Cilt:30, Sayı:3, s.5-6.
27. Bu konuda bkz. Nejla Akkaya "İslam Hukukunda Kadının Siyasi Hakları" **İslami Araştırmalar,** Cilt:5, Sayı:4 (Ekim 1991) s.236-259.
28. İslam Devletlerinde siyasi görevler üstlenmiş kadınlar hakkında bilgi için bkz.: Bahriye Üçok, **İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar,** TTK Basımevi, Ankara 1965, s.80-172.

Levent Şahverdi Arşivi

Yukarıdan beri söz konusu edilen haklar, 1400 yıl öncesi özellikle Arap kadını için fevkalade önemlidir. Bu arada İslam, kadının hakları uğruna verdiği mücadelesini destek vermiş hatta mücadele veren kadın, **Kur'an-ı Kerim**'de bir sureye (**Mücadele:**58. sure) ad olacak kadar yücedir. Mücadele suresi, örnek Müslüman kadının siyasi otorite nezdinde hakkını elde edebilmek için gösterdiği çabaları anlatan bir suretir. Siyasi otoritenin itirazlarına rağmen kadın haklı davasında ısrar etmiş, uğradığı zulmü Allah'a şikayet etmiştir. Bu kadının haklarını elde edebilmek için gösterdiği örnek gayret ve çaba Allah'ın takdirine mazhar olmuştur.

"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Esasen Allah konuşmanızı işitir; şüphesiz ki Allah işitendir, bilendir."

İlk ayetinin manasını arz ettiğim **Mücadele suresi**nin nazil olmasına neden olan olay, kaynaklarda geçtiğine göre şöyle olmuştur: **Huveyle binti Sa'lebe** (r.a) uğradığı zulmü gidermek için Hz. Peygamber (a.s.)'in huzuruna vararak:

- Ey Allah'ın elçisi! Kocam benimle evlendiğinde ben gençtim. O zaman beni arzuluyordu. O'na bir çok çocuk verdim. Yaşım ilerlediği bir sırada beni anasına benzeterek, yalnız bırakıverdi. Eğer bir yolunu bulup ta aramızı düzeltirsen çok iyi olur.

Hz. Peygamber (a.s.):

- Yüce Allah'ın şimdiye kadar bana bu konuda herhangi bir emri ulaşmış değildir. Buna göre artık sen kocana haramsın.

Kadın:

Ey Allah'ın elçisi, kocam vallahi talak kelimesini kullanmadı, deyince; Hz. Peygamber yine:

- Artık sen kocana haram olmuşsun, diye tekrarladı. Kadın Hz. Peygambere (a.s.) yavararak:

Levent Şahverdi Arşivi

Kurbanın olayım, Ey Allah'ın elçisi! Halime acı, diye yalvardı. Sonra da halini Allah'a arz etti. Peygamberine bir vahiy indir diye dua ediyordu. Kadın henüz oradan ayrılmadan **Mücadele** suresinin yukarıda açıklanan ayeti nazil olmuştur[29].

Kadınların haklarına sahip çıktıklarına dair de örnekler vardır. Bu cümleden olarak, bir gün Halife Ömer, Mescitte halka hitap ederken **"Kadınlarınızın mehrini niye yüksek tutuyorsunuz. Hz. Peygamber ve ashabı döneminde mehir miktarı dört dirhem veya daha aşağı idi..."** demesi üzerine Mescitte bulunan bir kadın, **"Şayet hanımınızı boşar da bir başka hanımla evlenmek isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi, hiçbir şeyi geri almayın!"** (4:20) ayetini okuyarak Hz. Ömer'e karşı çıkar. Kadının itirazı üzerine Halife Ömer kararından dönmek zorunda kalır[30].

İslam'ın ilk dönemlerine ait bu kadın hakları açısından örnek davranışlar zamanla azalmıştır. Prof. Dr. Necla Arat'ın ifadesiyle "... Kadın için bir baş eğme, suskunluk, ezilme, ölümden sonraki yaşamda cennet mutluluğuna kavuşma avuntusu içinde bekleme ve her yönden bir sömürülme dönemi..." başlamıştır. Bunun sorumlusu İslam dini olmadığı gibi, kadın da değildir*. Kısaca yukarıda belirtilen haklarına rağmen kadın asırlar boyu erkeğin dûnunda bir muameleye tabi tutulmuştur. Bu arada İslâm ceza hukukunda kadının şahitliğinin bile kabul edilmediğini görüyoruz. Hanefi, Şafi, Hanbeli ve Maliki olarak adlandırılan dört mezhebin bu konuda ittifak etmesi düşündürücüdür[31]. İşin daha da düşündürücü boyutu, aynı görüşlerin günümüz Müslümanları arasında dini bir sonuç olarak devam ettiğinin müşahede edilmesidir.

---

29. S. Akdemir, **a.g.m.,** s.265.

30. Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, "Kadın konusunda Kuran'a Yönetilen Başlıca Eleştiriler" **İslami Araştırmalar** C.5, Sayı:4, Ekim 1991, s.275.

* Günümüz Türkiyesi'nde çok yerde Cuma günleri kadının ibadetini Camide yapmasına olanak bulunmamaktadır. Kadına Cuma namazının farz olmadığından hareketle ibadethanelerde diğer zamanlar için kadınlara ayrılan bölümler erkeklerce doldurulmaktadır. Bunda çekilen yer sıkıntısının da etkisi vardır. İbadethaneler inşâ edilirken, ona göre düzenlemeler yapılmalı, dolayısıyla kadının Cuma günleri cami ve mescitlere gelişi engellenmemelidir: Asr-ı Saadette olduğu gibi kadın her zaman rahatça ibadethanelere girip çıkabilsin.

31. Bu konuda fazla bilgi için bkz.: S. Akdemir, **a.g.m.,** s.266 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimdi de İslam'ın tanıdığı haklara rağmen kadının toplum hayatından soyutlanmasının kaynağı nedir? Bundan söz edelim.

III. KADIN ERKEK EŞİTLİĞİNDE YANLIŞ ANLAMA VE UYGULAMANIN NEDENLERİ

İslam dininin anayasası, ana kaynağı Kur'an-ı kerimdir. 6666 ayet ve 114 sureden ibaret olup, 23 sene gibi bir zaman içerisinde Hz. Muhammed'e parça parça, ayet ayet nazil olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in dili Arapça'dır. Prof. Dr. Salih Akdemir'in konunun uzmanı olarak belirttiği gibi, "Kur'an-ı Kerim'den bir konuyla ilgili bir hüküm çıkarırken ilgili bir ya da birkaç ayete dayanmak yerine konuyla ilgili tüm ayetleri dikkate almak gerekir. Ancak bütün ayetler değerlendirildikten sonradır ki, Kur'an-ı Kerim'in konuyla ilgili görüşü isabetli bir şekilde ortaya konmuş olabilir. Aksi halde, hatalara düşmekten kurtulunamaz. Bunun en tipik örneklerinden biri de kadının şahitliği ile ilgili 2 / *Bakara Suresi'nin 282. ayeti*dir. Müfessirler ve hukukçular bu ayette yer alan ***"Eğer iki erkek yoksa razı olduğunuz şahitlerden bir erkek ve iki kadın (şahitlik etsin)"*** ibaresine dayanarak, kadının şahitliğinin erkeğin şahitliğinin yarısına denk olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Oysa ki Kur'an-ı Kerim'de şahitlikle ilgili bütün ayetler incelendiğinde varılan bu sonucun yanlış olduğu ve kadının şahitliğinin erkek şahitliğine denk olduğu görülür"[32].

Daha önce de ifade edildiği üzere **Mümtahine** suresinin 12. Ayetinde ise, 14 asır önce kadına seçme hakkını bahşetmiştir. Ancak Hz. Muhammed (a.s.) dan sonra kadınların Kur'an-ı Kerim'in kendilerine vermiş olduğu seçme, yöntemi belirleme hakkından mahrum bırakıldıklarını görüyoruz[33]. Türk kadını seçme hakkını kullanmak için 1930'lu yıllara değin beklemek zorunda kalacaktır. Sonunda Mustafa Kemal Atatürk ile bu hakkını kazanabilecektir.

---

32. S. Akdemir, **a.g.m.**, s.264.
33. S. Akdemir, **a.g.m.**, s.265.

Levent Şahverdi Arşivi

Öte yandan kimi Müslüman erkeklerin Kur'an-ı Kerim'in ***"Tek kadınla evlenme"*** konusundaki tavsiyelerine ***"Eşler arasında eşit davranma"*** şartını gözetmeksizin uymadıkları müşahede edilir. Böylece İslam'ın ***Kadının hasta olması, çocuk sahibi olmaması*** gibi mazeretler nedeniyle 4'e kadar kadınla evlenme ruhsatı istismar edilmiştir[34]. Aynı şekilde boşanma da istismar edilmiştir. Bu konudaki kolaylığı Müslüman erkekleri hep kendi lehlerine kullanmışlardır. Bu arada Hz. Muhammed (a.s.) zamanında uygulamada görülmesine rağmen daha sonraki asırlarda kadının kocasını boşaması pek gündeme getirilmemiştir[35].

Uygulamada görülen bu aksaklıkların yanı sıra Kur'an ayetlerinin erkekçe yorumlandığını görüyoruz. Örneğin **Nebe** suresinin 33. ayetinin manası müfessirlerce *(Dünyada Allah'ın emirlerine uyanlar için Ahirette sunulacak nimetlerden birisi olarak) "memeleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar var"* şeklinde açıklanır[36].

Böyle bir yorum Kur'an-ı Kerim'in **Nahl-97** ("Erkek kadın inanmış olarak kim iyi iş işlerse, ona hoş bir hayat yaşatacağız") **Ali İmran-195** *("...Ben sizden erkek ya da kadın olsun çalişan hiç kimsenin amelini zayi etmeyeceğim...)* ve diğer benzer ayet hükümleriyle çelişir vaziyettedir.

Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin yorumlanması yani Tefsiri çok önemlidir. Bu arada her konuda olduğu gibi Kur'an'ın Tefsiri konusunda da Mustafa Kemal Atatürk önderlik etmiştir[37]. Onun direktifleri

---

34. Osmanlılarda daha çok iki kadınla evlenmeler olmuştur. (Ö. Lütfi Barkan, **Türkiye'de Toprak Meselesi** İstanbul 1980, s.15).

35. Bir kadın Hz. Muhammed'e gelerek kocasından boşanmak istediğini söylemiş, peygamber efendimiz de kadına bunun gerekçesini sorunca kadın, kocasına bir erkek grubu içinde baktığında, onun çok kısa boylu, sıska, yüzü siyah ve çirkin olduğunu görünce O'na olan bağlılığının kayboldüğünü ve onunla beraberliğini sürdürmenin imkânsız olduğunu söyler... Bunun üzerine Hz. Muhammed bahçeyi (kocasından mehir olarak aldığı) geri vermek şartıyla bu çifti boşar" İlhami Güler, "Kuran'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri." **İslami Araştırmalar,** C.5, Sayı:4 (Ekim 1991), s.328.

36. Hasan Basri Çantay, **Kur'an-ı Kerim ve Meâli Kerim** Cilt. 3 (5 baskı), s.1137.

37. Prof. Dr. Kamil Miras anılan hadis kitabının 4. cildinin önsözünde TBMM'ne, ve Mustafa Kemal Atatürk'e şükranlarını, şu cümlelerle sunmaktadır:

"Şimdi vesilei şükran olmak üzere asıl kaydedilmesi milli ve dini bir vecibe olan bir cihet kalmıştır ki, o da bu eserin her şeyden evvel Büyük Millet Meclisi'nin zâde-i ilhamı olarak milletimize sunulan bir fazilet armağanı olmasıdır. Bu sebeple Yüce Meclisimize âli muvaffakiyetler dilerken Türk Milletinin büyük başbuğu Atatürk'ü derin saygılarımla selamlarım"

(Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi (4. cilt 5. baskı) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, önsöz s.9).

Levent Şahverdi Arşivi

doğrultusunda 1925 Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesine konan 20 bin liralık ek ödenekle İslam'ın iki temel kaynağının Türk halkınca daha iyi anlaşılmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Devletin bu işe ayırdığı ödenek müteakip yıllarda da devam etmiştir. böylece **Elmalı Hamdi Yazır**'ın hazırladığı **Hak Dili Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tesfir** 9 ciltlik meal ve tefsir; **Ahmet Naim** ve **Prof. Dr. Kamil Miras**'ın hazırladıkları **Tecrid-i Sarih Tercemesi** adlı 12 ciltlik hadis tercemesi ortaya çıkmıştır[38].

Değişen ve gelişen dünyada Kur'an-ı Kerim'in yeniden yorumlanmasına çok büyük gereksinim vardır. Bu kadın hakları açısından olduğu kadar, İslam'ın, diğer hükümlerinin anlaşılması için de önem arz etmektedir. Bu nedenle, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an'ın çağdaş yorumlanması konusunda faaliyete geçmiş bulunmaktadır. Bu sevindirici haberi bilgilerinize arz ediyorum.

IV. KADINLARA İLİŞKİN UYDURMA HADİSLERDEN BİRKAÇ ÖRNEK

Hadis, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in söz, fiil ve davranışlarıdır. Hadisler, Peygamberin sağlığında yazıya geçirilmemiştir. Hadislerin yazılması ve toplanması Hicri II. asırda olmuştur. Hz. Muhammed'in sağlığında pek görülmeyen hadis uydurmacılığı, sonraki dönemlerde birçok neden ve vesilelerle artarak ve çeşitlenerek devam etmiştir. Bu nedenler arasında fırka, mezhep ve kabilesini savunmak, milliyetçilik duygusu, kişisel çıkar temini yanında; İslam'a düşmanlık kadar bu dine hizmet etme sanısı da rol oynamıştır...

Bu sözlerden, dindarlık adına veya İslam Dinini suçlamak üzere yaygınlıkla kullanılan birkaç örnek şunlardır:

---

38. Bu konuda bkz. Mehmet Bulut "İlk Cumhuriyet Meclisinde Dini Yayıncılık Hakkında Tarihi Karar" **Diyanet İlmi Dergi,** C.28, Sayı:1, s.139-149.

Levent Şahverdi Arşivi

"Kadınları Allah-u Teala geride bıraktığı gibi siz de geride bırakın"

"Kadınlara itaat, nedamettir."[39]

Hadis ilmiyle bağdaşmayan bu sözler ve daha niceleri maalesef geniş kitlelere ulaşmış ve benimsenmiştir. Bu sözler ve benzerleri, ilim sahiplerince eleştirilmiştir. Örneğin İbn Hazm, *"İnsanın insana secde etmesi caiz olsaydı, kadınların kocalarına secde etmelerini emrederdim"* sözünü reddetmektedir. Üstelik Kur'an ve Sahih Hadis, böyle bir hükmü geçersiz kılmaktadır[40].

- Kadınlara danışmak ve dediklerinin aksini yapmak gerekir.

- Eğer kocanın tepesinden ayağına kadar bütün bedeni irinler içinde kalıp hanımı o irinleri diliyle silerse, yine de ona karşı teşekkür etmek vazifesini eda etmiş sayılmaz.

- Uğursuzluk evde, kadında ve kısraktadır.

- Hava olmasaydı, hiçbir kadın kocasına ihanet etmezdi[41].

Sözleri;

- Ey insanlar, kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. (Veda hutbesinde)

- Kadınlara ancak iyi insanlar iyi davranır. Onlara ancak kötü insanlar kötü davranır. Ben eşlerime karşı en iyi davrananlardanım.

- Bir kadın iki kızını yetiştirir; sıraya katarsa cennette benimle beraber olur.

---

39. C. Aktaş, **a.g.m.**, s.255.
40. **a.g.m.**, 255-256.
41. C. Aktaş, **a.g.m.**, s.254-256.

Levent Şahverdi Arşivi

– *Cennet annelerin ayağı altındadır*[42].

diyen **Hz. Muhammed**'in sözleri olabilir mi?

Nitekim ***"Uğursuzluk evde kadında ve kısraktadır"*** şeklindeki Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bu söze, Hz. Aişe (Hz. Muhammed'in eşi) duyduğu zaman itiraz ederek şunları söylemiştir:

"Kur'anı Ebu'l Kasım'a indirenin hakkı için, bu hadisi aktaran yalan söylemiş. Resul (S) ancak, şunu dedi: ***"cahiliye ehli şöyle derdi: Uğursuzluk; binek; kadın ve evdedir"***[43].

Aynı şekilde *"Kadınları göze çarpan mevkilere oturtmayın, yazıyı da öğretmeyin, Dikiş öğretin..."*[44].

Bu söz de, ilk emri **"Oku"** olan, ***"Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?"*** diyen bir dinin (Kur'an-ı Kerim) ***"İlim Çin de olsa gidin öğrenin" "İlim öğrenmek kadın erkek her Müslüman'a farzdır"*** diyen bir Peygamberin (Hz. Muhammed) sözleri olabilir mi?

Cumhuriyetimizin kurucusu, büyük insan Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği gibi, akıl ve mantık dini olan İslam'ın[45] onun peygamberi Muhammed'in sözleri olamaz bunlar.

Olsa olsa bu sözler, dindarlık adına, veya dindarlığı öne sürerek kadınların *"yanlış şeyler okuyup yazabileceği, yazı vasıtasıyla yabancılarla temas kurabileceğini"*[46] iddia eden ham sofuların sözleridir.

Kadının uygulamada erkekle eşit haklara sahip olmamasının bir diğer nedeni de; temasa gelinen Bizans, İran ve Arap kültürlerinin Türkler ara-

---

42. F. Demir, **a.g.m.**, s.7-8.
43. C. Aktaş, **a.g.m.**, s.256.
44. C. Aktaş, **a.g.m.**, s.257.
45. Ahmet Gürtaş, **Atatürk ve Din Eğitimi** Ankara, (basım tarihi yok), s.86.
46. C. Aktaş, **a.g.m.**, s.257.

Levent Şahverdi Arşivi

sındaki tesirleridir. Özellikle Osmanlılar döneminde Bizans ve İran tesirleri daha belirgindir. "Başta şehirler olmak üzere, kadınlarda çarşaf ve peçenin kıyafet olarak yaygınlaşması, giyim ve sokağa çıkma gibi dışa dönük davranışlar ülkenin her yanında kurallar dahiline sokulmuş, bu hususta fermanlar çıkarılmıştır"[47]. Diyanet İşleri Başkanlarından Prof. Dr. Süleyman Ateş'in de belirttiği gibi *"kadına peçeyi getiren İslâm değildir. Elbise üstüne baştan aşağı bir örtü örtmek eski bir arap geleneği idi. Kadın eğer örtü almadan dışarı çıkarsa, bazı kimseler onu cariye sanarak ardına düşerdi. İşte tanınıpda sataşılmaması için hür kadınlara, geleneklere uygun olarak sokağa çıkarken (abâye veya cilbâb) denen dış örtülerini almaları emredilmiştir"*[48].

Kısaca açıklanan nedenlerin de etkisiyle asırlar boyu Müslüman Türk kadına zulüm edilmiştir.

V. ATATÜRK VE TÜRK KADINI

Bugün dünyanın Müslüman ülkeleri arasında, kendini kurtarmış, özellikle kadın hakları açısından hepsinin önüne geçmiş tek ülke Türkiye'dir. Bu da Cumhuriyetimizin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'le olmuştur. O henüz daha 1916 yılında Doğu Cephesi kumandanıyken kadın sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Çevresindeki kişilerle yaptığı sohbetlerinde, kadınların iyi yetiştirilmesinin topluma sağlayacağı yararları, çalışma yaşamında kadına da yer verilmesi gibi hususları vurguluyordu. 1918'de Karlsbad'da tuttuğu notlardan anlaşıldığı gibi sosyal yaşamdaki inkılâpları gerçekleştirmeyi daha o tarihlerde düşünmüştür[49].

Atatürk, Cumhuriyetin ilanından dokuz ay önce kadın hukukunda inkılâp ihtiyacı konusundaki düşüncelerini şu sözleri ile açıklamıştır:

---

47. S. Kurnaz, **a.g.e.,** s.527.
48. S. Ateş **a.g.m.,** s.326-327. Ayrıca bkz.: **Ahzab Suresi:** 59. Ayet.
49. Prof. Dr. Tülin İçli, "Atatürk ve Türk Kadını" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı:25, s.70.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bir toplum cinsinden yalnız birinin yeni gerekleri edinmesiyle yetinirse o toplum yarıdan fazla kuvvetsizlik içinde kalır..."

"Bizim toplumumuzun başarı gösterememesinin sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlik ve kusurdan doğmaktadır..."

"yaşamak demek faaliyet demektir. Bir toplumun bir organı faaliyette bulunurken diğer organi işlemezse o toplum felç olmuştur... Bizim toplumumuz için ilim ve teknik gerekli ise bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın edinmeleri lâzımdır. Malumdur ki, her safhada olduğu gibi sosyal hayatta dahi iş bölümü vardır.. Bu günün gereklerinden biri kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir"[50].

Cumhuriyetin ilanından sonra da Atatürk sözü edilen düşüncelerini yaşama geçirmek için çalışmaları başlatmıştır. Kadınların sosyal ve siyasal hakları elde etmeleri de aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmiştir: 1924'de **Tevhid-i Tedrisat Kanunu** kabul edilmiştir. Siyasal ve sosyal yaşamda bilimin ve aklın önderliğine inanan Atatürk, eğitimin önemini vurgularken, toplumun bütün fertlerinin kadını, erkeği, çocuğu, köylüsü ve işçisiyle eğitilmesi gerektiğini ifade ediyordu. Çünkü toplumun her bir parçasının ayrı bir fonksiyonu olduğuna, bu fonksiyonların mükemmel bir şekilde yerine getirilmesi ile sosyal bütünleşmenin ve kalkınmanın mümkün olacağına inanıyordu.

Atatürk'ün kadın konusundaki uygulamalarının en önemlilerinden biri olan **Medeni Kanun,** 4 Nisan 1926'da kabul edilerek yürürlüğe girdi. Böylece erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanarak bu yolla aile içi ilişkilere düzen ve huzur kazandırılması amaçlanıyordu. Ayrıca, kadın evlenme ve miras hukukunda erkekle eşit hale getiriliyor ve dini nikâh yerine medenî nikâh şart koşularak evlilik yaşamı süresince olduğu gibi, sonrasında da kadın ekonomik ve hukuksal yönden güvence altına alınıyordu.

---

50. Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,** Turhan Kitabevi, Ankara 1984, s.97-98.

Levent Şahverdi Arşivi

Daha sonra, 3 Nisan 1930'da belediye seçimlerine katılmak için yalnızca Türk olma şart koşulmuş ve kadın mahallî seçimlere erkekle eşit haklara sahip olarak katılmıştır. 26 Ekim 1933'de çıkan **Köy Kanunu** ile muhtar, 5 Aralık 1934'de de milletvekili seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır[51].

SONUÇ

İslâmiyet'i Din olarak seçişleri öncesinde, Türklerde kadının durumu özellikle diğer toplumlardan çok daha iyi idi. Hatta bazı konularda kadınların bugünkünden daha çok hakka sahip olduklarını söyleyebiliriz. İslamiyet'in kabulü ile birlikte zaman için de Türk toplumlarında kadın hakları açısından bir gerileme söz konusudur.

Aslında İslâm dini, metinde belirtildiği gibi, insan hakları özellikle kadın hakları açısından bir çok iyileştirici hükümler içermektedir[52]. Ayrıca, Hz. Muhammed devrinde kadınlar, cami ve mescitlere geldikleri gibi Uhud, Hendek ve Huneyn savaşlarında düşmanla çarpışmışlardır. Bu arada savaşlarda destek hizmetlerini kadınlar yürütmüştür. peygamberin hanımları bizzat savaşa katılmış, kimileri hasta bakıcılık yapmıştır[53].

Yine Hz. Muhammed'in hanımları özellikle Hz. Aişe, kendisinden sonra, Peygamberin sözlerini öğretmiştir[54]. Halife Ömer, **Şifa** adlı bir kadına çarşı ve pazarın denetimi görevini vermiştir[55].

Bununla birlikte İslâm öğretilerinin yanlış yorumlanması, özellikle "14 asırlık Kur'an yorumunun bir erkek yorumu olması"[56], uydurma sözlerin hadis olarak kabul edilmesi ve Prof. Dr. Salih Akdemir'in de belirttiği gibi "kadın aleyhtarı yabancı kültürlerin İslâma girmesi sonucu, kadın asırlar boyu aşağılanmış ve toplumdan adeta soyutlanmıştır. Ve hala so-

51. T. İçli, **a.g.m.,** s.71-72.
52. Ayrıca bkz.: M.H. Kırbaşoğlu, **a.g.m.,** s.283.
53. S. Ateş, **a.g.m.,** s.326.
54. **a.g.m.,** gös. Yer.
55. N. Akkaya, **a.g.m.,** s.249.
56. N. Akkaya, **a.g.m.,** s.268.

Levent Şahverdi Arşivi

yutlanmaya devam edilmektedir. İşte kadının toplumdan soyutlanması ve cahil bırakılması sonucudur ki, insanlığın en azından yarısı âtıl, işe yaramaz hale getirilmiştir. Oysa ki, erkeklerle aynı hak ve sorumluluklara sahip olan kadın, tıpkı erkek gibi devlet başkanlığı da dahil olmak üzere onun yapabileceği bütün işleri ve görevleri yapabilir. Aksi görüşte olanlara önerim, **Belkıs** kıssasını[57] dikkatle okumalarıdır"[58].

Türk kadınının, çağdaş dünya kadınının sahip olduğu haklara kavuşması Atatürk'le olmuştur. Ulu Önder'in, Türk kadınına kazandırdığı haklara hep birlikte kadın-erkek sahip çıkalım. Çünkü; ülkemizin, insanlığın geleceği kadın ve erkeğin el ele vererek uyum içinde çalışmalarına bağlıdır. Şu halde bu iki cins arasındaki insicamı bozucu uygulama ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Bunun için de, toplumun yıllar, asırlar boyu ihmal edilmiş kesimi olan kadını, yeniden topluma kazandırmak üzere İslam öğretilerinin çağdaş yorumu ile işe başlanabilir.

Bu düşüncelerle konumuzu Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK'ün şu anlamlı sözleriyle tamamlamak istiyorum[59]:

"Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını gibi emek verdim diyemez. Belki erkeklerimiz memleketi istila edenlere karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında buldular. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir... Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber sırtıyla kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin harp malzemesini taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakar, o ilahî Anadolu kadınları olmuştur. Bundan ötürü hepimiz, bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim."

---

57. **Belkıs** adlı kadın devlet başkanı olarak ülkesini yönetmiştir. Kur'an-ı Kerim O'ndan övgüyle söz etmektedir. Bkz.: 27/en Neml Suresi, s.23 vd.
58. S. Akdemir, **a.g.m.,** s.270.
59. T. İçli, **a.g.m.,** s.71.

Levent Şahverdi Arşivi

ÖZET

Kadın, doğuştan sahip olması gereken insan haklarına çok kolay ulaşmamıştır. Bunu tarihsel süreç içinde de görebiliriz. Özellikle Türk kadınının dününe baktığımız zaman, başlangıçta erkeğin yanında yer alan kadının sonra bir adım geriye itildiğine şahit oluyoruz.

İslamiyeti din olarak seçişleri öncesinde, Türkler'de kadının durumu özellikle diğer toplumlardan çok daha iyi idi. Hatta bazı konularda da kadınların bugünkünden daha çok hakka sahip olduklarını söyleyebiliriz. İslamiyetin kabulü ile birlikte Türk toplumları arasında kadın hakları açısından bir gerileme söz konusudur. Bunun başlıca nedeni, İslam öğretilerinin yanlış yorumlanması, özellikle 14 asırlık Kur'an yorumunun bir erkek yorumu olması, uydurma sözlerin hadis (Hz. Muhammed'in sözleri) olarak kabul edilmesidir. Ayrıca yabancı kültürlerin İslama nüfuz etmesi de etkili olmuştur.

Türk kadınının, çağdaş dünya kadınının sahip olduğu haklara kavuşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK sayesinde olmuştur. Ulu Önder Atatürk'ün Türk kadınına kazandırdığı haklara hep birlikte kadın-erkek sahip çıkalım.

Levent Şahverdi Arşivi

ABSTRACT

It was not easy for Turkish woman to attain her rights, those she ought to have from the birth. We can observe this fact in the historical process. Especially, when we look at the Turkish woman, we observe that although she had been near her man in the in the biginning, she was pushed back afterwards.

Before chosing Islam as a religion, in The Turkish society the position of woman was better than the other societies. We can even say that woman had much more rights than today. With the accaptence of Islam, the women rights in Turkish society retrograded. The main cause was incorrect interpretation of islamic teachings. The interpretation of Qur'an along 14 centuries has been a male expounding and some made-up narratives were accepted as Muhammed's traditions. Furthermore foreing cultures penetrated into islamic teachings. Attaigning of Turkish woman rights that women have in the modern world, is due to Mustafa Kemal Atatürk, the founder of Turkish Republic. We have to stand as protector to the rights, that Atatürk caused Turkish woman to get.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN DİN VE LÂİKLİK ANLAYIŞI

M. Vehbi TANFER

Atatürk, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken, gerçekleştirdiği inkılâp ve oluşturduğu ilkelerle, Türk Ulusu'nun hiç zaman kaybetmeden uygar uluslar düzeyine ulaşmasını amaçlamıştı. Bunun için Türk Ulusu'na önderlik ederek, ulusun önünde bulunan engelleri bir bir yıkarak, bunların yerine çağdaş değerleri yerleştirmek için büyük çaba harcadı. Sonuçta ortaya çıkan eserden anlaşıldığı gibi; yeni Türkiye'nin eski Osmanlı idaresiyle ve bu idarenin oluşturduğu sistemle hiç bir ilgisi yoktu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti millî bir temel üzerinde oluşturulmuş; halk, saltanat idaresi yıkıldıktan sonra, çağdaş bir idare şekli olan cumhuriyetle idare edilmeye başlanmış; halkçılık uygulamasıyla, sınıf ve zümre farkları reddedilerek halk katmanları birbirleriyle aahenkli bir yapıda yer almış; devletçilik uygulamasıyla, ülkenin kısa sürede hızla kalkınması amaçlanmıştı. İnkılâpçılıkla, sosyal yapıda varolan engellerin yıkılıp, yerine yeni kurumlar ve kavramlar yerleştirilmişti. Bu ilkelerin yanısıra, Türk halkının birlik ve beraberliğini sağlayan, farklı din ve mezhep gruplarını birbirleri ve yasalar karşısında eşit düzeyde tutan ve dünya işlerini dinsel kurallar yerine aklın ve bilimin verilerine göre düzenleyen lâiklik ilkesiyle de, Türk Ulusu uhrevi ve kaderci yaşayış tarzından çekilmiş; bilimin aydınlık yolgöstericiliğinde geleceği için çalışan uygar bir toplum haline getirilmiştir...

Pek çok araştırıcının kabul ettiği gibi lâiklik, "entegral millî toplumun gerçekleştirilmesini sağlayacak bir araç olarak kabul edilebilir. Çünkü millî bir toplumun kendi içinde bütünlüğünü koruyabilmesi, bağımsızlığını en büyük ölçüde gerçekleştirmesine, bu ise çağdaş düşünce düzeyine eri-

Levent Şahverdi Arşivi

şerek, kendi bütünlüğünü koruyacak araçları düşünce alanında ve fiziksel olarak yaratmasına bağlıdır. Kendi kişiliğini kendisi tanımlayamayan bir toplumun bağımsız olması kâbil değildir. Rasyonel düşünce, Atatürk çağında bu yaratıcılığa sahip olmanın tek aracı idi. Bugün de öyledir. Dinin etkilemediği bir toplum ve eğitim düzeni, yani lâiklik, Ortaçağ rasyonelinin hâkimiyetinden kurtulmanın tek yolu idi. Din kişinin vicdanında kalmalıydı. Onun için lâiklik, millet bütünlüğü yolunda, milliyetçilik ilkesini tanımlamaktadır. Yani hem milliyetçi, hem hilâfetçi, ya da şeriatçı ve ümmetçi bir toplum sözle olabilse bile, gerçekte kara ile ak gibi birbirinden farklı idi. Bugün Arap ülkelerinde materyalist bir dünya görüşünden hareket eden sosyalizmi bağdaştırmaya kalkan denemeler, şüphesiz Atatürk'ün gerçekçiliğinden çok geridedirler"[1].

Bu sözlerden de anlaşılabileceği gibi, Türkiye'nin birlik ve bütünlüğü için lâiklik son derece önemlidir. "Milliyetçilik ve lâiklik Atatürk'ün devrimlerini anlamanın esasıdır"[2].

Atatürk, bir siyaset dehası olarak, Türkiye için bu ilkelerin gerekliliğini, birlik ve bütünlük açısından zorunluluğunu anlamış ve bu nedenle uygulama safhasına koymuştu. Yoğun bir tarih bilgisine sahip olan Atatürk, Türkiye tarihinin kendine özgü şartlarından hareketle, gerçekte batı kaynaklı olan bu kavramlara yeni anlamlar vermiş ve bu kavramları Türk Milleti'nin öz değeri haline getirmiştir. Lâiklik kavramının, toplum yaşamında egemenliğini uzun süredir sürdürmüş olan din ve dinle ilgili kavramlara yeni statüler oluşturması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu yeni statü, dinin çağdaş anlamda yorumlanması gibi pratik bir kolaylığı getirerek, dini toplumsal gelişmenin bir aracı haline sokmuştur. Bu durum, Türk Ulusu'nun çağdaşlaşması sürecinin en önemli halkasını oluşturur.

Türkiye'deki lâiklik; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık ve devletçilik ilkeleri gibi, ülkemizin tarihi şartlarına ve toplumsal koşullarına göre oluşmuştur. Atatürk lâik devlet, lâik hukuk ve lâik eğitim ile gerçek

1 Doğan Kuban, *"Atatürkçülük Üzerine Yorumlar"*, s. 175.
2 **a.g.m.**, s. 175.

Levent Şahverdi Arşivi

din ile, batıl ve hurafeye dayanan sahte dindarlığı birbirinden ayırmış; din sömürücülüğüne ve bezirganlığına karşı milletimizi uyanık tutmuştur. Sonuçta millet, lâiklik ile dinin ve yüce din duygularının zedelenmeyeceğini anlamıştır. Aksine lâikliğin, inanç ve ibadet kavramlarını yücelttiğine tanık olmuş; bunu bizzat yaşamıştır.

Konuyu gerçek yönüyle kavrayamayan ya da bunu kendi siyasî ve ekonomik çıkarlarına aykırı gören kişi ve kesimler, Atatürk'ü dinsiz ve lâikliği de dinsizlik olarak anlatmak gafletinde ve ihanetinde bulunmuşlardır ve bugün de bulunmaktadırlar. Oysa; Atatürk'ün din konusunda söylediği sözler ve yaptığı işler, bu gibi kişilerin tarihi gerçeklere ne büyük ihanetlerde bulunduğunun ve milleti aldatarak, rejime ve sisteme karşı kışkırtmaya çlıştıklarını ve böylece millî birlik ve bütünlüğü parçalayarak, ülkeyi yıkmaya çalıştıklarının en büyük delili olmaktadır. Bu gibi karanlık beyinler; Atatürk'ün kafir olduğu puropagandasıyla gün geçirmekte; dinin en büyük günah saydığı gıybet ve dedikoduyu bol bol işleyerek, kendilerinin de dini inançlarının ne kadar zayıf olduğunun örnreklerini ortaya koymaktadırlar. Bu kişiler, lâiklik ilkesinin Türk Milleti'ne kazandırdıklarını görmezden gelerek, hâlâ dini esaslara dayalı şeriat devletinin özlemini taşımaktadırlar.

Lâiklik ilkesine karşı direnişe yeltenenler, gerici düşüncelerin devamından çıkar uman kişilerdir. Her fırsatta lâiklik kavramına saldırarak halkın cahil kalmasını, hilâfetin yeniden kurulmasını, kadının toplum hayatından dışlanarak peçeye ve kara çarşafa bürünmesini, kafes arkasına itilmesini istemektedirler. Ne acıdır ki, bir avuç azınlık da olsa, bu çarpık düşünceler, hurafe ve safsataya değer veren kesimlerden destek de görmektedir.

Oysa, çağdaş bakış açısına göre, bu hurafelerin ve safsataların uygar bir toplumda yeri olamaz. Dinin kendi özüne dönerek, gerçek bir inanç yolu olması için de bunun yapılması gerekmektedir. Bu yapılmadıkça, beyinlere gerçeğin aydınlığını doldurmanın imkanı yoktur. Atatürk'ün bütün hayatı boyunca uğraştığı en önemli mesele batıl, boş inanç, hurafe ve saf-

Levent Şahverdi Arşivi

satanın dolduğu beyinlere, bilimin aydınlık ışıklarını yöneltmek olmuştur. Bu nedenledir ki Atatürk: "Lâikliği dinsizlikle karıştırmak isteyenler ilerlemenin düşmanları ile, gözlerinden perde kalkmamış doğu kavimlerinin fanatiklerinden başka kimse olamaz. Softa, ruhban sınıfının din simsarlığına izin verilmemelidir. Zira dinden maddi ve siyasî çıkar sağlayanlar iğrenç (menfur) kimselerdir" demektedir[3]. Atatürk'ün bu sözlerinden anlaşılacağı gibi, din kisvesine bürünerek sahte dindarlık yapanların önüne dikilmek ve onların millete zarar vermelerine engel olmak gerekmektedir.

Atatürk'ün lâiklik anlayışını ele almadan önce; onun din kavramı ve islâm dini hakkında neler düşündüğünü ele alalım:

Atatürk, dinin Allah ile kul arasında bir bağlılık olduğu görüşünü savunarak, dinin zorunlu bir müessese olduğunu ve dinsiz milletlerin devamına imkan olmadığını: "Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkan yoktur" diyerek açıklar[4]. Konuyu İslâm dünyasının karşılaştığı sorunların temelindeki en büyük nedene basarak şu biçimde ele alır: "Din vardır ve lazımdır. Temeli çok sağlam bir dinimiz var. Malzemesi iyi; fakat bina uzun asırlardır ihmale uğrramış. Harçlar döküldükçe yeni harç yapıp binayı takviye etmek lüzumu hissedilmiş. Aksine olarak bir çok yabancı unsur (tefsirler, hurafeler gibi) binayı fazla hırpalamış. Bugün bu binaya dokunulamaz, tamir de edilemez. Ancak zamanla çatlaklar derinleşecek ve sağlam temeller üzerinde yeni bir bina kurmak lüzumu hasıl olacaktır...

Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünce ve tefekküre muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kasde ve fiile dayanan taassupkar hareketlerden sakınıyoruz. Mürtecilere asla fırsat vermeyeceğiz"[5].

---

3 Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, s. 116.
4 Ahmet Gürtaş, **Atatürk ve Din Eğitimi**, Ankara, t.y., s. 34.
5 **a.g.e.**, s. 33-34.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, din kavramının milletimiz açısından önemini de şu iki satırla açıklıyor: "Milletimiz din ve dil gibi iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiç bir kuvvet, millitemizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz"[6].

Görülüyor ki Atatürk, kutsal din duygularına kesin olarak samimi bir biçimde bakmaktadır...

Lâiklik terim olarak, din ile dünya işlerinin; özellikle de din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamını taşımaktadır. Atatürk'ün düşüncesinde, lâikliğin daha geniş, kapsamlı ve kendine özgü bir anlamı vardır. Bu felsefeden hareketle oluşturulan Türkiye Cumhuriyeti'ndeki lâikliğin, kişilerin vicdan ve ibadet özgürlüğünü sağlaması gibi bir işlevinin yanısıra, dini faaliyetleri iman ve ibadete inhisar ettirmesi gibi bir yönü de vardır. İslâmiyet özü itibariyle, dünya işlerini düzenlemek gibi bir misyona sahip olmakla birlikte; şartlar değiştikçe kuralların da değişeceği kuralı, zamanla dikkate alınmaz olunmuş; böylece, çağdaş dünyaya ayak uydurma konusunda islâmiyetin getirdiği şeriat kurallarını uygulayan toplumlarda önemli sıkıntılar yaşanmıştır. Atatürk, tarihte çok örnekte görülen bu durumu algılayan bir lider olarak, Türk toplumunun bu yanlış uygulamadan sıyrılıp kurtulmasını amaçlamıştır. Böylece, Türkiye'de lâiklik ilkesi, dünyevi müesseseleri ve çalışmaları bilimin ve onun eseri olan ileri teknolojinin verileri ışığında düzenlemek gibi bir görevi üstlenmiştir. Atatürk'e göre din bir vicdan meselesi olduğundan, herkes vicdanının emrettiklerine uymakta serbesttir. Hiç bir kimse hiç bir kimseyi ne bir din ve ne de bir mezhep kabulüne zorlayamaz. Dinler ve mezhepler, çağdaş Türkiye'de hiç bir zaman politikaya alet olarak kullanılamaz kuralı getirilmiştir. Çünkü, bundan en çok zarar görecek olan, kutsal din duygularıdır. Dindar görünerek bu yanlışı yapan kişilerin, en başta savunur göründükleri dine zarar verdikleri tarihin her döneminde görülmüş olan bir gerçektir. Böyle olduğu içindir ki, lâik bir ortamda hiç bir kimse inanmaya ya da inanmamaya zorlanamaz[7]. İsteyen dilediği yolda inanır, ibadet eder.

---

6 **a.g.e.**, s. 34.
7 Afetinan, **Medeni Bilgiler**, TTK yay., Ankara 1988, s. 473.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu da göstermektedir ki, lâik ortamda, siyasete bulaştırılmış teokratik yönetimlerdeki din kurallarının karşılaştığı büyük zorlukların aksine, inançlara, dolayısıyla da dine büyük ve gerçek bir saygı vardır. Anayasalarda da yerini almış olan bu ilke ile, herkes vicdan ve dinî inanç ve kanaat özgürlüğüne sahip olmuştur. Kamu düzenine veya genel ahlaka veya bu amaçlarla çıkarılan yasalara aykırı olmayan ibadetler, dinî ayin ve törenler serbest bırakılmıştır[8].

Lâiklik ilkesi, bütün bu kamusal görevleri yanında, Türkiye'de Atatürk milliyetçiliğini ve cumhuriyetçiliği garanti altına almak gibi bir önem de taşır. Çünkü, Cumhuriyet döneminden önce Osmanlı devlet ve hukuk düzeni, millî özelliklere göre değil, ümmetçi yapıya ve anlayışa göre oluşturulmuştu. Böylece, dinsel birlik esasına dayanan ümmet ruhu canlandırılmış, millet kavramı yok sayılmıştır. Bu olumsuz bakıştan dolayı, "idraksizlik" (Etrak'ı bi'idrak) kavramı ve sıfatı ile nitelendirilen Türkler ve Türklük, yokolmak tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Toplumun bütün kurumlarına ve kurallarına egemen olmaya başlayan dinsel anlayış ve hurafeler, milliyetçilik ruhunu da geri planda bırakmıştır. Egemenliği ilahi kaynaktan aldığını iddia eden sultanlar, millet iradesini görmemiş, kişiyi kul, milleti de bir sürü farzetmiştir. Lâiklik ilkesi ile birlikte egemenliğin kaynağının millet olduğu gerçeği kabul edilmiş, millî ruh ve coşku uyanmış; kısacası Türklük duygusu ve millet egemenliği kuralı ancak böylece kafalara ve gönüllere yerleştirilebilmiştir.

Bu yönüyle lâiklik ilkesi, diğer ilkelerin ve bir bütün olarak Türk İnkılâbı'nın hem garantisi hem de temelidir. Çünkü bu ilke sayesinde teokratik bir ortaçağ imparatorluğu yerine, çağdaş bir devletin doğuşu akıl, bilim ve vicdan özgürlüğüne dayalı bir zihniyetin ortaya çıkmasıyla mümkün olabilmiştir. Bilindiği gibi Atatürk: "Biliniz ki efendiler ve ey millet; Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler ve mensuplar ülkesi olamaz. En gerçek tarikat medeniyet tarikatıdır" demiştir[9].

---

8 **T.C. Anayasası**, (1982).
9 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, ATAM Yay., 1997, c. II, s. 225.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihsel süreç içinde, lâiklik ilkesinin ortaya çıkışı ve toplumlarca kabul edilişi pek kolay olmamıştır. Bu hem batılı ülkeler için hem de Türkiye için zahmetli, kanlı, kargaşalı bir mücadelenin sonunda gerçekleşebilmiştir. Batı dünyasında lâiklik kavramının ortaya çıkışının asıl kökeni ve başlangıcı Rönesans ve Reform hareketleridir. Bu düşünce hareketleri insanlığa yeni ufuklar açmıştır. Matbaanın icadı, Loti'nin kurduğu Protestanlık mezhebinin papalığın siyasî ve dinî nüfuzunu kırmak için verdiği mücadele, aydınlanma sürecini başlatarak, millî bilinci kuvvetlendirmek gibi önemli bir gelişmeyi sağlamıştır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Amerika ve Fransa'da ortaya çıkan ihtilâller sonunda devletlerin bünyesinde önemli değişiklikler oldu; eski rejimler yıkılarak, yepyeni felsefelere dayanan yeni rejimler kuruldu. Bu yeni sistemlerde, devletle din ilişkileri yeniden düzenlendi. Bu süreç, lâik devlet düzenine geçişi beraberinde getirdi. Bu oluşuma, Amerika'da 1776'da yayımlanan tarihî İnsan Hakları Beyannamesi ile, 1789'da Fransa'da yayımlanan Yurttaş Hakları Beyannamesi kaynaklık etti. Bu beyannameler, hiç bir dil, din, ırk ayırımı yapmadan bütün insanların özgür ve eşit doğduklarını; dini yönden istedikleri dine girmekte ve onun gereklerini yerine getirmede özgür olduklarını ilan ediyorlardı. Avrupa'da gelişen bu düşünceler bu düzeyde kalmamış Napolyon orduları ile, hızla yayılmaya da başlamıştı...

Yapısı itibariyle bu kavramlara ve anlayışlara ne denli kapalı olursa olsun, Osmanlı Devleti bir süre sonra bu gelişmelerden etkilenmiştir. Önce gayrimüslimler arasında yayılan bu düşünceler, bir süre sonra Türk aydınlar arasında da yayılmış; devletin yapısını oluşturan örgütlenmede ve bürokraside, kurumlarda ve yasalarda düzenlemeler yapılmıştır... Ama bütün bu gelişmeler islahatçı özelliği aşamamıştır. Türkiye'de gerçek lâikleşme süreci, Atatürk'ün önderliğinde bir "devrim" ile gerçekleştirilmiştir... Bunun ilk büyük aşaması 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıdır. Böylece, egemenlik ilahi kaynağından alınmış, millete verilmiştir. Saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, hilâfet kurumunun lağvı lâikleşme sürecini hızlandıran ve büyük ölçüde sonuca ulaştıran en keskin gelişmeler olmuştur. Özellikle Hilâfet kurumu ile Şer'iye ve Evkaf

Levent Sahverdi Arşivi

Vekaleti'nin kaldırılmasıyla, dinsel kuralların devlet hayatında bir fonksiyonu kalmamıştır. 9 Nisan 1924'te, devletin dininin İslâm olduğunu belirten maddesi anayasadan kaldırılmıştır. Böylece anayasa lâik bir anayasa olmuştur. Ardından hukukun lâikleştirilme i süreci başlamıştır. Bu alanda en büyük gelişme, 1926'da yeni medeni kanunun kabulü olmuştur.Bu yasayla, toplum ve aile içerisinde kadın ve erkek eşit bireyler haline getirilmiştir. Bunun yanısıra, yasaların dinsel nitelikli olanlarının yerine, lâik nitelikli olanları oluşturulmuştur. Böylece, lâik bir hukuk ve özgürlük alanı gerçekleştirilmiştir. Bütün bu yapılanların sonunda, 5 Şubat 1937'de lâiklik ilkesi anayasaya girmiştir... Artık Türkiye Cumhuriyeti Devleti lâik bir devlet; fakat Türk Milleti dinini özgürce yaşayan bir halk kimliğini kazanmıştır...

Lâiklik ilkesinin kabul edilmesiyle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk Milleti, çağdaşlaşma yolunda dev bir adım atmıştır. Türkiye devleti, İslâm dinine olduğu kadar, başka dinlere bağlı olan vatandaşlarına eşit hukuk kurallarını uygulamaya başlamıştır. Farklı hukuk sistemleri ortadan kaldırılarak, millî devlet olmanın en temel gereği olan tek ve eşit hukuk prensibi benimsenmiş; gerçek din özğürlüğü bütün vatandaşlara eşit bir anlamda sağlanmıştır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında yüzlerce yıl yaşayan farklı dinleri benimsemiş insanlara, inanç ve ibadet özgürlüğü sağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yer alan bu farklı unsurlar, ana kütlesiyle yeni Türkiye Devleti'nde yer almamıştır; ama, çok az da olsa, azınlığa bu tür özgürlük alanlarının tanınması, lâik ve çağdaş devletin en başta gelen görevi olmuştur. Çünkü Atatürkçü düşüncede, din yalnızca kul ile tanrı arasında bir vicdan meselesi olarak kabul edildiğinden, kamusal alandan dışlanmış; kişinin vicdanında en temiz yerini bulmuştur. Böylece, dinin kutsal değerlerinin siyaset çamurunda kirlenmesinin önüne geçilmiştir. Lâiklik ilkesi, bir inanç sahibinin ya da devletin, başka inanç sahiplerine müdahale etme hakkını ortadan kaldırmıştır. Böylece inançlara yönelik baskı sistemi tarihin derinliklerine gömülmüştür. Dileyen dilediği gibi inancının gereklerini yerine getirmede özgür bırakılmıştır. "Dinde zorlama yoktur" prensibinin de

Levent Şahverdi Arşivi

uygulaması demek olan bir yaklaşımla hareket eden Atatürk: "Kişi kanaat ve inançlarından ötürü kınanamaz" demiştir.

Lâiklik mezhep ve tarikat ayrılığına da son vermiştir. Esasen dinin kendi özünde bu tür ayırımlar mevcut değildir; bu farklılıklar, tarihsel derinlik içinde, farklı grupların ya da kişilerin, dinsel kuralları farklı farklı yorumlamalarından kaynaklanmış; hatta bu ayrılıkta, siyasî farklılıklar da etkili olmuştur. Günümüze dek ağırlığını ve etkisini sürdüren tarikatlar, ulusal birliğin ve çağdaşlaşma sürecinin engeli haline de gelmiştir. Günümüz Türkiyesi'nde daha etkili olarak Nurculuk, Nakşibendilik ve Süleymancılık tarikatları bütün hukuki engellemelere rağmen varlığını sürdürebilmişlerdir. Atatürkçü düşüncede yer alan lâiklik ilkesi bu farklılıkları ortadan kaldırmak için büyük bir mücadele vermiştir ve vermektedir...

Bu mücadele ve lâiklik ilkesine tepkiler, cumhuriyetin ilk yıllarından buyana görülmüştür. Devlet yapısı ve rejim; bunlara bağlı olarak da eğitim ve hukuk yapısı lâikleştikçe ve bunun gerekleri yerine getirildikçe; eski teokratik sistemin uzantıları ve tortuları olan kişiler ve gruplar, yer yer kanlı eylemlere dönüşen tepkiler ortaya koymuşlardır. Lâikliğe karşı ilk tepki, devrimlerin önünü tıkamak ve yönünü değiştirmek düşüncesiyle 1924 yılında Terakkiperver Parti'nin kurulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu partinin kurulmasından sonra Türkiye'de rejim açısından sancılı bir dönem yaşanmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası "dini düşünce ve inançlara saygılıdır" parolası ile, dinsel duyguları istismar etmiş, yönetimi din düşmanı olarak göstermiştir. Türkiye'de cumhuriyetin kurallarının henüz oluşmadığı, demokrasi kültürünün henüz zihinlere yerleşmediği düşünüldüğünde, siyasetin böyle bir anlayış paralelinde yapılmasının yeni lâik rejim açısından ne kadar tehlikeli olduğunu tahmin etmek zor değildir. Nitekim bunun etkileri kısa süre sonra kendisini göstermiştir. 1925 yılında: "Şeriat İsteriz" parolasıyla doğu Anadolu'da başlayan Şeyh Sait ayaklanması kısa sürede bölgede yayılmış, devlet otoritesini sarsmış, hatta ayaklananlar bir çok vilâyeti ele geçirerek buralarda şeriat bayrağını kullanmışlardır. Bu ayaklanma, lâik cumhuriyet ordusu tarafından kanlı bir bi-

Levent Şahverdi Arşivi

çimde bastırılmıştır. Ardından da, olayla ilgisi görülen, en azından bu tür oluşumlara ortam hazırladığı anlaşılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır. Bu tepkilerin en korkuncu, 23 Aralık 1930'da Menemen'de bir Nakşibendi tarikatı şeyhi olduğu bilinen ve bu tarikatça düzenlendiği anlaşılan Şeyh Derviş Mehmet'in çıkardığı ayaklanmadır. Bu olayda da ayaklananlar, "Şeriat isteriz" çığlıklarıyla şeriat bayrağını çekmiş, halkın ayaklanmasına çalışmışlardır; bununla da kalmayarak, genç yedeksubay Kubilay'ın kafasını hunharca keserek bekçi de şehit edildi. Menemen Olayı, ya da Kubilay Olayı diye tarihte yer alan bu acımasız katliam, şeriat arzularının lâik cumhuriyeti ne zor durumda bırakabileceğini gösteren bir ibret levhasıdır. Şeyh Derviş Mehmet ile bu olaya karıştıkları anlaşılan kişiler, 3 Ocak 1931'de, kurulan Divan-ı Harb'te yapılan duruşmalar sonunda idam edilmişlerdir. 23 kişinin idamıyla sonuçlanan bu olay, Türkiye'de lâikliğin yerleşmesi ve benimsenmesi sürecinin en kara evresini oluşturur...

Bu karanlık girişimlerin lâikliğe yönelttiği acımasız saldırılar bugün de bitmiş değildir. Bugün de hâlâ bir takım kişiler ve gruplar şeriat çığırtkanlığı, propagandası ve uygulaması yapabilecek gücü kendilerinde bulabilmektedirler. Kitleler halinde insanlarımız hurafelere, safsatalara, batıl inançlara, muskalara ve büyülere inandırılmak istenmekte; beyinleri yıkanmış kimi vatandaşlarımız kimi kerametlerden ya da fallardan ümit beklemektedirler. Bu durum çağdaşlaşma yolunda utanılacak bir tablodur. Çağdaşlaşmanın ve aydınlanmanın karşısında olan bu düşünceler Türk milleti için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Devleti oluşturan temel yasalarla, hukuk devletinin kuralları işletilerek, bu tür karanlık niyetlerin ve eylemlerin kesinlikle karşısına geçmek ve beyinleri aydınlatmak için lâik eğitimin gerektirdiği şeyleri ödünsüz bir biçimde yerine getirmek gerekmektedir. Çağdaşlaşmanın ve aydınlanmanın düşmanı olan örgütlü şeriatçı akımlar, Türk Milleti'ne karanlık bir tablo sunmaktadırlar.

Son günlerde lâikliğe karşı yoğunlaştığı görülen bu girişimler ve uygulamalar, cumhuriyetin büyük yollar almış olmasına rağmen, lâiklik kav-

Levent Şahverdi Arşivi

ramının hâlâ insanlarımıza anlatılamamış olduğunu göstermektdir. Nitekim lâiklik kavramının bugün bile kökeninin ve anlamının tartışılıyor olması, daha işin başında olduğumuzu göstermektedir.

Sonuç olarak, konu ile ilgili şunlar söylenebilir: Bütün eleştirilere rağmen, lâiklik ilkesi Türk Milleti'nin önüne aydınlık bir yol açmıştır. Lâiklik ilkesinin Türk Milleti'ne kazandırdığı çağdaş değerler, dinin gerçek kaynaklarından oluşan değerlerine asla zarar vermemektedir; aksine, lâiklik, dinin gerçek yönüyle anlaşılabilmesi ve uygulanabilmesi için büyük imkanlar sağlamıştır. Günümüzde, Türkiye'de yaşanan islâmi hayatın, başka islâm toplumlarına göre daha sade ve daha temiz olması, bu sözünü ettiğimiz imkanlar sayesinde olmuştur. Lâiklik dine karşı olmak değil, devlet ve toplum hayatının akıl ve bilim esaslarına düzenlenmesi demektir. Eğitimde, aile hayatında, hukukta, toplumsal yapıda, sanatta, kıyafette ve bunun gibi bütün şeklî ve zihinsel yapıda çağdaşlaşabilmek için gerekli olan köklü değişiklikler ve yenilikler ancak lâiklik ilkesinin kabul edilmesiyle mümkün olabilmiştir. Bu nedenledir ki Atatürk, en gerçek tarikatın medeniyet tarikatı; hayatta en gerçek yol gösterici olan değerinde müsbet bilim olduğunu söylemiş, bunu uygulama alanlarına da yansıtmıştır. Türkiye'de millî birlik ve bütünlüğün; daha genel bir deyimle ise, gerçek ve çağdaş anlamda milliyetçiliğin gerçek garantisi, ulus bireylerinin teker teker lâiklik ilkesinin özünü ve felsefesini benimsemesinden geçtiğini bir an bile akıldan çıkartmamak gerekmektedir. Atatürkçü Düşünce sisteminin bugün yaşanan sıkıntılar karşısında, toplumu birlik ruhuna götüren bir temel oluşturduğu görülmekte ve her an yaşanmaktadır. Atatürkçü Düşünce sistemini oluşturan ilkelerin ancak her birinin sağlıklı biçimde işlemesiyle anlam kazandığı, birisi olmazsa diğerinin olmayacağı açıkça ortada olduğuna göre, bütün bu kavramları ve ilkeleri kapsayan, onlara anlam ve ruh veren lâiklik ilkesinin zedelenmesi durumunda, toplumun yaşayacağı çalkantıların büyüklüğünü ve korkunçluğunu görmemek mümkün değildir.

Unutmamak gerekir ki, Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk Gençliği'ne emanet etmiştir. Türk Gençliği'nin bu emaneti sonsuza dek ya-

Levent Şahverdi Arşivi

şatacağına asla şüphe yoktur. Bu nedenle, Türk Gençliği, üstlendiği görevi tam ve eksiksiz biçimde yerine getirebilmek için lâiklik kavramını tam olarak anlamalı, benimsemeli, yaşamalı ve yaşatmalıdır. Gelecek genç kuşakların bunun bilincinde olduğunu her Türk yurttaşı görüyor ve biliyor. Her bunalım ortamında, Atatürk"ün büyük Nutku'nun sonunda yer alan "Gençliğe Hitabe"sini alıp okuyarak, bütün olumsuzluklara karşın Türk gençliğinin kararlı ve inançlı yürüyüşünün sesini duymamak mümkün değildir...

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER (1923-1938)

Doç. Dr. Ahmet ÖZGİRAY*

İki devlet arasındaki ilişkiler teknik olarak 1830 yılından, hatta, Amerika'nın millî bir devlet olarak ortaya çıktığı 1808 yıllarından itibaren başlar. 19. yüzyılda iki devlet arasındaki ilişkilerin her iki devlet için de o kadar önemi yoktur. Osmanlı İmparatorluğu'nda ulaşım ve iletişimin Amerikalılar'ca geliştirilmesi iki ülkeyi birbirine yaklaştırdı. Fakat iki ülkeyi ekonomik, politik ve kültürel açıdan gerçekten yaklaştıracak bir topluluk oluşmadı.

Hatta 19. yüzyılda bile iki devlet fiziki olarak birbirlerine çok uzaktı. I. Dünya Savaşı sırasında Türk - Amerikan ilişkileri kesilmişti. Ancak, Başkan Wilson'un 1918 beyannamesi ile birlikte iki devlet arasında küçük bir yaklaşım oldu. Amerika I. Cihan Harbi'nde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmedi. 13 Kasım 1918'de İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u askerî açıdan işgal etmelerine Amerika da katıldı. İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Koramiral Mark L. Bristol, Türkler üzerinde iyi intiba uyandırdı. Ayrıca, Amerika'nın Yakın Doğu Yardım Komitesi, 1918 yılından sonra çok yönlü girişimleriyle Amerikan prestijini Türkiye'de devam ettirmede önemli rol oynadı. Ayrıca Amerika, manda sisteminde yer almak istemediği gibi, Orta Doğu4da bir rol oynamak istemiyordu. Daha önce olduğu gibi Türkiye ile ekonomik ve politik ilişkiler fazla önemli değildi. İki ülke arasındaki önemli ilişkiler 1939 yılından sonra başlamıştır.

* E.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu tarihe kadar Amerika'da genel bir Türk aleyhtarlığı vardı. Türk düşmanlığını oluşturan amil, Avrupa'da olduğu gibi Türkler'in, İslâm dinini lideri oluşundandı[1]. Buna ilâveten, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmak için uğraşan Osmanlı tebası olan zımmîler Türk düşmanlığından yanaydı. Osmanlı İmpartorluğu'ndan Amerika'ya göç eden göçmenler, Yunan yanlısı, Makedon yanlısı ve Bulgar yanlısı kişilerdi.

Amerikan misyonerlerinin Türkiye'deki faaliyetleri, Amerikan protestan tarikinin şaşırtıcı ve büyüleyici olduğu kadar aynı zamanda da ilham veren bir bölümüdür. Bu misyonerlerin ilk amacı, Müslümanları Hristiyan yapmak değildi. Asıl amaç, Türkiye'nin doğusundaki kiliselere, Hristiyanlıktan yozlaşmış veya yozlaşmak üzere olan cemaati buralara kanalize etmekti[2]. Anadolu Hristiyanlarından ilk cevap Ermeniler'den geldi. Çünkü, bu tarihlerde Ermenileri değişik ülkelerin misyonerleri kendi mezheplerine döndürmek istiyorlardı[3]. Bu arada, Osmanlı Protestan kilisesi yaratıldı. Bu kilise zamanlı Osmanlı millet sistemi içerisinde yer aldı. Yunanlı Protestanlar, Arapça konuşan Protestanlar ve Bulgar Protestanları bu kiliseye bağladılar.

Anadolu'ya gelen Amerikan misyonerleri zamanla sıhhi eğitim, sağlık hizmetlerinin de önemli olduğunun farkına vardılar. Bu hizmetleri yürütecek Hristiyan doktor ve işçileri Anadolu'ya getirdiler. Misyoner okulları kreşlerden dinî eğitim veren okullara kadar çeşitlendirildi. Bunları popüler kılmak için spor ve atletizme önem verildi. Amerikan iç savaşı sırasında Hamlin Koleji, başka bir deyişle Robert Koleji, New York'lu Christopher Robert onuruna İstanbul ve Beyrut'ta açıldı. Buralarda Hristiyan talebeler kadar Müslüman öğrenciler de kabul ediliyordu[4].

Fakat II. Abdülhamit, Müslümanların bu kolejlere girmesini yasak etti. Cumhuriyet'in ilanına kadar Robert Koleji Müslüman öğrencilere

---

1 Lewis V. Thomas and Richard N. Freje, **The United States and Turkey and Lozan**, Cambridge 1952, s. 140.
2 Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, İst. 1989, s. 16.
3 Selahi R. Sonyel, **Minorities and Decline of Ottoman Empire**, Ankara 1994, s. 254.
4 Lewis V. Thomas and Richard N. Frige, **a.g.e.**, s. 142.

Levent Şahverdi Arşivi

cazip gelmedi. İşte bu sırada Robert College daha çok Ermeni, Yunan ve Bulgar öğrencileri bünyesine aldı[5]. 1908 İnkılâbı ve Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı okullara bazı kısıtlamalar getirildi. Bu okullar bazı dersleri kendi dillerinde okuturlarken, programlarına Türkçe dersleri konuldu ve tarih eğitiminin Türkçe olarak verilmesi zorunluluğu getirildi.

Tarih boyunca Türk - Amerikan ilişkileri ilginçtir. İki ülke tarih boyunca savaş yapmamışlardı. Hatta, I. Dünya Harbi'nde Amerika resmen Osmanlı İmparatorluğu'na ve Bulgaristan'a savaş ilân etmedi[6]. Fakat Lozan sulh konferansında Amerika müşahit olarak bir delegasyonla katıldı. İki ülke arasında diplomatik ilişki kurmak kolay olmadı. Zira iki ülke arasında gizli olarak var olan anlaşmazlık sorunları vardı. 1923'ten sonra Türkiye'nin her yöresine yayılmış olan Amerikan kolejlerini, Türkiye, zararlı Hristiyan propagandası yapıyor gerekçesiyle kapattı. Ayrıca, Türkler'i öfkelendiren husus ise; Doğu'da bir bağımsız Ermenistan devletini kurma girişimlerine Amerikan halkının sıcak bakmasıydı. Amerikan basını, Türkler'in Ermeniler'e karşı 1915 yılında uyguladığı tehcir olayını yakından izlediği gibi, Ermeniler'i daima Türkler'e karşı üstün tutmuştur[7].

Ağustos 1923'te, Türkiye ile Amerika arasında Dostluk ve Ticarî Antlaşma Lozan'da imzalandı[8]. Bu arada, İade-yi Mücrimin antlaşması da yapıldı. Türkiye'nin imzaladığı Lozan sulh antlaşmasının Amerikan Anayasası gereği Amerikan Senatosunda onaylanması gerekiyordu. Bazı Amerikalı Senatörler, Ankara'nın yapmakta olduğu inkılâpları yetersiz bulmaları, onu Avrupa kültürünü uygulamada yetersiz bularak Türkiye'ye barbar olarak bakıyorlardı. Ayrıca, Ermeni tehcirinden hasıl olan bazı olumsuz neticeleri gerekçe göstererek ve senatoda onay için 2/3 çoğunluk

5 Bulgaristan, Osmanlı'dan bağımsızlığını alamayacağı kanısında idi. 1870'lerde Robert College'de Bulgar öğrencilere milliyetçilik öğretilerek 1908'de Bulgaristan hukuken bağımsızlığına kavuştu.

6 Ernest Hemingway'ın **Snaw of Klemenjera** adlı eserinde, o yaralanıp İtalya'da tedavi görerken kendisine neden Osmanlılar'a savaş ilan edilmediği sorulduğunda, "O, bizim milî komşumuzdur da ondan, savaş ilan etmedik" şeklinde esprili cevap vermişti.

7 Edward Reginald Vere Hadge, **Turkish Forcign Policy**, Cenevre 1950, s. 88.

8 August Riter Von Kral, **Kemal Atatürks Land**, Almancadan Türkçeye tercüme eden: Kenneth Benton, Leipzig 1938, s. 256.

Levent Şahverdi Arşivi

sağlanamadığından, Lozan sulh Antlaşmasını uzun süre onaylamadıkları gibi, Türkiye ile diplomatik ilişkiye girilmesini istemiyorlardı.

Tarafsız zihniyete sahip devlet adamları ve diplomatların iyi niyetli girişimi ile Amerika'da Ermeniler tarafından sürdürülen Türk aleyhtarlığı, basın kısmen susturularak, iki devlet arasındaki iyi niyet ve hisler fazla etkin olmasa da, yine de mesafe katetmede başarılı olmuştur. Nitekim, İstanbul'daki Amerikan diplomatik temsilcisi Koramiral Mark L. Bristol ile Türkiye Hariciye Bakanlığı arasında nota teatisiyle Lozan Sulh Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yaklaşık olarak üç buçuk yıl sonra, 17 Şubat 1927'de muntazam diplomatik ilişkiler kurularak iki ülke arasında dostça ilişkilerin başladığı resmen açıklandı[9]. Bu tarihten sonra iki devlet arasındaki ilişkiler kesintiye uğramaksızın gelişti. Bilhassa özel antlaşmalarla yürütülen ekonomik ilişkiler memnuniyet verici bir şekilde mesafe katetmeye başladı. Bu ilişkilerin başlamasında Amerika Dışişleri Bakanı yardımcısı M. Crew'i katkısı büyük olmuştur. Crew'in iddiası, Amerikan pazarlarının Türk ürünlerine ve bilhassa incir ve tütün satımına müsait olduğu şeklindeydi. Gerçekten, 1925'te Türkiye'nin toplam ihracatının % 13'ü olan 25,1 milyon Türk Lirası tutarındaki malı Türkiye Amerika'ya ihraç ederken, Amerika'nın Türkiye'y ihracatı çok azdı. Başka bir deyişle, A.B.D.'nin ithalattaki payı % 3'ten % 6'ya, ihracattaki payı da % 6'dan % 13'e yükseldi[10].

1923 yılında Lozan sulh görüşmelerinde Amerikan müşahitlerin çalışmaları, Türkiye ile Amerika arasında ne dostluk, ne de zıtlaşma meydana getirecek tarzdaydı. Bu müşahitler, sulh görüşmelerinde İtilâf Devletleri'ne fazla yardımcı olmazlarken, ekonomik çıkarları nedeniyle Türkler'i desteklediler. Ayrıca, Türk Petrol kumpanyasından isteklerde bulunan İngiliz temsilcisine de tutumları katılaştı.

Nisan ayında Ankara tarafından onaylanan Chester Projesi'nin[11] ha-

9 August Ritter Von Kral, **a.g.e.**, s. 255.
10 Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Ankara 1982, s. 150.
11 Bazı Amerikalılar Ortadoğu'da ihalelere girer, ihaleyi alır, bir daha o işle meşgul olmazlardı. Chester projesi de bunlardan biridir.

Levent Şahverdi Arşivi

vası bazı Türkler'de umut hayalleri doğurdu ve ballı dolar hayaline kapıldılar. Fakat chester balonu sonbaharda söndü. Amerika, "Bu Chester Projesi ile ilişkimiz yoktur" diyerek işin içinden sıyrıldılar.

6 Ağustos 1923'te Türkiye, Amerika ile Lozan'da bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma, İtilâf Devletleri'yle yapılan antlaşmadan farklı değildi. Lozan Barış Antlaşması'nın bazı maddelerinin tanımı ve konsolosluklara atıfta bulunuluyordu.

İade-yi Mücrimin ile ilgili olarak ise İtilâf Devletleri ne elde etmişlerse, Amerika da onu elde etmiştir. Bu iki antlaşmadan, Amerika gibi büyük bir devleti kapitülasyonların kaldırılması için ikna ettiklerinden dolayı memnundular. Lozan Sulh Antlaşması Amerikan Senatosu'nca aralık sonuna kadar onaylanmadı. Fakat buna Türkiye gönül koymadı. 24 Aralık'ta Amerikalılar'la varılan uzlaşma sonucunda, Amerikan Senatosu'nun Türkler aleyhindeki iddialarına cevap vermek üzere karma bir komisyon kuruldu[12]. Bu komisyonun çalışmalarına rağmen, 1924 yılının sonuna kadar Lozan Sulh Antlaşması henüz Amerikan kongresince onaylanmamıştı. Fakat Türkiye'deki kanı, kongrenin bu antlaşmayı ergeç onaylamak için gerekli adımı atacağı şeklindeydi. Fakat Ortodoks Fener Rum Patriği'nin İstanbul'dan çıkarılacağı Türk hükümetince hükme bağlanınca, Kongrenin sulhu onaylama umudu geniş bir şekilde yok oldu. Dine önem veren ülkelerde bu gibi girişimlerin o ülkeyi etkileyeceği de kesindir. Bu yüzden kongrenin Lozan Sulh Antlaşmasını onaylaması gecikti. Fakat Amiral Bristol, kendisine Yüksek Komiser sıfatı vererek görevini sürdürmeye devam etti. Bu arada, Anadolu'daki Amerikan misyoner okullarının çoğu bazı gerekçelerle kapatıldı. Hatta, Boğaziçindeki Robert College bile Türk yetkililer tarafından denetim altına alındı. Bu tarihlerde Robert College hakkında söylenecek menfi bir söz veya bir hareket Türkiye'de yankı uyandırıyordu. Bunun neticesinde de college karşı protesto yapılıyor ve tahkikat açılıyordu. Amerika'nın Türkiye'deki çıkarı da bu

12 PRO.F.O. 371/4095, M. Linsay'dan Macdonald'a, İstanbul, 6 Mayıs 1924, s. 22-23.

Levent Şahverdi Arşivi

okullardı. Fakat bu okullar meselesi bir tarafa bırakılırsa, iki ülke arasındaki ilişkiler doğru yolda ilerliyordu[13].

Cumhur Reisi Gazi Paşa da, TBMM'sinin ikinci dönem birinci toplanma yılını açarken: "Geçen sene esnasında siyaset-i hariciyemiz sulh ve sükun vadisinde mütemadi terakki göstermiş, dedikten sonra Cemahir-i Müttehide-yi Amerika ile müsavat ve mütekabiliyet esası üzerine muahedename imza olunmuştur. Tasdiki hükümet tarafından Meclisi âlimize arzolunacaktır" demiştir[14].

1926 yılı içerisinde Türk - Amerikan ilişkilerinde bir ilerleme yoktur. Amerikan Senatosu ısrarla Lozan Sulh Antlaşmasını onaylamayı reddediyordu. Buna karşın, Türkiye'deki Amerikan çıkarları geçici antlaşmalarla korunuyordu. Türkiye, Amerika'dan ithal ettiği mallara düşük gümrük tarifeleri uyguluyordu. Yüksek gümrük tarifesi uygulamaya hakkı olmasına rağmen bundan kaçınıyordu. Zira Türkiye Amerika'ya yüksek kaliteli tütün, incir ve halı ihraç ederek peşin nakit döviz elde ettiği için, Amerika'ya karşı hoşgörülü davranıyordu[15]. Gazi Paşa'da 1 Kasım 1926'da TBMM'sinin ikinci dönem dördüncü toplanma yılını açarken: "Siyaset-i hariciyemiz, ötedenberi takip ettiğimiz sulh ve müsalemet hattı aslisinde müsbet neticelerle inkişaf etmektedir", dedikten sonra Şimali Amerika ve Cemahir-i Müttehidesiyle muvakkat bir ticaret itilâfnamesi akdettik. Aramızda imza edilmiş bulunan muahedenin bu devrede heyet-i celilenin tasdikine iktiran edeceğini ümit ederim[16], demiştir. İki ülke arasında imza edilen antlaşmaların meclislerce onayı sadece Amerika'da gecikmekte kalmayıp Türkiye'de onay gecikmekteydi.

Diğer taraftan, Amerikan elçisi oldukça gürültülü bir hava içinde Leviathan gemisiyle 1 Ağustos Pazar günü Newyork'tan Türkiye'ye hareket etti[17]. Bazı fanatik ruhlu Ermeniler bu defa yaptıkları bir mitingle, Tür-

13 PRO.FO. 371/E3338/44. Mr. Lindsay'dan A. Chamberlain'e, İst., 1 Haziran 1925, s. 14.
14 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, Ankara 1961, s. 331.
15 **PRO.FO. 371/E633/44, G. Clark**'tan A. Chamberlain'e, İstanbul 31 Ocak 1923, s.
16 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, Ankara 1961, s. 348-9.
17 Amerikan elçisinin adı Joseph Grew idi. Bu, Amerikan Hariciye Bakanlığı Müsteşarlığı, Bern Büyük Elçiliği ve Amerika'nın Lozan Sulh görüşmelerinde müşaviri idi.

Levent Şahverdi Arşivi

kiye'nin Amerika'daki elçisini, –ki henüz gelmemişti– yahut Türkiye'ye hareket eden Amerikan elçisini veya ikisini birden vurma fikrini ortaya attılar. Bu davranışlarıyla Ermeni ırkının ızdıraplarına karşı bütün dünyanın merhametini ve ilgisini çekmek istiyorlardı. 22 Eylül'de Amerikan elçisi Tevfik Rüştü Bey'i, yıkılacak derecede harap ve kirli bir binada ziyaret etti.

Bakan elçiyi selamladıktan sonra, "Birleşik Amerika temsilcisi olarak kabul etmekten, özellikle Lozan Antlaşması'na imza koymuş bir insan olarak memnuniyet duyduğunu, İsmet Paşa'nın kendisinden daima iltifatlı sözlerle bahsettiğini, Lozan Konferansı'nda derin bir anlayış gösterdiğinizi sık sık söyledi". Elçi, Tevfik Rüştü Bey'e cevaben: "Konferans sırasında Türkiye'yi az çok tanıdığını, konferansta büyük bir ustalık ve anlayış göstermiş olan İsmet Paşa'nın kişiliğine karşı büyük bir sempati ve hayranlık duymakta olduğunu, Türkiye'nin birkaç yıl içindeki gelişmelerini yakın bir ilgi ile izlemekte olduğunu" söyledikten sonra: "Amiral Bristol'dan sizi o kadar dinledim ki, daha önceden de zaten sizi iyice tanımış bulunuyordum", dedi[18].

Elçi Grew, 12 Ekim 1927'de itimatnamesini vermek için Çankaya'ya çıktı, itimatnamesini verdikten sonra Gazi, Elçiye: "Daha önce Türkiye'ye gelip gelmediğini ve Ankara'yı nasıl bulduğunu sordu". Merasim bittikten sonra Elçi Tevfik Rüştü Bey'i ziyaret etti. Tevfik Rüştü Bey ona: "Gazi üzerinde çok iyi bir izlenim bırakmış olduğunu, kendisini şimdiye kadar bu derece memnun görmediğini, Gazi'yi memnun etmenin kolay bir şey olmadığını söyledi". Ben de kendisine: "Cumhurbaşkanının üzerinde fevkalâde bir etki bırakmış olduğunu, özellikle çehresindeki kudret ve irade ifadesini hiç unutmayacağını, gerçekten de Gazi'de hedefine erişmek için her güçlüyü yenebilecek bir insan çehresi var" dedim[19].

Tevfik Bey'in yanından ayrıldıktan sonra Elçi Bakanlıktaki odasında İsmet Paşa'yı ziyaret etmiştir". İsmet Paşa beni büyük bir sıcaklıkla selamladıktan sonra tercümansız olarak Fransızca konuştuk. Beni eskisinden

18 Joseph Grew, **Atatürk ve İnönü**, Çev.: Muzaffer Aşkın, İst. 1966, s. 59.
19 J. Grew, **a.g.e.**, s. 63-64.

Levent Sahverdi Arşivi

daha genç gördüğünü söyledi, ben de, üzerinde taşıdığı ağır sorumluluklara rağmen kendisinin hiç yaşlanmamış olduğunu işaret ettim". Gerçekten ihtiyarlamamış, yalnız saçları daha aklaşmış ve biraz şişmanlamış, yüzünde aynı tebessüm ve gözlerinin çevresinde aynı kırışıklıklar vardı. Fakat kulakları daha ağırlaşmıştı.

1926 yılı Aralık ayı sonuna doğru Uzlaşmazlıklar Komisyonu başkanı Senatör King, Senatoya bir uzlaşma önergesi verdi. Fakat King Türkiye'yi Ermeni, Hristiyan, Nasturi ve Yunanlılar'ın mallarını müsadere etmek ve onları öldürmekten mesul tutuyordu. Amerikan kongresi, bu iddiaları gözönüne alarak, Lozan Antlaşması'nı bir daha onaylamayı reddetti.

Senato'nun bu inadına karşı, iki devlet arasındaki çıkarları korumak için geçici bir antlaşma yapıldı. Lozan temel alınarak yapılan bu anlaşmaya göre; diplomatik ve konsolosluk işleminin yürütülmesi resmen 1 Haziran 1928'de başlayacaktı. Diğer taraftan, Şubat 1927 tarihine kadar gümrük ve diğer vergiler için her iki devlet, biri diğerine en fazla mazhara lâyık ülke muamelesi yaptı. Bu hususi işler her üç ayda bir otomatik olarak uzayacaktı. Böyle yapmaktaki amaç; Kongreye Lozan Sulh Antlaşması'nı kısa süre içerisinde onaylatmaktı.

Amiral Mark Bristol, Amerika'nın Türkiye ile yapmış olduğu Lozan Antlaşması'nı Kongre'nin onaylamasını istiyordu. Fakat, Mayıs ayı sonuna doğru Bristol, Çin Denizi'ndeki Amerikan Deniz Filosu'na kumandan olarak atandı. Bu tarihlerde Amerika'nın eski Osmanlı Elçisi Gerard'ın önderliğinde, Amerikan basınında Türkiye aleyhtarı kampanya başlatıldı. Bu kampanyaya Amerika'nın Büyük harp öncesi elçisi olan Henry Morgenthau katılmadı[20]. Bu kampanyaya H. Morgenthau katılmadığı için de tepki görmedi.

Gazi Paşa, Türk basınına misillemede bulunulması direktifini verdi. Gazi'nin yakın arkadaşlarından biri olan Ahmet Ağaoğlu bir makalesinde, Amerikalılar'ın Zenciler'e ve Kızıl Derililer'e yaptığı kötü muameleyi iş-

20 PRO.FO. 371/E1149, C. Clark'tan A. Chamberlain'e, İstanbul 27 Şubat 1928, s. 17.

Levent Şahverdi Arşivi

leyip, sonuç olarak da Amerikalılar'a bu Ermeni katliamı meselesini unutmalarını öğütledi.

1927 senesinde bu gibi olaylar hariç, iki ülke arasındaki ilişkiler dostça gelişti. Yeni Elçi M. Grew de Bristol'un uzlaşma politikasını gütmeye başladı. Ancak Bristol, Amerikan sermayesini Türkiye'ye çekmek için çaba sarfetmişti. Aynı isteği M. Grew göstermedi.

Yine de Ulen Corporation, Kuhn Loeb, and The Fox Corporation özel olarak Türkiye'ye Türk yetkililerle görüşmek üzere temsilciler gönderdiler. Bunların arasında olan Ulen Corporation'dan Kuhn Loeb, Türkiye tarımı üzerinde incelemeler yaptı. Ulen Corporation Henry Ford'a serbest bölge liman inşaatı için mali destek sağlaması yolunda teşebbüste bulundu. Bu serbest bölgede Ford otomobil fabrikası kuracak ve üretimini yakın ve Uzak Doğu'da ihraç için dağıtım merkezi oluşturacaktı[21].

Elçinin Türkiye'ye atanmasından sonra Türk hükümeti, Amerikan okullarına daha az müfettiş gönderdi. Yalnız Amerikan okullarındaki Türk öğretmenlerin adedinin arttırılması, Türkçe ders saatlerinin fazlalaştırılması, bazı kitaplara sansür uygulaması da ortadan kalkmış değildir. Robert Colleg'e gelince: Bu okulun makina bölümüne bazı Türk öğrenciler alındı. Fakat bu yenilik kabiliyetsizlik, avarelik ve talebelerin tembelliği nedeniyle netice vermedi. Çünkü bu talebelerin üzerinde bir kontrol yoktu. Öğrenciler makina parçalarını düzgün bir şekilde kullanmadıkları için parçaların kırılmasına ve diğer talebelere de kötü örnek oldular[22].

1927 yılının sonlarına doğru, Bursa'daki Amerikan Kız Okulu'nun bazı görevlileri burada okuyan Türk kızlarını Müslümanlıktan döndürmek için çalıştıkları iddiası Türkiye'de büyük bir yankı uyandırdı. Bu iddia, Amerikan Elçiliği tarafından ciddiye alınmadı. Çünkü Elçilik, Modern Tür-

21 G. Clerk'ın **a.g.e.**, s. 18.
22 C. Clerk'in **a.g.e.**, s. 19.

Levent Şahverdi Arşivi

kiye'de Hristiyanlık propagandasının yapılmaması şeklindeki Türkiye görüşünü benimsemiştir[23].

1928 yılında Amerika ile Türkiye arasında ticarî antlaşma yapmak için müzakere yapılmadı. İşler geçici antlaşmaya göre yürütülüyordu. Yalnız uzlaşma ve hakemlik müzakereleri yıl boyunca sürdüğü halde bir antlaşma olmadı. Türkiye'de Amerikan düşmanlığı az olmasına rağmen, düzgün antlaşma yapmama niyeti Amerikalılar'dan kaynaklanıyordu. Fakat, Türkiye'ye gelen Amerikalı girişimciler, Türkiye ile antlaşma yapılmasını istiyorlardı. Ermeniler'in Hristiyan mezhepleri ve kiliseleri arasında yürüttükleri Türkiye aleyhtarı kampanyalar Amerikalılar'ın Türkiye ile antlaşma yapmamasındaa belli bir ölçüde başarılı olmuştur.

Resmî ilişkilerden bu zorluklara rağmen Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı otomobil ve makina ihracatı devamlı artış göstermiştir. Henry Ford'a İstanbul'da serbest bölge ihdası garantisi verildi. Bu serbest bölgede Henry Ford bir otomobil fabrikası kuracaktı. Ayrıca Yakın ve Orta Doğu'ya dağıtım yapacak bir merkez de burada inşa edilecekti. Türkiye 1928 yılında Lozan Antlaşması'nı imzaladığı ülkelerle Kellogg Paktı'nı imzaladı[24]. Türkiye bu antlaşmayı imzalamakla, Türkiye'nin dünya sulhüne ve düzenine karşı nasıl bir katkıda bulunduğunu tesbit etmek istiyordu. Fakat bu, halk arasında fazla yankı bulmadı. Hatta, Tevfik Rüştü Bey'in tavrı, Türk basını tarafından bile tenkit edildi. Çünkü basın, bunun bir lütuf olarak değerlendirdi. Türkiye'ye bir katkısı olmayacağı düşüncesindeydi[25].

Gerçekten, Cumhuriyet Hükümetinin dış politikası dürüstlük, açıklık ve bilhassa sulh fikrine dayanıyordu. Gazi Paşa, TBMM'nin üçüncü dönem, üçüncü toplantısını açarken: "Beynelmilel herhangi bir meselemizi

---

23 Bursa'daki bazı kızlar, öğretmen Edith Sanderson'a büyük hayranlık duymakta idiler. Onun ruh sükunetinin Hristiyanlıktan ileri geldiğini görüp bu dinin iyi olduğuna inanmışlar. Diğer kızlardan bazıları kıskançlıktan ötürü yatakları altından anı defterlerini alıp Türkçeye tercüme ederek Milli Eğitim Bakanlığı'na yollanmışlar ve tahkikat açıldı.

24 Elizabeth Wiskemann, Europe of the Diktators, London 1968, s. 68. Bu pakt, 27 Ağustos 1928'de Quar D'Orsay'da Amerika, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Japonya, Belçika, Çekoslovakya, Hindistan ve Türkiye gibi on beş devlet tarafından Locarno antlaşmasından sonra imzalanan ikinci uluslararası bir antlaşmadır.

25 PRO.FO. 371/E906, G. Clerk'tan A. Chamberlain'e, İstanbul 6 Şubat 1929, s. 15-16.

Levent Şahverdi Arşivi

sulh vasıtalarıyla halletmeyi aramak, bizim menfaat ve zihniyetimize uyan bir yoldur. Bu yol haricinde bir teklif karşısında kalmamak içindir ki, emniyet prensibine ve onun vasıtalarına çok ehemmiyet veriyoruz. Beynelmilel sulh havasının mahfuziyeti için Türkiye Cumhuriyeti iktidarı dahilinde herhangi bir hizmetten geri kalmayacaktır" diyerek devletin politikasını açıklamıştır[26].

Fakat Amerika ile Türkiye arasında bazı problemler yaşanmıyor değildi. 28 Ocak 1928'de Associated Press Ajansı muhabiri Miss Priscilla Ring, Elçi J. Crew'i ziyaret ederek: "Türkiye'de çıkan bütün sabah gazetelerinin Bursa'daki Amerikan okulunda üç kız öğrencinin Hristiyan olduğu, Türk makamlarının olay hakkında soruşturma açtıklarını, eğer okulda Türk çocuklarının Hristiyanlaştırma çabası tesbit edilecek olursa, okulun kapatılacağı haberini verdi. Elçi haberin Amerikan senatörlerince duyulmasından korkuyordu. Zira bazı senatörlerin bunu büyük ölçüde istismar ederek Senato'nun Lozan Antlaşması'nı onaylamamasından korkuyordu. Bu tarihlerde Amerikan okullarının din propagandasını yasaklayan kanuna titizlikle uyuyorlardı. Ne var ki, Osmanlı İmparatorluğu devrinde Beyrut Üniversitesi, İstanbul Kız ve Erkek Kolejleri ve İzmir Koleji'nden başka Yakındoğu'da beş yüzden fazla Amerikan Okulu vardı. Ana okulundan üniversiteye kadar her derecesi bulunan bu öğretim müesseselerinde 25 binden fazla öğrenci okuyordu. Lozan'da Kapitülasyonlar sisteminin kaldırılmasıyla bu okullardan ancak birkaç tanesi Cumhuriyet Türkiye'sine intikal etmişti. J. Grew, hiç olmazsa bunların devamını sağlamak için gayret sarfediyordu[27].

14 Şubat 1928'de Merzifon'da başka bir olay ortaya çıktı: Türk müfettişler, Türk Bayrağı ile birlikte dalgalanan Amerikan bayrağının indirilmesini, pazar günleri ders yapılmasını, Pazartesi ve Perşembe günleri öğleden sonraları tatil verilmesi için direnmişlerdir. Bilindiği gibi bu tarihlerde resmî tatil Cuma günü idi. Ayrıca müfettişler, öğretmenlerin otur-

26 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, Ankara 1961, s. 361.
27 J. Grew, **a.g.e.**, s. 76.

Levent Şahverdi Arşivi

ma odalarında Türkçe bir İncil bulunca duru daha da gerginleşti. Bu olumsuzluklar zamanla uzlaşma ile aşılmıştır.

Bir başka olay da Robert Kollej'de ortaya çıktı. Kollejin hazırlık sınıfında bulunan 10 yaşlarında iki çocuk, çalışma salonunda asılı duran bir Türkiye Haritası üzerinde delikler açmışlar ve Türkiye hakkında yakışıksız işaretler yapmışlardı. Bu öğrencilerden birisi Rum, diğeri de Maltalı idi. Polis soruşturma yaparak meseleyi kapatmıştır[28].

Bu meseleler kendi mecrası içerisinde akarken, 1928 yılında Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması yapmak için müzakereler sürdürülüyordu. Bu arada Çin ile Sovyet Rusya arasındaki Mançurya sorunu görüşmelerine Amerika Kellogg Paktı'nı imzalayan devletlerle birlikte Türkiye'yi de davet etti. Türkiye böyle bir görüşme için hazır olmadığı gibi, Rusya'nın tepkisinden çekindiği için delege göndermemişti.

1 Ekim 1928'de iki ülke arasında ticarî antlaşma yapıldı. Bu, beş maddeden oluşuyordu: Amerika, en fazla mazhara lâyık ülke muamelesini hem ticarette, hem de gemicilik meselelerinde görecekti[29].

1930 yılında Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkiler tam olmamakla beraber iyi idi. Amerika Türkiye'ye çok uzak mesafede olmasına rağmen politik açıdan Türk basınında iyi bir itibarı vardı. Sonbaharda Amerikalı Chester iş amacıyla Türkiye'ye ziyarette bulunması Curtis uçak filosunun Ankara'yı ziyareti iki ülke arasındaki iyi ilişkileri devam ettirmek içindi. Türkiye'deki Amerikan eğitim kuruluşları bu tarihte fazla tenkid edilmediği gibi, seçkin Türk gençlerinin bu okullara gitmeleri öğütleniyordu. İsveç Kibrit Tröstünün bir şubesi olan Türk - Amerikan Yatırım ortaklığına 10 milyon dolar karşılığında kibrit tekeli imtiyazı verildi. Bu firma da, böylece Türkiye'de iş yapan yabancı şirketler arasında en büyük mâli desteğe mazhar oldu.

---

28 Bursa'daki olayda üç öğretmen 3 gün hapse ve 3 lira para cezasına çarptırıldı. Bkz. J. Grew, **a.g.e.**, s. 88.

29 PRO.F.O. 371/E729, G. Clerk'ten A. Henderson'a, İstanbul 3 Şubat 1930, s. 14.

Levent Şahverdi Arşivi

1929 yılında imzalanan iki devlet arasındaki ticaret antlaşması onaylanarak 22 Nisan'da karşılıklı olarak teati edilip hemen yürürlüğe girdi[30].

1931 yılı boyunca Türk - Amerikan ilişkileri dostça sürdü. Türkiye'deki Amerikan dinî kuruluşları aşırı derecede gelişti. Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji Türkler arasında özel bir ilgi görüyordu. Bu nedenle, Amerikan eğitim kuruluşlarına karşı Türk Millî Eğitim Bakanlığı çok az zorluk çıkarmıştır. Şüphesiz ki, modern Türkiye Cumhuriyeti'nde Anglo-Saxon eğitimi çok gözde idi. Bunlar arasında İngilizler'in İstanbul'daki okulları da vardı.

Mâli konularda Arupa'nın Türkiye'ye karşı takındıklar menfi tutum karşısında şaşkına dönen Türkiye, Amerikan banka ve finans çevrelerini ikna ederek bunların Türkiye'de daha faal olmaları için onları ikna etmeyi kararlaştırdı. Bu cümleden olmak üzere Türkiye, son yıllarda Maliye Bakanlığı yapmış olan Şükrü Saraçoğlu'nu özel bir görevle Amerika'ya gönderdi. Yılın sonuna doğru fazla bir başarı elde edemeden geriye döndü. Zaten mevcut Türk Hükümeti, Amerikan finans yardımından ziyade demiryolu, liman ve sulama sistemlerinin yapımında Amerikalı ilgili kuruluşların ilgisini çekmekti.

Ekim 1931'de Amerika ile Türkiye arasında geçici olarak, kuruluş ve ikâmet antlaşması imzalandı. İki ülkenin göçmen yasaları gaile olunmaksızın bu Antlaşma imza edildi. Çünkü, Amerika 1925 yılında Avrupa'dan göçmen almayı durdurmuştur. Bu Antlaşma ile iki ülke, en fazla mazhara sahip ülke muamelesini karşılıklı olarak birbirlerine yapacaklardı[31].

Amerika'lı Henry Ford, Türkiye'nin çağrılarına kulak asarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Galata'da Otomobil Montaj Fabrikası kurma girişiminde bulunmuş, ancak bu teşebbüs, gümrük idaresi ile başgösteren anlaşmazlıklar yüzünden 1931 yılında akamete uğramış, Ford'un İstanbul'daki faaliyeti İskenderiye'ye geçmiştir[32]. Bu üzücü olaydan sonra, iki ülkeyi se-

30 PRO. F.O. 371/E913, G. Clerk'ten, A. Henderson'a, İstanbul 18 Şubat 1931, s. 7.
31 PRO.FO. 371/E222, G. Clerk'tan J. Simon'a, İstanbul 7 Ocak 1932, s. 14-15.
32 Can Kıraç, **Anılarımla Patronum Vehbi Koç**, İstanbul 1995, s. 111.

Levent Şahverdi Arşivi

vindiren başka bir olay oldu. 28 Temmuz 1931'de Russel Boardman ve John Polando adlı iki Amerikalı havacı kullandıkları "Cape Cod" uçağı ile New York'tan havalanıp hiç bir yerde durmaksızın İstanbul - Yeşilköy hava limanına inişleri insanlarda heyecan yaşattı. Gazi bu havacıları Yalova'da kabul etti. Halbuki çok seçkin yabancılar, generaller, amiraller, bakanlar, onunla Ankara'da resmen konuşmak isteğinde bulunduklarında bile çoğunlukla Çankaya'ya çıkamazlar, en az günlerce bekletilirlerdi. Fakat bu iki genci Gazi hemen görüşmek üzere davet edişi. Gazi'nin Amerika'ya karşı gösterdiği dostluğun bir nişanesiydi. Gazi bu pilotlarla görrüştükten sonra Başkan Hoover'e şu telgrafı göndermiştir: "Amerikalı kahramanlar Türk Ulusu'nun kalbini sevinçle doldurmuştur. Başarmış oldukları harikulade işin sonunda bu cesur gençlerin yüzlerinde gördüğüm neşe ve azim ifadesi bana şu inancı verdi ki, insanlık için kazandıkları bir büyük zafer onlar için yalnız bir başlangıçtır. Asil ve muhterem şahsiyetiniz aracılığı ile bu büyük kahramanları yetiştiren şanlı ulusunuzu kutlamak benim için büyük bir zevktir".

Gazi'nin telgrafına Başkan Hoover şu cevabı verdi: Newyork'tan İstanbul'a yaptıkları başarılı bir uçuştan sonra Amerikan pilotları Boardman ve Polando'ya karşı göstermiş olduğunuz nezaketten ötürü samimi takdirlerimi ifade etmek isterim"[33].

Bu tarihlerde Türkiye'nin dış politikası basit ve açıktı; herkesle dost geçinmek, gruplaşmaya girmemekti. Bu politikanın zaferi hemen görüldü. 1923'ten önce Türkiye düşmanlarla çevriliydi. 1931'de ise güvenilir dostlarla çevrilmişti.

Mustafa Kemal Paşa 1 Kasım 1932'de TBMM'nin dördüncü dönem ikinci toplanma yılını açarken: "Bizim kanaatimizce beynelmilel siyasi emniyetin inkişafı için ilk ve en mühim şartı, milletlerin hiç olmazsa sulhu muhafaza fikrinde samimi olarak birleşmesidir"[34].

---

33 J. Grew, **a.g.e.**, s. 125.
34 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara 1961, s. 371.

Levent Şahverdi Arşivi

Görüldüğü gibi Reisicumhur Türkiye'yi muasır medeniyet seviyesine eriştirmek için sulhun temel olduğunu iyi anlamıştı. Zira, silahlanmaya gidecek para ülkenin kalkınmasına sarfedilirse halkın hayat standardı artacaktı. Aksi halde, nüfusu kalabalık, kalkınmamış ülke olarak kalınması kaçınılmazdı.

1932 senesi Eylül ayı içinde ABD Genel Kurmay Başkanı Douglas Mac Arthur, Türkiye'ye üç günlük resmî bir ziyarette bulundu. Kendisi, Türk Hükümetinin davetlisi olmakla birlikte Türk askerî otoritelerinin de oldukça ilgilenmelerine neden oldu. Bu cümleden olmak üzere Mareşal Fevzi Paşa misafirinin onuruna Ankara'da öğle yemeği verdi. Askerî kuruluşlar gezdirildi. İstanbul'da da özel olarak Gazi Paşa ile çok samimi geçen bir görüşme yapmıştır. Misafir Genel Kurmay Başkanı Türkiye'de bulunduğu sırada büyük bir özenle Türk Ordusu'nu övmüştür. Türk Ordusu'nun düzen ve disiplinini umduğunun çok daha ötesinde bulduğunu dile getirmiştir. Böyle askerlere başka bir ülkede rastlamadığını ifade etmiştir.

32 yılında General Charles Sherrill, J. Grew'in yerine elçi olarak atandı. Bu elçi, Türkler'e ait her şeyi aşırı derecede övme fırsatını hiç kaçırmıyordu. Gazi'nin Mussolini'den daha büyük bir insan olduğunu devamlı söylemesini bir alışkanlık haline getirdi. Bundan başka Gazi ile George Washington arasında bir paralellik kurmak için çalışma da yapıyordu. Türk basınında da, Amerika'yı geniş çapta öven yazılar çıkıyordu. Açıkça, Türk devlet adamlarının ağzında Amerika'dan Türkiye'ye mâli yardım geleceği ümidi yaşanıyordu. Bu arada, Türkiye'de değişik sahalarda çalışmak üzere Amerika'dan mütehassısların geleceği söylentileri de vardı. Bunlar arasında demiryolları ve ziraî mütehassısların da yeralacağı zikrediliyordu. Hatta, bazı bakanlıklara da danışmanların geleceği söylentileri de vardı. Fakat yalnızca bir gümrük danışmanı geldi. Bu arada uçak ve pilotu Amerikalı olmak üzere Ankara ve İstanbul arasında uçak seferlerinin başlaması için hazırlıklar da yapıldı. İstanbul'daki Amerikan Robert Koleji ile Amerikan Kız Kolejinde, çoğunluğu Türk yönetici sınıfının çocukları olmak üzere eğitim görüyorlardı. Bu nedenle, Amerikan ve İngiliz hayranlığı oldukça fazla idi[35].

35 PRO.FO. 371/E529, G. Clerk'tan J. Simon'a, İstanbul 17 Ocak 1933, s. 15.

Levent Sahverdi Arşivi

1933'te Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkiler çk iyi idi. Türk yöneticileri, Türkiye dışında komşusu Rusya ile iyi ilişkiler içinde olmak isterken, yönetim yönünden de Amerika'ya hayrandı. 1933 yılı boyunca çeşitli bakanlıklarda havacılık, madencilik, gümrük işlerinde ve demiryollarında danışmanlık yapmak üzere çok sayıda Amerika'lı aileleriyle birlikte Ankara'ya gelerek yerleştiler. 1933 yılı gerek bütün dünyada, gerekse Amerika'daki mâli kriz nedeniyle Türkiye'de bulunan Amerikan okulları ve diğer Amerikan kuruluşları yardım alamadıkları için etkilendiler. Hatta bazıları parasızlık nedeniyle kapandılar. Eğitim ve öğretime devam eden Amerikan okulları Türk öğrenciler arasında seçkin bir yere sahiptiler. Bir miktar Türk talebe Türk Hükümeti adına Amerika'ya tahsile gönderildi.

1933 yılında Robert College'in Amerikalı bir tarih profesörü Amerika'dan Türkiye'ye dönerken bir Amerikan gazetesinde Gazi'nin tarih teorisini tuhaf bir şekilde eleştirmesinden dolayı Rober Kollej'de sıkıntılı bir an yaşandı. Gazi, "Türkiye Türklerindir" teorisiyle Türk Halkını bu topraklara bağlamak ve halka bir tarih şuuru vermek istiyordu. Tezini sağlam bir zemine oturtmak için Güneş-dil teorisini, Sümer ve Etiler'in Türk olduğu düşüncesini ileri sürdü. Bu cümleden olmak üzere Ankara'da Sümer Sokağı, İstanbul'da Eti Yokuşu isimleri konulduğu gibi, Sümerbank ve Etibank'ta kuruldu.

Kollej'deki sıkıntıyı işiten Amerikalı Profesör, haberi Atina'da duyunca ülkesine geri döndü. Çünkü, Türkiye'ye girişi yasaklanmıştı.

1933 yılının Ekim ayında Mr. Sherriel'in yerine atanan yeni Amerikan Büyük Elçisi Mr. Skiner itimatnamesini Gazi'ye verirken yaptığı konuşmada: "Amerikalılar'ın sıkıcı meselelere ilgi duyduğu gibi tarihe, güzel sanatlara, arkeolojiye, Türk mimarisine ve ekonomisine de ilgi duyduğunu belirtti". Başkan Roosevelt, biri Mayıs ayında dünya ekonomik krizi nedeniyle, diğeri de Ekim ayında, Cumhuriyet'in kuruluşunun 10. yılı münasebetiyle Gazi'ye iki mesaj gönderdi.

Ticarî ilişkilerde Türkiye İspanya'ya en fazla imtiyaza lâyık ülke muamelesini yapınca, Amerika hakkı elinden alındı diye bunu protesto etti.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye bunun üzerine harekete geçerek ticarî alanda Amerika'ya ayrıcalıklar tanıdı. Çünkü, Turco-Amerikan ticarî ilişkilerinde denge Türkiye lehine idi. Bu nedenle, Amerika'yı tatmin etmek için bazı ticarî imtiyazlar bahşetmek zorunluğunu hissetti.

Ford motor fabrikasının İskenderiye'ye nakline kızan Türk idareciler Türkiye'de çalışan yabancı uyruklulara bazı kısıtlamalar getidiler. Bu cümleden olmak üzere, Türkiye'de sivil havacılık işleriyle uğraşan Amerikalılar da bazı zorluklarla karşılaştılar. Bunlar bir tarafa, 1933 yılında iki ülke arasında I. Dünya Savaşı sırasında Amerikalılar'ın Türkiye'de uğradıkları zararların telafisi için müzakereler devam etti[36]. Söz gelimi, Türkiye'de faaliyet gösteren Gerry Tabacao Compani'nin esas sahipleri Yunan asıllı Amerikalı idi. 13 Eylül 1922'de başlayan İzmir yangınından büyük zarar gördüklerini iddia ederek Türkiye'den para koparmaya çalışıyorlardı.

Gazi Paşa, TBMM'nin dördüncü dönem üçüncü toplantı yılını 1 Kasım 1933'te açarken: "müteselli olabiliriz ki, sulh ülküsü: bizim içinde bulunduğumuz yakın muhitte memnun olunacak terakkiler kaydedilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, beynelmilel sulh ve emniyeti kuvvetlendirmek için kendi tesiri ve iktidarı olan sahada ve aynı arzuda olanlarla beraber hayırlı faaliyetlerde bulunmuştur. Londra'da imzalanan Mütecavizin Tarifi muahedeleri beynelmilel ademi tecavüz fikrini teşvik eden diğer mukavelelere hakiki bir canlılık vermektedir. BMM'nin bu büyük eseri takdir buyuracağına şüphe yoktur. Böylece dışişlerindeki arasız çalışmalarımız da genel siyasamıza, ulusal ülkümüze uygun olarak başarılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer devletlerle münasebetlerinin, aradaki muahedelerin hükümlerine ve beynelmilel dostluk icaplarına uygun olarak umumiyetle iyi olduğunu söyleyebilirim[37]" diyerek, Türk dış politikasının seyrinde memnun idi. Çünkü hükümet dış politikayı, Gazi'nin direktifleri doğrultusunda uyguluyordu. 1934 yılı boyunca Turco-Amerikan ilişkileri çok mükemmeldi. Amerikan eğitim kuruluşları, yabancı bir kuruluşun hak

36 PRO.F.O. 371/E546, Mr. Morgan'dan J. Simon'a, İstanbul 2 Ocak 1934, s. 17.
37 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, Ankara 1961, s. 374.

Levent Şahverdi Arşivi

ve yetkilerine sahip olarak eğitimlerini sürdürdüler. Birkaç Amerikalı danışman Bakanlıklardaki görevlerine devam ederken, bir kısmı da görev süreleri dolduğu için Amerika'ya geri döndüler.

6 Ağustos 1923'te, Lozan'da Türkiye ile Amerika arasında imza edilen suçluların iadesini de içine alan Antlaşma Amerikan Senatosunun gerek ilgisizliği, gerekse bazı meseleleri sorun yaparak 10 seneden beri onaylanmamıştı. Nihayet, 5 Şubat 1934'te Senato bu Antlaşmayı onaylayarak yürürlüğe koydu. Amerikan Senatosunun bunu onaylamadaki amacı, iki hükümet arasında var olan dostluk hislerini canlandırmak ve aynı zamanda 6 Ağustos 1923'te Lozan'da imzalanan, fakat uzun yıllar onaylanmayı sürüncemede bırakan Türk Barış Antlaşması'nı onaylayarak hatasını telafi etmek içindi. Başka bir amacı da, yargılanmak istemeyen batık kaçak banker Samuel Insull'a karşı Türkiye'deki açık kapıyı kapatmak idi.

Nitekim, az bir süre sonra Samuel Insull, bir Yunan yolcu vapuruyla, yani 29 Mart'ta İstanbul açıklarına geldi. 11 Nisan'da yürürlüğe giren Suçluların iadesi Antlaşması'nın onayından önce, Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Türk Hükümeti'ne derhal bir nota vererek, Mr. Insull'un hileli iflas ettiğini, bu nedenle Amerikan adlî yetkililerince tevkif müzekkeresi çıkarıldığını belirterek kaçak Banker'in Amerika'ya iadesini istedi. Buna karşı Ankara biraz endişe göstererek, birçok hukuki formalitelerin yerine getirilmesi için, her ne kadar Yunan gemisi kaptanı "Ben Boğaz'dan transit geçiyorum" demesine rağmen Mr. Insull gemiden Türk yetkililerince alınarak Sulh Ceza hakimi önüne çıkarıldı. Bazı hazırlıklar yapıldıktan sonra nihayet Mr. Insull bir Amerikan yolcu vapuru ile Amerikan Elçiliği'nden birinin refakatinde Newyork'a gönderildi. Türk Hükümeti bu işlemi, Türk Ceza Kanununun 9. maddesi uyarınca yaptı[38].

---

38 Bkz. **Türk Ceza Kanunu**, Ankara 1974, s. 8.
Bir cürümden dolayı bir Türk'ün ecnebi devletlere iadesi talebi Devletçe kabul olunamaz. Siyasi veya ona murtabıt cürümlerden dolayı bir ecnebinin ecnebi devletlere iadesi devletçe kabul edilemez.
Ecnebi devletçe vukubulan iade talebi üzerine istenilen kimsenin Türkiye'de bulunduğu mahal mahkemesi asliyesince tabiiyeti ve cürmün mahiyeti hakkında bir karar verilmesi lâzımdır. Ecnebi olduğuna ve cürmün adî ceraimden bulunduğuna karar verilen kimsenin iade talebi hükümetçe kabul olunabilir. İadesi talep ve kabul olunan kimse hakkında mahalli savcılıkça tevkif müzekkeresi kesilebilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu arada, 25 Ekim'de, Türkiye ile Amerika arasında I. Cihan Harbi'nde Türkiye'de zarar gören Amerikan vatandaşlarına yıllık 100.000 dolar taksitle 13 senede ödenmek kaydiyle, toplam 1.300.000 dolar tazminat vermeyi öngören Antlaşma yapıldı.

1934 yılı Temmuz ayında Türk Hükümeti gümrüklerine verdiği bir talimatla, son zamanlarda Türk Hükümetinin değişik ülkelerle imzalamış olduğu ticarî antlaşmalara eklediği serbest listelerde belirtilen mallar çerçevesi içerisinde, Amerika Türkiye'ye bir kısıtlamaya tâbi olmadan mallarını ihraç edebilecekti[39]. Türkiye'nin Amerika'ya bu imtiyazı tanımasının nedeni, iki ülke arasındaki ticaretin Türkiye lehine fazlalık vermesindendi[40].

Gazi Paşa, TBMM'nin dördüncü dönem dördüncü toplanma yılını açarken: "Uluslararası siyasa acunu, geçen yıl içinde kazanma kaygısına düştü. Bu yüzden bütün ülkelerde silahlanmaya hız verildi. Cumhuriyet Hükümeti de bundan dolayı bir yandan ulusal korunma gücünü pekleştirmeye çalışırken, bir yandan da barışın sarsılmaması için ulusların birlikte çalışmasına umut veren yoldan ayrılmamak uğrunda elinden geleni esirgememiştir.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin dostluklarının çözülmez bağlılığı, geçmiş yıllarda türlü işlerde denenmiştir. Ulusumuzun acunca tanınmış özlüğünün gereği de karşılıklı verilmiş sözü tutmaktır. Buna ne türlü özenildiği, bundan böyle özenileceği bellidir"[41], diyerek dış politikayı kısaca özetlemiştir.

Bu cümleden olmak üzere, 1936 yılında Türk-Amerikan ilişkileri sakin ve olaysız geçmiştir.

1937 yılında uzun zamandanberi devam eden olgun ve olaysız Türk-Amerikan ilişkileri yeni bir hareketliliğe şahit oldu. Yaz ayı içerisinde Başkan T. Roosevelt ile Atatürk arasında rahatlatıcı ve samimi mesajlar teati

---

39 PRO.FO. 371/E854, P. Lorain'den J. Simon'a, Ankara 3 Ocak 1935, s. 26.
40 Louis J. Halle, **American Foreign Policy**, London 1960, s. 324.
41 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, Ankara 1961, s. 378.

Levent Şahverdi Arşivi

edildi. Yılın sonuna doğru Ankara'daki Amerikan Maslahatgüzeri Cordell Hull, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na giderek, Amerika Dışişleri Bakanı adına Gazi'nin önderliğinde Türkiye'nin komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirip devam ettirmesini ve Saadâbat Paktı'nın imzalanmasından duyduğu memnuniyeti iletmiştir[42]. Bu politikayı Amerika'nın destekleyeceğini de ilan etti. Bu mesaj, Türk basını tarafından iyi karşılandığı gibi, Türk Hükümeti de mesajı aynı sıcaklıkla cevaplandırdı.

İki ülke arasındaki ticarî ilişkiler yeni bir safhaya girdi. Ağustos ayından itibaren Türkiye'nin Amerika ile olan ticareti daha önceki yıllara görre Türkiye aleyhinde büyük ölçüde açık vermeye başladı. Dolayısıyle Amerika'dan ithal edilen malların parasını ödemede gözle görülür bir zorluk ve ödemelerde belli bir gecikme olmaya başladı. Bu durum karşısında Amerika, Türkiye ile arasındaki Clearing antlaşmasını gözden geçirmek zorunda kaldı. 2 Kasım'da Amerika Türkiye ile olan ticarî antlaşmasını gözden geçireceğini Türkiye'ye bildirdi[43].

Gazi bu gidişten memnundu. Nitekim, 1 Kasım 1937'de TBMM'nin beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açarken: "Diyebilirim ki, tuttuğumuz siyasi yol ve hedeften ayrılmıyoruz. Son senelerde arsı ulusal münasebetlerde daimi değişiklikler olmasına rağmen, biz bu karışıklığın ortasında daima değişiklikler olmasına rağmen biz bunun ortasında sulhseverlikle duygulu olarak karşılıklı dostluklarımıza riayet ediyoruz. Onların maiyet ve dairelerini genişletmeye müsait zihniyetle arzuulusal vaziyet ve vazifemizi gözönünde tutarak çalışıyoruz. Bu yolda itina ile çalışmaya devam etmenin hükümete tavsiye edeceğim en doğru karar olduğu kanaatindeyim"[44], diyerek dış politikayı açık bir şekilde ifade etmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye ile Amerika arasında uzun zamandanberi müzakere edilen Ticaret Antlaşması 8 Aralık 1938'de imzalandı. Bu Antlaşmaya göre, gümrük tarifeleri mümkün olan en alt dengeye indirgendi ve

42 PRO.F.O. 371/E823, P. Lorain'den M. Eden'e, Ankara 28 Ocak 1973, s. 14.
43 PRO.F.O. 371/E2214, P. Lorain'den V. Halifax'a, Ankara 2 Nisan 1938, s. 21-22.
44 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, Ankara 1961, s. 405.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'nin Amerika'dan ithal edeceği malların bedelini serbest dövizle ödeyecekti[45].

Amerika Türkiye'ye Cumhuriyet döneminde elçi olarak asker kökenli kişileri göndermiştir. Bunlar Türk Ordusu'nu ve Gazi Paşa'yı devamlı methetmişlerdir. Türkiye Amerika'nın askerî kanadında büyük bir nüfuza sahipti. Fakat sivil kanat, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kaçarak Amerika'ya giden Bulgar, Ermeni ve Lübnanlılar'ın Osmanlı aleyhtarı propagandalarının etkisi altında kalmıştır. Bilhassa Ermeniller, Rum Ortodoks kilisesini de kullanarak Türkiye aleyhtarlığını yaymakta etkili olmuşlardır.

Amerikan Kongresi'nin 6 Ağustos 1924 Lozan Barış Antlaşması'nın 10 sene sonra onaylanmasında etkin sebep budur.

Türkiye, Amerika'nın olumsuz tavrına karşı uysal davranmıştır. Çünkü Avrupa, Türkiye'ye karşıydı. Türkiye dengeyi ancak Amerika'ya yanaşmakla sağlamıştır. Ayrıca, Türk ihraç malları olan halı, tütün, incir ve kurutulmuş meyveler için Amerika iyi bir pazar olduğu gibi, Türkiye Amerika'dan aldığından çok mal satıyor, peşin döviz elde ediyordu. Bu, Türkiye için çok mühimdi. Zira Türkiye, 1565'den beri dış ticarette dengeyi sağlayamadığı gibi, istikrarlı para ve düzgün ödemeyi başaramamıştır.

Bu gerçeğe rağmen Türkler Rusları, tarih ve folklor kitaplarının yazdığı gibi, 18. ve 19. yüzyıldaki Ruslar gibi görmektedirler. Ruslar'da "Anadolu'yu ve İstanbul'u işgal etsek de bir daha çıkmasak" düşüncesindeydiler.

45 PRO.FO. 371/E1214, P. Lorain'den V. Haliax'a, Ankara 11 Şubat 1939, s. 22.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ÇANAKKALE MUHAREBELERİ HAKKINDA BİR RAPOR VE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ

Associated Press muhabiri olup savaş zamanında İstanbul'da bulunan Alman asıllı Amerikalı Schreiner, tedavi görmekte olan İngiliz yaralıları ziyaret ettikten sonra edindiği bilgileri, ilgili belgeden anlaşıldığı üzere, gazetecilik sıfatını aşan bir iş yaparak Alman makamlarına bildirmiştir[1].

Schreiner'in raporuna göre:

1. Karaya çıkan birlikler hareketten, su eksikliğinden ve iaşenin yetersizliğinden sıkıntı çekmişlerdir. Su çıkarma mevkilerine adalardan getirildiği için az zamanda bozularak içilemez bir hâle gelmekteydi. Askerlere verilen günlük erzak ise şöyleydi: 6 adet peksimet, yaklaşık 80 gram un ve 80 gram kuru üzüm ile yeteri kadar Amerikan konservesi. Taze et, patates ya da sebze ise haftada bir verilebilmekteydi.

2. Fransızlar ile İngilizler arasındaki ilişkiler pek fenaydı. İki tarafın subayları birbirleriyle pek az görüşürlerken askerler görüşmüyorlardı.

3. Seddülbahir'de sağ kanadın ucunda Fransızlar ve bunların bitişiğinde siyahî Senegalliler ve sonra Gurkalar, daha sonra Sihler ve en son İngiliz askeri bulunmaktaydı.

4. Gurkalara hiç güvenilmemekteydi. Esasen bunların küçük grup-

1. ATASE Arşivi, K:258, D:1068, F:33/2-3 (Bundan sonra arşiv adı verilmeyecektir. K:Klasör, D:Dosya, F:Fihrist anlamında kullanılmıştır.)

Levent Şahverdi Arşivi

lar hâlinde taksimiyle cephenin çeşitli yerlerine dağıtılmaları düşünülmüşse de daha sonra bundan vazgeçilmişti.

5. Seferî kuvvet esasen 145.000 kişiden ibaretti. İlk çıkarma anında 70.000 kişi sevk edilmişti. Kalanı çeşitli adalarda, Mısır'da, Malta'da ihtiyat olarak kalmıştı. Artık Adalarda hiçbir büyük ihtiyat birliği yoktu.

6. Çıkarma birlikleri çok büyük kayıplar vermişti. Ayrıca askerler arasında hastalar da vardı.

7. İngiliz askerleri Arıburnu civarındaki son hareketten hayrete düşmüşlerdi. Herkes Aydos'un gayet yakınında bir çıkarma olacağını düşünmüştü.

8. Savaşın genel gidişine dair askerler fazlaca bilgilendirilmemişlerdi. Subayları, askerlere Rusların Karadeniz Boğazı girişinde büyük bir kuvveti karaya çıkardıklarını söylemişlerdi. Bu Rus kuvveti müttefiklerin Gelibolu'da yaptıkları gibi kazdıkları siperlere yerleşerek büyük bir Türk kuvvetini meşgul etmekteydiler. Herkes Rus ordusunun yapacağı baskıya güveniyordu. (Schreiner'ın belirttiğine göre Boğazların Karadeniz girişinde Rus çıkarması yapıldığına inandırılan İngilizler, böyle bir Rus harekatının olmadığına inanmak istemiyorlardı).

9. Türkler gayet iyi savaşıyorlardı. Haysiyetliydiler.

10. Atış esnasında Türk topçusunun mermileri genellikle yüksek gidiyordu. Mühimmatları iyi değildi.

11. Gelibolu'ya çıkarılan birliklerden yararlananların nakli güçlükle yapılıyordu. Mısır ve Malta'da hastaneler yaralı doluydu.

12. Alman denizaltılarının varlığı gayet etkiliydi. Müttefikler denizaltıları etkisizleştirebilmek için tel ağlarla önlemler almaya çalışıyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Tuncoku'nun belirttiği üzere[2] Gelibolu'ya çıkarma yapılacağı belli olunca Kahire, Sidney, Melburn, Vellington ve Londra gibi büyük şehirlerde yayınlanan gazeteler Türkler aleyhine ön yargılı bir kamuoyu oluşturmak için, savaş esirlerine çok kötü davranıldığını da içeren yoğun ve yaygın bir karalama kampanyasına girişmişlerdi. Bu propagandaya maruz kalan Anzakların savaşacakları Türk askeri ile ilgili kanaatleri şöyleydi: "Abdul: Acımasız, vahşi, zavallı, barbar Türk..."

Schreiner'in Türklerden tümüyle bağımsız olarak ve Amerikalı, Associated Press muhabiri sıfatıyla yaptığı çalışma Türk askerinin ne kadar iyi ve haysiyetli savaşçılar olduğunu, İngiliz esir ve yaralılarına son derece iyi davranıldığını kanıtlamaktadır. Savaş alanında ele geçen esirlere ve yaralı düşman askerlerine yapılan insancıl muamele önyargıları yıkmış ve Toncoku'nun belirttiği gibi muharebeler uzadıkça, Türkler tanındıkça Anzakların kaleminden de Mehmetçiğin hakkı teslim edilmiştir.

Rusların Karadeniz Boğazı'na asker çıkardıkları yalanının uydurulması ise, kolay zafer ve erken barış beklentileriyle gayretlendirilen çıkarma birliklerinin Türk ordusunun kahramanlığı karşısında uğradığı moral çöküntüsünü gidermek amacıyla yapılmış bir propaganda çalışması olmalıdır. Türk ordusunca esir alındıktan sonra bile yanındaki diğer esirlerin ellerini sıkarak hala iki ay sonra İstanbul'a gireceklerine dair güvenceler verebilen bir İngiliz deniz subayı[3] umduğunu bulamamanın hazımsızlığı içinde miydi? Yenilgiyi hiç hesaba katmayan İngiliz yönetiminin de bunu kabullenmekte, hazmetmekte büyük sıkıntılar çekmiş olması doğaldır.

2. Mete Tuncoku, **Anzakların Kaleminden Mehmetçik,** Ankara, 1997, s.20-27.
3. K:258, D:1068, F:2/1.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Schreiner'in raporunda dikkat çeken bir şey de Gelibolu'ya çıkan birliklerin bileşimidir. Bu bilgilerde abartma olmadığı gibi eklenmesi gerekenler de vardır. Çanakkale muharebelerinden bahis geçtiği zaman genellikle İngiliz-Fransız birlikleri ve İngiliz ordusunda yer alan Anzaklar (Avusturalyalı, Yenizelandalı askerler) akla gelir. Schreiner'in raporunda geçen Sihler ve Gurkalar'ın kim olduğunu o zaman Türkiye'de kim bilirdi? Fakat durumu biraz daha açıklayınca görülecektir ki; Türk ordusunun karşısına çıkarılan asker bileşimi dünyada emsaline rastlanması pek kolay olmayan bir yapıdadır. Söylenebilecek bir şey vardır: İnanılmaz ama gerçek!

Hindistanlı Gülbahadır'ın[4] Gelibolu'da ne işi vardı? Sudanlı[5] siyahîler burada ne arıyorlardı? Senegalli Muhammed Kamara'yı[6] Fransızlar buraya nasıl getirmişti ki o Türklere iltica etmişti? Ya Faslı Ahmet oğlu Hüseyin[7] kime karşı ne için savaştığını biliyor muydu? Bir Yeni Zelandalı'nın[8] bu savaşa katılmasını gerektiren hangi endişesi olabilirdi? Bir Avustralyalı[9] subay Kıltepe mıntıkasında niçin denizden kurtarılarak İstanbul'a gönderilmişti?

Türklerin karşısına bilerek ve isteyerek gelenler de yok değildi. Fransız ordusunda Rum[10] gönüllüler şüphesiz ne yaptıklarını iyi biliyorlardı. Yahudi[11] gönüllüler de Çanakkale'ye ne için, ne yaptıklarını bilerek gelmişlerdi.

Evet görüldüğü gibi inanılmaz bir dünya karması(!) Türklerin karşısındaydı. Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler, Hindular, Sihler, Gurkalar...

---

4. K:258, D:1068, F:3.
5. K:258, D:1068, F:31.
6. K:258, D:1068, F:34.
7. K:258, D:1068, F:35.
8. K:258, D:1068, F:29.
9. K:258, D:1068, F:39.
10. K:258, D:1068, F:4.
11. Mete Toncoku, "İsrail'in Kuruluşuna Varan Gelişmeler İçinde Çanakkale Savaşlarının Önemi" **Belleten,** S.212 (Nisan 1991), s.101-108.

Levent Şahverdi Arşivi

Siyah ırktan, sarı ırktan, beyaz ırktan demeden rengarenk insanlar...

Kahraman Mehmetçik ve onunla bütünleşen büyük kumandan Mustafa Kemal işte Haçlı ordularına bile taş çıkaracak böyle bir ordu karşısında vatanlarının ve milletlerinin haysiyet ve şerefini, hürriyet ve istiklâlini korumak için destanlaşan bir mücadele örneği verdiler.

Peki, aslında Türklerle hiç bir alıp veremediği olmayan, Nuh'un gemisinden inmişçesine çeşitli dil, din ve ırklardan oluşan bu insan grubu Gelibolu'da bir araya nasıl getirilebilmişti? Kuşkusuz kendilerinin olmayan bir savaşta Faslı, Senegalli, Hindistanlı, Yeni Zelandalı, Avustralyalı anaların da yürekleri yanmıştı. Bu çok dramatiktir. Bu askerleri Çanakkale'ye getirenler açısından da bir insanlık ayıbıdır. Ancak kanlarını ve canlarını vatanı uğruna feda eden, şehit ve gazi olan Mehmetçik analarının yüreği herkesten daha fazla dağlanmıştır. Gencecik yaşında kara toprağa düşen Mehmetçik kadar gerçek İngiliz askeri bu cephede telef olsaydı İngiliz kamuoyunda nasıl bir galeyan meydana gelirdi? Hiç düşündünüz mü?

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK KADIN HAKLARI
–BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ–

Dr. Şefika KURNAZ

A– KİTAPLAR

1. Kadın Konulu Bibliyografya Çalışmaları:

Aren, Munise, **Türk Toplumunda Kadın** (Bibliyografya), Ank. 1978

CUNBUR, Müjgân; **Türk Kadın Yazarları Eserleri** (1928–1955), Ank. 1955.

Dikeçligil, Beylü–Ahmet Çiğdem (Derleyen), **Aile Yazıları,** TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, C. I–V, Ank. ?

Duranoğlu, N., **Türkiye'de Kadınlar Hakkında Yayınlanmış Eserleri,** Ank. 1959.

İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869–1927), İst. 1993.

Türkiye Aile Bibliyografyası (Kitaplar), TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ank. ?

2. Eski Harfli Kitaplar:

Ahmed Cevat, **Bizde Kadın,** İst. 1328.

Ahmed Midhat, **Fatma Aliye Hanım,** İst. 1311.

Levent Sahverdi Arşivi

Dârülfünûn Konferans Salonunda Kadınlarımızın İçtimaları, İst. 1328.

Ebuzziya Tevfik (Haz.) : **Takvim-i Nisâ,** İst. 1317.

Fatma Aliye, **Nisvân-ı İslâm,** İst. 1309.

İbnü'l-Hakkı Mehmet Tahir, **Meşrutiyet Hanımları,** İst. 11330,1913.

(İleri), Celâl Nuri; **Kadınlarımız,** İst. 1331.

Karaosmanoğlu, Y.K., **Kadınlık ve Kadınlarımız,** İst. 1923.

Mahmud Esad, **Kitâbü'n-Nikâh u Talâk,** İst. 1926.

Mahmud Esad, **Taaddüd-i Zevcât,** İst. 1316.

Mehmed Talât, **Kadın,** İst. 1341.

Mustafa Reşit, **Muharrerât-ı Nisvân,** İst. 1311.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkez Heyeti Takvimi, İ, (2. Yıl), 1332.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyet-i Merkeziyesi Tarafından Tertip Edilen Takvim, İst, 1919.

Salâheddin Âsım, **Türk Kadınlığının Tereddisi,** İst. ?

Şemseddin Sami, **Kadınlar,** İst. 1311.

3. Yeni Harfli Kitaplar:

Afetinan, **Atatürk ve Türk kadın Haklarının Kazanılması. Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri,** İst. 1982.

Afetinan, A. –Çalıkoğlu, M. –Cunbur, M., **Atatürk ve Türk Kadını,** Ank. 1962.

Levent Şahverdi Arşivi

Afetinan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması,** İst. 1968.

Afetinan, **Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri,** İst. 1982.

Ağaoğlu, Ahmet, **İslâmiyette Kadın,** Çev. H.A. Ediz, Ank. 1985.

Akaltun, N., **İslâm Hukukunda Aile Hukuku,** Ank. 1971.

Akarsu, B., **Modern Toplumda Kadın,** İst. 1963.

Aktaş, Cihan, **Kadının Serüveni, Eleştirel Bir Bakış,** İst. 1968.

Alkan, Türker, **Kadın Erkek Eşitliği Sorunu,** Ank. 1981.

Altındal, Aytunç, **Türkiye'de Kadın,** İst. 1975.

Ansay, S. Ş., **Eski Aile Hukukumuza Bir Nazar,** Ank. 1952.

Ansay, S. Ş., **Bugünkü Hukukumuzda ve Cemiyetimizde Kadın,** Ank. 1939.

Apak, Melek Sevüktekin – Filiz Onat Gündüz – Fatma Öztürk Eray, **Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri,** Ank. 1997.

Arat, Necla, **Kadın Sorunu,** İst. 1980.

Arat, Necla (Yayına Haz.), **Türkiye'de Kadın Olgusu,** İst. 1992.

Arık, Remzi Oğuz, **Köy Kadını,** Ank. 1943.

Arıkan, T., **Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet,** Ank. 1984.

Arıt, F., **Havalarda İlk Türk Kadınları,** İst. 1967.

Arkun, N., **Türkiye'de Evlenme ve Boşanmalar Hakkında Psiko–Sosyal Bir Araştırma,** İst. 1965.

Levent Sahverdi Arşivi

Arol, M., **Çalışan Kadınların Durumu,** İst. 1950.

Asal, A., **Devrimden Sonra İş ve Meslek Hayatına Atılan Kadının Sosyal Durumunda Görülen Değişmeler,** Ank. 1945–1946.

Aybay, Rona, **Kadının Uyruğu Üzerinde Evlenmenin Etkisi,** Ank. 1980.

Aydın, M. Âkif, **İslâm–Osmanlı Aile Hukuku,** İst. 1985.

Ayiter, N., **Türk Medeni Kanununa Göre Aile Düzeni,** Ank. 1964.

Baykal, Bekir Sıtkı; **Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti,** Ank. 1986.

Bengisu, F., **Hemşirelik Tarihi,** Ders Notları.

Caporal, Bernard, **Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919–1970),** Ank. 1982.

Celasin, Zehra, **Tarih Boyunca Kadın,** İst. 1946.

Cin, Halil; **Eski ve Yeni Hukukunda Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla İntikali,** Ank. 1979.

Cin, Halil; **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme,** Ank. 1974.

Cin, Halil; **Eski Hukukumuzda Boşanma,** Ank. 1976.

Cumhuriyetin 50. Yılında Çalışma Alanında Türk Kadınları, İst. 1974.

Çaka, Cahit, **Tarih Boyunca Harp ve Kadın,** Ank. 1948.

Çakır, Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi,** İst. 1994.

Demirdirek, Aynur, **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi,** Ank. 1993.

Doğramacı, Emel; **Türkiye'de Kadın Hakları,** Ank. 1982.

Levent Şahverdi Arşivi

Efzayiş, S., **Türk Kadını,** İst. 1932.

Ege, N. N., **Kadının Cemiyette Yeri,** İst. 1946.

Egeli, M. H., **Kadın Dünyası,** İst. 1957.

Elgin, Neriman (Derleyen), **Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkı 50. Yıl, Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkı Tanıyan 5. 12. 1934 tarihli ve 2598 sayılı kanun ve TBMM. tutanakları,** TTK. Ank. 1985.

Enginün, İnci–Cunbur, Müjgan–Özdemir, Cahide; **Millî Mücadele'de Türk Kadını,** Ank. 1983.

Ergüden, G., **Çalışan Kadının Rolleri Arasındaki Çatışmalar,** Ank. 1964.

Erhan, S., **Hemşirelik Tarihi,** İst. 1985.

Erişenler, S., **Ömer Seyfettin'e Göre Kadın,** Ank. 1972.

Erten, Özgül, **Yüzyılımızda Kadın ve Kadınlarımız,** Ank. 1978.

Feyzioğlu, F. N., **Aile Hukuku Dersleri,** İst. 1971.

Fındıkoğlu, Z. F., **Tanzimatta Aile ve Kadın Telakkisinde Tebeddül,** İst. 1940.

Göksel, Burhan, **Yaşadığımız Yüzyılda Türk Kadınının Yeri,** (Yayınlanmamış çalışma), Ank. 1976.

Gönensay, A. S., **Aile Hukuku,** İst. 1937.

Gönensay, A. S., **Miras Hukuku,** İst. 1938.

Güvenç, B. **Kadın Kahramanlarımız,** İst. 1962.

Hiçyılmaz, E., **Sporumuzda Kadın,** Ank. 1973.

Levent Sahverdi Arşivi

(İleri), Celal Nuri, **Kadınlarımız,** Osmanlıcadan aktaran: Özer Ozankaya, Ank. 1993.

Kandemir, S., **Türk Kadını, Köylü Kadını,** İst. 1936.

Kızıltan, Mübeccel, **Fatma Aliye Hanım Yaşamı, Sanatı, Yapıtları ve Nisvân-ı İslâm,** İst. 1993.

Kızıltan, Mübeccel, **Tülay Gençtürk, Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu-I,** İst. 1993.

Korkud, Refik, **Türk Kadını** (Şiir kitabı), Ank, 1969.

Kurnaz, Şefika, **Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları,** İst. 1993.

Kurnaz, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını** (1839 - 1923), Ank. 1990, 1991, İst. 1992, 1997.

Kurnaz, Şefika – Cemâl, Kurnaz, **Ahmet Talât Onay–Millî Mücadele Yazıları,** İst. 1995.

Kurnaz, Şefika, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını,** İst. 1996.

Kurtbek, S., **Milli Savunma Hizmetinde Kadın,** İst. 1941.

(Küçüka), Necip Ali, **Kadın Hukuku,** Ank. 1931.

Mehpâre Tevfik, **Türk Tarihinde Aile Hayatı Evrimi ve Bunda Kadın,** İst. 1936.

Mısıroğlu, Aynur; **Kuvayı Milliye'nin Kadın Kahramanları,** İst. 1976.

Nigâr Binti Osman, **Hayatımın Hikâyesi,** İst. 1959.

Oğuzcan, Lütfi, **Atatürk ve Türk Kadını,** Mersin, 1931.

Olcay, Bedia, **Türk Kadını** (Tanzimat'tan Günümüze Kadar Kültür Alanında), 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

Onar, S. S., **Kadının Cemiyet ve Ailedeki Rolü ve Hukuki Vaziyeti,** İst. 1942.

ONAY, Perihan; **Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü,** Ank.

Onger, Beria, **Atatürk Devrimi ve Kadınlarımız,** İst. 1965.

Onger, B., **Kadınların Kurtuluşu,** İst. 1967.

Ongun, C. S., **Yeni Kadın,** İst. 1936.

Onur, A. A., **Milli Savaş ve Sosyal Yardımda Kadına Düşen Vazifeler,** İst. 1935.

Oruz, İffet Halim, **Türkiye'de Kadın,** Ank. 1933.

Özbel, K., **Anadolu Kadın Kılıkları,** Ank. 1942.

Özkaya, Günseli, **Tutsaklıktan Özgürlüğe Kadınların Savaşı** (1908–1923), İst. 1970.

Pilavoğlu, K., **Tarihte ve Dinimize Göre Kadın,** Ank. 1964.

Rodoplu, Rodoplu, **Türk İçtimai Hayatında Kadın,** Kırklareli, 1941.

Rodoplu, Rodoplu, **Türk Sosyal Hayatında Kadın,** Kırklareli, 1967.

Savcı, Kemal, **Cumhuriyetin Ellinci Yılında Türk Kadını,** Ank. 1973.

Serdaroğlu, S., **Aile Çevresi: Kadın Erkek İlişkileri,** İst. 1972.

Şentürk, Selva Erham; **Hemşirelik Tarihi,** İst. 1985.

Tan, Mine, **Kadın: Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi,** Ank. 1979.

Taşçıoğlu, Muhaddere, **Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri,** Ank. 1958.

Levent Sahverdi Arşivi

Taşçıoğlu, Muhaddere; **Fransa'da ve Türkiye'de Kadının Çalışma Şartları Üzerinde Mukayeseli Bir Tetkik,** Ank. 1955.

Taşkıran, Tezer, **Cumhuriyet'in 50 Yılında Türk Kadın Hakları,** Ank. 1973.

Taşkıran, Tezer, **Kadın Hakları,** İst. 1965.

Tekeli, Şirin; **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat,** İst. 1982.

Tekeli, Şirin (Yayına haz.), **Kadına Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın,** İst. 1990.

Tekinay, S. S., **Türk Aile Hukuku,** İst. 1971.

(Tepedelenligil), Nezihe Muhiddin, **Türk Kadını,** İst. 1931.

Tez. İlhami, **İlk Hanım Eczacımız Fatma Belkıs Derman,** İst. 1959.

Tezel, Sıdıka, **Atatürk ve Kadın Hakları,** Ank. 1983.

Timur, S., **Türkiye'de Aile Yapısı,** Ank. 1972.

Toker, Turhan, **Tarihte Türk Kadını, Aile Hayatı, Kadın Hakları,** Denizli, 1966.

Toker, T., **Türkiye'de Kadın,** Ank. 1972.

Topaloğlu, Bekir, **İslâm'da Kadın,** İst. 1979.

Topçuoğlu, H., **Kadınların Çalışma Saikleri ve Kadın Kazancının Aile Bütçesindeki Rolü,** Ank. 1957.

Turgut, Cemil, **Kadın Hakkında,** İzmir, 1954.

Tunç, M. Ş., **Yeni Türk Kadını,** Ank. 1939.

Türk Toplumunda Kadın, Ank. 1982

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'de Kadın, Türkiye Üniversiteli Kadınlar Derneği yayını, Ank. 1972.

Uraz, Murat, **Kadın Şair ve Muharrirlerimiz,** İst. 1941.

Urguna, M., **Halide Edip,** İst. 1968.

Üçok, Bahriye, **İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar,** Ank. 1981.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **Aile Hukuku,** İst. 1960.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **Çok Karılılık ve Örtünme,** İst. 1954.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **Türk Kadınının Eski ve Yeni Hukuktaki ve Gerçek Hayattaki Durumu,** İzmir, 1968.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **Türk Kadınının Hukuktaki Vaziyeti: Tarihte ve Yeni Türkiye Hukukunda,** İst. 1937.

Yost, E., **Çağdaş Bilimde Kadınlar,** İst. 1965.

4. Yabancı Dilde Yayınlanan Kitaplar:

Çandarlı, Z., **L'evilution du mariage en droit turc et la condition dumqri** (=Türk Kadın Hukukunda Evlenmenin Evrimi ve Kocanın Durumu), Fribourg, 1941.

Davis, Fanny, (Ellsworth), **Two centuries of the Ottoman lady,** New York, Colombia University, 1968.

Dirks, Sabine, **La Famille Musulmane Turque (= Müslüman Türk Ailesi),** Paris 1969.

Doğramacı, Emel, **Rights of Women in Turkey,** Ank. 1982.

Dorsy, G., **La Femme Turque** (=Türk Kadını), Paris, 1902.

Garnett, L. M. J., **The Turkish People, Their Social Life, Relegious Beliefs and Institutions and Domestic Life** = Türk Halkı, Toplumsal Yaşamları, Dinsel İnançları ve Kurumlarıyla Aile Yaşamları), London, 1909.

Levent Sahverdi Arşivi

Hıfzi, M., **Le lien du mariage a travers l'histoire juruduque Turque** (=Türk Hukuk Tarihi İçinde Evlilik Bağı), Paris, 1936.

Lorenz, C., **Die Frauenfrage in Osmanischen Reiche** (=Osmanlı İmparatorluğunda Kadın Sorunu), Berlin, 1919.

Ministry of Interior (= İçişleri Bakanlığı), **The Turkish Women in History** (= Tarihte Türk Kadını), Ank. 1937.

(Oğuzoğlu), Hüseyin Cahit, **La condition de la femme mariee d'apres l'ancien et le nouveau droit Turc** (= Eski ve Yeni Türk Hukukuna Göre Evli Kadının Durumu), Fribourg, 1933.

Osman Bey, **Les Femmes en Turquie** (= Türkiye'de Kadınlar), Paris, 1883.

Turkish University Women's Association (Üniversiteli Kadınlar Derneği), **Women in Turkey** (= Türkiye'de Kadınlar), Ank. 1972.

Women in Turkish Society, Leiden 1981.

5. Tezler:

Aşa, Emel, **1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuaları,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İst. 1989.

Aşa, Emel, **Fatma Aliye Hanım (Hayatı – Eserleri – Fikirleri),** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, İst. 1993.

Çakır, Serpil, **II. Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası Dergisi,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilim Anabilim Dalı Doktora Tezi, İst. 1991.

Ediz, Zerrin, **Cumhuriyet Dönemindeki Kadın Örgütlenmeleri – Kadın Hakları Açısından Bir İnceleme (1923 – 1993),** İstanbul Üni-

Levent Şahverdi Arşivi

versitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi. İst. 1994.

Has–Er, Merih, **Fatma Aliye Hanım ve Muhâdarât,** Türkiyat Enst. Mezuniyet Tezi, T. 745.

Önhan, Emine, **İkinci Meşrutiyetten Cumhuriyetin İlânına Kadar Kadın Cemiyetleri,** Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990.

Özcan, Nizamettin, **Türk Siyasi Hayatında Kadın,** 1967. (İst. Ün. Tarih Böl. Mezuniyet tezi)

Tüfekçi, Gürbüz D., **TC.nin Kuruluş Kökenini Oluşturan Türk İnkılâbı İçinde Yer Alan Kadın Hakları Konusunun Sosyal, Kültürel Antropoloji Açısından Değerlendirilmesi,** A. Ü. SBE. Antropoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 1990.

Türer, Ferzan, **Atatürk İnkılâpları Açısından Türk Kadınının Sosyal ve Hukuki Durumu (1923–1938),** A. Ü. İnk. Tar. Enst. Doktora Tezi, 1988.

B. MAKALELER VE GAZETE YAZILARI

1. Yabancı Dilde Yayınlananlar:

Cuisenier, J., "Systeme de succession et de dotation en Yougoslavie et en Turquie (= Yugoslavya ve Türkiye'de Miras ve Vakıf Sistemi)", **L'Homme,** VII (1967), s. 25–47.

Dirks, S., "Un probleme social dans les compagnes Turques: La Famille (=Türk Köylerinde Toplumsal Bir Sorun: Aile)", **Cahiers de l'Orient Comtemporain** (= Çağdaş Doğu Defterleri), LXVI (1967); s. 26–28; LXVII (1967), s. 35–38.

Emerson, M.E., "The outlook for the women in Turkey today (= Bugünün Türkiye'sinde Kadının Görünümü)", **The Moslem World,** XV (1925), s. 269–273.

Levent Sahverdi Arşivi

Esenkova, P., La femme turque contemporaine. Education et role social (= Çağdaş Türk Kadını. Eğitim ve Toplumsal Rol)", Revue de 1'), **Institut des Belles Lettres Arabes** (Arap Edebiyatı Enstitüsü Dergisi), 55 (1951), s. 255–277.

Frumkin, M., "The Legal position of women in Turkey under the old and new regime and in Egypt (= Türkiye'de Eski ve Yeni Yönetimler Altında ve Mısırda Kadının Durumu)", **Journal of Comparative Legislation and Intirnational Law,** X (1928), s 196–206.

"Patriotic Awakenning of the Turkish Women", **The Literary Digest,** C. XLVI, No: 11, 15 Mart 1913, s. 563–564 No: 12, 22 Mart 1913, s. 630.

The Awakening of the Turkish Womens", **The American Review of Reviews,** C. XLIX, No. 6, Haziran 1914, s. 748–749.

"Turkish Women's cry for Mercy", **The Literary Digest,** C. 61, Nu. 8 (1518), 24 Mayıs 1918, s. 20. Sönmez, E., "Turkish women in turkish litterature of the 19 th century (= 19. yy. Türk Edebiyatında Türk Kadınları)", **Die Welt des Islams – Nouvelle serie),** Berlin, XII (1969), s. 1–73.

Turkish Women Seek Freedom", **The New York Times,** 24 Şubat 1924 (Section 4).

Ülken, Hilmi Ziya, "Evolution de la condition feminine en Turquie (= Türkiye'de Kadının Durumunun Gelişimi)", **Sosyoloji Dergisi,** XV (1960), s. 140–152.

2. Eski Harfli ve Yeni Harfli Makale ve Yazılar:

A. B. (Ayşe Bedir), "Genç Kızları ve Vâlideleri Alâkadar Edecek Meselelerden", **Şehbâl,** 12 (15 Eylül 1325/28 Eylül 1909), s. 237.

A. Celâl, "Kırtasî Muamele. Halide Edip Hanımefendi'ye", **Kadınlar Dünyası,** 109 (14 Eylül 1329), s.10.

Levent Şahverdi Arşivi

A.L. Hanım, "İzdivac Meselesi", **İçtihad,** III/59, s. 1293–1295.

A. Y., "Kız Sultani Mektebi", **Sırât-ı Müstakim,** VI/147 (Haziran 1327), s. 267–268.

Abadan–Unat, Nermin, "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını", **Türk Toplumunda Kadın,** 2. bsk. İst. 1982.

Abdullah Cevdet, "İcmâl-i Mukadderat-ı Nisa", **İçtihad**, I/21 (Mart 1909), s. 329–330.

Abdullah Cevdet, "İcmâl-i Mukadderat-ı Nisâ", **Kadın,** 16 (26 Kânun-ı sâni 1324), s.2–3.

Abdullah Cevdet, "İstihlâk-i Milli Kadınlar Cemiyeti Münasebetiyle", **İçtihad,** III/68 (30 Mayıs 1329 / 12 Haziran 1913), s. 1477–1478.

Abdullah Cevdet, "Kadınlarda Gaye-i Hayat", **İçtihad,** II/28 (1 Ağustos 1327), s. 798–800.

Abdullah Cevdet, "Türk Kadınları Biçki Yurdu Sergisi", **İçtihad,** XII/159 (1 Teşrin-i sâni 1923), s. 3267.

Abdullatif Nevzat, "İçtimâiyat. Evvela Erkeklerimizi Örtelim", **Sebilürreşad,** X/241 (Nisan 1329), s. 113.

Adıvar, Halide Edip, "Münevver Hanımlar Ne Konuşurlar?", **Yeni İstanbul,** No: 2151, 14 Kasım 1955.

Adıvar, Halide Edip, "Halide Edib'in Çocukluğundan 1917'ye Kadar Hatıraları", **Yeni İstanbul,** No: 2012–2162, 26 Eylül–25 Kasım 1955.

Adıvar, Halide Edip, "Hanımlarımızın Maksadı Nedir?", **Akşam,** 9 Şubat 1924

Afetinan, "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti", **Büyük Zafer'in 50. Yıldönümüne Armağan,** İst. 1972, s. 195–204.

Afetinan, "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti", **VIII. Türk Tarih Kongresi,** C. III, Ank. 1983, s. 1992–2000.

Levent Şahverdi Arşivi

Afetinan, "Kadın Hakları", **Bursa İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi İktisat Fakültesi Dergisi,** C. II, Sayı 2, Ağustos 1981, s. 45–50.

Afetinan, "Türkiye'de İlk Kadın Öğretmen Okulu Dârülmuallimât-1870"**Türk Kadını,** Yıl 1, Sayı 2, Temmuz 1966, s. 6–34.

Afetinan, "Çağdaşlaşmada Kadın Hakları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** I/2 (Mart 1985), s. 331–334.

Afetinan, "Atatürk'ün Ekonomiye Verdiği Önem ve Türk Kadın Hakları", **Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri,** İst. 1981.

Afetinan, "Türk Kadın Haklarının Tanınmasının Kültür Devrimindeki Yeri",**Türk Kadını,** 42 (Kasım 1969), s. 10–12.

Afetinan, "İslâmiyet'ten Önce Türk Kadını", **Türk Kadını,** I/3–4 (Ağustos–Eylül 1966), s. 6–7, 34.

Afetinan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını", **Büyük Zafer ve Sorunları,** İst. 1982, s. 1–10.

Afetinan, "Kadınların İntihap Haklarına Dair", **Hakimiyet-i Milliye,** 4 Nisan 1930.

Afetinan, "Türkiye'de İlk Kız Öğretmen Okulu Dârülmuallimât 1870", **Türk Kadını,** 2 (1966), s. 6–34.

Ahmed Naim, "Tesettür İşine Zabıta Karışmasın mı?", **Sebilürreşad,** XVI/391 (Şubat 1335), s. 13–14.

Ahmet Ferit Bey'in Haremi Hanım, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 9 (8 Kânun-ı evvel 1324), s. 13.

Ahmet Samim, "Kızımın İsmi", **Demet,** 4 (8 TE 1324), s. 55–59.

Aksekili Ahmet Hamdi, "İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcât- I", **Sebilürreşad,** XI/275 (Kânun-ı sâni 1329), s. 226–228.

Levent Şahverdi Arşivi

Aksekili Ahmet Hamdi, "İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât- II", **Sebilürreşad,** XI/276 (Kânun-ı evvel 1329), s. 243–244.

Aksekili Ahmet Hamdi, "İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcât – IV", **Sebilürreşad,** XI/280 (Kânun-ı sâni 1329), s 309–312.

Aksekili Ahmed Hamdi, "İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcât – V – VI", **Sebilürreşad,** XI/284 (Şubat 1329), s. 379–381; XI/285 (2. 1329), s. 392–394.

Albayrak, Sadık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Mekteplerinin Küşâdı", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** XI/4, Ank. 1972, s.

Aliye Haşmet, "Feminizm Yahut Hukuk-ı Nisvan", **Kadınlık,** 2 (13 Mart 1330), s. 5–11.

Aliye Mehmed, "Kadınlık İştirak-i Fiilî Teşebbüslerinden", **Kadınlık,** 4 (27 Mart 1330), s. 6–7.

Anadolu'da Kadın ve Halide Edip Hanım", **İkdam,** Nu. 8842, 27 Teşrin-i evvel 1337/1921.

Araz, Nezihe, "İlk Kadın Mebusumuz Satı Kadın", **Hayat Mecmuası,** 13 Nisan 1956.

Arıburun, Perihan; "Atatürk ve Türk Kadını", **Türk Kadını,** VII/89 (Ekim 1973), s. 14–15.

Arıburun, Perihan; "Atatürk ve Türk Kadınının Seçme Hakkı", **Türk Kadını,** Yıl 3, Sayı 22, Mart 1968, s. 10–11.

Arık, K. F., "Aile Hukuku", **Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi,** XVIII, 1963, s. 421–430.

Arık, K. F., "Medeni Kanun ve Yapılan Bazı Tetkikler", **Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi,** XVIII, 1963, s. 193–213.

Armaner, Nedâ; "Yüzyılımızın Göze Çarpan Olgusu: Kadın Hakları", **Eğitim Hareketleri,** XXII/268–269, s. 28–30.

Levent Sahverdi Arşivi

Armaner, Nedâ; "Atatürk ve Çağdaş Türk Kadını", **Atatürk Haftası Armağanı,** Ank. 1986, s.65–74.

Armaner, Nedâ; "VII. yy. da İslâm Kadınının Sosyal Durumuna Mukayeseli Bir Bakış", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları (1953–1964),** Ank. 1967, s. 175–187.

Arpınar, Seval; "İlk Kadın Dergisi", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** C. III, Sayı 16, Ocak 1969, s. 29–34.

Arpınar, Seval, "İlk Kadın Gazetesi Hanımlara Mahsus Gazete", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** III/16 (Ocak 1969), s. 29–34.

Aruoba, Muazzez, "45. Yılda Türk Kadınının Yarattığı İş Gücü", **Türk Kadını,** II/17 (Ekim 1967), s. 10–11.

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti Faaliyeti", **Tanin,** 2188 (21 Kânun-ı sâni 1915/10 Kânun-ı sâni 1330), s. 3.

Aşan, M., "Eski Kadın–Yeni Kadın ve Kadınlığın Evrimi", **Türk Silahlı Kuvvetler Malulleri Dergisi,** 101 (Eylül 1968), s. 24–26.

Atabek, Fazıla, "Samsun'da Açılan İlk Kız Okulu", **Hayat Tarih Mecmuası,** I/6 (1 Temmuz 1970), s. 33–35.

Âtıfet Celâl, "Terbiye-i Nisvâniye", **Demet,** I/2 (24 Eylül 1324), s. 27–28.

Atiye Şükran, "Kadınlar Niçin Mağaza Açamazlar?", **Kadınlar Dünyası,** 60 (2 Haziran 1329), s. 1

Atiye Şükran, "Teşebbüs, Teşebbüs-i Şahsî ve Teşebbüs-i Müşerek veya Hep Böyle Olmalıyız", **Kadınlar Dünyası,** 106 (24 Ağustos 1329), s. 12–13.

Atiye Şükran, "Yine Canlandı", **Kadınlar Dünyası,** 194/5 (29 Kânun-ı sâni 1921), s. 5.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayanzâde Namık Ekrem, "Musâhabe: Terbiye-i Nisvan", **Siyânet,** 15 (19 Haziran 1330/2 Temmuz 1914), s. 6.

Ayanzâde Namık Ekrem, "Musahabe: Terbiye-i Nisvan", **Siyânet,** 15 (7 Şevval 1332 – 19 Haziran 1330/2 Temmuz 1914), . 6.

Ayın Seniyy., "Kadınlarımızın Mevki-i Manevisi", **Kadın,** 2 (2 Teşrin-i evvel 1324), s. 14–16.

Ayşe Makbule, "Nisâiyyet. Sebilürreşad Cerîde-i İslâmiyesi Heyet-i Tahririye-i Muhteremesine", **Sebilürreşad,** XI/280 (Kânun-ı sâni 1329), s. 308–309.

Ayşe Meliha, "Müslüman Kadını Hürdür, Mes'uddur", **Sebilürreşad,** XI/282 (Kânun-ı sâni 1329), s. 345–346.

Ayverdi, Semiha, "Dünkü ve Bugünkü Kadın", **Türk Kadını,** I/9 (Şubat 1967), s. 8–9.

Aziz Haydar, "Kadının Yaratılışı, İstidâdı, Vazifesi", **Kadınlar Dünyası,** 194/5 (29 Kânun-ı sâni 1921), s. 2.

Aziz Haydar, "Kadınların Yeni Bir Hatvesi Daha", **Kadınlar Dünyası,** 152, s. 4.

Aziz Haydar, "Topkapı Fukarâperver Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadınlar Dümyası,** 129, 1 Şubat 1329, s. 3

Aziz Haydar, "Yine Cihaz", **Kadınlar Dünyası,** 65 (7 Haziran 1329), s.2.

B. Adviye Sıdkı, "Kadınlıkta Fikr-i Teşebbüs", **Kadınlık,** 4(3 Nisan 1330/14 Cemâziyelevvel 1331), s.3-4.

B. Adviye Sıdkı, "Musahabe", **Kadınlık,** 5 (13 Mart 1330), s.3-4.

B. Adviye Sıdkı, "Musahebe. Hukuk-ı Cîran", **Kadınlık,** 7(17 Nisan 1330), s.3-4.

Levent Şahverdi Arşivi

B. Adviye Sıdkı, "Musahebe: Erkekler ve Kadınların Mevkii", **Kadınlık,** 12(24 Mayıs 1330), s.3-4

Başaran, Fatma, "Birden Fazla Kadınla Evlenmeye Karşı Vaziyet Alışlar", **Araştırma,** C.IV (1966), s.155-163.

Baydar, Mustafa; "Kurtuluş Savaşında Türk Kadını. Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi Sekreteri Saime (Ayoğlu) ile Sohbet", **Cumhuriyet,** 27, 28, 29. Haziran 1972

Baymur, F., "Türk Kadını ve Eğitimi", **Türk Kadını,** VI, 1971, s.22-24.

Bayram, Mikail, "Osmanlı Döneminde Kadın", **Tercüman Kadın Ansiklopedisi,** İst. 1984, s.501-502.

Bedia Güzin, "Mesirelerde Rezalet", **Seyyâle,** 1 (22 Mayıs 1330), s.13-14.

Bedirhan Paşaoğlu Abdurrahman, "Rûh-ı Nisâ", **İçtihad,** I/1 (Eylül 1904), s.10-11.

Behice Mehmed, "Osmanlı Hanımlarını İntibâha Davet", **Kadınlar Dünyası,** I/35 (8 Mayıs 1329), s.3.

Belkıs Ferid, "Terakkimiz", **Kadınlar Dünyası,** 18 (21 Nisan 1329), s.3.

Belkıs Şevket, "Kıyâfet-i Milliyemizi Nasıl Düzeltmeli", **Kadınlar Dünyası,** 52 (25 Mayıs 1329), s.4.

Belkıs Şevket, "Ticaret ve Sanayide Kadın", **Kadınlar Dünyası,** 113 (12 TE 1329), s.6,7.

Bergüzar, "Muhterem Hanımefendi Hazretleri", **Kadınlar Dünyası,** 6 (9 Nisan 1329), s.4.

Berika Suad, "İstikbalde Bir Gün 1336 Mayıs 1", **Kadınlar Dünyası,** 101 (20 Temmuz 1329), s.6-7.

Levent Şahverdi Arşivi

Berkes, Mediha, "Hüseyin Rahmi'nin Romanlarında Aile ve Kadın', **DTCFD,** III/3, 1945.

Berkez, Mediha, "Hüseyin Rahmi'nin Romanlarında Kadın Tipleri", **DTCFD,** III/5, 1945.

Berkes, Mediha, "Köyde Kadının Durumu", **Yurt ve Dünya,** III/21, Ağustos 1942.

"Beşiktaş Kız Sanayi Mektebi Programı", **Kadınlık Hayatı,** I/3 (14 Eylül 1329/26 L 1331).

"Bilgi Yurdu Hakkında İstatistik", **Bilgi Yurdu Mecmuası,** II/15 (Temmuz 1334), s.233-234.

"Bilgi Yurdu Işığı Ders Kısmı", **Bilgi Yurdu Işığı,** 6(15 Eylül 1333), s.89.

Bintü'l-Halim Seyhan, "Çâre-i Terakki", **Kadınlar Dünyası,** 127 (18 Kânun-ı sâni 1329), s.3-4.

"Biraz da Mizah. Bugünün Yegâne Kadınlık Meselesi: Dârülfünûnlu Hamımlar Hakkında Müsta'cel Bir Karar", **Türk Kadını,** I/20 (17 Nisan 1335), s.320.

"Biz Kadınlar", **Mehâsin,** 8(Temmuz 1325), s.358-360.

Bolat, Gülgün, "Cumhuriyet Öncesi Kadın Dernekleri", **Atatürk ve Kadın Hakları,** Ank. 1983, s.

Bolay, Süleyman Hayri, "Mehmet Akif'in Aileye Bakışı", **Türk Kadını,** XXIV/284 (Aralık 1986), s. 757-763.

"Böyle Gidiyor... Gider mi? Mekteb-i Sultanî-i İnas Vak'ası", **Sabah,** (23 Ocak 1914).

Bulut, Rukiye; 'İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri ve II. Abdülhamid'in Çarşafı Yasaklaması", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** Sayı 8, 1968, s.34-36.

Levent Şahverdi Arşivi

Bilgi Yurdu Işığı, "İnas Dârülfünûnu Duhûl İmtihanları", **Bilgi Yurdu Işığı,** I/6 (15 Eylül 1333), s.94.

C.Sabih, "Örf, Âdet ve Kadınlarımız", **İçtihad,** VI/126 (15 Kânun-ı sâni 1330), s.457-459.

Celal Sâhir, "Kadınlarımız Hakkında", **Mehâsin,** 11 (Teşrin-i evvel 1325), s.757-766.

"Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye", **Kadın,** 5 (10 Teşrin-i sâni 1324), s.14-16.

"Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye", **Kadın,** 13 (5 Kânun-ı sâni 1324), s.15-16.

"Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye", **Kadın,** 14 (12 Kânun-ı sâni 1324), s.13-14.

Ceride-i İlmiye, "Tesettür Mesele-i Mühimmesi Hakkında", **Sebilürreşad,** XIV/346 (Ağustos 1331), s.64.

Cin, Halil; "İslâm Hukukunda Mehr", **AÜHFD,** XIX, 1972, s.199-254.

Cunbur, Müjgân, "Hiç Bir Devlet Büyüğü Atatürk Derecesinde Kadınlık Sorunlarına Eğilmemiştir", **Türk Kadını,** 83 (Nisan 1973), s.6-7.

Cunbur, Müjgân, "Atatürk'ün El Yazısıyla Kadınlar Hakkındaki Düşünceleri" **Türk Kadını,** I/6 (Kasım 1966) s.18-19.

Cunbur, Müjgân, "Kadın ve Kültür", **Türkiye 1975 Kadın Yılı Kongresine sunulan tebliğ,** Aralık 1975.

Cunbur, Müjgân, "Kadın ve Kültür", **Türkiye Kadınlar Yılı Kongresi,** Aralık 1978.

Cunbur, Müjgân; "Atatürk ve Kadın", **Türk Kültürü,** 37, Ekim 1965, s.102-110.

Levent Şahverdi Arşivi

Cunbur, Müjgân; "Türk Kadınlarının Kurdukları Vakıf Kütüphaneleri", **Türk Kadını,** Yıl 1, Sayı 2, Temmuz 1966, s.10-11, 33.

Cunbur, Müjgân; "Ziya Gökalp ve Kadın", **Türk Kültürü,** Sayı 36, Ekim 1965, s.959-965.

Cunbur, Müjgân, 'Mehmed Akif'in Çerçevesindeki ve Şiirlerindeki Kadınlar", **Türk Kadını,** I/8 (Ocak 1967), s.9.

Çakır, Serpil, "Bir Osmanlı Kadın Örgütü, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti", **Tarih ve Toplum,** XI/66 (Haziran 1989), s.18-19.

Çalıkoğlu, M., "Ailede Kadının Mevkii", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları (1953-1964),** Ank. 1967, s.69-84.

Çandarlıoğlu, Gülçin; "Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Eğitimindeki Önemi", **Hergün Gazetesi,** 28. 12.1976, s.6.

Çandarlıoğlu, Gülçin; "Türk Toplumunda Kadın", **Hayat Tarih Mecmuası,** C.I, Sayı 4, Mayıs 1966, s.21-29.

Çavlı, Emin Ali, "Kadınlarımızın Hayatında Büyük Bir Dönüm Noktası, İlk Kız Mektebi 100 Yıl Önce Bugünlerde Açılmıştı", **Cumhuriyet,** 5 Kasım 1958, s.2.

Çavlı, Emin Ali, "Türk Kadınının Tekâmül Merhalelerine Dair", **Dünya ve Türkiye Dergisi,** X/114, 20 Şubat 1960.

Çınar, Sadık; "Dârülbedâyi-i Osmanî ve Kadın Oyuncular", **Cumhuriyet Kitap Dergisi,** sayı 34, 12 Ekim 1986, s.2.

Çiçek, Rahmi, "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin Faaliyetleriyle İlgili Bir Belge", **Tarih ve Toplum,** XX/116, Ağustos 1993, s.14.

Çiftçi, Oya, "Kadın ve Çalışma", **Amme İdaresi Dergisi,** 7/2 (1974), s.45-76.

Levent Şahverdi Arşivi

Çubukçu, İ.A., "İslâm'da Kadın Hakları", A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 21 (1976), s. "Darülmuallimât", **Kadın,** 22 (9 Mart 1325), 13.

Daver, Bülent, "Kadınların Siyasal Hakları", **Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi,** XXIII (1968), s.121-130.

Demirel, Ömer-Adnan Gürbüz-Muhiddin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi,** C.I, Ank. 1992, s.97-161.

"Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İslâm'da Kadın Hakları Konusunda Gerekli Bir Açıklaması", **Türk Kültürü,** XI (1973), s.658-661.

Doğan, Lütfi, "Kadın ve İnanç", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları (1966-1972),** Ank. 1973, s.43-47.

Doğan, Mehmet; "Hanımlar Ailesi" maddesi, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C. IV., İst. 1981, s.99.

Doğramacı, Emel; "Atatürk İnkılâplarının Türk Toplumsal Gelişmesindeki Etkileri: Atatürk ve Türk Kadını", **Uluslararası Atatürk Konferansları** (9–13 Kasım 1981), C. I, İst. 1981, s.

Doğramacı Emel; "Osmanlı Devletinde Kadın Eğitiminin Genel Görünümü", **H. Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,** 1 (Aralık 1978), s.

Doktor Rüsûhî, "Aile Tabibi", **Mehâsin,** 3(Teşrin-i sâni 1324), s. 184.

Donuk, Abdulkadir; "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile," **İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi,** C. XXXIII, Sayı 333, Mart (1980–81), İst. 1982, s. 147–168.

"Dûrbîn: Dünküler, Bugünküler", **Kadınlar Dünyası,** 194 (5 Şubat 1921), s. 10.

Duygu, Süleyman; "Türk Sosyal Hayatına Kadın", **Türk Kültürü,** C.XI, Sayı 128, Ank. 1973, s. 612–521.

Levent Şahverdi Arşivi

Duygu Süleyman, "Türk Sosyal Hayatında Kadın", **Türk Kadını,** XI/128 (Haziran 1973), 16–20.

Duymazlar, Mehmet, "Türkiye'de Hastabakıcı ve Hemşire Öğretimi", **İst. Kli. Ders.** Sayı: 2 (1949), s. 77–80.

Düz, Ayda, "Kadınlar Haklarını Nasıl kazandı?", **Hayat Tarih Mecmuası,** I/6 (1 Haziran 1975), s. 52–58.

E. F. Ş., "Haysiyet-i Nisvân Münasebetiyle", **İçtihad,** IV/80 (12 Eylül 1329 / 25 Eylül 1913), s. 1778.

Ebu's Süreyya Sami, "Bizde Kadın Zihniyeti", **Kadınlık,** 1 (8 Mart 1330), s. 3–4.

Ebu's–Süreyya Sami, "Kadınlıkta Terakki Var mı, Yok mu?", **Kadınlık,** 2 (13 Mart 1330), s 2–3.

Edhem Nejat; "Türkiye'de Kız Mektebleri ve Terbiyesi", **Türk Kadını,** C.I, Sayı 11, 17 Teşrin-i evvel 1334, s. 163–165.

Edhem Nejad, "Çocuğun Terbiyesinde Vâlide", **Sırât-ı Müstakim,** VII/157 (Ağustos 1327), s. 13–15.

Edhem Nejad, "Neden Muallime Yetiştirilmiyor?", **Sırât-ı Müstakim,** VI/155 (Ağustos 1327), s. 390–391.

Edhem Nejat, "Kız Mektebleri", **Sırât-ı Müstakim,** VI/156 (Ağustos 1327), s. 408–409.

Edison, Miss Juliette, "Bir İngiliz Kadınının Tahassüsâtı: İstanbul'da Gördüklerim, Türk Hanımları", **Seyyâle,** 1(22 Mayıs 1330), s. 7–8.

Eldeniz, Perihan Naci, "Atatürk ve Türk Kadını", **Belleten,** XX (1956), 739–742.

Emine Seher Ali, "İş Görebiliriz", **Kadınlar Dünyası,** 26 (29 Nisan 1329), s. 1–2.

Levent Sahverdi Arşivi

Emine Seher Ali, "Teşebbüsâta Bir Nazar", **Kadınlar Dünyası,** 35 (8 Mayıs 1329), s. 1–2.

Emine Seher Ali, "Teşebüste İttihat", **Kadınlar Dünyası,** 3 (2 Nisan 1329), s. 2.

Emine Semiye, "Asker ve Edirneli Hemşirelerime Teşekkürâtım", **Yeni Edirne,** (17 Teşrin-i sâni 1324).

Emine Semiye, "Şefkat-i Nisvan", **Hanımlara Mahsus Gazete,** 160 (20 Zilhicce 1315/30 Nisan 1314), s. 1–2.

Emine Semiye, "Terakkiyât-ı Nisvâniyeyi Kimden Bekleyelim?", İnkılâp'tan İktibas: **Mehâsin,** 10 (Eylül 1325), s. 733.

Enginün, İnci; "Cumhuriyet Devrinde Kadın Edebiyatçılar", **Cumhuriyet'in 50. Yılında Çalışma Alanında Türk Kadını,** İst. 1974, s. 79-86.

Enginün, İnci; "Feminizm" maddesi, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C. II, İst. 1979, s. 186–187.

Enginün, İnci; "Kadın" maddesi, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C. V, İst. 1982, s. 618–25.

Enginün, İnci; "Milli Mücadele'de Türk Kadını", **Türk Kültürü,** Sayı 232, Ağustos 1982, s. 618–25.

Enginün, İnci, "Türk Kadın Yazarları ve Halide Edip", **Türk Kültürü,** 217 (1980), s. 41–55.

Enis Avni, "Ana Mektebi", **Kadın,** 25 (30 Mart 1325 – 12 Nisan 1909), s. 11–12.

Ercilasun, Bilge; "Mehmet Akif'in Şiirlerinde Kadın ve Aile", **Hacettepe Ün. Edebiyat Fakültesi Dergisi,** C.V, Sayı 1, Aralık 1986, s. 34–40.

Erden, Fethi, "Halide Edip Hanım'ın Bilinmeyen ve Az Bilinin Türk Ocağı ile Alâkalı Hatıraları", **Türk Yurdu,** III/11–12 (Kasım 1964), s. 17-30.

Levent Şahverdi Arşivi

Erdentuğ, N., "Bazı Devrek Köy Toplumlarında Kadının Mevkii", **Antropoloji,** I/2 (1963–1964), s. 8–20.

Erdoğan, Muzaffer, "Kadın Haklarının 35. Yılı", **Türk Kadını,** IV/44 (Ocak 1970), s. 12–13.

Erhat, A., "Kadınlardan Başlamak", **Yeni Ufuklar,** IX/100 (Eylül 1960).

Erhat, A., "Kadınlarımız", **Yeni Ufuklar,** VI/66 (Kasım 1957), s.

Erkal, Mustafa, "Kadının Türk Cemiyetindeki Yeri ve Vazifeleri", **Türk Kültürü,** 225 (Ocak 1982), s. 170–176.

Erkılıç, Özay, "İlk Kadın Ressamlarımızdan Celile Hanım", **Tarih ve Toplum,** IX/51 (Mart 1988), s. 32–33.

Erzi, İhsan; "Vakıf Yapan Kadınlar", **Tercüman Kadın Ansiklopedisi,** İst. 1984, s. 577–600.

Esin, Emel; "Annem Muharrir Müfide Ferit Tek", **Türk Kadını,** 81–82 (Şubat–Mart 1973), s. 9–13.

Esin, Emel; "Müfide Ferit Tek 1872–1981", **Türk Kültürü,** Sayı 103, Mayıs 1971, s. 640.

"Ev Kadını Mektebi", **Kadın,** 6 (7 Nisan 1328), İç kapakta;

"Ev Kadını Mektebi", **Kadın,** 7 (26 Nisan 1328), İç kapakta.

"Ev Kadını Mektebi", **Sabah,** 6, 8 Mayıs 1911.

F. Latife, "Refia-i Mücâhidemiz Fatma Zehra Hanımefendi'ye", **Sebilürreşad,** XI/283 (Kânun-ı sâni 1329), s. 365.

F. Sârâ, "KD Vasıtasıyla Mükerrem Belkıs Hanım'a", **Kadınlar Dünyası,** 89 (1 Temmuz 1329), s. 3.

F., Mr. C. N., Çev. İskender Fahreddin (Sertelli), "İstanbul'da Fuhuş-I", **İçtihad,** VI/141 (15 Teşrin-i sâni 1922), s. 2971–2973.

Levent Şahverdi Arşivi

Fatma Aliye, "Türk - Osmanlı Ailesinde Cariye ve Hizmetçi", **Hayat Tarih Mecmuası,** II/2 (1 Aralık 1977), s. 10–14.

Fatma Aliye, "Hanımlara Dâir", **Mehâsin,** 10 (Eylül 1335), s. 732–742.

Fatma Aliye, "Kadın Nedir?", **Yeni Mecmua,** I/21 (29 Teşrin-i sâni 1917), s. 415–417.

Fatma Aliye, "Terbiye-i İçtimaiye", İnkılâp gazetesinden naklen, **Mehâsin,** "Hanımlara Dair", 10 (Eylül 1325), s. 738–742.

Fatma Muammer Bahaeddin, "İstihlak-ı Hukuk-ı Nisvan, Cemiyette Kadın", **Kadınlar Dünyası,** 194/15 (21 Mayıs 1921), s. 2–3.

Fatma Neşide, "Hep Erkeklerimiz, Daima Onlar...", **Hanımlar Âlemi,** 2 (3 Nisan 1330), s. 1–2.

Fatma Saide, "Kadınlara Her Şey Lâzım", **Siyânet,** 11 (10 Recep 1332–22 Mayıs 1330/4 Haziran 1914), s. 7–9.

Fatma Seniye, "Neler Yapmalıyız?", **Kadın,** 6 (17 Teşrin-i sâni 1324), s. 4.

Fatma Zerrin, "Daha Gidemeyiz", **Kadınlar Dünyası,** 79 (2 Haziran 1329), s. 2–3.

Fatma Zerrin, "Tehlikenin Büyüğü", **Kadınlar Dünyası,** 63 (5 Haziran 1329), s. 2–3.

Feldman, Odete, "Feministten Feministe Fark Var", **Kadınlar Dünyası,** 123 (21 Kânun-ı evvel 1329), s. 3–4.

Feldmann, Odette, "çalışan Kadınlar", **Kadınlar Dünyası,** 100–20 (30 Teşrin-i sâni 1331), s. 4–5.

Feldmann, Odette, "Kadınların Beynelmilel İçtimaatı", **Kadınlar Dünyası,** 133 (1 Mart 1330), s. 3–4.

Levent Şahverdi Arşivi

Feriha Kâmran, "İ'tila-yı Tedricî", **Osmanlı Kadınlar Âlemi,** 6 (26 Haziran 1330), s. 3.

Feriha Kâmrân, "Meşrutiyet Kadınları", **Osmanlı Kadınlar Âlemi,** 8 (10 Temmuz 1330), s. 1–3.

Feriha Kâmrân, "Yanlış Yol", **Osmanlı Kadınlar Âlemi,** 4 (12 Haziran 1330), s. 1–2.

Feyzioğlu, Turhan; "Atatürk ve Kadın Hakları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. II, Sayı 6, Temmuz 1986, s. 585–601.

Fikret Cemâleddin, "Hukuk-ı Nisvan", **Kadınlar Dünyası,** 174 (11 Mayıs 1329), s. 3–4.

Fikret Cemâleddin, "Hukuk-ı Nisvan–3", **Kadınlar Dünyası,** VI/174 (18 Mayıs 1918), s. 4–6.

Fry, İsabel, "Kadınlar için", **Tanin,** (31 TE 1324–13 Teşrin-i sâni 1908), s. 2.

Galip Bahtiyar, "Aile-I", **Ümmet,** I/6, s. 2–3.

Galip Bahiyar, "Aile-II", **Ümmet,** I/7 (2 Haziran 1326), s. 4–5.

Gan (Mütercim), "İslâm Kadınları," **Kadın,** 7 (24 Teşrin-i sâni 1324), s. 12–13.

Gedikoğlu, Ş., "Toplumumuzda Kadın ve Halk Eğitimi", **Halkevleri,** 67 (1972), s. 6–10.

Gedikoğlu, Ş., "Ülkemizde Kadın Hakları, **Halkevleri,** 74 (1972), 2–4.

Genç Kadın, "Genç Kadın'ın Muhtıra Defterinden; Maarifimizin İki Nev'-i Telakkisi", **Genç Kadın,** 1 (24 TE 1334) s. 5.

Gliney, Mr. Stuart Gleney, "İslam ve Hristiyan Tarzı Aileleri Hakkında Bir Mukayese", **Sebilürreşad,** XV/376 (TE 1334), s. 223–224.

Levent Sahverdi Arşivi

Gör, Yavuz, "İnsan Hakları ve Kadının Durumu", **İnsan Hakları Dergisi,** 9 (1947), s.

Göze, Hacer Hicran, **Türk Kadını,** İst. 1978.

Günaydın, Nimet; "İlk Kadın Memurları", **Hayat Tarih Mecmuası,** Yıl 3, C. I., Sayı 4, 1 Mayıs 1967, s. 66–68.

Gürata, Mithat; "İslamiyet ve Kadın", **Türk Kadını,** Yıl 7, Sayı 88, Eylül 1973, s. 22–24.

Gürkan, Kâzım İsmail, "Memleketimizde Hemşireliğini Tarihi Gelişmesi", **Hemşirelik Dergisi,** IV/2–3 (1965), s.

Güzel, Şehmuz; "Hanım" maddesi, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C. IV, İst. 1982, s. 98.

Güzel, Şehmuz; "Hanımlara Mahsus Gazete" maddesi, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C. IV. İst. 1981, s. 99–100.

Güzel, Şehmuz; "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** C. III, İst. 1985, s. 867–874; C. IV, s. 858–864.

Güzel, M. Şehmus, "1908 Kadınları", **Tarih ve Toplum,** II/7 (Temmuz 1984), s. 9–11.

H.C. (Haci Cemâl), "İttihad-ı Nisvan", **Kadınlık,** 9 (3 Mayıs 1330), s. 2–3.

H.C. (Hacı Cemâl), "Millî Moda", **Kadınlar Dünyası,** I/26 (29 Nisan 1329), s. 4.

H.C. (Hacı Cemâl), "Saadeti Beşeriye Kadınla Kaimdir", **Kadınlık,** 6 (10 Nisan 1330), s. 2.

H.C. (Hacı Cemâl), "Kadınların Mevkii", **Kadınlık,** 5 (3 Nisan 1330), s. 2

Levent Şahverdi Arşivi

Halide Edip Hanım Beyşehir'de on rey alıyor", **Vakit,** Nu.744. 1 Kânun-ı evvel 1335/1919.

"Halide Hanım Haberi Olmadan kadınlar Birliği Tarafından Mebusluğa Namzet Gösterilmiş", **Son Telgraf,** Nu. 252, 23 Şubat 1925.

"Halide Hanım Kadınlara İntihâp Hakkı Verilmediğinden Hiçbir Fırkaya Taraftar Değil", **Vatan,** Nu. 581, 23 Teşrin-i sâni 1340/1924.

Halide Salih, "Kadınlar İçin", **Tanin,** (31 TE 1324–13 Teşrin-i sâni 1908).

Halil Hamid, "Meşhur Kadınlar", **Siyânet,** 15 (19 Haziran 1330/2 Temmuz 1914), s. 10–11.

Halil Hamid, "Meşhur Kadınlar", **Siyânet,** 16 (26 Haziran 1330 / 9 Temmuz 1914), s. 5–6.

Halim Sabit, "İslâmiyet'ten Evvel ve Sonra İzdivaç-1", **Yeni Mecmua,** I/23 (13 Kânun-ı evvel 1917), s. 453–456.

Halim Sabit, "İslamiyet'ten Evvel ve Sonra İzdivaç-2", **Yeni Mecmua**, I/24 (20 Kânun-ı evvel 1917), s. 461–464.

Halim Sabit, "İslâmiyet'ten Evvel ve Sonra İzdivaç-3", **Yeni Mecmua,** II/27 (10 Kânun-ı sâni 1918), s. 13-15.

Halim Sabit, "İslâmiyet'ten Evvel ve Sonra İzdivaç-4", **Yeni Mecmua,** II/29 (29 Kânun-ı sâni 1918), s. 48.

Halim Sabit, "İslâmiyet'ten Evvel ve Sonra İzdivaç-5", **Yeni Mecmua,** II/35 (14 Mart 1918), s. 167–168.

Halim Sabit, "İslâmiyet'ten Evvel ve Sonra İzdivaç – 6", **Yeni Mecmua,** II/44 (16 Mayıs 1918), s. 356-358.

Halim Sabit, "İslâmiyet'ten Evvel ve Sonra İzdivaç-7", **Yeni Mecmua**, II/50 (27 Haziran 1918), s. 474,475.

Levent Şahverdi Arşivi

Halim Sabit, "İslâmiyet'ten Evvel ve Sonra İzdivaç-8", **Yeni Mecmua,** II/52 (13 Temmuz 1918), s. 513–514.

Halim Sabit, "İslâmiyet'ten Evvel ve Sonra İzdivaç-9", **Yeni Mecmua,** III/53 (18 Temmuz 1918), s. 5–8.

Halim, İffet, **Yeni Türkiye'de Kadın,** Ank. 1933.

Hamdi Halil, **Dünkü Bugünkü Yarınki Kadın,** İst. 1918.

"Hanımlarımızın İçtimaı", **Vakit,** Nu. 2177, 18 Kânun-ı sâni 1340/ 1924.

"Harbin İkinci Safhası hazırlıkları. Ordumuz geriden gelen kuvvetlerle metümadiyen takviye edilmektedir. Anadolu kadınları erkeklerle müsabaka edercesine çalışmaktadır. Halide Edip Hanım bir Hilâl-i Ahmer heyetiyle cephededir.", **Vakit,** Nu. 1309, 31 Temmuz 1337/1921.

Harun, Kenan, "Milli Mücadele'nin Halide Onbaşısı", **Resimli 20. Asır,** 5 (13 Eylül 1952), s. 8–9.

Hasırcıoğlu, Ercümend, "Milli Mücadelede Sivas'ta Toplanan Kadınlar Kongresi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, I/2 (1967), s.

Hastabakısı Kadınlar", **Tanin,** (6 Kânun-ı evvel 1324)/19 Kânun-ı evvel 1908).

Havâdis-i Dünya: Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Yine Erkekler Elinde", **Kadınlar Dünyası,** 194 (5 Şubat 1921), s. 14.

Havâdis-i Dünya: Madamın Kırbacı", **Kadınlar Dünyası,** 118 (16 Teşrin-i sâni 1329), s. 14.

Hızlan, Doğan, "Kadınlar Üzerine", **Hürriyet,** 18 Haziran 1994.

Hüseyin Kâmi, "Kadınlığın Mevkii", **Zekâ,** I/1 (5 Mart 1328), s. 7–9.

Hüseyin Ragıb, "Hayat Mücadelesinde Kadın", **Yeni Mecmua,** II/39 (11 Nisan 1919), s. 242 – 243.

Levent Şahverdi Arşivi

"Îd-i Millide Selanik'te Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti Merkez-i Umûmisinde Rabia Ahmet Hanımefendi Tarafından Kıraat Olunan Nutk-ı Beliğdir", **Hanımlara Mahsus Gazete,** 19 (22 Temmuz 1326), s. 5–8.

Işık, Demet, "Hukukta Türk Kadını", **Türk Kadını,** 68 (Ocak 1972), s. 22–26.

İbrahim Alâeddin, "Kız Sultanîleri Hakkında", **Türk Kadını,** I/14 (12 Kânun-ı evvel 1334), s. 210–212.

İbrahim Alâeddin, "Terbiye ve Kadın", **Türk Kadını,** 15 (26 Kânun-ı sâni 1334), s. 226-229.

İbrahim Alâeddin, "Kadın ve Terbiyecilik", **Türk Kadını,** I/17 (30 Kânun-ı sâni 1335), s. 259.

İçtihad, "Türk Kızlar Mektebi", **İçtihad,** I/2 (Teşinievvel 1906), s. 239–240.

İçtima: Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı", **Kadınlar Dünyası,** I/55 (28 Mayıs 1329), s. 1–2.

İhsan Şerif, "Kadınlarımızda Ateş-i İrfan-I", **İçtihad,** IV/92 (6 Şubat 1329/19 Şubat 1914), s. 2058–2061.

İhsan Şerif, "Kadınlarımızda Ateş-i İrfan-II", **İçtihad,** IV/94 (20 Şubat 1329/5 Mart 1914), s. 2109–2110.

İkizleroğlu, N., "Kadın ve Hakları", **Türk Sanatı Dergisi,** II/2 (Mayıs 1954), s.

İktisadiyatta Müslüman Kadını", **Kadınlar Dünyası,** No: 149, s.2.

İlhan, M., "Türkiye Cumhuriyeti Devrinde Belediyeler Kanunu ve Belediye Meclisinde Çalışan Kadınlarımız", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Konferansları** (1953–1964), Ank. 1967, s. 151–161.

Levent Şahverdi Arşivi

İlyasoğlu, Aynur–İnsel, Deniz; "İnsaniyet" maddesi, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C. IV, İst. 1981, s. 396.

İlyasoğlu, Aynur–İnsel, Deniz; "Kadın Dergilerinin Evrimi", **Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler** (1849–1984), İst. 1984, s. 163–183.

İnan, R., "Eğitimde En Ağır Sorunlarımızdan Biri: Kadın Eğitimi", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Konferansları** (1966–1972), Ank. 1973, s. 27–41.

İnönü, İsmet, "Türk Kadınlarının Siyasi Alana Girişi", **Ülkü Mecmuası,** 23 (1935), s.

İpşirlioğlu, Zehra, "Türk Yazınında Kadın İmgesi", **Çağdaş Eleştiri,** 4/3 (Mart 1985), s.

İstihkak-i Milli Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi", **Halka Doğru,**13 (4 Temmuz 1329), s.104.

İzdivaç Mektebleri", **Temâşâ,** 1 (6 Haziran 1918), s.7-8.

İzgi, Özkan; "İslâmiyet'ten Önceki Türklerde Kadın", **Türk Kültürü Araştırmaları,** Yıl XI-XII-XIII-XIV-XV (1973-1975), Ank. 1975, S.145-160.

K.N, "Hanımlarımızın İktisadi Teşebbüsleri", **Türk Yurdu,** IV/10 (Ağustos 1329), s. 784.

Kadın Şuunu, Rusya'daki İslâm Kadınlarının İçtiması", **Bilgi Yurdu Işığı,** I/7 (15 Teşrin-i evvel 1333), s.107-112.

Kadın Şuunu: Kadın Ticaret Şubesi", **Bilgi Yurdu Işığı,** I/7 (15 Teşrin-i evvel 1333), s.107-112.

Kadın, "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye", **Kadın,** 5(10 Teşrin-i sâni 1324), s.13-14.

Kadın, "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye", **Kadın,** 13 (5 Kânun-ı sâni 1324), s.15.16.

Levent Şahverdi Arşivi

Kadın, "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye", **Kadın,** 14 (12 Kânun–ı sâni 1324), s.13-14.

Kadın, "Dârülmuallimât", Kadın, 22 (9 Mart 1325), s.13.

Kadın", **Kadın**, 14 (12 Kânun–ı sâni 1324), s. 8.

Kadın, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 3(3 Teşrin-i sâni 1324), s.13.

Kadın, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriye"si, **Kadın,** 5 (10 Teşrin-i sâni 1324), s.15-16.

Kadın, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cmeiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 9 (8 Kânun-ı evvel 1324), s.13-14.

Kadın, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 10 (15 Kânun-ı evvel 1324), s.15.

Kadın, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 11 (22 Kânun-ı evvel 1324), s.136.

Kadın, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 12 (29 Kânun-ı evvel 1324), s.14.

Kadın, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 16 (26 Kânun-ı sâni 1324), s.11-12.

Kadın, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 17 (2 Şubat 1324), s.2-5.

Kadın, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 18 (9 Şubat 1324), s.13.

Kadın, "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 19 (17 Şubat 1324), s.11.

Kadın, "Şuun-ı Nisvan: Hıdmet-i Nisvan Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 10 (15 Kânun-ı evvel 1324), s.16.

Levent Şahverdi Arşivi

"Kadın", **Tanin,** 3 TE 1324, s.8.

"Kadınlara Hakk-ı İntihâb Verilmesi Meselesi", **Vatan,** Nu. 593, 5 Kânun-ı evvel 1340/1924.

Kadınlar Hastabakıcılığı", **Kadınlar Dünyası,** I/130 (8 Şubat 1329-25 Kânun-ı evvel 1331), s.10.

Kadınlara Hürmet Lüzûmuna Ne Zaman İman Edilecek?", **Kadınlar Dünyası,** II/141, s.14.

Kadınlara Hürmet", **Tanin,** (23 Şevval 1326-6 Eylül 1324).

Türk Kadını, "Kadınların Çalıştığı İlk Müessese PTT", **Türk Kadını,** I/1 (Haziran 1966), s.22.

Kadınlık Şuunu: Sade Giyinen Hanımlar Cemiyeti", **Türk Kadını,** 3, 20 Haziran 1334, s.44-45.

Kankılıç, Verdi, "Şüküfe Nihal Hanım ve Şiirleri", **Bilgi,** XXI/250-251 (Mart-Nisan 1968), s.21-22.

Karal, Enver Ziya, "Atatürk ve Kadın Sorunu", **Atatürk ve Devrim,** Konferans ve Makaleler, Ank. 1980.

(Karaosmanoğlu), Y.K. "Halide Edip Hanımefendi'ye", **İkdam,** Nu. 9011, 17 Nisan 1338/1922.

Kazgan, G., "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması", **Türk Toplumunda Kadın,** Derl. N.A. Unat, Ank, 1978, s.

Kâzım Nâmi, "-İçtimaiyyat-Kadınlık Hakları ve Vazifelerine Dair", **Türk Kadını,** I/2 (2 Haziran 1334), s.18.

Kâzım Nâmi, "Kadınlık Hakları, Vazifelerine Dair", **Türk Kadını,** 2(2 Haziran 1324), s.18-19.

Kâzım Şinasi, "Feminizm Âleminde", **Yeni Mecmu,** II/33 (21-28 Şubat 1918), s.138.

Levent Şahverdi Arşivi

Kâzım Şinasi, "İzdivaç İlânları", **Yeni Mecmua,** II/38 (4 Nisan 1918), s.237-238.

Kadınlar Dünyası, "Avrupa'da Kızlarımızın Sadâsı", **Kadınlar Dünyası,** 42 (15 Mayıs 1329), s.1.

Kadınlar Dünyası, "Dul Kadınlar Meselesi", **Kadınlar Dünyası,** I/136 (22 Mart 1330-8 Cemâziyelevvel 1331), s.2.

Kadınlar Dünyası, "Erkeklerden Ziyade Erkekler", **Kadınlar Dünyası,** 194/10(6 Mayıs 1921), s.2.

Kadınlar dünyası, "Havâdis-i Dünya: Dârülfünûn'da Kadın", **Kadınlar Dünyası,** I/28 (25 Kânun-ı sâni 1329-11 RA 1331), s.9.

Kadınlar Dünyası, "Havâdis-i Dünya: Naciye Hanım", **Kadınlar Dünyası,** 194/2 (8 Kânun-ı sâni 1921), s.11.

Kadınlar Dünyası, "Hukuk-ı Nisvan", **Kadınlar Dünyası,** 1 (4 Nisan 1329), s.1.

Kadınlar Dünyası, "İçtima: Efkâr-ı Umumiye-i Nisvan da Var İmiş", **Kadınlar Dünyası,** I/36 (9 Mayıs 1329), s.1.

Kadınlar Dünyası, "İçtima: Hakkımızı Arayalım", **Kadınlar Dünyası,** I/22 (25 Nisan 1329), s.1.

Kadınlar Dünyası, "İktisadiyatta Müslüman Kadını", **Kadınlar Dünyası,** 149 (28 Haziran 1330), s.2.

Kadınlar Dünyası, "Kadın ve Hakk-ı İntihâb", **Kadınlar Dünyası,** I/133 (1 Mart 1330-16 R 1331), s.2.

Kadınlar Dünyası, "Kadınlar da Hürdür, İnsandır", **Kadınlar Dünyası,** 40 (13 Mayıs 1329), s.1.

Kadınlar Dünyası, "Kadınlar Dünyası Tayyâresi", **Kadınlar Dünyası,** I/100-20 (30 Teşrin-i sâni 1329), s.2-3.

Levent Şahverdi Arşivi

Kadınlar Dünyası, "Kadınlar Dünyası Tayyâresi", **Kadınlar Dünyası,** I/100-21 (7 Kânun-ı evvel 1329), s.12.

Kadınlar Dünyası, "Kadınlar Dünyasında İnkılâp", **Kadınlar Dünyası,** 8 (23 Haziran 1329), s.4.

Kadınlar Dünyası, "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Umûmi İntihâbaât", **Kadınlar Dünyası,** 144, s.5-6.

Kadınlar Dünyası; "Şehâdetnâme Alan Kızlar", **Kadınlar Dünyası,** 194/9 (26 Şubat 1921), s.15'.

Kılıç, Hüseyin; "Kadınlarımız", **Tarih ve Toplum**, Sayı 37, Ocak 1987, s.59-61.

Kılıçzâde Hakkı, "Tamamen Hallolunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele", **İçtihad,** IV/92 (6 Şubat 1329/19 Şubat 1914), s.2067-2070.

Kılıçzâde Hakkı, "İstanbul Muhafızlığına. Kadınlara Nasıl Hürmet Ediyoruz?", **İçtihad,** III/69 (27 Haziran 1329/10 Temmuz 1913), s. 1520-1521.

"Kırmızı-Beyaz Kulübü, "Kadın Bir Şems-i Ma'rifettir", **Kadın,** 6 (17 Teşrin-i sâni 1324), s.6-8.

Kız Mektebleri Hususunda Bir Mütalaa-i Mühimme", **Tanin,** (18 Kânun-ı sâni 1909), s.2.

Kızıltan, Mübeccel, "Öncü Bir Kadın Yazar: Fatma Aliye Hanım", **Journal of Türkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları** (Fahir İz Armağanı), Volume: 14, Harvard, 1990, s.283-322.

Kızıltan, Mübeccel, "Türk Kadın Hakları Mücadele Tarihinde Fatma Aliye Hanım'ın Yeri", **Kuram**- Kitap, 1 (Ocak 1993), s.83-93..

Kızlarımızı Okutalım", **Halka Doğru,** 18 (8 Ağustos 1329), s. 130-141.

Levent Şahverdi Arşivi

Koçer, Hasan Ali, "Kadın Eğitimi", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu'nda Verilen Konferans** (18 Mayıs 1971), Yayımlanmamış.

Koçer, Hasan Ali, "Türkiye'de Kadın Eğitimi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** V/1-2 (1972), s.81-124.

Koray, Merem, "Kadın Siyaset Kota", **Türkiye'de Kadın Olgusu,** İst. 1992.

Köprülüzâde Mehmet Fuat, "Eski Türklerde Kadın", **Siyânet,** 15 (7 Şevval 1332-19 Haziran 1330/2 Temmuz 1914), s. 4-6.

Kum, Eren, "Hemşerilik ve Kadın", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları (1953-1964),** Ank. 1967, s.129-142.

Kumbaracılar, Sedat, "İlk Kız Okullarımız Nasıl kuruldu?", **Hayat Tarih Mecmuası,** I/4 (1 Mayıs 1969), s.77-84.

Kurnaz, Şefika, "Yüksek Öğretimde Türk Kadını", **Milli Eğitim,** 81 (Ocak 1989), 35-42.

Kurnaz, Şefika, "Tanzimat Dönemi Kadın Basını", **Milli Eğitim,** 82 (Şubat 1989), 75-79.

Kurnaz, Şefika, **"II. Meşrutiyet Kadın Basını"** Milli Eğitim, 83 (Mart 1989), 49-56.

Kurnaz, Şefika, "Osmanlı Kadın Cemiyetleri", **Millî Eğitim,** 86 (Haziran 1989), 68-75.

Kurnaz, Şefika, "Balkan Harbi'nde Kadınlarımızın Konferansları", **Aile ve Toplum,** 1, 1 (Mart 1991), 15-21.

Kurnaz, Şefika, "Türk Basınında Kadın Konusunun Tarihi Gelişimine Bir Bakış", **Kadın ve Aile,** Yıl:8, Sayı:100, (15 Temmuz-15 Ağustos 1993), s.16-18.

Kurnaz, Şefika, "II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımlarında Kadın Meselesi", **Türk Âilesi/Panel-I,** Türk Kadınları Kültür Derneği Yayını, Ankara 1994, s.7-13, 54-58.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurnaz, Şefika, "Özel Teşebbüste Meşrutiyet Kadını", **Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan**, Ank. 1995, s.353-357.

Kurnaz, Şefika, "Milli Mücadele'de Cephede ve Basında Türk Kadını", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun düzenlediği *Kastamonu Kadın Mitingi'nin 75. Yılı Sempozyumu (10-11 Aralık 1994)*'na sunulan bildiri: **Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu:** Atatürk Araştırma Merkezi, (1996), s.59-68.

Kurnaz, Şefika, "Milli Mücadele'de Türk Kadını", Atatürk Kültür Merkezi'nin düzenlediği *İlk Türk Kadın Mitinginin 76. ve Türk Kadınlarının Seçme ve Seçilme Haklarını Elde Edişlerinin 61. Yıldönümleri Sempozyumu*'na sunulan bildiri: **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** XII/34 (Mart 1996), 257-268.

Kurtkan (Bilgiseven), Amiran, "Atatürk'ün Kadın Hakları Bakımından Türk-İslâm Kültürüne Hizmeti", **1981 Yılı Sosyoloji Konferansları Atatürk Özel Sayısı,** İst. 1981, s.49-71.

Kut, Sema, "Sosyal Alanda Türk kadını", **Türk kadını,** 69-70 (Şubat-Mart 1972), s.20-21.

Kutlu, G.N., "Kadının Sosyal Durumu", **Türk İş Dergisi,** III/33 (Ekim 1965), s.

Küley, Müfide, "Sağlık Hizmetlerinde Türk Kadını", **Cumhuriyetin 50. Yılında Çalışma Alanlarında Türk Kadını,** İst. 1974, s.56-63.

La'lî (rümuz), "Kadın", **İçtihad,** II/36 (1 Kânun-ı evvel 1327), s.920-923.

Lâmia Hikmet, "İzdivac Etrafında", **Kadınlar Dünyası,** 112 (5 Teşrin-i evvel 1329), s.7-8.

Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmi'deki Faaliyeti-I", **Türk Yurdu,** IX/3 (Teşrin-i evvel 1331), s.2782-2816.

Levent Şahverdi Arşivi

Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmi'deki Faaliyeti -II", **Türk Yurdu,** IX/4 (Teşrin-i evvel 1331), s.2797-2799.

Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmi'deki Faaliyeti-III", **Türk Yurdu,** IX/5 (Teşrin-i sâni 1331), s.2812-2816.

M(ustafa) Rahmi, "Cenevre'de Kadınlara Mahsus Ulûm-ı İçtimaiye Mektebi-I", **Türk Yurdu,** XIV/8 (15 Haziran 1334), s.4233-4235.

M.R. Fâzıla (Dârülmuallimât mezunelerinden), "O İki Noksan Münasebetiyle", **Kadın,** 22 (9 Mart 1325), s.7.

M. Şemseddin, "İslâm Kadını, İslâm Kadınının Mevki-i İçtimâisi - 2 **İslâm Mecmuası,** I/10, s.311-315.

M. Şemseddin, "İslâm'da Kadının Mevki-i İçtimâisi-1", **İslâm Mecmuası,** I/5, s.142-145.

M. Şemseddin, "İslâm'da Kadının Mevki-i İçtimâisi-2", **İslâm Mecmuası,** I/6, s.170-173.

Macid Şevket, "Mesâil-i İçtimaiyeden: Kadınlarımızın Çalıştırılması", **Bilgi Yurdu Işığı,** I/2 (15 Mayıs 1333), s.22-24.

Macide Memduh, "Kadın İçin", **Kadın,** 5 (10 Teşrin-i sâni 1324), s.8-9.

Macit Şevket, "Mesâil-i İçtimaiyyeden: Kadınlarımızın Çalıştırılması", **Bilgi Yurdu Işığı,** 2 (15 Mayıs 1333), s.22.25.

Madam Rudi Teli, "Efkâr-ı Münevvere Sahibi Hanımlara", **Kadınlar Dünyası,** 133 (1 Mart 1330), s.2-3.

Mahmud Esad, "Nisâiyyât: Tesettür-i Nisvan Meselesi Hakkında Son Söz", **Sebilürreşad,** XI/ (Kânun-ı sâni 1329), s.289-290.

Mahmud Sadi, "Bizde, Avrupa'da Manevi İzdivac', **Kadınlar Dünyası,** 134 (8 Mart 1330), s.9-10. Makbule Emin, "Nisvan-ı Sâlifede Teşebbüs-i Şahsî", **Kadınlar Dünyası,** 22 (25 Nisan 1329), s.4.

Levent Şahverdi Arşivi

Mamulât-ı Dahiliye İstihlaki Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadınlar Dünyası,** I/4 (7 Nisan 1329), s.4.

Mamulât-ı Dahiliye İstihlaki Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadınlar Dünyası,** I/5 (8 Nisan 1329), s.4

Mamulât-ı Dahiliye İstihlaki Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadınlar Dünyası,** I/6 (9 Nisan 1329), s.4

Mansurîzâde Mehmed Said, "Taaddüd-i Zevcât İslâmiyet'te Men Olunabilir", **İslâm Mecmuası,** I, 1330.

Mansurîzâde Mehmed Said, İslâm Kadını, Taaddüd-i Zevcât Münasebetiyle, **İslâm Mecmuası,** I/12, s.325-331.

Mansurîzâde Mehmed Said, İslâm Kadını, Taaddüd-i Zevcât Münasebetiyle, **İslâm Mecmuası,** I/2, s.367-371.

Mansurîzâde Mehmed Said, İslâm Kadını, Taaddüd-i Zevcât Münasebetiyle, **İslâm Mecmuası,** I/13, s.397-403.

Mansurîzâde Mehmed Said, "İslâm Kadını, Taaddüd-i Zevcât Münesebetiyle", **İslâm Mecmuası,** I/9, s. 280-284.

Mehmed Âkif, "Müslüman Kadını", **Sırât-ı Müstakim,** 3, 1324.

Mehmet Âsaf, "Ümmîd-i İstikbâlimiz Hanımlarımızdır", **Hanımlar Âlemi,** I/13 (19 Haziran 1330), s.2-3.

Mehmed Âsaf, "Validelerim ve Hemşerilerim-1", **Hanımlar Âlemi,** 10 (29 Mayıs 1330), s.6-8.

Mehmed Fahreddin, "Feminizm Meselesi Münasebetiyle-V", **Sebilürreşad,** XVIII/200 (Haziran 1328), s.337-339.

Mehmet Fahreddin, "Ya Tesettür Kalkarmış, Yahut.....?", **Sebilürreşad,** XII/289 (Mart 1330), s.45-47.

Mehmet Ferid Vecdi, "İçtimâiyat. Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O bîçârelerin Başına-I", **Sebilürreşad,** (Teşrin-i evvel 1329), s. 103-104.

Levent Şahverdi Arşivi

Mehmet Ferid Vecdi, "İçtimâiyat. Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Biçârelerin Başına-II" **Şebilürreşad,** XI/268. (10.1329), s. 114,115.

Mehmed Ferid Vecdi, "İçtimaiyat. Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Bîçârelerin Başına-III", **Şebilürreşad,** XI/269 (Teşrin-i evvel 1329), s.130-132.

Mehmed Fikri ve M. Sami, Kadınlara Terbiye-i Bedeniye isimli kitabın reklamı, **Şehbâl**, nr. 92, s.400.

Mehmet Ali Zihni, "Terbiye-i Nisvân", **Rübâb,** II/58 (2 Mayıs 1329), s.238-240.

Mehmet Âsaf, "Validelerime, Hemşirelerime", **Hanımlar Âlemi,** 1 (28 Mart 1334), s.1-2.

Mehmet Cavid, "Kadınlara Dâir", **Kadın,** 6 (17 Teşrin-i sâni 1324), s.1-4.

Mehmet Cavid, "Kadınlarımıza Dâir", **Kadın,** 1 (13 Teşrin-i evvel 1324), s.2-4.

Mehmet Rauf, "Ana Mektebi", **Mehâsin,** 9 (Ağustos 1325-1909), s.663-667).

"Mekteb-i Sultani-i İnas", **Musavver Kadın,** I/7/6 Haziran 1327), s. Ön kapak içi.

Meliha Canan, "Avrupa'ya Gitmek Meselesi. Mükerrem Belkıs Hanımefendi'ye", **Kadınlar Dünyası,** 93 (5 Temmuz 1329), s.3.

Mes'adet Bedirhan, "İslam Kadınlarının Kongresi", **Kadınlar Dünyası,** II/139, s.3-4.

Moralı, Senihe Sâmi, "Latife Bekir Çeyrekbaşı ve Türk Kadın Birliği", **Hayat Tarih Mecmuası,** I/3 (1 Nisan 1969), s.75-78.

Moralı, Senihe Sâmi; "Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Kurucularından Hamiyet Hanım", **Hayat Tarih Mecmuası,** Yıl 5, C.I, Sayı 1 Şubat 1969, s. 69-72.

Levent Sahverdi Arşivi

Muhammed Abdullah, "İslâm Kadınları", **Türk Yurdu,** II/24 (Teşrin-i evvel 1328), s.761-766.

"Muhterem Osmanlı Hanımlarına: Çocuklarımızın, Kardaşlarımızın ve Zevcelerimizin Ellerini Düşününüz!", **Tanin,** 2135 (18 Teşrin-i sâni 1330/1 Kânun-ı evvel 1914), s.1.

Muhterem Veysel, "Bizde Kadınlık", **Hanımlar Âlemi,** 6 (1 Mayıs 1330), s.7-8.

Mukadder İrfan, "Bizde Aile Teşekkülü", **Kadınlar Dünyası,** 65 (7 Haziran 1329), s.4.

Musa Kâzım, "Hürriyet Müsâvat-IV", **Sırât-ı Müstakim,** I/4 (Eylül 1324), s.52-54.

Musa Kâzım, "Hürriyet Müsâvat-II", **Sırât-ı Müstakim,** I/2 (Ağustos 1324), s.20-22.

Musa Kâzım, "Hürriyet Müsâvat-III", **Sırât-ı Müstakim,** I/3 (Ağustos 1324), s.36-37.

Musa Kâzım, "Hürriyet Müsâvat-V", **Sırât-ı Müstakim,** I/5 (Eylül 1324), s.68-70.

Mûsiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti", **Türk Kadını,** I/3 (20 Haziran 1334), s.47.

Mustafa Halûk, "Haysiyet-i Nisvân", **İçtihad,** IV/79 (5 Eylül 1329 / 18 Eylül 1913), s. 1753-1754.

Mutlu, Kâmile, "Türkiye'de Kadın Doktorlar", **Cumhuriyetin 50. Yılı Münasebetiyle Atatürk Ün. 50. Yıl Armağanı,** C.II, 1974, s.85-100.

Mutlu, Kâmile, "Hekimlik Mesleğinde Türk Kadını", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları (1953-1964),** Ank. 1967, s.18-27.

Levent Şahverdi Arşivi

Muvahhit, Bedia, "Tiyatro ve Kadın", **Cumhuriyet'in 50. Yılında Çalışma Alanında Türk Kadını,** İst. 1974, s.87-88.

Muzaffer Hanım: Seyyar Fotoğrafçı", **Süs,** 23 Haziran 1339/1924, s.15.

Mükerrem Belkıs, "Avrupa'da Tahsil-i Nisvan", **Kadınlar Dünyası,** 67 (9 Haziran 1329), s.1-2.

Mükerrem Belkıs, "Avrupa'da Tahsil-i Nisvan", **Kadınlar Dünyası,** 104 (10 Ağustos 1329), s.3-4.

Mükerrem Belkıs, "Dârülmuallimâtımız", **Kadınlar Dünyası,** 179 (22 Haziran 1918), s.2-4.

Mükerrem Belkıs, "Görücülük Yerine", **Kadınlar Dünyası,** I/62 (4 Haziran 1329), s.3.

Mükerrem Belkıs, "İnsaniyetin İki Kanadı: Feminizm, Sosyalizm", **Kadınlar Dünyası,** 169 (13 Nisan 1919), s.3-4.

Mükerrem Belkıs, "İzdivac, Usûl-i İzdivac", **Kadınlar Dünyası,** 109 (14 Eylül 1329), s.4-5.

Mükerrem Belkıs, "İzdivac, Usûl-i İzdivac", **Kadınlar Dünyası,** 113 (12 Ekim 1329), s.2-3.

Mükerrem Belkıs, "Kadınların Hayata Karışmasının Sebebleri", **Kadınlar Dünyası,** 164 (9 Mart 1918), s.116-117.

Mükerrem Belkıs, "Kıyâfet-i Hâriciye-i Nisvan", **Kadınlar Dünyası,** I/70 (12 Haziran 1329), s.1-2.

Mükerrem Belkıs, "Kız Dârüşşafakası", **Kadınlar Dünyası,** 95 (7 Temmuz 1329), s.1.

Mükerrem Belkıs, "Millete ve Hükümete Bir Hitâbe: Hak İsteriz", **Kadınlar Dünyası,** 86 (28 Haziran 1329), s.1.

Levent Sahverdi Arşivi

Mükerrem Belkıs, "Nâhide Âsaf Süleyman Hanımefendi'ye", **Kadınlar Dünyası,** 87 (29 Haziran 1329), s.4.

Mükerrem Belkıs, "Mürettibelerimiz", **Kadınlar Dünyası,** 180 (29 Haziran 1918), s.3-4.

Müsabaka-i Hüsn ü Ân", **Mahâsin,** 3 (Teşrin-i sâni 1324), s.167.

N. Râsim, "İstihlâk-i Millî Ticarethânesi'ni Ziyaret", **Kadınlar Dünyası,** 108 (7 Eylül 1329), s.7.

Nâfi Atuf, "İlk Kız İdadisi", **Türk Yurdu,** I/1 (1340), s.

Nâfi Atuf, "Aile Münasebetlerimiz", **Türk Yurdu,** XIV/8 (15 Haziran 1334), s.4226-4228.

Nâhide Âsaf Süleyman, "Kadınlar Dünyası Vasıtasıyla: Mükerrem Belkıs Hanımefendi'ye, **Kadınlar Dünyası,** 82 (24 Haziran 1329), s.4.

Namık Kemal, "Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Lâyiha", **Tasvir-i Efkâr,** Sayı:457,1385.

Nebahat, "Mükerrem Belkıs Hanım'a", **Kadınlar Dünyası,** 102 (27 Temmuz 1329).

Nebile Akif, "Bizler ve Tekâmül-i Cemiyet", **Kadınlar Dünyası,** 87 (29 Haziran 1329), s.3.

Nebile Âkif, "Hikmet-i İçtimaiye ve Nisvan", **Kadınlar Dünyası,** 93 (5 Temmuz 1329), s.1.

Nebile Kâmuran, "Maarif", **Kadınlar Dünyası,** 24 (27 Nisan 1329), s.3.

Necmeddin Sadık, "Bizde Feminizm", **Türk Kadını,** 1 (23 Mayıs 1324), s.2-4.

Necmeddin Sadık, "Kadınlığın Terakki Yolları", **Türk Kadını,** 4 (4 Temmuz 1334), s.50-52.

Levent Şahverdi Arşivi

Necmeddin Sadık, "Kızlarımızın Terbiyesi", **Türk Kadını,** 6 (1 Ağustos 1334), s. 82-83.

Necmeddin Sadık, "Terbiye Meselesi ve Genç Kızların Terbiyesi", **Yeni Mecmua,** I/1 (12 Temmuz 1917), s.15-16.

Nesrin Salih, "Türk Kızları", **Kadınlar Dünyası,** I/52 (25 Mayıs 1329), s.2-3.

Nevvâre Şükran, "Bizde Kadınlık ve Kadınlıkta Marifetsizlik", **Kadınlık,** 2 (13 Mart 1330), s.3-6.

Nezihe Rikkat, "Erkekleşme", **Türk Kadını,** 13 (28 Teşrin-i sâni 1334), s.194-195.

Nezihe Rikkat, "Harp ve Kadınlar", **Türk Kadını,** 14 (14 Kânun-ı evvel 1334), s.209-210.

Nigâr Binti Osman, "Kadın'a Dâir", **Kadın,** 5 (10 Teşrin-i sâni 1324), s.7.

Nigâr Binti Osman, "Kadınlık Âleminde", **İçtihat,** 94 (20 Şubat 1329), s.2108-2109.

Nimet Cemil, "Kadınlar Hakkında Nikbinlik", **Kadınlar Dünyası,** 162 (24 Kânun-ı sâni 1330), s.2-3.

Nimet Cemil, "Talak", **Kadınlar Dünyası,** 142 (9 Mayıs 1330), s.4-5.

Nuriye Salâheddin, "Mürebbiyeler", **Kadınlık Hayatı,** 2 (7 Eylül 1329), s.18-19.

Odyak, Adalet, "Atatürk ve Türk Kadını", **Uyanış,** 7 (Kasım 1963), s.

Oğuzkan, T., "Kadınlarımızın Eğitimi", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları** (1953-1964), Ank. 1967, s.7-17.

Levent Sahverdi Arşivi

Olcaytu, Turhan, "Tarih Boyunca Türk Kadın Hakları ve Atatürk'ün Onlara Kazandırdığı Sosyal, Hukuki ve Ekonomik Haklar", Kemalist Atılım, 4-6, 1981, s.

Omay, Aliye; "İlk Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu", **Türk Yurdu,** C. VIII, Sayı 8, Eylül 1987, s.53-58.

"Ordu Hanımlarının Hamiyyeti", **Kadınlar Dünyası,** I/32 (5 Mayıs 1329), s.4.

Orhonlu, Cengiz, "Türkiye'de Kadın Haklarının Kazanılması Meselesi", **Türk Kültürü,** VI/72 (Ekim 1968), s.936-942.

"Osmanlı Hastaneleri ve Kadınlarımız", **Zeynep Kâmil Hastanesi Mecmuası,** 1960, s.11-13.

"Osmanlı Kadın Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 4 (3 Teşrin-i sâni 1324), s.13; Kadın, 10 (15 Kânun-ı evvel 1324), s.15.

"Osmanlı Kadın Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 6 (17 Teşrin-i sâni 1324), s.15-16.

"Osmanlı Kadın Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 11 (21 Kânun-ı sâni 1324), s.16.

"Osmanlı Kadın Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 12 (29 Kânun-i evvel 1324), s.14.

"Osmanlı Kadın Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 20 (23 Şubat 1324), s.11.

"Osmanlı Kadın Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 15 (19 Kânun-ı sâni 1324), s.16.

"Osmanlı Kadın Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın,** 18 (9 Şubat 1324), s.13.

"Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti", **Kadınlar Dünyası,** 55 (28 Mayıs 1329), s. 1–2.

Levent Şahverdi Arşivi

"Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnâmesi", **Kadınlar Dünyası,** 2 (5 Nisan 1329), s. 4.

Özbay, F., "Türkiye'de Kırsal–Kentsel Kesimde Eğitim. Kadınlar Üzerinde Etkisi", **Türk Toplumunda Kadın** (Derleyen: N. Abadan Unat), 1978.

Öztürkmen, Neriman, "Orta–Doğu'da Türk Kadınları", **Türk Kadını,** I/2 (Temmuz 1966). s. 7.

Pakize Sadri, "Anadolu İhtisâsâtı: Bursa Kadınları", **Kadınlar Dünyası,** I/64 (6 Haziran 1329), s. 1–2.

Paksu, Mehmed, "Kurtulup Savaşında Türk Kadınları", **Ayrıntılı Haber,** 5. 5. 1981, s. 2, 6; Dünyada ve Türkiye'de Sabah, 30.4.1981, 1.7.1981, s. 2.

Perihan Ârif, "Kâbilelik", **Kadınlar Dünyası,** 108 (7 Eylül 1329), s. 5–6.

Rıza Tevfik, "Kadın Meselesi Etrafında", **İçtihad,** IV/94 (20 Şubat 1329/5 Mart 1913), s. 2097–2101.

Rudâye Hâlise, "Hanımlarımızda Bir Âdet-i Mekrûhe", **Kadın,** 11 (22 Kânun-ı evvel 1324), s. 5–7.

Rûşen Zeki, "Bizde Hareket-i Nisvan", **Nevsâl-i Milli,** İst. 1330, s. 343–352.

S. Naciye, "Evrak-ı Vâride: Erkekler Hakikaten Hürriyetperver midirler? Ne İstiyorlar?", **Kadınlar Dünyası,** I/7 (10 Nisan 1329), s. 6–7.

Saadet Bedirhan, "Talak", **Kadınlar Dünyası,** 148, s. 5.

Sacide, "Kızlarımızın Cihazı Ne Olmalıdır?", **Kadınlar Dünyası,** 103 (3 Ağustos 1329), s. 10.

Sâcide "Elişlerinin Mekteblerde Lüzûm-ı Tedrisi", **Kadınlar Dünyası,** 172 (4 Mayıs 1918), s. 7–8.

Levent Şahverdi Arşivi

Sadreddin Efendi, "Hukuk-ı Aile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında", **Sebilürreşad,** XV/382 (Kânun-ı evvel 1334), s. 321–323.

Sadreddin Efendi, "Hukuk-ı Aile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında", **Sebilürreşad,** XV/383 (Kânun-ı sâni 1335), s 337–339.

Sadreddin Efendi, "Hukuk-ı Aile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında", **Sebilürreşad,** XV/388 (Şubat 1335), s 418–419.

"Sağlık Alanında İlk Kadınlarımız", **Dirim,** 9/51 (1975), s. 355–365.

"Saide Hanım Müftizâde", **İslâm Dünyası,** 16 (1329), s. 255.

Salâheddin Âsım, "Harp ve Kadın", **İçtihad,** VI/127 (30 Kânun-ı sâni 1330), s. 463–465.

Salâheddin Âsım, "Hukuk-ı Nisvan", **Mehâsin,** 10 (Eylül 1325), s. 702–704.

Salâheddin Âsım, "Kadın Gibi–I", **İçtihad,** V/125 (1 Kânun-ı sâni 1330), s. 436–43.

Salâheddin Âsım, "Kadın Gibi–I", **İçtihad,** VI/126 (15 Kânun-ı sâni 1330), s. 454–456.

Salâheddin Âsım, "Kadınların Mevki-i İçtimaisi", **Mehâsin,** 11 (Teşrin-i evvel 1325), s. 795–798.

Salâheddin Âsım "Kadınlık–Erkeklik", **Mehâsin,** 9(Ağustos 1325), s. 672–676.

Salâheddin Âsım, "Tesettür ve Mahiyeti", **İçtihad,** IV/100 (3 Nisan 1330/16 Nisan 1913), s. 2255–2257.

Sâlime Servet Seyfi, "Osmanlı Hanımlarına", **Ümmet,** I/3 (28 Mayıs 1326), s. 9–10.

Levent Şahverdi Arşivi

Saryal, N., "Kadın Ozanlarımız ve Şiirleri", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları** (1966–1972), Ank. 1973, s. 22–26.

Sebilürreşad, "Fuhuş Vesikaları Müverricinin Cevabı ve Cevabımız", **Sebilürreşad,** XVII/431–432 (Temmuz 1335), s. 122–125.

Selim Sırrı (Tarcan), "Kadınlar Nasıl Jimnastik Yapmalı", **Şehbâl,** 99 (15 Haziran 1330/28 Haziran 1914), s. 54–55.

Seniha Hikmet, "Musâhebe-i Nisâiye", **Kadın,** 1 (1 Teşrin-i evvel 1324), s. 5–6.

Sezer, Muzaffer, "Cumhuriyet Devrinde Kadın Politikamız", **Türk Kadını,** I/8 (15 Birinci Teşrin 1944), s. 5.

Sitâre Eşref, "Mağduriyet-i Nisvan", **Kadınlar Dünyası,** 78 (20 Haziran 1329), s. 3–4.

Siyâne, "İstanbul Postası", **Siyânet,** 16 (15 Şubat 1332/26 Haziran 1330/9 Temmuz 1914), s. 2–3.

Sırât-ı Müstakim, "Tesettür Meselesine Cevap", **Sırât-ı Müstakim,** VI/156 (Ağustos 1327), s. 413–417.

Sırât-ı Müstakim, "Tesettüre Riayet", **Sırât-ı Müstakim,** III/5 (Eylül 1325), s. 32.

Sırât-ı Müstakim, "Teshîl-i İzdivaç Hakkında", **Sırât-ı Müstakim,** IV/88 (Eylül 1326), s 178.

SÖNMEZ, Emel; "Kadın Hakları ve Hürriyetlerinde Kemalizm", **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu** (10–14 Aralık 1973), İst. 1975, s. 378–395).

Sönmez, E., "Türk Romanında Aile Yapısı", **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,** IV, 1972, s. 62–85.

Levent Sahverdi Arşivi

Sönmez, E., "Türk Romanında Kadın Hakları", **Türk Kültürü Araştırmaları,** IV–V–VI (1966–1969), s. 19–70.

Su, M. K., Tarihte Türk Kadını. Ank. 1971.

Süleyman Nazif, "Tarihin İki Kızı (J. Dark, H. Edip)", **Resimli Gazete,** Nu. 67. 13 Kânun-ı evvel 1340/1924.

Sümer, Tülin; "Türkiye'de İlk Defa Kurulan Kadınları Çalıştırma Derneği", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** C. II, Sayı 10, Temmuz 1968, s. 59–63.

Sürelsan, İsmail Bahâ, "Leyla Saz", **Türk Kadını,** III/33 (Şubat 1969), s. 24.

Sürelsan, İsmail Bahâ; "Türk Kadın Bestekârları", **Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları** (1953–1964), Ank. 1967, s. 113–118.

Şapolyo, Enver Behnan, "Eski Türklerde Aile", **Türk Kadını,** II/14 (Temmuz 1967), s. 26–28.

Şehsuvaroğlu, Bedii N., "Atatürk İlkeleri Işığında ve Bugünkü Türkiye'de Kadın Hakları", **Atatürk Devrimleri I. Uluslararası Sempozyumu Bildirileri,** İst. 1975, s. 409–429.

Şehsuvaroğlu, Bedii N., "Türk–İslâm Tarihinde Kadın Hakları", **Hayat Tarih Mecmuası,** II/7, 1 Temmuz 1975, s. 23–31.

Şeni, Nora, "19. yy. Sonu İstanbul Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri". **Kadına Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın,** İst. 1980, s. 43–67.

Şerefeddin, "İslâm Kadını, Sadr-ı İslâm Kadınlar", **İslâm Mecmuası,** III/56 (28 Mart 1334), s. 1116–1120.

Şükûfe Nihal, "İnas Mektebleri Hakkında", İttihad'dan iktibas: **Mehâsin,** 10 (Eylül 1325), s.732-733.

Levent Şahverdi Arşivi

Şükûfe Nihal, "Mekteplerde Kıyafet", **Türk Kadını,** 7(15 Ağustos 1334), s.98-99.

Tahsin Nahid, "Tenkid-i Âsâr: Kadınlarımız "(C. Nuri'nin kitabı hakkında), **İçtihad,** III/70 (4 Temmuz 1330/17 Temmuz 1913), s.1534-1538.

Tan, Turhan; "Unutularak Ölen Bir Edip. Fatma Aliye Kimdir? Neden Meşhur Olmuştur?", **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1936.

Tanrıkulu, Emine, "Nene Hatun Kimdir?", **Türk Kadını,** I/1 (Haziran 1966), s.4.

Tanrıöver, H.S., "Türk Kadını", **Türk Yurdu,** V/335 (Temmuz 1966), s.116-123.

"Tanzimat'tan Sonra Kadın", **Tercüman Kadın Ansiklopedisi,** İst. 1984, s.601-645.

Taşkıran, Tezer, "Atatürk ve Kadın Eğitimi", Azerbaycan, 30/235 (1981), s.21-25.

Taşkıran, Tezer, "Yüksek Öğretim ve Türk Kızları", **Cumhuriyetin 50. Yılında Çalışma Alanlarında Türk Kadını,** İst. 1974, s.14-25.

Taşkıran, Tezer, "Türkiye'de Kadın Hakları Devrimi", **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri** (10-14 Aralık 1973), İst. 1975, s.397-408.

(Tek), Müfide Ferit; "Hayat Hikâyem", **Türk Kadını,** Yıl 7, Sayı 81-82, Şubat-Mart 1973, s.6-7.

Tek, Müfide Ferit, "Cepheye Giden Erkeklerin Yerini Muvaffakiyetle Dolduran Meslek Kadınları", **Türk Kadını,** 84 (Mayıs 1973), s.22-23.

(Tek) Müfide Ferit, "Feminizm-1", **Türk Kadını,** 20 (16 Nisan 1335), s.305-308.

(Tek), Müfide Ferit, "Feminizm-2", **Türk Kadını,** 20 (8 Mayıs 1335), s.323-326.

Levent Şahverdi Arşivi

Tekeli, Şirin, "Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri", **Türk Toplumunda Kadın,** 2. bsk. İst. 1982, s.376-396.

Temelkuran, Tevfik; "İlk Kız Öğretmen Okulu", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** C. VI, Sayı 36, Eylül 1970, s.61-67.

"Tesettür Meselesi", **İçtihad,** II/29 (15 Ağustos 1329), s.809-811.

Tezel, E., "Bizde Kadın Hekimler", **Mazhar Osman Sıhhat Almanağı,** İst. 1933, s.847-848.

Türk Kadını, "Erkekleşme Makalesi Etrafında", **Türk Kadını,** 15 (26 Ekim 1334), s. Kapak.

Türk Kadını, "İnas Dârülfünûnu Mezunelerinin Cemiyetleri", **Türk Kadını,** I/2 (2 Haziran 1334), s.31.

Türk Kadını, "Kadınlık Şuunu: Tütün Meselesi Etrafında", **Türk Kadını,** 12 (7 Teşrin-i sâni 1334), s.187.

Toprak, Zafer, "Osmanlı Kadınlarını Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile", **Tarih ve Toplum,** IX/51 (Mart 1988), s.36-37.

Toygar, A., "Sanayide ve Küçük Sanatlarda Kadın", **Çalışma Vekaleti Dergisi,** V/2, 1957, s.

Tuna, Orhan, "Sosyal Tarihte Çalışan Kadın Meselesi", **İş ve Hukuk,** V/59 (1970), s.4-6, 20.

Tuna, Orhan, "Tarlada Çalışan Kadınlar Meselesi", **Çalışma Dergisi,** I/7, Haziran 1946, s.

Tunalı, Tahsin: "Avrupa'ya Ün Salan Türk Kadın Şairi Nigâr Hanım", **Hayat Tarih Mecmuası,** Yıl: 1, C. I, Sayı 2, 1 Mart 1965, s.16-17.

Tuncay, Metin, "Ankara'da İlk 8 Mart Uluslararası Kadınlar Günü Toplantısı", **Tarih ve Toplum,** VII/39 (Mart 1987), s. 48-39.

Levent Şahverdi Arşivi

Tuncor, Ferid Râgıb; "Ayşe Sıdıka", **Türk Kadını,** Yıl 1, Sayı 7, Aralık 1966, s. 18-19.

Tuncor, Ferid Râgıb: "Ölümünün Altıncı Yılında Halide Edip Adıvar", **Türk Kadını,** Yıl 4, Sayı 45, Şubat 1970, s.20.

Turan, Ş., "Tanzimat Devrinde Evlenme Meselesi", **İş ve Düşünce,** XXII/182 (1 Ekim 1956), s.14-15.

Tümentekin, E., "Türkiye Ziraatindeki Kadın Gücünün Dağılışı", **Türk Coğrafya Dergisi,** XIV-XV (1958-1959), s.173-176.

Tümertekin, E., "Türkiye Ziraatindeki Kadınların Miktarı ve Dağılışındaki Değişme", **İst. Ü. Coğrafya Enst. Dergisi,** VII (1964), s.54-61.

"Türk Kadını Dershanesi", **Türk Kadını,** 20 (16 Nisan 1335), s.304.

"Türk kadınlarına intihâp hakkı verilmeli mi? (Halide Edip ve Nakiye Hanımefendilerin fikirleri", **Vakit,** Nu. 711, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919.

"Türk Terzihanesi", **Kadınlık,** 4 24 Mart 1330, s. İç kapak.

"Türkiye'nin sanatkâr kadınları: Halide Edip Hanım ve Orient News", **Vakit,** NU. 702, 16 Teşrin-i evvel 1335/1919.

"Türklük Şuunu-Türk Kadınlarının Faaliyet ve Fedâkârlığı", **Türk Yurdu,** III/9 (7 Şubat 1329/19 Şubat 1914), s. 287-288.

"Türklük Şuunu-Kastamonu Osmanlı Hanımları İş Yurdu", **Türk Yurdu,** XI/9 (22 Kânun-ı evvel 1332), s.3294.

Tütengil, C.O., "Ziya Gökalp ve Kadınlık", **İş Dergisi,** XVIII/136 '1 Aralık 1952), s.

Türk Yurdu, "-Türklük Şuunu- Hanımlarımızın İktisadi Teşebbüsleri", **Türk Yurdu,** IV/10(1329), s.782.

Türk Yurdu, "Ahkâm-ı Aile Kararnâmesi", **Türk Yurdu,** XIII/7 (Teşrin-i sâni 1333), s. 3642.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Yurdu, "Bakü'de Yaşlı Hanımlara Mahsus Dersler", **Türk Yurdu,** III/9 (Şubat 1328), s.288.

Türk Yurdu, "Bir Türk Hanımının Uçması", **Türk Yurdu,** V/6 (28 Teşrin-i sâni 1329), s. 1037.

Türk Yurdu, "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i Hayriyesi'nin Mühim Bir Kararı", **Türk Yurdu,** XIII/9 (Kânun-ı evvel 1333), s. 3672.

Türk Yurdu, "Mektuplar-Cevaplarımız. Şimalli Türk Hanımlarının Protestosu", **Türk Yurdu,** III/9 (Şubat 1328), s.286-287.

Türk Yurdu, "Niğde Hanımlarının Hamiyyeti", **Türk Yurdu,** IX/10 (14 Kânun-ı sâni 1331), s.2902.

Türk Yurdu, "Orenburg'ta Kız Sanayi Mektebi", **Türk Yurdu,** III/9 (Şubat 1328), s.288.

Türk Yurdu, "Rusya'da Müslüman Müftü ve Kadılar İntihâbı ve İlk Kadın Kadı", **Türk Yurdu,** XII/12 (Ağustos 1333), s.3534.

Türk Yurdu, "Şimalli Hemşerilerimiz", **Türk Yurdu,** IV/14 (18 Nisan 1329), s.464.

Türk Yurdu, Türk Âlemi: Türk Kadınlarında İktisadi Terakkiyat", **Türk Yurdu,** VI/11 (24 Temmuz 1330), s.2392-2393.

Türk Yurdu, "Türk Kadınları Biçki Yurdu'nda", **Türk Yurdu,** IX/4 (Teşrin-i evvel 1331), s.2805.

Türk Yurdu, "Türk Kızlarında Maarif Hevesi", **Türk Yurdu**, V/6 (28 Kânun-ı sâni 1329), s.1038.

Türk Yurdu, "Türklük Şuunu: Hanımların İktisadi Teşebbüsleri", **Türk Yurdu,** IV/10 (1329), s.782.

Türk Yurdu, "Türklük Şuunu: Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi", **Türk Yurdu,** XIII/9 (20 Kânun-ı evvel 1333), s.3691-3692.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Yurdu, "Türklük Şuunu: Kastamonu Osmanlı Hanımları İş Yurdu", **Türk Yurdu,** XI/9 (22 Kânun-ı evvel 1332), s.3294.

Türk Yurdu, "-Türk Âlemi-Türk Kadınlarında İktisadi Terakkiyat", **Türk Yurdu,** VI/11 (24 Temmuz 1330), s.2392-2393.

Uğurol, H., Halide Edip Adıvar, Hayatı ve Eserleri, İst. 1963.

Uludağ, Osman Şevki; "Türk Kadınlarının Hekimliği", **III. Türk Tarih Kongresi** (15-20 Kasım 1943), Ank. 1948, s.441-460.

Ulviye Mevlan, "Bizde İnas Mektebleri", **Kadınlar Dünyası,** 161 (17 Kânun-ı sâni 1330), s.2-3.

Ulviye Mevlan, "Kadınlık, Maarif Nâzırı", **Kadınlar Dünyası,** 131 (15 Şubat 1329), s.2.

Ulviye Mevlan, "Mahmud Esad Efendi Hazretleri ve Hukuk-ı Nisvan Dersi", **Kadınlar Dünyası,** 132 (2 Şubat 1329), s.4.

Unat, Nermin Abadan, "Atatürk'ün Kadın Devrimi", **Uluslararası Atatürk Konferansları** (9-13 Kasım 1981), C.III, İst. 1981, s.

Üçok, Bahriye, "İslamiyet'te Kadın", **Türk Kadını,** 4/40 (Eylül 1969), s.8-10.

Ülken, Hilmi Ziya, "Türkiye'de Kadın Hayatının Tekâmülü", **Aylık Konferanslar** (8 Nisan 1961), Ank. 1967.

Ülkütaşır, M. Şakir; "Türk Toplumunda Kadının Yeri", **Hayat Tarih Mecmuası,** C. I, Sayı 4, Mayıs 1967, s.46-51.

Ünal, Mehmet; "1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnâmesi-I", **Türk Yurdu,** C. VIII, Sayı 1, Şubat 1987, s.34-37.

Ünal, Mehmet; "1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnâmesi-II", **Türk Yurdu,** C. VIII, Sayı 4, Mayıs 1987, s.24-33.

"Üniversitede Kadın Hocalar", **Cumhuriyet,** 3.8.1933.

Ürgüplü, M.H., "Kadın Hukuku", **Ülkü,** VIII (1936), s.16-24.

Levent Şahverdi Arşivi

"Veliahd-ı Saltanat Hazretleri Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nde", **Tanin,** 2118 (14 Teşrin-i sâni 1914), s.3.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, "Türk Hukukunda Kadının Yeri", **Ülkü,** V(1928), s.301-310.

"Yalnız Hanımlara Mahsus Hareke Tenezzühü", **Siyânet,** 15 (19 Haziran 1330-2 Temmuz 1914), s.1.

Yardımcı, İlhan, "Milli Mücadele Yıllarında Erkekleriyle Beraber Ölmek İsteyen Bursa Hanımları", **Milli Kültür,** III/9 (1982), s.13.

Yaşar (Bartınlı Süleyman Kadızâde Rifat Bey'in Kerimesi), "Bartın Kadınlarında Ahz ve İtâsı", **Kadınlar Dünyası,** 171 (27 Nisan 1918), s.8.

Yurdanır, Cengiz; "Kadın" maddesi, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C.V, İst. 1982, s.77.

Yurdanur, Cengiz; "Kadınlar Alemi" maddesi, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C.V., İst. 1982, s.80.

Yurdanur, Cengiz; "Kadınlar Dünyası" maddesi, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C.V., İst. 1982, s.80.

Yücel, Erdem; "Osmanlı Tarihinde Vakıf Yapan Kadınlar", **Hayat Tarih Mecmuası,** Yıl 7, C. 1, Şubat 1971, s.44-49.

Yüksekışık, N., "Bilimde Türk Kadını", **Türk Kültürü Araştırmaları,** VI (1972), s. 14-16.

Yüksel, H. Avni, "Yeni Turan'da Türk Kadını", **Türk Kadını,** IV/45 (Şubat 1970), s. 18-19.

Z.N., (Zînetullah Nûşirevan), "Kadınlar Hukuku", **Türk Kadını,** XIII/6 (8 Teşrin-i sâni 1333), s.3654-3656.

Zaime Binti İsmail, "İlk Vazifemiz", **Hanımlara Mahsus Gazete,** XVI/1 (18 Mart 1326).

Levent Şahverdi Arşivi

Zehra, "..Kadın Yazıları-Muharrirelerimize", **Mehâsin,** 5 (Kânun-ı sâni 1324), s.295-297.

Zehra, "Kadın Bilgileri", **Mehâsin,** 7 (Mart 1325), s. 469-472,

Zehra, "Müşkil-i İzdivac", **Mehâsin,** 9 (Ağustos 1325), s. 630-634.

Zehra, "Temâşâ İhtisâsâtı", **Mehâsin,** 1 (Eylül 1324), s.42-46.

Zekiye, "Muhâsebe–i İçtimaiye: İ'tiyâdâd-ı Muzırra. -Zehra Hanımefendi'ye", **Mehâsin,** 10 (Eylül 1325), s.722-724.

Zekiye, "Şuun-ı Nisvan: Tramvay Meşhudâtı", **Kadın,** 9 (8 Kânun-ı evvel 1324), s.15.

Zînetullah Nuşirevan, "Türk Kadınının Terbiyevî Mevkii-II", **Türk Yurdu,** X/11 (Ağustos 1332), s.3112-3116.

ZİYA Gökalp; "Asrî Aile ve Millî Aile", **Türk Kültürü,** Sayı 178, Ağustos 1977, s.620-625.

Ziya Gökalp, "Aile Ahlâkı, Şövalye Aşkı ve Feminizm", **Yeni Mecmua,** I/19 (15 Teşrin-i sâni 1917), s.361-364.

Ziya Gökalp, "Aile Ahlâkı-I", **Yeni Mecmua,** I/10 (13 Eylül 1917), s.181-186.

Ziya Gökalp, ":Aile Ahlâkı-II", **Yeni Mecmua,** I/11 (20 Eylül 1917), s.201-206.

Ziya Gökalp, "Meslek Kadını", **Yeni Mecmua,** II/30 (31 Kânun-ı sâni 1918), s.72-73.

Ziya Gökalp, "Türk Ailesinin Bünyesi", **Yeni Mecmua,** I/23 (13 Kânun-ı evvel 1917), s.441-446.

1- Kadın Eserleri Kütüphanesi. Tel: 534 95 50, Tel veya Fax: 523 74 08

2- İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Uygulama Merkezi. Tel: 511 98 26.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

OSMANLI GENÇ DERNEKLERİNDEN İNKILÂP GENÇLERİ DERNEKLERİNE

Doç. Dr. Mustafa BALCIOĞLU*

"Güçlü bir ordunun arkasında her an bir de sağlam bir gençlikten mürekkep bir ihtiyat ordusu mevcuttur" gibi bütün bir ulusu "millet-i müsellaha" haline sokmayı amaçlayan anlayış, 19. yüzyıldan itibaren hayat sahası arayan ve Dünya egemenliği peşinde koşan Alman siyasetini formüle etmektedir. Almanların bu politikaları, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ülkenin yönetimini ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından da benimsenmiştir. İttihatçılar, ülke genelinde kurdukları yarı askeri nitelikli gençlik örgütleriyle amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmışlar ve ulusun önemli bir kesimini savaşa hazır biçimde tutmaya çalışmışlardır. Anılan gençlik örgütlenmeleri beden eğitiminin, spor faaliyetlerinin ve askeri eğitimin öğretildiği o dönemdeki adıyla keşşaflık bugünkü deyimiyle izcilik etkinlikleri etrafında yapılmıştır.

Keşşaflığın ülke çapında örgütlenmesi Haziran 1913'te kurulan Türk Gücü Cemiyeti ile gerçekleşmiştir. Harbiye Nezareti ve İttihatçılardan yakın destek gören Cemiyet, yerini 1914'te kurulan Osmanlı Güç Derneklerine bırakmıştır. "Genç memleket evladını maddeten ve manen vatan müdafaasına hazırlamak ve ölünceye kadar kavi ve sağlam bir vatanperver hasletini muhafaza etmesini temin eylemek" maksadıyla kurulan Güç Dernekleri kısa bir süre sonra kapanarak, yerlerini 1916 yılında teşekkül eden Osmanlı Genç Derneklerine bırakmışlardır. Söz konusu dernekleri kurma düşüncesi von Der Goltz'a aittir. Almanya'da oluşturulan Genç Der-

* Kırıkkale Üniversitesi Öğretim Üyesi, Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

neklerinin (Kaiserlich Deutshe Jugendwebr) (Jugendwehr) büyük yararlarından söz ederek böyle bir teşkilatın Türkiye'de de kurulmasının gerekliliğini Harbiye Nezaretindeki yetkililere anlatmıştır. Enver Paşanın da uygun görmesiyle nihayet Padişahın da iradesi alınarak 17 Nisan 1916'da Genç dernekleri Kanunu çıkarılmıştır. Genç Derneklerinin örgütlenmesi ile uğraşmak üzere anılan kanunun çıkarılmasından önce Goltz'un tavsiyesiyle Almanyadan von Hoff getirilmişti. Alman Genç Derneklerinin idaresinde gösterdiği yetkinlikle tanınan von Hoff'un İtfaiye Dairesinin boş bir odasında bir çok yoksunluklarla yürüttüğü çalışmalar sonucunu vermiştir.

Nitekim 14 Haziran 1916'da von Hoff'un Müfettiş-i Umumiliğini, Binbaşı Tahir Beyin muavinliğini, katipliğini Vedat Ürfi'nin, İkinci Başkanlığın Yüzbaşı İzzet Beyin, Tercümanlığını Mülazım Münir Beyin yaptığı Genç dernekleri faaliyetlerine başladı. Hazırlanan talimatname çerçevesinde ülke genelinde etkinliklere girişti. Kanun gereğince Osmanlı vatandaşı olan her gencin on iki yaşından on yedi yaşına kadar "Gürbüz", asker oluncaya değin "Dinç" adıyla katılmak zorunluluğunda bulunduğu Genç Dernekleri, kısa bir süre sonra Osmanlı Genç Dernekleri adlı haftalık bir dergi çıkardı. Dernek yöneticileri Anadolu'ya bir gezi yaparak, amaçlarını kamu oyuna duyurmaya çalıştılar. Kuruluşundan Temmuz 1917'ye kadar Edirne'den Kudüs'e, Bitlis'ten Basra'ya kadar geniş bir alanda teşkilatlanan Genç derneklerinin sayısı, anılan tarihte 706'ya ulaşmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyetinin, dernekler üzerinde etkinlik sağlamak istemesi, dernek yetkilileriyle çatışma yaratmış ve sonuçta von Hoff Almanya'ya iade edilmiştir. O'nun gidişiyle Müfettişliğe vekaleten Kurmay Yarbay Mustafa Asım Bey bakmıştır[1].

Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşından yenik çıkmasından sonra oluşan kaosta, kuruluş kanunu ve talimatnamesi ilga edilmemekle

---

1. Mutsafa Balcıoğlu; "Osmanlı Genç dernekleri", **Türk Kültürü**, Yıl XXX, S.346, Şubat 1992, s.98-102. Ayrıca Bkz. Orhan Avcı; "Osmanlı Genç Derneklerinin Türkiye Cumhuriyetine Etkileri", **Bilim Yolu**, KKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü yay. Kırıkkale 1998.

Levent Şahverdi Arşivi

birlikte, dernekler de etkinliğini yitirmiştir. Bununla birlikte, Milli Mücadele döneminde Anadolu'da bir takım gençlik kuruluşlarının varlığı da gözlenmektedir. Kastamonu'da Gençler Kulübü, Çerkeş'te Gençler Mahfili adları altında Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine yardım eden bu kulüplerin, yaygınlık gösteremedikleri de anlaşılmaktadır[2].

Genç Derneklerinin yeniden gündeme gelmesi Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden günlere rastlamıştır. 31 Ekim 1923'te uzun yıllardan beridir süren seferberlik, 1 Kasım 1923 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kaldırılmıştı[3]. Ardından 14 Ocak 1924'te Askerlik Mükellefiyeti Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmış ve askerlik süresi on sekiz aya indirilmişti. Ülkke savunmasını ilgilendiren bu önemli gelişme üzerine, Başvekil İsmet Paşa ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti arasında yeni durum konusunda görüşmeler yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 2 Ocak 1924'te Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili adına Reis-i Sani Mirliva Asım imzasını taşıyan yazıda, Başvekil İsmet Paşa'nın "gençliğin yarınki maddi ve manevi can mücadelesiyle vatan müdafaasını istihdaf eden izci ve keşşaf teşkilatı hakkında tetkikat ve tetebbuatta bulunulmasına" dair verdiği direktif üzerine Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti Dördüncü Şube Müdürü Miralay Sedat Beyin başkanlığında ve Ordu Dairesi Başkanı Miralay Seyfi, Maarif Vekaleti İhsaiyat Müdürü Avni ve Dahiliye Vekaleti İstatistik Genel Müdürü Abdülmuttalib Beylerden oluşan bir komisyon kurulduğu ifade edilmektedir[4]. Yine Erkan-ı Harbiye-i Umumiyeden Başvekalete gönderilen 31 Mart ve 16 Nisan 1924 tarihli yazılarda da; askerlik süresinin kısalması üzerine, askerlik çağına giren gençlerin silah altına alınmadan önce, askerlikte göreceği talim ve terbiyenin ilk şekillerini görmeleri ve aynı zamanda gelecekte maddi ve manevi hayat mücadelesiyle vatan müdafaasına hazırlamak amacını gerçekleştirmek üzere Genç Dernekleri kurulmasına yönelik Başvekilin verdiği direktiften söz edilmektedir[5]. 1923 yılının sonlarında İsmet Paşa'nın

---

2. Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi (1918-1938).** T.T.K., Ank. 1988.
3. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre II, C. III, s.130-131.
4 **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,** 030.18.01.01./24.26.10.(1.)18.148.18.19.1932.
5. **B.C.A**; Belge no:1.

Levent Şahverdi Arşivi

Genç Derneklerinin kurulması için çalışmalar yapılması yolunda verdiği direktif uyarınca yukarıda da belirtildiği gibi kısa sürede hazırlıklar başlatılmıştır. Anılan bu komisyon esbab-ı mucibesiyle (gerekçesiyle) bir kanun layihası ve talimatname hazırlayarak, 3 Ocak 1924'te Başvekalete takdim etmiştir.

Söz konusu komisyonun hazırladığı Genç Dernekleri Teşkilatına duyulan ihtiyaç kanun lahiyasının gerekçesinde altı maddede ortaya konulmuştur. Ülkenin geniş sınırlara, kuvvetli komşulara sahip olduğundan söz edilerek bu hududların ancak büyük miktarlardaki kuvvetlerle korunabileceğinin belirtildiği gerekçede, memleketimizin mevcut ekonomik koşullarının buna olanak vermediği ifade edilmektedir. Bu eksikliği gidermenin çözümü olarak bütün gelişmiş ülkelerde ve komşu Rusya, Balkan ülkelerinde olduğu gibi, ülkemizde de Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulan gençlik örgütüne benzer bir yapılanmaya gidilmesi önerilmektedir[6]. Genç Dernekleri Müfettişliği teşkilini öngören altı maddelik kanun teklifinde de İzci, Keşşaf ve Genç Dernekleri ile ilgili daha önceki bütün hükümlerin kaldırılması isteniyor, müfettişliğin kadrosu ve işleyişi ile ilgili esasların bir talimatname çerçevesinde belirleneceği belirtiliyordu[7].

---

6. B.C.A. Belge no:2 Genç Dernekleri Teşkilatına Dair Kanun Layihasının tamamı aşağıdadır:

1. Memleket gençlerinin maddeten ve manen takviyesi ve terbiyesi için bir "Genç Dernekleri Müfettişliği" teşkil edilmiştir.

2. Müfettişliğin kadrosu, vekaletlere suret-i merbutiyeti ve vezaifi Heyet-i Vekilece bir talimatname ile tesbit edilecektir.

3. Genç Dernekleri Müfettişliğine memur zevatın maaş ve tahsisatları mensub oldukları vekaletler bütçesinden tesviye olunur.

4. İzci, Keşşaf ve Genç dernekleri hakkında bundan evvel neşrolunan kavanin ve nizamatıhükmü münfesihdir.

5. İşbu kanun tarih-i neşrinde muteberdir.

6. İşbu kanunun tatbikine Heyet-i Vekile memurdur.

7. B.C.A. Belge no:3 Anılan gerekçenin tam metni şöyledir:

1. Memleketimizin berri, bahri, havai vasi hududlara ve her türlü vesait-i fenniye ile mücehhez ve kuvvetli komşulara malik olduğu malumdur. Bundan dolayı müdafaa-i aliye-i vatan, silah altına büyük kuvvetler bulundurmak ihtiyacını gözetmektedir. Diğer cihetten esliha-i harbiyetin fevkalade tekemmülü gittikçe daha fenni vesaitin orduda istimal, hizmet-i askeriye müddetini tezyide sevk ediyor.

2. Bunlara mukabil memleketin vaziyet-i iktisadiyesi ve senelerden beri devam eden harplerin yaptığı tahribat hem ordu mevcudiyetini bilıztırar asgari bir miktara hem de bilfiil hizmet-i askeriye müddetini asgari bir müddete indirgemeğe mecbur ediyor.

3. Binaenalyh her iki mahzuru bir dereceye kadar bertaraf etmek üzere memleket gençlerine sinn-i askeriye dahil olmadan evvel ibtidai bir talim ve terbiye vermek ve aynı zamanda onların maddeten ve manen takviyesini temin eylemek üzere (Genç Dernekleri) teşkilatı yapılmasına lüzum görülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

Genç Dernekleri kanun layihası (tasarısı) ile birlikte "Türkiye Genç Dernekleri Hakkında Talimatname Müsveddesi" de düzenlenmişti. "Teşkilat-ı umumiye", "Riyaset Mercii ve Vezaif", "Vazife ve Mesuliyet", "Teçhizat, Varidat ve İmtiyazat", "Mevad-ı Müteferrika" başlıkları altında yirmi dokuz maddeden ve iki lahikadan oluşan anılan talimatname ile Genç derneklerinin işleyişi tesbit edilmişti. Buna göre; Genç Dernekleri asker kökenli bir müfettişin yönetiminde bulunacaktı. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ve Müdafaa-i Milliye Vekaletlerince seçilecek ve Heyet-i Vekile kararnamesiyle tayin olunacaktı. On iki yaşından askerlik çağına giren bütün gençleri içine alan bu teşkilat; öğrenim gören gençlerin yanısıra bunların dışındakileri de kapsamaktaydı. Maarife bağlı derneklerin genel başkanı Maarif Vekili, bunların dışındaki derneklerin genel başkanı ise Dahiliye Vekili olarak tesbit edilmişti. Anılan talimatnamede Genç Dernekleri Müfettişi, bütün eğitim ve öğretim faaliyetlerini düzenlemek, ilgili vekaletlerle teşkilat arasındaki koordinasyonu sağlamakla görevlendirilmişti. Derneklere katılacak gençlere uygulanacak prosedür, eğitimlerin şekli ve tarzı, başarılı ya da başarısız gençler uygulanacak yaptırımlar, giyecekleri üniforma ve teçhizat, bayramları, toplayacakları yardımın şekli, dernek mensuplarına tanınan ayrıcalıklar, taşıyacakları işaretler de talimatnamede gösterilmişti[8].

---

4. Maarif, Müdafa-i Milliye ve Erkan-ı Harbiye vekaletlerince uzun müddetten beri işbu teşkilat için tetkikat edilmiş ve nihayet her üç vekaletten ve bir de telakki cihetiyle Dahiye Vekaletine memur komisyon işbu tetkikatın heyet-i umumiyesini cem ve tevhid ile merbut kanun layihasını müttefikan imza etmiştir.

5. Esasen bilumum medeni memleketlerde ve bilhassa komşumuz Rusya ve Balkan devletlerinde buna müşabih gençler teşkilatı mevcut olduğu gibi bizde harb-i umumi esnasında neşr edilmiş ve fakat Ali Harbin tesiratıyla saha-i tatbike vaz edilmeyen bazı mukarreat ve bir kanun-u muvakkat vardır. binaenalyh şimdiki ihtiyacata ve usul-ü idare-i memlekete tevafuk etmeyen mezkur mukarrerat ve kanunun hükümden ıskatı ve yerine son kararın ikame ve tatbiki için kanun şekline tedvirine mecburiyet görülmüştür.

6. İşbu kanun layihası gibi bunun ait olduğu vekaletlerce tarz-ı tatbikini gösteren talimatname de yine selahiyattar komisyonca etrafıyla izhar ve tertib edilmiştir. Şu suretle esasen pek geç kalmış olan Genç dernekleri Teşkilatının bir an evvel memlekette saha-i tatbike say ile bütün menafiin temin husulü için kanun layihasının bir an evvel tetkiki ve tasdikine ihtiyaç vardır.

8. B.C.A. Belge no:4 Genç Dernekleri Hakkında Talimatname Müsveddesi

Teşkilat-ı Umumiye

1. Gençliğin maddeten ve manen takviyesi her gencin askerliğe izahı ve bu ihzar sayesinde hizmet-i askeriyenin taklili gayelerinin istimali için Genç Dernekleri Teşkilatı vücuda getirilecektir. İşbu teşkilat cihet-i askeriyede makamat-ı aliyeyi işgal ederek temayüz etmiş olan Genç Dernekleri müfettişinin taht-ı teftişinde bulunur. Müfettişlik kadrosu 1 numaralı lahikada gösterilmiştir.

2. Genç dernekleri Müfettişi Erkan-ı Harbiyeyi Umumiye ve Müdafa-i Milliye Vekaletlerince mütefikan intihab ve Heyet-i Vekile kararnamesiyle tayin olunur.

Levent Şahverdi Arşivi

Başvekil İsmet Paşa'nın direktifi uyarınca hazırlanan yukarıdaki kanun hazırlıkları, Başvekalete Ocak 1924'te gönderildiği halde anılan

---

3. İşbu müfettişlik, teşkilatının münasebatına ve vazifenin icabatına göre aid olduğu vekalete merbut bulunur.

4. 12-14 yaşındaki Türk çocukları izci, bundan sonraki esnan dahilindekiler hizmet-i askeriyeye dahil oluncaya kadar keşşaftırlar.

5. Her mekteplilerden ve mektepler haricinde vilayet, kasaba, nahiye ve köylerde mahalli gençlerinden izci ve keşşaf teşkilatı yapılır. Mektepler dahilinde yapılan teşkilattan mahalli maarif müdürleri, gerek bundan ve gerek mektepler haricindeki teşkilatta müteselsilen en büyük amir-i mülkiye re'sen mesuldürler.

6. Mektep izci ve keşşaf kıtalarının talim ve terbiyesi mekteb terbiye-i bedeniyye mualliminin idaresinde cereyan eder. Her mektep teşkilatı ayrı bir cüz'i tamdır Muhtelif mektepler bir araya toplanınca mahalli maarif müdürünün tensib edeceği muallim, heyet-i mecmuaya emr u kumanda eder.

7. Mektepler haricindeki gençler sinirlerine göre ayrıca izci ve keşşaf kıtası teşkil ederler. Bunların talim ve terbiyesi münasip zevata ihale edilir.

8. İdare-i mülkiye merkezinde mektepli izcilerden teşkil eden izci cüz'i tamına mektebin bulunduğu mevkie izafetle mesele (Bursa-Mektebi İzci Bölüğü) keşşaf cüz'i tamına aynı suretle (Isparta Keşşaf Bölüğü) mektepler halinde teşekkül eden izci ve keşşaflara ise (Bursa İzci Bölüğü) (Bilecik Keşşaf Bölüğü) gibi isimler verilir.

9. İzci ve keşşaflardan mürekkeb olan bu teşkilatın heyet-i umumiyesine (Türkiye Genç Dernekleri) denilir.

RİYASET MERCİİ VE VEZAİF

10. Maarif Genç Derneklerinin his-i umumisi maarif vekili, mektepler haricindeki teşkilatın reisi umumisi Dahiliye Vekilidir. Türkiye Genç Dernekleri'nin talim ve terbiyesine aid mualelat alakadar vekaletlerin iktiham-ı muvafakatlarıyla Genç Dernekleri müfettişliğince tevhid ve tensik edilir. Maarif Vekaleti alakadar vekaletlerle ve Genç Dernekleri Müfettişi ile müştereken tanzim edilecek programları ve talimatı mektepler dahilinde kendi vesait-i icraiyesi ile tatbik ettirir. Mekteplerin bu babdaki mesuliyeti doğrudan doğruya Maarif Vekaletine karşı olduğundan dernek işlerine ait bilcümle muhaberelerini de diğer bir merciin tavassutuna hacet kalmadan Maarif Vekaleti ile icra ederler. Mektebler haricindeki Genç Dernekleri için ilk mercii Genç Dernekleri Müfettişliğidir.

11. Genç Dernekleri Müfettişliğinin Başlıca Vazifeleri:

A- Memalik-i tarafeyn-i ecnebiyede çocuklar ve gençlerin mümasil teşkilatını terfik, mamulin olan terbiye-i bedeniye talimatnamelerine ve bunların terakkiyatını takip, ordumuzda namulin esasata göre bunları nazar-ı dikkate alarak teşkilat ve talim ve terbiye talimatname ve resaili tanzim ve teklif,

B- Talim ve terbiye programlarını tetkik ve tevhid, talim ve terbiyeyi teftiş,

C- Memleket dahilinde izci ve keşşaf kuvve-i umumiyetlerini tesbit.

D- İzci ve keşşaf üniformalarını teklif,

E- Talim ve tatbikatlar için lüzumu olacak malzeme ve muavenet-i askeriyeyi temin,

12. Genç Dernekleri Müfettişliği baladaki hususata dair tekalif ve mesaisini ait olduğu vekaletlere, malzemeye dair hususatın gayrısını Erkan-ı Harbiy-i Umumiyeye arzeder.

13. Talim ve terbiye esasatına mütedair talimatlar ve resail mumumiyetle Maarif Vekalatence mazhar-ı tasvib olduktan sonra Erkan-ı Harbiye-i Umumiyece tetkik edilip ordu esasatıyla bit'telif tasdikini müteakib mer'i olur.

14. Genç Dernekleri Müfettişliği baladaki vezaif icabatıyla ait olduğu vekaletlere icab ettikçe maruzatta bulunur. Her üç ay nihayetinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ve Müdafa-i Milliye vekaletlerine faaliyet derecesi hakkında ba rapor arz-ı malumat eder. Her sene nihayetinde ihsaiyat cetvelleri gönderir Maarif Vekaleti kendi teşkilatı dahilindeki derneklerin faaliyeti hakkında Genç Dernekleri Müfettişliğine muayyen zamanlarda raporlar ve ihsaiyat cetvelleri göndererek maarif sahası dahilindeki mesaisinin tarz ve derece-i terakkisinden müfettişliği haberdar eder.

15. Her mıntıka-i mülkiyyenin en büyük amiri mıntıka dahilinde ve kendi riyaseti altında bir genç derneği komisyonu teşkil eder Komisyon azaları berveçhi atidir:

A- Mahalli maarif müdürü

B- Mahallin en yüksek mekteb müdürü ile terbiye-i bedeniye muallimi ve bitidai mektebler namına müntehib bir veya iki muallim

C- Merakiz-i askeriye kolordu kumandanlığı tarafından müntehib, gayrisinde ahz-ı asker veya jandarmadan bir zabit, işbu komisyonlarda ifay-ı vazife ederler.

Levent Şahverdi Arşivi

makam tarafından herhangi bir işleme tabî tutulmamıştı. Bunun üzerine Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa 16 Nisan 1924'te Baş-

---

VAZİFE VE MESULİYET

16. Mekteb müdürleriyle, terbiye-i bedeniye muallimleri komisyon kararlarını ifa ile mükelleftir.

17. Mektebler teşkilatı dahilindeki izci ve keşşaf kıtalarının mektebler teşkilatı haricindeki izci ve keşşaf kıtalarıyla kulüp ve cemiyetleri arasında veya eshas beynindeki derneklere taalluk eden ihtilafat, Genç Dernekleri komisyonunca hal ve komisyon kararlı tarikince meta olur. Ancak bu gibi ihtilaflarda ihtilafın taalluk eylediği ihtisas meselesi için bir mütehassıs ihtilaf edenlerin intihabatıyla Genç Derneği komisyonuna muvakkaten dahil olur.

TALİM VE TERBİYE VE MUAFİYETLER

18. Her mektep izci ve keşşaf kıtasında talim ve terbiye o mektebe ve mektebler haricinde teşekkül ise hususi kıtaatına talim ve terbiye kendi kıtaları dahilinde cereyan eder. ancak köylerde münferiden terbiye edilmiş izci ve keşşafların talim ve terbiye vesilesiyle muhtelif mahallerde içtima ettirilmeleri ve bu maksatla uzun yollar kat'ına mecbur edilmeleri memnudur.

19. Her sene mekteplerin tatil müddetinin ong ünü izciler ve yirmi günü keşşaflar için tatbikat ve endaht devresidir. Bu tatbikatlarda hariçte geçirilecek akşam, çocuk aile velilerinin inzamam-ı rizasıyla meşruttur. Bu ameliyat ve tatbikatlar mahalli genç dernek reisinin suret-i umumiyede nezareti altında cereyan eder. O mıntıkanın kolordu kumandanları tatbikatları idare etmek üzere bir veya müteaddir mütahassıs zabitan gönderir. Sevahilde bu hususta bahriye zabitanından da istifade olunur.

20. Her mahallin maarif idaresi on iki yaşına giren çocuklardan talebelere alelumum izci sinnine dahil olan mektepler müteailliminine meccanen birer matbu (dernek cüzdanı) ita eder. İzci ve keşşaf teşkilatına dahil olan her gencin gösterdiği ehliyet bu cüzdanlara kaydolunur. Bu meşruhanın biri mektebin veya hususi kıtanın müdür ve muallimi veya terbiye-i bedeniye mualimi ile mahalli dernek komisyonuna memur zabit tarafından imza edilir. Bu cüzdan tatbikata devam etmeyenlerden istirdat olunur.

21. Dört sene-i devriyede isbat-ı ehliyet eden keşşaf hizmet-i askeriyesinden yalnız bir aydan muaf olur. Ayrıca bu ehliyetli keşşaflar, imkan dahilinde mıntıkısandı bulundukları kolordunun istedikleri kıtasında hizmet-i muvazzafilerini ikmal etmek ve terfi-i kanunide muharrer müddetten bir ay evvel onbaşı olabilmek hakkına malik olurlar. Genç Dernekleri teşkilatına dahil olduğu halde isbat-ı ehliyet edemeyen her genç bu teşkilattaki hizmeti her ne olursa olsun hiçbir muafiyet kazanamaz.

22. Her gencin malik olduğu dernek cüzdanına meşruhatı bu talimatname dairesinde bilumum makamat-ı askeriyece yeni bir muhabereye mahal kalmaksızın kabul edilir.

TECHİZAT, VARİDAT VE İMTİYAZAT

23. Her izci ve keşşaf üniformasını ve techizatını kendisi tedarik eder. İzci ve keşşaf, her nevi arazide mecbur olduğundan kıyafetinin çıplaklık arzetmemesinin temini lazımdır. Malzeme-i tedrisiyye Maarif Vekaleti tarafından verilir. Ameliyatlar ve tatbikatlara lüzumu olan çadır, tüfenk, fişenk, kazma, kürek, vait-i nakliye ve edevat-ı sıhiye Müdafaa-i Milliye Vekaletince ordu ihtiyacının fazlasından temin olunur.

24. Her sene rebiülevvlen on ikinci gününe tekaddüm eden hafta çocuklar haftası ve on ikinci günü çocuklar için kitap bayramı olduğu gibi yine her sene vilayetlerin genç dernek komisyonları edvar-ı talimhanesinde aklamiyye ve ahval-i hevaiye göre ve yalnız ir güne mahsus olmak üzere idman bayramı tertib ederler. Bu günde Türkiye dahilindeki bilumum izci ve keşşaf kitaatı müttehid idmanlar. tezahürat ve resm-i geçit yaparlar. Mahalli dernek komisyonlarının mühürleriyle memhur iane kutuları mührü mahallere talik olunur. Bu süretle senede yalnız bir gün izci ve keşşaf bayramı vesilesiyle derç olunan .u iahak lapayyi renhem molibşuhca karar ve lapayyi Sinaak ?ahlamıbah molibşoh elnihe tevdi olunur. İşbu para komisyonca fakir çocukların ilbas ve techizi hususunda sarf olunur.

25. İzci ve keşşafların üniformayla ve fotoğraflı cüzdanları ile beraber esnay-ı seyahetlerinde alelumun şimendüfer kumpanyalarında ve Türk vapurlarında nısf-ı ücret seyahat istifa olunur.

26. İzve keşşaflar elbisesi muallim ve talebe yalnız eyyam-ı resmide ve tatbikat seyahatlerinde müctemian giyeceklerdir. Resmen bir vazife ile tavzif edilmedikçe hiç bir gencin münferiden izci gezmesi caiz değildir.

MEVAD-I MÜTEFERRİKA

28. Kıt'a halinde harekette iken izci ve keşşaf kıtları ile mevaki-i askeriye ve karakollar arasında resmi selam teati olunur.

29. İzci ve keşşaflar kıtalar halinde yalnız milli bayram merasimine iştirak ederler. Mekteblerde

Levent Şahverdi Arşivi

vekalete yazısında; Maarife bağlı okullarda ve bunun dışındaki spor etkinliklerinin ordudaki eğitime bir ön hazırlık biçimine sokulması için Başvekilin emir verdiğini hatırlatarak, konu ile ilgili yapılan çalışmalardan söz etti. Ancak belirlenen esasların dört buçuk aydır uygulamaya konulmamasından da şikayette bulundu Yazı; "Bir an evvel intacı için icab edenlere irade-i keyfiyet buyurulması" dileğiyle son buluyordu[9]. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'nin şikayet dolu yazısından önce, 2 Nisan'da Başvekalet "Türkiye Genç Dernekleri Teşkilatı Kanunu" ile ilgili dosyayı Maarif Vekilinin görüşünün alınması için Vekalete göndermişti. Maarif Vekili Vasıf tarafından incelenen dosya ile ilgili değerlendirme 16 Nisan'da Başvekalete iletildi. Vasıf Bey dosya içeriği ile ilgili şu tesbitlerde bulundu:

---

izci ve keşşaflar evkat-ı sairede muntazaman derslerine ve talimlerine devam ettirilmek suretiyle tedrisat ve talimlere azami zaman kazandırılır. Milli bayramlardan ve bizzat dernekleniş tedrisatını mühtehir etmeyecek surette tertip edecekleri talim ve müsamerelerden gayri hiç bir merasime iştirak ettirilemezler. Ancak bu mevkie gelen kolordu kumandanlarıyla valiler ve daha yüksek askeri ve mülki makamlar arzu ettikleri takdirde mahallin izci ve keşşaf kıtaatını müctemian teftiş ederler. Bu gibi teftişlerin talim ve terbiyeyi ihlal etmemesi lazım ve binaenaleyh tatil zamanlarına tesadüf ettirilmesi münasibdir.

LAHİKA 1; Genç Dernekler Müfettiş-i Umumiliği
Müfettiş-i Umumi : Mirliva
Muavini:
Maariften mütehassıs
Birinci Şube
Talim ve terbiye ve teftiş
Müdür: Erkan-ı harp kaymakamı
Mülhak: Yüzbaşı
Aza:Maariften memur
Aza: Dahiliyeden
İkinci Şube
Evrak, Muamelat
İdare amiri: Binbaşı
Hesap memuru
Hademe
Binek arabası
LAHİKA 2:

İzci ve keşşaf alamet-i farikası (sad harfinden her biri izci ve keşşafların şiarı olan evsaf-ı cemileden her birine delalet eder. Bunlar da sırasıyla (sıhhat, salabet, sadakat, samimiyet, sabır) dır. Şekil cesamet-i tabiide yapılmıştır.

9. B. C. A. Belge no:5 Erkan–ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti 3 Mart 1924'te ilga edilip ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine dönüştürülerek kabine dışına alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

"1–Nizamname layihasının on yedinci maddesinde mektebler teşkilatı dahilindeki izci ve keşşaf kıtaları ile mektebler haricindeki mümasil teşkilat arasında tehaddüs edecek ihtilafların Genç Dernekleri Komisyonunca hal edileceği ve komisyon kararlarının her iki tarafça mut'a olacağı kaydedilmektedir. Maarif Vekaleti kendi saha-i faaliyeti dahilindeki teşkilat ile harici teşkilatlar arasında bir ihtilaf vukubulacağına ihtimal vermediği gibi bilfarz böyle bir ihtilaf vukuu halinde de harici bir komisyonunun hakemliğini kabul edemeyeceğinden bu maddeden Maarif Vekaleti teşkilatına ait kısımların tayyı (çıkarılması) lazımdır.

2–23. Madde teşkilata ait kıyafetin "çıplaklık arzetmemesinin temini lazımdır" kaydını ihtiva etmektedir. Pek mühim ve her türlü yanlış tefsirlere müsaid olan bu kaydın kaldırılması icap eder.

3–24. Maddede her sene rebiülevvelin on ikinci gününe tekaddüm eden haftanın çocuklar haftası ve on ikinci günü çocuklar günü olduğundan bahsediliyor. Yaşayan ananelerimiz arasında böyle bir hafta ve böyle bir gün yoktur. Yeniden ihdası icap ederse ayrıca düşünülebilir. Lakin izci ve keşşaf teşkilatı ile hiç münasebeti olmayan bu meselenin Genç Dernekleri nizamnamesine girmesi muvafık değildir. Bundan başka bir maddede zikredilen iane cemiyeti vesaire gibi şeyler mektebî ve terbiyevi izcilikle kabil-i telif değildir. Binaenaleyh bu maddenin de nizamnameden tamamen ihracı lazımdır"[10]. Vasıf Bey, yukarıda sözünü ettiği maddelerde değişiklik yapılmasını istediği yazısının sonunda, diğer maddelerin Maarifin kabul ettiği ilkelere aykırı olmadığını, zaten kendi okullarında yürütülen izcilik faaliyetlerinin talimatname de belirtilen esaslara uygun şekle sokulacağını belirtti. Maarif Vekilinin değerlendirmeleri kolaylıkla çözümlenebilecek konuları içeriyor ve esasa ilişkin değildi.

---

10. Çocuk bayramı konusunun ilk defa bu talimatta gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Ülkemizde 23 Nisan'ın çocuk bayramı olarak kutlanışı 1929 yılının 23–29 Nisan tarihleri arasının çocuk haftası kabulü ile başlamıştır. Haftanın ilk günü ise çocuk bayramı olarak kabul edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Başvekalet; Genç Dernekleri kurulması çalışmalarında ilgili kurumların detaylı biçimde değerlendirmelerinin alınması taraftarıydı. Bununla birlikte Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti bir an evvel tasarının kanunlaşmasını istiyordu. Nitekim 30 Nisan 1924'te Başvekalete gönderilen yazıda Fevzi Paşa; kısaltılmış askerlik süresine uygun olarak asker celbine yakında başlanacağından söz ederek, bu tedbirden doğacak mahzurun önlenmesi için Maarife bağlı okullarda ve onların dışında gençliğin uygun bir teşkilata bağlanarak orduya hazırlanmalarını Başvekilce teklif edildiğini bir defa daha hatırlattı. Buna rağmen, Maarif, Dahiliye Vekaletlerinin yetkilileri tarafından da benimsenmiş ve ordunun eğitiminde önemli bir ihtiyaç olan bu konunun bir kararname halinde yürürlüğe konulması yeniden vurgulandı[11]. 3 Mayıs 1924'te konunun Heyet-i Vekilede görüşüldüğü belgelerden anlaşılmaktadır. Sonraki gelişmelerden anlaşıldığına göre Fevzi Paşa'nın ısrarları bu defa da dikkate alınmamıştı. Buna rağmen Erkan-ı Harbiye Reisi 15 Haziran'da Genç Dernekleri kuruluşu için yaptığı girişimleri yineledi. Anılan tarihteki yazısına, bundan önceki müracaatlarını da gösterir bir cetvel ekledi[12]. Başvekalet bu defa Fevzi Paşa'nın başvurusunu dikkate aldı. 17 Haziran'da Maarif Vekili'nin dikkatine sunulan istek, 25 Haziran'da Heyet-i Vekile gündemine getirildiyse de yine hiç bir işleme tabi tutulmadı. Gelişen iç ve dış olaylar yüzünden uzun bir süre kanun tasarısı unutuldu.

20 Eylül 1925'te Fevzi Paşa, Başvekalete yeniden başvurarak Genç Dernekleri kurulması için girişmelirn başlatılmasını istedi. Bu defa yapılan başvuruda 11 Mayıs 1924'te Avrupa ülkelerindeki askeri uygulamaları yerinde görmek ve araştırmalarda bulunmak üzere Makineli Tüfek Müfettişi Naci Paşa başkanlığındaki heyetin yaptığı araştırmaların da etkisi olmuştu. Anılan yazıda; ordunun görevlerinden birisinin de ülke gençliğini önceden askerliğe hazırlamak olduğunu belirten Fevzi Paşa, Avrupa'da bu tür uygulamaların Birinci Dünya Savaşı sırasında yapıldığını, savaş sonrasında da devam ettiğini ve bu sayede Avrupa ordularında özellikle Fransa'da as-

11. **B.C.A.** Belge no:6
12. **B.C.A.** Belge no:7

Levent Şahverdi Arşivi

kerlik süresinin indirilebildiğini iddia etti. O'na göre, Avrupa ülkelerinde orduda öğrenilmesi gereken bir takım bilgiler sivil okulların teneffüshanelerinde, bahçelerde öğretiliyordu. Her alanda bizden ileride olan Avrupalıların yaptıklarının memleketimiz için de hayati önem taşıdığını vurgulayan Erkan-ı Harbiye Reisi, öncelikle okullardan başlayacak tedricen ülkenin bütününe yayılacak ve halkı "millet-i müselleha" haline getirecek böyle bir teşkilatın kurulması hazırlıklarına başlanma gereğini bildirdi. Yazısında uygulanacak programın esaslarını da ortaya koymuştu. Buna göre; okutulacak dersler Müdafaa-i Milliye Vekaleti emrindeki askeri liselerin ders programlarının Askeri Bilgiler ve son sınıflardaki Beden Eğitimi dışında Maarife bağlı okullarda takip edilen derslerin benzeriydi. Maarifin emrindeki okullarda aynı program uygulanırsa gençlerin askerliğe hazırlanmasına yönelik ilk adım atılmış olacaktı. Askeri dersler ve talim için gerekli öğretmenler subaylardan seçilecek, esliha malzeme ve techizatta ordu tarafından sağlanacaktı. Fevzi Paşa, yeni teklifinin uygun görülmesi halinde Maarif, Müdafaa-i Milliye ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye temsilcilerinden oluşacak bir komisyon kurulacağını da Başvekalete iletti[13].

Genç Dernekleri kurulması için hükümeti harekete geçirmeye çalışan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye bu defa, 27 Ekim 1925'te Başvekalete gönderdiği yazıda, Yunanistan'da benzer bir teşkilatın kurulması için girişimlerde bulunulduğunu, bunu gerçekleştirecek kanunun parlamentoya sevkedildiğini bildirdi. Komşumuz Yunanistan örnek gösterilerek ülkemizde de "hizmet-i askeriyenin tenzilinden mütevellid mahzurun az zamanda ref'ine çaresiz olacak Genç Dernekleri Teşkilatı ve talimnamesinin bir an evvel tetkiki ile mevkii meriyyete vaz'ına müsaade-i fehimaneleri" bir kez daha yinelendi[14]. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin başvurusu okulları ilgilendirdiği için Maarif Vekaletine gönderildi. Vekalet te Terbiye-i Bedeniye Müfettiş-i Umumisi Selim Sırrı Bey'den konu ile ilgili görüşlerini bildirmesini istedi. İkinci Meşrutiyet döneminde de gençlik teşkilatının kurulmasında ve yönetimlerinde rol almış olan Selim Sırrı, 28

13. **B.C.A.** Belge no:8.
14. **B.C.A.** Belge no:9

Levent Şahverdi Arşivi

Ekim 1925 tarihini taşıyan raporunda; Avrupadaki uygulamaların Erkan-ı Harbiyenin yazısında belirttiği şekilde olmadığını, gençlerin askerliğe hazırlanmasının da sadece ahlaki hazırlık düzeyinde tutulması gerektiğini savundu. Sivil okullarının bilimle uğraşmasının daha uygun olacağını vurgulayan Selim Sırrı, on yedi yaşından yukarı gençlere askeri poligonlarda atış imkanı sağlanırsa amacın sağlanacağı değerlendirmesinde bulundu[15]. Bu rapora dayanan Maarif Vekaleti, Başvekalete cevabında "askerliğe ait bilgilerin kışlaya inhisarı"nın daha uygun olacağını, fakat bu önemli konunun yine Müdafaa-i Milliye, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ve Maarif Vekaletinden teşekkül edecek bir komisyona havalesini teklif etti[16]. 1923 yılının sonlarında kuruluş çalışmaları başlatılan Genç Dernekleri Teşkilatı çalışmalarından 1924 ve izleyen yılda da sonuç alınamadı. Bu teşkilatın kurulmasının çok gerekli olduğuna inanan Fevzi Paşa, 6 Ocak 1926'da Başvekalete konuya ilişkin hangi çalışmaların yapılacağını sordu[17]. Israrlı bu başvurulara 22 Şubatta İsmet Paşa cevap verdi. Başvekil cevabında, Maarif Vekaletinin çekincesinden söz ederek bu konuda Müdafaa-i Milliye, Dahiliye, Maarif ve Erkan–ı Harbiye-i Umumiye'den yetkili kimselerin katılımıyla oluşturulacak bir komisyon marifetiyle yeni bir çalışma başlatılması direktifini verdi[18].

Genç Dernekleri Teşkilatı kurulması için teşkil edilen ikinci komisyona Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'den Talim ve Terbiye Dairesi Reisi Mirliva Hüseyin Hüsnü Emir Paşa, Maarif Vekaletinden Milli Talim ve Terbiye Dairesi Reisi Emin, Müdafaa-i Milliye Vekaletinden Miralay Halis, Dahiliye Vekaletinden Umum Jandarma Kumandanı Miralay Zeki, Bahriye Erkan-ı Harp Dairesinden Kaymakam Necmeddin, Bahriye Vekaletinden Kıdemli Yüzbaşı Celal, Sıhiye Vekaletinden Doktor Eşref, Türk Ocakları ve Spor Federasyonu Merkez-i Umumilerinden yetkililer temsilci olarak katılmışlardı. Anılan komisyon çalışmalarını tamamlayıp

15. **B.C.A.** Belge no: 10
16. **B.C.A.** Belge no: 11
17. **B.C.A.** Belge no: 12
18. **B.C.A.** Belge no:13

Levent Şahverdi Arşivi

Maarif Vekaletine sundu. Söz konusu Vekalet, "İnkılap Gençleri Derneğine "ait kanun tasarısı ve tekliflerini, Büyük Millet Meclisi'ne gönderilmesi isteğiyle Başvekalete arz etti[19].

Hazırlanan gerekçede; gençlerin milli savunmanın gereklerini yapabilmeleri için bir takım meziyetlere sahip olmaları gerektiği vurgulanarak, aranan vasıfların geliştirilmesi amacıyla İnkılap Gençleri Derneğinin kurulmasına ihtiyaç olduğu belirtildi[20]. Yeni kanun tasarısında öncekinden büyük ölçüde değişiklikler de vardı. Buna göre; İlk tasarıda Genç Dernekleri Müfettişi asker kökenli birisi olacaktı. Yeni tasarıda ise böyle bir hüküm olmadığı gibi Müfettiş, icrai işlerinde Maarif Vekiline karşı sorumluydu. Yine önceki çalışmada olmayan "Büyük Orta" yeni tasarıda Genç Derneklerini yöneten bir kurum olarak düşünülmüştür. Büyük Orta üyelerinin çoğu önceki talimatnamede yer almamıştı. Ayrıca ilk tasarıda Genç Dernekleri Müfettişi'ne verilen bir çok sorumluluk bu defa Büyük Orta'ya verilmişti. Bu tasarıdaki en büyük değişiklik; Selim Sırrı'nın değerlendirmeleri doğrultusunda gerçekleştirilmiş, Maarife bağlı okullar derneklerin dışında tutulmuş, dernekler okul dışındaki gençliğe askerliğe hazırlayacak bir teşkilata dönüştürülmüştü[21].

Bu konun tasarısı Ali Şuray-ı Askeri'de de gözden geçirildi. Birkaç küçük değişiklikle aynen kabul edilen tasarı Başvekalete takdim edildi[22]. Yeni tasarıya ilk eleştiri bu defa Maliye Vekili tarafından geliştirildi. Mustafa Abdülhalık'ın eleştirisi 6. Maddeye yönelikti. Derneklerin mülhak bir bütçeden idare olunacağını, varidatın hazineden yapılacak teberruat olduğunu belirten bu hükmün bütçe dengesini bozacağı bildirildi. Maliye Vekili, bu teşkilata yapılacak yardımın Maarif veya Müdafaa-i Milliye bütçeleriyle teklif olunan tahsisattan ayrılmasını teklif etti[23].

---

19. **B.C.A.** Belge no:14
20. **B.C.A.** Belge no: 15
21. **B.C.A.** Belge no: 16.
22. **B.C.A.** Belge no: 17
23. **B.C.A.** Belge no: 18

Levent Şahverdi Arşivi

Nihayet, 5 Mart 1927'de Genç Dernekleri Kanun Layihası Heyet-i Vekile'de imza edildi. Heyet-i Vekile'nin kabul ettiği metin Şuray-ı Askeri'nin kabul ettiği metin değil, bir kaç kelime değişikliğiyle ilk tasarıydı. Ardından kanun tasarısı 9 Mart 1927'de Büyük Millet Meclisine sevkedildi. Son aşamaya gelen Genç Dernekleri çalışmaları bu defa 1 Mayıs tarihinde Maarif Vekaletinin tasarıyı "bazı noktalarının yeniden tetkiki" için meclisten iadesini istemesiyle yeni bir aşamaya girdi[24]. Meclisin 5 Mayıs tarihli toplantısında tasarının iadesine karar verildi[25]. 8 Mayıs tarihli Heyet-i Vekile toplantısında yeni şekliyle tasarı kabul edildi. Bu defa imza edilen tasarı daha açık hükümler taşıyan ve Şuray-ı Askeri tarafından değiştirilen metindi. Anılan yeni metin 10 Mayıs'ta Büyük Millet Meclisine sevkedildi. Genç Dernekleri kurulması çabalarını ısrarla takib eden Fevzi Paşa, 5 Aralık'ta Başvekalete yazısında, Meclise gönderilen tasarının akıbetini sordu[26]. İsmet Paşa imzasıyla verilen cevapta, tasarının encümende olduğu ve bu içtima devresinde müzakeresi için girişimlerde bulunulduğu bildirildi[27]. Bu sıralarda, 12 Mayıs 1928'de Büyük Millet Meclisinde kabul edilen bir kanunla, Türkiye'de okullar ve okullar dışında izcilik, keşşaflık teşkilatının ancak Maarif Vekaletinin izni ile ve sadece Türk vatandaşlarına ait olduğu kabul edildi[28]. Genç dernekleri Teşkilatına bir ön hazırlık sayılabilecek bu gelişmelerden sonra, 12 Aralık 1929'da Maarif Vekili Cemal Hüsnü, Mecliste bulunan tasarının yeniden gözden geçirilmek üzere iadesini istedi[29]. 20 Aralık'ta tasarı Başvekalete iletildi[30]. Tasarıyı yeniden inceleyen Vekalet, değiştirilmesini uygun gördükleri noktaları 23 Şubat 1930'da Başvekalete bildirdi. Buna göre; Tasarı hazırlandığında ilga edilmemiş olan Bahriye Vekaletini bağlayan konular tasarıdan çıkarılmalıydı. Ayrıca, tasarının kanunlaşması halinde en az elli bin liraya ihtiyaç olacağından, tasarı ya gelecek mali yıldan itibaren uygulamaya geçirilmeli, ya da Vekalet bütçesine daha fazla tahsisat ko-

---

24. B.C.A. Belge no: 19
25. B.C.A. Belge no: 20
26. T.B.M.M. Z.C,. Devre 3. C. 3, s. 132.
27. B.C.A. Belge no: 21
28. B.C.A. Belge no: 22
29. B.C.A. Belge no: 23
30. B.C.A. Belge no: 24

Levent Şahverdi Arşivi

nulmalıydı[31]. Bu mütalaa ile Genç Dernekleri kurulması çalışmaları yeni bir aşamaya girmişti. Diğer taraftan Büyük Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa 27 Nisan 1930'da Başvekaletin yardımlarını isteyen şu başvuruyu yaptı. "Bir çok safahat geçirdekten sonra en nihayet 929 senesinde müzakere edilmek üzere Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesine sevk ve fakat intaç edilemeyen Bozkurt "Genç Dernekleri" kanun layihasının bu sene Meclisin tatilinden evvel müzakere ve kanuniyetinin tasdikine delaleti samilerini arz ve rica eylerim efendim." Serzeniş dolu bu başvurudan da sonuç alınamadı. Uzun bir süre sonra, Büyük Erkan-ı Harbiye Reisi yine tasarıya ilişkin ve Meclisin tatilinden önce müzakere edilip kanunlaşmasını dileyen bir yazıyı 20 Şubat 1932'de Başvekalete gönderdi[32]. Öte yandan Maarif Vekaleti tasarıya yeni bir şekil vermişti. İkinci komisyonun gerekçesinin aynen korunduğu bu tasarının adı "İnkılap Gençleri Dernekleri Kanunu Layihası" olmuştu. Benimsenen bu metin ikinci komisyon tarafından hazırlanan asıl metindi. Metinde yapılan değişiklikle "Genç Dernekleri" ifadeleri "İnkılap Gençleri Dernekleri" ine çevrilmişti. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye, yeni adıyla Büyük Erkan-ı Harbiye olmuş, Bahriye Vekaleti'ne ilişkin konular kaldırılmıştı[33].

Maarif Vekaleti'nce hazırlanan bu tasarıyı Fevzi Paşa inceledi. Görüşlerini "Mucib-i mütalaa bir nokta bulunmadığını" belirterek "bu sene intacı" dileğiyle 19 Mart 1932'de Başvekalete iletti[34]. Başvekalet verdiği cevapta; Tasarının bütün vekaletlere gönderilerek görüşlerinin alındığını ancak Maliye Vekaletinin "mali vaziyetimizin ne bugün ne de yakın bir gelecekte bu gibi teşekküllere umumi bütçeden yardıma müsait olmadığını" ve 6. Maddedeki "hazineden vukubulacak muavenetle" ibaresinin kaldırılmasını istediğini bildirdi[35]. Maliyenin bu gerekçesinden sonra Genç Dernekleri ile ilgili olarak girişimlerin durduğu anlaşılmaktadır. Bir süre sonra 1937 yılında Alman Gençlik Teşkilatı Başkanı Baldur Vol Schirach

---

31. B.C.A. Belge no: 25
32. B.C.A. Belge no: 26
33. B.C.A. Belge no: 27
34. Yavuz Özgüldür; **Türk Alman İlişkileri (1923–1945)**, Gnkr. Bşk. Yay., Ank. 1993. s. 73.
35. B.C.A. Belge no: 28

Levent Şahverdi Arşivi

ülkemize gelmiş ve yetkililerle görüşmeler yapmıştır[36]. Ardından, Maarif Vekaletinin okullardaki izcilik teşkilatını esaslı bir şekilde ıslaha karar verdiği gazetelere yansıyan haberlerden izlenmektedir[37]. Bunlara rağmen, araştırma konumuz olan İnkılâp Gençleri Dernekleri bir daha gündeme gelmemiştir.

Yukarıda da izleneceği gibi kuruluş çalışmalarından itibaren "Genç Dernekleri", "Bozkurt Genç Dernekleri", "İnkılâp Gençleri Dernekleri" olarak anılan ve yeni kurulan Cumhuriyet'in ilk teşebbüslerinden birisi olan Genç Dernekleri başlarda Maarif Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye arasında bir yetki karmaşası yaratmış bu sorun aşılınca bütün dünyayı etkileyen iktisadi buhranın engeline takılmıştır. Bir "millet-i müselleha" yaratma amacı güden bu girişimin başarısızlığının başka bir nedeni de; "Yeni Türkiye devleti temellerini süngü ile değil, süngünün dahi istinat ettiği iktisadiyatla kuracaktır" anlayışıdır[38]. Diğer yandan, uzun yıllar ülkemizde egemenliğini sürdüren Prusya Militarizminin de bir anlam da yenilgisi gibidir. Bu başarısızlık, 1923-1938 döneminde Genelkurmayın siyaset üzerinde mutlak bir etkinliği olduğu iddiasını savunan "fantastik tarih yazıcıları"nı da yanlışlamaktadır.

---

36. B.C.A. Belge no: 29
37. B.C.A. Belge no: 30
38. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.II., T.İ.T.E. yay., Ank. 1952, s. 56.

Levent Şahverdi Arşivi

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ

Kalemi
Umumî
Hususî
Muamelât

Sicil: 2

Ankara: 23/2/1930

Mevzuu: İnkilâp Gençleri Dernekleri Kanunu lâyihası hakkında.

Yüksek Başvekâlet Makamına

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

4726 numaralı ve 31.12.1929 tarihli tezkere cevabıdır:

Muhterem Celâleddinzâde Necati Bey merhum zamanında Maarif Vekâletince ihzar ve tekdif olunarak Yüksek Makamlarınca kanuniyet kesbetmek üzere Büyük Millet Meclisine arzolunan ve bu defa Dahiliye Vekâletiyle tekrar gözden geçirilmek üzere istirdadına müsaade buyurulan merbut inkilâp gençleri Dernekleri kanunu lâyihasını tedkik ettim.

Bu lâyihanın kanun halinde kabulü muvafık olacaktır. Yalnız kanun lâyihası ihzar olunduğu zaman henüz Bahriye Vekâleti ilga edilmemiş bulunduğu cihetle lâyihada tesisine lüzum gösterilen Büyük ortanın azaları arasında Bahriye Vekâletinden de bir murahhas gönderilmesi tesbit edilmişti. Halen Bahriye Vekâleti bulunmadığından kanun lâyihasının ikinci ve sekizinci maddelerinde zikri geçen "Bahriye" kelimesi kaldırılmıştır. Şu kadar ki kanun lâyihası bu sene Büyük Millet Meclisince kabul ve meriyete vazolunduğu takdirde en az elli bin lira bir masrafa ihtiyaç göstereceğinden bu meblağın doğrudan doğruya Maarif Vekâleti bütçesinden ayrılması lâzımgelmektedir. Bu hale göre ya kanun lâyihasının gelecek malî senelere irtibaten tatbik ettirilmesi ve yahut Maarif Vekâleti bütçesine yeniden 7 bin lira konulması iktiza eder. Bu iki cihetten hangisinin tercihi Yüksek Heyet Celâdetlerine bağlıdır.

Bu vesile ile de ihterâmatımı tekrar eylerim efendim.

İ. V. H. [illegible]
24-2-1930

Maarif Vekili

Not: 10.3.930
Hangi hâlde evrakına cevap teşkil edeceğinin tarihi rica olunur.

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Levent Şahverdi Arşivi

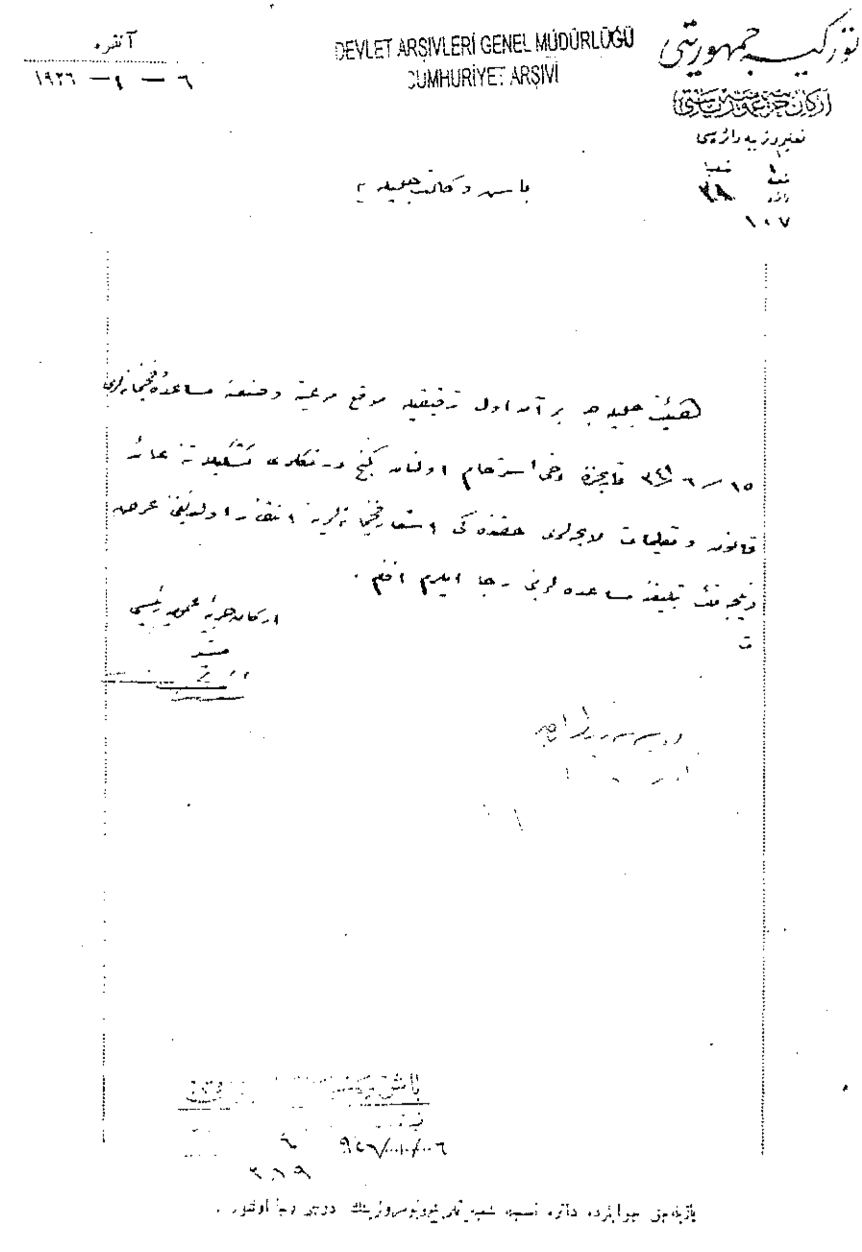
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Genç Dernekleri ile ilgili Başvekil İsmet Paşanın Yazısı

Levent Şahverdi Arşivi

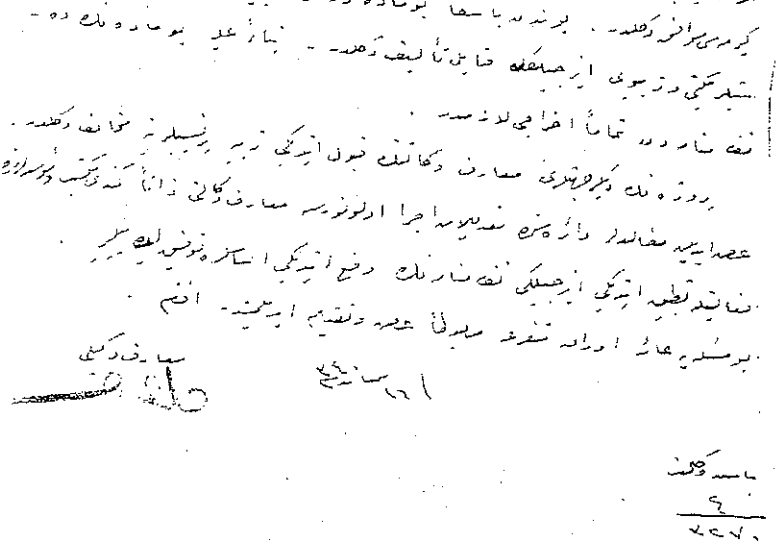
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURIYET ARŞİVİ

زمانمزده کتجلرك ملی مدافعه یه قادر اولا بیلمه لری ایچون بر طاقم مزیتلری حائز بولونمالری ایجاب ایتمکده در مکتب تعلیمجنده قالان کتجلرده بو مزیتلری انکشاف ایتدیرمك و اولتلری ملی مدافعه یه قادر بر حاله کتیرمك ایچون تشکیلات یاپیلماسی ضروریدر. مربوط قانون لایحه سیله تکلیف اولونان انتقلاب کتجلری درنکس بر مقصد له وجوده کتیریله جکدر. بو تشکیلات حدا تنده کتجلری عسکر لکه حاضر لامق استهدف ایتمیور. آنجاق زمانمزده عسکر لکه حاضر لق ایچون ساده جه بدنی تربیه کافی دکلدر. بالعکس ملی مدافعه یه اك ایی قادر اولان انسان مادی و معنوی تربیه کورمش و طتداشمقدر. درنکس اك مهم غایه سی کتجلرك مادی و معنوی قوتلرینی تقویه ایلمك اولا جقدر. بو نك ایچون بو تشکیلات بر طرفدن عسکر لکه حاضر لق غایه سنی تعقیب ایتدیکی کوره ارکان حربیه نك دیکر جهتدن ملکتك تربیهٔ عمومیه سیله مکلف اولان معارف وکالتنك تخاطر تی آلتنده بولونماسی ضروریدر. قانون لایحه سی بو نقطهٔ نظره کوره یاپیلمشدر. کنج درنکلرینك انکشافی ایچون بر مؤسسه نك حکمی بر بودجه یه مالك اولماسی و بالخاصه ایلك تشکلی زمانلرده یاپیلا جق مصرفلری اولدقجه وزاره یه تابع اولماسی اقتضا ایلمکده در. قانون لایحه سنك آلتنجی ماده سی بو مقصد له یازیلمشدر.



[illegible] imzalı konu ile ilgili Başvekalete gönderilen yazı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ



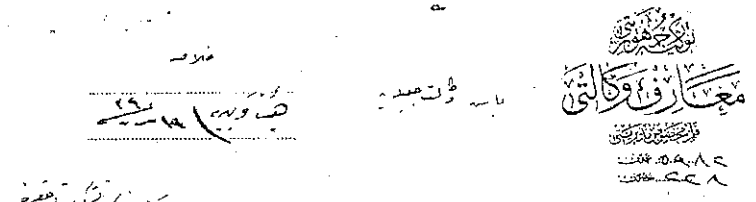
Maarif Vekilinin Cemiyetlerle ilgili yazısı

(Cemiyetlerle ilgili dairesinde hazırlanan cevabın imzalanmak üzere Vekilin önüne konulduğu görülüyor)

Levent Şahverdi Arşivi

Belge Örnekleri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ



Levent Şahverdi Arşivi

T. C.
Büyük Erkânıharbiye
Reisliği
IX - Şube
Sayı
33443

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara
27 - 4 - 1930

Baş vekâlete

I - 926 senesinde ihzar ve tanzim olunarak bir çok safahat geçirdikten sonra en nihayet 929 senesinde müzakere edilmek üzere Büyük millet meclisi heyeti umumiyesine sevk ve fakat intaç edilemiyen Bozkurt " genç dernekleri " kanun layihasının bu sene meclisin tatilinden evvel müzakere ve kanuniyetin tastikine delaleti samilerini arz ve rica eylerim efendim .

B . E . Rs .
Müşür

Leffi Yazılan yerler
Baş vekâlete
M. M. V. ne

Evrakı
28-4-1930

(Cevapların gönderilen isim, numara ve tarihlerinin yazılması lüzumu)

TARİH YAPANIN ANILARI

Abdurrahman ALICA – Uzman Cemal AVCI

Çankırı'nın Eldivan İlçesi'nde yaşayan Ecir Uşalardan Mehmet'in askerlik hayatı I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'ne gönderilmesiyle başlar. Biz, I. Dünya Savaşı'nın son dönemlerinden Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar geçen 1917-1922 dönemini, bu dönemin şartlarını, Türk askerinin hangi imkanlarla veya imkansızlıklarla düşman karşısına çıktığını bu gazimizin anılarında bulduk. Zamanımızda sayıları giderek azalan diğer gazilerin anıları da hiç değilse kasetlere kaydedilmeli ve arşivlenmelidir. Aksi takdirde canlı tarihlerimizin birer birer yok olmasıyla klâsik tarih kitaplarında bulamayacağımız bilgiler de yok olacaktır.

Anılarını naklettiğimiz Mehmet (Çeviren)'in anılarının dışındaki hayatı hakkında bilgilerimiz şöyledir:

1313 (1897) yılında doğmuştur. Babasının adı Mehmet, annesinin adı Fatma'dır. Name ve Hatice adlı hanımlarla iki kez evlenmiş, bu iki evlilikten beş çocuk sahibi olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın Mehmet Çavuş'u 82 yaşındayken 23.10.1979 yılında ebediyete intikal etmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi

Vatanî görevine davullu zurnalı törenle uğurlanan Mehmet, Doğu'da Halil Paşa'nın V. Kafkas Fırkası'na katılmak için önce Ankara'ya gelir. Orada toplanan diğer askerlerle birlikte yürüyerek Kayseri'ye ulaşır. Buradan sonra görev yerine varıncaya kadar başından geçenleri şöyle anlatır:

Levent Şahverdi Arşivi

Kayseri'den cepheye ulaştırılmak için hazırlanan erzakları sırtımıza yükledik. Sırtımızdaki bu erzaklara dokunmamız bile yasaktı. Çok açlık çekmemize rağmen bu erzaklara ilişmedik. Zaten böyle bir şey yapmanın çok büyük cezası vardı. Çok eziyetli bir şekilde gidilen bu yolda çok kaçanlar oldu. Bunlardan yakaladıklarını bir güzel dövüyorlardı. Fakat yine de kaçma olayları engellenemiyordu. En sonunda bizi onar, onikişer gruplar halinde birbirimize bağladılar da bu şekilde kaçmaların önü alındı. Böyle bağlı olarak yürümek de çok zor bir iş, insanın ihtiyaç giderebilmesi bile mümkün olmuyor. Büyük zorluklarla Suşehri'ne kadar geldik. Burası cepheye yakın olduğu için sırtımızdaki erzakları ambarlara teslim aldılar da rahatladık. Buradan sonra erzak taşıma işi eşeklerle yapıldı.

Buradan cepheye varmak için hareket ettik, cepheye sevkiyata giderken camilerde konaklıyorduk. Buralarda neredeyse koyun koyuna yatıyorduk. Gece bir ihtiyacın oldu da kalkman gerektiğinde, ya da birine kazara dokunduğun zaman hırsız sanıyorlar, karanlıkta da kimse birbirini tanımadığı için iyi bir dayak yiyorsun.

Asker içinde dayanışma amacıyla gruplaşmalar vardı. Ankaralılar, Kayserililer, Kastamonulular gibi. Herkes hemşehrisini kolluyordu. Biz Ankaralılar'la birlikteydik ama az olduğumuz için diğerlerinin arasında garip kaldık.

Cepheye vardığımızda bizi Halil Paşa'nın V. Kafkas Fırkası'na teslim ettiler. Bize bir makineli tüfek verdiler. Cambul denen bir dağda bu makineli tüfekle görev yapmaya başladık. Dağın yamaçlarında Ruslar'ın yapacakları saldırılara karşı savunmaya hazır bir şekilde bekliyorduk.

Burası ana birlikten uzak bir yerdi. Yiyecek erzak günde bir kere geliyordu ama o da bizi doyurmaya yetmiyordu. Etraftaki meşe ağaçlarından temin ettiğimiz çekirdek ve çam ağaçlarından topladığımız çam purçu gibi yiyeceklerle açlığımızı gidermeye çalışıyorduk. Bunlar yenecek şeyler değil ama hayatta kalabilmek için başka yol da yoktu.

Levent Şahverdi Arşivi

Buradaki soğuk da bir başka sıkıntı. Nöbetçilerin bir çoğu donarak öldüler. Soğuktan donanların kaskatı buz olduklarını ben burada gördüm.

Biz oradayken Ruslar cepheden çekildiler. Onların yerine bu sefer de Ermeni çeteleri geldi. Ermeniler, oralarda kalan Müslüman köylüleri Camilere topluyor, başka yerlere topluyor ateşe veriyordu. Biz de bunların peşine düştük.

Gittiğimiz yerlerde eğer Ermeni başıbozuk çeteleri bizden önce gelmişlerse bir sürü cesetle karşılaşıyorduk. Bu vahşeti anlatmak mümkün değil. İnsan ancak gördüğü zaman anlayabiliyor. Bir yanda yanmış cesetler, bir yanda kurşuna dizilmiş, karınları yarılmış insanlar. Dedim ya görmeden anlamak çok zor. Anlatmak daha zor. Hâlâ o gördüğüm vahşetin etkisinden kurtulabilmiş değilim. Bu köylerde canlı bir şey bırakmadıkları gibi taş üstünde taş da bırakmıyorlardı. Kadın, kız, çocuk, ihtiyar demeden vahşice öldürüyorlardı. Evleri, ahırları yakıyor, hatta hayvanları bile telef ediyorlardı. Biz köyden köye koşarak Ermeniler'in oraları ateşleyip katliam yapmasından kurtarmaya çalışıyorduk. Kurtarmak için gittiğimiz köylerden çoğunda biz yetişinceye kadar böyle vahşice yakılmış insanlar, katledilmiş hayvanlar bulduk. Ermeniler'den kurtulmak için dağa kaçan Müslümanları daa buralarda soğuk yakıyordu. Burada ateşte yanmakla soğukta yanmak arasında hiçbir fark olmadığını gördüm.

Ermeni çetelerinin peşinden kovalaya kovalaya Uluşiran'a doğru yola çıktık. Bu arada bizlere ihtiyat tayını diye üçer kilo peksimet verdiler. Biz bu peksimetleri de hemen bitirdik. Uluşiran'a varmaya ikiyüz adım kala soğuktan bayılmışım. Sandıklı'lı Hasan Onbaşı beni bir hayvanın sırtında iki tüfek arasına yükleyerek köye kadar getirmiş. Bir ateş yakıp onun yanına koymuşlar. Ayıldığımda deli gibi olduğumu hatırlıyorum. Nice sonra kendime geldim. Benim gibi hasta olanlar köyde kaldılar. Diğer askerler Kelkit'e doğru Ermeni çetelerinin peşinden gittiler.

Orada kalan hastaların en büyük derdi ekmek bulmaktı. Sağda solda yiyecek arıyorduk. Kaç gün geçti hatırlayamıyorum, Kelkit'e giden or-

Levent Şahverdi Arşivi

dudan bize hayvan gönderildi. Köyde kalan diğer hastalarla birlikte hayvanlara binerek Kelkit'teki kıtamıza yetiştik.

Buradan Köseköy'e vardık. Burası büyük bir yerdi. Ruslar karargah olarak burasını kullanıyorlarmış. Ruslar'ın erzak depoları buradaymış. Buradan ayrılırken bütün erzakları ateşlemişler. Biz ateşlenmiş erzaklar arasından bulabildiğimiz yiyecekleri ayırıp yedik. Ruslar'ın yanlarına almadıkları ama bize de bırakmamak için yakıp kül ettikleri erzakların arasından yiyecek aramak, bulduğumuz yarı kömürleşmiş erzakı yemek bize üzüntü veriyordu ama yaşamak için bunu yapmaya mecburduk.

Köseköy'den Bayburt'a doğru hareket ettik. Burada da büyük bir şeker mağazasını ateşlemişler. Yanan şekerler her tarafa akmış. Katran haline gelen bu şekerler de bizim askerler için bir ziyafet oldu. Bayburt'ta fazla kalamadık. Ruslar'ın boşalttığı bir köye geldik. Köyü aramaya başladık. Burada terkedilmiş evlerde şeker, un, buğday gibi pek çok erzak bulduk. Burada artık açlık diye bir şey kalmadı. Kocaman kocaman tayınlar verilmeye başlandı. Askerin karnı ilk defa tam olarak doydu.

Bir gün beni taburun sucusunun başına verdiler, su bulmaya gönderdiler. Bir sazlık yere gittik. Su bulmak ne mümkün. Her taraf donmuş. Sazlığın neresine gidersek gidelim buz. Uzun zaman aramamıza rağmen suyu bulamadan kaplarımız bomboş geri döndük. Neyse ki biz dönene kadar diğer arkadaşlar suyu bulmuşlar. Karavanaları hazırlamışlar. Biz de yedik ama benim ayaklarım başladı zonklamaya. Ağrı dayanılmaz bir hal aldı. Çoraplarımı çıkarınca parmaklarımın etleri çoraplarıma yapışmış bir halde elime geldi. Suyu ararken ayaklarım da donmuş.

Kıtaatın doktoru, "sen artık askerlik yapamazsın" dedi. Ben "aman doktor bey beni geri gönderme, ayaklarımın tabanlarına basarak da olsa kıtaata uyarım" desem de bu ayaklarla yürüyemez, verilen görevleri yapamazsın diye beni geriye sevk yazdılar.

Ben kıtaattan ayrılırken daha önce verilen üç günlük tayını geri istediler. Bütün kıtaat bu tayınları aldıkları gün bitirmişlerdi. Benim ta-

Levent Şahverdi Arşivi

yınımın da diğerlerininki gibi bittiğini söyleyince kızdılar. Kıtaattan ayrıldım. Ağlaya ağlaya Bayburt'a doğru yola çıktım. Bir yandan ayaklarımın acısı, bir yandan askerden çürüğe çıkarılmanın verdiği eziklikle ayak tabanlarıma basa basa yürümeye çalışıyordum.

Bu şekilde Bayburt'taki birliğe geri döndüm. Burada evvelden hamam olarak kullanılan ama harabeye dönmüş çatısı kalmamış bir yerde kalıyorduk. O soğukta burada kalmak gerçekten çok zordu. Bir yandan da açlık ve sefalet kol geziyordu. Ruslar'ın bıraktıkları artıklardan yiyecek bulmak için çöplükleri bile karıştırıyorduk. O kadar ki bulduğumuz eti yenmiş sadece kafaları kalmış balıklar ile artıkların arasından çıkan ufak peksimet parçaları bile bizim için yemek oluyordu. Bunları paylaşabilmek için asker arasında kavgalar çıkıyordu.

Bir gün arkadaşların elinde turşu gördüm. Ellerine bir sürü turşu almışlar iştahla yiyorlardı. Aç insanlar için turşunun tek bir anlamı vardı: Ziyafet. Hemen nereden aldıklarını sordum. Bana da yerini gösterdiler. Bir binanın bodrumunda büyük fıçılar içinde turşu bulmuşlar. Hava kararmış olmasına rağmen ben de bu binaya turşu almaya gittim. Karanlıktan merdivenleri tam olarak göremiyordum. Buzlu merdivenlerden birden ayağım kaydı ve yukardan bodruma düştüm. Çenem ve kollarım yaralandı. Orada yaralı yatarken bir asker daha benim gibi düştü. O daha fazla yaralandı. "Cankurtaran yok mu?" diye bağırıyordu. Yanıma gelmesini söyledim. İkimiz birden orada bulduğumuz otların içinde sabaha kadar bekledik. Sabahleyin bizi buldular oradan dışarı çıkardılar. Daha sonra yine oraya gittim. Bu sefer gündüzdü. Sırt çantamın içine turşuları doldurdum.

Askerlik yapamayacağım için ben memleketime doğru yürümeye devam ettim. O yara bere içinde tabanlarıma basa basa önce Merzifon'a sonra da köye geldim.

Bu anılar bize tarih kitaplarında anlatılmayan, ya da basit bir ayrıntıymış gibi gösterilen açlığın, soğuğun ve her türlü imkansızlığın Kafkas Cephesi'nde düşmandan daha tehlikeli olduğunu, zayiatların açlık ve soğuk

Levent Şahverdi Arşivi

nedeniyle verildiğini göstermektedir. Ruslar'ın yerlerine Ermeni çetelerini bırakarak çekilmesiyle karşısında savaşacak ciddi bir düşman bulamayan Türk askeri soğuktan donarak ya da yaralanarak büyük kayıplar vermiştir.

Anıların bu bölümünde Ermeni çetelerinin yaptıkları mezalim de canlı bir şahidin ağzından bütün çıplaklığıyla ortaya konmaktadır. Bütün eli silah tutan erkekleri askere alınan Müslüman Türk köylerinde hayatlarını sürdürmeye çalışan insanları, kadın, erkek, çocuk, yaşlı demeden katleden yaşadıkları yerlerde taş üstünde taş bırakmayan Ermeni çetelerinin vahşetleri burada bir daha gözler önüne serilmiştir.

Kurtuluş Savaşı: Kuvayı Milliye Dönemi

Eldivan'lı Ecir Uşa'lardan Mehmet köyüne döndükten sonra iyileşir. Bu arada Kurtuluş Savaşı başlamıştır. O da vatana olan can borcunu ödemek için cepheye koşar. Artık adı Mehmet Çavuş'tur. Çavuş rütbesiyle ilk savaş anıları Kuva-ı Millîye üzerinedir. Mehmet Çavuş Kurtuluş Savaşı anılarını şöyle anlatır:

Beni Adapazarı'na gönderdiler. Adapazarı'nda yeni bölüğüme gittim teslim oldum. Makineli tüfek bölüğüne düştüm. Burada beni çavuş yapmak istediller. Ben istemedim. Çavuşluk yapamam dedim. Ama benim vaziyetimden acemi olmadığımı anladılar. Yedi Çavuşları varmış, sen karavanaya gitmeyeceksin, çavuş nöbeti tutaacaksın dediler. Ben erim, çavuşluktan anlamam diye direttim. Komutan sen çavuşluk yapcaksın dedi ve beni çavuşluğu kabul edene kadar üç gün hapis yatırdı. Sonunda çavuşluğu kabul ettim, hem makineli tüfeğin başına geçtim, hem de çavuş nöbeti tutmaya başladım.

Adapazarı'ndan Sapanca'ya geçtik. Burada bir müddet durduk. Bizim Yavuz gemisinden üzerimize top ateşi başladı. Padişah askeri, İngiliz, Yunan bir olmuş Yavuz gemisini de aralarına almışlar bizi bombardımana

Levent Şahverdi Arşivi

tutuyorlardı. Bu saldırı karşısında oradaki bütün tesisleri, dokuma fabrikası da dahil olmak üzere boşaltarak geri çekilmek zorunda kaldık. Bize en çok dokunan, Müslüman Türklerin de vatanı işgal eden İngiliz ve Yunanla birlik olmaları ve bize ateş etmeleriydi. Oradan Adapazarı dağlarına çekildik. Ama denizdeki gemiler, büyük aynalarını tuttukları vakit dağlar taşlar aydınlanıyor, bize hareket alanı bırakmıyordu. Bu nedenle oralarda tutunamadık. Pazarcık dağlarına çekildik. Kazancı Bayırı ve Alemdağı'nda Yunanla bir harbe daha girdik. Yanına padişah askerini ve İngiliz'i alan Yunan'la burada baş edemedik. Geri çekilmek zorunda kaldık. Bu bana çok zor geldi. Aklımızdan çıkmaz ama ne yapalım. Gücümüz yetmedi. Az geldik. Eğer bütün Türkler hepimiz bir araya gelebilseydik, Yunan İzmir'den bu tarafa bir adım bile geçemezdi. Çerkez'i bir yana çekti. Çapanlar bir yana çekti. başıbozuklar bir yana çekti. Padişahın askeri bir yana çekti. Bunların hepsiyle de harp ettik. Kemal Paşa bir yandan Yunan'la, bir yandan içimizdeki karışıklıklarla mücadele etti. Eğer o olmasaydı bu savaşı kazanamazdık.

Bu arada bir de Çerkez Ethem meselesi çıkmıştı. Bu Çerkez Ethem'in kuvvetleri, genellikle Çerkezler'den meydana geliyordu. Bunlara önceleri siz çete olun demişler. Bunlar da çete kurup Yunan karakollarını basmışlar. Ama bu çete etraftaki köylere, şehirlere baskın yapıp halka eziyet etmeye başlamıştı. Emir dinlemez olmuştu. Bunun üzerine Kemal Paşa, Çerkez Ethem'e "Ethem Bey gel sen bu çete işini bırak, nereye istersen kumandan ol. Nizami asker ol dedi". Ethem Bey bunu kabul etmedi.

Ethem Bey, nizami olmayı kabul etmeyince bizim 11. Fırkaya emir verdiler, bu Ethem Bey'in peşine bizi göndediler. Orası burası derken Kütahya dağlarında yetiştik. Biz yetişince Ethem Bey askerine "Ben Yunan'a geçeceğim, siz teslim olun" demiş. Askeri bize teslim oldu. Kendisi Gediz'de Yunan'a geçti. O Yunan'a geçince bizi de geri çektiler. Konya Akşehir'e geldik.

Burada nöbet tutmaya başladık. Yamacımızdan bir ordu geleceği, çok hain ve acımasız olan bu ordnun askerlerinin gözü dönmüş caniler olduğu

Levent Şahverdi Arşivi

söyleniyordu. Bu gelenler askerin derisini yüzüyorlar, türlü türlü işkencelerle öldürüyorlar diye bize korku veriyorlardı. Ne yalan söyleyeyim korkuyla beklemeye başladık. Konya Akşehir'in kıblesinde avcı hattı tuttuk.

Beklemeye devam ederken yamacımızdan sesler gelmeye başladı. Avcı hattı teyakkuz durumuna geçti. Gelenler dörtyüz metre yaklaşınca bizim tüfeklere ateş emri verildi. Ateşle birlikte hepsi çil yavrusu gibi dağıldılar. Meğerse gelenler başıbozuk eşkıya çetesiymiş. Oralarda kol gezen isyancılarmış.

Sabahı orada yaptık. Akşehir'de yakalanan isyancı başıbozuklar mahkeme edilip idam edildiler. Bu isyancıları anlamak mümkün değil. Yunan'la bir olup Müslüman Türk askerine karşı koyuyorlardı. Ne büyük gaflet ve aldanmışlık.

Akşehir'deki durumu düzelttikten sonra Ilgın'a gittik. Ilgın'ı yüksekten gören bir yere geldiğimizde, akşam çatışmaya girdiğimiz başıbozukları gördük. Hepsi Ilgın'ın içine dolmuşlardı. Bizimle beraber dört sahra topu da gelmişti. Bunlara ateş emri verildi. Top ateşine tutulan başıbozuklar, batı tarafındaki dağa doğru kaçmaya başladılar. Süvariler önlerini çevirdi, geri döndürdü. Biz de Ilgın'a indik. Bu isyancılar Ilgın'da hükümeti dağıtmışlar, hapishaneyi boşaltmışlar, şube reisini kazığa oturtup işkenceyle öldürmüşler, Kemal Paşa'yı destekleyenleri katletmişlerdi. Bunlardan sağ kalanlar teslim alınıp hapsedildiler. Ben de hapishanede bunların başında nöbetçi oldum.

Asilere: "Biz de Türküz, biz de Müslüman'ız elhamdülillah. Niye bunu böyle yapıyorsunuz, biz de Anadoluluyuz, siz padişah askeri diyorsunuz ama, bizim çarpıştığımız Yunan askeri. Niye böyle yapıyorsunuz" dedim. Bu insanlar topraklarımızı işgal eden, insanlarımıza zulüm eden, kadınlarımıza tecvüz eden Yunan askerini halife-padişah askeri olarak kabul ediyorlar, bütün bunlara karşı koyan, vatanımızı kurtarmaya çalışan Mustafa Kemal'in askerlerini ise dinsizlikle ve isyanla suç-

Levent Şahverdi Arşivi

layarak Yunan'la bir oluyorlardı. Halife-padişah da bu isyancıları İngiliz altınları ve silahlarıyla destekliyordu.

Mahkeme sonucu bu isyancıların da bir çoğu idamla cezalandırıldılar.

Buradan çıktaktan sonra doğruca İnönü'ne hareket ettik.

İnönü Savaşları

Bin türlü yokluklar arasında mücadele veriyorduk. Aç, susuz kalıyorduk ama Yunan'ın Müslümanlar'a yaptığı zulümleri duyunca bu zorlukları gözümüz görmüyordu. İyice bunalan Sekizinci Fırka'ya yardım etmek üzere görevlendirildik. Fırkaya varır varmaz biz de silahlı mücadeleye başladık. Ben makineli tüfek kullanıyordum. İkindi güneşinin bizim önümüzden, düşmanın arkasından gelmesi ve gözlerimizi alması nedeniyle rahat hareket edemedik. Çok zayiat verdik. Bu zayiat ve yorgunluk nedeniyle cephede dayanamadık, geri çekilmek zorunda kaldık. Bu çekilme sırasında da çok zayiat verdik. Burada şehit olan arkadaşlarımıza Allah'tan gani gani rahmet diliyorum.

Yokluk devam ediyordu. Bütün tabur adına 60 tayın ancak veriliyordu. Bu yiyecekten bize ancak kırıntıları kalıyordu. Cepheden ayrılıp yiyecek bir şeyler bulmak da imkansızdı. Asker, Yunan'ın yanında açlıkla da mücadele etmek zorundaydı. Yeniden toparlanıp Yunan üzerine saldırdık. Bu sefer Yunan geri çekilmek zorunda kaldı. Bulunduğumuz yeri tellerle çevirdik. Kuvvetli istihkamlar yaptık. Yunan tekrar saldırdı ama başarılı olamadı.

Aradan epeyce bir zaman geçti. Yunan tekrar saldırdı, bu sefer bizi bulunduğumuz istihkamlardan sökmeyi başardı. Yunan topçu ateşi başladığında çadırların yanındaydım. Topçu ateşiyle ortalık toz dumana büründü. Kullandığım makineli tüfeğin bulunduğu istihkamı bulamadım. II.

Levent Şahverdi Arşivi

Taburun istihkamına kendimi atmışım. Buradan bir top mermisiyle dışarı fırladığımı hatırlıyorum, kolum, bacağım koptu sandım. Bir müddet süründüm baktım yaram yok. Oradan yaralanmadan çıktığıma hala inanamıyorum. Tekrar II. Taburun istihkamına döndüm oradan da bizim taburun istihkamına makineli tüfeğimin yanına geldim.

Bu sırada cephe sükut etmişti. Ben yanımdaki Ali Çavuş'a seslendim. "Bölükle irtibat var mı?" Cevap "Yok". "II. Taburla irtibat var mı?" Cevap "Yok". "I. Taburla irtibat var mı?" Cevap "Yok". Eyvah dedim biz esir olmuşuz.

Orada hiçbir yerle irtibat sağlayamadan cephanemiz bitene kadar geceli gündüzlü ateş ettik. Yanımızda makineli tüfek mermilerinin binlerce boş kovanı dağ gibi yığıldı. Bu arada Yunan bizim çevremizi sardı. Üç kişi bu çemberin içinde kalmıştık. Yunan'ın bizi katledeceği meydandaydı. Daha 18-19 sandık makineli tüfek şeridimiz kalmıştı. Makineliyi istihkamdan çıkardım. Taşköprülü Şavgı şeridi verdi, ben de 19 şeridin hepsini bitirinceye kadar bize 150-200 metre kadar yaklaşan düşmanın üzerine boşalttım. Bu ateşle Yunan askerini ekin biçer gibi biçtik. Eskişehir tarafından da bizim askerler bastırıyordu. Onlar bize doğru kaçıyor biz de gelenleri makineli ile biçiyorduk. Sonunda bizim tüfeğin cephanesi tükendi.

Cephanemiz kalmayınca, yanımdakilere makineli ile taradığımız taraftan kaçmamız gerektiğini söyledim. O tarafta Yunan'ı bitirmiştik. Diğer taraflara gidersek düşmanın kucağına düşecektik.

Ali Çavuş tüfeği aldı yürüdü. Taşköprülü Şavgı'da geri kalanları aldı yürüdü. Bana ise tüfeğin sehpası kalmıştı. Onu alayım derken istihkamın içine düşürdüm. Tekrar da alamadım. Ben de yürüdüm. Kaçarken arkadaşlardan daha ileriye düşmüşüm. Beni yanlarına çağırdılar daha sonra aşağıdan dolaşarak geride bekleyen Türk alayına ulaştık.

Alay kumandanı biz yaklaşırken dürbünle seyrediyormuş. Doğruca onun yanına gittik, bizim künyemizi aldılar, artık burada görev yapmaya başladık.

Levent Şahverdi Arşivi

Sakarya Savaşı

Alayımız Sakarya'ya doğru çekildi. Sakarya Harbi'nde çok zahmetli, çok çileli, çok eziyetli günler geçirdik. Arkamız ırmak, önümüz düşman gidecek yer yok. Polatlı Beştepelerde beş gün geceli gündüzlü harp ettik. Harp sırasında açlık aklımıza bile gelmiyordu ama susuzluktan dillerimiz şişmişti. Orada bizim fırka başka bir müfrezeye cepheyi teslim etti. Biz de umum cephe ihtiyatı olduk.

Yunan Haymana'ya doğru yürüdü. Biz de ihtiyat olarak Haymana'ya cepheye vardık. Burada Mangal Tepesi denen tepeye akşam, gece, gündüz demeden, patika yollardan, çalıların arasından dolana dolana çıktık. Burada süngü harbine girdik. Ben zannettim ki biz bozulduk. Geri çekileceğiz. Meğer Yunan bizden önce pes etmiş, biz geri çekilmeyi düşünürken o kaçmaya başladı. Bunun üzerine arkalarına düştük. Yunan kaçtı biz kovaladık, Yunan kaçtı biz kovaladık. Yunan'ı böyle kovalamanın zevkine ilk defa burada vardım. Çay İstasyonu'na kadar gittik, buraya Ali İhsan Paşa geldi. Bizi teftiş etti, kahramanlığımızı övdü ve burada istirahaat etmemizi emretti. Biz orada dinlenirken yeni bir emre kadar hiç harp yok dediler.

Büyük Taarruz

Epeyce bir zaman geçti. Bu gün hücum var dediler. Bizi Yunan'ın tel örgülerinin dibine kadar soktular. Arkamızdaki tepelerdeki topçular ateş emri verilir verilmez bir ateşe başladılar ki, gavur silah bile atamadan sükut etti.

Düşmanla bizim aramızda topçu ateşinin meydana getirdiği toz duman ve ateş yüzünden biz de ateş edemiyorduk. Topçu ateşi biter bitmez Yunan'ın peşine düştük. Ali İhsan Paşa'nın süvarileri hücum emri verilir verilmez Yunan'ın arkasına dolanıp Dumlupınar hattını tutmuşlar. Yunan kuvvetleri Dumlupınar'dan gitmek istedi. Fakat Ali İhsan Paşa'nın kuvvetleri buna fırsat vermedi, biz de Çalköy'deki dağa çıkmıştık. Dum-

Levent Şahverdi Arşivi

lupınar'dan geçemeyen Yunan bizim tarafa gelince öğleden yatsıya kadar yan ateşine tuttuk. Sürekli ateş ettik, yatsı vakti yaklaşırken cepheler sükut etsin emri geldi. Gideceği yeri kalmayan ve büyük kayıp veren Yunan'ı Çalköyü'nde, Tavşancık Dağları'nda esir aldık. Yunan'dan bir sürü ganimet kalmıştı, ama o sıcakta ufacık bir ağırlık bile bir ton yük gibi geliyordu. Hiç bir şey alamadık, aldıklarımızı da taşıyamadık, yolda bırakmak zorunda kaldık.

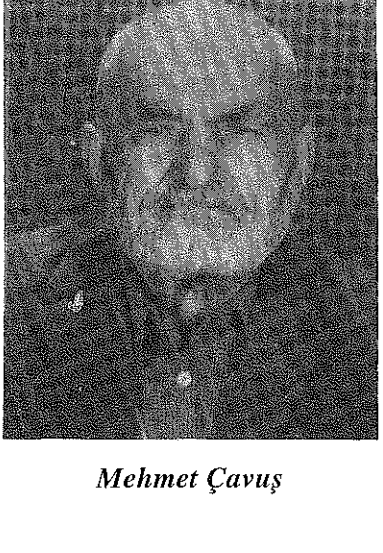
Bir gün istirahat ettikten sonra silahlarımızı yüklendik geceleyin Manisa'ya doğru yola koyulduk. Bütün yollar insan cesedi ile doluydu. Geceleyin bu ölülerin üzerine basa basa yürüyorduk, bunların Türk şehitleri mi, Yunan ölüleri mi olduğunu anlamak mümkün değildi. Gün ışımadan Manisa'ya vardık. Buraya girince sağa ayrılan bir yol vardı, bizi o yola çektiler. Soma ve Ayvalık'a doğru gitmeye başladık. Oralarda bulunan ve Müslüman halka eziyet etmeğe devam eden yerli Rumlar'ın hareketlerine mani olmakla görevlendirilmişiz. Biz bu görevi yapmaya giderken İzmir'e giren Sekizinci Fırka ile yer değiştirdik ve bu görevi onlara devrettik. Oradan Geyikli'ye geldik. O kışı Geyikli'de geçirdik. Yaz gelince de tezkere aldık köyüme döndüm.

Değerlendirme

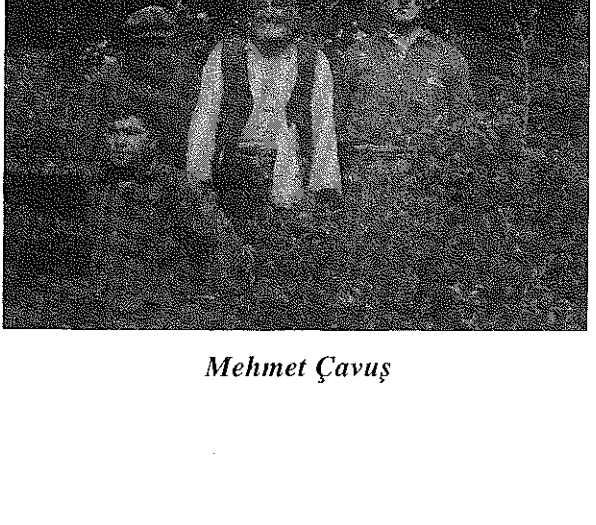
Mehmet Çavuş'un anıları bize o dönemin şartlarını olduğu gibi yansıtmaktadır. Sonradan tarihi çarpıtmaya çalışanlara en iyi cevap bu gibi gazilerimizin anıları olacaktır. Kurtuluş Savaşı'nda hiçbir ihtiyaçları karşılanmadan günlerce aç, susuz kaharamanca mücadele eden bu Türk evlatlarının karşısına, tam teşekküllü ve her türlü ihtiyacı karşılanmış bir Yunan ordusu çıkmış; bu yetmemiş Padişah askeri bir yandan, Osmanlı donanması bir yandan, İngiliz donanması bir yandan, ayaklanma çıkaran asiler diğer yandan bu kahramanlara karşı koymuş ancak Büyük Atatürk'ün üstün zekası ve büyük komutanlık meziyetleri ile bu savaştan başarı ile çıkılabilmiştir.

Büyük Atatürk'ümüzün ve Mehmet Çavuş gibi kahraman gazi ve şehitlerimin aziz hatıraları karşısında hürmetle eğiliyoruz, onlar hep bizlerle yaşayacaklardır.

Levent Şahverdi Arşivi



Mehmet Çavuş



Mehmet Çavuş

Levent Şahverdi Arşivi

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ

İLİ: ÇANKIRI — İLÇESİ: Eldivan — Mahalle/~~Köyü~~: Cami — Cilt No.: 001-02 — Sayfa No.: 30 — Kütük Sıra No.: 34

Sıra	Birey Sıra No.	Cinsiyeti	Yakınlık Derecesi	T.C. Kimlik No.	Adı Soyadı	Baba Adı	Ana Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Medeni Hali / Dini	Tescil Nedeni ve Tarihi	Olaylar ve Tarihler
1	3	E	Kendi		Mehmet Çeviren	Mehmet	Fatma	Dümeli -1313	Dul / İs.		Ölüm : 23-10-1979 Evlenme : Boşanma :
											Ölüm : Evlenme : Boşanma :

AÇIKLAMALAR : (Bu bölüm yeterli olmadığı takdirde, formun arka yüzü kullanılabilir.)

1. ( ) kişinin kaydı kütüğüne uygundur.
2. İşbu nüfus kayıt örneği Çankırı Ar.Sk. Bşk. ibraz edilmek üzere düzenlenmiş olup, başka amaçla kullanılmaz.

Paraf

Yetkilinin Adı, Soyadı, Ünvanı, Tarih

16.05.1994

Talip KOŞAK
Nüfus Müdürü

İmza

Mühür

Levent Sahverdi Arşivi

TÜRK DOSTU EDWARD TAŞÇI'NIN "BİR AMERİKALININ TÜRKİYE SEVGİSİ SERGİSİ"

Uzman Neşe ÇETİNOĞLU*

Edward Taşçı 1920'li yıllarda Türkiye'den Amerika'ya göç eden Ermeni asıllı bir ailenin çocuğudur. 1932 yılında Amerika'da doğmuştur. Doğumundan itibaren Türkçe ve Ermenice konuşulan ve Türk müziği dinlenen bir ortamda büyümüştür. Kendisi Türk dostudur. Bu nedenle de bugüne kadar Türkiye ile bağlarını koparmamıştır. Türkiye ve Türk milleti için olumlu girişimlerde bulunmuş ve bulunmaktadır. Ayrıca Türk ve Türkiye düşmanı fanatik çevrelerin yürüttüğü propagandaya karşı da aktif mücadele vermiştir.

Edward Taşcı'nın 18-24 Ağustos 1998 tarihinde Ankara'da T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane'de ve 10-16 Mart 1999 tarihinde İstanbul'da Atatürk Kültür Merkezi'nde düzenlenen ve kişisel kolleksiyonundaki belgelerden oluşan "Bir Amerikalının Türkiye Sevgisi Sergisi" Atatürk Araştırma Merkezi personellerinden Merkez Sekreteri Dr. Hüsmettin Yıldırım, Şube Müdürü Sevim Gökçe, Uzman Neşe Çetinoğlu tarafından gezilmiş ve Bilgisayar İşletmeni Yavuz Ünal tarafından hem video çekimi hem de fotoğraf çekimi yapılmıştır. Edward Taşçı bu sergide yer alan kişisel kolleksiyonundan uzun uzun bahsetmiştir. Sergi'den alınan bazı fotoğraflar arkada sunulmuştur.

Edward Taşçı sergiyi gezerken bir yandan kişisel kolleksiyonundaki belgeleri bir bir anlatmış, tek amacının Türkiye'nin gerçek tarihini, zengin kültürünü ve bilhassa Türk-Ermeni münasebetlerini ve altı yüz yıl mevcut

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı.

Levent Şahverdi Arşivi

kardeşliği anlatmak olduğunu her platformda dile getirdiğini belirtmiştir. Taşçı, Ermeni soykırımı iddialarıyla Türkiye'nin suçlu gibi gösterilmesinin büyük haksızlık olduğunu, böyle bir soykırımın olmadığını özellikle Amerikan kamuoyuna, hükümetine, basın ve yayın organlarına ve sayısız kuruluşlara anlatmaktır.

Edward Taşçı 9 yıla yakın bir süredir Amerika'da Türk-Amerikan Dernekleri Federasyonu'nun Halkla İlişkiler Müdürlüğü görevini sürdürmektedir. Azerbaycan, Kıbrıs, Kırım, Bulgaristan ve Almanya Türkleri, Türk Cumhuriyetleri ve bölücü terör konularında Türk tarafının haklılığını Amerika'ya anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca, Türk-Ermeni tarihi ve ilişkileri konularında çalışmalar yapmaktadır. Ve seksen yıldan beri bugüne kadar devam eden, Türk milletine karşı duyulan kine karşı mücadelesini sürdürmektedir.

Edward Taşçı'nın Türkler İçin Yaptığı Çalışmalar

1) 16 yaşında Türkçe şarkılar söyleyen "Ortadoğu" isimli bir koro kurmuştur.

2) Türkler'in aleyhinde çıkmış olan yazı, reklâm ve konuşmalara Türk'ün haklı cevabını veren binlerce mektup yazmıştır.

3) 1983 yılında yapılan Ermeni terörizmini telin eden yürüyüşü organize etmiştir.

4) Türkler'e karşı Ermeniler'in 80 yıldan beri yüreklerinde taşıdıkları kin ve özellikle de iftiraların tamamıyla yanlış olduğunu Amerika'nın önde gelen Harward ve Yale gibi üniversitelerinde yaptığı konuşmalarda dile getirmiştir.

5) Amerikan Kore gazilerinin Türklerle dostça temaslarını gerçekleştirmiştir.

6) Edward Taşçı'nın girişimiyle Amerika'nın New York şehrinde arabaların park yasağı Kurban ve Ramazan bayramlarında üçer gün iptal edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

7) Amerika New Jersey Eyaleti Senato Eğitim Komisyonu'nun liselerde sözde "Ermeni Soykırımı" tarihini ders kitaplarında bulundurma tasarısı Edward Taşçı'nın senatörlerle yaptığı uzun ve ateşli konuşmalar neticesinde reddedilmiştir.

Türkiye Türkleri ve dünyadaki tüm Türkler için yıllardır çalışan ve elle tutulur başarılar sağlayan Edward Taşçı'nın Türkiye'ye gelmesindeki amaç ailesinden kalan bütün hatıra ve belgeleri, yıllardır topladığı sanat eserlerini sergilemektir.

Edward Taşçı'nın kişisel kolleksiyonundaki belgelerden oluşan "Bir Amerikalının Türkiye Sevgisi Sergisi" yoğun bir ilgi görmüş ayrıca, güzel izlenimler bırakmıştır. Edward Taşçı bu belgeleri sergiledikten sonra T.C. Kültür Bakanlığı'na bağışlamıştır.

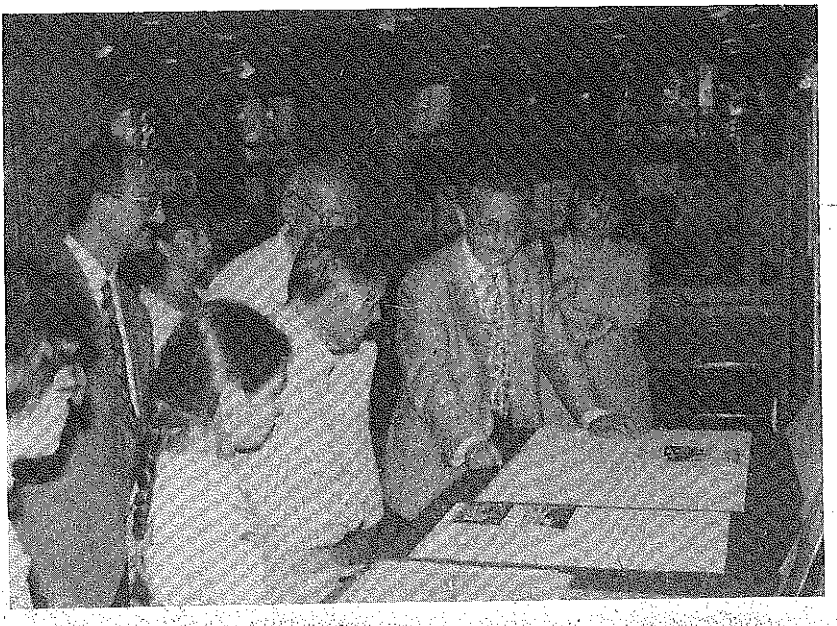
Levent Şahverdi Arşivi

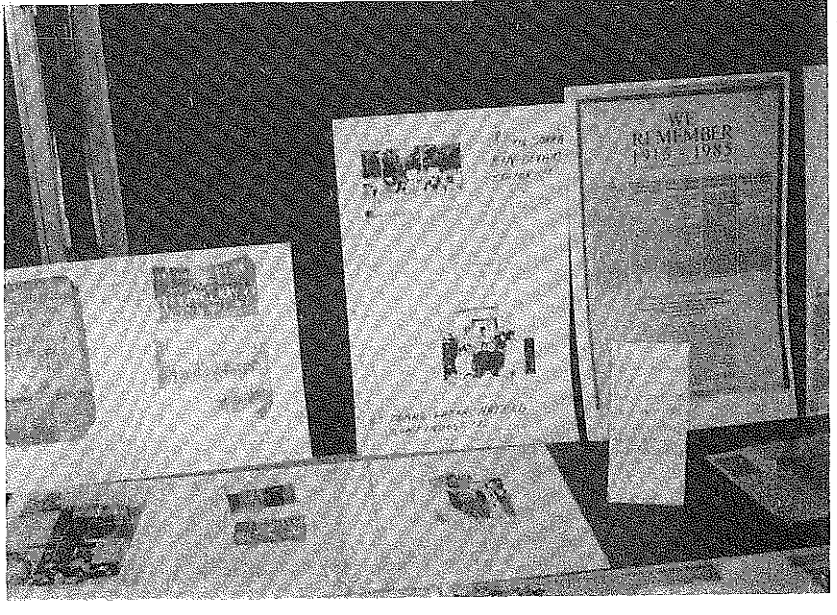
BİR AMERİKALININ TÜRKİYE SEVGİSİ SERGİSİ'NDEN FOTOĞRAFLAR



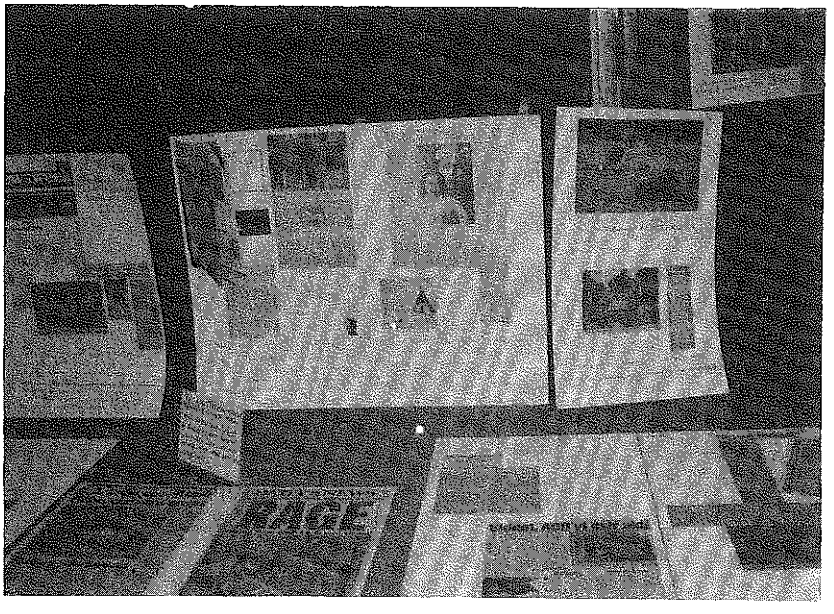
Edward Taşçı

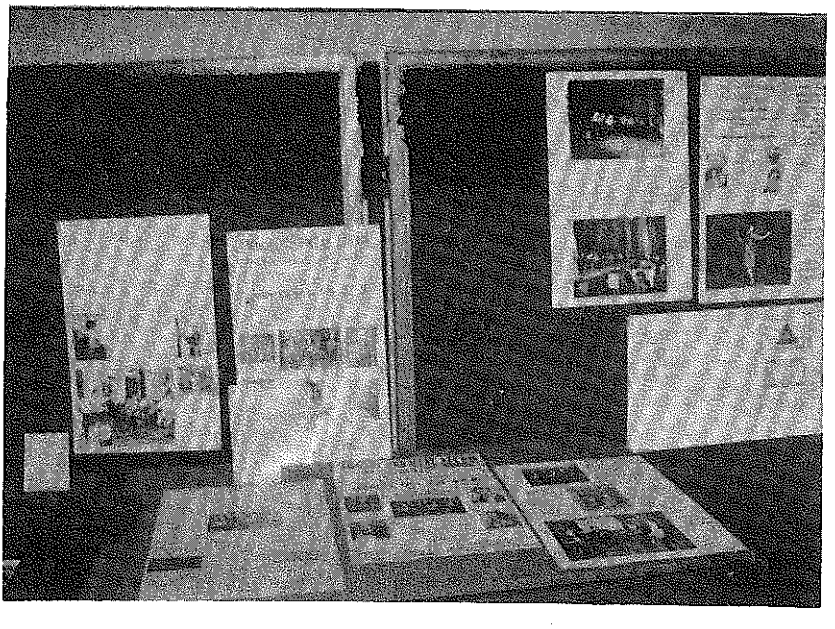
Levent Şahverdi Arşivi



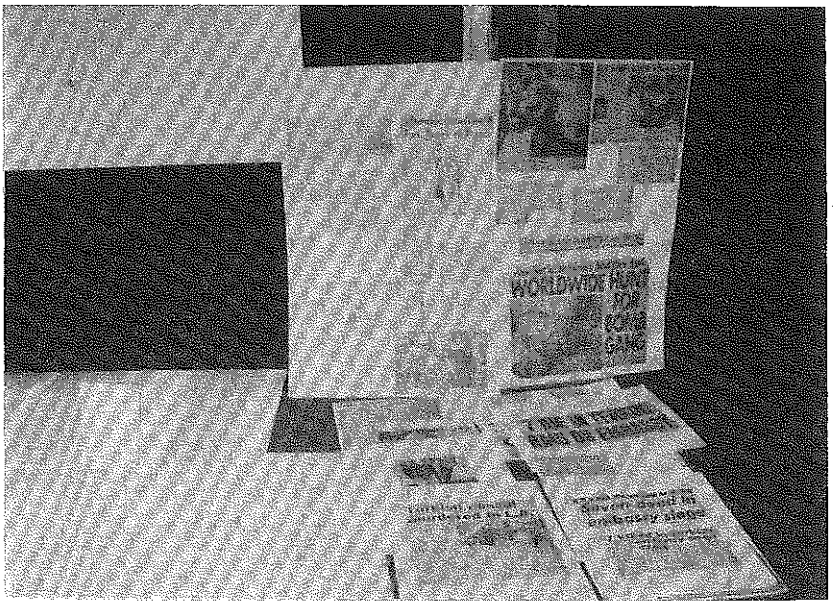


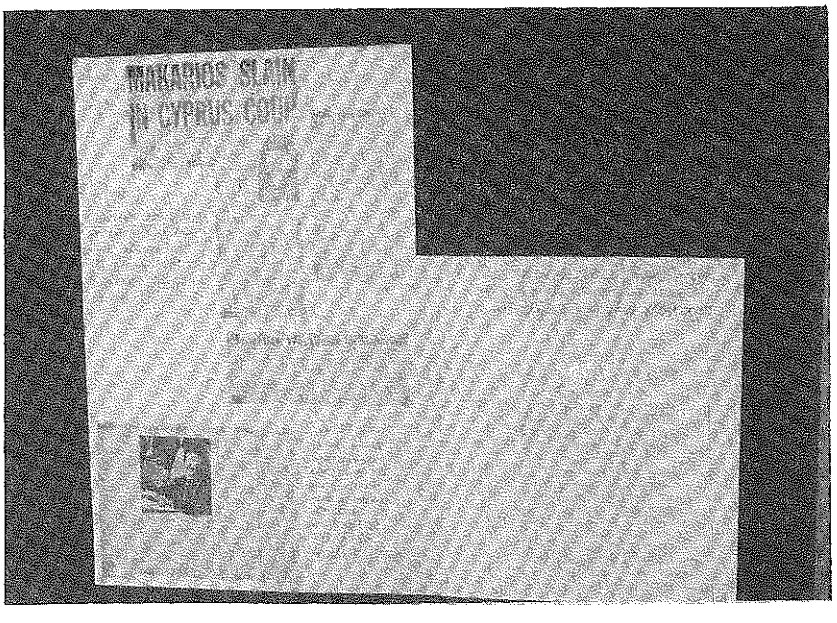
Levent Şahverdi Arşivi



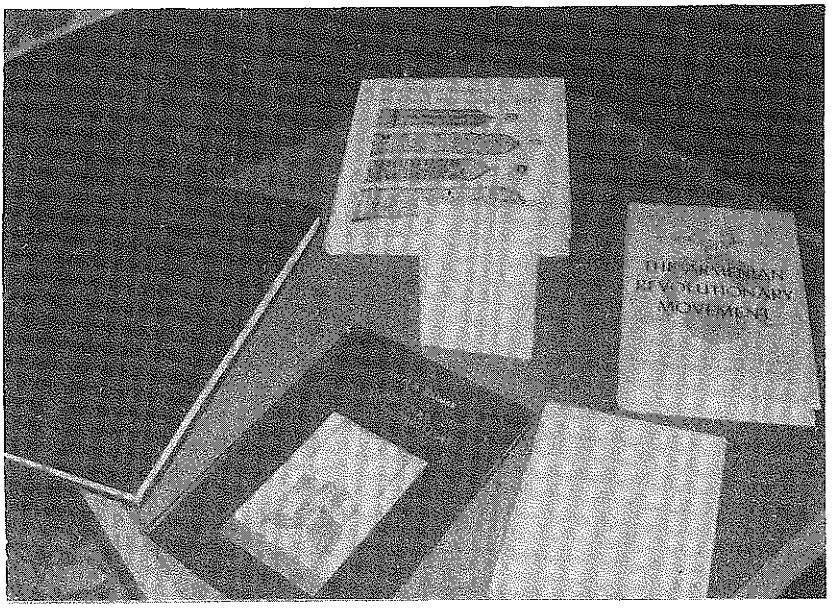


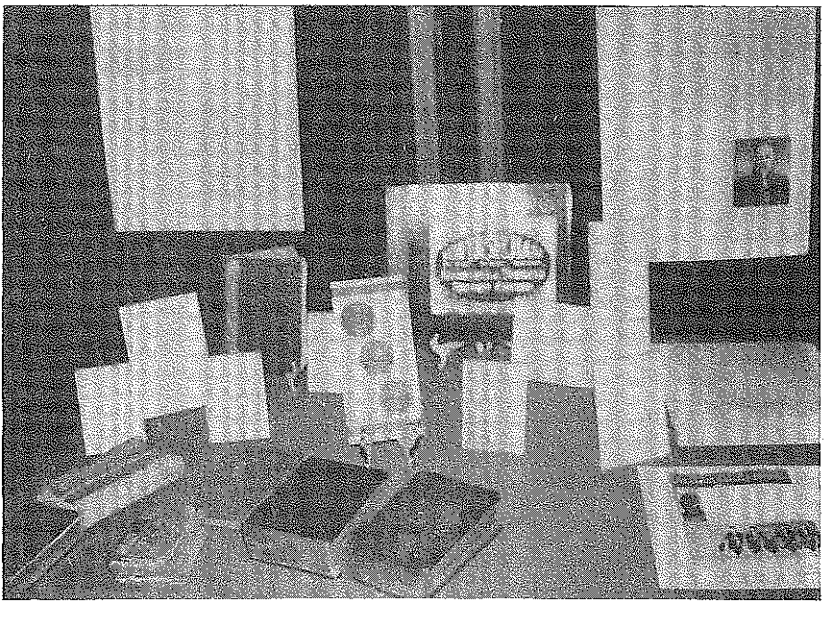
Levent Şahverdi Arşivi



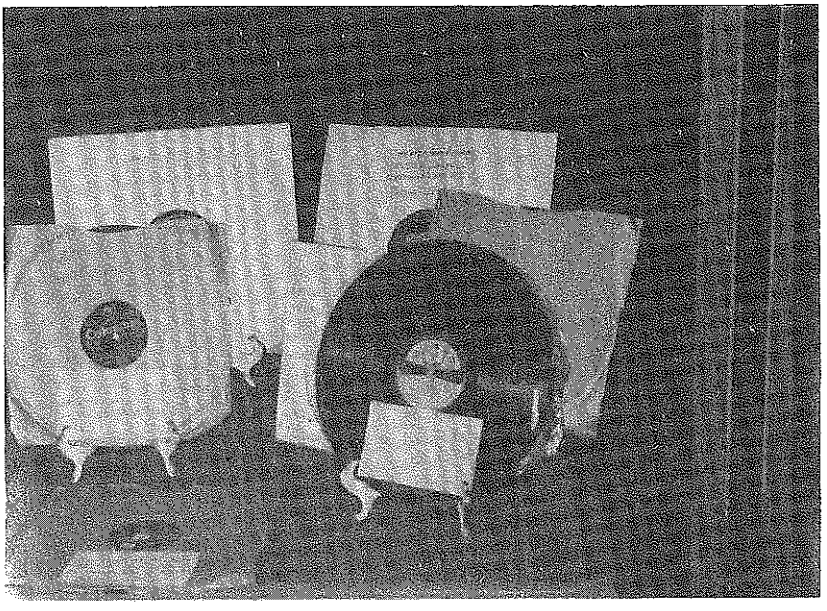


Levent Şahverdi Arşivi





Levent Şahverdi Arşivi





Levent Şahverdi Arşivi





Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'TEN BİR AMERİKALI ÇOCUĞA

(Curtis La France)

Uzm. Yrd. Berna TÜRKDOĞAN*

Çocuk sevgisini ve çocuklara verdiği değeri her fırsatta belirten Atatürk, *"çocukluk ne güzel, çocuklar ne sevimli, ne tatlı yaratıklar değil mi? En çok hoşuma giden halleri nedir bilir misiniz? Riyakârlık bilmemeleri, bütün istek ve duygularını, içlerinden geldiği gibi, açıklamaları..."* diyerek onların temiz ve samimi duygularına inancını belirtmiştir. Sevgisini de uygulamaya koymak amacıyla yaptıklarının başında; Ülkü'yü evlat edinmesi, Diyarbakır'lı Abdürrahim (Tunçok)'un İstanbul'daki eğitimini üstlenmesi ve en anlamlısı da 23 Nisan Çocuk Bayramı'nı ilan etmesi gelir.

Atatürk, hangi yaştan ve milletten olursa olsun çocukları önemsemiş, onların dinlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Atatürk'teki çocuk sevgisini ve çocuklara verdiği önemi hepimiz biliyoruz. Kendisi bu konuda şunları söylemiştir.

"Çoğu ailelerde öteden beri çok kötü bir alışkanlık var; çocuklarını söyletmez ve dinlemezler. Zavallılar lafa karışınca "Sen büyüklerin konuşmasına karışma" der, sustururlar. Ne kadar yanlış, hatta zararlı bir hareket...Halbuki tam tersine, çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi, ifade etmeye teşvik etmelidir; böylece hem hatalarını düzeltmeye imkan bulunur, hem de ileride yalancı ve

* ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ UZMAN YARDIMCISI

Levent Şahverdi Arşivi

riyakâr olmalarının önüne geçilmiş olur. Kısacası çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimi düşüncelerine, saygı beslemeye, alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde; yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışılmalıdır. Bence bunlar, çocuk terbiyesinde, ana kucağından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır. Ancak bu suretledir ki, çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaş ve mükemmel birer insan olurlar".[1]

Sosyal hayatın kaynağının aile olduğunu ifade eden Mustafa Kemal Atatürk, evlilik kurumunun gerekliliğini belirtirken bu konuda kendisinin başarılı olamadığını, bunun kendisine uygun olmadığını ancak, çocuk sevgisinin her insan için bir ihtiyaç olduğunu da kuvvetle hissetmiştir.

Ondaki bu sevgi ve ilginin ölçüsü sadece kendi milleti ile sınırlı kalmamıştır. Bunun da en güzel örneğini, ileride O'nu örnek alarak hayatında uygulamaya koyup, başarılı bir iş adamı olan, 10 yaşında iken Atatürk'e içten duygularla hiçbir formalite gözetmeksizin mektup yazıp kendisini daha çok tanımak isteyen Curtis La France adındaki Amerikalı çocuğa, halletmeğe çalıştığı iç ve dış olaylarla uğraşırken bile, 10 yaşındaki bir çocuğun mektubu mu cevaplandırılmış demeden, Türkler hakkında bu ufacık Amerikalının kafasında uyanan ilgiyi söndürmemek ve onun şahsında tüm Amerikalılara mesaj verme fırsatını kaçırmayarak göstermiştir. Amerikalı küçük çocukla Atatürk arasındaki bu samimi mektup arkadaşlığının eseri olan tarihi mektuplar, Amerika'daki birçok gazetede yayımlanmıştır.

Curtis La France, bugün adını taşıyan büyük bir ihracat firmasının müdürüdür. Yale Üniversitesini bitirdikten sonra Paris ve Prag Üniversitelerinde tahsiline devam etmiş ve II. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Amerika'ya dönerek Columbia Üniversitesi'nde doktorasını ta-

1 Hasan Rıza Soyak, **Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri**, 1965, s.79.

Levent Şahverdi Arşivi

mamlamıştır. Başarısının sırları arasında Atatürk'ten aldığı ilham da sezilmektedir.

Curtis La France, ABD'de yaşayan Saliha Sulander isimli vatandaşımızla tanışması üzerine gelişen olaylar neticesinde Cumhuriyetin ilanının 75. yıldönümü münasebetiyle Kültür Bakanımız İstemihan Talay'ın davetlisi olarak Ankara'ya gelmiştir. Saliha Hanım New York Başkonsolosluğu ile yaptığı görüşme neticesinde, La France'ın öyküsünü gündeme getirerek tarihi bu mektubun Anıtkabir'deki müzede yer almasını sağlamıştır.

La France'ın Atatürk'le yaptığı yazışma daha önce Hayat Mecmuasında 1959 yılında yayımlanmış ve 1973 yılında, 50. Yıl kutlamaları için davet etmeğe çalışan Amerikan Türk Derneği Başkanı Öz Bey kendisini 1974 senesinde buluyor. La France'ı bulamamaları üzerine bu fırsatı kaçırmıştır. Bu sene ülkemize 75. Yıldönümünde gelen Curtis La France Atatürk'ten gelen mektubu Anıtkabir'e hediye etmiştir.

Curtis La France, Saliha Hanımla tanışmasından sonra Türk Televizyonundan gelen muhabirlerle yaptığı görüşmede mektubu Anıtkabir'e hediye etmek istediğinden bahseder. Bunun üzerine yapılan girişimler sonucu, tarihi mektup artık Anıtkabir'deki yerini almıştır.

Curtis, Mustafa Kemal ve eşi ile ilgili makaleleri toplayıp, Türkiye ile ilgili haberleri yakından takip ederken, O'nu daha iyi tanımak amacıyla, hiçbir formaliteyi gözetmeden sevgiyle yazdığı mektubunda, Amerikan gençliğine nasıl bir tavsiyede bulunabileceğini sorar.

Şu anda 85 yaşında olan Curtis, Amerika'ya dönüşünde yaptığı röportajın "The Newport Daily News" gazetesinde yayımlanması üzerine, Saliha Sulander'in Merkezimize göndermiş olduğu gazete küpürüne dayanarak yaptığımız Türkçe çeviriyi siz okuyucularımızın da bilgisine sunmayı bir borç biliyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

12 Kasım 1998 tarihli "The Newport Daily News" adlı gazetede, Mustafa Kemal Atatürk'e 28 Ekim 1923 tarihinde mektup yazan Curtis La France'ın Cumhuriyet'in 75. Yıldönümünde Türkiye'ye gelip, mektubu Anıtkabir'e teslim etmesinden sonra, dönüşünde yapılan röportajın Türkçe çevirisini ve Atatürk'le yaptıkları yazışmanın metinlerini bulabilirsiniz.

"ÇOCUK, TARİHİ MEKTUBA SAHİP"[2]

75 yıl sonra, Newport'lu Curtis La France, ünlü lider Mustafa Kemal Atatürk'ten almış olduğu mektubu geri vermek üzere Türkiye'nin davetlisi olarak kızı ile birlikte Türkiye'yi ziyaret etti.

Joe Baker, Daily News Muhabiri'nin Haberi;

Curtis La France 10 yaşında iken okuduğu Saturday Evening Post gazetesindeki Türk lideri Mustafa Kemal hakkındaki yazıyı okuduğunda çok etkilenmişti.

1923 yılı idi ve Kemal, XIV'üncü yüzyıldan beri Türkiye'yi yöneten Osmanlı Sultanlarının elinden toprağını almış, kendi yolundaki engelleri kaldırmıştı.

Şimdi 85 yaşında olan NewPort'lu adam "Türkiye'de birçok şeyi değiştiren bu adamın kendini adamasına gizli bir hayranlık duymaktaydım" diyordu.

28 Ekim 1923'te, La France Kemal'e bir mektup yazdı ve Amerikalı çocuklara ne tavsiyede bulunabileceğini sordu. La France mektubu postaladıktan 2 gün sonra, Kemal, 600 yıllık Osmanlı Saltanatına son vererek, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin başkanı unvanını aldı.

Kemal'in efsanesi 15 yıllık görevinde devam etti. Diğer adıyla Ata-

2 12 Kasım 1998 tarihli "The Newport Daily News" gazete haberi

Levent Şahverdi Arşivi

türk veya Türklerin Babası, Arapça resmi alfabeyi Latin alfabesine çevirdi ve kadınlara oy kullanma hakkı verdi.

La France mektubu yazdıktan 2 hafta sonra, Türk liderinden Osmanlı Türkçesi ile ve daktilo edilmiş tercümesiyle, fotoğrafının olduğu kişisel bir cevap aldı.

La France, "sevindirici yanı, cevap vermesi idi" dedi.

Geçen ay, La France, Türk hükümetinin daveti ve masraflarının karşılanması ile, Cumhuriyet'in ilanının 75. Yıldönümü kutlamalarına katılmak üzere gelerek, başkent Ankara'daki müzeye mektubu teslim etti.

Geçen bahar Newport Protestan Kilisesinde, eşya satılan bir dükkanda bir Türk kadını ile tesadüf karşılaşmasından sonra La France'in gezisi gerçekleşti. La France Cumartesileri genellikle yaptığı gibi dükkanı gezerken, kadında dolaşıyordu. Türk olduğunu öğrendikten sonra, La France ona Kemal'den aldığı mektuptan bahsetti.

Kadın mektuptan New York elçiliğindeki bir Türk arkadaşına bahsetti, o da Ankara'daki Türk gazeteciye anlattı. Raportör La France'ı çağırdı ve Ankara'ya bir hikaye yazdı. La France'ın bildiği son şey, Türk Televizyonunun kapısında olduğu ve mektup üzerine bir hikaye yapmak idi. Ağustosta çekilen filmin parçası geçen Pazar akşamı yayında idi.

TV görüşmesi boyunca, La France mektubu, Kemal'e ayrılan odanın olduğu Türk müzesine bağışlamak istediğinden bahsetti. Türkiye Kültür Bakanı İstemihan Talay, La France'ı 75. Yıl kutlamaları için Türkiye'ye davet etti.

La France kızı ile birlikte İstanbul'u görmeye geldi ve Ankara'nın 50 mil dışında küçük bir belediye olan Polatlı'yı ziyaret etti. Ailesinin itfaiye arabası satışı işi için ithalat satış elemanı olarak çalışırken, 1960'ta Polatlı'ya itfaiye aracı satmıştı. Belediyeye geldi ve aracın kullanıldığını

Levent Şahverdi Arşivi

gördü. La France belediye başkanının da aralarında olduğu geniş bir maiyet ile karşılandı. Yaklaşık 40 yıl önce sattığı aracı gördü. "Bu çok duygulu bir andı" dedi.

Fakat asıl altı çizilmesi gereken an, müzedeki seremoni idi. Türk resmi görevlileri La France'a içinde Kemal'in bronz maskının da olduğu, Osmanlı vazosu ve bir Türk duvar halısından oluşan çeşitli hediyeler verdiler.

La France "gezinin en anlamlı kısmı bu idi" dedi.

La France'in Mektubuna Türk Cevabı

Mustafa Kemal Atatürk'ün Curtis La France'a yazdığı 11 Kasım 1923 tarihli metin. La France, mektubu yakın zamanda, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yıl kutlamaları dolayısıyla müzeye hediye etti.

Mektubunuzu aldım. Türk vatanı hakkındaki alaka ve temenniyatınıza teşekkür ederim. Arzunuz veçhile bir adet fotoğrafımı leffen gönderiyorum. Amerika'nın zeki ve çalışkan çocuklarına yegane tavsiyem; Türkler hakkında her işittiklerine hakikat nazariyle bakmayıp kan,tlarını mutlaka ilmi ve esaslı tetkikata istinat ettirmeğe bilhassa atfı ehemmiyet eylemeleridir. Hayatta naili muvaffakiyet ve saadet olmanızı temenni ederim.

Türkiye Reisicumhuru

Gazi Mustafa Kemal

Görüldüğü gibi, Atatürk Amerikan gençliğine de Türk gençliğine vasiyet ettiği gibi bilimden uzaklaşmamayı, bir konuyu araştırırken gerçeklere dayanmak gerekliğini belirtmiştir.

Atatürk'ün şu sözü gençlerin yetişmesinde verdiği önemi göstermektedir;

Levent Şahverdi Arşivi

"Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. Geleceğin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler uygulamaya geçtiği vakit, Türk milleti yükselecektir."[3]

Atatürk'ün *"Bütün ümidim gençliktedir"* dediği Türk gençliği yine O'nun şu sözlerini rehber almaktadır. *"Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında kılavuz aramak gaflettir, bilgisizliktir, doğru yoldan ayrılmaktır. Yalnız ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişmesini kavramak ve ilerlemelerini zamanında izlemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen dilinin çizdiği kuralları, şu kadar bin sene sonra bugün aynen uygulamaya kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir".*

Amerikan gençliğine Türklerle ilgili okudukları her yazıya inanmadan önce araştırma yapmalarını tavsiye eden Atatürk'ün Türk gençliğine, tarihçilere tavsiyesi de şu sözlerinde görülmektedir.

"Herhangi bir tarihi elinize aldığınız zaman onun gerçeğe uygun olup olmadığına güven duymak için dayandığı kaynak ve belgeleri araştırılır. Bizim şimdiye kadar doğru bir millî tarihe sahip olamayışımızın sebebi tarihlerimizin, hakikî okuyucuların belgelere dayanmaktan ziyade ya birtakım meddahların veya birtakım kendini beğenmişlerin hakikat ve mantıktan uzak sözlerinden başka kaynak bulamamak bedbahtlığıdır."

Gerçeklere, bilimselliğe dayalı kendi kanaatine inanmanın önemini de vurgulayan Atatürk, *"Ben başkalarının yaptığı prensiplere değil, ancak kendi prensiplerime uyarım"*[4] demiştir.

Her zaman, Türk Gençliğine örnek olan Atatürk, bu özelliğinin yalnız ülkesi ile sınırlı olmadığını da göstererek dünya çocuklarına da rehber olmuştur.

---

3 Afetinan, **Atatürk'ün B.M.M.**, s.37.
4 Mim Kemal, **Yakınlarının Ağzından Atatürk**, s.105.

Levent Şahverdi Arşivi

Elmira, New York

October 28, 1927

Ghazi Mustafa Kemal Pasha
Angora
Asiatic Turkey

Honored Sir:

I am an American boy 10 years old. I am very much interested in Turkey and its new government. I have been reading an interview with you and Madame Kemal.

I have started a notebook on Turkey and already have a number of articles and pictures, including you and Madame Kemal.

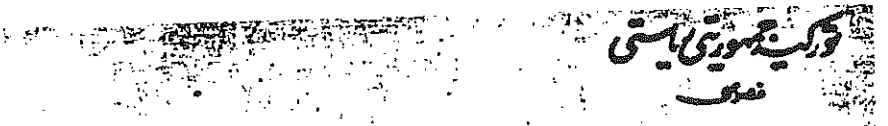
Please send a kind message to the American boy, together with an autographed photograph. I hope some day to visit Turkey.

Respectfully yours

Curtis LaFrance

Curtis LaFrance

Levent Şahverdi Arşivi



Mr. Curtis LaFrance

Elmira.N.Y.

U.S.A.

Dear Sir;

I have received your letter with great pleasure. I must express my thanks for your interest and good wishes for the Turkish Homeland.

In compliance with your desire ; I enclose my photograph for you.

My only recommendation to the clever and intelligent American boy is that they should not readily believethe things that are being spoken about the Turks. American boy must base his convictions, in this case , on the methodical and scientific studies.

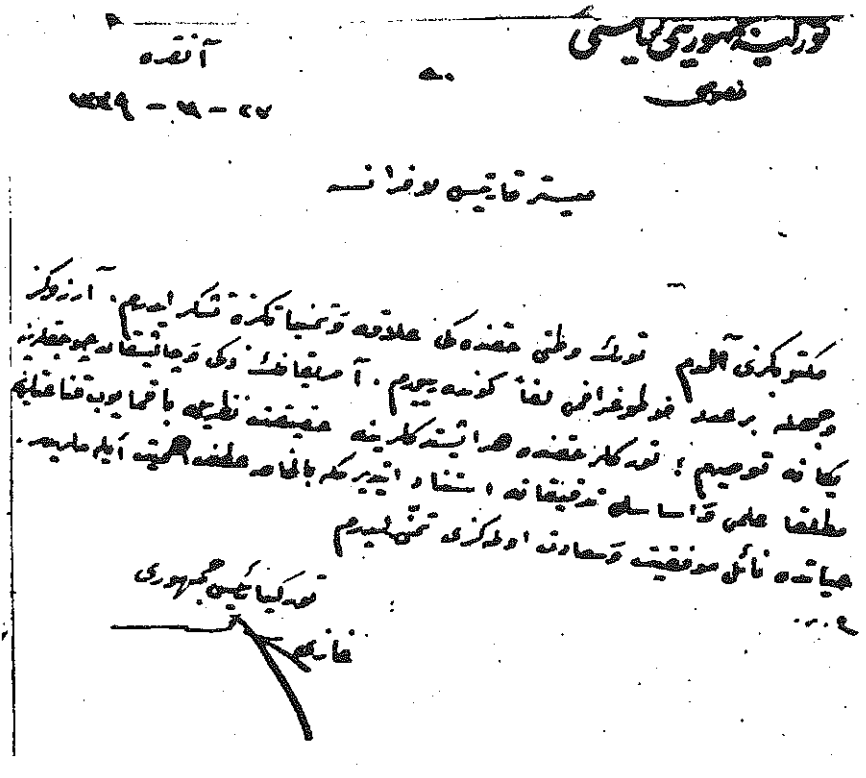
Expressing my best wishes for your success and prosperity in life,

I am,Sir;

Yours truly

President of the Turkish Republic

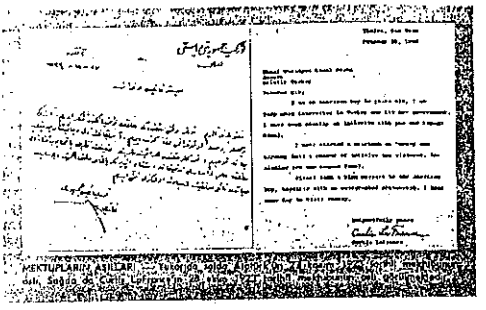
Levent Şahverdi Arşivi



Atatürk'ten Bir Amerikan Çocuğuna

Bundan 35 sene evvel 10 yaşında bir Amerikan çocuğu, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazmıştı. Mektubunda Türkiye'de olup bitenleri ve o sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunanlılar arasında devam etmekte olan harbi yakından takip ettiğini bildiriyordu. Çocuk, Amerikalı bir çocuğa lâyık samimî bir üslûpla, Türkiye'nin istiklâl mücadelesini alkışlıyordu. Bu mektup, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın hayatında pek mühim bir yer tutan Amerikalı çocuğa, Curtis LaFrance'a, Atatürk'ün cevap yazısı ve bu münasebetle Curtis LaFrance'ın Amerikan gazetelerine verdiği beyanat, Türkiye'de ilk defa olarak neşredilmektedir.


American Boy and Ruler of Turks Strike Up Friendly Correspondence


MEKTUPLARIN AKİBETİ... Teşrifat müdürü Hasan Rıza Soyak'ın dahi, Sayın Curtis LaFrance'a yazdığı mektuplar, Atatürk Müzesinde muhafaza edilmektedir.

YAZAN: MUHTAR ENATA


CURTIS LAFRANCE... Yukarıda Curtis LaFrance mektubuna yardığı fotoğrafın aynısı ve hükümdarın bu hediye ile gönderdiği Mr. Curtis LaFrance imzası Kemal'in cevap mektubunun başında görülüyor.

28 EKİM 1921 günü New York eyaletinin Elmira adlı müzik bir kasabasında yaşayan ve o sırada 10 yaşında bulunan Curtis adlı bir Amerikan çocuğu, hiçbir formaliteye tâbiim görmeden ve sadece içinde duyduğu sevgiyi uyarak Mustafa Kemal'e bir mektup yazdı.

Mustafa Kemal'in ismini pek duymuştu. Onun hakkında yazılan bütün makaleleri okumuştu. Fakat Çanakkale'nin muzaffer komutanı, vatanı müdafaası uğrunda uyakların milletiyle beraber ölümsüz vatanın ebedî hudutlarında boğan Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları Baş Komutanını daha yakından tanımak istiyordu. İçinden gelen bütün bu samimî hisleri, bir çocuğa lâyık bir sadelikle yazdıktan sonra, bir hafta kadar bu mektubu Atatürk'e bildirdi. Ondan cevap bir nasihat, bir de imzalı bir resim istiyordu. Mektupla aynen şudur yazmıştı:

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA
ANKARA
ASYADAKİ TÜRKİYE

Muhterem Efendim,

10 yaşında Amerikalı bir çocuğum. Türkiye'de olup bitenlere ve orada bir yeni hükümete karşı büyük bir ilgi duymaktayım. Birkaç gün evvel sizinle ve Madam Kemal'le yemekte ve buradaki gazetelerde yayınlanmış bir röportaj okudum.

Türkiye hakkında yazılan yazıların bir arada toplanmasını. Bunlar arasında bir [illegible] resmi, sizin ve eşinizin [illegible] olarak birçok resimler mevcuttur.

Amerikalı bir çocuğa lütfen imzalı bir resminizi ve ufak bir mesaj göndermeye misiniz? Bir gün Türkiye'yi ziyaret etmek arzusundayım.

Hürmetlerimle.

İMZA: Curtis LaFrance

Mektup birkaç hafta sonra Ankara'ya geldi. Evrak defterlerine geçirildi. Gazi Atatürk'e gösterildi. Cumhuriyet ilân edilli bir sıy bitmemişti. Mustafa Kemal, hâlâ harpte meşgul olduğu büyük iş ve dış devletler arasında geçmiş gibi düşünü kalarak çalışıyordu. Buna rağmen, «Hadi oradan, daşçalı zıl yaki 10 yaşındaki Amerikalı çocuğa cevap vermiş miyiz demedi. Türkler hakkında bu ufacık Amerikalının kafasında uyanan ilgiyi söndürmemek için acele ve emirle beraber bütün Amerika'lılara bir mesaj göndermek imkânını kaçırmadı. Hemen aşağıdaki mektubu yazdı:

Ankara 17.11.1921

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti Umumi

Mr. Curtis LaFrance'a

Mektubunuzu aldım. Türk vatanı hakkındaki alâka ve temennîyelarınız teşekkür ederim. Arzunuz veçhile bir adet fotoğrafımı leffen gönderiyorum. Amerikanın asil ve gençliğinden çocuklarına çağdaş tavsiyem: Türkler hakkında her iddialarına hakikat nazarıyle bakmayıp kanaatlarını müteakiben ve esasla tetkikata tâbiî tutmaları ehemmiyet ehemmiyet eylemeleridir. Hayatta neşîi muvaffakiyet ve sendeci olmanız temennî ederim.

Türkiye Reisicumhuru
GAZİ MUSTAFA KEMAL

Mektup İngilizceye tercüme ettirildi ve Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti/Hususi başlığına taşınan kâğıda yazdırıldı. Türkçe aslı ile beraber 10 yaşındaki gençin verdiği adrese gönderildi.

İyi'nin, doğru'nun ve güzel'in büyük âşığı Atatürk, bu münasebetle bütün hareketlerinin, hareketlerinin temeli olan bir prensibi bu sefer Amerikalı çocuk vasıtasiyle bütün Amerikalılara duyurmak istemiş, her sahada ilmî ve esasla tetkiklerin ehemmiyetini anlatmak'a çalışmıştı.

Bu tarihî mektubu kendisine gönderen o zamanın 10 yaşındaki çocuğu Curtis LaFrance bugün büyük ve kendi deyimi üzerine büyük bir ihtiraslı Amerikanın müdafiidir. Yale Üniversitesini bitirdikten sonra tahsilini Paris ve Pisa Üniversitelerinde devam etmiş ve II. Cihan Harbi'nin patlaması üzerine Amerika'ya dönerek doktorasını Columbia Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Amerikan ordusunda vazife gördüğü sırada çok yakından tanıdığı Avrupa meseleleri hakkındaki bilgisinden, iyi bildiği Avrupa dillerinden büyük istifadeler sağlamıştır. İnsanları, milletleri yakından tanımak için elindeki bütün imkânları kullanan bu genç iş adamının muvaffakiyet sırları arasında Atatürk'ün ilk bakışta bir hayli büyük olduğu söylenmek bile de güç olmasa gerekir.

Levent Şahverdi Arşivi

The Newport Dail

[illegible] YEAR THURSDAY, NOVEMBER 12, 1998

Boy gets historic letter

75 years later, Newport resident Curtis LaFrance journeys to Turkey with his daughter at the invitation of the nation to give back correspondence from their famous leader Mustafa Kemal, who is known as the Father of the Turks.

By Joe Baker
Daily News staff

NEWPORT — When 10 year-old Curtis LaFrance read a Saturday Evening Post story about Turkish leader Mustafa Kemal he was fascinated.

It was 1923 and Kemal was putting the finishing touches on his drive to lift his homeland out from under the thumb of the Ottoman sultans who had ruled Turkey since the 14th century.

"I was intrigued by the dedication of this man who had changed so many things in Turkey," the Newport resident, now 85, said Wednesday.

On Oct. 28, 1923, LaFrance wrote a letter to Kemal, asking him what advice he would give to American boys. Two days after LaFrance mailed that letter, Kemal was named president of the new Turkish Republic, ending more than 600 years of rule by the sultans.

Kemal's legend grew during his 15-year reign. Nicknamed Ataturk or Father of the Turks, he turned Turkey into a secular state, changed the official alphabet from Arabic to Roman, and gave women the right to vote.

About two weeks after LaFrance wrote his letter, he got a personal reply from the Turkish leader, written in Arabic and accompanied by a typewritten translation and an autographed picture.

"The amazing thing is that he answered it," LaFrance said.

Last month, LaFrance, at the invitation and expense of the Turkish government, turned that letter over to a museum in the Turkish capital of Ankara in ceremonies celebrating the 75th anniversary of the Republic.

LaFrance's trip came after a chance meeting with a Turkish woman in the consignment shop at the Newport Congregational Church last spring. LaFrance was tending the shop, as he usually does on Saturdays, when the woman wandered in. After learning she was Turkish, LaFrance told her about his letter from Kemal.

The woman mentioned the letter to a friend at the Turkish consulate in New York, who told a Turkish journalist in Ankara. The reporter called LaFrance and wrote a story for an Ankara paper. The next thing LaFrance knew, a Turkish TV crew was on his doorstep, wanting to do a story on the letter. Filmed in August, the segment was due to air last Sunday night.

During the TV interview, LaFrance said he would be willing to donate the letter to the Turkish museum, which has a whole room devoted to Kemal. Turkish Minister of Culture Istemihan Talay personally invited LaFrance to Turkey for the 75th anniversary ceremonies.

LaFrance, accompanied by his daughter, did some sightseeing in Istanbul, and even got in a sidetrip to Polatli, a small city 50 miles outside Ankara. While working as an export salesman for his family's business of

LETTER, Page A12



David Hansen/Daily News photo

Curtis LaFrance at his Newport home holds a Turkish newspaper Wednesday with a story about a letter he received as a boy from Ataturk, the liberator of the Turkish Republic. A signed portrait of the leader is on the mantel.

Levent Şahverdi Arşivi

Letter

Continued from Page A1

selling fire trucks, LaFrance sold a truck to Polatli back in 1960. He called the city and found that the truck was still in use.

LaFrance was welcomed by a large entourage that included the city manager. He got to see the truck he had sold nearly 40 years ago. "That was an emotional moment," LaFrance said.

But the highlight was the ceremony at the museum. Turkish officials gave LaFrance several gifts, including a bronze death mask of Kemal, Ottoman glassware and a Turkish wall hanging.

"That was the most memorable part of the trip," he said.

Turkish response to LaFrance's letter

This is the text of the Nov. 11, 1923, letter from Mustafa Kemal, known as Ataturk, Father of the Turks, to Curtis LaFrance, now of Newport. LaFrance recently turned the letter over to a Turkish museum during ceremonies celebrating the 75th anniversary of the Turkish Republic.

"I have received your letter with great pleasure. I must express my thanks for your interest and good wishes for the Turkish Homeland.

In compliance with your wishes I enclose my photograph for you.

My only recommendation to the clever and intelligent American boy is that they should not readily believe the things that are being spoken about the Turks. American boy must base his conviction, in this case, on the methodical and scientific studies.

Expressing my best wishes for your success and prosperity in life, I am, sir, yours truly,

Mustafa Kemal
President of the Turkish Republic

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KONFERANSLAR

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DO SECULAR STATES HAVE A FUTURE IN THE ISLAMIC WORLD? (TURKISH CASE)*

Prof. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI**

1- INTRODUCTION

The struggle between secularism and Islam, together with the struggle between modernism and traditionalism has dominated the Islamic world for over two centuries. The issue of state and religious affairs has been at the forefront of this struggle and continues to be fiercely contested. Indeed, it was one of the issues that led to the downfall of the so called "Islamist led 54th government" of Turkey in June 1997.

In this presentation the origin of secularisation and secularism will be described and then the secularisation movement in general and particularly in Turkey will first be outlined and then the relationship between state and Islam will be examined as a case for Turkey.

Cornelis van Peursen, the Dutch theologian, described secularisation as the deliverance of man "first from religious and then from metaphysical control over his reason and his language" (Quoted from Durkee). Harvey Cox, a Harvard theologian, furnished this description by following discussions, "secularisation is the loosing of the world from religious and quasi-religious understandings of itself, the dispelling of all closed world

---

* This paper was presented at the Conference on the "Impact of Religion on Politics at the End of the Twentieth Century" held in Jerusalem between 10-12 November 1997.

** Muğla Üniversitesi Rektörü.

Levent Şahverdi Arşivi

views, the breaking of all supernatural myths and sacred symbols". He continued to discuss that secularisation is the "defatalization of history and the discovery by man that he has been left with the world on his hands, that he can no longer blame fortune or the furies for what he does with it". This in turn means that man is turning his attention away from the world beyond and towards this world and this time (Harvey Cox)

Thus secularisation is considered to be an irreversible continuing and open ended process. In this process, together with political and economical realities, the cultural aspects of society, such as custom and mores, play an important role.

Secularisation is therefore. Assumed to be a liberating historical development with the following main elements;

(i) ***"desacralization of politics"***, which could simply be described as "the abolition of sacral legitimisation of political power and authority,

(ii) ***"disenchantment of nature"***, which is the freeing of nature from its religious overtones, this in trun allows a man to interact with naature more frelly. This term is borrowed from German sociologist Max Weber.

(iii) ***"deconsecration of values"***, can be described as separating the social values that are based on custom and mores, from religious interpretations and labels. This is an evolutionary process and results in the disappearance of religious determinations of values.

As it is clear from the elements listed secularisation is a complex phenomenon and the change of man and society in this process can not easily be predicted. However it had been a general view of social scientists in the nineteenth century (Marx, Durkheim and Weber) that religion was becoming more and more marginal in the modern societies. It was suggested that secularisation would take the consciousness of man to higher states from being "infantile" to "maturite", in this process of maturing the removal of religious and matephysical support would take place and man

Levent Şahverdi Arşivi

would be left on his own (Harvey Cox,). In fact at the turn of 19th century the German philosopher Friederich Nietzsche went one step further and announced that "God is dead".

However Weber and his followers have predicted that traditional religious systems like Islam would undergo a maajor revival in the 20th century and would become the basis of important political developments.

2- SECULARISATION AND SECULARISM

At this point it might be appropriate to distinguish 'secularisation' from 'secularism'. As it is clear from the discussion so far, the secularisation is a progressive process in which evolutionary changes in history are reflected to the values and the world views of society. In contrast to this the secularism is defined as an ideology by Harvey Cox. Therefore the secularism implies a closed world view and an absolute set of values in line with an ultimate historical purpose having a final significance for man. If we compare the ideology that is secularism and the process that is secularisation in terms of the main elements discussed above, the secularism also disenchants nature and desacralizes politics, but in never quite deconsecrates values since it sets up its own system of values. The system of values in the secularism is not open to discussion and change and to be regarded as absolute and final. Whereas a progressive nature of secularisation revitalises all values of society, and produces the openness and freedom necessary for human action and for history.

It is generally accepted that secularism (laicisme= laikcilik) is a danger to secularisation (laicite= laiklik). The social scientists in this field urge the world that the secularism must be vigilantly wached and checked and prevented from becoming the ideology of the state.

Most Muslim scholars have always regarded secularism as a purely

Levent Şahverdi Arşivi

European phenomenon and they also have believed that, Islam is a faith and a law, a shari'a that envisages a religio-political community (umma) governed by God's rule. According to them there is no way Islam can be separated from state or the spirituala from worldly. Also, Islam does not admit of an ecclesiastical order, which can impose its will on the community, or create a new doctrines. Moreover it has been emphasised that 'Islam is a religion and state'

Muslim secularists oppose the idea that 'Islam is only a spiritual message and has nothing to do with state, politics and power. However Dr. Muhammad Imara, a prolific writer on Islamic matters, discuss that 'the Quran had not ordained a state for Muslims, it had proscribed certain religious duties which cannot be fulfilled without the establishment of an islamist state, such a levying the zakat, applying the hudud, regulating the judicial system, etc.' The main argument about this stands that the Islamic state is simultaneously civil and Islamic without being theocratic and secular. The Islamic state is a matter of public interest and social organisation, not an article of faith. (Najjar)

3- THE SOURCE OF SHARI'AH

A brief summary on the source of shari' ah would appropriate at this point. Islam begins with a profession of faith. **Faith** which is described in the Qur'an, as **iman** consist of believing 1- that Allah (God) alone is worthy of worship and 2- that Muhammad is the messenger of Allah, and 3- that life- after death will, one day, occur and all will be summoned before the Heavenly Throne to be judged for the good and bad things they have done.

So ever mindful of the impending the Judgement Day, Muslims wish to know and to obey the rules of behaviour that will please God and maintain harmonious society. Most Muslims believes that the code of life is

Levent Şahverdi Arşivi

called shari'ah and has been prescribed by Allah, who is all powerful and all knowing, the creator all that was and is and will be, the righteous judge of good and evil, and the generous guide to men and women through inspired messengers and divine scriptures. He is the only legislator and His Law is mainly embodied in two sources: the Qur'an and the Sunnah, the precepts and practices of Prophet Muhammad. The Qur'an is the record of God's words to Muhammad. It contains many commandments and prohibitions, as well as value judgement on the action of various peeople in history. The sunna is broader than the Qur'an and contains on quite number of secular questions, which the early Muslims had faced something new, which is called hadith, during the life of Prophet that specified that he had done it or said it. Especially there are some verses on marriage and divorce, custody of children, inheritance, profit and usury, and certain punishment for such crimes as homicide, adultery and theft.

Some Muslims refuse to admit that those were meant as temporary solutions to solving problems that had confronted the contemporaries of the Prophet.

As long as Prophet Muhammad was alive, he had been prophet, arbiter, lawgiver, and military commander. He was the last Prophet and the power of God and state should not be shared by the name of the 'religion'. Because of that when he died, he did not state the continuation of umma and who will take his place in other words what was going to be the regime of the Islamic state. If we look at the four early khaliphs, we come across that they provided a firm foundation for the general conduct and the governing of the state. There must be a leadership, government must be just, it must provide for the weak, it must be conducted on a two way channel of rectification - the leadership consulting the citizens and the later constructively criticising it.

Thus the exemplary system of government was established in Medina in accordance with these rules and principles, yet even that early period it was clear that the constitutional principles were differently applied and the specific rules were linked with procedures which affected their applica-

Levent Şahverdi Arşivi

tions. This period of Islam was notable for its outstanding success. The reasons contributing to that success are quite specific. The four early khaliphs had been companions of the Prophet Muhammad and benefited from 23 years of spiritual, moral, political and administrative participation. They were familiar with the very - purpose of Qur'anic injunctions so that Omar could suspend payments to 'those whose hearts are brought together'; or could suspend the text on the sharing of the spoils; they could go beyond the letter of hadith so that Abu Bakr could fight witholders of zakat; they could decide matters of legislation on the spot.

From the experience of this period it is clear that though government and law have a moral basis and a divine sanction, there is no particular form of these bequeathed to us by that period, and as if to underline that fact, each of the four succeeded to power in a particular way. The scarcity of legislative verse in Qur'an underlines the same point. Of the 6600 verses only 230 deal with legislative affairs and if we substract the ones which regulate ritual reminder the proper legislation would be reduced to less than 60 verses. Apart far from the Qur'an and the Sunnah, containing all the necessary laws to mankind, were stopped to be sufficient very soon after the death of the Prophet. The rapid and radical change of conditions in the Muslim Community soon demonstrated the inadequacy of all the rules in Qur'an and the Sunnah to meet the requirements of new situations. Soon after Muslim intellects added to Shari'ah two new sources to enact a law: İjma, unanimous agreement of the Muslim community and Qıyas, analogy or reasoning. These two new sources constituted Ra'y, human opinion, as an element in enacting a law to stand side by side with the Qur'an and the Sunnah. So in course of time many experts, called e'imme (singular imam) who are the leaders of the schools of jurisprudence had tried to solve the contemporary problems using these four sources. It is very remarkable that not one of them claimed infallibility for his opinion. This brilliant understanding brought about an ideal model and example. But this Islamic understanding lost its dynamism along the past five ages and so began a static and recessive period. Consequently Islamic thought lost its synthetic

Levent Şahverdi Arşivi

character and became analytic, along with that became conservative rather than being creative. The outcome of this sad understanding and approach led Muslims to declare that the door of the judgement (ijtihad), i.e., the right of every scholar to make and express his own opinion, was closed. More sadly, besides the Qur'an and Sunnah, all the past, history, tradition and opinion of earlier imams were sanctified and put into the faith. In short the tradition and the Islamic history were evaluated as enactment of law and thus they were accounted as regulative, normative and protective.

4- DO SECULAR STATES HAVE A FUTURE IN ISLAM? OTTOMAN'S CASE

It is a well known fact that, from the 17th century onwards, the West achieved and then maintained military, political and economic power over Middle East. As a result of colonial policy, most Islamic states lost their soverignty towards West. This Western challenge, which had the power from the Renaissance, the Reformation, the age of exploration and discovery, the expansion of trade, the Enlightment, and the later the Industrial Revolution, had caused a serious identity crisis in the Islamic world.

Faithful Ottoman intellectuals were aware of the fact that it was necessary for Islam to take part in the process of changes and reforms. In this sense they believed that the Qur'anic understanding of dynamic man and the society had to be given priority and importance.

So from the beginning of Ottomans "the idea of juctice for the benefit of society" was put before the religion. In the historical process to govern by custom and mores and 'urf' (commanding what is right - Qur'an: 7/199) became an adopted approach from Osman Gazi, the founder of Ottoman State, onwards. In order to fill the gaps in organising needs of social structure during their era Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman and others published legislative codes. Indeed this legislative codes goes back

Levent Şahverdi Arşivi

to the Umayyades period. And they had become a significantly large collections of the laws covering a large spectrum of social activities. This collection of legislative codes (kanunnameler) is distinctly different from "Shari'ah".

In brief the Shari'ah means "way" in Arabic and compiles the rules for obligatory, recommended and forbidden human acts that would please "God" and maintain harmonious society. Despite that the historians of Islam, as explained earlier, suggest that the codes of the Shari'ah were based on several different ancient legal system, the general belief in Islam for the main sources of Shari'ah are (i) the Quran, (ii) the Sunnah of Muhammed, (iii) interpretation by analogy, (iv) consensus of ummah, and (v) judicial opinions.

Whereas the collection of legislative codes (kanunnameler) in Ottoman era does stem from cultural, social and political aspects of life. Furthermore the legislative codes (kanunnameler) are the results of human volition and in theory it is expected to be in line with the Shari'ah. In practice, the jirisprudence defined by the collection of legislative codes is known to be better fit to the current case than that is given by the interpretation of the text in the Quran. However this is not a denial of the text of the Quran by any means. This is purely an introduction of new codes in the frame work of Islam to meet the ever-changing needs of society. The success of the Ottaman Empire was in the interpretation of Islam and adaptation of collection of legislative codes in development of administrative and military skills. For instance from the early days in the justice system was in two parts: the courts dealing with religious affairs and the courts dealing with affairs related to custom and mores. The appointments to the both courts were made by Sultan. from the periods of Seljuks the Muslim scholars called "ulema," who were the cultural branch of ruling class, had been carried out duties such as the administration of justice, management of Islamic foundations (Vakıf), the education, healt etc. They also served as mediators betwjeen public and ruling class. However these scholars (ulema) were civil servants and they were appointed by the government in

Levent Şahverdi Arşivi

power. Even Shaikh-ul-Islam, who is the higher ulema became recognised head of branch of government used to be appointed by Sultan.

The system described above has no anology with a theocratic state. In the theocratic system the state is headed by "God" or "Godly person" and all the affairs from administration to politics and from justice to education were fulfilled by the clergymen who carried out his duty according to holy scriptures. In contrast to this The Ottomans had no prejudices to employ the administrative and military skills of their Anotolian and Balkan Christians in their system subject to they were beneficial to the Empire. Thus it is clear that as we considered the source and the purpose laws for the administrative and judicial system and the way that they were implemented Ottoman empire can not be classified as the theocratic state by no means.

If we examine the argument on the Ottoman Empire being semi-theocratic, once again the collection of legislative codes (kanunname) are not stem from religion but they are results of social, political and cultural needs. Naturally they are within framework of Islam. However the Ottoman State system was not based only social, political and national identities. Therefore it can not be labelled as a secular state. As the developments in the nineteen century are taken into account, the Ottoman State System might be called "legitimate religious system". (Cin & Akgündüz, **Türk - İslam Hukuku Tarihi**, İstanbul, 1990).

Within this definition it was clear that the collections of legislative codes in Shari'ah was not adequate enough to cover social, economic and cultural activities of multi-national and multi-religious Ottoman Empire extending from Bosnia to the Gulf of Basra. In attempt to solve this problem Cevdet Pasha had established the Courts of Order (Nizamiye Mahkemeleri). This in turn was the beginning of secularisation of the judicial system. Despite that the secularism was seen as unbelief (a kind of kufr) and apostasy (irtidad) by many islamist, the Ottomans took further steps along this direction and introduced clear separation between religious and judicial affairs. Particularly from the beginning of "Tanzimat" (re-

Levent Şahverdi Arşivi

organizations) there were activities for secularisation in the field of administration, justice and education. With the French Revolution, we find a big impact of Europe on the Muslim world. What was the nature of this impact? The big impact was the phenomenon of modernization which was matured in Europe and found ready welcome among Muslim leaders and thinkers, while affecting every level of society. The attraction of this movement can be conceived in terms of an emphasis on mechanisation in technology, on rationalizm in the intellectual sphere, on universalism in the conduct of relations. It compromises a dynamic expansive economic system, institutionalisation and specialisation in government and administration. Also the effect of Revolution may be seen the development of various forms of mass appeal and of highly specialized military organisations. The French Revolution is the first great social upheal in Europe to find intellectual expression in purely non religious terms. These activities were indeed the facilitators of the following progress of the secularisation during the Turkish republic era.

5- DO SECULAR STATES HAVE A FUTURE IN ISLAM? TURKISH REPUBLICAN ERA

In the nineteenth century, the Turkish reformers had attempted to implement many European concepts in the society under the banner of modernisation. The significant achievement of this effort was the Ottoman Constitution in 1876. The target of reformers was to turn the Ottoman Empire into a parliamentary democracy and the Ottoman Sultan into a constitutional monarch. Despite that the Turkish reformist movements (Tanzimat Movements) were copied from the "French Enlightenment Movements" the first Ottoman Constitution was based on the Belgian Constitution of 1831. However the intellectuals of the Ottomans were strongly influenced by French Enlightenment in the interpretation of the effects of religion to the society and they adopted positivist philosophy. During the Young Turks period Comte, Voltaire and Rousseaau found their trans-

Levent Şahverdi Arşivi

lators and admirers. This in turn took the positivist ideas beyond the intellectual circle. In line with these developlents the militant positivists believed that the religion was loosing its importance in man's life and in social changes, therefore according to them the religion would firstly be marginalized and then would disappear. But this positivist approach did only remain as an academic discussion from the ottomans to the establishment of Republic on Turkish territory..

The Republic, on a land where the population is dominantly Muslim, is not a Turkish invention. In the last years of Ottoman Empire the republican ideas had not been expressed openly. But in the same period, the first Muslim republic in modern times was declared by Turkish speaking Muslims of Russian Azerbayjan in 1918. This was followed by the Bashkirt, Kırgız, and other Turkic Peoples of former Russian Empire. However these Republics were invaded and reconstituted by the Revolutionists. Outside of Russia, the Turkish Republic was declared on 29th October 1923.

In the transition phase from the formation of the Turkish Grand National Assembly on 23rd April 1920 by Mustafa Kemal and his friends to the declaration of Turkish republic on 29th October 1923, Islam was declared to be an official religion. Therefore, there was no sign of "the positivist approach" in the route of Turkish Republic. However Mustafa Kemal emphasized three major points for stabilization of republic in his openning speech of the new session of the Turkish Grand National Assembly on the 1st of March 1924; (i) safeguarding of the Republic, (ii) the creation of unified national system of education and (iii) the need to "cleanse" and elevate the Islamic faith by rescuing it from the position of a political instrument (Nutuk, p. 849). The third point was the first sign of the abolotion of Caliphate. On the 3rd of March 1924, the motions on the abolotion of Caliphate and the banishments of all members of Ottomans family from Turkish territory were agreed on the Turkish Grand National Assembly.

Levent Şahverdi Arşivi

By aboloshing the Caliphate, Mustafa Kemal was openly undermining the power of Islamic orthodoxy in which the faith was the official credo of the established political and social order.

The first Turkish Republic constitution war adopted on the 20th of April 1924 by the Turkish Grand National Assembly. This affirmed the legislative authority of Assembly and reserved the judical function to independent courts acting in the name of the nation. (The Constitution of 1924).

There were four articles related to state and religion relations in the Constitution of 1924. The second article of this Constitution was again stating that "the religion of Turkish State is Islam". The 26th Article was in brief including administration of religious affairs ("ahkam-ı şer'iyenin tenfîzi") in the duty of the Turkish Grand National Assembly. By the article 70 freedom of expression and freedom of conscious were become an individuals right. And the 75th. Article provide a right to become a member of any religion or sect and to practise their belief within the social order.

Further projects to abolish religious character of state were voted in National Assembly on 10th of April 1928. The disestablishment of Islam was almost completed and Turkey had become legally and constitutionally a secular state. The following was to make clear assertion that religion was a social institution; and it must meet the social needs of the society. Therefore, in Turkish Democracy, religion should also manifest the vitality and progress which it needs. There have been several negative attempts and practices to renew religion (reorganising the pattern of praying, putting seats in mosques, trying to establish the thought side of worship, worshipping in Turkish, modern and sacred music in mosques). This caused a deep resentment in the country as it was clear that the new republicans were trying to turn mosques into Muslim churches. From 1930 onwards Islamic life went underground.

Levent Şahverdi Arşivi

In 1937 the constitution stated that the Turkish Republic was a secular state which was separating the relationship between state and religion. Although secularisation was accepted the state still had to control religious affairs with the 1928 Constitution Article 26. This clearly meant that religion was removed from political activities but as in the Western philosophy of politics the state could benefit from religion according to the aim and the goal of public - will, in other words to strengthen and to stabilize the state throuhg 'public religion'. This positivist attitude towards religion was seen as an interference towards the identity of the people in the Republic.

However after 1945 onward with the reconation of the multiparty system, the Republican People Party government realized the country's need on religious education. First in 1945, Qur'anic courses were established to educate religious functionary and then discussions about religious education had been started in the Parliament. The newly formed Democrat Party used this case as political means and gave people several promises. Therefore, the Republican People Party realized that some concessions were essential if they were not to be routed at the polls, so in 1949, the first Faculty of Divinity was estabhished to offer graduate programmes in Islamic studies on a high level in Ankara. Similar of Faculty of Divinity, the first college - level training schools, Higher Islamic Institutes (Yüksek İslam Enstitüsü) were opened in 1959. These schools, who were 8, subsequently upgraded to become Faculty of Divinities in 1982. Since then, their number increased into 22 and the number of students in these schools were 10,889 in 1995-96 academic year.

Also in 1949, religious education was reintroduced as an axtracurricular subject for two hours a week on a voluntary basis.

In 1951 the middle schools for religious functionaries were reopened (the state had stopped subsidizing these schools and they had been closed in 1930) by the Democrat Party Government, to educate 'enlightened religious functionaries'. The education in these middle secondary schools

Levent Şahverdi Arşivi

was first four years, in 1954 a further three years higher secondary school course was offered.

In 1955 the Democrat Party Government made religious education a compulsory element of the curriculum for children between 12-15 years of age. However the 1961 Constitution with Article 19 declared religious education was to be left to the wishes of the parents. Meanwhile in 1967 the Justice Party Government reintroduced religious education into higher secondary schools on voluntary basis which had been excluded from their curriculum since 1930.

In 1973 the Republican People Party - National Salvation Party coalition government classified the Religious Functionary Schools (İmam Hatip Schools) as main stream schools which meant that their graduate would be able to sit in the university education ofter 1976 onwards. Allowing these students to enter university has made these schools more popular than ever and their number increased from mere 7 in 1951 to 876 (middle and higher secondary scools) in 1995. The same government made moral education compulsory for all children in junior and senior schools. This was widely accepted as textbooks covered subjects from ethics and civics to philosophy and cultural history. The religious education kept seperate from the moral education.

The Qur'anic courses also had increased excessively some of them under Directory of Religious Affairs - which were total 5483 courses teaching to learn Qur'an to 193,528 pupils in 1995.

The 1980s has opened new era in Turkey. Although The 1982 Constitution stated the secularization was duty of state it has accepted more pluralist approach than the positivist inclination. For example it clearly stated that the religious education is the duty of state (article 24). Also article 136 clearly states that 'nobody has a power to change or exploit the basic principle of social, economic and legal status of state order; even partly, can not misuse with pertaining to religion and religious feeling or

Levent Şahverdi Arşivi

regarded as holy by the religion to benefit from political or personal use or to provide influence'

As can be seen clearly that the politician had exploited the vote winning potential of the religious believes in public. Especially after 1950 onwards the politicians used religion and religious education under the name of pluralism and necessity to avoid harmful religious activities in secular country. However, there are hundred thousands who were educated in these religious schools and working in the state organizations and some of them had been trying to swing the tolerance of the society and 'urf' and damaging the right Islamic belief in the country. These situation brought forward the discussion about the relationship between religion and state. Since 1960s some political parties had rushed to take adwantages of the masses, especially people who have been migrated into big cities and their socioeconomic life standart underdeveloped and the religious groups sects whose activities banned in the early Republican are. They have been using religious and cultural values againts to secular state and are opposing the secularization.

However opposing these political developlents the state is accepting and giving full recognition to the reality of a Muslim way of life. In this respect, the state and the military as a public policy would not allow to happen the theocratic regime in the country. In the same way, the state also would not consider to adopt insistent secularism in Turkey. Above all, Turkish State has been clearly rediscovering Islam and adopting liberal and pluralist public policy since 1980s.

At the same time, Turkish Society has been fully appreciating to have the secular state. As far as the general acceptibility of the subject concerned, several findings found that at least 79% percent of Turkish people were not in favour of Islamic State. They believe that with accepting and supporting the secular state could lead them to 'the correct religion'. Only with correct religion the society can reach into integrity and freedom of thought, conscience, opinion and worship.

Finally, as a result of these findings, the concept of secular state is not in danger in Turkey.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE CUMHURİYET FİKRİ*

M. Akif ERDOĞRU**

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim şekli olan 'cumhuriyet'in içeriğini ve önemini günümüzde yeniden hatırlamak mecburiyetindeyiz. Bu dönemleri hatırlayan veya önemini kavramış Türk aydınlarının hatırlatmalarına her zamankinden daha çok ihtiyacımız var. Zira, Cumhuriyet'in beşiği olan Fransa'da bile bu kavram zamanla unutulmuştur. Bunun üzerine, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında, bir Fransız bilim adamının 'Cumhuriyet fikri eğitimli kişilerin hatıralarında mevcuttur. Oy isteyenler yani politikacılar bu görüşü hatırlamazlar, hatırlamak için bir mantığa da sahip değillerdir. Bu, eğitimli, aydın kişilerin hatırlatmalarına bağlıdır' demiştir. Hakikaten, zamanımızda Atatürk'ün cumhuriyet kavramından neler anladığını hatırlatmak gereklidir. Bu hatırlatmalar, Türkiye'yi yönetenler veya ileride yönetecek olanlar için son derecede gerekli ve faydalı olacaktır.

İlk olarak ulu önderimiz M. Kemal Atatürk'ün önemli bir demecini hatırlatmak istiyorum. Çünkü bu demeçte, cumhuriyetimizin içeriği ve kuvveti açıkça beyan edilmektedir.

"Cumhuriyet akıl ve şuurla kurulmuştur. Zayıf değildir. Yüzyıllardan beri çekilen milli musibetlerin uyanıklığı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir. Türk milletinin tabiat ve ününe en uygun idaredir".

Bu görüşler, 1920'li yıllar için hakikaten çağdaş ve mantıklı saptamalardır. M. Kemal'i bu görüşlere ve Cumhuriyet gibi önemli bir sonuca

---

* Harran 1928'de Bodrum'da verilen konferansın Metnidir

** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Levent Şahverdi Arşivi

ulaştıran olayların gerisini anlamak çok mühimdir. Çünkü hangi olaylar veya tavırlar M. Kemal'i böyle bir idare tarzını kurmaya yöneltmiştir? Biliyoruz ki, Mustafa Kemal, Fransız İhtilali'nden ve o dönemin Fransız düşünürlerinin politik fikirlerinden çok etkilenmiştir. Özellikle J.J. Rousseau (1712-1778) ve Montesquieu gibi Fransız düşünürlerinin Fransızca kitaplarını okumuş ve önemli gördüğü satırların altını çizmiştir. Montesquieu'nun hükûmetler ve politik müesseseleri mukayese ettiği eseri Kanunların Ruhu (The Spirit of the Laws) ve J.J. Rousseau'nun 1761'de yayınladığı insanların özgürlüğünü ve haklarını savunan eseri Sosyal Mukavele'yi (Social Contract) ve kötü kanunları tartıştığı Èmile'yi okumuştu. Anlayamadığı kelimeleri etrafındakilere izah ettirmekten hiç kaçınmamıştı. Bu bakımdan bizim Cumhuriyet ile özellikle Fransız Cumhuriyeti'nin gelişimi bazı noktalarda doğrudan bağlantılıdır. Kısacası, Türk ihtilaliyle Fransız İhtilali arasında belirgin bir paralellik her zaman mevcut olmuştur. Mustafa Kemal'in Cumhuriyeti ilan etmeden bir gün önce Fransız İhtilal tarihini okuduğunu ve Cumhuriyet kelimesini etrafındakilere sorduğunu F. Rıfkı Atay yazmaktadır. Çünkü, O, Yeni Türkiye Devleti'nin bir idare şeklinin olmadığını, bu noktada bir boşluğun çıktığını kavramıştır. O, ne teokratik bir devlet ne de oligarşiyi yönetim şekli olarak istemiştir. O, Fransa ve Amerika gibi dini siyasetden ayırmış laik hükûmetler gibi Türkiye'de de milleti koruyan ve Türk halkının refahını temin eden hükûmetler istemiştir. Bu bakımdan Cumhuriyet'i anlayabilmek için M. Kemal'in gelişimini iyi bildiği, Avrupa'da gelişmiş olan Cumhuriyet ve Demokrasi'ye bir bakış yapmak gereklidir.

Cumhuriyet idaresiyle yönetim, Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da ortaya çıkmış ve sadece Fransa'da değil Avrupa'nın diğer pek çok devletinde bizden çok önceki yıllarda tatbik edilmiş ve faydaları açıkça görülmüştü. Böyle bir yönetme tarzından haberdar olmayanlar, M. Kemal'e göre, geri kalmış devlet ve milletlerdi. Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusyası gibi. Ulu önderimiz M. Kemal Atatürk, Avrupa devletlerinin özellikle ilk Fransız Cumhuriyeti'ndeki cumhuriyet ve demokrasi yolunda yapılan mücadeleleri çok iyi bilmekteydi. İlk Fransız Cumhuriyeti'nde yapılanlar onu

Levent Şahverdi Arşivi

derinden etkilemiş ve sadece Cumhuriyet değil diğer inkılaplarına da ilham kaynağı olmuştur. Ona göre, yeni Türkiye Devleti, demokrasi prensibini en çağdaş ve mantıklı uygulayan hükûmet şekli olan Cumhuriyet'den uzak kalamazdı.

Türklerden çok önce Macarlar, Nisan 1849'da, bağımsız bir cumhuriyet ilan etmişlerdi. Alman orduları Macaristan'ı işgale geldikleri zaman Macar Kossuth, onlara cumhuriyet ilan ederek cevap vermişti. Portekiz'de 1910'da cumhuriyet ilan edildi ve monarşi (karllık rejimi) yıkıldı. İspanya 1989'da kolonilerini kaybetmesi üzerine krallığına darbe vurmuş; ancak 1931'de kral ülkeden kovularak cumhuriyet kurulabilmişti. Ancak, 1939'a kadar solcular, kralcılar ve muhafazakar cumhuriyetçiler ve milliyetçiler arasında mücadele devam etmişti. İtalya'da Ocak 1849'da Roma'da cumhuriyet ilan edilmiş ve Mazzini liderliği üzerine almıştı. Radikal cumhuriyetçiler Floransa ve Napoli'yi denetimleri altına almışlardı. Hem Macarların hem de İtalyanların cumhuriyeti bir sene bile süremedi. İtalya'da 1946'da halk oylarını cumhuriyetden yana kullandı. Bütün bu kısa açıklamalardan görülüyor ki cumhuriyetle yönetim şekli, Fransa'ya yakın ülkelerde bizden çok önce tatbik edilmişti. Fransa'da cumhuriyet ve demokrasi mücadeleleri diğer devletlere göre çok daha eskiydi. Fransızlar 1792-95 yılları arasında ilk cumhuriyet idaresini yaşadılar. 22 Eylül 1792'de Krallığın kaldırıldığı ilan edilmiş, yeni takvim yapılmış, üç yıl içinde devrimler pekiştirilmeye çalışılmıştı. Ancak terör, diktatörlük ve kan dökme ne yazık ki devam etmişti. Kasım 1792'de yayımlanan bir emirle özgür ve demokratik hükûmet ilan edilmiş, milli bir ordu kurulmuştu. Ordunun iaşe ve mühimmatı artırılmış ve genç subaylar eğitilmişti. Önemli askerî keşifler yapılmış ve çok önemli bir askerî mantık, yani "savunma yapan değil, zafer kazanan ordu" düşüncesi yerleştirilmişti. Fransızlar'ın kazandığı bu askerî zaferler çok paraya mal olduğundan dolayı, askerî başarılar yavaş yavaş Cumhuriyetçi heyecanı ve demokratik inancı gölgelemeye başlamıştır. Büyük bir ordunun muhafazası için çok paralar sarfedilmiş ve iktisadi hayat ordunun harcamalarına göre belirlenir olmuştur. Askerî başarılar güçlü merkezi hükûmet ve militarizmi (asker üstünlüğünü) yükseltti. Askerî yetkilerle donatılmış on iki üyeden oluşan Halk Güvenliği

Levent Şahverdi Arşivi

Komitesi (The Commitee for Public Safe) kuruldu. Bu komitenin görevi Fransa'nın her tarafına yayılan terör olaylarını engellemekti. Komite terörü engellemek için Şüpheliler Kanunu'nu (The Law of Suspects) yayınladı ve İhtilâl Mahkemelerini (the Revolutionary Tribunal) kurdu. Fransa'da yabancı güçler Fransız İhtilali'ndeki değişiklikleri kabul ettiler. Ülke yabancı güçlerden temizlendi. Fransız Cumhuriyeti'ne sadakatsız olanlar ve aristokratlar bu mahkemelerin kararlarıyla öldürüldü. J.J. Rousso'nun fikirlerinden etkilenmiş olan Robespier, bu zamanlarda, İhtilalci Fransa'nın fikri diktatörüydü. O, Fransa'da o zamanlar itikadi bir din ve Cumhuriyet faziletini kurmayı deniyordu. Komite diktatörce davranyordu. Askerî ve güvenlikle ilgili konular haricinde, iktisadi hayata da el atmıştı. Fiyatları dondurdu, mallara el koydu, sahiplerinin ellerinden malları zorla alındı. İşadamları, hukukçular ve "sağlam vatandaşlar" özel mülkiyete saygı ve normal kâra izin verilmesini istediler. Fransız kongresi (Convention), yeni milli eğitim planını uygulamaya koydu. Ayrıca, rejimi koruyan milli kanunları toplamaya başladı. Kadınların özel mülk edinmesi hakkı korundu. Bütün emlakin en büyük oğula miras kalma usulu yasaklandı. Basit bir ölçü-tartı sistemi uygulanmaya başlandı. Yeni bir takvim hazırlandı. Ay isimlerinin bazılarına yeni isimler verildi. Kongre, Cumhuriyet'te yaşayan bütün kişileri vatandaş ilan etti. Eski rejimi, yani Krallığı hatırlatan giyim kuşam değiştirildi. Cumhuriyetçi köktencilik (radicalizm) ortadan kalktı. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kelimeleri Fransız subaylarınca başka ülkelere taşındı. Özgürlük, belirli politik idealleri ima ediyordu. Kişiler kralın keyfi kurallarına bağlı olmayacaklardı. Konuşma yapma, tapınma, vicdan özgürlüğü, özel mülkiyete sahip olma ve basın serbesliği getirildi. Eşitlik, ihtilalin sosyal prensiplerine işaret ediyordu. İmtiyazlar kaldırıldı; kölelik sona erdirildi ve feodal sistem tahrip edildi. Bütün vatandaşlar kanunlar önünde eşit olacaklardı. Hayat gailesinde ve mutluluk sahasında kendilerine eşit şans veriliyordu. Kardeşlik, daha iyi, daha mutlu ve daha adil bir dünya yapmak isteyenlerin idealistik kardeşliğinin sembolüydü. Bu kelime, aynı zamanda Fransız milliyetçiliğinin parolasıydı. İnsanlık için Fransız milleti göğe yükseltildi. Okullar, ordu ve din millileştirildi. Artık, milli bir ordu, kardeşlik bayrağı altında milletlerin menfaatini savunmak

Levent Şahverdi Arşivi

amacıyla harp etmeye hazırdı. Politik özgürlük, sosyal eşitlik, milliyetçi vatanseverlik Fransız ihtilalinin idealleri olarak kaldı. Sonraki yüzyıllarda bu idealler Fransa'da kan, soy ve demire döndü. Üçüncü Fransız Cumhuriyeti 1870'de ilan edildi ve ancak yetmiş yıl dayanabildi. Çünkü, 1879'dan sonra Cumhuriyet'in iki özelliği belirdi: 1) çok sayıda partinin ortaya çıkmasıyla hükûmetler dayanıksız oluyordu. Bakanlar çok kısa bir süre için görev yapıyorlardı. 2) Radikalizme doğru bir temayül arttı. Fırsatçılar ve Radikaller arasındaki mücadeleler 1889'da General Boulanger'in başarılı bir darbesiyle (coup d'état) neticelendi. Daha sonra, Fransız yahudisi kaptan Alfred Dreyfun ortaya çıktı ve Fransa'da Cumhuriyet güçlendi. Kralcıların itibarı azaldı ve ordudan atıldılar. Radikaller Fransa'dan sürüldü. Kilise karşıtlığı kuvvetlendi ve nihayet 1905'de kilise devletden ayrıldı. Fransız katolikleri Üçüncü Cumhuriyeti desteklemek zorunda kaldılar. Kısaca, M. Kemal Atatürk, Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'ne kadar Fransa'da cumhuriyet ve demokrasi adına yapılanları çok iyi bilmekteydi ve Fransa tarihi kendi yapacağı inkılaplar için ilhamlarla doluydu. Kuşkusuz, M. Kemal bunları aynen taklit etmedi; Türk inkılâplarının aşağıda açıklayacağım vechile Fransa'dakilerden farklı olarak kendine özgü bir özelliği de vardı.

Cumhuriyet idaresiyle yönetim şekli, Yeni Türkiye'de, yukarıda kısaca belirttiğim üzere, bir ihtiyaçtan doğdu. Kuşkusuz bir taklit değildi. 29 Ekim 1923 öncesinde hükûmetin kurulamaması üzerine ortaya çıkan yönetim boşluğunu çözümlemek amacıyla ulu önderimiz M. Kemal Atatürk "milli iradeyi temsil eden yeni bir idare taarzının" kurulması düşüncesindeydi. Onun ifadelerine göre, hükûmetsiz bir devlet düşünülemezdi. Bir hükûmet başkanını geçici olarak tanımak da işi çözmemekteydi. Hele padişahı temsil eden veya edecek bir kişiye de hükûmeti kurma görevinin verilmesi şimdiye kadar yapılmış inkılâplara uygun düşmezdi. TBMM'de çoğunluğu elinde tutanlara millî irade ve vatanın kaderi teslim edilmeliydi. Kanun yapma ve yürütme yetkisi zaten meclise verilmişti. Meclis'in üzerinde başka bir güç yoktu. Böyle bir hükûmetin mahiyeti Cumhuriyet'den başka bir şey değildi. Millî hakimiyet esasına da-

Levent Şahverdi Arşivi

yanan halk hükûmeti: Cumhuriyet. Böyle bir hükûmetin kurulmasında esas, "kuvvetler birliği" nazariyesiydi. Meclisi ve ülkeyi idare edecek kişilerin, demokrasi prensiplerine inanan ve milli iradeyi herşeyin üzerinde gören yöneticiler olması gerekliydi. Cumhuriyet, ülkeyi hükûmetsiz bırakmayacak bir rejimdi. Eğer partiler arasında bir anlaşmazlık olursa, cumhurbaşkanı TBMM'ni feshedebilir ve milletin oyuna müracaat edebilirdi. Böylelikle yürütme yetkisi seçim yoluyla elde edilebilirdi. Falih Rıfkı Atay, "Çankaya" adlı eserinde M. Kemal'in görüşlerini ana hatlarıyla özetler:

"Rejimdeki olağan olmayan (gayrı tabiiliğin) çözümlenmesi zorunluluğu ortaya çıktı. Çünkü Türkiye'nin devlet şekli henüz belirlenmemişti. Kanun-ı Esasi'de yeni hükûmet şeklini açıkça belirlemek gerekiyordu. Çünkü Padişahlık ve hilafet taraftarları hala vardı."

28 Ekim'de M. Kemal, Erzurum Kongresi'nden beri kalbinde bir sır olarak sakladığı, cumhuriyetin artık tatbik edilmesinin zamanı geldiğine inanmıştı. Nutuk'ta 'cumhuriyet' fikrinin nasıl sır gibi sakladığını ama Ali Rıza Paşa'nın bu fikri çok önceden keşfettiğini şöyle ifade eder.

"Ali Rıza Paşa, bir gün, Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret eder; esna-yı sohbette aleyhimde birtakım tefevvühatda bulunur ve bu tefevvühata (yersiz sözler) mühim bir keşfini de ilave eder: 'Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!' diye bağırır. Doğrusunu isterseniz Efendiler, Makedonya'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Garp Orduları Başkumandanı Ali Rıza Paşa'nın aslanlardan mürekkep, koskoca Türk ordularını, mahv-ü perişan etdirdikten ve kıymetli Makedonya topraklarını terk ve teberru etdikten sonra; devletin en müşkül anında, Vahdettin'in hadim-i amali olmak için, icap eden evsafı iktisap eylemiş olduğuna ve bu meşhur ordular başkumandanının, bu defa kendine en mahir muavin olarak, eski erkanıharbiye reisini, Harbiye Nezaretine getirmeği düşüneceğine, tabii nazarıyla bakılabilirdi. Fakat teşebbüsat-ı milliyenin, cumhuriyeti istihdaf (kurma amacı güttüğünü) bu kadar sürat ve sühuletle ihtisas ve idrak eyleyeceğine takdirhan olmamak (beğenmemek) mümkün değildir"

Levent Şahverdi Arşivi

Saltanattan Cumhuriyet'e geçebilmek için M. Kemal gizli hareket etmeye mecbur olduğunu Ekim 1927'de okudukları Nutuk'ta açıklar:

"Cumhuriyet devleti idaresinden bahsetmeksizin, milli hakimiyet esasatı dairesinde her an Cumhuriyete doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeğe çalışıyorduk."

"Cumhuriyet" kelimesi muhalefet olur düşüncesiyle devamlı gizlenmişti. Çünkü, çağdaş bir idare tarzı anlamında Cumhuriyet, yeni Türkiye Devleti öncesinde ayrıntılarıyla tartışılmış değildi. M. Kemal'in cumhurbaşkanı olmasını istemeyenler, halkın kendi fikirleri etrafında toplanacaklarına inanmaktaydılar. Bundan dolayı, fazla tartışılmadan Cumhuriyet kabul ettirilmiştir. Yine O'nun ifadesine göre Cumhuriyet "cesur bir kararın ve dahiyane bir diplomatlığın" eseriydi. Bu yönetim biçiminin içeriğini, o zaman aydınlarının çoğu bilmemekteydi. Nitekim, Cumhuriyetçilik adı altında, bir yönetme biçimi olarak, Osmanlı döneminde bir fikir akımı gelişmiş değildi. Bu kelimeyi bilen bazı kişiler ise kelimenin siyasi içeriğini bilmemekteydiler. Falih Rıfkı'ya göre, Saltanatçı ve hilafetçi olanlar bu kelimenin telaffuzuna bile muhalefet etmekteydiler. 28 Ekim 1923 gecesi M. Kemal, Arapça olan bu kelimenin Fransızca karşılığını buldurdu (chose publique). 29 Ekim 1923'de Meclis'te kısa tartışmalardan sonra Cumhuriyet ilan edildi ve M. Kemal Cumhurbaşkanı seçildi. Bu yönetsel değişim, tarihçi mebus Abdurrahman Şeref Bey'in ifade ettikleri gibi, 23 Nisan 1920'den beri var olan bir rejimin açıkca ifade edilmesinden başka bir şey değildi. Cumhuriyet "samimi ve meşru olmak şartıyla" görüşlerin serbestçe söylendiği bir rejimdi.

Rejim açısından önemli bir tehlike TBMM'nin cumhuriyet rejiminden oyla (intihab yoluyla) sapabileceği idi. M. Kemal'e göre TBMM'den başka bir meclis asla kurulmamalıydı. TBMM eğer meşrutiyet gibi bir rejime saparsa, bu durumda, zecri tedbirlere başvurulmalıydı. Rejim açısından Atatürk'ün tesbit ettiği çok önemli başka bir nokta daha vardı: TBMM'de aynı mebusların halk iradesini "mal-ı mevrus" gibi uzun süre temsil etmeleri. Seçim yoluyla dahi gelse ayni kişilerin uzun süre, iki dönemden fazla,

Levent Şahverdi Arşivi

milli hakimiyeti temsil etmelerine taraftar değildi. Nitekim, Aralık 1921'de bir demecinde şu sözleri söylemiştir:

"Millet bizi buraya gönderdi. Fakat ila ahirilömür biz burada ve bu milletin idaresini ve hakimiyetini mal-ı mevrus gibi temsil etmek için toplanmış değiliz".

Yine başka bir demecinde:

"Hükûmetin, mahdut insanların sınıfların elinde bulunması dahi millet mevcudiyetinin asla kabul edemeyeceği bir keyfiyettir. Bütün milletin, ekseriyetle devlet idaresine, iştirakine mani olan bu (oligarşi) usulü de, bir zümrenin kendi menfaatlerini temin için, umum millete ait, hakimiyeti gasptan başka bir şey değildir" demiştir.

Kısaca, Atatürk, böyle bir idare tarzını seçmekle, Saray ile Türk Milleti arasında asırlardan beri devam edegelen bir anlaşmazlığı bertaraf ediyor, Türk Milleti'nin yönetime katılmasını sağlıyordu. Cumhuriyet, kuvvet ve yetkinin Allah'tan geldiğine inanan Osmanlı padişahları hak ve irs yoluyla icra yetkisine sahip oldukları bir idare şekline tepkiydi. Böylelikle irs ve hak yoluyla gelen veraset ve istihkakın da kalktığının bir işaretiydi. Padişahlık daha önce kalkmıştı, ancak Vahideddin'in yerine geçen Abdülmecid hala İstanbul'da halifeydi ve Dolmabahçe Sarayı'nda oturmaktaydı. Böyle bir idarede milletin benliği, hürriyeti sözkonusu olamazdı.

Cumhuriyet'in ilanı rejimi ifade etmekten başka, geniş anlamda, Batıya yönelişi ifade eder. Yeni Türkiye Devleti, Cumhuriyet'i seçmekle, Tanzimat'dan beri sürüp gelen medeniyet ve kültür savaşında, Batıcılığı tercih ettiğini göstermiştir. Cumhuriyet'in ilanı, irticacı, şeriatçı, mutaassıp çevrelere vurulmuş çok önemli bir idari değişimdir. Bu önemli inkılâbı tamamlayan, batıcılık yolunda başka önemli inkılâplar takip etmiştir. Medreseler, Şeriye mahkemeleri, Şeriye Vekaleti Batılılaşma ve Cumhuriyet rejimi önündeki engellerdi ve bunlar M. Kemal tarafından kısa bir süre

Levent Şahverdi Arşivi

sonra kaldırılmıştır. M. Kemal, Cumhuriyet kelimesinin ve mahiyetinin sulandırılması veya içeriğinin değiştirilmesine kesinlikle müsaade etmemiştir. Örneğin, Falih Rıfkı'ya göre, "Terakkiperver Cumhuriyet" ismiyle bir parti kurulduğu zaman, bu kelimenin kendisine muhalif bir partiye mal edilmemesi için Halk Partisi'nin başına "Cumhuriyet" kelimesini bizzat kendisi eklemiştir. Ona göre, Cumhuriyet, Türk Milleti'ni ileriye götürecek bir rejimdi. Milletin kararı ve Türk ordusunun kahramanlığı rejimin güvencesiydi. Hükûmet mensupları kendilerinin milletden ayrı olmadıklarını ve "milletin efendi olduğunu" anlamalıydılar. 14 Ekim 1925'de verdiği bir demecinde:

"Cumhuriyet ahlakî erdeme dayanan bir idaredir. Cumhuriyet faziletdir. Sultanlık korku ve tehdide dayanan bir idaredir. Cumhuriyet idaresi faziletli ve namuskar insanlar yetiştirir. Sultanlık korkuya, tehdide müstenid olduğu için korkak, zelil, sefil, rezil insanlar yetiştirir" demiştir.

Aslında, pek çok kişi cumhuriyetin ilanından farklı şeyler anladılar. İlk zamanlarda cumhuriyetin mahiyetini M. Kemal'e yakın olanllar bile anlayamadılar. Ancak onlar, M. Kemal'in tehlikeli bir mesuliyet yüklendiğinin farkındaydılar. Eğer bu rejim yürümezse, şimdiye kadar yapılan köklü değişimlerin bir önemi kalmayacağı gibi; "ıslahat" imkanın da ortadan kalkacağına inanmaktaydılar. Cumhuriyet ile M. Kemal'in bir "halk adamı" karakterinden uzaklaşarak "diktatör" olacağı endişesi ortaya çıktı. Ancak bu endişeyi bizzat kendisi bertaraf etmiştir. Cumhurbaşkanının görev süresi tartışılırken, O, "kayd-ı hayat şartıyla olabilir" diyen bir gazeteciye, sert bir tavırla, bunu kabul edemeyeceğini söylemiştir.

Cumhuriyet ile Demokrasi arasında ayrılmaz bağ olduğu M. Kemal tarafından vurgulanmıştır. 1932 yılında M. Kemal:

"Türkiye Cumhuriyeti, demokrasi esasına müstenid bir devlettir. Demokrasi ise esas itibarıyle siyasî mahiyetdedir, fikridir, ferdidir, müsavatperverdir. Demokrasinin, bu esaas noktalarına göre, vatandaşın siyasi hürriyet ve mesaisini temin etmek ve vatandaşın ilmî, ictimaî, sanat,

Levent Şahverdi Arşivi

ahlak gibi fikrî sahalarda inkişafını temin ile alakadar olmak ve vatandaşın millî hakimiyet usulü dairesinde iştirak hakkını ve bütün vatandaşların aynı siyasî haklarını haiz olmalarını temin eylemekten ibaret olan noktalar devletin, vatandaşa karşı, başlıca vazifelerinin hududunu gösteren işaretlerdir. O halde, demokrasi esasına müstenid bir devlet, bir içtimai muavenet sistemi, veyahut, bir iktisadi teşkilat sistemi değildir. Bunun için, bu sahalara ait işlere, devletin karışmaması bütün bu mahiyetteki işleri fertlere veya fertlerden mürekkep şirketlere bırakması mümkündür. Bu imkanın derecesini anlamak için, devletin, millete ve memlekete karşı, ifasına mecbur olduğu, esaslı vazifelerini, ikinci derecede görülen vazifelerle münasebet ve irtibatlarını düşünmek lazımdır".

On göre, "Bolşevik nazariyesi, ihtilalci siyasi sendikalizm nazariyesi ve menfaatlerin temsili nazariyesi" Türk cumhuriyet ve demokrasisine aykırı siyasî akımlardır. Bir demecinde:

"İşte bu sebeplerden dolayıdır ki, biz bu ve bundan evvelki nazariyeleri, memleketimiz ve milletimiz için muvafık görmüyoruz. Biz, memleket halkı efradının ve muhtelif sınıf mensuplarının, yekdiğerine yardımlarını, aynı kıymet ve mahiyetde görüyoruz; hepsinin menfaatlerinin aynı derecede ve aynı müsavatperverlik hissiyle teminine çalışmak isteriz. Bu tarz milletin umumi refahı devlet bünyesinin, tanzimi için daha muvafık olduğu kanaatindeyiz. Bizim nazarımızda çiftçi, çoban, amele, tüccar, sanatkar, asker, doktor velhasıl herhangi bir içtimai müessesede faal bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti müsavidir. Devlete, bu telakki ile azami nafi olmak ve milletin emniyet ve idaresini, mahalline sarf edebilmek, bizce, bizim anladığımız manada, halk hükûmet idaresi ile mümkün olur" demişlerdir.

Ulu önderimiz M. Kemal Atatürk'ün büyük sıkıntı ve zorluklar içerisinde kurduğu 'Türk İstiklâl ve Türk Cumhuriyetini' sonsuza kadar koruma ve savunma görevini, Türk gençliğine emanet ettiğini tekrar hatırlatmak gereklidir.

Levent Şahverdi Arşivi

AMASYA PROTOKOLÜ VE OSMANLI HÜKÜMETLERİ*

Yrd.Doç.Dr. Ahmet HALAÇOĞLU**

1919-22 yılları içine aldığı bütün olaylar ile Türk Millî Mücadelesini ifade etmektedir. Bu dönemin tamamını, hukukî ve fiilî anlamıyla bir harp hali olarak kabul etmek mümkün değildir. 1919 ve 1920 yıllarına damgasını vuran olaylar Müdafaa–i Hukuk Cemiyeti ve kongreleriyle, Anadolu halkının teşkilatlandırılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve bütün bu gelişmelere karşı girişilen hareketlerdir.

Yukarıda bahis kongrelerden ilki olan Erzurum Kongresinin başarı ile sonuçlanması, Mustafa Kemâl Paşa'nın görevine son verildiği halde millî hareketin gelişmeye devam etmesi, Mustafa Kemâl Paşa'nın tevkifine muvaffak olunamaması ve nihayet Sivas kongresi hazırlıkları, Osmanlı Hükümetini Anadolu olaylarını dikkatle izlemeye zorlamıştı. Paris'e barış konferansına gitmiş olan Sadrazam Damat Ferit Paşa da Ağustos'ta İstanbul'a dönmüş ve sadrazamın İstanbul'a dönmesiyle de İstanbul hükûmetinin Anadolu'ya davranışı değişmişti. Hatta Damat Ferit hükümeti daha da ileri giderek Anadolu'da olup bitenleri "ihtilâlci hareket" olarak vasfılandırmıştı. Ancak ileride de görüşeceğimiz üzere, her şeyi kanun çerçevesinde yapmayı düşünen ve isteyen bir kişi nasıl ihtilâlci olabilir?

4-12 Eylül 1919'da gerçekleştirilen Sivas Kongresi kararlarında, Müdafaa–i Milliye Cemiyetlerinin tek çatı altında birleştirilmesi ve manda

---

* Bu metin 22 Ekim 1998 tarihinde Amasya'da düzenlenen "Amasya Kültür Şenlikleri isimli panelde tebliğ olarak sunulmuştur.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen–Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Levent Şahverdi Arşivi

meselesi yanında pek göze çarpmayan iki mesele daha vardır. Bunlardan birincisi hükûmetin düşürülme meselesidir. Hükûmetin düşürülmesi konusunda Mustafa Kemâl Paşa'nın Sivas'a gelen Ankara delegesi İsmail Fazıl Paşa'ya verdiği şu cevap ilginçtir. Bu cevapta Mustafa Kemâl Paşa; *"Hükümet–i merkeziyyeyi ıskat için burada bir hükûmet–i muvakkate teşkil etmek zannederim tehlikeli bir şeydir. Biz her işimizi meşru, mahzursuz ve bilhassa kanuni yapmak istediğimizden, her şeyden evvel, en seri bir surette Meclis–i Mebusan'ı ictima ettirmek ve ona istinat edecek bir hükûmet teşkil etmek mecburiyetindeyiz. Meclis–i Mebusan teşekkül ettikten sonra onlar neye karar verirse, bizler de onu kabul edip ecnebilere de kabul ettirmek vazifesiyle mükellef oluruz." demektedir.* İkinci mesele ise Meclis–i Mebusanın toplanması meselesidir ki; toplantı yeri için de *"İstanbul'da toplanmakta bir takım sakıncalar vardır. İstanbul işgal altındadır. Bunun için Anadolu'da toplanması lazımdır"* denilmektedir ki, böylece 20–22 Ekim 1919 Amasya görüşmelerinin esasları Sivas Kongresi'nde dile getirilmiş olmaktadır. Bu sözler içerisinde yatan düşünce ve tutum, Mustafa Kemâl Paşa'nın daha sonraki davranışları ile doğrulanmış ve başarısının da sırlarından birisi olmuştur.

Sivas Kongresi'nin basılması teşebbüsünün İstanbul hükûmetinden gelişi, bu hususta kongrede okunan belgeler, Sivas Kongresi delegelerini Damat Ferit Paşa'ya ve hükûmetine karşı harekete getirmiş, padişaha şikayetlerine karar verdirmiştir. Bu maksatla hazırlanan telgrafın hedefine ulaşmasına sadrazamın engel olmaması istenmiştir. Bu konuda doğan ihtilaf, Anadolu'nun İstanbul ile her türlü bağlantısının Sivas'takiler tarafından kesilmesine, Eylül sonunda hükûmetin istifasına yol açmıştır. böylece Sivas Kongresi ilk başarısını kazanmıştır. Yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Amasya'ya göndererek Mustafa Kemâl Paşa ve arkadaşları Rauf ve Bekir Sami Beyler ile 20–22 Ekim 1919'da Amasya'da görüşmeler başladı. Üç gün süren görüşmelerde üç açık ve imzalı, ikisi gizli ve imzasız beş protokol yapıldı. Bu görüşme sonucunda varılan kararlardan seçim meselesinin uygulanmaya konularak Osmanlı Mebusan Meclisi'nin yeniden açılmasına girişilmesi, Anadolu'nun

Levent Şahverdi Arşivi

ortasında doğan Milli Hareket'in resmen İstanbul tarafından tanınması anlamına gelir. Bu Anadolu hareketi için büyük bir başarıdır.

Neticede Amasya görüşmeleri kararlarına uyularak yapılan seçimler sonuçlanmış ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılış hazırlıkları başlamıştır. Nitekim son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 günü İstanbul'da toplandı. Padişah rahatsız olduğundan onun adına Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa açılış nutkunu okudu. 28 Ocak'ta Misak–ı Milli hazırlandı ve 17 Şubat'ta bütün dünyaya ilân edildi. Erzurum ve Sivas kongreleri kararları artık meclisin malı olmuştur. Böylece milli hareket güç kazanmıştır. Bunun üzerine İtilaf Devletleri 16 Mart 1920 günü İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. Artık İstanbul'dan Anadolu'ya doğru bir kaçış başlayacaktır.

İşgal meselesi 16 Mart sabahı Ankara'ya bildirilmiştir. Bunun üzerine durum Heyet–i Temsiliye tarafından büyük devletler nezdinde protesto edildikten başka, Mustafa Kemal yine Heyet–i Temsiliye adına vilayetlere, müstakil livalara ve Kolordu kumandanlarına bir tebliğ göndermiştir. Mebusan meclisi görevine devama imkân göremediğinden 18 Mart'ta, durumu hükûmete de resmen bildirerek dağıtılmıştır. bu durumda devlet merkezinin korunmasını, milletin istiklâlini, devletin kurtuluşunu sağlayacak tedbirleri düşünüp, görüşüp, uygulamak üzere millet tarafından *"selahiyet–i fevkaladeyi hâiz"* bir meclisin Ankara'da toplanması zorunlu olmuştur. Bu meclis Ankara'ya kaçıp gelebilen üyeler dışında, yeni seçimler sonucunda üye sıfatını kazananlardan oluşacaktır.

Bu sayede Türk tarihinde yeni bir dönem başlamaktadır. Artık yeni oluşturulan meclis yavaş yavaş duruma tamamen hakim olacak, kendisini yurt dışında da taraf olarak, bir siyasî güç olarak tanıtacaktır. Ancak yine burada gözden kaçan bir şey vardır. O da, İstanbul'un işgali ve meclisin dağıtılması aslında Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına bir sebep teşkil etmiştir. Zira ülkede meşru bir meclis varken, yeni bir meclisin açılması düşünülemezdi. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Mustafa Kemâl her hareketinde meşruluk aramaktaydı. Bu sebepten O, İstanbul'da meclis var-

Levent Sahverdi Arşivi

ken yeni bir meclis açma düşüncesini hiç bir zaman açığa vurmamıştır. Ayrıca Mustafa Kemal bütün Millî Mücadele boyunca vatandaşlarının o zamanki duygularına, değer hükümlerine, kutsal bildiği, benimsediği şeylere sadakat göstermesi ve bunlara karşı bir davranış içerisinde bulunmaması başarısının en büyük etkenlerinden biri olmuştur.

Milli Mücadele döneminde iş başına gelen Osmanlı Hükûmetlerine de kısaca bir göz atmak istersek, 4 yıl 21 gün süren bu dönemde 11 defa hükûmet kurulmuştur. Çok güç şartlar altında işbaşına gelen bu hükûmetlerin, hem Osmanlılığın sonu, hem de yeni Türkiye'nin doğuşu bakımından olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. Millî Mücadele'nin dışında ve karşısında görünen Osmanlı Hükûmetleri gerçekte bütün olayların içindedir. Hele aynı zamanda hükûmet başkanları olan sadrazamların şahsiyetleri bu açıdan ayrı bir önem taşımaktadır. Diğer taraftan padişah, saltanatın kurtuluşunu bu adamların hünerinden beklemiştir. Avrupalı Devletler ise Türkiye üzerindeki ihtiraslarının tatminini onların zaafından ummuşlardır.

Bunlardan İzzet Paşa kabinesinin kurulmasıyla, 14 Ekim 1918'de Osmanlı tarihinin son safhası başlamış bulunuyordu. İzzet Paşa Hükûmeti geçici bir hükûmetti. Kısa ömürlü olup, Mondoros mütarekesinin imzalanmasından 10 gün sonra çekilmiştir. bundan sonra iş başına gelen Tevfik ve Damat Ferit Paşalar padişahın gözde adamları idiler. Bunun için söz konusu paşalar, bu dönemden iş başına gelen 11 hükûmetin sekizini teşkil etmişlerdir. Bunlardan sonra görev alan Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa hükûmetleri Anadolu ile uzlaşmak amacıyla kurulmuş hükûmetlerdir.

Bu dönemde iş başına gelmiş olan sadrazamların şahsiyetlerini ve Milli Mücadeleye bakışlarına da kısaca değinmek istersek; bunlardan Ahmet İzzet Paşa, Son Osmanlı devlet adamları ve kumandanları arasında çok sayılan ve güvenilen bir askerdi. Almanya'da tahsil görmüştür. Genelkurmay Başkanlığı ve Harbiye Nazırlığında bulunmuştur. Mustafa Kemâl Paşa da İzzet Paşa'yı çok takdir eder ve sayardı. Büyük ihtirasları olmayan bir kişiliği olup, verilen herhangi bir görevi rahatlıkla kabul eder-

Levent Şahverdi Arşivi

di. Bütün meziyetlerine rağmen siyasî yapısı İstanbul ekolüne uygun olarak teşekkül ettiği için, Millî Mücadele zamanında yanlış hareketlerde bulunmuş, Kuvâ–yı Milliye zihniyetini gereği gibi benimseyememiştir.

Ahmet Tevfik Paşa da ilk olarak Hariciye Nazırlığı yapmıştır. Birçok defa sadrazam olmuştur. Bütün hayatında hiç bir siyasî teşekküle bağlanmamıştır. Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı olarak tarihe geçti. Refet Paşa'nın Ankara Hükûmeti adına İstanbul'a hakim olması üzerine yerini yeni devletin temsilcisine bırakmıştır.

Damat Ferit Paşa, Hariciye memuruyken saraya damat olmuştur. Hiç bir liyakat ve meziyeti olmadığı söylenir. Hatta delice hareketlerde bulunan bir yapısı vardır. 5 defa sadarete getirilmiştir. İzmir'in işgali, Kuvâ–yı Milliye hareketinin başlaması, Sivas ve Erzurum Kongreleri, Ali galip ve Anzavur olayları, Serv Antlaşması gibi önemli olaylar hükûmeti zamanının önemli olaylarıdır. Milli Mücadele'ye engel olmak için elinden geleni yapmıştır.

Ali Rıza Paşa ise, değerli bir askerdir. Almanya'da eğitim görmüştür. Birçok defa Harbiye Nazırlığı yapmıştır. 2 Ekim 1919'da sadarete getirilmiştir. Bu sırada Heyet–i Temsiliye ile temasa geçmiş ve milli hareketin İstanbul'da tanınmasına vesile olmuştur. Sadarete gelir gelmez Anadolu ile anlaşma zemini aramış ve Amasya görüşmesini hazırlamıştır. Nitekim bunun sonucu olarak da Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanmasını sağlamıştır. Kendisi milliyetçi bir Türk olmakla birlikte geleneklere ve hanedana bağlı bir Osmanlı paşası idi.

Salih Hulûsi Paşa da Almanya'da eğitim görmüştür. Harbiye, Bahriye ve Nafia Nazırlıklarında bulunmuştur. Ali Rıza Paşa Hükûmeti sırasında Bahriye Nazırı idi ve Mustafa Kemal Paşa ile anlaşma zemini aramak için İstanbul Hükûmeti temsilcisi olarak Amasya'ya gönderildi. Ali Rıza Paşa'dan sonra hükûmeti kurma görevi verilmiştir. Ancak çok kısa sürmüştür. İstanbul'un işgali Salih Paşa'nın sadareti zamanına rastlar. Nitekim İtilaf Devletlerinin Anadolu harekâtı aleyhindeki tekliflerini kabul etmeyip, sadarete gelişinden 25 gün sonra istifasını vermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

TABLO

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE OSMANLI HÜKÜMETLERİ VE SÜRELERİ

Sadrazamın Adı	İş başına gelişi ve ayrılışı	Süresi:
Ahmet İzzet Paşa	14 Ekim – 8 Kasım 1918	25 gün
Ahmet Tevfik Paşa	11 Kasım 1918-3 Mart 1919	3 ay 22 gün (Bu dönemde 2 defa kurdu)
Damat Ferit Paşa	4 Mart – 30 Eylül 1919	6 ay 29 gün (Bu dönemde 3 defa kurdu)
Ali Rıza Paşa	2 Ekim 1919-3 Mart 1920	5 ay 3 gün
Salih Hulûsi Paşa	8 Mart – 2 Nisan 1920	25 gün
Damat Ferit Paşa	5 Nisan – 17 Ekim 1920	6 ay 12 gün (Bu dönemde 2 defa kurdu)
Ahmet Tevfik Paşa	21 Ekim 1920 – 4 Kasım 1922	2 sene 14 gün

Levent Şahverdi Arşivi

DOĞU MESELESİ VE MİLLİ MÜCADELE'DE OSMANİYE

Yrd.Doç.Dr. Süleyman HATİPOĞLU(*)

Bilindiği gibi, Batı siyasi tarih literatüründe çokca kullanılmış olan Doğu Meselesi(=Şark Meselesi)tabiri Osmanlı İmparatorluğu'nun batı devletleri tarafından parçalanmaya çalışılmasını ifade etmektedir. Daha ziyade XIX. yüzyılda politik bir tabir olarak ifade edilmeye başlanan Doğu Meselesi'nin temelinde Avrupa-Türk ilişkileri yatmaktadır. Konu XIX. yüzyılın son çeyreğine doğru, Ermeni Meselesi olarak dünya kamuoyuna yansıtılacak ve Avrupa'lı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaları, dünya kamuoyu önünde tasvib edilebilir bir hareket şekline sokulacaktır[1].

Doğu Meselesi, siyaset adamları ve tarihçiler tarafından muhtelif şekillerde tarif edilmiştir. İlk defa 1815 Viyana Kongresi'nde Rus delegeleri tarafından kullanılan Şark Meselesi kavramı kongreden sonra diplomatlar arasında çok kullanılmaya ve çeşitli manalar kazanmaya başlamıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Doğu Meselesi Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması, aynı yüzyılın ikinci yarısında Türklerin Avrupa'daki topraklarının paylaşılması, XX. yüzyılda da imparatorluğun bütün topraklarının paylaşılması manasında kullanıldı[2]. Fransız tarihçisi Albert Soler, *"Türkler Avrupa'ya ayak bastığı günden beri Şark Meselesi zuhur etti."* demektedir. Şark Meselesi'nin son yüzyıl anlayışı içinde geniş kapsamlı mükemmel bir tarifinde: *"Avrupa büyük devletlerinin, Osmanlı*

---

* MKÜ Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1. Erdal İlter, **"Ermeni Meselesi"nin Perspektifi ve Zeytun İsyanları (1780-1880),** Ankara, 1988, s.24.

2. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi,** c.5, Ankara, 1983, s.203.

Levent Şahverdi Arşivi

İmparatorluğu'nu iktisadi ve siyasi nüfuz ve hükmü altına almak veya sebepler ihdas ederek parçalamak ve Osmanlı idaresinde yaşayan muhtelif milletlerin istiklallerini temin etmek istemelerinden doğan tarihi meselelerin bütününe birden Şark Meselesi diyoruz" denilmektedir[3].

Böylelikle Avrupa'yı fazlası ile meşgul eden Şark Meselesi'ni iki kısımda mütalaa edebiliriz. Birincisi 1071-1683 tarihleri arasındaki kısımdır. Bu tarihler arasında Avrupa savunmada Türkler taaruz halindedir. Bu safhada Şark Meselesi'nin esası ve merhaleleri şöyle özetlenebilir[4].

a) Türkleri Anadolu'ya sokmamak,

b) Türkleri Anadolu'da durdurmak,

c) Türklerin Rumeli'ye geçişini önlemek,

d) İstanbul'un Türkler tarafından fethini engellemek,

e) Türklerin Balkanlar üzerinde Avrupa içlerine doğru ilerleyişine mani olmak.

Şark Meselesi'nin kabul edilen bu hedeflerine rağmen Türkler Anadolu'ya girmiş, Rumeli'ye geçmiş, Balkanları tamamen zaptetmiş ve Viyana kapılarına kadar ilerlemişlerdir. Fakat 1683 yılında Türklerin Viyana'da mağlubiyete uğramaları ile Şark Meselesi'nin ilk safhası bitmiş, ikinci safhası başlamıştır. Bu safhada Türkler savunmada, Avrupa taarruzdadır. 1921 yılına kadar devam eden bu safhada Şark Meselesi'nin gelişmesi şu şekilde olmuştur.

a) Balkanlar'daki Hristiyan milletleri Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak. Bunun için Hıristiyan toplumları isyana teşvik ederek önce muhtariyetini sonra bağımsızlıklarını temin etmek,

---

3. Erdal İlter, a.g.e., s.24-25.
4. Bayram Kodaman, **Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası,** İstanbul, 1983, s.162 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

b) Birinci maddede belirtilen hususlar gerçekleşmezse, Hristiyanlar için reform istemek ve onların lehine İstanbul nezdinde müdahalelerde bulunmak,

c) Türkleri Balkanlardan tamamen atmak,

d) İstanbul'u Türklerin elinden geri almak,

e) Osmanlı Devleti'nin Asya toprakları üzerinde yaşayan Hristiyan cemaatler lehine reformlar yaptırmak, muhtariyet elde etmek veya mümkün olursa bağımsızlıklarına kavuşturmak,

f) Anadolu'yu paylaşmak, Türkleri Anadolu'dan çıkarmak düşüncesiyle hareket eden ve sanayi inkılabını da gerçekleştiren Avrupa'lı büyük devletler, geniş coğrafyaya sahip olan Osmanlı Devleti'nin topraklarını hem hammadde ve hem de pazar açısından değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu durum büyük devletlerin *"zıt menfaatlerini"* de çatıştırmıştır. Çatışan bu menfaatler, Osmanlı Devleti'nin ömrünü bir müddet daha uzatmıştır, ama onu da yarı sömürge haline getirmiştir.

Emperyalist ve sömürgeci politika takip eden batılı büyük devletler, asırlardan beri Ortadoğu'da hakimiyet kurmuş Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak üzere harekete geçmişlerdi. İşte Doğu Meselesi adı altında, bu muazzam topraklara sahip Türk devletini ortadan kaldırmak amacıyla onu "HASTA ADAM" ilan ederek, çeşitli defalar aralarında gizli anlaşmalarla paylaşmışlardı[5]. Aralarında yaptıkları bu anlaşmalara dayanarak, yer yer Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını fırsat buldukça işgal etmişlerdi. Böylece İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya gibi devletler imparatorluğun ucundan kıyısından toprak koparmışlardı.

XIX. yüzyılda birliğini kurup, sanayi inkılabını da gerçekleştiren Almanya, ekonomik açıdan yeni bir güç dengesi olarak Avrupa'da yerini al-

5. Kemal Öke, **II. Abdülhamid, Siyonistler ve Filistin Meselesi,** İstanbul, 1981, s.44.;

Levent Şahverdi Arşivi

mıştı. Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'na sınırı olmayan ve görünürde de toprak isteğinde bulunmayan bir devlet olarak ortaya çıkmıştı. Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu, toprak bütünlüğünü korumak amacıyla, Almanya'ya yaklaşmaya başlamıştı[6]. Osmanlı'nın Almanya'ya yaklaşması özellikle İngiliz-Alman, Alman-Fransız rekabetini arttırmıştır. Bu rekabetin sonucunda da Birinci Dünya Savaşı'nın patlaması Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirmiştir.

Böylece Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda mağlup olan Osmanlı İmparatorluğu'nun neticede 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalama durumuna gelmesi ile, İtilaf Devletleri'ne bu büyük imparatorluğu ortadan kaldırma, yani Şark Meselesi'ni tamamen kendi istedikleri şekilde halletme fırsatını vermiştir.

Diğer taraftan, Yıldırım Orduları Grubu komutanı Mustafa Kemal'in bütün çabalarına rağmen[7], Çukurova'da İngiliz-Fransız ortak harekatı 1918 yılının Aralık ayında başlayarak, 19 Aralık günü Osmaniye ve 27 Aralık günü de Pozantı'nın işgal edilmesiyle tamamlanmıştı[8]. Bir müddet sonra yani 15 Eylül 1919 tarihinde, gerçekleşen "Suriye İtilafnamesi" ile bölge tam bir Fransız işgaline dönüşmüştü[9]. Bölge halkının bu işgale başından beri karşı koyması, bu yöredeki milli mukavemetin temelini oluşturmuştur. Ayrıca bölge halkını harekete geçirecek başka sebepler de mevcuttu. Bunlardan birisi de, Fransızların silahlandırıp himaye ettiği Ermeniler yüzünden; Türklerde can, mal ve namus emniyeti diye bir şey kalmamıştı[10].

İşte bu durum karşısında halk, devletten beklediğini bulamamış ve nefs–i müdafaa durumuna geçerek bölgede "Çete Harbi"ni başlatmıştı.

---

6. Rosa Luxemburg, "Alman Emperyalizminin Harekât Alanı; Türkiye", **Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi,** Haz. Ragıp Zarakolu, İstanbul, 1988, s.45-46.
7. Bu konu hakkında bkz., **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV (1917-1938),** Haz, Nimet Arsan, Ankara, 1964, s.14 vd.
8. **ATASE,** Arş.1-2, Kls.83, Dos.75-308, F.2-13; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali,** İstanbul, 1981, s.316; Süleyman Hatipoğlu, **Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi,** Ankara, 1989, s.16.
9. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938)-IV,** s.119-120.
10. S. Selek, a.g.e., s.316.

Levent Şahverdi Arşivi

Önce ferdi, sonra kitle hareketine dönüşen bu mücadele, güneyde Milli Mukavemeti ortaya çıkarmıştı. Böylelikle bütün Çukurova'da başlayan milli direnişler, Osmaniye mıntıkasında da kendisini göstermişti[11]. Bu milli direnişlerin sonucunda Bahçe ve Haruniye'de (Düziçi) yapılan savaşlar; Osmaniye'de Kovanbaşı ve Kanlı Geçit Savaşları ve Mamure Baskını[12] adıyla önemli muharebeler ceryan etmiştir. İşte bu savaşları tarihi gelişim itibariyle şöyle izah edebiliriz;

1. BAHÇE VE HARUNİYE'DE (DÜZİÇİ) YAPILAN SAVAŞLAR

Osmaniye iline bağlı Bahçe ve Haruniye kazaları da 19 Aralık 1918 tarihinde düşman tarafından işgal edilmişti[13]. Böylece Bahçe ve Haruniye'ye gelen Fransızlar ve Ermeniler diğer işgal mıntıkalarında yaptıklarını burada da tekrarladılar. 12 Şubat 1920'de Fransızların Maraş'ta yenilerek atılmaları hadisesi bu havalinin çabucak uyanmasına sebep olmuştu. Maraş'ta deneyim kazanan Fransız komutanları Haruniye'nin (Düziçi) ileri gelenlerini göz hapsine alarak onları yakınen izlemeye başlamışlardı. Bunun üzerine Haruniye Bucak Müdürü Hüseyin Hilmi Bey, Çetebaşı Mehmet Yeşil, Hacı Efendi, Çerçioğlu Hüseyin Efendi ve İlbeyli'den Habib Ağa bir araya gelerek memleketi düşmandan kurtarma çarelerini aradılar. Bugünlerde Tufan Bey'in Andırın'da Yağcıoğlu'nun evinde bulunduğu öğrenildi ve Tufan Bey ile görüşmek ve gerekli tedbirleri almak üzere yanına gittiler. Böylece Haruniyeliler bütün dertlerini anlattılar. Tufan Bey bunlara Müdafaa–i Hukuk Cemiyeti nizamnamesine göre teşkilat kurmalarını ve derhal silahlanarak, Fransızlarla mücadeleye girişmelerini söyledi[14].

---

11. Osmaniye'de meydana gelen bu milli mukavemetler için bkz., Ahmet Kılıç, **Osmaniye Çete Harbi,** Osmaniye, 1976.

12. Bu Savaşlar hakkında daha geniş bilgi için bkz., Süleyman Hatipoğlu, **Orta Toros Geçitleri'nde Türk-Fransız Mücadelesi (1915-1921),** Ankara, 1991, s.159 vd. (A.Ü.Türk İnk. Tar. Ens. Basılmamış Doktora Tezi).

13. Ahmet Cevdet Çamurdan, **Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları,** Adana, 1969, s.95.

14. Recep Dalkır, **Yiğitlik Günleri, Milli Mücadele'de Çukurova, İstanbul, 1961, s.190.**

Levent Şahverdi Arşivi

Bu görüşmeden hemen sonra Haruniye'ye dönen heyet, gizli bir toplantı yaparak, Müdafaa–i Hukuk Cemiyeti başkanlığına Hüseyin Hilmi Bey'i, üyeliklere Mehmet Yeşil, Hacı Efendi, İsmail Ökkeş ve Yazılmazoğlu Süleyman Ağa'yı seçtiler ve böylece Haruniye'de Milli Mücadele örgütlenmiş ve 4 Mart 1920 günü Kuva-yı Milliye kurulmuştu. Bundan sonra da, Kuva-yı Milliye bölgede derhal harekete geçerek teşkilatı kuvvetlendirmeğe ve lüzumlu silah ve cephaneyi tedarike başladılar[15].

Bütün bu hazırlıkların sonunda 300 kadar mevcuda ulaşan Haruniye Kuva-yı Milliyesi ilçenin dışında bulunarak zaman zaman Fransızlara baskınlar yapmaya başlamıştı. Bundan dolayı kayıplar vererek zor duruma düşen Fransız kuvvetleri Haruniye'nin güneyine demiryolu boyuna çekilmek zorunda kalmıştı[16].

Diğer taraftan 7 Mart 1920 günü 150 kişilik bir Ermeni kuvveti, Haruniye'nin 4 km. kuzeyinde Gökçayır bölgesine gelerek, Sabunsuyu kuzeyindeki Milli Kuvvetleri yok etmek istediyse de, onların bu gelişini daha önceden haber alan Kuva-yı Milliye taarruz ederek, iki saat süren çarpışmadan sonra Ermeniler 15 ölü bırakarak kaçtılar. Bu sırada Bahçe'den gönderilen 25 kişilik Ermeni takviye birliği de yolda pusuya düşürülürek imha edilmiş ve 15 Mart günü de Milli Kuvvetlerimiz Fransızların Haruniye – Yarbaşı arasındaki irtibatı temin ederek ve yiyecek sevkiyatı yapan, 11 kişilik bir düşman kuvvetini de yok ederek, bir başarı daha elde etmişlerdi[17].

Bu sıralarda Tufan Bey, Andırın Milis Kuvvetleri ile Gökçayır'a gelerek Kurtlar köyünün Kaya mevkiinde karargahını kurmuştu. Haydar tepesi civarında da Fransızların karargahı bulunmaktaydı. Beş kişilik keşif grubu gönderilerek düşman hakkında bilgi alınmak istendiyse de bir sonuç

15. R. Dalkır, a.g.e., s.190; ATASE, **Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi-IV,** Ankara, 1966, s.73.
16. ATASE, **TİH, Güney Cephesi-IV, s.73.**
17. ATASE, a.g.e., s.73-74; Recep Dalkır, a.g.e., s.191.

Levent Şahverdi Arşivi

alınamamıştı. Yöredeki muharebeler de kısa aralıklarla da devam etmekteydi. Fakat bu yöredeki Milli Kuvvetlerimizin durumu pek parlak görülmüyordu[18]. İşte tam bu sırada 27 Mart 1920 tarihinde Binbaşı Yörük Selim Bey ve Yüzbaşı Abdullah Bey, Çavuş Türkoğlu, Mustafa ve Darendeli Abdullah Bey'in idaresinde birkaç yüz kişiyi bulan Maraş Kuva-yı Milliyesi ve iki ağır makinalı tüfek ile Haruniye bölgesine gelerek emir ve komutayı ele aldı. Böylece Haruniyelilerin yüzü gülmüş ve Haruniye Kuva-yı Milliyesi oldukça kuvvetlenmişti. Yörük Selim Bey buradaki Fransızlara baskınlar yapmış ve bu çarpışmada düşmana çok kayıplar verdirmişti. Bu çarpışmada Yıldırım bölüğünün komutanı Yüzbaşı Abdullah en önde hücum ederken şehit düşmüştü. Bu olayın sonunda Milli Kuvvetlerimizin eline silah, malzeme ve cephane geçmiş ve sonuçta buradaki Kuva-yı Milliye güçlenmişti[19].

Yöredeki Kuva-yı Milliye müfrezeleri devamlı olarak demiryolunu ve özellikle köprüleri tahrip ederek Antep ve Adana bölgeleri arasındaki bağlantıyı kesiyorlardı. 15 Mayıs 1920 günü Yarbaşı ve Bahçe arasında ve Yarbaşı'na üç kilometre mesafede Kokarpınar köyünün güneyinde 8. ve 9. Tümenler arasındaki köprü de tahrip edilmişti. Bu arada Demiryolunu korumakla görevli ve içinde 150 kadar er olan bir Fransız zırhlı treni aynı anda bu bölgeden geçmekteyken, sökülen vidalar dolayısıyla yıkılan köprüde suyun üzerine devrildi. Esasen civarda pusuda bulunan milli kuvvetlerin baskın tarzında ateşleriyle Fransızlar yok edilmişti. Ancak sekiz er kurtulmuş ve esir alınmıştı. Bu çarpışmayı haber alan Fransızlar Mamure'den 300 kişilik bir kuvvetle akşama doğru çarpışma bölgesine yetişmişti. Ertesi günü yapılan çarpışmalarda Fransızlar bir topçu bataryasının desteğine rağmen çok kayıp vererek Yarbaşı'na çekilmek zorunda kalmış ve buradan da trenle Mamure'ye dönmüştü. Milli Kuvvetlerimiz bu çatışmada 25 Fransız askerini esir almış ve çok sayıda ağır makinalı tüfek, silah ve cephane de elde etmişti. Fransız ölüleri arasında

18. R.Dalkır, a.g.e., s.191.
19. Dalkır, a.g.e., s.191; ATASE, a.g.e., s.74.

Levent Şahverdi Arşivi

bir binbaşının cesedine de rastlanmıştı. Bu muharebeler sonucunda Mamure ile Bahçe arasında hiçbir lokomotif kalmadığından Fransızların bu bölgede gidiş-gelişleri bir süre için durmuştu[20]. Bu sıralarda 30 Mayıs 1920'den geçerli omka üzere bölgede Fransa ile Ankara Hükümeti arasında 20 günlük bir mütareke yapılmış ve bunun üzerine Haruniye ve Bahçe civarındaki çarpışmalara da ara verilmişti[21].

20 günlük bu mütarekeden sonra Fransızların Kayabaşı'ndaki kuvvetleri tekrar sarıldı. Bu durum karşısında Fransızlar yöreye yeniden takviye kıtaları gönderdi. Bunlarla yapılan çarpışmalarda çok kayıp veren Fransızlardan, ayrıca bir çok gereç ele geçirilmişti. Bu sırada 500 mevcutlu bir kuvvetle Yarbaşına gelen Yörük Selim Bey buradaki Türk kuşatmasını kuvvetlendirmesine rağmen, Fransızlar bir çıkış hareketi yaparak önce Mamure'ye burada da tutunamıyacaklarını anlayınca Osmaniye'ye kadar çekildiler. Bu suretle Bahçe ve Osmaniye arasında hiçbir Fransız askeri kalmadı. Bu çarpışmalar üç gün sürmüş ve Fransızlar çok sayıda ölü ve yaralı vermişlerdi. Böylece Haruniye ve Bahçe düşman işgalinden kurtulmuştu[22]. Bu muharebeden geri çekilen Fransız kuvvetleri demiryolunun iki tarafındaki yeni yetişmiş ve henüz biçilmemiş buğday ve arpa ürünlerini tamamen yakmışlardı[23].

Haruniye bölgesinde bütün Kuva-yı Milliye'yi emrine alan Yörük Selim Bey Osmaniye'ye gelerek 7 gün süren çarpışmalar yapmasına rağmen, Fransız kuvvetleri Osmaniye'den tamamen atılamadı. Bir kaç gün sonra Selim Bey Islahiye cephesine gönderilmiş ve Haruniye'de ise yalnız yerli Milli Kuvvetler kalmıştı[24].

---

20. ATASE, a.g.e., s.74; Dalkır, a.g.e., s.191-192.
21. Bu mütareke için bkz., Süleyman Hatipoğlu, **Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi,** Ankara, 1989, s.49 vd.
22. Dalkır, a.g.e., s.191-192; ATASE, a.g.e., s.74-75.
23. ATASE, a.g.e., s.75; A.C. Çamurdan, a.g.e., s.99.
24. ATASE, a.g.e., s.75.

Levent Şahverdi Arşivi

2. OSMANİYE CİVARINDA YAPILAN SAVAŞLAR

A. KOVANBAŞI SAVAŞI (Bkz.Kroki:1):

Bu savaş Osmaniye bölge komutanlığı emrindeki birliklerle yapıldı. Türk Kıtaları Osmaniye bölgesinde şu şekilde tertiplendiler. Osmaniye civarında bulunan bütün Milli Kuvvetler bir araya toplanarak savaş vaziyeti aldılar. Ayrıca Ceyhan'da bulunan Milli Kuvvetler de herhangi bir duruma karşı hazır vaziyete geldiler.

Fransızlar ise, 5 Ekim 1920'den itibaren İskenderun'dan karaya yeni kuvvetler çıkararak, mevcut kuvvetlerini takviye etmeye başlamışlardı. Böylece Fransızlar burada yaklaşık olarak bir tümene yakın kuvvet topladıktan sonra, 10 Ekim 1920 sabahı düzenli bir şekilde taarruza başlamışlardı[25]. Buradaki bütün Fransız topçuları bir anda, Türk kuvvetlerine karşı ateşe başlamışlar ve topçu ateşinin desteği altında piyadelerini de ileri sürmüşlerdi. Fransız piyadesinin bu ilerleyişine, Türk piyadeleri şiddetli bir ateşle karşılık verince Fransızlar bu ateşe dayanamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

Burada başarısız olan Fransızlar, bu defa kuvvetlerini Haruniye'de bulunan Milli Kuvvetlerin bulunduğu, Kovanbaşı sırtına yönlendirerek, 300–400 metreye kadar yaklaşmışlar ve Milli Kuvvetlerin şiddetli ateşiyle karşılaşmışlardı. Buna rağmen, taaruzlarına büyük bir hız veren Fransızlar, bu saldırılarından da bir sonuç alamamışlardır. Fakat Haruniye kuvvetleri çok sıkışmış ve bunun üzerine 26. Alay tarafından takviye edilen Milli Kuvvetler, öğleden sonra birliklerimize 20–30 metre kadar yaklaşan Fransız kuvvetlerine karşı taaruza geçerek, geri püskürtmüşlerdi.

Türk kuvvetlerinin elinde bulunan savaş malzemesinin yetersiz olduğunu farkeden Fransızlar, tekrar karşı bir taarruza geçmişlerdi. Bu ta-

---

25. A.C.Çamurdan, a.g.e., s.110; Fransızlar, 1920 yılının Ekim ayından itibaren Çukurova'da genel bir taarruza geçerek, buradaki bazı birliklerimizin geri çekilmesini sağlamışlardı, bkz, Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi,** Ankara, 1970, s.238-239.

Levent Şahverdi Arşivi

arruza, ellerinde az sayıda bulunan makinalı tüfeklerle karşı koyan Milli Kuvvetler, düşmanın taarruzunu kırmışlar ve ayrıca cephe gerisinde bulunan toplar da kuvvetli bir şekilde ateşe başlayınca, Fransızlar büyük kayıplar vermişlerdi. Bundan sonra da yedekte bekleyen Ceyhan'daki Milli Kuvvetler'e de taarruz emri verilince, Fransızlar daha fazla dayanamayıp Ceyhan'ın kuzeyine çekilmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Kovanbaşı adıyla anılan bu savaş, Türk Kuvvetlerinin 10 Ekim 1920 günü tam sekiz saat kahramanca savunmaları ve karşı taaruzlarıyla başarıya ulaşmıştır. Bu savaşta ağır kayıplar veren Fransızlar ölü ve yaralılarını beraberinde götürmüşlerdi[26].

B- KANLI GEÇİT SAVAŞLARI (Bkz. Kroki:2):

Kovanbaşı savaşında yenilen Fransızlar, 1 Kasım 1920 tarihinde Toprakkale'de topladıkları kuvvetlerle iki koldan Osmaniye cephesine taarruza başlamışlardı. Öte yandan Osmaniye ovasında ve şehir içerisinde bulunan milli müfrezeler dağılmış olduklarından, Fransız kuvvetlerinin büyük bir kısmı hiçbir direnişe uğramadan sabah saat 10.00'da Mamure istasyonuna varmıştı. Çana istikametinde ilerleyen Fransız kuvvetleri burada direnme ile karşılaşmış ise de, Kanlı Geçit'e doğru ilerlemeye devam etmişlerdi. Bu şekilde Fransızların bütün kuvvetleri, öğleye doğru Kanlı Geçit-Mamure hattına varmışlardı. Bu geniş çaplı saldırı karşısında Osmaniye'deki Türk kuvvetleri toparlanarak, Osmaniye-Yarpuz yoluyla Yarpuz'a çekilebilmişti. Ceyhan kuvvetleri de, Ceyhan nehrinin kuzey kıyısına çekilmişler ve bir kısmı da Kozan ve Kadirli'ye doğru harekete geçmişlerdi.

Fransız kuvvetleri, Ceyhan nehrinin kuzeyinde ve doğusunda bulunan Türk kuvvetlerine karşı taarruza başlayarak, birliklerimizi şiddetli ateş altına almışlardı. Bu ateş altında nehrin doğusuna kuvvet nakletmeye çalışan

26. Çamurdan, a.g.e., s.110-111.

Levent Şahverdi Arşivi

Fransızlar, burada çok zayiat vermişler ve bundan sonra da Türk kuvvetleri, Fransız kuvvetlerini geri püskürtmüşlerdi[27].

2 Kasım 1920 gününde ise, ciddi bir çatışma olmamıştı, ama Fransızlar kuvvetlerini Kanlı Geçit-Mamure hattında toplamaya devam etmişlerdi. Bu durum karşısında, buradaki Türk birlikleri süratli bir şekilde Kanlı Geçit mıntıkasında toplanmaya başlamışlar ve bunlar arasında bulunan Aydınoğlu Tufan Bey komutasında 500 kişilik Kadirli müfrezesi de, Haruniye'ye gelmişti.

Kanlı Geçit'e biriken bu kuvvetler, kısa bir süre bekleme dönemine girmişlerdi. Ancak 8 Kasım 1920 sabahı Fransızlar, Türk kuvvetleri üzerine ateşe başlamışlar ve ayrıca bu ateşle beraber, Fransız uçakları da harekete geçmişlerdi. Bu taaruzla Fransızlar, Türk kuvvetlerinin ileri mevzilerini işgal etmişlerse de, bu mevziler akşama doğru Türkler tarafından geri alınmıştı. Fransızlar bu saldırıda ancak bir tepe işgal etmiş olup, geceyi bu tepede geçirmişlerdi.

C- MAMURE BASKINI

16 Ekim 1920 tarihinde Hacın'daki Ermeni direnişi kırıldıktaan sonra, Hacın Kaymakamlığına Üsteğmen Saim Bey atanmıştı. Daha sonra Saim Bey'in emrindeki kuvvetlere Ceyhan Milli kuvvetleri de dahil edilerek, Ceyhan – Osmaniye arasındaki demiryolu istasyonlarına baskınlar düzenlemek amacıyla, Osmaniye – Mamure kesimine alınmıştı[28].

Saim Bey ile beraber harekete katılacak olan Recep Dalkır olayı şu şekilde nakletmektedir. "..... Öğle zamanı hep beraber doğuya doğru harekete geçtik. Mamure'yi kuzey ve doğu tarafından kucaklayan Gavur dağlarından, Domuz dağının eteğinden Ceyhan'ı (nehir) geçtik, dağa tır-

27. Bu muharebeler hakkında daha geniş bilgi için bkz., A.C. Çamurdan, **Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları,** Adana, 1969.
28. ATASE, **Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi,** c.4, Ankara, 1966, s.201.

Levent Şahverdi Arşivi

mandık, tamamen ormanlık olan zirveye yaklaştık. Müsait bir yerde karargah kurarak istirahate geçtik. Tufan Bey emrindeki Andırın ve Çokak kuvvetleriyle oraya gelmişti." Bu sırada Saim Bey, bir durum değerlendirmesi yapmış, milli müfreze kumandanlarından Topaloğlu Halil Efendi ve Recep (Dalkır) Bey; Mamure'ye yapılacak baskının fayda getirmeyeceğini söylemelerine rağmen; Saim Bey fikrinde ısrar etmişti[29].

Saim Bey emrindekı kuvvetlere Mamure'ye doğru ilerlemelerini ve tesadüf edecekleri devriye ve çifte nöbetçilere ateş etmeden sessizce yok etmelerini, böylece düşmanı kışlasında silaha davranmadan gafil avlamaları emrini vermişti. Bu planı çabuk farkeden düşman birlikleri hemen silah başı yaparak ateşe başlamıştı. Bu ateş üzerine, düşmanın yalnız Mamure'den değil, Osmaniye'deki topları bile faaliyete geçmişti. Bu olayın devamını Recep Dalkır'ın kitabından aktarmak istiyorum: "... Önümüzde hemen 50-60 metre kadar uzağımızda ve trenin makasçı kulübesi olduğunu tahmin ettiğim bir yerde, düşmanın kuvvetli bir karakolu vardı. Sağımızdan solumuzdan makineli ve otomatik tüfekler durmadan işliyordu. Fakat bize hiç zarar vermiyordu. Saim bize ateş kestirdi. Düşmanla konuşmak ve anlaşmak istedi: "Ülek ente müslim" diye bağırdı. Karşıdan, "Elhamdülillah" cevabı verildi. Saim Bey ise: "Ya ahi... ene müslim taal ya ahi "dedi"[30]. Saim Bey bu konuşmadan; düşman karakolunda bulunan Cezayirli Arap müslümanların saf değiştireceğini umut ediyordu. Bu konuşma anında Fransız karakolunda bir kargaşa yaşanmış ve bunu fırsat bilen Mevlüt Çavuş yanındaki bombayı düşmana savurmuş ve ikinci bombasını da atmıştı. Bundan sonra düşman bombaları milli kuvvetlerimizin üzerinde patlamıştı. Bunun üzerine milli müfrezelerimiz arasında bir an panik yaşanmıştı. Durumu kavrayan Recep Bey birliklerimizi 40–50 metre geriye çekerek mevzii aldırmıştı. Bu arada Hurşit onbaşı Saim Bey'in vurulduğunu ve baygın yattığını bildirmişti. Beklenmedik bir anda Saim Bey'in karalanması milli kuvvetlerimizin geri çekilmesine neden olmuştu[31].

29. Recep Dalkır, a.g.e., s.171.
30. Dalkır, a.g.e., s.173-174.
31. Dalkır, a.g.e., s.174-175.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu muharebede Üsteğmen Saim Bey ile birlikte 15 Türk eri şehit düşmüştü. Komutanlarının şehit olduğunu gören milli müfrezelerimiz de kısmen dağılarak Ceyhan Nehri'nin kuzeyine çekilmişti. Saim Bey'in adı daha sonra Hacın'a verilerek Saimbeyli olmuştu. Saim Bey daha önce Hacın, Kadirli, Feke ve Kozan dolaylarında Kuva-yı Milliye'nin ilk teşekkülünden beri büyük fedakârlıkları geçmiş bir kahramandı[32].

1921 yılının Şubat ayına kadar Osmaniye cephesinde önemli hareketler ve çarpışmalar olmadı. 4 Şubat 1921'de Fransızların Hasanbeyli istikametinde ilerlediği tespit edilmişti. Buna karşı birliklerimiz şu düzene getirilmişti:

Haruniye bölükleri Kanlı Geçit ile Kabatepe arasında, Bahçe bölükleri Kanlı Geçit'te ve Dörtyol müfrezesi ise Kanlı Geçit Karakolu ile Osmaniye-Hasanbeyli şosesi arasında mevzilenmişti.

Fransızlar Kanlı Geçit'e girdikten sonra baskın tarzında ateşe başlamış ve çarpışmalar şiddetli olarak saatlerce sürmüştü. Milli Kuvvetlerimiz küçük gruplar halinde hücum ediyorlardı. Bu durum karşısında, her taraftan sarılan Fransız kuvvetleri kuzeye Yarbaşı'na doğru yani aksi istikamete kaçarak çekilmişlerdi. Milli kuvvetlerimiz 4 ağır makinalı tüfek ile diğer birçok silah ve cephane elde etmişlerdi. Yarbaşı mıntıkasına çekilen Fransız kuvvetleri takip edilerek, burada da kuşatılmıştı. Bir süre sonra Osmaniye'den takviye kıtaları alan Fransızlar Mamure-Osmaniye istikametinde çekilmişlerdi. Bu bölgede çok üstün Fransız kuvvetlerine karşı mevcutları az ve silah kuvveti çok eksik olan bir avuç Kuva-yı Milliye ile yapılan kahramanca muharebeler 2. Kolordu Komutanlığınca şu emirle takdir edilmişti (özet olarak): "Osmaniye bölgesinde Fransızların şimdiye kadar üstün kuvvetleriyle çarpışarak gösterdikleri kahramanlıklar için takdir ve teşekkürlerimin bütün subay ve erlere bildirilmesini rica ederim." şeklindeydi[33].

32. ATASE, **TİH Güney Cephesi,** c.4, s.201.
33. ATESE, a.g.e., s.201-202.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu genel saldırıda; Gouraud'nun komutasındaki Fransız tümeni, bu taarruzla Kanlı Geçit'i zaptetmiş ve Hasanbeyli üzerinden Islahiye'ye inmiş, böylelikle Meydan–ı Ekbez'e ve oradan Katma-Kilis yoluyla Antep civarına gelmişti[34].

Böylece Milli Kuvvetler, sayıca oldukça fazla ve çağın en modern silahlarıyla donatılmış olan bir Fransız tümenine karşı Kanlı Geçit ve Kabatepe'de hiçbir bozguna uğramadan ve düşmana fazla zaiyat verdirerek çıkmışlardı[35]. Görüldüğü gibi 1920 yılının son aylarında Fransızlar, Antep'e ulaşabilmek amacıyla Osmaniye'deki Milli Kuvvetleri zaman zaman zor durumlara sokmuşlardı[36].

SONUÇ:

Fransızların bu saldırılardaki amacı; Osmaniye'deki demiryolu ve karayoluna hakim olmak istiyorlardı. Çünkü Fransa, Antep ve Islahiye ile irtibatı kesmiyerek buradaki birliklerini takviye etmek, ayrıca Katma-Kilis ve Halep yollarını elde tutmak istiyordu.

Diğer taraftan Fransa bütün Suriye'yi kontrol altında tutmak ve bunun devamlılığını sağlamak amacındaydı. Bundan dolayı Fransa önemli bir geçit bölgesi olan Osmaniye'yi daha uzun bir süre işgal altında tutma niyetinde idi.

Önemli bir hususta Atatürk'ün Milli Mücadele döneminde takip ettiği dış politika gereği Fransa ile iyi ilişkiler içerisinde bulunulmuş ve sonuçta Fransa, Doğu siyasetinde İngiltere'den ayrı düşünerek Ankara'ya yaklaşmıştır[37]. Nihayet 1921 yılına girildiği günlerde, Kuva-yı Milliye'nin Çu-

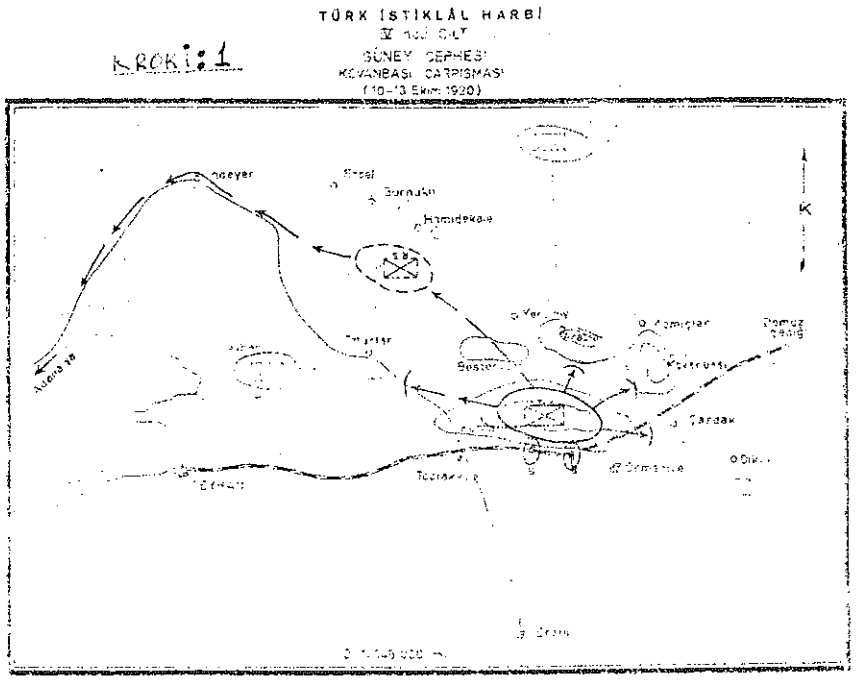
34. A.Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları,** c.1, İstanbul, 1953, s.419.
35. Çamurdan, a.g.e., s.164 vd.
36. ATASE, Arş. 1-4282, Kls. 560, Dos. 3-21, F.73.
37. Süleyman Hatipoğlu, **Orta Toros Geçitleri'nde Türk-Fransız Mücadelesi (1915-1921),** Ankara, 1991, s.168-175 (Ankara Ü. Türk İ. Tarihi Ens., Basılmamış Doktora tezi)

Levent Şahverdi Arşivi

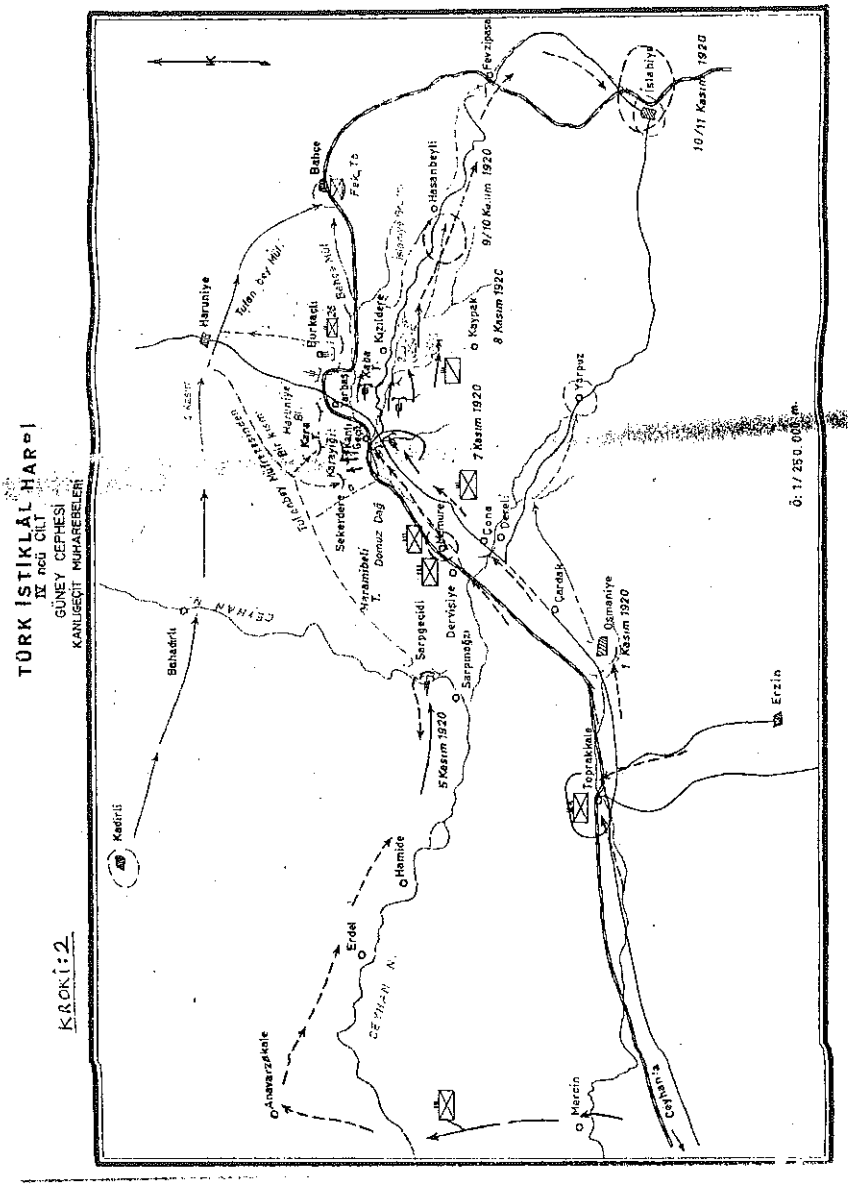
kurova'daki kahramanca direnişleri Fransa'nın buradaki bütün ümitlerini bitirmişti. Bunun sebeplerini şöyle özetleyebiliriz:[38] Fransızlar, verimli Çukurova topraklarından faydalanma ve Güney Anadolu'daki madenleri işletme imkanını bulamamışlardı. Ayrıca Türkler, Fransız yönetimini istemediklerini kesinlikle belli etmişler ve yaptıkları çete savaşlarıyla da Fransızları zor durumda bırakmışlardı. Başka bir konu da, Çukurova'daki Fransız askerlerini beslemek, Fransa bütçesine ağır yükler getirmişti. Böylece Fransızların, Çukurova'da kalması kendilerine pahalıya mal oluyordu. Bütün bunları göz önünde bulunduran Fransa, 20 Ekim 1921'de Türkiye ile Ankara İtilafnamesi'ni imzalayarak bölgeyi terk etmiştir. Bu itilafnameye göre; 5 Ocak 1922'de Adana'dan ve 7 Ocak 1922'de de Osmaniye'den çekilerek, geldikleri gibi gitmişlerdi.

38. Kamil Erdeha, **Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler,** İstanbul, 1975, s.327 vd.

Levent Şahverdi Arşivi



Levent Şahverdi Arşivi



Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE SOSYAL DEVLET (*)

Prof. Dr. Rafet EVYAPAN (**)

I. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Atatürk, Osmanlı imparatorluğunun teokratik yönetim anlayışı yerine laikliği, ümmetçiliğin yerine milliyetçiliği, padişah iradesi yerine cumhuriyeti imtiyazlı saray ve çevresi yerine imtiyazsız ve çıkarları birbiri ile bütünleşen halkçılığı koyarken bütün bunları–zaman içinde yavaş yavaş yani reformcu bir anlayışla yapmak yerine çağın hız çağı olduğu bilinci ve çağdaş uygarlık düzeyine vakit kaybetmeden bir an önce varılması gerektiği düşüncesi ile çok kısa sürede gerçekleştirmek suretiyle inkılapçı bir yaklaşım uygulamıştır. Bu politik, kültürel ve sosyolojik değişimler kadar önemli olan bir diğer olgu da ekonomide ortaya koyulan devletçilik ilkesidir. Devletçilik üç ilkenin yani cumhuriyetçilik, halkçılık ve milliyetçilik ilkelerinin bir bütün olarak ekonomiye yansımasıdır. Adeta saç ayağını birleştiren halkadır. Böyle bir devletçilik hiçbir yoruma gerek kalmadan bizzat Atatürk'ün kendisinin de ifade ettiği gibi ılımlı ve sosyal devletçiliktir.

Tüm dünyada yaşanan 1929 bunalımı devletin ekonomiye müdahale etmesini bir zorunluluk olarak ortaya koyarken 1999 öncesinde Uzak Doğu da yaşanan ve etkisi azalarak dalga dalga tüm dünyaya yayılan bunalım da bu durumu pekiştirmiştir. En güçlü ekonomilerden biri sayılan Japon Ekonomisi bile Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ile düzelme sürecine girmiştir. Bir iki ülke dışında tüm Avrupa'da ise sosyal devleti ön plana çı-

---

* 30.11.1998 tarihinde Zonguldak Karaelmas Üniversitesinde verilen konferans metnidir.

** ZKÜ Çaycuma İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

Levent Şahverdi Arşivi

karan partiler iktidara gelmiştir. Dünyada özellikle gelişmiş ülkelerde bu gelişmeler olurken ülkemizde ise sosyal devlet açısından cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanılanın aksine bir süreç yaşanmaktadır. Atatürk'ün ılımlı ve sosyal nitelikli devletçilik ilkesine taban tabana zıt bir ekonomik anlayış uygulanmaktadır. Atatürk'ün devletçilik ilkesi kasıtlı olarak veya bilmeyerek sosyalist ve katı devletçilik kategorisinde bir devletçilikmiş gibi algılanırken veya gösterilirken öte yandan onun nihai hedef olarak ortaya koyduğu serbest pazar ekonomisi ise niçbir ülkede rastlanmayacak bir şekilde devlet denetiminden uzak uygulanmıştır.

Atütürk'ün laiklik ilkesi çeşitli yürüyüşlerde sloganlaştırılır, cumhuriyetçilik ilkesi 29 Ekim'den 29 Ekim'e hatırlanır iken, diğer ilkeleri –ki, Atatürk'ün birinci derecede önem verdiği ekonomi dikkate alındığında– özellikle devletçilik ilkesi birkaç makale ve birkaç kitap dışında üzerinde durulmayan konular haline gelmiştir.

6 ilkesi bir bütün olarak anlam taşıyan Atatürk ilkelerini, tek bir ilkeye indirgemek ne kadar yanlışsa, onun 5 ilkesini kabul edip bir ülkesini kabul etmemek de veya kabul eder görünüp gündeme getirmemek de veyahut çağdaş uygarlık düzeyi çerçevesinde yorumlamamak da o kadar yanlıştır.

Atatürkçülük sözle ifadenin, soyut ve politik olmanın da ötesinde öz olarak ele alınmalı somut ve ekonomik planda yaşanmalıdır.

Atatürk'ün

– Cumhuriyetçiliği, eski Doğu Bloku ve Üçüncü Dünya ülkeleri cumhuriyetçiliği değildir. Nihai hedefi çoğulcu, çağdaş demokrasidir.

– Milliyetçiliği, ırkçı değildir. Kendine Türküm diyen herkesi Türk kabul eder.

– Laikliği, dinsizlik değildir. Her dine gereken saygıyı gösterir.

– İnkılapçılığı, proletarya devrimciliği değil çağdaşlığa ve barışa yöneliktir.

Levent Şahverdi Arşivi

– Halkçılığı, çıkar çelişkisine dayalı bir kavgacı değil, her kesimi, çıkarları birbiriyle bütünleşen ve yurtta sulh –dolasıyla cihanda sulh– hedefine yönelmiş bir halkçılıktır.

– Devletçiliği, katı bir devletçilik yani sosyalist değildir. Ilımlı bir devletçilik yani sosyaldir.

Bütün bunlara özellikle de bu çalışmanın konusunu oluşturan sosyal nitelikli devletçilik ilkesine karşılık, Türkiye'de işsizlik, kronik enflasyonla alım gücünün düşmesi, gelir dağılımında adaletsizliğin artması, orta direğin erimesi, bunlarla ilgili olarak artan boşanmalar, intiharlar, uyuşturucu ve alkol kullanımları ile sosyal huzursuzluklar ortaya çıkmaktadır. Nitekim TOBB Başkanı Miras "Türkiye'deki gelir dağılımının her geçen gün bozulduğunu ve bunun yansıması olan sosyal patlama ve kargaşanın bazı kıvılcımlarının görüldüğünü"[1] belirtmektedir. Öte yandan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Prof. Dr. Nami ÇAĞAN'da "ülkemizde gelir dağılımının son derece bozuk olduğu açıkça görülmesine karşın, sosyal devlet ilkesinin ortadan kaldırılması ya da yok sayılması yolunda çabalar gösterildiğine dikkat çekmektedir"[2] demektedir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu durumlara ve çabalara karşılık devletimizin sosyal niteliğinin acilen gündeme getirilmesini vurgulamaktır.

II. SOSYAL DEVLETİN GEREKLİLİĞİ

Liberalist–Kapitalist teoride özel kesim tüm üretim araçlarına sahip olabilmekte, dolasıyla devlet, ekonomide üretim aşamasında işletmecilik yapmamaktadır. Piyasayı görünmez bir el rasyonel bir şekilde çalıştırdığından tam istihdama otomatikman ulaşılmakta bireysel çıkarlar maksimumlaşırken toplamsal çıkarlar da maksimumlaşmaktadır. Bu sistemde her arz kendi talebini yaratacağından talebin dolasıyla bölüşümün (gelir dağılımının) üzerinde durmaya gerek yoktur. Üretim–bölüşüm,

1. Hürriyet, 1 Eylül 1998, s. 9
2. Nami ÇAĞAN, "Gelecek Daha Aydınlık ve Mutlu Olacak", İşveren Dergisi, Cilt: XXXVII, Sayı:1 Ekim 1998. s. 4

Levent Şahverdi Arşivi

neden sonuç ilişkisinde önemli olan nedendir, yani üretimdir. Üretim sorununun çözülmesi aynı zamanda bölüşüm sorununun çözülmesi demektir.

Böyle bir teori uygulamada hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Üretim açısından tam istihdama ulaşılamadığı gibi sermayenin yoğunlaşması sonucu meydana gelen kartkel ve tröstler piyasa mekanizmasının işleyişine engel olurken aynı zamanda ve daha da önemlisi gelir dağılımında çok adaletsiz bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında devletin ekonomik amaçların da ötesinde sosyal amaçlarla ekonomiye müdahalesi bir zorunluluk olmuştur. 1929 öncesinde de hissedilen bu zorunluluk, özellikle 1929 bunalımı ile pekişmiştir. Benzer durum 1999 öncesinde de yaşanmaktadır.

Devletin ekonomiye müdahalesi, farklı boyutlarda gündeme getirilmiştir.

İki grupta toplanan tezlerden birinde, liberalist–kapitalist sistem tamamen reddedilerek aşırı devletçilik savunulmuştur. Zorunlu plan veya komuta ekonomisi diye adlandırılan marksist–sosyalist modelde devlet, gelir dağılımına müdahale etmekte yetinmemekte bununla ilişkili gördüğü üretime de müdahale etmekte, üretimi zorunlu nitelikli merkezi bir planla planlamaktadır. Bu plana göre bizzat kendisi tek üretici olarak işletmecilik yapmaktadır. Bu teori de, liberalist–kapitalist teorinin uğradığı başarısızlık akıbeti ile karşılaşmış üstelik yakın bir geçmiş öncesinde eski doğu bloğu diye adlandırılan ülkelerde uygulamadan kaldırılmıştır. (Çin'de bu teorinin sürmesi görüntüde olup, gerçek hayatta bu teori terk edilmiştir.)[3]

Diğer yaklaşım ise, liberalist–kapitalist sistem içinde kalarak çeşitli boyutlarda devlet müdahaleciliğinin savunulmasıdır. Bunların başında gelen Keynes, tasarruf ile yatırımları farklı kişilerin yaptığını, tasarruf düzeyinin yatırım düzeyini aşmasıyla işsizlik ve durgunluğun ortaya çıktığını, dolayısıyla kapitalizmin otomatik olarak tam istihdamı sağ-

3. Ayrıntılı Bilgi İçin bkz., İlker PARASIZ, İktisadın ABC'si, 3. Baskı, Ezgi Kitapevi Yay. Bursa, 1998 s. 276–284.

Levent Şahverdi Arşivi

layamayacağını ileri sürerek talep açığını gidermek suretiyle piyasayı canlandırmak için devletin, açık bütçe -devlet harcamaları, borçlanmaları ve vergi gibi maliye politikaları- ile ekonomiye müdahalesini önermiştir. 1950-1960'lı yıllarda uygulamaya sokulan bu tez, 1970'li yıllara kadar başarılı sonuçlara ulaşmıştır.

1970'li yıllardan günümüze bu politikalar da yetersiz kalmıştır. Bunun bir nedeni el emeği yerine giderek yoğunlaşan bir biçimde makinelerin konulması (otomasyon) ve dolasıyla ortaya çıkan işsizliktir.

1997 yılı itibariyle A.B.'de 18.100.000. işsizle işsizlik oranı %10.8'lere ulaşmış olup bu oranlar Finlandiya'da %15, İspanya'da %20.9'dur.[4] Öte yandan gelişmiş ülkelerde yoksul nüfusun genel nüfusa oranı da giderek artmış olup 1998 itibariyle bu oranlar Belkiça'da %5.5, Almanya'da %5.9, Finlandiya'da %6.2, İtalya'da %6.5, Norveç'te %6.6, İsveç'te %6.7,... iken Kanada'da %11.7, Japonya'da %11.8, Avustralya'da %12.9, İngiltere'de %13.5, A.B.D'de %19.1 civarındadır.[5]

İşsizliğin diğer nedeni de Uzak Doğu'daki ülkelerin, giderek artan ağırlıkları ile dünya piyasalarını önemli boyutlarda etkilemeleridir.

ILO raporunda Asya Pasifikden başlayıp Rusya'ya sıçrayan ve tüm dünyayı etkileyen global ekonomik kriz nedeniyle dünyada 10 milyon kişinin işsiz kaldığı, tüm dünyada 15–24 yaş grubunda 60 milyon gencin iş aradığı halde bulamadığı belirtilmektedir.[6]

Enflasyonun oldukça düşük, gelir dağılımının oldukça adaletli ve işsizlik sigortası yanı sıra sosyal amaçlı vakıf ve hayır kurumlarının yaygın olduğu ABD., Kanada ve AB ülkelerinde işsizlikle birlikte nüfusun belli bir kitlesinin yoksullaşması kapitalist sistemin bu açıdan şöyle sorgulanmasına yol açmıştır.

---

4. Avrupa İşgücü Anketi, Avrupa, s. 5–6, Mayıs–Haziran, 1998, s.8
5. UNPO'dan Radikal, 10 Eylül 1998
6. "10 Milyon Kişi İşsiz Kaldı", Radikal, 12.11.1998

Levent Şahverdi Arşivi

"Piyasa, istenilen malların daha verimli bir biçimde üretilmesi amacıyla eldeki kaynakları kullanabilir, ama fırsat ve gelirin daha adil bir biçimde dağıtılmasını sağlayabilir mi? Tam rekabetçi model bu konuda neredeyse her zaman sessiz kalmıştır. Soğuk savaş sürüp giderken buna gerek duyulmuyordu. Peki toplumsal yararlar sağlık ve eğitim ne olacaktı? Piyasa bu gereksinimleri karşılayabilir mi? Kendi başarısızlıkları karşısında acz içinde özelleştirmeden ve gönüllü hizmetlerden medet ummak yeterli mi?"[7]

Liberalist–kapitalist teoriye en yakın uygulamayı yapan ABD'de devlet, serbest rekabeti engelleyecek kartel ve tröstlere karşı kanunlar çıkarıp bunları uygulamak sureti ile ekonomik hayata ekonomik amaçlarla müdahale ederken, bir kısım üniversitelerde olduğu gibi eğitim hizmeti üretmek suretiyle üretime katılabilmekte, yukarıdaki sorgulama doğrultusunda Clinton, seçim doğrultusunda Clinton, seçim öncesinde, devletin sosyal amaçlarla ekonomiye müdahale edeceğini vaad etmekte, öte yandan 1999 öncesinde dünya ekonomisinin sorununun, uluslararası ekonomik sistemi 21.nci yüzyılın gerçeklerine uyarlamak diye belirtmektedir[8].

A.B.D.'de bunlardan daha ilginç olan durum, üçüncü sektör de denilen vakıf işletmecilik türünün ekonomide giderek artan önemidir. Vakıf işletmeler bir yanıyla vakıf olduğu için devlet gibi veya devletin yerine – işsizlere iş, evsizlere ev, açlara yemek, hastalara ve bağımlılara hastane ve rehabilitasyon merkezleri bulmak gibi– gibi sosyal amaçları ön plana çıkardıkları gibi diğer yandan özel kesim işletmeleri gibi atılımcı, dinamik, rasyonel ve verimli bir üreticilik yapmakta ulusal gelire dolayısıyla gelir dağılımına önemli boyutlarda katkılar sağlamaktadır.

Avrupa'da ise devletin ekonomiye müdahalesinde sosyal amaçlar– A.B.D.'ye göre daha fazla önem kazanmaktadır.

---

7. Stanley K. Sheinbaum, "Kapitalizmin Güçsüzlüğü", NPQ, Cilt:1, Sayı:1, İlkbahar 1998, s. 82.
8. "Clinton, Soros'tan Fena Etkilendi", Yeni Yüzyıl, 26.11.1998

Levent Şahverdi Arşivi

Ekonomiye sosyal amaçlarla müdahale eden devlet, sosyal devlettir. Bu tür devlet, gelir dağılımında adaleti gerçekleştirmek, sosyal güvenlik sağlamak gibi sosyal amaçlar yanında bunlarla çok yakın ilişkili görülen yaşam düzeyini yükseltmek, maddi olanaklar sağlamak, ulusal geliri arttırmak, kalkınma amaçlı yatırım yapmak gibi ekonomik amaçlara da sahiptir. Bu doğrultuda özellikle enerji, ulaşım, eğitim, sağlık gibi hizmet kesimleri yanında özel teşebbüsün kârsız ve riskli bulduğu alanlarda yatırım yapar. Kaynak israfının önlenmesi ve sosyal adalet içinde kalkınmanın sağlanması için planlar hazırlar. Bu planlar özel kesim için bazı faaliyetlerin yapılması için özendirici (ayrıca yapılması istenmeyen faaliyetler konusunda engelleyici), kamu kesimi için emredicidir. Bu sistem, bazen kapitalist ve sosyalist sistemler arasında yer alan ve her ikisinin özelliğini taşıyan bir sistem olarak görülmekte ve karma ekonomi diye iki sistem arasında bir üçüncü bir sistem olarak nitelendirilebilmekte ise de ayrı bir sistem söz konusu değildir. Bu durum, kapitalizme değişik bir bakış açısıdır. Eleştiricilerin de haklı olarak vurguladıkları gibi, liberal kapitalizmin tıkanıklıklarının ve bunalımlarının devletçe giderilmesidir[9]. Bir benzetme ile liberalist–kapitalist sistem kaynaya kaynaya suyu bitmiş bir yemek, marksist–sosyalist sistem de bir kaptaki su ise su dolu kaptan bir bardak su alıp o yemeğe eklemek de sosyal devlettir.

Mantığa dayalı devlet anlayışı, ekonomik devletçiliktir. Bu ekonomide etik (ahlak) dolayısıyla acıma, koruma yoktur. Bir bürokrat gibi davranan devlet, kanunları uygulamakla yetinir. Buna karşılık sosyal devlet duyguya dayalı bir anlayıştır. Sosyal devletin geçerli olduğu bir ekonomide etik (ahlak) dolayısıyla acıma, koruma vardır. Devlet baba gibi merhametli davranır. (Türkiye'de, özelleştirmede karşılaşılan gecikmenin bir nedeni de duyguya dayalı sosyal devlet anlayışındaki işsizliği önleme amacının bir yana itilememesinde aramak gerekir.) Vatandaşları için sosyal barış, adalet, güvenlik, yardım ve koruma amaçlayan sosyal devlet ise düşük gelir düzeyindeki vatandaşları lehine olacak şekilde taraflı davranmak veya bir takım önlemler almak açısından aktif bir tavır takınır.

9. Ayrıntılı Bilgi İçin bkz, Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Dünya Yay., İstanbul, 1990, s. 193, 194, 325, 326.

Levent Şahverdi Arşivi

Sosyal devletin en önemli amacı ve aynı zamanda göstergesi, gelir dağılımındaki adalettir. Bu husus o kadar önemlidir ki bir devlet sosyal olduğunu iddia etmese bile orada gelir dağılımı adaletli ise o devlet sosyal devlettir. Buna karşılık bir devlet sosyal olduğunu belirtmekle birlikte gelir dağılımında adalet sağlanmamışsa orada görünürde sosyal devlet söz konusudur. Bu hususa –sosyal güvenlik kurumlarının güçsüz duruma düşürülmesine ilişkin olarak– anayasa mahkemesi şöyle değinmektedir.

Sosyal güvenliği sağlamak için kurulmuş bir kurumu güçsüz bir durama düşüren ve böylece devlete göstermelik bir sosyal sigorta düzeni kurmuş görüntüsü veren yöntem, sosyal devlet ilkesine aykırıdır.

Devletçilik, sosyal devleti gerçekleştirmenin tek aracı değildir.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik Lonerz eğrisi ile ortaya konulmaktadır. Bir karenin alttaki yatay çizgisinde %20'şerlik gruplar halinde nüfus, soldaki dikey çizgisi üzerinde ise %20'şerlik düzeyler halinde ulusal gelir gösterildiğinde gelir dağılımı eşit yapılmışsa bu durum sıfırdan sağ üst köşeye uzanan köşegen olarak ortaya çıkmaktadır. Gelir dağılımından uzaklaşıldıkca köşgen, sağ alt köşeye doğru yay şekline dönüşmekte, adaletsizlik arttıkça yayın kıvrımı artmaktadır.

Beş gelir grubu –yukarıdan aşağıya doğru– en üst, üst, orta, alt ve en alt düzey olarak adlandırıldığında gelir dağılımında adalet açısından olması gereken, en üst düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldığı payın düşmesi, bundan daha da önemlisi en alt düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldığı payın arttırılmasıdır. Başka bir ifadeyle bu iki uçtaki grupların arasındaki farkın azaltılması, merkezden uzaklaşmış gelir gruplarının merkeze doğru çekilmeye çalışılmasıdır.

Sosyal devlet uygulamaları, çoğulcu demokrasinin egemen olduğu ulusal gelir düzeyi yüksek, gelişmiş kapitalist ülkelerde başarılı olmaktadır. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde –bir yandan ulusal geliri arttırırken, diğer yandan yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacıyla gelir

Levent Şahverdi Arşivi

dağılımında adalet sağlanması arasında denge kurmak zor olduğundan dolayı sosyal devlet uygulaması başarılı olamamaktadır[10].

Bir iki ülke dışında tüm Avrupa'da seçim sonralarında devletin özellikle sosyal amaçlara yönelik olarak ekonomiye müdahalesini savunan İşçi Partisi, sol ve sosyalist partiler iktidara gelmişlerdir. İngiltere'de iktidardaki İşçi Partisi, bu partinin o güne kadar iki teorik tezlerini bir yana iterek Serbest Pazar Ekonomisinin sorunlarını, başta özelleştirme olmak üzere çeşitli yöntemlerle çözmeye çalışmaktadır. Fransız Başbakan Lionel Jospin piyasa ekonomisine Evet piyasa toplumuna Hayır diyerek üretimde kapitalizme karşı çıkmazken bu sistemin gelir dağılımı sonucuna ve bu duyarsız kalmasına karşı çıkmaktadır. Alman Başbakan Gerhard Schröder de Avrupa ile vergi uyumu, emeklilikte reform ve işsizlik konularını ön plana çıkartmaktadır.

AB'nin, üye ülkeleri için amaçladığı hususlar, sosyal devlet uygulamasının en tipik örneğini oluşturmaktadır. Bu konuda temel tarımsal ürünlerdeki piyasaların düzenlenmesinden, fiyat desteklerine, küçük aile işletmelerine doğrudan yardımlar yapılmasına, sosyal yardım fonunun kurulmasına, az gelişmiş bölgelerin yapısal fonlardan yardım almasına, uzun dönemde işsizlikle mücadeleye, kırsal kesimin sosyo–ekonomik seviyesinin yükseltilmesine kadar birçok konuda hedefler öngörülmüş olup bunlar uygulamaya geçirilmiştir[11].

III– ATATÜRK'ÜN SOSYAL DEVLETE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Günümüzün gelişmekte olan ülkelerini olduğu kadar özellikle son zamanlarda gelişmiş ülkelerini de oldukça ilgilendiren gelir dağılımında adalet –bu bağlamda sosyal devlet– Atatürk'ün, üzerinde önemle durduğu konulardan birini oluşturmuştur. Atatürk şöyle demektedir;

---

10. Ayrıntılı Bilgi İçin bkz., A. Şeref GÖZÜBÜYÜK, Anayasa Hukuku, Turhan Kitapevi, 7. Basım., Ankara, 1998. s. 159, 160, 161.

11. Ayrıntılı Bilgi İçin bkz., Ragıp ŞAHİN, Avrupa Birliği Bütçesi–Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği, DPT, Avrupa İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ağustos 1998.

Levent Şahverdi Arşivi

"Yaradılışı gereği her insan içinde yaşadığı toplumda hayatın en mutlu, en kolay, en tatlı yararlarından kendisine düşmesini ister. En güçlü olan kendisinden zayıf olanları hiçe sayar. Bunun sonucu, huzur, sessizlik ve güven ve düzen içinde yaşamak imkansız hale gelir... Kabil midir ki, bir kitlenin her parçasını geliştirelim, diğerini de geri bırakalım da kitlenin bütünü gelişmeye ulaşabilsin. Mümkün müdür ki, bir toplumun yarısı zincirle topraklara bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselsin... Adı parti olan halk kuruluşundan amaç ulusun çocuklarından bir kısmının diğer çocuklarının ve sınıfların zararına yararlar sağlamak değildir... Ulusal servetin dağılımının daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlerin daha yüksek refahı, ulusal birliğin korunması için şarttır. Bu şartı daima göz önünde bulundurmak, ulusal birliğin temsilcisi olan devletin görevidir".

Atatürk, gelir dağılımındaki adaleti, ulusal birliğin korunma şartı olarak görmüş ve emek sarf eden kesime özel bir önem vererek bu hususta devleti görevli kılmıştır.

Diğer yandan... devletçilik özellikle sosyal, ahlaksal ve ulusaldır... demek suretiyle uyguladığı ve uygulanması gereken devletçiliğin sosyal olduğunu vurgulamıştır. Sosyal devleti o tarihlerde gündeme getirmiştir.

Atatürk'ün bu görüşleri –aşağıda da değinileceği gibi Anayasanın 2. maddesine sosyal devlet olarak yansırken, sosyal devlete ilişkin sosyal barış, sosyal güvenlik ve sağlık, sosyal yardım ve koruma gibi bir çok husus da Anayasanın diğer maddelerinde yer almıştır.

Atatürk, adaletli gelir dağılımından devleti sorumlu tuttuğu gibi bu konu ile ilişkili bulduğu üretim ve sanayileşme konularında da devleti sorumlu tutmuş ve devlet müdahaleciliğini ön plana çıkartmış olup –bu çalışmanın sonunda yer alan ekten daha ayrıntılı görüleceği gibi– devlet müdahalesini teoride kabul etmeyen liberalist–kapitalist modeli eleştirdiği gibi bu modelin zıttı olan, özel kesime yer vermeyen marksist–sosyalist sistemi ise kendi devletçiliği ile karıştırılabilir öngörüsü ile çok daha fazla

Levent Şahverdi Arşivi

eleştirmiş, kendisinin ortaya koyduğu devletçilik modeline ilişkin olarak şöyle demiştir:

"Ulusun toplumsal ihtiyaçlarını tatmin ve geçmişteki zararlarını karşılayabilmek için en akla yakın programı ortaya koymak zorundayız. Program bütün ulusça uygulanmalıdır."

"Yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşıyoruz."

Bunun yanı sıra şu ifadeleri de kullanmıştır:

"Uygulanmasını münasip gördüğümüz mutedil (ılımlı) devletçilik..."

"... bireysel gelişimin engel karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet faaliyetlerinin sınırını meydana getirir.

"... bu alanlardaki işleri, bireylere veya şirketlere tamamıyla bırakabilmek için..."

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Atatürk'ün devletçiliği, diğer devletçi modellerden farklı olması nedeniyle yeni sosyal ve ılımlı olduğu gibi, ekonomide devletin faaliyetleri sınırlı ve zamanla özel kesime terk edilebilecek türdendir, yani geçici niteliklidir.

Atatürk'ün sosyal devletçiliği sadece gelir dağılımında adaletle sınırlı –dar anlamda– bir sosyal devletçilik olmayıp üretimle de ilişkili –geniş anlamlı– bir sosyal devletçiliktir. Bu görüşleri de Anayasanın ilgili maddelerine yansıtılmıştır.

Anayasanın ekonomik hükümler bölümünde 167. maddede "Devlet, para–kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işletilmesini sağlayıcı ve geliştirici önlemler alır" denildiği gibi, 56 ve 166. maddelerinde de, "İnsan ve madde gücünde tasarruf sağlamak ve verimi arttırmak... ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı sağlamak... plan-

Levent Şahverdi Arşivi

lamak... kamu ve özel kesim kurumlarından yararlanmak ve denetlemek devletin görevidir" denilmektedir. Bu doğrultuda DPT oluşturulmuştur.

Ekonominin motoru olarak görülen özel kesime ilişkin olarak 48. maddede "Herkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir. Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirler alır" denilmiştir. Bunlar, örneğin kalkınmada öncelikli yörelere yatırım yapanlara yatırım teşvikleri, vergi muafiyet ve indirimleri, ucuz enerji hatta uygun krediler gibi imkanlar sağlamak şeklinde ortaya çıkmıştır.

IV. SOSYAL DEVLETE İLİŞKİN ANAYASA MADDELERİ

Sosyal devlet ilkesi önce 1961 Anayasasında, daha sonra bugünkü 1982 Anayasasının 2. maddesinde yer almıştır. "Türkiye Cumhuriyeti,..... sosyal hukuk devletidir." diye sona eren bu madde, devletin niteliklerinden birinin de sosyal olduğunu belirtmektedir.

Anayasa Mahkemesi bir kararında:

"Sosyal hukuk devleti, insan hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, bireyin huzur ve refahını gerçekleştiren ve güvence altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler alarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve melli gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı önlemler alan, adaletli hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimi uygulayan devlettir"[12] denilmektedir.

12. AMK. 18.2.1985, 9/4

Levent Şahverdi Arşivi

Gelir düzeylerinin yükseltilmesine yönelik olarak ve aynı zamanda 2. Maddede belirtilen sosyal devlet kavramına açıklık getirmek açısından, devlet kendisini görevlendirmiş, 5. maddede "Devletin temel amaç ve görevleri, ... kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktadır." denilmiştir. Özellikle en alt düzey gelir grubundakilerin bu düzeyde olmalarının başlıca nedeninin işsizlik olması dolayısıyla 49. maddede "Devlet, ...işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır" denilmiştir.

Gelir Dağılımında –Vergide– Adalet

En alt ve en üst düzey gelir gruplarını ortaklaşa ilgilendiren vergilendirme konusunda 73. maddede "Herkes kamu giderini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergilendirmekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır" denilmiş ve vergilendirmede, gelir dağılımında adalet göz önünde tutulmuştur. Bu doğrultuda en alt düzey gelir grubundan vermeleri gerekenden daha az, en üst gelir grubundan ise vermeleri gerekenden daha fazla vergi almak imkanı sağlayan "artan oranlı vergi" sistemi kabul edilmiş (ayrıca küçük çiftçi, esnaf ve benzeri gruplar vergi dışı tutulmuş), en üst düzey gelir grubunun zarar bahanesiyle vergi vermelerini önlemek için de –4369 sayılı yasadan önce– ortalama kâr haddi, asgari gayri safi hasılat, hayat standardı gibi kurumlar getirilmiş, böylelikle en alt düzey gelir gruplarının mali güçlerinin zayıflamaması, en üs düzey gelir gruplarının ise mali güçlerinin sınırlandırılması amaçlanmıştır.

Gelir bölüşümünün iki ucundaki grupları ortaklaşa ilgilendiren vergi hükümlerinin yanında sadece en üst düzey gelir grubunu ilgilendiren hükümler de getirilmiştir.

167. maddede "Devlet, ... fiili veya anlaşma sonucu tekelleşmeyi veya kartelleşmeyi önler" denilmek suretiyle, her ne kadar piyasa me-

Levent Şahverdi Arşivi

kanizmasının düzenli işlemesine engel olucu bir durumun ortaya çıkmaması istenmişse de aynı zamanda tekelleşme ve kartelleşme, sermayenin, dolayısıyla gelirin belli ellerde toplanması, gelir bölüşümündeki adaletsizliğin somut bir göstergesi olduğundan böyle bir sosyal sonucun ortaya çıkmaması da istenmiştir.

Sosyal Barış

49. maddede "Devlet, işçi–işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirleri alır" denilmiştir. 51. maddede "işçiler ve işverenler üyelerinin çalışma ilişkilerinde ekonomik, sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurmak", 53. maddede "işçiler ve işverenler karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapmak hakkına sahiptirler" denilmiştir. 54. madde "Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenlerin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir" denilmiştir.

Sosyal Güvenlik ve Sağlık

60. maddede "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar." genel hükmünden sonra 61. maddede "Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri... sakatları... yaşlıları, korumaya muhtaç çocukları korur ve gerekli teşkilatları ve tesisleri kurar" denilerek sosyal yönden güçsüz olanlar ön plana çıkartılmıştır.

56. maddede "Devlet, herkesin hayatını, bedeni ve ruhi sağlığı sürdürmesini sağlamak amacıyla sağlık kuruluşlarını tek telden planlayıp, hizmet vermesini düzenler. Devlet bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir" denilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Sosyal Yardım ve Koruma

55. maddede "Ücret, emeğin karşılığıdır. Devlet çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır. Asgari ücretin tespitinde, ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur." "45. maddede "tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerini ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır." 64. maddede "Sanatçıya...", 170. maddede, "Orman içinde ve bitişiğindeki köylerdeki halka", 173. maddede "Esnaf ve sanatkâra...", 171. ve 172. maddede "Tüketicilere..." yönelik olarak kolaylaştırıcı, koruyucu ve destekleyici tedbirler alır denilmiştir.

50. maddede "Kimse, yaşına cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar..." denilmiştir.

57. maddede "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre sınırlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini de destekler" denilmiştir.

42. maddede "Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz... Devlet maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürmeleri amacı ile burslar veya başka yollarla gerekli yardımları yapar" denilmiştir.

Anayasa Mahkemesi kararında ise:

Kamu hizmeti karşılığı olarak, yararlananlardan kullanım oranlarına ve ödeme güçlerine göre ücret alınabileceği kabul edilmektedir. Böylece bu hizmetlerden yararlananlarla yararlanmayanlar arasındaki eşitsizlik giderilmiş olmaktadır. Ancak gelir düzeyi ne olursa olsun belirlenen ücreti ödeyemeyecek planlardan bu ücretin alınmaması ya da onlar adına ödenmesi olanakları ve uygulamaları konulmalıdır[13].

13. AMK, 19.04.1988, 16/8

Levent Şahverdi Arşivi

Anayasanın Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer verdiği "sosyal hukuk devletinin" dayanaklarından birini oluşturan sosyal güvenlik kavramının içerdiği temel ilke ve esaslar uyarınca toplumda muhtaç ve yoksul insanlara Devletçe yardım edilerek insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi sağlanması gerekir denilmiştir[14].

En üst düzey gelir grubunun parasal gücünü denetim altında tutmak; vergi başta olmak üzere kanunlar çıkartarak hukuki planda kolay işlemler gibi görünüyorsa da, en alt ve alt düzey gelir gruplarının durumlarını düzeltmek; bir takım somut önlemler almayı gerektirdiğinden ekonomik planda zor işlemler yapmayı gerektirmektedir. Bu nedenle üst düzey gelir grubu ilgili hükümlerin az sayıda ve yorumlamayı gerektirecek nitelikte olmasına karşılık, en alt ve alt düzey gelir gruplarıyla ilgili hükümler hem fazla sayıda hem de yorum gerektirmeyecek kadar açıktır. Bu nedenledir ki, yukarıda belirtilen bütün insancıl, çağdaş ve akılcı maddelere karşılık 65. maddedeki "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda anayasa ile belirlenen görevlerini... mali imkanlarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir." biçimindeki elastik yoruma açık bir hüküm ile sınır çizmiştir.

V. SOSYAL DEVLETE ZIT DURUMLAR

Gelir dağılımında ve vergide adalet başta olmak üzere uygulamada Anayasadaki sosyal devlete ilişkin hükümlerin tam tersine durumlara tanık olunmaktadır.

Vergi Konusundaki Çelişkiler

Vergi mükelleflerinin sayısı ile paralellik göstermeyen az sayıda denetim elemanları ile mükelleflerin ancak %2–3'ü denetlenmekte, bu durumu bilen ve cezaları da caydırıcı bulmayan çok sayıda mükellef vergi kaçırmaktadır. Kayıtlı vergi mükelleflerinin toplam matrahından bile daha fazla bir matraha sahip olduğu uzmanlarca belirtilen ve "yer altı eko-

14. AMK, 26.10.1988, 19/33

Levent Şahverdi Arşivi

nomisi" diye adlandırılan piyasanın mükellefleri, bir türlü vergi kapsamına alınmamaktadır.

"Hiçbir kişiye, aileye, zümre veya sınıfa imtiyaz tanınamaz" diyen Anayasa maddesiyle ne kadar bağdaştığı belli olan vergi affı yöntemi hemen uygulanabilmektedir.

En üst düzey gelir grubunu ilgilendiren kurumlar vergisinin toplam vergi gelirindeki payı ise, muaflık ve istisnalar ile belirtilen vergi oranlarının çok altına düşmekte, yakın geçmişte olduğu gibi bazen vergi oranı sıfıra yaklaşmaktadır. 4369 sayılı yeni kanunuyla indirim ve istisnalar oldukça sınırlandırılmış olup bu durum, olumlu bir gelişmedir.

Diğer yandan en alt düzey gelir grubunu ilgilendiren asgari ücretin, vergi kapsamı dışında tutulması yıllardan beri gündemde olmasına rağmen, bir türlü uygulamaya sokulamamaktadır.

Toplam vergi gelirleri içinde gelir vergisi, bu vergi içinde de ücretlilerden kesilen vergilerin oranı giderek artmaktadır. Türkiye, başta vergi olmak üzere, ücret kesintilerinin yüksekliği açısından, ortalama %14.5'luk oranla sahip olan, 27 OECD ülkesinin arasında, %31.2'lik oranla ilk sırada yer almaktadır[15].

Vergi kanunu hükümlerine kasıtlı değil kusurlu olarak uymayan küçük işyeri sahipleri, "Bu işleri V.U.K.'nun belge düzenine uymadığı için ...gün kapatılmıştır" biçiminde teşhir edilerek işyerleri kapatılabilmektedir. Buna karşılık vergi borçlarını kasıtlı olarak ödemeyip devletin vergi gelirlerinden kayıplara yol açan vergi suçlularına ceza vermek yerine mükafat verircesine vergi borcunun üzerine birikmiş faizlerden vazgeçilebilmekte, buna rağmen vergi borcunun aslını ödemeyerek ikinci kez suç işleyen 670 mükellefin adları –suçlarda teşhir esas olmasına ve kamuoyunun teşhir konusunda yoğun isteklerine rağmen– açıklanmamaktadır.

15. "Toplu İşten Atma Mesajı", Radikal, 6.09.1998

Levent Şahverdi Arşivi

1998 başlarında isimlerin açıklanması ise kamuoyunda umursamazlıkla karşılanmaktadır.

Tarım ve hayvancılıkla uğraşanlara, orman köylüsüne, küçük esnaf ve sanatkârlara ilişkin hükümler doğrultusunda, bu kesimlerin finansman sorunlarını çözmek amacıyla kurulmuş Ziraat Bankası ile Halk Bankası açtığı kredilerin çok küçük bir yüzdesini bu kesimlere vermektedir. Bunların borçlarını ödeyememeleri durumunda, Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkındaki Kanun hükümlerini uygulamakta, hacze gidilmekte ve hatta hapis cezası verilmektedir[16]. Buna karşılık medyadan tanınan meşhur kişilere, aynı devlet bankalarınca çok uygun geri ödeme planları sunulmakta veya ödemedikleri kredilere, ek krediler verilerek şirketler kurtarılmakta veyahut krediler hiç geri alınmamakta 1992 itibarıyla 5 trilyonluk kredi, batık hale getirilmektedir.

İşsizlikteki artışlar ve alım gücündeki düşüşler

Kuruluş amaçlarından biri de "Devlet, ... işsizliği önlemeye elverişli ekonomik ortam yaratmak için gerekli tedbirler alır" hükmünün gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak olan devlet işletmeleri, yanlış yönetim ve finansman politikaları sonucu verimsiz çalışmak ve yüksek faiz ödemek suretiyle zarar etmekte, bu durum karşısında özelleştirmeden söz edilmekte, iddiaların aksine, zarar eden devlet işletmeleri değil, kâr edenler ve zarar eder görünenler özelleştirme adı altında satılmaktadır[17]. Bu işletmelerde ise ilk iş olarak işçi çıkartıldığından o güne kadar işi olan sendikalı işçiler, işsizleştirilmekte dolayısıyla bu kişiler en alt düzey gelir gruplarını adahil edilmektedir.

Özelleştirme sonucu binlerce kişi işsiz kaldığı gibi 1999 öncesinde yaşanan dünya bunalımı da işsizliği arttıran bir başka etkendir. Yakın geç-

16. Hapis cezası için bkz., "Devlete borcunu ödeyemeyen 1000 köylü hapse atıldı", Meydan, 25 Mayıs 1993

17. Ayrıntılı Bilgi İçin bkz., Atilla İLHAN, Hangi Atatürk, 2. Basım, Bilgi Yay., Ankara, 1982, s. 176, 177

Levent Şahverdi Arşivi

mişte otomotiv, beyaz eşya, deri ve tekstil sektöründe binlerce kişi işini kaybetmiş ve işini kaybetme konumuna gelmiştir[18].

Yaşam düzeyinin yükseltilmesinde en büyük engel olan kronik enflasyon, kanunsuz ve çok adaletsiz vergi rolü üstlenerek, maaş ve ücretle geçinen kesimlerin alım gücünü sürekli düşürmektedir. 1993 yılından bu yana işçi ücretlerinin %54 oranında düştüğü 1993 baz yılına göre 1998 yılındaki gelir kaybının %36 olduğu[19], diğer yandan geçen yıla göre işçi ücretlerinin reel olarak özel sektörde %2.3, kamu sektöründe ise %3.9 düştüğü[20] açıklanmaktadır. Emekli aylıklarında adalet sağlanmasını öngören yeni düzenlemelerin ise 1982 yılında emekli olan 800.000. kişinin aylıklarında hiç bir artış sağlanmayacağı hesaplanmaktadır[21]. Aynı şekilde tekstil sektöründe de çalışan işçilere sıfır zam önerilmektedir[22].

Sosyal güvenlik kuruluşlarındaki olumsuzluklar:

Emekli Sandığı, Bağ–Kur, Sosyal Sigortalar Kurumu (ve hastaneler), Çocuk Esirgeme Kurumu gibi sosyal güvenlik kuruluşları günümüzde felç olmuştur. Ekonominin kara deliklerinin en büyükleri olarak nitelenen sosyal güvenlik kuruluşlarının açıkları gittikçe artmaktadır. 1994 yılında 1 milyar 160 milyon dolarlık düzey %332'lik artışla 1995 yılında 5 milyar 18 milyon dolara yükselmiştir. Son beş yıl içinde bütçeden aktarılan para 16 milyar 800 milyon dolara ulaşmıştır[23].

Öte yandan, parasız veya düşük ücretli eğitim ve sağlık hizmetleri paralı veya yüksek ücretli hale getirilmekte veya bu kuruluşların verdiği hizmetlerin kalitesi düşürülmek suretiyle bir tür fiyat artışı yapılmaktadır.

---

18. "Toplu İşden Atma Mesajı", Radikal, 6.09.1998
19. "Ücretler Beş Yılda Yarı Yarıya Eridi", Yeni Yüzyıl, 12.10.1998
20. "İşçinin Kazancı da Verimi de Düştü", Radikal, 6.09.1998
21. "800.000. Emekliye Sıfır Zam", Radikal, 15.11.1998
22. "Sıfır Zamma Sakal Bırakma Tepkisi", Radikal, 9.11.1998
23. "Sosyal Güvenlik Açığı Korkutuyor", Radikal, 09.11.1998

Levent Şahverdi Arşivi

Sosyal koruma ve yardımlardaki azalmalar

Tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar, orman köylüleri ve tüketiciler hakkındaki hükümlere ve bazen dünyadaki petrol fiyatlarının düşmesine rağmen petrol ve kimyasal ürünlere yapılan zamanlarla suni gübre ve yem fiyatları artmakta, bu durum karşısında tarlalar yeterince gübrelenememekte veya boş bırakılmakta, hayvanlar yeterince beslenememekte veya ahırlar kapanmaktadır. Kendi kendisine yeterli 10 ülkeden biri olan Türkiye, günümüzde bu özelliğini yitirmiş, tarım ve hayvancılık ülkesi olarak bilinmesine karşılık, İngiltere ve Hollanda'dan büyük baş hayvan, başta Amerika olmak üzere birçok ülkeden de giderek artan türde ve miktarlarda zirai ürünler ithal etmek durumuna gelmiştir.

Isınmak için sürekli kesilen, tarla açma için sürekli yakılan ağaçlar nedeniyle bir yandan orman köylüsünün durumu daha da kötüleşmekte ve diğer yandan erozyona uygun ortamlar oluşturulmaktadır. Filyos nehri bile en verimli toprakları Karadeniz'e taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda çevre korunmasıyla ilgili Anayasanın 56. hükmüne de aykırı bir gelişmedir.

Tüketicilerin gerek fiyat gerekse kalite ve sağlık açılarından ne kadar korunduğu ise herkesin tüketici olması nedeniyle çok iyi bilinen bir husustur.

Gelir dağılımındaki adaletsizlikler:

Değşiik tarihler itibariyle en üst düzey gelir grubu Japonya ve İsveç'te %37'ler, İtalya ve Fransa'da %41'ler düzeyinde ulusal gelirden pay alırken en alt ve alt düzey gelir grupları Japonya ve İsveç'te %20–21, Fransa ve İtalya'da %18–19'lar arasında paylar almaktadır[24].

Türkiye için bu oranlar, 1994 yılı itibariyle en üst düzey gelir grubu için %55, en alt ve alt düzey gelir grupları için %13.5'tir.

24. Ayrıntılı Bilgi İçin bkz., "Nüfusun %20'si ile alt %40'ı Milli Gelirden Ne Kadar Pay Alıyor?". Sabah, 4 Mayıs 1993.

Levent Şahverdi Arşivi

Gelişmiş ülkelerdeki en üst düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldığı %40 civarındaki pay esas alındığında aynı gelir grubu, Türkiye'de –%55'lik payla– %15 daha fazla pay almakta buna karşılık gelişmiş ülkelerdeki alt ve en alt düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldıkları %20 civarındaki pay esas alındığında aynı gelir grupları Türkiye'de–=13.5'lik payla– %6.5'luk daha düşük bir pay almaktadır. Başka bir ifadeyle gelişmiş ülkelerde en üst düzey gelir grubu, alt ve en alt düzeydeki gelir gruplarının iki kat fazlası ulusal gelirden pay alırken Türkiye'de 4 kat daha fazla pay almakta dolayısıyla Türkiye'deki gelir dağılımındaki adaletsizlik çok büyük boyutlarda ortaya çıkmaktadır.

1994 yılı 1987 yılı ile karşılaştırıldığında ulusal gelirin paylaşımındaki adaletsizliğin zaman içinde giderek daha da arttığı anlaşılmaktadır. En üst düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldığı %55'lik pay, 1987'de %49.94 olduğundan bu grup payını zaman içerisinde %6 arttırmıştır. Buna karşılık en alt düzey gelir grubunun ulusal gelirden aldığı %4.9'luk pay, 1987'de %5.2 olduğundan bu grubun payı ise zaman içerisinde %1.7 azalmıştır. Başka bir ifadeyle, iki grup arasındaki 1987 yılındaki %9.5'luk fark %1.7 artarak 1994 yılında %11.2'ye çıkmıştır[25].

DİE'nin 1997'ye ilişkin verileri ise 1994'teki oranların –çok küçük yüzdeler dışında– değişmediğini yani 1994–1997 arasında bir iyileşme olmadığını göstermektedir. Gelir dağılımının giderek daha da bozulmaması, 1994 yılındaki durumun korunması bir yönden olumlu bir gelişme sayılabilir.

Öte yandan gelir dağılımında önemli olan bir diğer husus, gelirin kaynağı ve özellikle emek kazancı ile yaşayanların durumudur. Ücretli–maaşlı kesimleri ile sermaye kazancı yaşayan işveren kesimleri gelir dağılımındaki adaletsizlik de zaman içinde artmaktadır. 1987 itibarıyla nüfusun %32.58'ini oluşturan ücretli-maaşlı kesimi ulusal gelirin %32.66'sını

25. Gelir dağılımına ilişkin bu ve diğer rakamlar için bkz., Türkiye İstatistik Yıllığı 1990–1997, T.C. Başbakanlık D.İ.E., Ankara.

Levent Şahverdi Arşivi

alırken, 1994 itibariyle nüfusun %42.8'ini oluşturmakta ve ulusal gelirin %33.6'sını almaktadır. Bu kesimin nüfustaki payı %10 artarken ulusal gelirden aldığı pay hemen hemen aynı kalmaktadır. Yani bir kötüleşme söz konusudur. Buna karşılık üst düzey gelir grubunun bir kısmını temsil eden işveren kesimi 1987 itibarıyla nüfusun % 3.18'ini oluşturmakta ve ulusal gelirin % 14.70'ini alırken, 1994 itibariyle ise nüfusun %5.8'ini oluşturmakta ve ulusal gelirin %21'ini almaktadır. Nüfus oranındaki küçük artışa karşılık ulusal gelirden aldığı pay çok daha fazla artmaktadır. Görüldüğü gibi kesimler arasındaki gelir dağılımı adaletsizliği, emek geliri olanların aleyhine olarak artmaktadır.

Bu arada gelir dağılımı adaletsizliği, kırsal kesimden kentlere doğru daha da artmaktadır. Başka bir ifade ile kırsal kesimde, kentsel kesime oranla bu olumluluk göze çarparken, kentsel kesimde kırsal kesime oranla gelir dağılımındaki adaletsizlik daha fazladır. Bunun anlamı Türkiye'nin zaman içinde kentleşme oranının artması göz önüne alındığında gelir dağılımındaki adaletsizliğin kent kesiminde daha da artacağıdır.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik bölgesel bazda da söz konusu olmaktadır. Bunun somut göstergesi, kalkınmada öncelikli yörelerde yer alan il sayısının giderek artmasıdır. Doğu ve –Gaziantep hariç– Güneydoğu Anadolu bölgesinin tümünün yanı sıra –1997 itibariyle Kırıkkale, Kırşehir, Niğde gibi birkaç İç Anadolu şehri ile birlikte– Karadeniz bölgesinin tamamı da kalkınmada öncelikli yöre kapsamına alınmıştır[26].

İthalat ile ihracat arasındaki dış ticaret açığı makasının, işçi dövizleri ile dış borç faizleri arasındaki döviz açığı makasının, kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki bütçe açığı makasının açılması üzerinde az çok durulurken en üst ve en alt gelir grupları arasındaki gelir dağılımı adaletsizlik makasının açılması üzerinde pek durulmamaktadır. Öyle ki Türk halkının en üst düzey gelir grubu dışındaki %80'lik büyük çoğunluğun ulu-

26. Ayrıntılı bilgi için bkz., Erol TUNCER, "Karadeniz Bölgesinin Gelişmişlik Düzeyi ve Altyapı Sorunları", I. Karadeniz Kalkınma Kurultayı, 17–18 Kasım 1998, Samsun, s. 46–78.

Levent Şahverdi Arşivi

sal gelirden aldıkları paylar düşmüştür. Nitekim 1987–1994 sürecinde en alt düzey gelir grubunun payı %5.24'den %4.9'a alt düzey gelir grubunun payı %9.61'den %8.6'ya orta düzey gelir grubunun payı %14.06'dan %12.6'ya üst düzey gelir grubunun payı %21.15'den %19'a düşmüş olup en fazla düşüş %2"şerlik puanla orta ve üst düzey gelir gruplarında gerçekleşmiştir. Bu durum orta düzey gelir grubu ve bu grubun çevresindeki alt ve üst düzey gelir gruplarının birlikte erimesi başka bir ifade ile orta direğin zayıflaması demektir. Bunun anlamı ise, bir yandan demokrasinin gücünü yitirmesi diğer yandan yaşam düzeyinin düşmesidir. Demokrasinin gücünü yitirmesi ürkütücü, yaşam düzeyinin düşmesi ise, uluslararası boyutta incitici bir gelişmedir.

BM raporunda belirtildiği üzere yaşam süresi, eğitim düzeyi, kalori tüketimi, sağlık sigortası gibi ölçüler –ki, bunlar sosyal devlet göstergeleridir– esas alınarak hazırlanan endeks notlarına göre ülkelerin yaşam düzeylerinin sıralandırılması sonucunda Türkiye 1990 yılında 160 ülke arasında 72'nci sırada iken 1993 yılında 173 ülke arasında – Yunanistan'ın 25'inci Rusya'nın 37'nci sırada yer almasına karşılık– Türkiye, Avrupa'da sonuncu, Meksika ve Brezilya'nın gerisinde kalarak 73'üncü sırada yer almıştır[27]. Türkiye'nin; komşusu Yunanistan ile arasında 48 ülke bulunmasından daha da ilginç olan, şu anda çok kötü durumda olan Rusya ile arasında 36 ülkenin olmasıdır, çok daha dikkat çekici olan ise toplam dış borçları, enflasyon ve işsizlik oranları gibi Türkiye ile karşılaştırılamayacak kadar kötü olduğu belirtilen Güney Amerika ülkelerinden bile sonralarda yer almasıdır.

1997'de ise nispi bir iyileşme olmuş, Türkiye 73. sıradan 69. sıraya yükselmiştir –bununla beraber– gelir dağılımında ise gelirin en kötü dağılan ülkeler arasında 26'ncı sıradadır[28].

---

27. Ayrıntılı bilgi için bkz., "Refah'ta Avrupa'da Sonuncu, Dünyada 73. Yüz" Sabah, 25 Mayıs 1993, "İnsanca Gelişme ve Biz" Milliyet 26 Mayıs 1993.
28. Bülent KIRMACI, "Sosyal Devlet Öldü mü?", Radikal, 15.11.1998.

Levent Şahverdi Arşivi

VI. SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarında özel kesim olmadığından devlet, zorunlu olarak üretici rolü üstlenerek, üretime dolayısıyla gelir dağılımına fiilen müdahale etmiştir. Bu durumun gecici olmasına, devlet işletmelerinin zaman içerisinde özel kesime devredilmesi gerekliliğine karşılık, bunlar devredilmediği gibi özellikle 1950'lerden sonra, gelişmemiş bölgeleri kalkındırma ve işsizliği önleme amaçlarıyla sayıca arttırılmış ve yaygınlaştırılmış, özelleştirmenin gündeme geldiği aşamaya kadar devlet, ekonomide üretici olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'de komuta ekonomisine benzer bir sistem işlediğinden "Dünyada sosyalizmi terk etmeyen iki ülkeden biri Küba ise diğeri de Türkiye'dir" şeklinde beyanlar bile söz konusu olmuştur.

Dünyada, liberalist–kapitalist modele, sosyal devlet dahil edilirken öte yandan Marksist–sosyalist model terk edilip devlet, ekonomide işletmecilik yapmaktan vazgeçerken Türkiye'de, özellikle son yıllarda Devlet, rasyonel olmayan, atıl kapasiteli ve verimsiz bir işletmecilik yapmayı sürdürmüş ayrıca müdahalede bulunması gereken gelir dağılımına da, liberalist–kapitalist teoriye uygun olarak müdahalede bulunmamıştır. Başka bir ifade ile iki uç teorinin olumsuz yönleri birleştirilmiştir. Stagflasyon'un benzeri bir durum bu alanda yaşanmıştır.

Böyle bir duruma nasıl gelindiği ve ne yapılması gerektiği hususunda ortaya konulan –ve samimiyetle katıldığımız– görüşler şöyledir:

İnönü, Kemal Paşa'nın ölümünden sonra, biraz da Dünya Savaşını bahane ederek toplumumuzdaki Kuva-yı Milliye atılımını kemikleştirdi, dondurdu. Müdafa-i Hukuk dönemindeki toplumsal atılganlığı ise bürokrat birtakım kurumlara dönüştürerek frenledi. Atatürkçülük, o tarihten sonra Atatürk'ün yaptıkları ya da yapmayı tasarladıkları değil, yapılmakta olanların, ona yakıştırılmasından ibarettir[29].

29. Atilla İLHAN, "Hangi Atatürk", 2. Basım, Bilgi Yay., Ankara, 1982, s. 149.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün devletçilik ilkesi, sonra gelen devlet yöneticileri tarafından çok eleştirilmiş ve son elli yılın ekonomik uygulamaları içinde, onun koyduğu ilkelerden çok uzaklaşılmıştır. Oysa, kendi söylem ve uygulamaları ile ortadadır ki, bugünkü ekonomik uygulamalarımız onunkinden çok uzaklardadır...[30]

Atatürk'ün bu derece yüksek düşünce, yaklaşım ve uygulamalarına karşın, bugünkü durumumuzun Atatürkçülükle, Atatürkçü düşünce ve yaklaşım tarzı ile uzaktan ve yakından hiçbir ilgisi olmadığını söylemek zorundayız. Bugün Türkiye'mizin içinde bulunduğu durum ve şartlar, Atatürkçü düşünce ve ilkelerden ayrılıp uzaklaşmış olmamızın sonucudur. Bütün bugünkü, ulusal üzüntü ve sıkıntılarımızın temelinde bu gerçek yatmaktadır.

Türkiye'mizin bugün, içinde bulunduğu durum, Atatürk Doktrininin unutulup gitmesinin ve Türkiye'mizin günden güne Atatürk çizgisinden uzaklaştırılmış olması sonucudur. Önümüzde böyle bir doktrin dururken, zamanla ağırlığını duyurmaya başlayan sosyoekonomik sorunlarımıza çare ve çözümleri başka yerlerde, başka doktrinlerde aramağa başlamamızın sonucudur...[31]

... Türkiye'mizin, belki insanlığın kurtuluşu, hâlâ bu doktrindedir. Çünkü, insanlığın, özlemini çektiği sosyoekonomik düzeni hâlâ bulamadığı, bir arayış içinde bulunduğu bir gerçektir. Bu arayış içinde, bir yandan, liberal kapitalizmin bencil ve adaletsiz uygulamasından kaçarken, bir yandan da, onun tek alternatifi olarak sürülen komünizme gitmemek için çırpındığı görülmektedir.

Atatürk'ün sosyal ve ekonomik dünya görüşünü araştırıp, yeterince incelemeden Türk Ulusu'na gösterdiği yollardan habersiz olan

---

30. Mustafa AYSAN, "10 Kasım'ın Ardından", Radikal Gazetesi, 12 Kasım 1998.
31. Hüseyin CEVİZOĞLU, Atatürkçü Düşünce ve İlkelerimiz, Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Yayını, No:1. Ankara, 1980, s. 137.

Levent Sahverdi Arşivi

bazı gafiller ve kasıtlı şaşırtıcılar Atatürk'ün ekonomik görüşleri bulunmadığını, olsa bile bunların kısır ve yetersiz kaldığını ileri sürmek cüretine kadar işi vardırmışlardır. (Atatürk elbette ki bir ekonomist uzmanı değildir. Ama devlet yönetiminde gerekli olan iktisat bilgisine kuşkusuz sahipti.) Aydınlarımız ve politikacılarımız Atatürk'ü incelemiş olsalardı Amerika'yı yeniden keşfetmemize gerek kalmayacaktı. Atatürk devletçiliği işte bu tür modern bir devletçiliktir, hâlâ daha geçirlidir[32].

Son yıllarda gittikçe yoğunlaşan, milleti o ilkelerden uzaklaştırma çabalarında, ekonomideki bu büyük eksiğimizin yattığını bir kez daha yinelemek istiyorum. Ekonomik uygulamalarda da ona dönmenin tam zamanıdır.[33] *Hem de vakit kaybetmeden...*[34]

32. Tuncay OLCUYTU, "Devrimlerimiz ve İlkelerimiz" Ajans Türk Basım A.Ş., Ankara, 02.1998. s. 229, 231.
33. Mustafa AYSAN, a.g.g.
34. Hüseyin CEVİZOĞLU, a.g.e., s. 160

Levent Şahverdi Arşivi

EK... ATATÜRK'ÜN EKONOMİYE (DEVLETÇİLİĞE) İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Siyasî ve askeri başarılar ne kadar büyük olursa olsunlar ekonomik başarılarla süslenmezse meydana gelen zaferler sürekli olamaz.

Bir ulusun hayatı ile yükselişiyle doğrudan doğruya ilgili ve ilişkili olan o ulusun ekonomik hayatıdır... Ekonomi demek her şey demektir... Yeni Türkiye'mizi layık olduğu düzeye ulaştırabilmek için kesinlikle ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız.

Devlet kişisel özgürlüğü sağlayan bir kuruluş olmakla beraber aynı zamanda bütün özel faaliyetleri genel ve ulusal amaçlar için birleştirmekle yükümlüdür. Bireycilerin ve devletçilerin dayandıkları noktaları ve bir de demokrasinin açık niteliklerini göz önünde tutarak kısa bir muhakeme yapalım.

***

Bireyler ve şirketler devlet kurumuna oranla zayıftırlar. Bireyler bazı büyük ortak yararları tatmin gücünde olamazlar. Bazı işlerde bireylerin meydana getirmeye imkân bulamayacakları geniş ve güçlü kuruluşlar gerekebilir. Bazı işlerde bireyler yeterli yarar elde edemeyecekleri için o işlerden vazgeçebilirler. Halbuki, o işler, ulus için hayati bir önem taşır ve devlet onu yapmak zorunda bulunur...

Özel yararlar çok kere genel yararlar ile çatışma halinde bulunur. Bir de özel yararlar en sonunda rekabete dayanır, halbuki yalnız bununla ekonomik düzen kurulamaz. Bu sanıda bulunanlar, kendilerini bir serap karşılığında aldanmaya terk edendir...

Serbest rekabetin güçlüler ile zayıfları karşı karşıya bırakmak gibi sosyal sakıncaları da vardır.

Bizim izlediğimiz yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir yoldur.

Levent Sahverdi Arşivi

"Bizim halkımız, menfaatleri yekdiğerinden ayrılır sınıflar halinde değil; bilakis varlıkları ve çalışmaları birbirine lazım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada dinleyicilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır ve ameledir. Bunlardan hangisi yekdiğerinin karşıtı olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsinin yekdiğerine ve işçiye muhtaç olduğunu kim inkâr edebilir?

"Komünizm, sosyal bir meseledir. Memleketimizin hali, memleketimizin sosyal şartları, dini ve ulusal ananelerinin kuvveti, Rusya'daki komünizmin bizce uygulanmasına imkan olmadığı kanaatini doğrulamıştır".

"Türkiye'de Bolşeviklik olmayacaktır. Çünkü Türk hükümetinin ilk amacı halka hürriyet ve saadet vermektir" fikrini kesin olarak ifade etmiştir.

Bizim takibini uygun gördüğümüz devletçilik prensibi; bütün üretim ve dağıtım araçlarını, fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar içinde düzenlemek amacını güden, özel ve ferdi ekonomik teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan, sosyalizm prensibine dayalı kollektivizm, komünizm gibi sistem değildir. 19. yüzyıldan beri sosyalizm teorilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir.

***

Halkımız yaradılıştan devletçidir ki her şeyi devletten istemek için kendisinde bir hak görür.

... Devlet ve birey dediğimiz zaman bu kelimelerin soyut anlamını değil tek gerçek olan sosyal insanı yani toplum içinde yaşayan bireyleri kastediyoruz.

"Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce an-

Levent Şahverdi Arşivi

lamı şudur: Fertlerin özel teşebbüslerini ve kişisel faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve çok şeylerin yapılamadığı da gözde tutularak memleket ekonomisini devletin eline almaktır."

Özet olarak bizim güttüğümüz "Devletçilik" ferdi çalışma ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi bayındırlığa eriştirmek için milletin genel ve yüksek menfaatlerinin gerektirdiği işlerde bilhassa ekonomik alanlarda, devleti fiilen ilgilendirmektedir".

"Türkiye Cumhuriyetini idare edenlerin demokrasi esasından ayrılmamakla beraber devletçilik prensibine uygun yürümeleri, bu gün içinde bulunduğumuz hallere, şartlara ve mecburiyetlere uygun olur.

Devlet ile birey birbirine karşı değil birbirinin tamamlayıcısıdır.

Devletin... bazı ekonomik işlerde de düzenleyici rolünü ilke olarak kabul etmek uygun görülmelidir.

Bu takdirde karşı karşıya kalınacak güçlük şudur: Devlet ve bireyin karşılıklı faaliyet alanlarını ayırmak.

İlke olarak devlet, bireyin yerini almalıdır. Fakat bireyin gelişmesi için genel şartları göz önünde bulundurmalıdır. Bir de, bireyin kişisel kabiliyeti ekonomik kalkınmanın asıl kaynağı olarak kalmalıdır.

Bireylerin gelişmesine engel olmamak, her konuda olduğu gibi, onların özellikle, ekonomik alandaki özgürlük ve girişimleri önünde devletin kendi faaliyeti ile bir engel yaratmamak, demekrosi ilkesinin en önemli esasıdır. O halde, diyebiliriz ki bireysel gelişimin engel karşısında kalmaya başladığı nokta devlet faaliyetlerinin sınırını meydana getirir.

... Devlet vatandaşların eğitimi, öğretimi ve sağlığı ile ilgilenmek zorundadır... Devlet ülkenin asayiş ve savunması için yollarla demir yolları ile, limanlarla ve deniz araçlarıyla, telgraf ile telefonla, ülkenin hay-

Levent Sahverdi Arşivi

vanlarıyla ve her türlü ulaştırma araçlarıyla ulusun genel serveti ile yakından ilgilidir... Bu alanlardaki işlerden ekonomik olanlar doğrudan doğruya devletin zorunlu görevlerinden görünmekle beraber o görevlerin yerine getirilmesinde etkilidirler. Bu alanlardaki işleri bireylere veya şirketlere tamamıyla bırakabilmek için bu işlerin devlet karışması ve yardımı olmadığı halde devletin asıl görevleri yerine getirmeye güçlük çıkarmayacağına güven duymak gerekir.

... Bir iş ki, büyük ve düzenli bir yönetimi gerektirir, veya özel kişiler eline tekele düşme tehlikesi gösterir ya da genel bir ihtiyaca cevap verir. O işi devlet üzerine alabilir. Madenlerin, ormanların, kanalların devletleştirilmesi aynı şekilde su, gaz, elektrik ve öteki işlerin yerel yönetimler tarafından yapılması yukarıda açıkladığımız türden işlerdir.

Diğer bazı devletlerin ikinci derecede görebileceği ve bireylerin girişimlere terk olmasında sakınca görülmeyen işlerden bir çoğu bizim için hayatidir ve birinci derecede devlet görevleri arasında sayılmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetenlerin –demokrasi esasından ayrılmamakla beraber– devletçilik ilkesine uygun yürümeleri, bugün içinde bulunduğumuz şartlara ve zorunluluklarına uygun olur.

Bizim uygulanmasını münasip gördüğümüz, mutedil (ılımlı) devletçilik prensibi; ... Ferdi çalışma ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi bayındırlığa eriştirmek için milletin genel ve yüksek menfaatlerinin gerektirdiği işlerde bilhassa ekonomik alanlarda, devleti fiilen ilgilendirmektedir".

Bu açıkladığımız anlam ve anlayışta devletçilik, özellikle sosyal ahlaksal ve ulusaldır...

Ulusun toplumsal ihtiyaçlarını tatmin ve geçmişteki zararlarını karşılayabilmek için en akla yakın programı ortaya koymak zorundayız. Program bütün ulusça uygulanmalıdır.

Yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşıyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

ÇEVRE VE ATATÜRK

Bursa Valiliği'nin Cumhuriyet'in 75. Yıl Kutlama Etkinliğidir.

İlknur KALIPÇI*

Günlerden 2 Mart 1998, Ulusal Televizyonlarda ana haber bültenlerinde bir haber...

Amerika'da yerine yeni bir binanın yapılması için tarihi bir müzikholün yıkılmadan raylar üzerinde 50 metre kaydırılarak çekilmesi haberi görüntüleri 3-4 kez ekrana getirilerek verildi.

Bu haberi izlerken aynı olayın Türkiye'de 1936'da yapıldığı aklıma geldi, arşivimden gerekli dökümanları çıkararak, sözde değil, özde Atatürkçü Sayın Bursa Valimiz Orhan Taşanlar'a ilettiğimde çok büyük bir duyarlılık ve destekle sayın Vali Yardımcımız Arif Uludağ ile beraber konuyu hemen ele aldı.

Ve görüldü ki haberlerde gösterilen olay Türkiye için öyle pek hayret uyandıracak haber niteliği taşımıyordu.

ÇÜNKÜ;

Türkiye'de aynı olay aynı teknikle ama amacı çok daha önemli bir mesaj taşıyarak daha 1936'da Atatürk'ün önerileriyle uygulanmıştır. Ve Yalova'daki köşk raylar üzerinde 4 metre 80 cm. kaydırılmıştı, üstelik de yerine bir bina yapmak için değil, bir ağacın kesimini önlemek için.

EVET;

YIL 1936, TEKNİK AYNI, YER YALOVA KÖŞKÜ...

---

* Atatürk Araştırma Merkezi Haberleşme Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

AMAÇ BİR AĞACIN KESİMİNİ ÖNLEMEK

– OLAY ŞÖYLEDİR –

Günümüzde yoğun ilgi ve taraftar toplayan çevrecilik, Atamızca daha otuzlu yıllarda benimsenmiştir. Ebedi yol göstericimiz, çevre konusunda SOMUT bir ders verip, dünyamızda yeni yeni çevreci geçinen bir çok liderden kat kat ileri görüşlü bir doğa koruyucusu ve tutkunu olmuştur. 1936 yazında Atatürk'ün Yalova'daki köşkünde yaşanan bir olay ve bu olayla ilgili resimler büyük Atatürk'ün doğayı koruma öğretisinin kanıt belgeleridir.

Yüce Atatürk 1936 yılında gittiği yazlık köşkün bahçesinde ağaç dalı kesmeye çalışan bir bahçıvanla karşılaşır, hemen bu doğa katliamını durdurur ve kesimin nedenini öğrenmek ister. Görevli bahçıvanın gerekçesi ulu bir ağacın gelişip uzayarak köşkün duvarlarına dayandığıdır. Dallar yapının penceresinden içeriye girmeye başlamıştır. Aldığı cevaptan tatmin olmayan Büyük Atatürk düşünülmesi bile olanaksız gibi görünen bir karar verip binanın 3-4 metre uzaklaştırılmasını emreder. Ne zorluklarla kurtarılan Çanakkale'de 10 metrelik bir parçası için ortalama 245 şehidini gömdüğü bu vatanın toprağı üzerindeki en ufak bir canlının korunması sorumluluğunu omuzlarında hisseden bu yüce insan sayesinde ulu ağaca dokunulmayacak ve gelişmesi engellenmeyecektir. Çünkü ona göre "ORMANSIZ VE AĞAÇSIZ TOPRAK VATAN DEĞİLDİR."

Bu arada Atatürk Baş Mühendis Ali Galip Anlar'a teşekkür eder. Bu vazife karşılığı ön görülen ücreti ise bu teşekkür ve yaptığımız işin güzelliği bize yeter diyen baş mühendis ve işçiler almazlar. Bu olayın canlı bir tanığını aramaktayken çok büyük bir tesadüf sonucu Sayın Ali Galip Anlar'ın eşi Hayret Anlar'ın halen İstanbul'da yaşamakta olduğunu öğrendim. Kendisi Bursa Valiliği adına bizleri kabul ettiler ve canlı bir tarih olarak olayı anlattılar.

Ayrıca o dönem İstanbul ile ilgili yazışmalara ulaşabilir miyiz diye ıarekete geçerek Sayın Valimiz'in direktifleriyle Vali Yardmcımız Arif

Levent Şahverdi Arşivi

Uludağ ile birlikte İstanbul Belediye Başkanı ile görüşme yapıldı ama belediyenin bir arşivi olmadığını ve 1965 yılına kadara inilebildiğini öğrendik.

"ÇEVREYİ KORUMAK AKLIN GEREĞİDİR" diyen Atatürk'ün bu sözüne çok uygun olarak uğruna yeni bir tekniğin uygulandığı ağacı ve köşkü ziyaret ettikten sonra Yakup Kadri'nin Atatürk'ü "ÖLÜSÜ BİLE BİZDEN İLERİ" diye tanımlamasının boşuna olmadığını düşündük.

– SON OLARAK –

1930'larda devletin çeşitli ve zor işleri yanısıra ülkesindeki tek ağacın sorununu da halletmeye çalışan bir devlet adamı daha görebilir miyiz tarihte?

Dünya tarihini gözümüzün önüne getirelim, büyük adamlardan her biri ya yalnızca asker, ya büyük devlet adamı, ya büyük bilim adamı veya sanatçı olmuşlardır. Ancak bugüne kadar hiç kimse Atatürk gibi ülkesini kurtardıktan sonra ülkesini çağdaş düzeye eriştirmek için herşeyiyle en küçük birimine kadar bizzat kendisi uğraşarak düzene sokmak ve bunu 20 ile 30 yılları arasında yani yalnızca 10 yıl gibi kısa bir sürede büyük bir başarı ile uygulamak gibi bir eylemi gerçekleştirememiştir. Sanki bütün rönesans, reform, aydınlanma çağı endüstri etkinlikleri tek bir insanın beyninde toplanmıştır. Üstelik bununla da kalmamış, ölümünden sonra da ülkesinin karşılaşabileceği sorunları görerek ne zaman başı sıkışsa başvurulabilecek kadar güncel, çözümsel ve geçerli önerileri de yazarak bırakmış bir lideri dünya tarihi yazmamıştır. Yeter ki kıymetini bilelim, kurduklarını koruyalım, önerilerini uygulayabilelim.

Kurtuluş Savaşı mucizesiyle olağanüstü zor koşullarda, çok büyük bir çaba sonunda,

Levent Sahverdi Arşivi

• 18 milyon hektar orman,

• 8272 kilometre kıyı şeridi,

• 1432 kilometre doğal kumsal,

• Portakalı, pamuğu, zeytini, çayı, buğdayı, bakırı vs. ile koskoca bir zenginlik,

• 9816 kilometrekare alan kaplayan göller,

• 1500'ü aşkın termal ve hidro termal kaynak,

• 2 güzelim boğaz,

• 10 bin yıllık 15 ayrı medeniyeti barındıran tarih ve kültürel miras,

• 3000'nin anavatanı Türkiye olmak üzere 9000 çeşit bitki ve hayvan türü bizlere, ellerimize emanet edildi.

Evet bunları bizlerin koruması, geliştirmesi, arttırması, daha medeni şartlarda üretmesi, ülkenin uygarlık savaşı mucizesini yaratarak çocuklarımıza geliştirilmiş halde bırakılması için kazanıldı.

Yoksa ağaçları yok edelim, kıyıları yağmalayalım, denizleri kirletelim diye değil.

Şunu bilmeliyiz ki bu ülke atalarımızdan aldığımız bir miras olduğu kadar, çocuklarımıza bırakacağımız bir emanettir.

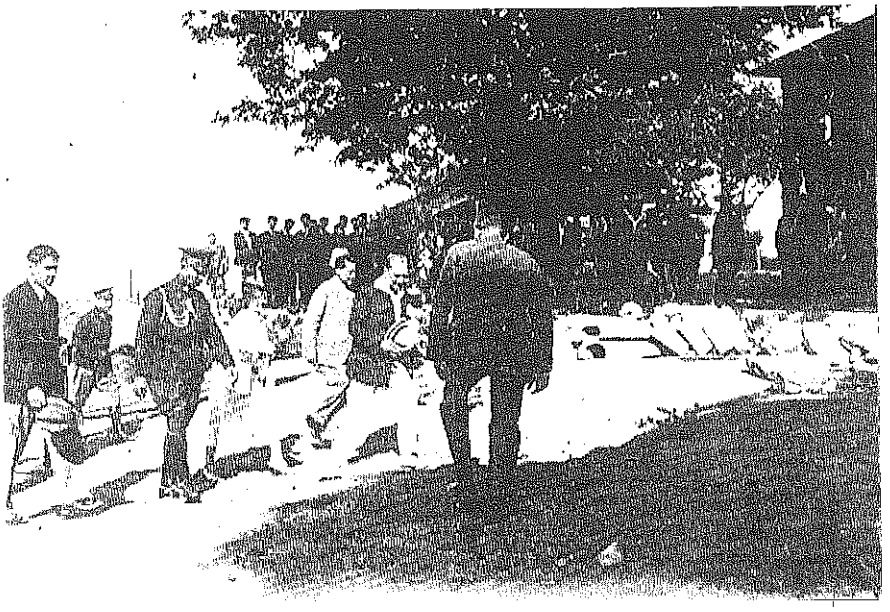
Bu mirasın yağma edildiğini gördükçe ve ağaçların yerine her gün beton binalara bırakmak üzere kıyımını izledikçe ancak şunu söyleyebilirim.

SEN BİZİ SAKIN AFFETME ATAM.

Levent Şahverdi Arşivi

Sevgili basın mensubu arkadaşlarım bugün bizi kuvvetlendikçe budanan, zayıfladıkça sulanan bir ağaç misali gören, başka bir deyişle ayağa kalkmayacak kadar köstekle, yere düşmeyecek kadar destekle politikasını gütmeye çalışan en güzel cevabı Atatürk'ü hâlâ 1881'de pembe boyalı evde doğan, karga kovalayana bir kişilik olarak değil düşünceleriyle, eylemleriyle bu nesle önce öğretip, sonra benimsetip daha sonra da uygulatarak vereceğimizi umuyorum. Bu hepimizin geçmişe borcu, geleceğe ise ödevimizdir. Bu konuda sizlerin birinci kuvvet olduğunuza inanıyor, saygılarımı sunuyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

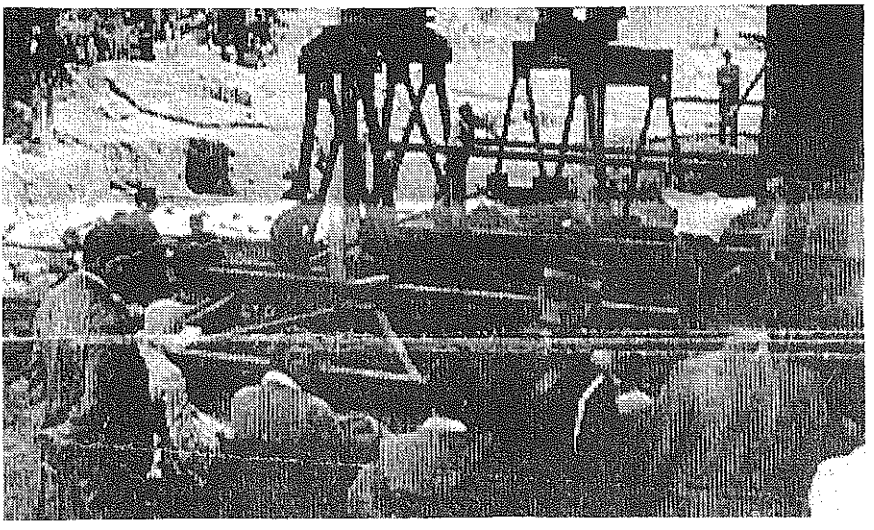


Görev İstanbul Belediyesine intikal eder. Belediye fen işleri yollar, köprüler şubesi sorumluluğu üstlenir. Yüce Atatürk yanında Afet ve Makbule Hanımlar ve Yunus Nadi ile birlikte çalışmaları izlemeye gelir.

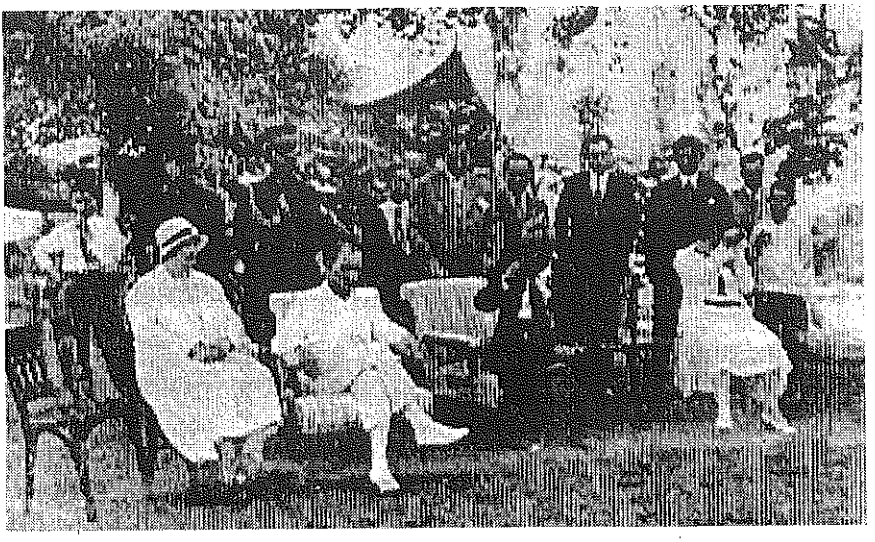


Baş Mühendis Ali Galip Anlar yanına aldığı yetkin elemanlarıyla gelip, planlar yaparak çalışmaları başlatır. Önce bina çevresindeki toprak büyük bir dikkatle kazılıp temel seviyesine inilir.

Levent Şahverdi Arşivi

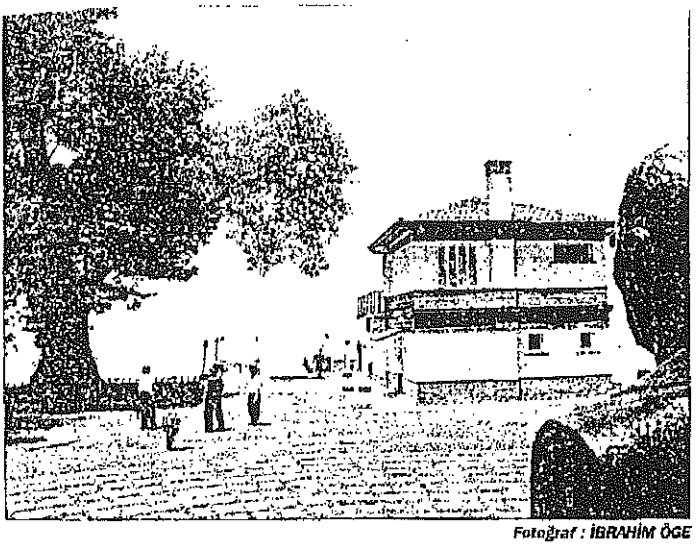


Daha sonra İstanbul köprü altından getirilen tramvay rayları döşenir. Santim santim çalışılarak yapı altına sokulan raylara oturtulur. Artık binanın kaydırılarak uzaklaştırılması aşamasına gelinmiştir.



Güzel bir akşamüstü binanın kaydırılma işlemi tamamlanır, Atatürk yüzünde mutluluk ve gurur ifadesiyle beraberindekilerle beraber ağacın karşısına oturur ve gönül rahatlığı içerisinde kahvelerini içerler.

Levent Sahverdi Arşivi



Fotoğraf : İBRAHİM ÖGE

Atatürk istedi, köşk 'yürüdü'

Atatürk 1936 yılında yazlık olarak kullandığı Yalova'daki köşkünün bahçesinde dolaşırken, bir bahçıvanı, köşkün hemen yanında bulunan bir çınarın, pencerelerden içeri uzanan dallarını kesmeye çalışırken görür. Hemen müdahale eder ve emrini verir: Binayı ağaçtan uzaklaştırın... Başmühendis Ali Galip Anlar'ın ekibi önce bina çevresindeki toprağı dikkatle kazar. Temel seviyesine inilir ve tramvay rayları döşenir. Ahşap bina rayların üzerine oturtulur. İnanılmaz gerçekleşir ve bir yaz akşamı bina çınar ağacının pencerelere dolaşan dalından tam 4 metre 80 santim uzaklaştırılır. Ata'nın çevreci yönünü ve doğa tutkusunu ortaya koyan Yürüyen Köşk ile tarihi çınar, yıllardır özenle korunuyor.

© RIZA ERTEKİN'in Haberi 14. Sayfada

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk istedi 'köşk yürüdü'

Kurtuluş Savaşı'nın yaraları henüz kabuk bağlamış, halk Cumhuriyet'in gelişmesi ve büyümesi için inanılmaz fedakârlıklara katlanıyor... 1930'lu yılların o çetin koşullarında, devletin içinden çıkılmaz sorunlarının yanında, ülkesindeki tek bir ağacı bile düşünen bir lider var... Mustafa Kemal Atatürk...

RIZA ERTEKİN

Bursa Valiliği'nin, Cumhuriyet'in 75. yıl etkinlikleri ile bütünleştirerek dün Alunet Vefik Paşa Tiyatrosu'nda düzenlediği 5 Haziran Dünya Çevre Günü programında, Atatürk'ün çevreci yönü ve doğa tutkunluğu, "inanılmaz ama gerçek" nitelendirilecek somut bir örnekle ortaya kondu.

Atatürk, dalları köşkün penceresinden giren ulu bir çınarın kesimini engellemek için, binayı temelden raylar üzerinde tam 4.30 metre uzaklaştırdı.

Başbakanlığa bağlı Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Kurulu Üyesi İlknur Kalıpçı'nın AVP'deki programda verdiği bilgilere göre bugün bile yapılması "işgüzarlık" olarak nitelenebilecek, ancak Ulu Önder'in çevreciliğini ortaya koyması bakımından çok önemli bir örnek olan olay şöyle gelişti:

Ağaç ve Köşk

Atatürk, 1936 yılında yazlık olarak kullandığı Yalova'daki köşkünün bahçesinde dolaşırken, bir bahçıvanı, köşkün hemen yanındaki bir çınarın, pencerelerden içeri uzanan dallarını kesmeye çalışırken görür.

Dalların kesilmesini engelleyen Atatürk, köşkün 3-4 metre kadar ağaçtan uzaklaştırılmasını isteyerek bahçıvanın yanından uzaklaşır. Çünkü ona göre "Ormansız ve ağaçsız toprak vatan değildir."

Görev İstanbul Belediyesi'nin Fen İşleri Yollar ve Köprüler Şubesi'ne verilir. Başmühendis Ali Galip Anlar'ın ekibi planlarını tamamlayıp çalışmaları başlatır. Atatürk çalışmaları, Yunus Nadi, Afet ve Makbule hanımlar ile birlikte izler.

Önce bina çevresindeki toprak büyük bir dikkatle kazılarak boşaltılır. Temel seviyesine inilir. İstanbul köprü altından getirilen tramvay rayları döşenir. Santimetre hesaplarıyla, ahşap bina rayların üzerine oturtulur. Bir yaz akşamı bina çınar ağacının pencerelere dolaşan dalından 4.80 metre kaydırılır. Ve duyanların hayretle karşıladığı, "Binayı uzaklaştırın" emri gerçekleştirilir. Atatürk, beraberindekilerle ağacın karşısına oturur. Yüzünde memnunluk, keyifle kahvesini yudumlar. Ali Galip Anlar ve ekibi öngörülen ücreti, "Ata'nın teşekkürü ve yaptığımız işin güzelliği bize yeter" diyerek kabul etmezler.

Taşanlar'ın konuşması

AVP'deki programda İlknur Kalıpçı'nın araştırmaları ile ortaya çıkan bu olayın belgeseli sinevizyon gösterisi olarak toplantıya katılanlara izletildi.

Büyük alkış alan çalışmanın ardından kürsüye gelen Vali Orhan Taşanlar, öğrencilerden geleceğin yöneticileri olarak bu olay üzerinde düşünmelerini ve Atatürk'ün vatan toprağı üzerinde yetişmiş tek bir ağaca bile verdiği büyük önemi kavramalarını istedi.

Atatürk'ün, doğduğu evin, yeni ve ilk adının "Mustafa" olmasının dışında, Ulu Önder'in diğer özelliklerinin de kavranmasıyla O'nun daha iyi anlaşılacağını ve daha çok seveceğini belirten Taşanlar, öğrencilere "Yolunuz Atatürk yolu olsun" diye seslendi.

Taşanlar, İlknur Kalıpçı'ya da, Dünya Çevre Günü nedeniyle, Atatürk'ün bambaşka bir özelliğini ortaya koyan çalışmasından ötürü teşekkür etti.

Köşkün bugünü

1936 yılındaki çalışmanın ardından halk arasında adı "Yürüyen Köşk"e çıkan Yalova'daki Atatürk Köşkü bugün içindeki eşyaları ile birlikte koruma altına alınmış durumda. Çok iyi korunan ve ahşap olması nedeniyle "giriş-çıkış" izni verilmeyen köşk, düzenli olarak kimyevi maddelerle ilaçlanıp ömrü uzatılıyor.

Tarım Bakanlığı Atatürk Bahçe Kültürleri Merkezi Araştırma Enstitüsü'ne ait sahada bulunan Ulu Önder'e ait köşkü yerinden eden çınar ağacı da, bina gibi çok iyi korunuyor. Ağacın çevresi çitlerle çevrilmiş durumda. 1936'nın o yaz akşamından bu yana dallarını özgürce çevresine yayıyor.

Levent Sahverdi Arşivi

...ine yeşil sıfatı ile birlikte geçen Bursa, sanayi ve hızlı nüfus artışı
kaybettiği ünvanını yeniden kazanmaya çalışıyor. Dünya Çevre Günü'n
atılan büyük adımlar ise bu çabada umutların yeşermesine neden olu

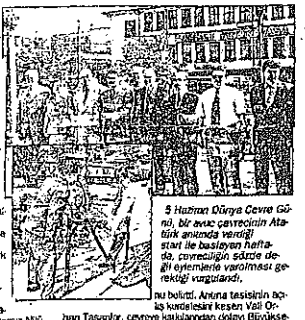


Bursa'nın ve ovanın hayat damarlarından biri olan ancak sanayinin kontrolsüz gelişimi ve hızlı nüfus artışı ile aşırı kirlenen, oysa bir zamanlar içinde yüzülen ve balık tutulan, çevresinde ise piknik yapılan Nilüfer Çayı'na kanalizasyon atıklarını boşaltan hat kapatıldı, Soğanlı'da açılan atıksu arıtma kollektörünün devreye girmesi, Özlüce'de ise Batı Atıksu Arıtma Tesisi'nin hizmete girmesi ile Bursa, kaybettiği 'yeşil' sıfatını yeniden kazanmaya çalışıyor. 5 Haziran Dünya Çevre Günü etkinlikleri kapsamında düzenlenen bir dizi etkinlik de Valilik tarafından AVP'de düzenlenen 'Atatürk ve Çevre' konulu konferans oldu. İlknur Kalıpçı, Ulu Önder'in çevreye verdiği önem hakkında kapsamlı açıklamalarda bulundu.

ETKİNLİKLER SABAH BAŞLADI

Dünya Çevre Günü kapsamında düzenlenen etkinlikler dün sabah saat 9:00'da Atatürk anıtına çelenk konulmasıyla başladı. 5 Haziran'ı tüm dünyada olduğu gibi Bursa da da yoğun etkinlik programı ile kutlamak hazırlığında olan çevrecilerin katılımı az olduğu 'Anıt' bölümünde; Vali Yardımcısı Levent Güngör, İl Çevre Müdürü Zeynel Abidin Turan ve TEMA Gönüllüsü Hasmet Demirbilek'le birlikte çevreci hazır bulundu. Yaşılın ve doğal değerlerin korunması amacıyla düzenlenen etkinliklerin ikinci ayağı ise, Yerel Gündem 21 Evi'nde istenilmiş olan Psikolog Hac Derneği ve Yerel Gündem 21 Topluluğu'nun ortak hazırladığı "Çevre" konulu resim sergisi oldu. Çocukların, hiç bir büyük beskisi olmadan 1 saatlik süre içinde hayal etikleri çevreyi anlattıkları 90 resimden oluşan sergi, hafta boyunca devam edecek. Büyükşehir Belediyesi, Uludağ'dan çıkan ve Marmara Denizi'ne dökülen Nilüfer Çayı'nın kirlikten kurtarılması için ilk olarak Soğanlı'da bulunan Atıksu Ana Kollektörü ve Toplayıcı İnşaası ile Su ve Çevre Sağlığı Projesi Doğu (Küçükbasıklı) ve Batı (Özlüce) Atıksu Arıtma tesislerinin hizmete sokulması ile başladı. Dün arıtma tesisinde yapılan açılış Vali Orhan Tasanlar, ANAP Bursa Milletvekili Ferhan Fahrioğlu, Büyükşehir Belediye Başkanı Erdem Saker, DSİ 3. Bölge Müdürü Mehmet Ali Meriç, İl Çevre Müdürü Zeynel Abidin Turan, Osmangazi Kaymakamı Ferhat Bastık ve çok sayıda davetli katıldı. Nilüfer'in Bursa'nın gündeminde hep varolan, tanrı boyunca insanları, evleri ve yeraltı sularını beslediğini belirten Büyükşehir Belediye Başkanı Erdem Saker, "Bu ve ninki çaya cumhuriyetin ilk yıllarından beri gam vurduk. Nilüfer'i temiz akıma dilek larımız bugüne kadar kuşlu üstünde kaldı. Mavi Nilüfer eylem planımızı açıkça yaratılmış kollektörler ile yeşeyoruz. Sağlık bölgesinde bulunsa arıtma tesisi ve kollektörler sayesinde BUSKİ kuzey arasındaki bölüm temiz akacak. Amacımız Nilüfer Çayı'nı Marmara Denizi'ne kadar temiz akıtmaktır" diye konuştu. Yüzden çalışmalarını 'Bursa Su ve Çevre Sağlığı Projesi' kapsamında gerçekleştirdiklerini kaydeden Saker, "Gururla, akılla ve bütün yeteneklerimizi ortaya koyarak gerçekleştirdiğimiz proje sayesinde Nilüfer, şimdilik, hiç değilse ya nisi temiz akacak şekilde yeniden canlanıyor. Buna azmiliz, kararlıyız ve bu çalışmaları başaracağız" dedi. Vali Orhan Tasanlar, globalleşen ve hızlı gelişen dünyada teknolojik gelişmelere sahip olan dünyada, ülkelerin artık çevre gibi bazı değerleri koruma yolunda bir yarışa girmelerini söyledi. Türkiye'nin bu yarışta geri kalmasının 2000'li yılların değerlerinden uzak kalmasının düşünülmemeyeceğine değinen Vali Orhan Tasanlar, bu değerlerin en önemlisinin çevre bilinci olduğunu ifade etti. Valilik olarak Kestel-Gürsu-Büyükalan ve Osmangazi bölgesini içine alacak bir arıtma tesisi yapmak üzere yöre belediyeleri ve sanayicilerle istişarelere başlamış olduklarını sözlerine ekleyen Tasanlar, bölgede bulunan tüm fabrikaların arıtma tesisi yaptırmalarını kapsamlı çalışmalarına başladıklarını belirtti. Yıllar önce Bursa Ovası'nın sularını çeşm son yıllarda temiz sudan kötü seviyeye değinen Bü...

Genel Müdürü Mehmet Ali Meriç, kanalizasyon yağmur suyu kollektörlerinin 85 trilyon liraya Özlüce Köyü'nde yaptırılan Batı Atıksu Arıtma Te...in de 1 trilyon 145 milyar liraya mal olduğunu belirtti. Atıksu ana kollektörlerinin Soğanlı'da düzenlenen törenle açılması ve kanalizasyon deşarj hattının kapatılması, Nilüfer'in daha temiz akmasını sağlayacak. Başkan Saker'in, "Oltalarının hazırlayın. Nilüfer'de balık tutmaya gidiyoruz" sloganı ise kısa sürede gerçek olacak.





Nilüfer Çayı'na temizlenmesi amacıyla Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan çalışmalar devam ederken, dün de Soğanlı'da Atıksu Ana Kollektörü ve Toplayıcı İnşaası ile Doğu (Küçükbasıklı) ile Batı (Özlüce) Su ve Çevre Sağlığı Projelerinden olusan Atıksu Arıtma Tesisleri hizmete açıldı.



5 Haziran Dünya Çevre Günü, bir avuç çevrecinin Atatürk anıtında verdiği sözü ile başlayan hafta, çevreciliğin sözde değil eylemlerle varolması gerektiği vurgulandı.

nu belirtti. Anıtına tesisinin açılış kurdelesini kesen Vali Orhan Tasanlar, çevreye katılmanın önemini belirterek, çevreciliğin sözde değil eylemlerle varolması gerektiğini vurguladı.

ATATÜRK VE ÇEVRE

5 Haziran Dünya Çevre Günü kapsamında "Çevre ve Atatürk" konulu bir seminer düzenleyen Bursa Valiliği, Atatürk'ün çevreye ve yeşile verdiği önemi anlattı. T.C. Başbakanlık Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Kurulu, Haberleşme Üyesi İlknur Kalıpçı, Bursa Valiliği'nin AVP'de düzenlediği Çevre ve Atatürk konulu panelinde, Atatürk'ün çevre ve yeşile verdiği önemi belirterek çeşitli örneklerle bulundu. Bursa Valisi Orhan Tasanlar panelde yaptığı konuşmada, Ulu Önder Atatürk'ü farklı kılan özelliğin muck... suyla bitecek hayalleri olduğunu söyledi. Tasanlar, Atatürk'ün 1936 yılında çevre adına birçok faaliyette bulunduğunu belirterek, "Tek hedefiniz Atatürk olmalıdır" diye konuştu. Kalıpçı ise panelde, Atatürk üzerine yaptığı araştırmalardan örnekler vererek, Mithat Paşa ve Demirtaş Paşa köşkü ...lkın Okulu öğrencisine Atatürk'ün ilginç anılarını anlattı. Vali...n düzenlediği panelde Atatürk'ün 1935 yılında Yalova Köşkü'nde geçen bir arasını sürveyan göstermeyle anlatan Kalıpçı, Atatürk'ün bir doğa aşığı olduğunu söyledi. Tasanlar, Bursa halkına çevre konusunda daha duyarlı olmaları gerektiğini hatırlatarak, temiz bir çevre için herkesi el ele vermeye davet etti.

Bursa Valisi Orhan Tasanlar ve Büyükşehir Belediye Başkanı Erdem Saker, 5 Haziran Dünya Çevre Günü nedeniyle Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu'nda da bir araya gelerek Demirtaş Paşa ve Mithat Paşa İlköğretim Okulu öğrencilerine, "Çevre ve Atatürk" konulu bir panel düzenleo

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ
ÖDÜL YARIŞMASINDA
ÖDÜL ALAN ESERLER

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

75 YILDA NELER YAPILDI, NELER YAPILMALI?

S. Sedat KAVLAK*

GİRİŞ

21. yüzyılın uygar dünyasında ve tarihin tanıklığı önünde hak ettiği yerini almaya çalışan Türkiye'nin durumunu; kısaca; doğuşunu, katedilen mesafeleri, bugünkü durumunu ve nasıl bir yarına gittiğini daha doğrusu gitmek istediğini tespit etmeye çalışacağız.

Dünya siyasi tarihinin een hareketli bu yüzyılında, aynı ölçüde hareket kazanan model-sistem arayışları, bunların felsefi ve düşünsel arka planlarının kıyasıya rekabet ettiği bir dönemde bulunmaktayız. Bu yüzyılda yıkılan monarşiler, mutlakiyetçi rejimler, imparatorluklar, hanedanlar; önceki yüzyıllardan intikal eden kolonizasyon –sömürgeleştirme hareketleri, milletlerin varolma mücadeleleri, devletler arası denge arayışları, insanların hürriyet, milletlerin istiklâl arayışlarının neredeyse insanlık tarihinin bugüne kadar katetmiş olduğu yol ve yaşadığı tarihsel birikimin özeti durumunda yüzlerce yeni devlet ve devletçik, onlarca aday devletler...

Mevcudiyetini ve istiklâlini, bu yüzyılın başındaa kazanan Türkiye Cumhuriyeti'nin hüviyeti, hayaatiyeti bu açıdan ayrı bir önem ve değer kazanmaktadır. Kendi iç dinamizmimiz ve orjinal yapımız çerçevesinde bu süreç ortaya koyulup, durumların tespitini yapmaya özen göstereceğiz.

Bütün yönleriyle incelenmesi ciltleri alabilecek bir konunun mahdut sınırlar içinde ele alınmasının zorunluluğu ve zorluğu ile karşı karşıya kaldığımızdan dolayı; biz daha çok Türk İnkılâbının felsefesi konusunu iş-

* Gazi Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 1. Sınıf Öğrencisi.

Levent Sahverdi Arşivi

lemeye çalışacağız. Akademik formasyon ve nosyondan uzak olan bu yazı tamamen subjektif olup, yaklaşımlarımız; içinde yaşadığımız toplumu değerlendirme, eleştirme ve takdir hakkının bizlere - Üniversite gençliğine – verilmiş anlamlı bir katılımcılığının aşkın olmayan ürünüdür.

I. BÖLÜM

75 YILIN ÖNCESİ

Osmanlı Devleti 21. yy'a girerken 600 yıllık ömrünün son günlerini yaşıyordu. Arka arkaya Avusturya-Macaristan (1828, 1878), Rusya (1828, 1856, 1878), Yunanistan (1896), Balkan Devletleri (1911-1912), İtalya (1912) ile savaşlar; sayısız etnik ayaklanmalar (Yunan, Sırp, Bosna, Arnavut, Karadağ), akabinde I. Dünya Savaşı devletin bütün gücünü tüketmiş, topraklarının büyük bölümünün elden çıkmasına sebep olmuş, genç nüfusunu azaltmış. Eyaletlerin merkezi yönetime olan bağlarını zayıflatmış, savaş ekonomisi ve müsrif harcamalar çığ gibi büyüyen borç yükü altında devletin iktisadi hayatını bitirmiştir.

1880'e kadar yürütülen denge politikası Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini tamamlamaları neticesinde iflas etmiştir. Tamamıyla siyasi yalnızlığa mahkûm olan devlet, Almanya'nın yanında (denize düşenin yılana sarılması gibi) savaşa girecek ölüm fermanını imzalamış, Mondros ise bu fermanın son noktasını koymuştur.

Batılılaşma hareketleri 18. yy'ın sonlarında Askeri ıslahatlarla başlamış, alınacaak askeri tedbirlerle kötü gidişe "dur" denilebileceği düşünülmüştür. Sırasıyla III. Mustafa'dan başlayıp Vahidettin'e kadar bütün padişahlar bu yenileşme hareketlerini devam ettirmiş, palyatif ve şekli çözümler yetersiz kaldığı için yıkılış önlenememiş sadece biraz geciktirilebilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Rönesans ve reform hareketleri ile aydınlanma çağını yakalayan Avrupa karşısında Osmanlı Devleti'nin durumunu anlamak için şu örnek çok çarpıcı olsa gerek:

Reformist Sultan Mustafa, Askeri Islahat işlerinde görevli olan meşhur Baron De Tott'dan bir mühendilik okulu açmasını istemiştir. Osmanlı bilginleri, kendilerinin yetersiz görülüp bir Baron'un görevlendirilmesinden rencide olmuşlar, itiraz etmişlerdir.

"Padişah, büyük memurlarından seçilen iki nümeyyizin huzurunda bu itiraz edenleri imtihan etmemi bana emretti. Aralarından altı kişi imtihana girip, eski eğitim kurumunun şeref ve haysiyetini savunmak için ayrıldılar. Bu imtihanda kısaca, bir üçgenin üç açısının toplamının ne olduğunu sordum; içlerinde en cesuru bana "üçgenine göre" cevabını verince, imtihanı daha fazla uzatmaya hacet kalmadığı anlaşıldı..." Baron De TOTT'un bu hatırasının çok manidar olduğunu; bu konuda fazladan ve başkaca bir şey söylemenin gereksiz bulunduğunu...

Toplumun eğitim durumu özetle böyle iken sosyolojik yapısının da; açık sistemlerin -sosyal- geri beslemeli ilişkilerdeki etkileşimlerinin "bütünden almış olduğu paydanın eşdeğeri olduğunu rahatlıkla söyleyip ayrıca örneklendirmeden kısaca geçmek istiyoruz.

Osmanlı'da sivil toplumun yokluğu veya cılızlığı Türk toplumunu otoriter yönetim türlerine sahne olan, ancak siyasal merkezin orkestraladığı parçaların seslendirilmesine izin verilen bir toplum kılacaktı. Bunun uzantısında da teba kimliğinden sıyrılamamış olan yurttaşlar üzerilerindeki velayeti içlerine sindirmiş olup, her şeyi devletten isteyecek, onun yol göstermesini bekleyecek, bireysel başarısızlıkları karşısında O'nu sorumlu tutacak, pre-kapitalist davranışlar sergileyecekti. Türkiye, bireysel insiyatifte bulunmanın küstahça bir cüret, farklılık göstermenin sivrilik, bireyci olmanın merhametsiz bir bencillik olarak algılandığı, kısacası, birey olarak varolmanın ayıplandığı bir toplum olacaktı. Devlet sözcüğünün Türk-Osmanlı semantiğine göre, en büyük saadet anlamına geldiği bir top-

Levent Sahverdi Arşivi

lumda, tabii ki, bireysellik kınanacak ve bunun tabii uzantısında da tekdüzelik revaçta olacaktı[1].

II. BÖLÜM

75 YIL ÖNCE

..... "1919 Mayısı'nda Samsun'a çıktığım gün, elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk Milleti'nin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek bir manevi kuvvet vardı. İşte ben bu millî kuvvete, bu Türk Milleti'ne güvenerek işe başladım. Ben Türk ufuklarından bir gün behemahal bir güneş doğacağına bunun hareket ve kuvvetinin bizi ısıtacağına, bundan bize bir güç çıkacağına o kadar emindim ki, bunu adeta gözlerimle görüyordum"[2]. Türk İnkılâbının dayandığı en büyük dinamik Mustafa Kemal Atatürk'ün lisanında ifadesini bu sözlerle buluyordu.

Tarih; bu derin inancın; sonucu uzun, bedeli ağır olan bir mücadeleyi, önderine inanmış topyekün bir milletin varlık-yokluk anlayışıyla- "Ya İstiklâl, Ya Ölüm" –nasıl yaptığına; daha düne kadar herşeyinin çiğnenmiş, yıkılmış, umudunun dahi elinden alınmış olduğu zannedilen bir milletin dirilişine hayretle tanıklık edecekti.

Bu öyle bir mücadele olacaktı ki; aynı kaderi paylaşan bütün diğer ulusların kurtuluş ve özgürlük mücadelelerinin hem provası hem de ilhamı olacaktı.

19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlayıp, Amasya, Erzurum, Sivas'tan sonra Ankara'da 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla farklı bir boyut kazanan Millî Mücadele; Türk Milleti'nin gerçek bağımsızlık ruhunu "Ege-

1 N. VERGİN, "Demokrasi ve Sivil Toplum" Yeni Türkiye Dergisi, S. 1, s. 11, 1994, Ankara.
2 Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK; Söylev ve Demeçler, C. II, s. 284

Levent Şahverdi Arşivi

menlik Kayıtsız, Şartsız Ulusundur" şiarıyla, Doğu Cephesi, arkasından Güney Cephede ve Yunanlılar'a karşı sürdürülen başarılı savaşlarla ispat edilecekti. 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in ilanı bu şanlı mücadelenin tabii ve eksik bir formalitesiydi.

Lozan'da atılan imzalar; Türk Milleti'nin özgürlük ve bağımsızlık ateşinin söndürülemeyeceğinin tarihe atılan imzalarıydı.

Buraya kadar verilen mücadeleler yeni bir başlangıcın temellerini oluşturuyordu. Asıl yapılması gerekenlerin izlerini aşağıdaki cümlelerde açık bir şekilde görmekteyiz.

"... Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer, ancak kendisinden daha büyük bir gayeyi elde etmek için belli başlı vasıtadır. Gaye fikirdir. Zafer bir fikrin istihsal ve hizmet nispetinde kıymet ifade eder. Bir fikrin istihsaline dayanamayan zafer payidar olamaz. O boş bir gayrettir"[3].

Aslında herbiri ayrı bir başlık altında ele alınması gereken bütün bu merhaleler özetle geçilerek bütün bunların background'unu oluşturan İnkılâbın felsefesi ve ana fikri mercek altına alınmaya çalışılacak.

1919-1938 yılları arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün verrmiş olduğu bütün mücadele basit ve formasyonel reformlar olmaktan ziyade birbirlerini besleyen, birbirlerine derin ilişkiler zinciriyle bağlı ve yüksek bir amacın tahakkukundan başka bir şey olmayacaktı.

A- EĞİTİM

Türk İnkılâbını tek kelimeyle tarif etmek istersek; bunun Atatürk'ün lisanında çağdaş kelimesiyle ifadesini bulmuş olduğunu görürüz. Mensubu olduğu milletin hak ettiği yerde olmayışının ızdırabını derinden hisseden Mustafa Kemal Atatürk bütün ömrü mesaisini ve hayatını bu ideale har-

3 Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s. 292.

Levent Sahverdi Arşivi

camış, en küçük bir yılgınlık ve bıkkınlık göstermeden azimle zaman zaman bebek adımlarıyla, zaman zaman koşarcasına ama hep bu ideale bağlı kalarak yaşamıştır.

Ordularımızın kazandığı zafer, sizin eğitim ordularınızın zaferi için yer açtı, yol hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak, siz koruyup sürdüreceksiniz. Bunu başaracağınızdan kuşkum yok..."[4].

Gözlerimizi kapayıp herkesten ayrı ve dünyadan uzak yaşadığımızı düşünemeyiz. Ülkemizi bir sınır içine alıp, dünya ile ilgisiz yaşayamayız. İleri ve uygar bir ulus olarak çağdaş uygarlık alanı ortasında yaşayacağız. Bu yaşama da ancak bilgiyle, teknikle olur. Bilgi ve teknik nerede ise oradan alacağız ve ulusun herbir insanının kafasına koyacağız. Bilgi ve teknik için başka bağ, başka bir koşul yoktur[5].

Evet, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş ve lâik bir devlet olabilmesi için gerekenlerin biri ulusal bütünleşmenin temel unsuru olan eğitimin lâikleşmesiydi. İşte bu amaç doğrultusunda 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla öğretim birliği esas alınarak Türkiye dahilindeki tüm öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Medreseler kapatılarak bunun yerini çağdaş ve lâik eğitim veren cumhuriyet okulları almıştır. Bu sayede eğitim, kültür bütünlüğü sağlanmıştır. Bununla birlikte Arap harflerinin yerine Türk harflerinin kabulü, alfabe değişikliği ve dilde sadeleşme ile ulusal kültürün tabana yayılarak burada zenginleşmesi düşünülmüştür. Öte yandan halkla yönetim arasında kopukluğun olmaması ve Atatürk ilkelerini halka mal etmek için halk evleri ve halk odaları açılmıştır. Ayrıca ulusal kültürün çağdaş yöntemlerle işlenmesi amacıyla Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu ile Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kurulmuş, İstanbul Üniversitesi çağdaş standartlara kavuşturulmuştur. Bu sayede ulusal kimliği belirgin çağdaş değerlerle bezenmiş yeni bir toplum yaratılması için çeşitli ön hazırlıklar yapılmıştır. Ulu önder Atatürk'ün 1 Mart 1992'de TBMM'de yaptığı

4 A.g.e.s. 106.
5 A.g.e. s. 70

Levent Şahverdi Arşivi

konuşmada "Hazırlanacak eğitimin programı milletimizin sosyal ve hayati ihtiyaçları ile çağın icaplarına uygun olmalıdır" demiştir.

Halkevi sayısı ilk yılda 55'i, iki yılda 80'i, üç yılda 103'ü döt yılda 136'yı ve 15 yıla varmadan 478'i bulmuş. Köylerde de 4332 halk odası açılmış. Halkevleri ilk yılda 500 bin kişiye seslenmiş, 8 yıl sonra 1940'da 11 milyona yaklaşmış, 9 yıl içinde halk evlerinden yararlananların sayısı 38 milyon 500 bini bulmuştur[6]. Okyanusların sayısı (1932'de) 149.949 (1940'da) 2.557.853 artış yüzdesi % 81[7].

ATATÜRK devrimi açısından yeni bir aşama oldu ve ülke çapında yeni bir dönemi başlattı. Halkçılıkla desteklenen ulusalcılığın bir ideolojisi olarak kitlelere yayılması halk evlerinin kuruluşu ve gerçekleşmiş halk kültürünün aydınlar tarafından araştırılıp öğrenilmesi işlevini görmekle beraber ATATÜRK'çü kadronun halkçı ve uluscu ideolojisinin Anadolu'da yayılmasının kitle örgütü olmuştur[8].

... Ulusumuzu yetiştirmek için asıl olan okullarımızın, üniversitemizin kurulmasında, siyasal, sosyal yaşamında da, ulusumuzun düşünce eğitiminde de yol göstericimiz teknik olacaktır. Okulla, okulun verdiği bilgiyle Türk Ulusu, Türk sanatı, Türk ekonomisi, Türk şiir ve edebiyatı, bütün ince güzellikleriyle belirip gelişecektir. Görülüyor ki en önemli ve verimli ödevlerimiz öğretim ve eğitim işleridir. Bu işlerde ne yapıp yapıp başarıya ulaşmamız gerekir. Bir ulusun gerçek kurtuluşu ancak bu yolladır. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can, tek düşünce olarak belirli bir program üzerinde çalışmamız gerektir. Bence bu programdan istenen ve beklenen iki şey vardır:

1. Toplum yaşayışımızın ihtiyaçlarına uygun düşmesi,

2. Çağımızın getirdiği ve gerektirdiği gerçeklere uygun düşmesi[9].

---

6 Dr. Hüseyin YILDIRIM, "Atatürkçülüğün Toplumsal Kaleleri" Atatürk Haftası Armağanı Sayfa: 17.
7 A.g.e.s. 17.
8 A.g.e.s. 18.
9 Adil GÜNEY *Çağdaş Olma *Atatürk Haftası Armağanı Sayfa 63.

Levent Sahverdi Arşivi

... hedeflerinden biri de bilim, teknoloji ve aklın rehberliği altında sürekli çağdaşlaşmaktır. ATATÜRK'ün dediği gibi: "İlim ve fen ihtisas nerede varsa gidip öğrenmeye mecburuz. Zamanın gereklerine göre bilim ve teknik ve her türlü medeni buluşlardan azami derecede yararlanmak zorundayız"[10].

... Toplum yaşayışında herkese örnek olacak, verimli ve etkili olacak kimseler yetiştirmek gerekir. Bu da ilk ve orta öğretimin günlük yaşama uygun olmasıyla gerçekleşebilir. Toplumlaar ancak bu yoldan iş adamlarına, sanat adamlarına kavuşabilirler. Ulusal yeteneklerimizi geliştirecek, duygularımızı yükseltecek üstün insanları yetiştirmeyi de unutmayacağız. Çocuklarımızı bu öğretim aşamalarından geçirerek yetiştireceğiz[11].

... Erkeklerin % 10'unun, kadınların % 1'inin okuma-yazma bildiği bir toplumda yazı inkılabı nesiller hesabına bir fedakarlıktı[12].

Tarihin gördüğü en büyük devlet adamı M. Kemal ATATÜRK medeniyeti yakalamayı hedef olarak görmektedir. Batı hakim medeniyettir, ikamesi yoktur, rakipsizdir, çağın en güçlüsüdür[13].

Bilimsel olmayan bir takım gelenek ve kuralların korunmasında ısrar eden milletlerin ilerlemesi çok güç olur, belki de hiç olmaz. Böyle bir duruma düşmemek ve ilerlemek için çağdaş dünyanın benimsediği yolu örnek almak gerekir. Çağdaş dünyada yaşamanın ve ileriye gitmenin tek yolu maddi güce, servete sahip olmak değildir. Eğer böyle olsaydı Ortadoğu'nun petrol zengini devletleri ve Krallıkları dünyanın en medeni uygarlıkları olarak görülürlerdi. Bu ülkeler, gerekli olan maddi güce sahip olmakla birlikte, teknoloji, bilim gibi alanlarda söz sahibi olamamışlardır.

---

10 Prof. Dr. Süleyman BOZDEMİR, "Atatürkçü Açıdan Bilimsel Düzeyimize Bir Bakış" Atatürk Haftası Armağanı Sayfa 7.

11 Adil GÜNEY *Çağdaş Olma *Atatürk Haftası Armağanı Sayfa 63.

12 Doç. Dr. Mustafa KESKİN, TÜRK İNKILABININ KÜLTÜREL YANLARI Atatürk Haftası Armağanı Dergisi, s. 45.

13 Kr. Plt. Tğm. Gürsel KANCA, "Atatürk ve Çağdaşlaşma" Atatürk Haftası Armağanı Dergisi Sayfa 20.

Levent Şahverdi Arşivi

Devlet güçlü, ülke huzur içinde olmazsa kalkınmak ve gelişmek mümkün değildir. Kavga ve çatışma yerine çağın gerekleri ve gerçeklerini kabul etmek, halkın ilgi ve çabasını bu yöne çekmek gerekir. Dünyanın küçük bir köye döndüğü, uzayda yaşama imkanının araştırıldığı, mesafe engelinin aşıldığı bir dönemde medeniyetin gerekleri karşısında tereddüt etmek, çağın gerisinde kalmış teknolojiden bahsetmek, topluma bunları kabul ettirmeye çalışmak en pahalı şey olan zamanın boşa harcanmasıdır.

Birçok ülke ve millet, kalkınma şekli ve çağdaşlaşma gibi konularda tereddütler yaşamış, buradan kaynaklanan tartışma ve çatışmalar sonucu birlik ve beraberliklerini tehlikeye sokarak uygar dünyanın ölçü ve standartlarından daha fazla uzaklaşma noktasına gelmişlerdir. Bu ülkelerdeki çağdaşlaşma faaliyetlerinden dikkati çeken en önemli nokta, sürekliliğin ve devamlılığın olmamasıdır[14].

B- HUKUK

TBMM'nin 1921 tarihli ilk anayasası sadece 3 yıl yürürlükte kalabildi. Gelişmelerin gerisinde kalmış ve önemli eksiklikleri vardı, yetersizdi. Bütünüyle bir yeni Anayasa hazırlıklarına girişildi. Cumhuriyet döneminin Anayasası, 20 Nisan 1924'de TBMM'de büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Yeni Anayasa, cumhuriyet rejimi içinde güçler birliği esasına dayandırıldı. 105 maddeden oluşmuştu.

1924 Anayasası, Türk siyasî yaşamının gelişmesinde önemli rol oynadı. Siyasî partilerin kurulmasına ve dolayısıyla demokrasiye açıktı. Klasik hak ve özgürlüklere yer veriyordu. Ancak, bunların korunmasına ilişkin düzenlemeler yine yoktu. Ayrıca, ekonomik ve sosyal haklar da Anayasada bulunmuyordu. Bu konuda tek güvence, egemenliğin sadece TBMM tarafından kullanılmasıydı. TBMM'nin üstünlüğü, tıpkı 1921 Anayasası'nda olduğu gibi sarsılmaz bir durumdaydı. Yasaların, Anayasaya aykırılığını önleyecek, denetleyecek mekanizmalar bulunmuyordu.

---

14 Kr. Plt. Tğm. Gürsel KANCA, "Atatürk ve Çağdaşlaşma" Atatürk Haftası Armağanı Dergisi Sayfa 19.

Levent Sahverdi Arşivi

1928, 1934 ve 1937 yıllarında yapılan değişikliklerle 1924 Anayasası'na başka bazı temel ilkeler getirildi. 10 Nisan 1928 değişikliği, Devlete lâik bir karakter verdi. 5 Aralık 1934 tarihli değişiklikle, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tam olarak tanındı. 5 Şubat 1937 değişikliği ise, Devletin "cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçı" niteliklerini beliriyordu.

1924 Anayasası eksiklik ve değişiklikleri ile, Türk Anayasa tarihinin en uzun ömürlü metni oldu. Tam ve kesintisiz olarak, 36 yıl yürürlükte kaldı.

Anayasanın Genel Esasları

1. Değiştirilemez Temel Hükümler

Anayasa'nın 4 üncü maddesine göre: Devletin şekli, Cumhuriyetin nitelikleri, Devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti ile ilgili 1, 2 ve 3 üncü maddelerindeki hükümler değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

Anayasa ile kesin güvence altına alınan bu temel hükümler şöyle sıralanıyor:

Madde 1 - Türkiye Devleti bir cumhuriyettir.

Madde 2 - Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.

Madde 3 - Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Millî marşı "İstiklâl Marşı"dır.

Başkenti Ankara'dır.

Levent Şahverdi Arşivi

2. Devletin Görevleri

Anayasaya göre Devlet, "Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak"la görevlidir.

3. Egemenliğin Kullanılması

Egemenlik kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz. (Md. 6)

• Yasama yetkisi, Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Bu yetki devredilemez. (Md. 7)

• Yürütm yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir. (Md. 8)

• Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır. (Md. 9)

4. Kanun Önünde Eşitlik

• Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

• Hiçbir kişiye, aileye, zümreye ve sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Levent Sahverdi Arşivi

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır

C- EKONOMİ

Ulu Önder Atatürk cumhuriyetin kurulmasından hemen sonra başlattığı iktisadi, siyasî ve sosyal reformları bir bütünsel mantık içerisinde ilkeleştirerek önce C.H.P'nin programına daha sonra da Anayasaya, temel kaide olacak Cumhuriyetcilik, Milliyetcilik, Halkçılık, Lâiklik, Devletçilik, İnkılâpçılık ilkelerini yerleştirdi. Öte yandan Kurtuluş Savaşı'ndan sonra hızla kabuk değiştiren genç cumhuriyet Osmanlı Devleti'nden, geri kalmış kötü bir ekonomi devralmıştı. Mustafa Kemal önderliğindeki Türk Halkı'nın Millî Mücadelesi maddî imkansızlıklar içerisinde büyük zafer elde etmişti. Fakat yeni kurulan bu genç cumhuriyeti bir büyük mücadele daha bekliyordu. Mustafa Kemal, İzmir İktisat Kongresinde yaptığı konuşmada bu mücadeleyi şöyle izah ediyordu: "... Siyasî, askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferle taçlandırılmazlarsa, kazanılacak başarılar yaşayamaz ve sürekli olmaz. Yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları bütün programları ekonomi programından çıkmalıdır"[15].

Atatürk bu ifadesinde belirttiği gibi ekonomik kalkınmanın önemini vurgulayarak, İzmir İktisat Kongresi'nde alınaan kararların ve ekonomik tedbirlerin bir yerde yeni kurulan cumhuriyetin geleceğine ışık tutacak ve kaderini çizecektir.

Alınan kararları özetle belirtecek olursak:

– Özel teşebbüsü kredilendirecek bir devlet bankası kurulmalıdır.

– Küçük imalattan büyük işletmeye bir an evvel geçilmelidir.

---

15 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C, II, s. 147-153.

Levent Şahverdi Arşivi

– Yabancıların kurdukları tekellerden kaçınılmalıdır.

– Sanayi desteklenmeli ve millî bankalar kurulmalıdır.

Bu kararlar, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni cumhuriyet hükümetlerine ışık tutacak, ekonomik alanda önemli mesafeler kaydedilecektir. Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk on yıl, Türk Devleti'nin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı sağlaması bakımından hazırlık yılları olmuştur. Bu yıllarda yeni devlet derlenme-toparlanma, altyapıyı düzenleme, ekonomiyi yeniden düzenleme çabasında bulunmuştur.

Görülüyor ki Mustafa Kemal bir bağımsızlık eyleminin, çağdaşlaşmanın gerçek anlamıyla başarılı olabilmesini ekonomik kalkınmaya, ekonomik gelişmeye ve büyümeye bağlamaktadır.

Tarihsel ve toplumsal olayları ekonomik konulara ağırlık veren bir yaklaşımla ele almakta yorumlamakta devrimin köklü ekonomik atılımlara, girişimlere dayatmak istemekte, böylece siyasal sisteme süreklilik, işlerlik kazandırmayı, onu sağlamlaştırmayı hedeflemektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde olanak ölçüsünde meclislerin, hükümetlerin bu görüşleri benimsemeleri oranında çeşitli uygulamalarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır, fakat cumhuriyet devrimi de eşitlik sorunu büyük atılımlar yapılmış olmasına karşın henüz bütünüyle çözülmüş ve aşılmış değildir. Aslında toplumların özlemleri beklentileri evrendeki yeni gelişme ve değişmelerle sürekli çoğalmaktadır. Çağdaş olmanın gereği de bu beklentilerin, özlemlerin yeni gereksinimlerin gerisinde kalmamak bu sürekliliğin akışına ayak uydurabilmektir.

İç dinamizmlerini ispat edercesine ortaya koydukları kalkınmalarıyla insanların daha iyi yaşama standardına ulaştırma çabalarını sürdürürlerken ekonomilerini de çok süratle geliştirmişlerdir[16].

16 M. ERİŞ, "Yeni Dünya Düzeni" Yeni Türkiye Dergisi, S. 1, s. 26, Ankara, 1994.

Levent Sahverdi Arşivi

D- DIŞ POLİTİKA

"Yurtta Sulh Cihanda Sulh"

ATATÜRK dönemi dış politikasının temellerinden birini oluşturan ve Türk dış politikasına mal olmuş olan yurtta sulh cihanda sulh ilkesi, dış politikada maceraya ve saldırganlığa yer olmadığı, fakat barış, istikrar ve huzurun birinci hedef seçilmesi gerektiğini belirtir[17].

Yurtta sulh cihanda sulh ilkesi dış politikada amaçlarına ulaşmak için uygulanan araçların barışçı olmasını ve sonunda barış içinde bir düzenin kurulmasını hedefler. Hukuk, diplomasi ve görüşmeler yolu ile çözülmesini ve sonuçta tarafların haklarına riayet eden adaletli bir barışın tesis edilmesi gerektiğini ortaya koyar[18].

ATATÜRK "Mutlaka şu ve bu sebepler için milleti savaşa sürüklemek taraftarı değilim. Savaş zorunlu ve hayati olmalıdır. Gerçek kanaatim şudur: Milleti savaşa götürünce vicdanımda azap duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı, ölmeyeceğiz diye savaşa girebiliriz. Lakin millet hayati tehlikeye maruz kalmıyorsa savaş cinayettir[19].

Bu arada cumhuriyetin kuruluşuyla dış politikadaki gelişmelere değinecek olursak yeni Türk Devleti milletlerarası hayatta yerini Lozan Antlaşması'yla almış, aynı zamanda bu antlaşma Türkiye'nin milletler arası münasebetlerinin de temelini teşkil etmiştir. Lozan Antlaşmasından sonra 1923 ile 1930 arasında Türkiye'nin dış politikası, devrimin temel prensiplerine de uygun olarak Lozan'dan kalan meselelerin durumu Lozan'da kararlaştırılan esasların uygulanması olmuştur. Büyük devletlerle olan münasebetleri normal düzene sokmak barışçı yollarla geçmişi tasfiye etmek, komşu devletlerle iyi münasebetler kurulmasına çalışmak bu devrenin be-

---

17 Yrd. Doç. Dr. Ramazan GÖZEN, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası" Atatürk Haftası Armağanı Dergisi, Sayfa 28.
18 A.g.e.s. 28.
19 A.g.e.s. 30-31.

Levent Şahverdi Arşivi

lirleyici bir niteliği olmuştur. Batılı devletle özellikle İngiltere ve Fransa ile Lozan'da bir çözüm tarzına bağlanamamış olan Musul meselesi Lozan'dan intikal eden ve uygulanma sonucu ortaya çıkan borçlar, sınır ve okullar meselesi ve Yunanistan ile aramızdaki "etabli" anlaşmazlığı önem kazanmaktadır.

1. İngiltere ile İlgili Musul Meselesi

Lozan'dan sonra Türkiye'yi en çok meşgul eden ve bir ara barış içinde tehlikeli olan mesele İngiltere'nin Musul anlaşmazlığı olmuştur.

Lozan'daki konferansda Türkiye halen Irak sınırları içerisinde fiilen kalan Musul ve Süleymaniye halkının büyük çoğunluğunun Türk olması dolayısıyla, bu bölgelerin Türkiye'nin sınırları içinde bulunması gerektiğini savunmuştur. Irak adına manda bir devlet kurmayı isteyen İngiltere ise buna itiraz etmiştir ve bu bölgelerin Irak sınırları içerisinde olduğunu iddia etmiştir. Uyuşmazlığı gidermek için 1924'te İstanbul'da toplanan konferansda İngilizler Musul'dan başka Hakkari'nin de Irak sınırları içerisinde bulunması talebini öne sürmüştür ve taraflar görüşlerinde ısrar etmişlerdir. İstanbul Konferansı'ndan bir sonuç alamayan İngiltere bu defa siyasi baskı ile birlikte Türk-Irak sınır bölgesinde kışkırtmalar ve karışıklıklar çıkartmıştır. Savaş tehlikesi geçiren bu anlaşmazlıkla Fransa İngiltere'yi desteklemiştir. Başarılı olamayan ikili görüşmeler sonunda, Lozan Antlaşması uyarınca mesele Milletler Cemiyeti Konseyi'ne getirilmiş ve MCK verdiği raporda Milletler Cemiyeti Musul'u Irak'a bırakma kararı vermiştir. Türkiye'de MCK'nin kararına uyarak 5 Haziran 1926 tarihinde bir antlaşmayla Türk - İngiliz siyasi uyuşmazlığı bir çözüme bağlanmıştır.

2. Fransa ile İlgili Meseleler

Lozan'dan intikal eden Osmanlı borçları, Türkiye - Suriye sınırının tespiti, misyoner okulları ve Adana - Mersin demiryollarının satın alınması meseleleri Türkiye ile Fransa arasındaki önemli uyuşmazlık konularıydı.

Levent Sahverdi Arşivi

30 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile Türkiye - Suriye sınırı kesin olarak çizilecek komisyonların çalışmalarından sonuç alınmaması Fransa ile Türkiye arasında diplomatik temaslarla meseleyi halletme yolu uygun görüldü.

30 Mayıs 1926'da yapılan antlaşmayla sorun çözüme ulaştı. Asıl önemli mesele Osmanlı Devleti'nden genç cumhuriyete kalan borçlar meselesiydi. Osmanlı Devleti en fazla Fransa vatandaşlarına borçluydu. Bu sorun da 13 Haziran 1928 Paris'te Türk Hükümeti adına Paris Büyükelçisiyle Osmanlı Düyunu Umumiyesi adına ilgililer arasında bir antlaşmaya varılarak sorun aşılmıştı ki, 1929 yılında patlak veren dünya ekonomik buhranı bu borçların ödenmesini zorlaştırdı.

Türkiye'de Hoover maratonyumundan (borçların tecile uğraması) faydalanmak istenmiştir. 1932'de borçlar meselesi çözüme kavuşmuştur. Yabancı okullar meselesiyle Adana - Mersin demiryolunun bir kanunla (Kapütülasyonların izlerini yoketmek için) satın alınmak istenişi yeni bir uyuşmazlık doğurdu. Fakat bu uyuşmazlık 1929 yılında yapılan bir antlaşmayla çözüme kavuşturuldu.

3. Yunan "etabli" Anlaşmazlığı

Lozan Barış Antlaşması'ndan önce 30 Ocak 1923'de imzalanan ek bir sözleşme ve protokolle Türkiye'nin Rumlarla Yunanistan'daki Müslüman Türkler'in değişmesi öngörülmüş, ancak bundan Batı Trakya Türkleri ile İstanbul'daki Rumlar (etabi) dahil edilmemişti. Yunanlılar'ın İstanbul'da daha çok Rum koymak istemesi yüzünden anlaşmada uyuşmazlığa sebebiyet vermiştir. 6-7 yıl süren gerginlikten sonra 1930 antlaşmasıyla iki taraf uzun süre devam eden uyuşmazlığı çözüme kavuşturmuş olduğu gibi ilerde Balkan Paktı'nın kurulmasına da ortam hazırlamıştır.

Atatürk'ün izlediği güç dengesi politikası sayesinde, Yunanlılar'ın arkasındaki batılı devletlerin desteği çektirilmiştir[20].

---

20 Yrd. Doç. Dr. Ramazan GÖZEN, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası" Atatürk Haftası Armağanı Dergisi Sayfa 25.

Levent Şahverdi Arşivi

4. Türkiye - İtalya İlişkileri

İngiltere ile Musul sorununun Yunaanistan ile de "etabli" anlaşmazlığının yaşandığı dönemde, Mussolini önderliğindeki Faşist İtalya, Türkiye üzerine siyasi ve moral baskısı yaparak gayri resmi talepte bulunuyordu. Türkiye'nin Musul meselesini halletmesi, Fransa ile sınır anlaşmazlığını bir çözüm tarzına bağlaması, Türkiye'nin sınırlarını kesin bir şekilde ortaya koyması ve cumhuriyet hükümetinin Lozan'dan itibaren her geçen güç kazanması sömürgeci devletlerin Türkiye üzerindeki emellerini zorla elde edemeyecekleri düşüncesinin zihinlerine yerleştirmelerine sebep oldu. İtalya'nın Arnavutluk'u nüfuzu altına alması bunun üzerine Yugoslavya'nın da Fransa ile ittifak antlaşması yapması küçük atant üyesi olarak İtalya'nın artık Anadolu üzerinde hayale dayanan sömürgecilik politikasından vazgeçmesine neden olmuş ve Türkiye ile 30 Mayıs 1928'de tarafsızlık ve uzlaşma anlaşması imzalanmıştır.

5. Türkiye - Sovyet Rusya İlişkileri

Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yakınlaşmasına Locarna Antlaşması ile Almanya'nın batılılar safında yer almasından duyulan endişe sebep olmuştur. Bu yakınlaşma Paris'te 17 Aralık 1925 tarihli Türk - Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın doğmasına neden olmuştur. Üç yıl süre için imzalanan antlaşma ile taraflar birbirlerine saldırmayacaklar gibi taraflardan birine yöneltilen bir askerî harekat halinde diğer akit devlette tarafsız kalacaktı. Bu yakınlaşma Sovyetler'in toplanmakta olan Silahsızlanma Konferansı'na Türkiye'nin katılmasını teklife kadar götürmüş ve böylece Türkiye Lozan'dan beri ilk defa olarak milletlerarası işbirliğine çağrılmıştır.

Bu arada yeni Cumhuriyet'in batılı devletlerle sorunlarını bir çözüme kavuşturması ve batılı devletlerle dostane ilişkiler kurulması Rusya'da iyi karşılanmamıştır. Lozan'dan sonra iç meselelerini düzenleyen Türkiye, Türkiye'deki komünist hareketine karşı daha dikkatli ve daha hassas davranmıştır. Sovyetler, Türkiye Hükümeti'nin komünizm aleyhindeki aldığı

Levent Sahverdi Arşivi

sert tedbirleri şiddetli bir tepkiyle karşılamışlardır. Genel olarak 1923-30 yılları arasında Türk - Sovyet münasebetleri hükümetler seviyesinde dostane bir şekilde devam etmekle beraber Sovyetler Birliği Türkiye'nin dayandığı ve yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı tek bir devlet olmaktan yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır.

6. Türkiye'nin Doğulu Devletlerle Münasebetleri

Yeni Türkiye kuruluşundan itibaaren Doğuda Afganistan ile iyi ilişkiler kurmuş, 1 Mart 1921 tarihli Moskova'da imzalanan dostluk antlaşmasıyla yalnız hükümetlerarası değil, halklar arasında dostluk ve yakınlaşma olmuştur. Afgan Kralı Amanullah'ın Türkiye'yi ziyareti 25 Mayıs 1928'de Ankara'da Türk - Afgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasına sebep olmuştur.

Türkiye ile İran arasındaki sınır bölgesinde aşiretlerin yarattıkları sınır uyuşmazlıkları iki ülke arasında 22 Nisan 1926'da bir güvenlik ve dostluk antlaşmasının ve bu antlaşmayı daha etkili hale getiren ve ona ek olarak 15 Haziran 1928 tarihli protokolün imzalanmasına imkan vermiştir. 23 Nisan 1932 tarihli uzlaşma, adli tesviye ve hakem antlaşmalarının imzalanmasına sınır itilafları ile çok yakın dostluk ilişkilerinin kurulmasına neden olmuştur.

Yeni Cumhuriyet barışçı politikası ile uluslararası ilişkilerde ihmal edilmeyecek, Ortadoğu'nun Avrupa ile bağlantı kurduğu bölgede önemli bir unsur ve varlık olmuştur. Bu devrede Türkiye savaşı kanun dışı sayan bir Briland Kellog Paktı'na Litvinov Protokolüyle katılmış uluslararası alanda barış politikasının hararetli savunucusu olmuştur.

Cumhuriyet'in 10'nuncu yıl dönümü merasimlerinde konu ile ilgili olarak şöyle demiştir: "Osmanlı İmparatorluğu ne oldu? Avusturya - Macaristan ne oldu? Dünyayı ürküten Almanya'dan bugün ne kaldı? Demek hiç bir şey sürgit değildir. Bu gün o ölümsüz gibi görünen nice güçlerden ileride belki pek az şey kalacaktır. Devletler ve milletler bu idrakin içinde

Levent Şahverdi Arşivi

olmalıdırlar. Bu gün Sovyet Rusya dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi parçalanabilir. Bu gün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşır. O zaman Türkiye, ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostluğumuzun yönetiminde dil bir, inanç bir, öz bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak[21].

7. 1930-38 Arası Dış Politika

Türkiye'nin batılı devletlerle ve doğulu devletlerle iyi ilişkiler içinde bulunması hemen hemen çok devletle de dostluk anlaşmaları imzalaması, Türkiye'nin 1930'lu yıllara girerken, tek devlet olan Rusya sendromundan da kurtulmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi, Balkanlarda işbirliği sonucu doğan Balkan Antantı, Türk İngiliz yakınlaşması Möntreux Boğazlar Sözleşmesi Saadabad Paktı gibi devrin olumlu gelişmeleri olurken, bunun yanında emperyalist İtalya'nın hareketleri Türk - Sovyet münasebetlerinin gerilemesi ve Fransa ile olan sancak anlaşmazlığı gibi sorunlarda aşılmıştır.

E- Türk İnkılâbının Kültürel Yanları

"Millî Mücadele'yi yapana doğrudan doğruya milletin kendisidir. Milletin çocukları da Millî Mücadele'de şahsi hırs ile değil, Millî Mefkure, Millî İzzet-i nefs saiki ile mücadele etmiştir[22].

Millî Ülkümüzü "Milletimizin yüksek karakterini, yenilmez çalışkanlığı, fıtri zekasını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu devamlı olarak ve her türlü vasıta ve tedbirlerle bes-

21 İsmet BOZDAĞ; ATATÜRK'ün Evrensel Boyutları, Ankara 1988, s. 115.
22 Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK; Söylev ve Demeçler, C. II, s. 231.

Levent Sahverdi Arşivi

leyerek inkişaf ettirmek" olarak belirleyen ATATÜRK'e göre; "Türk Milleti'ne çok yarayan bu ülkü, onu bütün insanlığa gerçek huzurun sağlanması yolunda kendine düşen medeni vazifeyi yapmakta muvaffak kılacaktır. Türklüğün unutulmuş büyük vasfı ve büyük medeni kabiliyeti bundan sonraki inkişafı ile âtinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır. NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE." Burada Türk İnkılâbı'nın felsefesini, değerini ve amacını kolayca anlamak mümkündür[23].

Tarih boyunca, nerede bir Türk Devleti ömrünü tamamlamışsa bunun yıkıntıları üzerinde yeni yeni devletler kurulmuştur. Türk Milleti'nin yaşama hakkı hiç bir zaman kaybedilmemiştir. Şartlar ne kadar ağır olursa olsun yeni bir devlet kurma gücü Türk Milletinde her zaman mevcut olmuştur[24].

Türk Milleti, nereye gitmişse orada mutlaka kendi bağımsız devletini kurmakta gecikmemiştir. Fazla sayıda devlet kurma, bir zaaf alameti değil, bilakis millet olmanın verdiği bir güçtü. Çok sayıda devlet kurmuş olan Türk Milleti bu özelliği ile mahkum değil, hakim olma, idare etme, bağımsız olma ve hürriyete sahip olma arzu ve iradesini ortaya koymuştur. Devlet, Türk Milleti için çok önemlidir. Onun için devlet ölümsüzdür. "Devlet-i ebed müddettir"[25].

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan, Malazgirt Meydan Savaşı öncesinde, topladığı ordusuna hitap ederken; Ya zafer kazanıp Anadolu'yu yurt edinmelerini, ya şehit olup cennete gitmelerini emretmiş, üçüncü bir ciheti, yani esareti asla tasvip etmemiştir. Aynı ruha ve karakter yapısına Çanakkale'de Mustafa Kemal ATATÜRK'te de şahit olmaktayız. Mustafa Kemal ATATÜRK burada askerlerine "Ölmenizi emrediyorum." demiştir.

---

23 Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK; Söylev ve Demeçler, c. II, s. 276.
24 Doç. Dr. Mustafa KESKİN, TÜRK İNKILABININ KÜLTÜREL YANLARI Atatürk Haftası Armağanı Dergisi, s. 46.
25 A.g.e.s. 52.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk insanında da devlete karşı garip bir bağlılık mevcuttur ki, Türklük düşmanlarının akıl erdiremedikleri mesele de budur[26].

Türkiye Cumhuriyeti yüksek bir felsefenin sonucudur. ATATÜRK "Bizim Milletimizin hayat-ı esasını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden çok asırlı Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil olan büyük Türk devrine kavuşturur"[27]. demiştir.

Bizim dinimiz, milletimize değersiz, miskin ve küçük olmayı tavsiye etmez. Bilakis Allah'da, Peygamber'de, insanların ve milletlerin kuvvetle ve şereflerini korumalarını emrediyor. Onun zamanında Türkiye'de görev yapmış eski bir Amerikan elçisi ise şöyle demektedir:

Kur'an'ı Türkçeye çevirterek, Türkiye'de bir tren kondüktörünün ve onun gibi milyonlarca Türk'ün her günkü yaşayışına sokmuş olan kimse, hiç kuşkusuz ulusu için büyük bir dini inkılâp başarmış sayılır[28].

Büyük Atatürk hümanizmi tekelinde gören batılı ülkelerin Çanakkale'de ölen askerleri için yapılan anıtta yer alan aşağıdaki sözleri ile Türk'ün benliğinde ezelden beri var olan asil duyguları dile getirerek onlara bağışta da ne kadar insancıl olduğunu göstermiştir.

"Bu milletin toprakları üzerinde kanları döken kahramanlar burada bir dost vatanın topraklarındasınız. Huzur ve sukünet içinde uyuyunuz. Sizler Mehmetçiklerle yan yana koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar; göz yaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır, huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu topraklarda canlarını verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır"[29].

---

26 A.g.e.s. 52.
27 Afet İNAN; Medeni Bilgiler, TTK Ankara 1969, s. 195.
28 Kr. Plt. Kd. Alb. Arif TURAN, *Ataatürk'ün Ağzından Atatürk İlkeleri ve Askerlikle İlgili Görüşleri *Atatürk Haftası Armağanı, Sayfa 58.
29 Kr. Plt. Kd. Alb. Arif TURAN, *Ataatürk'ün Ağzından Atatürk İlkeleri ve Askerlikle İlgili Görüşleri *Atatürk Haftası Armağanı, Sayfa 62.

Levent Şahverdi Arşivi

Onuncu Yıl Nutkunda "Yurdumuzu Dünyanın en mamur ve medeni ülkeleri düzeyine çıkaracağız" demiştir[30].

"... Uygarlığın ilkesi, ilerlemenin temeli, aile düzenindedir. Bu yaşamda aksaklık, ulusça ekonomik ve siyasal yaşayışta da başarısızlığın nedenidir. Aileyi kuran kadınla erkeğin, bu işe yararlı hakları ve bilgileri edinmiş olmaları, bu ödeve istekli ve yetenekli olmaları gerekir. Ulusumuz, burada kazanıp kutladığımız zaferden daha önemli bir ödev peşindedir. O ödevin yerine gelmesi, o zaferin de kazanılması, ulusumuzun ekonomi alanındaki başarılarıyla sağlanmış olacaktır. Bilirsiniz ki ekonomik bakımdan çelimsiz bir varlık yoksulluktan kurtulamaz. Güçlü bir uygarlığa gerçek yeniliğe ve mutluluğa kavuşamaz. Toplumsal ve siyasal yıkımlardan yakasını kurtaramaz. Ülkenin yönetimindeki başarı da ekonomi alanındaki olanaklarla orantılı olur. Hiç bir uygar devlet yoktur ki ordusundan ve donanmasından önce ekonomisini düşünmemiş ve düzeltmemiş olmasın. Yurdun ve bağımsızlığın korunması için varlığı baş koşul olan bütün gereçler ve araçlar ekonomi alanındaki gelişmeler ve olanaklar aracılığı ile oluşur, olgunlaşır..."[31]

ATATÜRK'ÜN ÜSTÜN KİŞİLİĞİ

Atatürk, Millî Mücadele'de millî birliği temin eden eşsiz bir lider, muharebe meydanlarında efsanevî bir kumandan, devlet kuran büyük siyaset adamı, milletin çehresini değiştiren kudretli bir inkılâpçıdır. Bu vasıflarıyla, insanlık tarihinin tanıdığı en büyük adamlardan biri olduğunda şüphe yoktur. Kahramanlık ve yüksek insanlık meziyetlerini en yüksek seviyede taşıdığında dünya tarihçileri ve fikir adamları tereddütsüz birleşmektedir. Tarihin büyük tanıdığı şahsiyetlerle mukayesesi yapıldığı zaman türlü bakımlardan bariz üstünlükleri göze çarpmaktadır. Bir kere

30 Adil GÜNEY, Çağdaş Olmak, Atatürk Haftası Armağanı, Sayfa 63.
31 A.g.e.s. 63.

Levent Şahverdi Arşivi

bütün bu dehalara üstün tarafı, hem fikir hem hareket adamı oluşudur. O, fikri ve hareketi kişiliğinde birleştirmiş bir lider idi. Fikir ve düşüncelerinin özünü oluşturan Atatürkçülük, her türlü dogmatik unsurdan sıyrılmış akılcı bir dünya görüşüdür. Memleket gerçeklerinden kaynaklanan, problemler karşısında aklın ve ilmin rehberliğini kabul eden bu gerçekçi görüş, gerek Türk Bağımsızlık Savaşı'nın gerekse onu izleyen Türk çağdaşlaşma hareketinin esasını oluşturmaktadır.

Atatürk, milletin tarihi seyrini değiştirebilecek üstün meziyetleri sayesinde, memleketi askerî ve siyasî zaferlerle uçurumun kenarından kurtarmıştır. Dünya tarihinde, her türlü imkânsızlığa rağmen inandığı fikri tatbik sahasına dökmüş, "Ya istiklâl, ya ölüm!" parolası ile bir Millî Mücadele kazanmış, arkasından yepyeni hüviyette bir çağdaş millet ve devlet yaratmış adam azdır. İçinde bulunduğu şartları değerlendirmede, engelleri ortadan kaldırmada gösterdiği büyük başarı Atatürk'ün ayrı bir özelliğini teşkil etmektedir. Diyebiliriz ki Atatürk, Türk toplumunda sadece çağdaşlaşma gereğini gördüğü için değil, bu çağdaşlaşmayı en kısa zamanda gerçekleştirecek yolu gösterdiği için ve nihayet çağdaşlaşmaya engel olan etkenleri cesaretle bertaraf ettiği için büyüktür. Esasen "Modern Türkiye'nin Kurucusu" sıfatını da işte bu büyüklüğünden almaktadır.

Büyük Nutkun sonlarında, Türk gençliğine hitaben çizdiği tablo, aslında, kendisi mücadeleye atıldığı zaman, memleketin içinde bulunduğu tablodur. Atatürk, en güç şartlar altında bile, herşeyin bitti zannedildiği bir zamanda bile, Türk Milleti'ne güven hissinin kaybolmaması gerektiği gerçeğini, eseriyle ispatlamış bir millî kahramandır; onun için sembol olmuştur, onun için bayrak olmuştur.

Atatürk gerçeğin adamıdır; sağduyunun ve ince görüşün adamıdır. Nerde ne yaptı, neye karar verdi ise daima en iyisini yapmış, en hayırlısına karar vermiştir. Halkın eğilimlerini çok iyi sezen ve ruhlara sızmasını bilen usta inkılâpılığı sayesindedir ki müşterek arzu ve eğilimler kolayca millî ülkü haline gelebilmiştir. Giriştiği mücadelenin başından sonuna kadar

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Milleti'nin yüksek vasıflarına güvenmiş, kazanılan her türlü zaferin milletin eseri olduğunu söylemiştir. Bütün teşebbüslerinde millet sevgisine dayanmış, kudretli kişiliği ve gerçeği sezişe dayanan ikna kuvvetiyle kütleleri sürükleyebilecek bir lider olduğunu göstermiştir. Millî kurtuluşa bayrak olan fikirleri, görüşleri ve ölmez eseriyle, tesirleri memleket sınırlarını aşmış, mazlum milletlerin bağımsızlık ve hürriyet mücadelesinde manevî kuvvet olmuştur.

Atatürk "Türk İnkılâbı"nı ifade ederken: "Bu inkılâp, yüksek bir insanî ülkü ile birleşmiş vatanperverlik eseridir. Çocuklarına bütün güzellikleri ve bütün büyüklükleri görmek ve aynı zamanda bütün sefaletlere acımak sanatını öğretmektedir" diyordu. Kendisi de yarattığı inkılâbın imanlı bir yapıcısı sıfatıyla bütün dünyaya açık yürekle, samimiyetle ve dostlukla bakıyordu. Gerçekten, "Ne Mutlu Türküm diyene!" vecizesiyle kalplere millî iman perçinleyen Atatürk, aynı zamanda insanlık idealinin ve insan sevgisinin de sembolü idi. Yabancıların, "Düşmanlarınız kimlerdir?" sorusuna, "Biz kimsenin düşmanı değiliz; yalnız insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız!" cvabını veriyordu. İşte bu insancıl yönü iledir ki tamamen millî nitelik taşıyan "Atatük İnkılâbı" aynı zamanda bütün insanlığın hayranlığını da üzerine de toplamaktadır.

Atatürk'ün insanlık değerlerine içten ve büyük saygısı vardı. O, bütün insanlığın asırlar boyu övdüğü ve övündüğü meziyetleri üstün kişiliğinde toplamıştı. Hayatı boyunca gösterdiği davranışlar bu meziyetleri sergiliyordu. Şöyle ki:

– Muzaffer Başkomutan olarak İzmir'e girdiği gün, önüne serilen düşman bayrağını, "Bayrak bir milletin bağımsızlık alâmetidir; düşmanın da olsa saygı göstermek gerekir!" diyerek, onu yerden kaldırtan,

– Bir milleti hürriyet ve bağımsızlığa kavuşturan büyük eserinin haşmeti karşısında, memleketin büyük sanatkârları, şairleri, tiyatro sanatçıları elini öpmek istedikleri zaman "Sanatkâr el öpmez; sanatkârın eli öpülür!" cevabını veren,

Levent Şahverdi Arşivi

– Çanakkale'de kendisine karşı savaşırken bir kolunu kaybeden ünlü Fransız Generali Gouraud'ya, yıllar sonra Ankara'da karşılaştıkları zaman – Generalin boş kolunu işaret ederek–: "Türk topraklarında yatan şerefli kolunuz, memleketlerimiz arasında son derece kıymetli bir bağdır!" diyen,

– Çanakkale şehitleri törenine konuşma yapmak üzere giden bir Bakanına, harpte ölen diğer millet askerleri için de: "Bu memleketin toprakları üzerinde kanlarını döken kahramanlar! Burada bir dost vatanın toprağındasınız. Huzur içinde uyuyunuz!" diye not yazdıran,

– Mısır elçisine, bir sabah, Çankaya sırtlarından doğmakta olan güneşi göstererek: "Doğudan şimdi doğacak olan güneşe bakınız! Şu anda günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün doğu milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve hürriyetine kavuşacak daha çok kardeş millet vardır. Bu milletler, bütün güçlüklere, bütün engellere rağmen mânileri yenecekler ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerini milletler arasında hiç bir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir âhenk ve işbirliği çağı alacaktır!"

Diyen Büyük Atatürk, gerçekten insan sevgisinin ve insanlık idealinin kolay erişilemeyecek bir örneği idi. Bu davranışlar, belki de insanlık tarihinde eşi olmayan şeylerdi ve O'nun büyüklüğünü, O'nun genişliğini, O'nun engin hoşgörüsünü simgeliyordu.

"Yurtta barış, cihanda barış" için çalışmak, Atatürk için dünyamızda yaşayan bütün insanları birbirine daha çok yaklaştırmak, daha çok sevdirmek yolundaki çabaların bir parçası idi. O, "İnsan herşeyden önce mensup olduğu milletin varlığı ve mutluluğu için çalışmalı; fakat başka milletlerin de huzur ve refahını düşünmelidir" deken, işte bu çabasını dile getiriyordu. Atatürk'e göre "Dünya milletlerinin mutluluğuna çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve mutluluğunu temine çalışmak, demekti". Çünkü, "dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendi kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan mahrumdu". İşte

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesinin kökleri böyle insancıl bir düşünceden, böyle insancıl bir idealden kaynaklanıyordu.

Atatürk'e göre "Milletleri idare edenlerin vazifesi, hayatı mutlu kılmak hususunda milletlerine yol göstermekti. Bütün insanlığın varlığını kendi şahıslarında gören adamlar mutsuzdu. Hayatta mutluluk, ancak gelecek nesillerin şerefi, varlığı ve huzuru için çalışmakla mümkündü. Hatta bir devlet adamı böyle hareket ederken "Benden sonra gelecekler, acaba böyle bir ruhla çalıştığımı fark edecekler mi diye bile düşünmemeliydi."

O, karşılık beklemeksizin, insanlığın mutluluğuna hizmet edebilecek adam yetiştirmenin, en büyük zevk olduğunu söylüyor ve şöyle diyordu: "Bahçesinde çiçek yetiştiren insan, bu çiçekten birşey bekler mi? Adam yetiştiren insan da, çiçek yetiştirendeki hislerle hareket etmelidir. Ancak bu tarzda düşünen ve çalışan adamlardır ki memleketlerine, milletlerine ve bunların geleceğine faydalı olabilirler".

Atatürk'e göre, milletlerarasında düşmanlıkların yerini akrabalık bilinci almalı idi. Kıt'alar ve milletlerarasında ırkçı ve şoven yaklaşımlar, yerini bütün insanlığın paylaştığı bazı ortak değerlere terk etmeli idi. "İnsanları mesut edecek yegâne vasıta, onları birbirine yaklaştırarak, onları birbirlerine sevdirecek karşılıklı maddî ve manevî ihtiyaçlarını temine yarıyan hareket ve enerji idi. Dünya barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktı. Dünya vatandaşları kıskançlık, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmeli, insanlığın bütününün refahı, açlık ve baskının yerini almalıydı." Bütün milletlerin çağdaş uygarlık düzeyinde birleşmesi, bu ortak uygarlığa dahil olması Atatürk'ün en samimi arzusu idi. Çünkü O, insanlığın hepsini bir vücut ve her milleti bunun bir organı sayıyordu.

Atatürk'e göre, insanlar arasında artık hiçbir renk, din ve ırk ayrımı tanımayan bir ahenk ve işbirliği çağı açılmalı, milletler bağımsızlıklarını, millî niteliklerini, millî kültürlerini kaybetmeksizin, her türlü emperyalist

Levent Şahverdi Arşivi

görüşün dışında, insanlığın ortak değerlerinde birleşmeli idi. Bu ortaklaşa değerlerin kıtaları birbirine bağlaması, insanları renk, ırk ve din farkı gözetmeksizin birbirine yaklaştırması lâzımdı. Çünkü insanlığın yükselmesi, insanlık idealinin gerçekleşmesi bu şuurun ayakta tutulmasına bağlı idi. İşte Atatürk, görüş ve düşünceleriyle, bu yönüyle de insanlık tarihi önünde aşılamayacak bir büyüklüğü temsil etmektedir.

Son söz olarak diyebiliriz ki, Atatürk'ün hayatı, şahsiyeti ve eseri incelendiği zaman, insanoğlu, hayranlığını gizleyememekte; bu millî kahramanı kutlamakta, bu kutsal mücadelenin önünde saygı ile eğilmektedir[32].

III. BÖLÜM

BUGÜNLERE DOĞRU

A- 1938 - 1945 Arası Dış Politika

10 Kasım 1938'den sonraki dönemin ilk yedi yılı II. Dünya Savaşı'nın çalkantılarıyla etkileriyle geçmiştir. Atatürk'ten sonra mecliste oy birliğiyle cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'nün başarılı bir siyasetiyle Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na katılması engellenmiştir. Ayrıca 50 milyona yakın insanın öldüğü ve dünya ülkelerinin ekonomik olarak çöküntüye uğradığı bu dönemde Türkiye de etkilenmiştir.

Türkiye'nin 1938-45 arası dış politikası temelini teşkil eden husus II. Dünya Savaşı'na girmemek ve bu savaştan olabildiğince dış politikada ince mekikler dokuyarak hassas dengeyi bozmamak ve millî menfaatleri ön planda tutmaktır.

B- Çok Partili Hayata Geçiş

10 Kasım 1938'de Büyük Atatürk'ün aramızdan ayrılmasından sonra

32 Kho Web Sayfası.

Levent Sahverdi Arşivi

da Türk devrimi gelişmesine devam etmiştir. Demokrasi yolunda gelişmeler, çok partili hayata geçiş şahsiyet ve millet hakimiyetine değer veren gelişmeler Türk Devriminin amacı olarak ortaya çıkmıştır.

Yeni Türkiye'nin kuruluşundan itibaren 1945'e kadar olan devrede, tek partinin mevcudiyetine ve hakimiyetine rağmen, demokratik temel müessese ve unsurları gösteren, belirten özelliklerdir. Serbest Fırka tecrübesizliğinin başarısızlığa uğraması ve gerçekleşmesi zaruri inkılâp hamlelerin başarıyla yapılması zorunluluğu, tek partili siyasi hayatın 1945'e kadar devamını gerekli kılmıştır.

Cumhuriyetin ilanından önce yeni Türk Devletinin ilk siyasî partisi "Halk Partisi" adı altında (daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi adını aldı) 23 Ekim 1923'de resmen kurulmuştu. Başkanlığına da Mustafa Kemal Atatürk seçilmişti. 1945 yılına kadaar siyasî parti kurma denemeleri ne yazık ki başarılı olamadı.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra çok partili yaşama geçme eğilimi güç kazandı. Bu dönemin ilk siyasî partisi 18 Temmuz 1945'de "Millî Kalkınma Partisi" oldu. Daha sonra da 7 Ocak 1946'da "Demokrat Parti" kuruldu.

1945 yılında İsmet İnönü TBMM'i açış nutkunda çok partili hayata geçişin lüzumunu belirtmiş, gelecek seçimlerin tek dereceli olacağını hürriyetleri kısan hükümlerin giderileceğini müjdelemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birden fazla partinin katıldığı ilk seçim ise, 21 Temmuz 1946 tarihinde yapıldı. Bu seçimle birlikte çok partili hayat kısa sürede benimsendi. 1950 yılına kadar ülkede 25 siyasî parti daha kuruldu.

14 Mayıs 1950'de tarafsızlık, serbesti ve güven içinde gerçekleşen seçimlerle 27 yıllık CHP iktidarı yeni kurulan Demokrat Partiye devretmiştir. Serbest ve hür seçimlerle iş başına gelen yeni iktidarla yeni bir devir açılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

C- 1950 Sonrası Dış Politika

1950'den sonra Türkiye'nin dış politikasında önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması Kuzey Atlantik Paktı'na girmesi Ortadoğu ve Balkanlar'da işbirliğini düzenleyen savunma paktlarının akdi Türkiye'nin güvenliğini temin etmesi bakımından önemli hadiselerdir. Bu arada Demokrat Parti hükümetinin Güney Kore'ye asker göndermesinin ve bilfiil savaşa katılmasını protesto eden muhalefet o dönemde 1924 Anayasası'nı gerekçe göstererek Kore kararının TBMM'den geçmesini istemiştir. DP hükümetinin bu tutumu o dönemde siyasi tartışmalara neden olmuştur.

Türk Askeri'nin Kore'deki başarısı Türk Devleti'nin uluslararası platformda milli itibarını artırmış, Türk Devleti'nin ABD ile daha yakınlaşmasına imkan vermiştir.

1950-1960 arası dış politikada muhalefet partileriyle iktidarın millî bir dış politika benimsemeleri Atatürk'ten itibaren gelen dış politika geleneğinin devam etmesi ve görüş birliğinin olması dikkat çekicidir.

Kıbrıs meselesi de dönemin önemli sorunları arasındaydı. Rumlar'ın Kıbrıs'ta silahsız Türkler'e karşı acımasızca saldırı ve şiddet eylemleri Kıbrıs'ta yaşayan Türkler'in can ve mal güvenliğinin korunması ve garanti altına alınması ihtiyacını hissettiriyordu. 1959 yılında Türk ve Yunan hükümeti temsilcileri bir anlaşmaya vardılar, bu anlaşma gereğince Kıbrıs Anayasası çalışmaları 1960'ta bir sonuca bağlandı ve Kıbrıs'ta cumhuriyet ilan edildi. 1960 yılına kadar Kıbrıs meselesi halledilmiş oldu. 1974 yılında Petrol Şoku, Kıbrıs Çıkarması Türkiye'nin ekonomik ve siyasi yaşamını etkiledi. Türk Ordusu'nun başarılı bir Kıbrıs Çıkarması ile Kıbrıs'taki Rumlar'ın Türklere yaptığı saldırı ve zulme son verdi. Türk Ordusu orada artık barış ortamının teminatıydı. 1973 yılından beri seçimlerinde tek başına iktidar olamayan partiler koalisyonlar kurmaya devam ettiler. Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra uygulanan Amerikan ambargosu Türkiye'nin ekonomisinde yaşanan bunalımlara sebep olmuştur.

Levent Sahverdi Arşivi

IV. BÖLÜM

Bugün

Türkiye 1980 sonrasında da, başlardaki bazı sıkıntılara rağmen batı ile ilişkilerin ağırlıkta olduğu geleneksel dış siyasetini sürdürdü. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Ortaasya Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsız olarak ortaya çıkması, Türkiye'nin dış siyasetine yeni boyutlar kazandırdı.

Ulu Önder Atatürk'ün 29 Ekim 1933'te beyanatında "Bugün Sovyetler Birliği dostumuz, komşumuzdur, müttefikimizdir bugün bu dostluğa ihtiyacımız vardır fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez, tıpkı Osmanlı gibi Avusturya - Macaristan gibi parçalanabilir ufalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir, işte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, özü bir, inancı bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnızca o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür..."

"... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (Dış Türkler'in) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli..." Atatürk bu sözleriyle 1930'lu yıllardan bu günleri görmesi ve bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin de millî menfaatleri ön planda tutarak Atatürk'ün bu görüşünü kendisine rehber alması gereklidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 yıllık sürecinde Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nden bugüne çok değişimler, gelişmeler olmuştur. Önemli olan Türkiye Cumhuriyeti'nin hangi koşullarda kurulduğu, nerelerden geldiği, hangi badireler atlattığı bilinmeli ve günümüz koşullarında değerlendirilmemesidir. Bu uğurda pek çok fedakârlık yapan Mustafa Kemal ATATÜRK'ün ve onun Türk halkına hediye ettiği cumhuriyete

Levent Şahverdi Arşivi

sahip çıkmalı, Atatürk İlkeleri ışığında Türk gençliği olarak Cumhuriyeti ve Cumhuriyet müesseselerini 21. yüzyıla taşımalıyız. Çağımız bilgi ve teknoloji çağıdır bundan faydalanmada bizim en önemli zorunluluğumuzdur.

A- Atatürkçü Açıdan Bilimsel Düzeyimize Bir Bakış

76 yıllık süre içinde bilimde ve çağdaşlaşmada ulaştığımız düzeye Atatürkçü açıdan bakalım. Bu plana göre önce;

1. Toplumun gelenekçilik tutumunu değiştirecek uygun kural ve kurumlar yerleştirilecek,

2. Yıkılanın geriye gelmesi önlenecek ve yapılanın korunmasını sağlayacak biçimde bir eğitim sistemi oluşturacaktı. Eğitimin temeli de düşünce, vicdan ve bilim özgürlüğüne dayanacaktı[33].

Ortaya attığı ulusal - lâik ve pozitif eğitim ilkeleri doğrultusunda, fen öğretimine büyük bir önem verildi. ATATÜRK'ün önayak olduğu 1933 üniversite reformunda üniversitelerimizin, Batı'nın araştırma geleneklerine ayak uydurmaları öngörülüyordu[34].

İslâm ülkeleri içinde en önemli yeri işgal edebiliyorsa, bağımsızlığına yeni kavuşmuş tüm Orta Asya Türk Cumhuriyetleri kendilerine bizi örnek alabiliyorsa, tüm bunları Atatürkçü çağdaşlaşma modeline borçludur[35].

Bilgi hızla artmakta ve her yedi yılda ikiye katlanmaktadır. Ne var ki, dünya üretilen bilgi ve teknoloji gerçek buluşlar ve yaratıcılık 5-6 ülkenin tekelindedir. 1994 yılı verilerine göre, GSMH'den araştırmaya ayrılan pay ABD'de % 2.77, Japonya'da % 3.07, Fransa'da % 2.42, Yunanistan'da %

33 Prof. Dr. Süleyman BOZDEMİR, "Atatürkçü Açıdan Bilimsel Düzeyimize Bir Bakış" Atatürk Haftası Armağanı Sayfa 6.
34 A.g.e.s. 6.
35 A.g.e.s. 7.

Levent Sahverdi Arşivi

0.47 ve Türkiye'de % 0.47'dir. Onbin çalışan kişiye düşen araştırmacı sayısı ABD'de 76, Japonya'da 91, Fransa'da 51, Yunanistan'da 14 ve Türkiye'de 6'dır[36].

Atatürk "Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak" gibi büyük bir hedef koymuştur. Her şeye rağmen bu yolda küçümsenmeyecek bir mesafe aldığımızı kabul etmeliyiz[37].

Çağdaş dünyayı yakalamanın ve ona ayak uydurmanın şartı, toplumsal hayatın bilim alanlarını ilgilendiren tüm müesseseleri millet ve toplum adına sürekli kılmak ve bunu devam ettirecek lâik ve bilimsel beyinler yetiştirmek bizim en önemli vazifemizdir.

B- Çağdaş Uygarlık Düzeyine Ulaşmamız İçin;

1. Devletin millî bir bilim politikası olmalıdır.

2. Bilimcilerimiz çağdaş standartlara göre yetiştirilmelidir.

3. Üniversitelerimizde çağdaş ölçütlere uygun eğitim ve öğretim yapılmalıdır.

4. Bilimsel araştırmalara ayrılan ödenekler arttırılmalı ve eldeki olanakların çarçur edilmeleri önlenmelidir. Üniversiteler kendi kaynaklarını yaratacak olanaklara kavuşturulmalı, özel sektörün de AR-GE'ye katkıda bulunması sağlanmalıdır[38].

Bilim politikası uygulayacak ekonomik ve siyasi iradeye sahip olduğumuz henüz söylenemez. Üniversitelerin özerkleştirilememesi ve öğretim üyeliğinin daha çekici hale getirilmemesi, kötü idare edilmeleri, uzun süreli dışarı öğrenci gönderilmesinin bir başka sakıncası da bu öğ-

36 A.g.e.s. 7.
37 A.g.e.s. 7.
38 Prof. Dr. Süleyman BOZDEMİR, "Atatürkçü Açıdan Bilimsel Düzeyimize Bir Bakış" Atatürk Haftası Armağanı Sayfa 7.

Levent Şahverdi Arşivi

rencilerle birlikte, onları yetiştirmek için yaklaşık 20 yıl boyunca harcanmış emek ve maddi kaynaklar da bir ölçüde heba olmaktadır[39].

Bilim evrenseldi ama İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir kutuplaşma ve ardından da uluslaşma sürecine giren dünyamızda, bilim ve teknoloji belli ülkelerin tekeline girdi. Bu yüzden özkaynaklarımızı çok iyi değerlendirmek zorundayız. Batı hayranlığına bir son verip bizim de Batılı bir ülke olma zamanımızın çoktan geldiğini kabul etmeliyiz. Bu ülkenin her ferdine onun vatandaşı olmanın gururunu yaşatmalıyız ve ülkesine hizmet etme aşkı ile dolu insanlar olarak yetiştirmeliyiz[40].

Bilime yapacağımız yatırımla geleceğimizi kurtardığımızı unutmamalıyız. İşte o zaman çağdaş uygarlık seviyesine ulaşabiliriz. Ülkemizde ATATÜRK'ün eğitim kültür ve bilim alanında düşündüğü reformların bütünü içinde değerlendirmelidir. 1924'de öğretimin birliği 1928'de Harf, 1932 Dil ve 1936'da ilköğretimin yaygınlaştırılması gibi atılımların reformist atılımların genel anlamları ile tam bir bütün oluşturduğu görülür[41].

Bunların eğitim, kültür ve bilimle batılılaşmasını amaçlayan büyük bir planın birbirini tamamlayan zincirleme halkaları niteliği taşıdıkları açıkca anlaşılır. Atatürk her türlü ön yargılardan arındırılmış bir Türkiye yaratmak ve Türk ulusunu çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkarmak için her konuda aklın ve bilimin öncülüğünü benimsemiş ve akla ve bilime dayanmayan köhnemiş ne varsa hepsini yenileri ile değiştirmeye 76 yıllık bir süre içinde büyük ilerlemelerin olduğunu görüyoruz. Tam bağımsız bir ülke olabilmemiz için son on yıl içinde 43. sıradan 34. sıraya çıkabilmiş olması sevindirici olmakla beraber Üniversitelerimizin bugün görünen perişan durumu toplum düzeyinde üzüntülere neden olmuştur[42].

---

39 A.g.e.s. 8.
40 A.g.e.s. 8.
41 A.g.e.s. 8.
42 Prof. Dr. Süleyman BOZDEMİR, "Atatürkçü Açıdan Bilimsel Düzeyimize Bir Bakış" Atatürk Haftası Armağanı Sayfa 11.

Levent Sahverdi Arşivi

1. Ulusu bilinçli birbirini anlayan birbirini seven, ülkeye bağlı bir halk kitlesi biçiminde örgütlendirmek.

2. Kültür, ülkü amaç birliğini güçlendirerek toplumsallaşmayı sağlamak.

3. Ulusal benliği oluşturan, ulusal ruhu biçimlendiren, güçlendiren kültür öğelerini ortaya çıkartıp geliştirmek.

4. Köylü ile kentli, köylü ile aydınlar arasındaki ilişkileri düzenleyip arttıracak köycülük çalışmalarını yapmak[43].

Atatürk yaptıklarının tamamını genç kuşaklara emanet etmiştir. O'nun için genç kuşak, değişimi, ilerlemeyi, dinamik olmayı temsil etmektedir.

Atatürk çağdaş Türkiye'nin ileriye gitmesini ve bunun var olmak için şart olduğunu şöyle açıklıyor; "Artık duramayız, sürekli ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileriye gitmeye mecburuz. Millet açıkça bilmelidir medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki ona kayıtsız olanları yakar ve mahveder"[44].

Herşeyin insan için yapıldığını ve insan sayesinde amaca ulaşabileceğini kabul etmeliyiz[45].

---

43 Dr. Hüseyin YILDIRIM, "Atatürkçülüğün Toplumsal Kaleleri" Atatürk Haftası Armağanı Sayfa 13.

44 (Kr. Plt. Tğm. Gürsel KANCA, "Atatürk ve Çağdaşlaşma" Atatürk Haftası Armağanı Dergisi Sayfa 20)

45 (Top. Ütğm. Muhammet AKAN, "ATATÜRKÇÜLÜKTE ÇAĞDAŞ DÜŞÜNCE" Atatürk Haftası Armağanı Dergisi Sayfa 41)

Levent Şahverdi Arşivi

V. BÖLÜM

GELECEĞE HAZIRLIK

Birleşmiş Milletlerin Ekonomik ve Sosyal Bölümü'nün 1993 yılında yayınladığı raporu bu dünyanın bir parçası olan Türkiye için de şüphesiz bir anlam taşır.

A- İyiye Doğru İşaretler

1. Çevre bilinci hızla artıyor ve çareler uygulanıyor.

2. Okumada artış görülüyor. (Eser sayısı 1970'ten beri bir katına çıktı.) Ya Türkiye'de?

3. Gelir dağılımı yer yer düzeliyor.

4. Afrika hariç; çocuk ölümleri azalıyor.

5. Sağlıkta Tekno-Tıp hamle üstüne hamle yapıyor.

6. Eğitimde reformlar hızlanıyor (Türkiye'de sekiz yıllık eğitim)

7. Hayat şartları -maddi yönden- pek çok yerde iyileşiyor.

B- Kötüye Doğru İşaretler

1. Nüfus artışı ve nüfus artışının sıfırlanması gibi iki zıt gelişme (a) dünya nüfusu 2025'e 8.5 milyara ulaşacak: (b) Köyden kente ve başka ülkelere göçler atmakta; (c) Nüus artışları oluşan milletlerde yaşlı kesim kabarmakta "altın çocuk"ların doğuma oranları düşmekte.

2. Çevre bilincinin güçlenmesine rağmen üretim tüketim çarpıklığı, aşırı sanayileşme ve yer yer nüfuslarının çok fazla ve çok hızlı artışı, altından kalkılamayacak ihtimalini getiriyor.

Levent Sahverdi Arşivi

3. İşsizlik dünyanın her ülkesinde tırmanma gösteriyor. Otomasyon ve yeni teknolojiler bunu daha da hızlandıracağa benziyor.

4. Açlık ve kıtlık Afrika'da ve Asya'da kronikleşiyor. (550 milyon kronik aç mevcut, Türkiye'de eksik beslenme mevcut).

5. Sağlık sorunları yer yer ve konu konu kontrol edilemez hale geliyor. Tüberkülozdan 10 yılda 30 milyon kişi ölmüştür. AIDS'den 2010'lara kadar milyonlarca insan hayatını kaybedecek. Kolera ve Malarya salgınları daha sık sık patlak veriyor.

6. Uyuşturucu, alkol, sigara tüketimi çok hızlı artıyor.

7. Konut eksikliği kalkınamamış ülkelerde büyük boyutlara ulaşmakta,

8. Mali krizler özellikle sosyal hizmetleri etkiliyor. Yaşlanan nüfusun ilerlemiş ülkeler, altından kalkamayacakları emekli yükünü çözemez hale geliyorlar.

9. Etnik akımlar klasik millet devlet yapısını sarsıyor. Dünya nüfusunun % 17'sini (915 milyon nüfusu) oluşturan etnikler, Prof. Guss'ün 1989'da yayınlanan "Minorities of Risk" araştırmalarına göre son bir kaç yıl içerisinde 233 siyasi eylem gerçekleştirilmiştir.

10. İyi olarak başlayan "çoğulculuk" akımı dengesini kaybedip, aşırı kutuplaşmalara ve buradan da çatışmalara yöneliyor. Şiddet ve terör artmaktadır.

C- Belirsiz İşaretler

1. Teknolojinin bundan sonraki etkisi "infotek" –yani "bilgi/haber teknolojisi"– ve "biotek"– yani biyolojiye, genlere dayalı teknoloji olacak. 1994'de yayınlanan bir araştırma ("Fast Forward").

Levent Şahverdi Arşivi

Biotek'in 2020 yılında sosyal etki bakımından, elektronik alanının toplamının etkisiyle başbaşa geleceğini tahmin ediyor.

2. Özelleştirmelerin süreceği, sosyal sigortaların da özelleşeceği ve devletin giderek üretimden elini eteğini çekeceği anlaşılıyor.

3. Büyük Dünya savaşları yerine bölgesel savaşlar geleceğin "normu" gibi gözüküyor.

Sonuç olarak 21. yy. dünyası daha kalabalık, daha kirli, ekonomik ve ekolojik dengesi bozuk olacak, şiddetli bölünmelerle sarsılacak ve genelde daha fakir olacağız.

Stres noktaları; dinler arası ilişkiler, ekonomi, nüfus, tabii kaynaklar çevre ve güvenlik,

Kritik konular; nüfus ve temel ihtiyaçlar, azalacak ekilebilir alanlar, biyolojik zenginliğin kaybı, enerji çıkmazı, havada zehirli gazların çoğalması, ozon tabakasındaki deliğin büyümesi, fakirlik, şiddet...

Bu olumsuzlukların Türkiye'yi de etkileyeceği-etkilediği bellidir. Şu halde kesin planlar geliştirip şimdiden önlemler alınmalıdır[46].

Güçlü bir iletişime sahip olmayan ülkelerin veya iletişim çağında önderlik yapmayan ülkelerin yarın öbür gün orta büyüklükteki güç olma şansını bile kaybedeceklerdir[47].

46 R. OĞUZ TÜRKKAN, "Geleceğe Hazırlık Bilimi" Yeni Türkiye Dergisi, S. 2, s. 10-11-12, 1995, Ankara.

47 M. ERİŞ, "Yeni Dünya Düzeni" Yeni Türkiye Dergisi, S, I, s. 28, 1994, Ankara.

Levent Sahverdi Arşivi

VI. BÖLÜM

SONUÇ

Atatürk devrimlerinin başlangıcında Türkiye'nin durumunu ekonomik özelliklerini, sanayi kuruluşlarını, nüfusunun bileşimini, toplumdaki düşünsel farklılığı ve devrimin karşı karşıya bulunduğu iç ve dış sakıncaları da bilmek yararlı olacaktır. Zannediyorum bu gün bazı sıkıntılarımızın kökeninde bu varoluş sürecinin merhalelerinin layıkı ile bilinememesi yatmakta. Tarihe "Çanakkale Geçilmez" yazdıran yazarın adı. Mustafa Kemal'di. Toplumumuza, 9 ayda 250.000 insanı Çanakkale'de nasıl kaybettiğimizi anlatamadık. Bu rakamın korkunçluğunu, insanlarımızın ne tür fedakârlıklarla bizlere bu ülkeyi bıraktıklarını anlatamadık. İstiklâl Savaşı'nın bedelini ödeyen nesillerden layıkı ile faydalanamadık. İletişim ve bilgi toplumunda yaşamanın nimetlerinden istifade edemedik. Amerika tarihini Vietnam Savaşı'nı, Avrupa tarihini, bu toplumların her türlü sosyal dinamiklerini, dengelerini bütün ayrıntıları ile öğrenirken kendi İnkılâbımızı –ki hepimizin onda kendine ait parçalar veya kendinden bir parçalar veya kendinden bir şeyler görebilecekken– ne yazık ki bilmiyoruz. Nutuk'u okumamış, geçmişimizin bütün olaylarına vakıf olamamış entellektüellerimiz, geleceğin inşasını (geçmişimizden kopuk) yaptıklarını nasıl söyleyebiliyorlar?

Atatürk, bütün yatırımını insan için insanlarına yaptı. Herşey bu uğurda bir araçtı. Yaptığı hiç bir şey tek başına bir amaç değil, bütünün anlamlı parçalarıdır. Herhangi bir İnkılâbın yalnız ve kendine bakan bir yönü olmadığı gibi bütünden farklı bir payda da almamıştır. Böylesi fazla anlamlı da olmaz zaten.

Atatürk'ün kurduğu Milliyetçi, Lâilk, Halkçı, Devletçi, İnkılâpçı, Demokratik Cumhuriyet ilelebet yaşayacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYETİN OLUŞUMUNDA ATATÜRK VE SONRASI*

Betül BATIR**

1- Giriş

Her toplum, yapısı gereği, belirgin ya da belirsiz bir değişime uğrar. Yani toplum zamanla farklılaşır. Toplumsal hareketlilik adı verilen[1], sosyolojik olay, bazen ilerlemeyi, bazen de gerileyişi ifade eder. Bir toplumda, sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere çeşitli alanlarda hareketlilik yaşanabilir. Toplumsal hareketlilik, kendiliğinden oluşabildiği gibi, çoğu zaman da grupları yöneten bir önder tarafından gerçekleşir.

Osmanlı toplumu da, her devlette olan normal değişmelerden ayrı olarak, 18. yüzyılda farklılaşma çabalarına girmiş olmasına rağmen, köklü ve esaslı bir değişim gösterememiştir. Bunu, ancak Türkiye Devleti olduğunda başarabilmiştir. Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yine onun birinci derece etkisiyle, ilân edilen Cumhuriyet ile, köklü bir ilerleme olarak addedilen toplumsal değişime uğramıştır. Köklü değişimler, Cumhuriyet'in ilânından sonra yoğunlukla devam ederek, esas şeklini almaya başlamış ve almaya devam etmektedir.

Anlaşıldığı üzere, insan topluluklarının belirli kişiler tarafından yönlendirilmeye ve yönetilmeye ihtiyaçları vardır. Aksi takdirde topluluklar, sistemli bir toplum haline gelemezler.

---

*Bu çalışma, Cumhuriyet'in katettiği 75 yıl çerçevesinde mütalaa edilip, Cumhuriyet'in önemi ve Atatürk'ün yeni bir devlet şekli oluşturmadaki etkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burada yardımlarını esirgemeyen hocalarıma teşekkür ederim.

** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Bölümü

1 Peter Burke, **Tarih ve Toplumsal Kuram**, Çev. Mete Tunçay, İstanbul 1994, s. 62.

Levent Sahverdi Arşivi

Bilindiği gibi, yönetimler, bir kişiye, bir zümreye ait olabileceği gibi, bizâtihi halka da ait olabilir. Halk bu egemenlik hakkını rahatlıkla kullanmada serbesttir. Bu serbestliği, seçimlerde, kendini temsil edecek yöneticileri seçmede gösterir ve yöneticileri devamlı kontrol altında tutmayla da egemenliğinin sürekliliğini sağlar.

2- Cumhuriyet Nedir?

Halk egemenliğinin geçerli olduğu yönetim şeklinin adı Cumhuriyettir. Cumhuriyet kelimesi, Arapça olan cumhur kelime kökünden gelmektedir. Cumhur kelimesi topluluk, güruh manasıyla, çoğunluğu ifade eder[2].

Cumhurî kelimesi ise, halka ait anlamında olup, Latince bir kelime olan respublica (Res-şey, Publica-halka, kamuya ait), halka ait olan şey manasıyla devleti işaret eder. Respublica, İngilizce'de republic, Fransızca'da republique şeklindedir. Yunanca'da Ta Kainonia kelime grubuyla, ortak şeyler anlamını içerir[3].

Verdiğimiz bu tanımlarda, kelime manası olarak dikkat edilirse hep bir çoğunluk vurgulanmaktadır. Ortak olan şeyler, halka, kamuya ait olan şeyler şeklinde çoğunluğa verilen haklar zinciridir. Şey kelimesindeki anlam çoğunluğu da, irade de birleşiyor kanısındayım. O halde, halkın iradesiyle, çoğunluğun iradesiyle oluşan bir sistemdir.

Siyasî manada Cumhuriyet, "halka mahsus idare", "halkın kendi kendini yönetebildiği", rejimin adıdır. Bu ifade ile demokrasi kelimesiyle karıştırılması mümkünse de, terim ve uygulama şekli olarak, Cumhuriyetle

2 Salim Öğüt, "Cumhur", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, VIII, İstanbul 1993, s. 94; cumhur; umûm, gürûh, takım. Bkz. Şemsettin Samî, **Kâmus-ı Türkî**, İstanbul 1317, s. 486.

3 **Türk Ansiklopedisi** ("Cumhuriyet", XI, Fasikül 81, Ankara 1931, s. 263); Yeni **Türk Ansiklopedisi**, ("Cumhuriyet", II, İstanbul 1985, s. 527).

Levent Sahverdi Arşivi

demokrasi ayrı kelimelerdir[4]. Cumhuriyet, demokrasinin en güzel uygulanabileceği ve geliştirilebileceği bir rejimdir.

Cumhuriyet kelimesi, Arapça'dan halkın söz ve karar sahibi olması anlamındaki, Cumhur kelimesinden türeyerek, devlet başkanının seçimle işbaşına geldiği bir rejim manasıyla dilimize yerleşmiştir[5].

Cumhuriyet rejiminde, Devlet Başkanı seçimle devletin başına gelir ve belirlenmiş bir süre içinde başkanlığı sürer. Hiçbir şekilde, başkanlıkta irs ve intikal yolu izlenmez. Seçim, esas işleviyle uygulanmadığında, seçimin amacını oluşturan egemenliğin kaynağı halk iradesi kullanılamaz. Bu da Cumhuriyetin anlamını yitirmesine sebep olur, çünkü Cumhuriyet, halkın, hakkını rahatça arayabileceği, yönetenleri denetleyebileceği, temsilcilerini özgürce seçebileceği, kısaca kendi iradesini kullanabileceği en güzel devlet şeklidir[6].

3- Cumhuriyet Fikrinin Gelişimi

Cumhuriyet, tarihi oluşum sürecinde incelendiğinde, Demokratik Cumhuriyet dışında, başka şekillerde de uygulandığı görülmüştür. Cumhuriyeti böyle bir çeşitliliğe tabi tutan W. Frank'ın pedogojik ayrımı şöyledir[7].

a) Aristokratik Cumhuriyet: Eski Yunan kentlerinde ve Roma Cumhuriyeti'nde görülen soylu, tüccar gibi oligarşik bir grubun elindeki yönetimdir.

b) Demokratik Cumhuriyet: Egemenliğin tüm halka ait olduğu bir yönetim şeklidir.

---

4 **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Aynı Madde, s. 527.
5 Türk Ansiklopedisi, Aynı Madde, s. 263; **Yeni Cumhuriyet Ansiklopedisi**, "Cumhuriyet", III, İstanbul 1983, s. 472).
6 Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Ankara 1989, s. 3.
7 Toktamış Ateş, **Cumhuriyet ve Lâiklik**, İstanbul 1994, s. 12.

Levent Sahverdi Arşivi

c) Halk Demokrasisi Cumhuriyeti: Bu yönetim, genellikle demokrasinin parti içinde olduğu varsayımıyla, tek parti rejimleridir.

Montesquie ise Cumhuriyeti "halkın ya da bir kişinin hükümeti elinde tutması" şeklinde tanımlayarak, iki kısma ayırmıştır. "Eğer yönetim, bir kişinin ya da grubun elindeyse orada Aristokratik Cumhuriyet; halkın elindeyse orada demokratik Cumhuriyet vardır" der. "Cumhuriyetin temel unsuru fazilettir"[8], şeklindeki açıklamasında, vatan sevgisi ve eşitlik aşkına vurgu yapması bugün dahi örnek alınacak bir değer taşır.

Cumhuriyet düşüncesi, oluşumunun ilk yıllarında devlet olarak düşünülmüş ve Cumhuriyet yerine devlet olarak yansıtılmıştır. Genelde hürriyet ve demokrasi fikrini savunan, Çiçero'dan Jean Bodin'e 16. asır boyunca düşünürler eserlerinde Cumhuriyet kelimesini, bugünkü anlamı dışında kullanarak devleti belirtmişlerdir[9].

Bu tanımlardan farklı olarak, Machiavelli, "Hükümdar" adlı eserinde, Devlet Başkanı'nı seçimle işbaşına geldiği ve hükümdarlığın asla veraset yoluyla geçmediği bir sistem olarak, Cumhuriyeti açıklıyor. Ayrıca, hürriyeti korumanın, her Cumhuriyette zorunlu olduğundan bahsediyor olması, önemlidir[10].

A- Avrupa'da Cumhuriyet Fikrinin Teşekkülü

Zaman içinde, gelişen ve değişen tanımlar, hürriyet ve demokrasiyi unutmayarak, halkın egemenlik hakkını vurgulayıcı mahiyettedir. Halkın iradesini en iyi şekilde kullanabilmesinin, kanunlar dahilinde gerçekleşeceğini belirten Kant ve Rousseau, "Kanunların olduğu yerde Cumhuriyet vardır" görüşünde birleşmişlerdir. Kuvvetler ayrılığının önemine işaret eden Rousseau, vatandaşlarının hepsinin eşit miktarda rehbere ihtiyacı olduğunu söylemiştir[11].

---

8 Berke Vardar, **a.g.e.**, s. 38; Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 5.
9 Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 5; **Türk Ansiklopedisi**, Aynı Madde, s. 263.
10 Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 5; **Türk Ansiklopedisi**, Aynı Madde, s. 263-264.
11 Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 5; Berke Vardar, **Aydınlanma Çağı Fransız Yazını**, Ankara 1985, s. 91 vd.

Levent Sahverdi Arşivi

Fransız Akademisi, 1762 yılında Cumhuriyeti "çoğunluk yönetimi" şeklinde açıklarken, 1905 yılında Jellinek adında bir düşünürün de eserinde Cumhuriyeti bu şekilde tanımlaması, kısa bir tanım olmasına rağmen değişmemesi açısından öneme haizdir[12].

Cumhuriyet fikrinin oluşum ve gelişimini sağlayan, düşünürlerin, genelde üzerinde durdukları ana tema, Cumhuriyetin halk iradesiyle, hürriyet ve demokrasi çerçevesinde mütalaasıdır. Seçim sisteminin getirilip, veraset sisteminin kaldırılması, milletin egemenliğini kullanabilmesi sonucunda gelen, ancak Cumhuriyetin olmazsa olmaz koşullarındandır. Özetle, Cumhuriyet rejimi, egemenliğin halka ait olması, Devlet Başkanının hürce seçilebilmesi ve veraset sistemiyle gelen bir başkanlığın olmaması hasebiyle en demokratik yönetim şeklidir.

Cumhuriyet fikrinin oluşmasında büyük tesirleri olan bu düşünürlerin görüşleri, sadece kendi devletlerinde kalmamıştır. Birçok devlet bu görüşlerden etkilenerek, kendi bünyesine uygulamıştır. Özellikle Fransız İhtilâli'nin getirdiği evrensel ilkelerle tüm dünyaya yayılan, hürriyet, eşitlik, kardeşlik umdeleri, her ülke gibi, uzun bir süre sonra da olsa Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir[13]. Fakat bu etkileşim, Cumhuriyet şekline ancak Mustafa Kemal Paşa vasıtasıyla, Türkiye Devleti'nde dönüşebilecektir.

B- Türkiye'de Cumhuriyet Fikrinin Teşekkülü

Türkiye Devleti'ndeki yönetim şeklinin adı olan Cumhuriyet bazı araştırmacılara göre birden bire meydana gelmişken, bazıları belirli aşamalardan sözetmektedir. Meseleyi, Türkiye Devleti adı altında ele alırsak, hakikaten Bekir Sıtkı Baykal'ın da dediği gibi "Türkiye'de Cumhuriyet, evrimle değil, devrimle gelmiştir"[14]. Çünkü Türkiye adı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla, yeni bir devletin kurulmasıyla oluşmuştur.

---

12 Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 5.
13 Fahir Armaoğlu, **19. yy. Siyasi Tarihi**, TTK, Ankara 1997, s. 81.
14 Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 103.

Levent Sahverdi Arşivi

Fakat, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran insanların Osmanlı devrinde yetiştiklerini gözönüne aldığımızda, Osmanlı Devleti'nde cereyan eden birkaç konuya değinmek faydalı olacaktır. Bence doğru olanı da böyle bir incelemedir. Osmanlı Devleti'nde gelişen bazı olay ve fikir adamlarının görüşleri, Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ü tanımamıza ve değerlendirmemize, büyük ölçüde katkıda bulunacaktır.

1839 yılında, Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla, Osmanlı devlet adamları, Fransız İhtilâli'nin etkisini, kendi işlerinde göstermeye başlamıştır. Çünkü Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde, hürriyet ve eşitlik fikri uygulanmaya ancak Fransız İhtilâli ile başlamışken, Osmanlı Devleti, bu getirilen ilkelerden, etkilenme gereği duymamıştır. Buna sebep de, Osmanlı Devleti'ndeki eşitsizliğin, sadece müslim ve gayri müslimler arasında olmasındandır. Bu eşitsizlik, 1839 yılında, Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan bir fermanla giderilmiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın fermanı, Batı'yı örnek alarak hazırlaması, etrafındakileri endişelendirerek, kendisini, Cumhuriyeti ilan edebilecek bir padişah düşmanı olarak görmelerine sebebiyet verse de, Mustafa Reşit Paşa Padişah'a son derece bağlı bir devlet adamıydı. Enver Ziya Karal'ın da belirttiği gibi, Mustafa Reşit Paşa'nın bazı devlet adamlarınca, Cumhuriyetçi suçlamaları, menfaat ve kıskançlıktan ileri gelmektedir[15].

Bu konuda, Mustafa Reşit Paşa'ya büyük sevgisi ve hayranlığı bilinen Şinasi'nin hitap şekli de önemlidir. Şinasi, Mustafa Reşit Paşa'ya "Ey ahali-i fazlın reisicumhuru" diye seslenmiştir[16]. Hitapta geçen reisicumhur, Mustafa Reşit Paşa'nın Cumhuriyetçi olduğuna bir delil gibi düşünülmemelidir. Çünkü burada belirtilen "fazilet sahibi topluluğun önderi" anlamıdır. Kısaca, Mustafa Reşit Paşa, yenilikçi, garplılaşma fikrini savunan biri olduğu kadar, gerçekleri görmesini ve değerlendirmesini de bilirdi. Bu sebepledir ki, Cumhuriyeti getirmek istese bile, halkın desteğini almadan başarı sağlayamayacağını da bilen bir devlet adamı olarak, Padişah ve yönetimine sadık kalmıştır.

---

15 Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VII**, TTK, Ankara 1956, s. 320.
16 Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, VII, s. 321.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda Avrupa'ya tahsil için öğrenciler göndermiştir. Özellikle Fransa'ya tahsil amacıyla giden öğrenciler, Fransa'nın, eşitlik, vatan sevgisi, milliyetçilik adına yaptıkları çalışmalardan çok etkilenmişlerdir. Bu fikirlerle aydınlanarak ülkelerine dönen talebeler, etkilendikleri, hürriyet, vatan, millet sevgisini, eserlerinde konu olarak işlemekle, ülkemiz halkını da harekete geçirmek, bilinçlendirmek istemişlerdir.

Vatan ve hürriyet şairi olarak bilinen Namık Kemal, eserlerinde bu konulara büyük ölçüde yer vermiştir. Cumhuriyet rejiminin en iyi rejim olduğunu belirtmesine rağmen, meşrutiyet fikrini benimsemiştir. Onun, böyle bir yol izlemesine sebep olan fikri ise, Cumhuriyetin şu anda Osmanlının yapısına uygulanamayacağından, Osmanlı Devleti'ni daha kötü durumlara getirebileceği endişesidir[17].

Halkın kendi için, yararlı olanı görmesini yani bilinçlenmesini, eğitim sağlar diyen Ziya Paşa'da hürriyet için çalışmışdır. Ziya Paşa'nın, Sultan Abdülaziz'e Avrupa gezisi sırasında sunduğu bir layihada, Osmanlı hanedanını övmesi ve Padişah'a reformlar yapmasını önermesi, onun hanedana bağlılığını ortaya koymaktadır[18].

Çağdaşlarından farklı olarak, Cumhuriyeti büyük cesaretle savunan Ali Suavi, hürriyet konusunda kararlıdır. Ancak, Ali Suavi de diğerleri gibi meşrutiyet fikrini kabul etmekle yetinecektir[19].

Kısaca fikirlerini zikrettiğimiz, bu şahıslar, "Yeni Osmanlılar" adıyla bir cemiyette birleşmişlerdi. Memlekette baş gösteren sorunlara çare arayışları, onlarda, millet hakimiyetini sağlayacak, meşruti bir yapıya ulaştıran, meclis açma fikrini uyandırdı. Meclis açılırsa, meşveret usulü sağlamlaşacak ve Padişah'ın yetkileri kısıtlanaabilecekti. Yeni Osmanlılar

---

17 Ziya Gökalp, **Makaleleler** IX (**Yeni Gün**, Yeni Türkiye, **Cumhuriyet** Gazetelerindeki Yazılar), hzr. Şevket Beysanoğlu, İstanbul 1980, s. 262; Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, VII, s. 324.

18 Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, VII, s. 305.

19 Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 19.

Levent Sahverdi Arşivi

aslında, hakimiyet-i milliyenin en iyi gelişecek biçimi olarak Cumhuriyeti görmüşlerdir. Ancak bu sistemin, Osmanlı Devleti'ni çökertebileceğinden şimdilik meşrutî bir sistemi yeğlemek zorunda kalmışlardır. Bu şekilde düşünmelerinde, halkın rolü büyüktür. Yeni Osmanlılar yaptıkları icraatlarda, halkı yanlarında hiç görmemişlerdir. Halktan gelmesi gereken bu gibi yeniliklerin, yönetici ya da aydın kesimden geliyor olması, devletin üzerine giydiği emanet bir giysinin, çok geçmeden geri alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, 1876 yılında ilan edilen I. Meşrutiyet, görünüşte kısıtladığı Padişah yetkisiyle, 1878'de kapatılarak, otuz yıl sürecek bir istibdât dönemine girilmiştir. Hürriyet, özgürlük, Cumhuriyet kelimelerinin yasaklandığı, herşeyin padişah idaresine bırakıldığı, hakimiyet-i milliye çabalarının hüsrana uğradığı bir devirdir. Yönetimde olduğu kadar, milliyetçilik hareketleri ve diğer devletlerle yapılan savaşlarda da hüsrana uğranmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, bu şartlara sahip bir ülkede dünyaya gelmiş ve bu şartlar altında yetişmiştir. Padişah'ın istibdâtına karşı oluşturulan hürriyet mücadeleleri 1908 yılına kadar sürmüştür. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilânıyla, meclis tekrar açılmıştır. Meclis açılışıyla her sorunun bittiğine inananlara mukâbil Mustafa Kemal Paşa'ya meşrutiyet yeterli gelmemiştir. Mustafa Kemal Paşa "bu inkılâpların daha fazlasını yapacağız" diyerek tepkisini belirtmiştir[20].

Meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra, Osmanlı Devleti kendisini birçok savaşın içinde bulmuştur. Trablusgarb, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'yla, Avrupa Devletlerinin (İtilâf Devletleri) Osmanlı Devleti'ni paylaşma emelleriyle karşı karşıya kalmıştır. 30 Ekim 1919 tarihinde imzalanan I. Dünya Savaşı'nı noktalayan Mondros Mütarekesiyle, Avrupa'nın hasta adamı öldürülmek üzere görünüyordu[21].

---

20 Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 19.
21 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çevr: Metin Kıratlı, Ankara 1970, s. 266.

Levent Sahverdi Arşivi

4- Teoriden Uygulamaya Geçiş Süreci ve Atatürk

Mütarekenin imzasıyla başlayan, Osmanlı Devleti'nin İtilâf Devletleri tarafından paylaşımı, Osmanlı milletine zor günler yaşatmıştır. İtilâf Devletleri, bazı Osmanlı topraklarını, anlaşma hükümlerini bahane göstererek işgale başlamıştır. Yöneticilerin bu duruma sessiz kalışları, Osmanlı milletini yerel de olsa bir direnişe sevketmiştir. Memleketin her köşesinde öncelikle mahalli, bir sonraki aşamada millî bir mücadeleyi hedefleyen örgütlenmeler süraatle ortaya çıkmıştır.

Anadolu'daki bu hadiseler üzerine, Padişah güvendiği bir komutanı, Anadolu'daki hareketin başına göndermeye karar verdiğinde, Harbiye Nazırlığı'ndan bir liste getirtmek suretiyle, incelemiş ve Mustafa Kemal Paşa'yı uygun görerek, bu vazifeyi vermiştir[22].

Bu görevi Mustafa Kemal Paşa'nın kabul etmesi, çevrede belirli kişilerce, yadırganmıştır. Bunlardan birisi de Halide Edip Adıvar'dır. Halide Edip, Millî Mücadele yıllarını anlattığı bir eserinde, "vatana sevgisiyle böylesine dolu bir insan, nasıl olur da böyle bir görevi kabul eder. Yazık ki Mustafa Kemal Paşa'da zannettiğimiz gibi değilmiş. Mücadele yerine, teslimiyeti kabul etti" der ve ekler "Daha sonra bize gönderdiği telgrafla, bizi vatanı kurtarmaya çağırması, ona olan bütün sevgimizi ve bütün bağımlılığımızı yeniden alevlendirmişti[23].

Mustafa Kemal Paşa'ya geniş yetkiler verilerek, Samsun ve civarında asayişi sağlaması istense de, O, bu görevi kafasında planladığı amaçları gerçekleştirmede bir vasıta olarak görmüştür. Mustafa Kemal Paşa, 22 Mayıs 1919'da Sadaret'e gönderdiği raporda "millet, milli hakimiyet esa-

---

22 Padişah, bu görev için, kumandan seçiminde Harbiye Nezareti'nden istediği bir listede, adının yanında *Cumhuriyetçi" yazmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'yı seçmiştir. Sadrazamın "Nasıl olur?" tarzındaki sorusuna karşın, Padişah, "mevcut kumandanlarımızın, en liyakatlısıdır. Çanakkale'deki muvaffakiyetini bilirsiniz." cevabını vermiştir. Bkz. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, **Cumhuriyet Gazetesi**, "Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine Tayini", 6 Temmuz 1960.

23 Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitapevi, İstanbul onbirinci baskı, s. 212 vd.

Levent Sahverdi Arşivi

sını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunun için çalışıcaktır." demiştir[24]. Bununla beraber, daha sonraları milletle birlikte hazırladığı kongrelerde de hakimiyet-i milliyeyi öne çıkartmıştır. Amasya Genelgesi'nde "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" çağrısıyla, halkı harekete geçirmiştir[25]. Millî irade fikrini yine Erzurum Kongresi'nde, üçüncü maddede "Kuva-i Millîye'yi amil ve İrade-i Milliyeyi hakim kılmak esastır" ibaresiyle bir kez daha vurgular[26].

Erzurum Kongresi hazırlıkları sırasında, düzenlenen bir toplantıda Mustafa Kemal Paşa bir hedef tayin ederek, bunu şu sözleriyle belirler: "Hakimiyet-i Milliye'ye müstenid, bilakaydü şart müstakil bir Türk Devleti teşkil etmek ve bu hedefe behemahâl vasıl olmaktır[27].

Kongreler Mustafa Kemal Paşa'nın istediği gibi gerçekleşerek, başarıya ulaşmıştı. Hatta Amasya'da, Osmanlı Devlet adamlarından biri olan Bahriye Nazırı Salih Paşa ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşme, Kuva-yı Millîye hareketinin tanınması açısından önemlidir.

Kongreler sonucu oluşmuş, Hakimiyet-i Milliye'yi esas alan Heyet-i Temsiliye, Kuva-yı Millîye'yi yönetme yetkisine sahipti. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine kapatılan meclis, Kuva-yı Millîyeciler'e, Heyet-i Temsiliye idaresinin, daha gerçek ve resmi şekilde kullanılmasına imkan vererek, meclisi açma yolunda harekete geçirmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için yapılan tartışmalarda bazı şahıslar, bir yasama meclisi, bir kabine, bir de yürütme kurulu kurarak, bunun başına da Meclis Başkanı getirmek fikrini savunmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa bu tarz uygulamayı Cumhuriyete benzeterek, halkın karşı çıkmasından çekindiğinden, "Bütün kudret halkındır. Kudret bölünmez, icrai ve teşrii diye birbirinden ayrılmaz"[28]. İdeolojisiyle açıkladığı olağanüstü yetkilere sahip meclisi 23

---

24 **Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri** (1911 - 1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Annkara 1982, s. 130-131.

25 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, I, TTK, Ankara 1989, s. 43.

26 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, I, s. 89.

27 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, I, TTK, Ankara 1989, s. 89; aynı müellif, Nutuk, III, Ankara 1989, s. 1253.

28 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, II, Anara 1989, s. 588.

Levent Sahverdi Arşivi

Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi adıyla Ankara'da açmıştır. Mustafaa Kemal Paşa, Meclis Başkanı olarak seçilmiştir.

Bundan sonra da, Kuva-yı Millîye hareketi, resmi bir yönetimle çalışmalarını aynı hızla, Meclis kararlarıyla sürdürmüştür. 1921 yılında Kuva-yı Millîye hareketi, düzenli ordu şekline dönüştürülerek, 1922 senesinde, Türkiye vatanını düşmandan kurtarmış, bağımsız bir devlet haline getirmiştir.

Egemenliğin halka ait olmasını her defasında vurgulayan, Mustafa Kemal Paşa, milletin psikolojik yapısını, gayet iyi anlayabilmişti. Yakup Kadri, Mustafa Kemal Paşa'nın bu özelliğine bilhassa işaret etmiştir[29]. Halkı böylesine iyi tanıyan Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele yıllarında, milletin iki hükümet arasındaki tereddütünü de sezmiştir. Atatürk, buna rağmen, umutsuzluğa kapılmadan, halkın görmek ya da duymak istediklerine bağlı kalarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, halk desteği ile benimsetmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk hedefi, vatan ve milleti düşman işgalinden kurtarmak iken, ikinci hedefi Padişah ve Halife'yi korumaktı. Türkiye Büyük Millet Meclisi açılışında, alınan kararlardan biri de "Padişah ve Halife'nin vaziyetlerinin, vatan kurtulduktan sonra Meclisin alacağı bir kararla belli olmasıydı". Padişah ve Halife'ye hala bağlılıklarını önemle belirten bu maddeler, Mustafa Kemal Paşa'nın halkı bilmesi ve onların desteğini alabilme çabasındandır.

1922 yılında ülke tam bağımsızlığını sağlamıştı. Yine aynı yıl içinde, 1923 yılında imzalanacak Lozan Barış Konferansı'na, İtilâf Devletleri'nin hem İstanbul, hem de Ankara Hükümeti'ni çağırması, ikili hükümet yaşamına son verecektir. Nitekim, 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat'ın kal-

---

29 Yakup Kadri'nin anlatımıyla "Saltanat Devri Nazırlarından biri bana, –Mustafa Kemal Paşa gelmiş geçmiş devlet ricalimiz içinde milletin psikolojisini en iyi bilendir, demişti." Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ulus Gazetesi**, "Eski Bir Hikâye", 24 Haziran 1961.

Levent Sahverdi Arşivi

dırılmasıyla, Türkiye Devleti'nde, yetkinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğu kesinleşmiştir.

1923 yılında Meclis içindeki görülen karışıklıklar, ayrıca bu seçim sistemiyle halk iradesinin tam kullanılmaması gibi nedenler, Mustafa Kemal Paşa'ya, gençlik yıllarından beri arzuladığı Cumhuriyeti, 29 Ekim 1923 tarihinde ilan etme fırsatını sağladı.

Atatürk, zaman zaman Cumhuriyetin gerçekleşmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Sultan Reşat'ın Rumeli gezisi sırasında, karşılama töreninde, padişahın zar zor arabadan indiğini gören Mustafa Kemal, yanındaki arkadaşı İsmail Hakkı Bey'e "Artık hanedanlık kalkmalı, Cumhuriyet gelmelidir" demiştir. Bu haber Mahmut Şevket Paşa'ya iletildiğinde, Paşa, bomba patlamış gibi yerinden fırlamış ve etrafındakileri derhal susturmuştur[30].

1919'da Erzurum'da yapılan bir toplantıdan sonra, Mazhar Müfid Kansu, bu mücadele de başarılı olunursa, hükümet şeklinin ne olacağını sorması üzerine, Mustafa Kemal Paşa, "Cumhuriyet olacaktır" cevabını vermiştir[31].

İsmet Paşa ise Cumhuriyetin nasıl kurulduğunu anlatan yazısında, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Türk Kurtuluş Savaşı'nn tabii sonucu olduğunu, Cumhuriyeti kimsenin düşünmediğini, amaçlarının saltanatı devirmek olmayıp, tek hedefinin yurdu kurtarma olduğunu belirtir. Saltanat ve halifeliğin kurtarılmasının, Kurtuluş Savaşı'nda, bir ilke olarak benimsetilmesinin aldatmaca ya da taktik olarak görülmemesini de açıklar[32].

Atatürk'ün Türk Devlet yapısına en uygun gördüğü Cumhuriyet, "hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" diyen 1921 Anayasası'nda, yapılan

---

30 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ulus Gazetesi**, 24 Haziran 1961.
31 Mazhar Müfid Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, I, Ankara 1997, s. 74.
32 İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. Yıldönümü dolayısıyla hazırlanmıştır, Ajanstürk 1973.

Levent Sahverdi Arşivi

1924 değişikliğiyle birinci madde olarak "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" şeklinde anayasamızda belirtilmiştir (20 Nisan 1924)[33].

5- Atatürk'te Cumhuriyet Düşüncesinin Oluşumu

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyeti çeşitli aydınlardan ve tarihi kitaplardan öğrenmişti. Onu etkileyen olay, 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilâli olmuştur. İhtilâlin getirmiş olduğu, hürriyet, eşitlik kavraamları Atatürk'ün dikkatini celbetmiş, bu konularda geniş mütalâalarda bulunarak, kendinde bir fikir yolu çizmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, tahsil yıllarında J.J. Rousseu, Montesquie, gibi yabancılar yanında, Namık Kemal'in eserlerinden de etkilenmiş, hürriyet ve vatan sevgisini herşeyin başında görmüştür[34].

Atatürk'ün Cumhuriyeti kimden öğrendiği konusunda Yakup Kadri'nin yaklaşımı da önemlidir. Yakup Kadri yazısında, şöyle demektedir: "Atatürk Cumhuriyetçilik fikirlerini Namık Kemal'in edebiyatından öğrenmişti. Onun gibi yazar, onun gibi konuşurdu. Ama fikirlerinde olsa olsa Ziya Gökalp etkiliydi. Ama onu Ziya Gökalp ile tanıştıran da biz olmuştuk. O halde bu inkılâplar, kimseye ait olmayarak, özgün bir yapı arzederler. Tevekkeli yabancı yazarlar, bu inkılâplara "Kemalizm" adını vermiş[35].

Atatürk, Namık Kemal'in hürriyet, vatan sevgisi ve Cumhuriyet fikrinden yararlanmış, ancak onun gibi davranmamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyeti benimsemekle kalmamış, uygulamaya da geçirmiştir.

---

33 Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara 1982, s. 3 vd.

34 Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara 1982, s. 3 vd.

35 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ulus Gazetesi**, "Atatürk'ün İnkılâpçılığı, Genç Harbiyeli Mustafa Kemal Cumhuriyetçiliği Kimden Öğrenmişti?", 13 Haziran 1961.

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa'ya, Türkiye Devleti'ne Cumhuriyet rejimi getiren sebepleri, kısaca belirtmek gerekirse, şu hususlar verilmelidir:

a) Atatürk, hürriyet ve halk iradesine çok önem vermiştir. Bu ilkelerde ancak Cumhuriyet rejiminde, işlerlik kazanabilirdi.

b) Cumhuriyet, demokrasiyi de beraberinde getireceğinden, Atatürk bu rejimi en iyi yönetim şekli olarak görmüştür.

c) Türk Milleti, hürriyetine çok önem verdiğinden, Cumhuriyet rejimi Türk Devleti yapısına en uygun yönetim şeklidir.

d) Cumhuriyet, insanca ve medeni şekilde yaşamayı da beraberinde getiren bir sistem olduğundan, Atatürk, Cumhuriyet rejimiyle, Türkiye'deki yaşayışı da medeni şartlarla daha ileriye götürmek istemiştir[36].

Bu özellikler Atatürk'ün kafasında oluşmuş esas nedenlerdir. Devletin başkansız oluşu, seçim sisteminin değiştirilme ihtiyacı gibi sebepler ise Cumhuriyetin ilanında birer araçtırlar. Beklenen zaman, bu görünen nedenlerle oluşmuştur.

5- Türkiye Cumhuriyeti'nin Karşı Karşıya Kaldığı Sorunlar: Cumhuriyet Rejiminin Gelişmesine Fırsat Vermeden Yıkma Çabaları

Türkiye Cumhuriyeti ilk önce, ilan edildiği gün, yapılan eleştirilerle mücadele etti. Kendilerine sorulmadan, böyle bir öneri getiren Mustafa Kemal Paşa'nın, Cumhuriyet fikrine karşı çıktılarsa da, İsmet İnönü ve Abdurrahman Şeref Bey'in konuşmaları, onları iknada başarılı oldu. Abdurrahman Şeref Bey bu duruma, şu sözleriyle açıklık getiriyordu; "Hükümet biçimlerini saymak gereksizdir. Egemenlik sınırsız ve koşulsuz

36 Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 91.

Levent Sahverdi Arşivi

milletindir dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu, Cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama, bu ad kimilerine hoş gelmezmiş, varsın gelmesin[37].

Atatürk, Cumhuriyetin ilanında kimsenin görüşünü almamasının nedenini şöyle açıklamıştır: "Cumhuriyetin ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı davete ve onlarla müzakere ve münakaşaya asla lüzum ve ihtiyaç görmedim. Çünkü, onların zaten ve tabiaten, benimle bu hususta hemfikir olduklarına şüphe etmiyordum[38].

Arkadaşları, Mustafa Kemal Paşa'nın bu emrivakisi karşısında, ondan yavaş yavaş ayrılmaya başladılar. Özellikle, bu ayrılma, bir yıl sonra, halifeliğin kaldırılmasıyla daha belirgin hale geldi.

İktidara muhalif kişiler, ülkede demokrasinin gereği olan çok partili sistemin uygulanmadığından yakınıyorlardı. Aslında bu sadece muhalifleri değil, Atatürk'ü de üzen bir konuydu. Ancak J.J. Rousseau'nun da dediği gibi "Cumhuriyet, belirli bir yapıya oturtulup yerleşmedikçe diktatörlüğe yol açabilir"di. Nitekim, birkaç defa oluşturulan partilerin kısa sürede, başka amaçlara alet olması, bu sözü doğrulamıştır.

Partili hayata geçmede, ilk deneme 1925 yılında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile olmuştur. Kurulmasında, Mustafa Kemal'in Meclisi dağıtması, seçimleri yeniden yapması, parti programı sunması, ittihatçı arkadaşlarına pek önem vermemesi gibi nedenler verilse de, asıl neden halifeliğin kaldırılmasına gösterilen tepkidir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, dine saygılı olduğunu, programında önemle belirtmiştir. Buna binaen, dinci gericilerin isteklerine aykırı olan inkılâplara karşı çıkarcasına bu partide toplanmaları, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dinci görünmesine sebep olmuştur.

---

37 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, II, Ankara 1989, s. 1081.
38 Mustafa Kemal Atatürk, **a.g.e.**, II, s. 1068.

Levent Sahverdi Arşivi

Halifeliğin kaldırılmasıyla, ülkenin Mustafa Kemal'in tekeline geçeceği korkusuyla kurulan partinin, ülkenin çeşitli yerlerinde şubeleri açılmıştı. Küçümsenmeyecek ölçüde de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na talep vardı.

Bu yıllarda, Musul sorunu ve doğuda Kürt hareketleri, ülkenin uğraştığı meseleler arasındaydı. Doğudaki kıpırtılar, Şeyh Sait adındaki şahıs önderliğinde, büyük bir ayaklanmaya dönüştü. Hükümet ilk önce, doğudaki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın şubelerini kapattı. Daha sonra Takrir-i Sükûn Kanunu'yla, yakaladıkları kişileri İstiklâl Mahkemelerinde cezalandırdılar. Böylece Şeyh Sait İsyanı da bastırılmış oluyordu. Akabinde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da, bu ayaklanmadan sorumlu tutularak kapatıldı[39].

1930 yılına kadar, yine tek parti dönemi yaşanmıştır. Bu kez partili sisteme geçiş denemesi, Atatürk'ün desteğiyle olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla, arkadaşlarına bir parti kurma imkanı sağlamıştır. Teşkilatlanan Fırka, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi, tamamen muhalif nitelikte olamamıştır. Aksine Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve Atatürk'e bağlıdır. Bu bağlılıktan dolayı, görevini yapamayınca kendi kendini fesh etmiştir[40]. Bu iki deneme sonucunda ülkenin, çok partili sisteme geçemeyeceği anlaşılmıştı. 1946'da Demokrat Parti kuruluncaya kadar, tek parti dönemi devam etmiştir. Bu partinin kurulmasıyla, kalıcı olarak çok partili döneme geçilmiştir.

Cumhuriyet, kısa sürede gerçekleşen, sosyal ve kültürel inkılâplara sahne olmuştur. Ani inkılâplara ayak uyduramayan halktan bazıları, "din elden gidiyor" parolasıyla güç elde ederek, bazı hadiseler meydana getirmişlerdir. Şeyh Sait Ayaklanması, Mustafa Kemal Paşa'ya suikast gi-

39 Erric Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, çevr: Gül Çağalı Güven, İstanbul 1992.
40 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul 1952, s. 630.

Levent Sahverdi Arşivi

rişimi, Menemen Olayı, bu uğurda oluşan tepkilerdi. Alınan önlemler sonucu, bu tepkiler hiçbir şey elde edemeden bastırılmıştır.

Dini, herhangi bir amaçla kullanma, lâiklik ilkesinin benimsenmesiyle son bulmuştur. Halka vicdan özgürlüğü sağlanarak, halk din konusunda da hürriyete kavuşmuştur.

Lâiklik, yönetim işlerinde dinin hiçbir şekilde etkili olmamasıdır. Lâikliğin mecliste konuşulduğu yıllarda, Kılıç Ali, şu olaydan bahseder: "İlk mecliste birgün lâiklik mevzubahis oluyordu. Gazi Mustafa Kemal Paşa o gün Meclise riyaset ediyordu. Meclis'in tanınmış din alimlerinden bir arkadaş kürsüye geldi. İstihzakâr bir tavırla, "– Arkadaşlar bir lâikliktir gidiyor. Afedersiniz ben bu lâikliğin manasını anlayamıyorum", dediğinde, Mustafa Kemal dayanamayarak, oturduğu yerden elini kürsüye vurarak: "– Adam olmak demektir hocam, adam olmak!," cevabını vermiştir"[41].

Bu koşullar altında, bir takım aşamalar neticesinde Atatürk'ün ilkeleri arasında yer alan Lâiklik ilkesi, 1937 yılında Anayasamıza girmiştir. Yakın zamana kadar, lâiklik üzerine yine büyük tartışmalar olsa da, bu ilkenin titizlikle devamı sağlanmaktadır.

Cumhuriyetin başlangıç yıllarında, Türkiye, üretim araçlarındaki yetersizlik, sanayii yokluğu, eğitimsiz insan gücü, banka ve kredi yokluğu, geri tarım, güçsüz bir maliye, geri anlayışların bulunduğu, dış devletlere borçlu, aydının toplumdan koptuğu, harap, yalnız, müttefiksiz bir ülke idi[42]. Bu olumsuz koşullar sebebiyle Cumhuriyet, sosyal ve ekonomik müesseselerin eksikliğiyle de mücadele etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalarda, Cumhuriyeti değerlendirmiştir. Bunları maddeleştirmek gerekirse;

---

41 Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, İstanbul 1988, s. 70.
42 **Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişiminin 50. Yılı**, Ankara 1973, s. 48.

Levent Sahverdi Arşivi

a) 14 Ekim 1925'te İzmir'de yaptığı konuşmada, Cumhuriyetin hükümet ile halk arasındaki ayrımı yokettiğini söylemiştir.

b) 1 Kasım 1929'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açış konuşmasında, Cumhuriyeti devlet gücü olarak ifade etmiştir.

c) Atatürk, Cumhuriyetin sadece devlet şekli olmayıp, uygulanan siyasi rejimin adı olduğundan da bahsetmiştir.

d) Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyeti, gerçekleşmesi gereken bir hedef olarak görmüştür.

e) Mustafa Kemal'e göre, halk egemenliğinin en iyi uygulandığı yönetim şeklidir.

f) Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyeti, Türk inkılâplarının temeli olaraka görmüş ve en ileri, en gelişmiş yönetim şekli Cumhuriyettir, yorumunu yapmıştır.

g) Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Cumhuriyet bir fazilet olup, adaletli yönetimi de beraberinde getirir. Bu yüzden Cumhuriyet, insanca ve çağdaş yaşamı ortaya çıkarır[43].

7- Cumhuriyetin Günümüzde Geldiği Nokta: 75 Yılda Neler Yapıldı, Neler Yapılmalıydı ve Halen de Yapılması Gerekli Olan Unsurlar

Cumhuriyet, Mustafa Kemal Paşa'nın gerçekleştirmeyi istediği ana hedeflerden biriydi. Çünkü, O kafasında oluşturduğu bazı yeniliklerin, ancak Cumhuriyetle gelebileceğini bilmekteydi. Atatürk Cumhuriyeti,

43 Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 95.

Levent Sahverdi Arşivi

inkılâplarının temeli gördüğü gibi, gelişeceği, yönetim şekli olarak da yorumlamıştır.

Cumhuriyet, ilk önce, halkın egemenliğini sağlar. Siyasi tanımında da yer aldığı gibi Cumhuriyet, halkın kendi kendini yönetmesidir. Millete, yönetim hususunda hürriyetin sağlanmış olmasıdır.

Atatürk'ün hakimiyet-i Milliye'ye verdiği önemi, Samsun'a gidişiyle, kongreler döneminden sonraki her safhada görmek mümkündür. 1921 yılında, Atatürk yaptığı bir konuşmada; "İki Mustafa Kemal vardır. Biri ben, fâni Mustafa Kemal, öteki milletin daima içinde yaşattığı Mustafa Kemal. Ben onu temsil ediyorum. Herhangi tehlike anında ben zuhur ettimse, beni bir Türk anası doğurmadı mı? Türk anaları daha Mustafa Kemaller doğurmayacaklar mı? Feyiz milletindir, benim değil"[44], açıklamasıyla bir vatan için halkın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Feyiz (şan) milletindir, deyişiyle de başarılarını halka maletmektedir.

Halk iradesine, bu derece değer veren Atatürk, buna bağlı olarak, Hakimiyet-i Milliye'nin en iyi işlediği Cumhuriyeti ülkemizde ilan etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, halka ait olduğu için demokratiktir. Halkın iradesi demokrasiyi de meydana getirdiğinden, Türkiye Cumhuriyeti demokrasinin şartlarına daa uymak zorundadır. O halde, Cumhuriyetimizin geldiği noktayı değerlendirmek için birkaç ilkeyi açıklamak kaçınılmazdır.

a) Demokraside egemenlik halka ait olmalıdır[45]. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu ilke, Cumhuriyetin temel şartıdır. Ülkemiz, demokratik Cumhuriyet olup, Hakimiyet-i Milliye'yi, en iyi şekilde kullanmaya gayret etmektetir. Bilindiği üzere, halkın fert fert, Meclise katılıp, ülke hakkında, görüşmeler ve tartışmalar yapması mümkün olamamaktadır. Bu sebeple, halk, kendi kendini yönetme hürriyetini seçimlerle kullanmaktadır. Halkın iradesiyle seçilen, meb'uslar, yine halkın iradesiyle görevlerinden alınabilmelidir.

---

44 Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, Ankara 1956.
45 Toktamış Ateş, **Demokrasi (Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler)**, Ankara 1994, s. 119.

Levent Sahverdi Arşivi

Cumhuriyetin ilanıyla geçerlilik kazanan bu hak, günümüzde de devam etmektedir. Ancak, kanımca seçimlerde halk iradesini gösteren çoğunluğun sağlandığı söylenemez. Nedeni de, seçim sonuçlarının dağınık şekilde partilere bölünmesidir. Örneğin % 40 A parti, % 30 B parti, % 10 C parti, % 15 D ve % 5 E parti gibi bir dağılım, iktidara, bir birleşik parti getirebilir. Çoğunluk % 50'yi geçemediğinden, demokratik seçimin ana hedefi de zedelenir.

Bu belirttiğim husus, 1960'lı yıllarda da rastlanılan bir durumdur. Cahit Tanyol Cumhuriyet Gazetesi'nde yazdığı bir yazıda, bu eksikliğe şöyle değiniyor: "Memleketimizdeki siyasi partilerin arzuladıkları seçim sistemi, kendilerini iktidara getirecek şekilde değerlendiriyor. Aslında öyle bir seçim sistemi kurulmalı ki, halk iradesi en iyi şekilde gerçekleşsin. Anayasamız, "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" der. Oysa şimdi "Hakimiyet kayıtsız şartsız siyasi partilerindir" oluyor. Halka hürriyet verilmelidir. Hürriyet seçme ile olur[46].

b) Temel hak ve özgürlükler demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır[47]. Millet bu hak ve özgürlüklerini, bilinçlice kullanmalıdır. Herşeyden önce, millet haklarının ne olduğunu bilmelidir ki savunmasını da o ölçüde yapabilsin.

c) Herkes düşüncesini rahatça açıklayabilmelidir[48]. Ülkeye zarar vermediği sürece, düşüncesinden dolayı yargılanmamalıdır.

d) Demokrasi kişiye dayanan bir rejim olduğundan, herşeyden önce kişiler, rasyonel olmalıdır[49]. Kişinin rasyonel olması, hoşgörülü olması demektir. Seçimlerde bencilce hareket etmemesi, ülke yararını düşünmesi demektir.

---

46 Cahit Tanyol, Cumhuriyet, "Parti Teşkilatı ve Halk Hakimiyeti", 16 Temmuz 1960.
47 Toktamış Ateş, **a.g.e.**, s. 120.
48 Toktamış Ateş, **a.g.e.**, s. 120.
49 Toktamış Ateş, **a.g.e.**, s. 121.

Levent Sahverdi Arşivi

75 yılın sonunda, Mustafa Kemal Paşa'nın, "Demokrasi ilkesinin en çağdaş ve mantıki uygulamasını temin eden hükümet şekli Cumhuriyettir" sözüne, demokrasi ilkelerinin çoğunu yerine getiremediğimizden, ters düşmekteyiz. Halkın iradesinin belli kesimlerce kullanılması, Hakimiyet-i Milliye'de olumsuz bir gelişmedir.

Halk iradesini yönetimde kullanırken, kendine en yararlı olanı görmesi gerekir. Faydalı olanı görebilmesi için, milletin belli bir olgunluğa, belli bir seviyeye ulaşması şarttır. Bu da ancak halkın eğitilmesiyle mümkündür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, eğitim seviyemiz oldukça düşüktü. Eğitim devlet dışında çeşitli medreseler elinde gerçekleşmekteydi. Bu ise yeni kurulmuş Cumhuriyete ve yapılacak inkılâplara zarar verecek talebelerin yetişmesine neden olabilirdi. 1924 yılında çıkarılan, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla, öğretim birleştirilip, devletin tekeline verildi. Bu, eğitimde, ilk adımdır.

İkinci adım ise, Harf İnkılabı olmuştur. Arap harflerindeki zorluk, alfabe değişikliği ile kaldırılarak, halk kitleleri okuma ve yazmaya teşvik edilmiş, bu hususta okur-yazar sayısının yükselmesine sebep olmuştur.

Okur-yazar sayısını arttırma çabaları, bugün gerçekleşmiş durumdadır. Okur-yaazar, diğer bir deyimle diplomalı kişiler, ülkemizde yeter seviyeye gelmiş ve gelmektedir. Birçok yerde üniversiteler açılarak, eğitimin, ülkenin her yerine yayıldığı görülmektedir. Ancak, dikkat edilirse, açılan her üniversite kadar, verilen eğitimin kalitesi de düşmektedir. Çünkü, yüksek öğretim okullarında, öğretmen yetersizliğinden dolayı, dersler boş geçmektedir. Buna mukabil, üniversite sınavlarında, sınava giren bir milyon üçyüz bin öğrenci içinden ancak ikiyüzbin öğrenci seçiliyor. Sonuç olarak da, işsizlik, ne üniversiteli olan ikiyüzbin öğrencinin, ne de üniversiteye giremeyen bir milyon yüz bin öğrencinin yakasını bırakmıyor.

Levent Sahverdi Arşivi

Üniversiteler kadar, ilk ve orta dereceli okullarda yerlerini, paralı özel okullara bırakmış durumdadır. Devlet okulları, sınıfların kalabalıklığı, öğretmen yetersizliği, eğitim eksikliği gibi nedenlerle ezilmiş ve ortaya yabancı dil eğitimli bir takım özel okullar çıkmıştır. 1932 yılında Atatürk'ün titizlikle çalıştığı, Türk dilini geliştirme, çabaları bugün yerini lisan öğrenme adıyla eğitimin bile yabancı dille verildiği bir ideolojiye terk etmiştir. Lisan öğrenmek tabiidir ama kendi memleketimizde başka bir dille eğitimi nasıl kabullenebiliriz?

Yine üniversite sınavları sonucu oluşmuş dershaneler, sınav sistemine göre, robot, test beyinli öğrenciler geliştirmektedir. Öğrenciler dershane sistemiyle, belirli ipuçlarıyla, belirli bilgileri ezberlemesi sonucu, bilim yuvaları üniversitelere geldiklerinde sıkıntılar yaşamaktadırlar. Aynı hazırcılığı bekleyen öğrenci öğretmenin verdiği bilgiyi alarak, olduğu gibi devam ettirir. Kısaca geleceğe, üreten değil, tükten insanlar yetiştirir. Oysa ki üniversiteler üretici yetiştirmek için kurulur.

Eğitimde sağlanan diğer bir aşama da 1940 yılında kurulmaya başlayan Köy Enstitüleridir. Öğretime muhtaç köy çocukları bir bir test edilerek, bu okullara yerleştirilmişlerdir. Henüz yeni yeni oluşturulmaya başlanmış binalar, bu yıl içinde gelen talebelerce tamamlanmıştır. Kendi okullarının oluşumunda az çok katkısı olan öğrenciler, daha sonra öğretmen olarak, eğitim ordumuza katılmışlardır. Köy Enstitülerinden mezun olan bazı zeki öğrenciler yurtdışına tahsilini ilerletmek için gönderilmiş ve çoğu da orada kalmıştır.

Bugün beyin göçü dediğimiz bu olmaması gereken hadise büyük bir hızla sürmektedir. Sebepleri arasında da, Türkiye'nin yetişmiş kişilere çalışma ortamını, sağlayamaması, mali sıkıntılar, çalışana hakettiği değeri verememesi söylenebilir.

Memleketin ilerlemesinde son derece önem verilmesi gereken eğitim konusunda, maalesef katettiğimiz yol çok kısadır. Eğitim olumsuz ve zararlı bir takım etkenlerden kurtulamadıkça istenilen sonuçlara ulaşmak oldukça zordur.

Levent Sahverdi Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti, kurucusu Atatürk'ün hedeflerini gerçekleştirmek amacındadır. Bu hedeflerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'ni muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaktır. Atatürk, bu hedefini, bir takım inkılâpları gerçekleştirirken, "Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mana ve eşkaliyle medeni bir hey'et-i içtimâiye haline isâl etmektir" diyerek belirtmiştir.

Muasır Medeniyet, o günün şartlarına göre Batı toplumlarıdır. Çünkü Batı, Türkiye'den sosyal, siyasal, ekonomik her alanda ileri seviyededir. Onlara ulaşmak, yani Muasır Medeniyet'e ulaşmak, ancak ileri olan toplumları örnek almakla mümkündür. Bu da çağın gerisinde kalmış olan yaşam tarzını, ideolojiyi değiştirmekle olabilirdi. Kendi öz değerlerini yitirmeden, Batı'dan alınanlar, kendi bünyemize uygun hale getirilerek, yaşama geçirildi ve başarılı da olundu.

Cumhuriyet'in ilanından 75 yıl sonra bugün, medenileşmede, hala tek çare batı görülüyor. Batı'ya benzemede, batılı toplumları örnek alma yerine, Batı'yı benimseme yoluna gidiliyor. Ayrıca yanlış bir değerlendirmede günümüzde Batı toplumlarının ileri olduğu, düşünsel, teknolojik, ekonomik olanların örnek alınması yerine, gereksiz olanların alınmasıdır.

Medeni olmak, medeniyet seviyesine ulaşmak, insanca yaşamı da beraberinde getirir. İnsana, insan gibi davranıldığı toplumlarda medeniyet kavramı gelişir. Medeni olmanın, daha çok sosyal yönüyle ilgili olan bu faktörler ülkemiz insanı için değerlendirildiğinde pek de iyi bir sonuçla karşılaşılmamaktadır. Ülkemizde şu anda varolan, bilinçsizce ve yanlış eğitim, enflasyon sonucu oluşan geçim sıkıntısı, okuması, eğitim alması gereken çocukların, sokaklarda simit satarak aile bütçesine yaptığı katkı, geleceğin umudu çocukların sokaklarda sefil halde, aç ve bitkin yokolmaları, maaş sırasında ölen emekli işçi ya da memurun kamuoyunda yarattığı sıkıntı, işsizlik, çarpık kentleşme, medenileşme yolunda atılan geriye doğru adımlardır.

Bir ülkenin gelişiminde, aydınların büyük rolü vadır. Aydın insanlar, düşünür, yazar, çizer, eleştirir ve olması gerekenleri ortaya çıkarır. 2000'li

Levent Sahverdi Arşivi

yıllarda, ülkemize baktığımızda, düşünen insanlara hiçbir desteğin sağlanmadığını rahatça görebiliriz. Mütefekkirlerin, üreticiliklerini arttırmamız gerekirken, ülkemizde izlenen birtakım politikalar sonucu aydınlar susturulmakta, kimileri de cezalandırılmaktadır.

Kültürel alanda yapılan bir aşamada, tarihe verilen önemdir. 1932 yılında, Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'nu kurması, tarih alanında yapılacak esaslı çalışmaları da beraberinde getirmiştir.

Atatürk, eğitim yıllarında, farkettiği bir yanlışı bu aşamayla çözümlemiştir. Cumhuriyet yıllarına gelinceye kadar tarihi kitaplar, Türk tarihinin Osmanlı ile başladığını iddia etmişlerdir. Çeşitli kitaplar okuyan Atatürk ise, bu yanlışı daha tahsil yıllarında anlamış ve bu eksikliğin giderilmesi için kafasında çözüm yolları aramıştır.

1932 yılında, Türk soyunun tarihinin çok daha eski olduğunu ispatlayan ve ortaya çıkaran çalışmaları desteklemek amacıyla Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. Cumhuriyetin, Türk tarihi adına yaptığı en faydalı çalışmadır. Bugün hala çalışmalarını sürdüren bu kurum, değerli bilgiler ortaya çıkarmaktadır.

Cumhuriyetin getirdiği siyasal, sosyal ve kültürel belli başlı bu yeniliklerin içine pek tabii ki Kılık Kıyafet Kanunu, Soyadı Kanunu, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, medeni kanunu eklemek gereklidir. Zikredilen yenilikler, halen aynı şekilde devam etmektedir. Bu inkılâplardan Medeni Kanun ana başlığı içinde yeralan kadınlara verilen haklarda önemlidir. Kadınlar kısa sürede seçme ve seçilme hakkıyla erkeklerle eşit duruma getirilmiştir. Yine Medeni Kanunla miras, boşanma hakkı gibi konularda, kadınlara sağlanan haklar, hem insanlık yolunda, hem hürriyet yolunda, hem de Cumhuriyet yolunda ilerleme safhaları olmuştur. Kadınların bugün mecliste yer almaları da, Cumhuriyetin nimetleri arasında sayılmalıdır.

Sosyal, kültürel ve siyasal değişimler, ekonomik yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Ekonomik yapı, bilindiği üzere, çeşitli sebeplere

Levent Şahverdi Arşivi

bağlı olarak çökmüş bir haldeydi. Savaşlardan yeni çıkmış bir Türk Devleti vardı. Halk maddi yokluk sebebiyle aç ve sefildi. Köylü ise hem savaşın etkilerinden hem de verdiği vergiden zor durumlara düşmüştü.

Savaştan yeni çıkmış olan ülkede sanayi kuruluşları yok denecek kadar azdı. Olan kuruluşlarda da sermaye yabancılar tarafından sağlanıyordu. Yabancı sermaye sadece sanayi kuruluşlarında değil, demiryolu, karayolu gibi ulaşım ağını da elinde tutmaktaydı. Dış borçlanmanın da hayli yüklü olduğu bu dönemde, ekonomi adına yapılması zorunlu olan icraatlar vardı. Cumhuriyetin ilanından sonra iktisadi alanda bazı yenilikler yapan Atatürk, ilk önce sermayeyi ülke içinden sağlayarak, sanayi kuruluşlarını artırmayı hedef edindi. Bunu, Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkararak, teşebbüs ruhuna sahip kişileri, sanayiye teşvik etme ile gerçekleştirdi.

Bu uygulamaları Devletçilik İlkesi'yle daha da sağlamlaştırdı. Devletçilik İlkesi, bir takım üretimlerin, Devlet eliyle yapılması gerektiğini belirtmesine rağmen, katı tutum izlememiştir. Çünkü, Türrkiye'nin içinde bulunduğu şartlar bu politikayı ortaya çıkarmıştır. Ama yine de özel teşebbüslere imkanlar sağlanmıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra II. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu sıkıntılardan etkilenen ülkemizde, ekonomik yaşamda bir buhran meydana gelmiştir. 18 Ocak 1940'da kabul edilen "Millî Koruma Kanunu" savaştan korunma amacıyla hükümete olağanüstü geniş iktisadi yetkiler vermişti. Bu hükümetin, ortaya çıkan iktisadi ve mali sıkıntıya karşı alacağı tedbir de, şartlardan dolayı olağanüstü bir durumdaydı. Alınan tedbir, Varlık Vergisi olup, mali yapıyı güçlü hale getireceği düşünülmüştü. Vergi, çok ciddi denetimlerle toplanmış, vermeyenler cezalandırılmıştı. 15 Mart 1944'te bu vergi, ödenmemiş bütün vergi miktarlarını affeden bir kanunla kaldırılmıştı. Fakat bu vergi, vatandaşın devlete olan güveninin sarsılmasına da neden olmuştu[50]. Bu zorunlu vergi, Cumhuriyet yıllarından sonraki icraatlarda, olumsuz bir hareket olarak anılmıştır.

50 Bernard Lewis, **a.g.e.**, s. 300.

Levent Sahverdi Arşivi

Teşvik-i Sanayi Kanunu ile, Sanayi alanında büyük gelişmeler, birbirini takip etmiştir. Ancak bu kuruluşlarda çalıştırılacak işçi azlığı ve kalitesi ayrıca bir sorun olmuştur. Bilinçli ve kaliteli işçi bulunamaması, iş eğitimli okulların eksikliği dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla bu noksanlık, açılan meslek okullarıyla giderilmiştir. Ayrıca çalışan işçi ve memurlara da, geniş haklar vermenin gerekliliği benimsenmiştir. Bu düşünce sonucunda, işçiye, sigorta, grev hakkı, sendika, memura emekli sandığı, gibi sağlanan imkanlarla çalışanları, devlet güvencesine almıştır. 1970'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nden yurtdışına, büyük ölçüde işçi gitmesi yine birçok problemi de beraberinde getirmiştir.

Cumhuriyetin getirdiği değişimlerden biri de, köylüye sağlanan haklardır. Köy ahalisi, Osmanlı döneminden beri süregelen Aşar Vergisi adıyla bilinen bir vergi vermekteydi. Bu vergi, diğerleri gibi zamanla adaletsizlik yaratarak, ücrâ yerlerde neredeyse feodal bir yapı arzeden şekle bürünmüştü. Atatürk, "Köylü milletin efendisidir" görüşüyle, 1925 yılında Aşar Vergisi'ni kaldırarak, bu mağdur insanları kurtarmıştır. Köylüyü rahata kavuşturan bu uygulama, tarım sektörünü de geliştiren bir merhaledir.

Verginin kaldırılmasını, köylüye kredi sağlama girişimleri takip eder. Bu sayede köylü, tefecilerden korunarak, Devlet desteği altında çalışmıştır. Tarım sektörünün artışında, traktörün kullanılması da önemlidir. Köylüye sağlanan bu haklar halen devam etmektedir.

Cumhuriyetin ilanından, bugüne kadar geçen sürede ekonomik ve toplumsal yaşama baktığımızda, hiç küçümsenmeyecek bir ilerlemenin olduğu söylenebilir. Bugün sanayii, ulaşım, haberleşme, ticaret her alanda 1920'li yıllara göre bir gelişme, varlığını hissettirmektedir. Ancak uygarlık ya da çağdaşlaşma açısından eksikliklerimiz mevcuttur. Bu sorunlarda, halk ve yöneticilerin ortak çözüm üretmeleriyle ortadan kalkacaktır.

Kısaca, Cumhuriyeti en iyi şekilde sürdürebilmek için Türkiye'ye

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet rejimini getiren Atatürk'ün üzerinde önemle durduğu ana ilkeleri[51] bir kez daha, toplu bir şekilde sonuçlandırmakta yarar görüyorum.

1) Halk Egemenliği: Halkın yönetimde söz sahibi olup, kendi için en yararlı olanı benimseyebilme gücüdür. Cumhuriyetin varlığını sağlayan ve Atatürk'ün üzerinde önemle durduğu ilkedir.

2) Tam Bağımsızlık: "Ya ölüm, ya istiklâl!" diyerek verilen bağımsızlık mücadelesinin, başarıya ulaşmasından sonra, bu bağımsızlığı korumak ve savunmak, her Türk'ün birinci görevidir.

3) Ulusal Bütünlük: Halk egemenliği ve tam bağımsızlıkla beraber, millî sınırlar içinde, Türkiye Cumhuriyeti, Türklük duygusuyla yaşayan herkesin ortak malıdır.

4) Çağdaşlaşma: Medeniyet seviyesine ulaşmada, kendi öz kültürümüzü unutmamak koşuluyla, uygarlaşmamızdır. Düşünceler ve yaşam uygar olmalıdır.

5) Lâiklik: Yönetim işlerinde, dinin etkili olmaması anlamına gelen bu ilke, Türkiye'de Cumhuriyetle gelen bir gelişmedir. İnsanlara vicdan özgürlüğü veren, lâiklik, devlete aittir.

6) Barışçılık: "Yurtta sulh, cihanda sulh" görüşüyle Büyük Atatürk'ün izlediği politika, tüm uluslara, ayrım yapmadan saygı göstermek, mecbur kalmadıkça düşmanca tavırlar içine girmemek esasına dayanır. Dış politikada olduğu kadar, iç politikada da etkili olan bu ilkenin önemle korunması gerekir.

Cumhuriyetçilik ilkesinin zorunlu kıldığı bu maddeler, bugün de geçerliliğini korumaktadır. Halkçılık ve Devrimcilik Cumhuriyetçiliğin temel taşlarıdır. Cumhuriyet ve yenilikleri, elit tabakanın çalışmalarıyla gelmiş,

---

51 Neşe Çetinoğlu, "Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk'ün Cumhuriyet Anlayışı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XII, 36, Ankara 1986, s. 726 vd.

Levent Sahverdi Arşivi

ama kısa sürede, halk etki ve tepkilerini duyurur olmuştur. Özellikle Anadolu halkına yönelişle, kıpırdanmaların buranın halkından gelmesi dikkate değerdir. Çünü Osmanlı döneminde genellikle tepki Rumeli taraflarından gelirken, Kurtuluş Savaşı'nın Anadolu'da başlaması, Meclis'in Ankara'da açılması, ismi anılmayan Anadolu ahalisini de duyarlı hale getirmiştir[52].

Türkiye Cumhuriyeti, geriye bakıldığında, herşeye rağmen, hala büyük bir ilerleme ve gelişmenin içindedir. Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel sahadaki bu ilerleyişler bilinçli halk ve yöneticilerle mümkündür.

Öyleyse, Atatürk'ün Cumhuriyeti emanet ettiği, geleceğimizin garantisi olarak gördüğümüz biz gençlerin onun gösterdiği hedefe, müsbet ilim ve akıl meşalesiyle yürümeye devam etmemiz, hızla gelişen dünyada onun arzuladığı zirveye, biran evvel varmamız gerekmektedir. Bu gerçek manasıyla onu anlamak ve yaşatmak ve ona layık olmak demektir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün sözüyle; "Türkiye Cumhuriyeti her manası ile büyük Türk Milleti'nin öz ve aziz malıdır. Kıymetli evlatlarının elinde daima yükselecek, ebediyen yaşayacaktır[53].

52 Bernard Lewis, **a.y.e.**, s. 478.
53 Neşe Çetinoğlu, **a.g.m.**, s. 730.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE 75 YILDA NE YAPILMIŞTIR, NELER YAPILMALIDIR?

Çetin ALTUNOK*

Cumhuriyet'in 75. yılına girerken, zamanımızda Cumhuriyet rejiminin kendi içinde geçirdiği dönüşümler ve gelecekte Türkiye'de Cumhuriyet rejiminin yapısı konusunda öngörülerde bulunmak için, Atatürk önderliğinde kurulan ve daha sonra kuram ve kurumlarıyla yerleştirilmeye çalışılan –ki bu çabanın, günümüzde Cumhuriyetin geldiği aşama dikkate alındığında büyük oranda başarılı olduğunu görüyoruz– yönlerinin tartışma konusu yapılması gerekmektedir.

Atatük Devrimlerinin Temel Amaçları ve Devrim Stratejileri

Ulu Önder Atatürk Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra mevcut olan Ümmet kimliğinden, Ulus devlet yaratmayı hedeflemişti. **Atatürk'ün, en önemli amaçları arasında Millî Mücadele fikrini olgunlaştırmadan önce Millî kimliğe dayalı, ulusal egemenliği esas alan bir rejim kurmaktı.** Bu amaçlarını gerçekleştirmeden belirli bir alt yapının kurulması gerektiğine inandığı için –büyük bir öngörü ile– ne gibi siyasalarla, hedeflediği devrimleri gerçekleştirebileceğini de hesaplamıştı. **Atatürk, Türk Ulusu'nun ulus kimliğini kurması ve sağlam temeller üzerinde hedeflenen Çağdaş Uygarlık seviyesine ulaşma ereğine Osmanlı'dan devralınan kurumlarla ulaşılamayacağını gerçekçi bir şekilde saptamış, devrimlerini mevcut konjonktürü gözönünde bulundurarak şekillendirmiştir.** Atatürk'ün bir başka gerçekçi yönü, toplumun kendi haline bırakılarak devrimlerin yapılamayacağını saptamasıdır. Bunun için, topluma bizzat kendisi önderlik ederek toplumsal

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı

Levent Sahverdi Arşivi

dönüşümlerin ötesine geçen devrimlere ön ayak olmuş, devrimlere ortam hazırlamıştır.

Atatürk döneminde devrimler gerçekleştirilirken, aşama aşama hareket edilmiş, sosyal patlamalara meydan vermeyecek şekilde devrimlerin altyapısı hazırlanmıştır. Devrimleri toplumsal yapı daha sonra kendiliğinden benimsemiş ve devrimlerin getirdiği yeniliklerin yerleştirilmesi için de başkaca bir zorla müdahaleye gerek kalmamıştır. Toplumun Atatürk döneminde yapılan siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel devrimleri, Atatürk'ten sonra da koruyup geliştirmesi **Atatürk önderliğinde gerçekleşen devrimler ile toplumun, yenilikleri kendi öz niteliğine dönme olarak kabul ettiğinin bir göstergesidir. Atatürk, böylece Türk toplumunun ve Türk kimliğinin kendi öz niteliğine, öz değerlerine ulaşması için itici görevi görmüştür** diyebiliriz.

Atatürk devrimlerinin daha sonra belirli şekillerde zora dayandığı iddiasıyla eleştiren odakların görmediği nokta da budur. Devrimler gerekirse zorla yapılabilir ama zorla toplumsal yapıya kabul ettirilemez. **Atatürk devrimciliği, Türk toplumunun; bilimde, sanatta, kültürde, düşünce, siyasada, yönetimde ve tüm davranışlarda, topluca ekonomide, içinde bulunduğu çağdışı etkenlerden, bağlardan serbest kılmak için, çağ ortamında gelişmek için bilimin ve lâik kültür ve yaşamın kuracağı geleceğe yönelmeyi olanaklı kılmak için değişmedir, değişmeye açık tutmaktır**[1]. Bu toplumsal değişim ve devinimin sürekli bir hale getirilmesi de Atatürkçülüğün bir başka boyutudur.

75 Yıllık Cumhuriyet Tarihinde Geriye Bakıldığında

Cumhuriyet'in 75. yıldönümünü kutlarken, geçmişe bakıldığında ve günümüzde Türkiye'nin geldiği çağdaş uygarlık seviyesi dikkate alındığında yapılan en büyük atılım, **Atatürkçülüğün tüm kuram ve kurumlarıyla yerleştirilme çabalarıdır.** Bu açıdan da günümüzde hala tar-

1 Bahri Savcı, **Atatürk ve Çağdaş Türkiye**, Varlık Yayınları, İstanbul, Temmuz 1981, ss: 9-12.

Levent Şahverdi Arşivi

tışma noktalarını oluşturan Atatürkçü ögeleri ön plana çıkarmak, gerekli hale gelmektedir. Atatürkçülüğün devrimci stratejisi kısaca şöyle özetlenebilir:

• **Türk insanının ve toplumunun devletin düşün ve davranış alanlarında, bilime, bilim anlayışına sahip olmak,**

• **Bilim anlayışına uygun davranışlara bir özgürlük hakkı olarak sahip olmak,**

• **Bunun sonucu olarak, devletin eylem ve işlemlerinde, bilim ve usu kaynak olarak almak**[2].

Atatürk'ün Türkiye'yi yapılandırma konusundaki görüşleri toplumun yaşadığı sorunlardan ve bocalamalardan doğmuştur. Yani, Atatürk toplumu ve yapıları izlemiştir. Bir başka ifadeyle **Atatürk'ün devrimleri hayattan kopuk değildir.** Son yüz elli yıllık toplumsal tarihsel gelişimin denilebilir ki doğal bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Bunun için de Atatürkçülük ve onun ortaya koyduğu devrimler bir rastlantı değildir. **Tarihsel çizgimizin üstünde, ondan fışkırmış, ulusal bir çağdaşlaşma sürecidir.**

Atatürk ümmetten millete geçerken referans noktası olarak kabul ettiği Türk kimliği milliyetçiliğe dayanan şoven bir bakış açısı değildir. **Atatürk milliyetçiliğinin ortak paydası, Türkiye (Misak-ı Millî) sınırları içinde yaşayan vatandaşların aynı ereklere ulaşma kaygısıdır.** Dolayısıyla sonuç olarak denilebilir ki, 75 yıl boyunca yapılan en önemli atılımlardan biri de **Türkiye'de yaşayan halkların**[3] **ortak bir potada eriten milliyetçilik olmuştur.** Bu ortak payda Türkiye'de yaşayan, farklı olarak nitelendirilen kimliklerin çağdaş uygarlık seviyesi,demokrasi ilkeleri, siyasal devrimlere katkıda bulunmaya yöneltmiş olmasıdır.

---

2 Bahri Savcı, **a.g.e.**, s. 19.
3 Mehmet Salihoğlu, **Atatürkçü Düşünce**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, ss: 1-8.

Levent Sahverdi Arşivi

Cumhuriyet Türkiyesi, Atatürkçülükten hareketle yapılan öteki geri kalmış ve kendi ayakları üstünde var olmaya çalışan mazlum milletlere örnek olmuştur. Ulusal devlet fikri kendisini kurumlaştırmıştır. Bunun da ana kaynağı tekrar etmek gerekirse Atatürkçülüğün çizdiği yoldur. Böylece emperyalizmin yıkılarak tüm Ulus devletlerin kendi geleceklerini tayin etmelerine ortam hazırlanmıştır[4].

Lâik Cumhuriyet'in kurumlaştırılması Cumhuriyet tarihinin bir başka önemli ayağını oluşturur. Atatürk Cumhuriyeti'ni en iyi karakterize edecek nitelik onun **"lâik"** karakteridir. Lâiklik Türk toplumunun ümmetlikten millete geçişte Türkiye'nin önünü açan çağdaş devrim felsefenin önemli yönünü oluşturur.

Kemalist dünya görüşünün akılcılık ve ilimcilik niteliğinin Atatürk'ü, akla ve ilme dayanan Batılı anlamda bir toplum ve devlet kurmaya götüreceği muhakkaktı. Lâik Cumhuriyet bunun eseridir. Lâiklik hedefine yürüyüşte çeşitli aşamalardan geçildiği de unutulmamalıdır. Bunlardan birincisi, Teokratik devletin dayanağı olan Saltanatın 1922'de ortadan kaldırılmasından ve onun yerine ulusal egemenlik temeline dayanan Cumhuriyet rejiminin 29 Ekim 1923'te ilan edilmesinden sonra 3 Mart 1924'te Halifeliğin kaldırılması olmuştur[5].

Günümüze kadar etkili olan ve son uygulamalarla gündeme gelen irticai faaliyetleri kaynağından kurutmak için Atatürk büyük bir öngörüyle Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına da ön ayak olmuştur. Lâikliğin yerleştirilmesi sadece Türk toplumunun sosyal yaşantısını değil, ekonomik ve siyasal yaşantısına da büyük ölçüde yön vermiştir.

Atatürk döneminde Payami Safa'nın nitelendirmesiyle **"ameliyat"** yapılarak **Osmanlı - Türklük çelişkisi giderilmiştir.** Osmanlılık kim-

4 Prof. Dr. İsmet Giritli, **Kemalist Devrim ve İdeolojisi**, İstanbul Üniversitesi yayınları no: 2686, Hukuk Fakültesi yayınları no: 602, Birinci basım, İstanbul 1980, ss: 65-67.

5 İsmet Giritli, **a.g.e.**, ss: 89-92.

Levent Şahverdi Arşivi

liğine ait değerler bir tarafa itilerek şeriat ve saltanat otoriteleri yok edilmiş, Türklük kimliğinin etkinleştirilmesi, kendine güvenmesi ve demokratik parlamenter rejimin kurumlaştırılmasının büyük vesikası olan Cumhuriyetle de yönetimin millet egemenliğine geçmesi sağlanmıştır. Yönetim açısından tercih Cumhuriyet'ten yana konulunca diğer devrimler de peş peşe gelmiş, genel olarak Medeniyetçilik ilkesi ile bu devrimler çerçevelenmiştir.

Atatürk devrimciliği kendi başına ve kendine özgü nitelikleri ağır basan bir karakter taşır. 75 yıldır Türkiye Cumhuriyeti eğer belirli devletlerin yüzlerce yıllık bir dönemde kat ettiği yolu, yarım asır gibi devrimler için son derece kısa olan bir dönemde kat etmişse bunun temelinde, Atatürk'ün üstün dehasına dayalı olan Türk Devrim Felsefesi yatar.

Kemalizm iki büyük millî zorunluluktan doğar: Biri, Türk yurdunu ve Türk birliğini içerde bozgundan ve dışarıda saldırıdan kurtaran Millî Kurtuluş Savaşı, diğeri; ulusal birliği kurduktan sonra Türk toprağını ve uygarlığını inşa etme süreci.

Kemalizmi meydana getiren ilkeler de bu zorunlulukların devrime dönüşmüş şekilleridir. **Atatürk koşulları çok iyi izleyerek bu devrimin ilkelerini oluşturmuştur.** Atatürkçülüğün batı sistemlerinden ilham alan kapalı görüşlerle izahının mümkün olamayacağını Avrupalılar da anlamaya başlamışlardır. Avusturya'nın Ankara Elçiliği eski Müsteşarı, Norbert Von Bishaff'ın **Ankara** adlı Türk Devrimini konu alan kitabında bu açıkça dile getirilmektedir. **"... Türk Devrimi'nde ideal devlet yaratılır yaratılmaz devrimler hayata geçirilmiştir. Bu Türk dünyasının inşasıdır.**

Türk Devrimi'nde gerçek ile ideal sentezlenmiş, fakat ağırlık daima gerçeğe verilmiştir..."[6] Yani Türk Devrimi kendi doktrinini hayatın içinden geliştirmiştir.

---

6 Peyami Safa, **Türk İnkılâbı'na Bakışlar**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1988, ss: 53-57 ve 117-118.

Levent Sahverdi Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti 75 yıllık geçmişi itibariyle kendi öz değerlerini korumak koşuluyla Batılılaşmayı esas almıştır. Atatürk önderliğinde çağdaşlaşma hareketi, **"yürüyerek"** değil, **"koşarak"** gerçekleştirmiştir. Çünkü Türkiye'nin kaybedecek zamanı yoktu ve en kısa sürede çağdaş uygarlık yollarının arayışına girişmiştir.

Atatürkçülüğün öngördüğü ilkeler Türkiye Toplumunu tamamen dönüştürme amacını taşımaktadır. Bundan dolayı da sadece bir alanı değil, birçok alanı kapsar[7]. **Atatürkçülük askerî, siyasî, ekonomik, sosyal yönleri olan devrimler dizgesidir.** 75 yıllık bir süre içinde Atatürkçülüğün hala uygulama alanı bulması bu nedenledir. Bu konuya sonuç bölümünde tekrar döneceğim ama kısaca şunu belirtmek gerekir ki Atatürkçülük belirli bir süreden sonra miladı dolan bir statik ilkeler bütünü değil, toplumun ihtiyaçlarına göre dönüşebilecek dinamik devrimler yumağıdır. Hiçbir zaman sonlanmaz. **Toplumun ihtiyaçları ne yönde olursa bu devrimler toplumun yenileşme etkisini karşılama potansiyeline sahiptir.**

Türkiye'nin 75 yıldır yaptığı ekonomik, siyasî, toplumsal atılımlarda Atatürkçülüğün ilkeleri yadsınmaz bir işlev görürken, bazı çevreler karşılaşılan bazı sorunları Atatürkçülükten kaynaklandığını iddia edebilmektedirler. Bu çevrelerin görmediği daha doğrusu yanılgı içinde bulundukları nokta Atatürkçülüğü bir bütün değil, kendi işlerine geldiği gibi parçalayarak ele almalarıdır. Atatürkçülük bir bütündür ve bu ilkeler bu bütünlük içinde değerlendirildiğinde önemi anlaşılabilir. Türkiye'nin günümüzde yaşadığı bazı sorunları bulunuyorsa bunda Atatürkçülüğün bu yanlış yorumlanmalarının da etkisi bulunmaktadır[8].

Bizler 75 yılda Atatürk ilkelerinin uygulanması hafinde ülkenin yaptığı atılımları izlerken, bazı dönemlerde sıkıntı içine girmişsek bu da Ata-

---

7 Levent Köker, **Demokrasi Üzerine Yazılar**, İmge Yayınları, Birinci basım, Kasım 1992, s. 192.
8 Asım Aslan, **Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük**, Teknografik Matbaacılık, İstanbul 1985, ss: 209-212.

Levent Şahverdi Arşivi

türk ilkelerinin siyasî çıkarlara alet edilmesi ve Atatürk ilkelerinin doğru yorumlanmamasından kaynaklanmaktadır.

Yukarıdaki değerlendirme Atatürkçülüğün genel bir çerçevesini ve Türkiye için Atatürk devrimlerinin her alanda önemini hatırlatmak için yapılmıştır. Zira, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin 75 yıl içinde gerçekleştirdiği dönüşümleri Atatürk ve Atatürk ilkelerinin kavranmadan değerlendirilmesinin, Türkiye tarihi açısından bakıldığında asıl olan öğeleri görmeme tehlikesini barındırdığını düşünüyorum. Yazının bundan sonraki bölümlerinde Cumhuriyet Tarihi içinde gerçekleşen dönüşümlerin tarihsel olarak dökümünden çok sosyolojik açıdan bıraktığı etkiler açısından değerlendirmesi yapılacak ve Cumhuriyetin 75. yılını kutladığımız bir dönemde gelecekte neler yapılması gerektiği konusuna geleceğe yönelik projeksiyonlarda bulunulacaktır.

Atatürk önderliğinde yapılan devrimlerin tümünün bir yazı kapsamında tüm boyutlarıyla aktarılmasının güçlüğü ortadır. Bu yazıda tüm devrimlerin teker teker değerlendirilmesi yerine, yapılan devrimlerin sonuçlarına bakmak bu devrimlerin toplumsal yapıdaki yerini tespit etmek ve siyasal yaşamımızdaki etkilerini irdeleme yoluna gidilecektir.

Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Devletçilik, Lâiklik, Halkçılık, İnkılâpçılık gibi ilkelerin ışığında yapılan devrimler, Türk Toplumu'nu tamamen yeni bir yapıya ulaşmasını sağlamıştır. Yapılan devrimlerin sonucunda, günümüzde eğer eleştirilenin aksine sivil toplum değerleri gelişmişse bu, Atatürkçülüğün ve onun ilkelerinin millete dayanma felsefesine verdiği önemin bir sonucu olarak görülmelidir.

Eğer günümüzde Türkiye vatandaşlığına dayalı bir millî birlik varsa Atatürk'ün Milliyetçilik politikasının eseridir. O daha Kurtuluş Savaşı başlamadan asıl olanın, Misak-ı Millî toprakları üzerindeki tüm halkların tek bir dünya imparatorluğuna dönüşme özlemlerini de bir kenara bırakarak Anadolu toprakları üzerinde yaşayan tüm insanlar için din, dil ya da etnik açılardan hiçbir ayrım gütmeden ortak anayasal özgürlükler ve eşit

Levent Şahverdi Arşivi

haklar ilkelerine dayalı çağdaş bir yurttaşlık statüsünün kurulması mücadelesini vermiştir[9].

Lâiklik ilkesiyle din devlet işlerinin ayrılması mümkün olmuş bunun ötesinde o güne kadar Osmanlı geleneği ile taşınan dini değerlerin kurumlaşmasına da son verilmiştir. Bu anlamda Lâiklik, batılı ülkelerdeki uygulamaların tersine bir adım ileriye götürülmüştür. Çünkü, Türkiye'de Atatürk önderliğinde sadece Lâik bir kurumlaşma değil lâik bir toplumsal yapının da oluşması mümkün olmuştur. Fakat Çambel'in de belirttiği gibi bu yapılırken, halkın gerçek dini anlamasına ve de anlamını bilerek dini kuralları uygulamasına da Atatürk bizzat öncülük etmiştir[10].

Türkler'in geçmişten gelen değerlerini bilimsel bir şekilde araştırılması amacıyla kurulan **Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu** Atatürk'ün devrimlerinin bilimsel dayanaklara ne kadar önem verdiğinin anlaşılması açısından irdelenmesi gereken bir noktadır. Atatürk, tarih yazmanın tarih yapmak kadar zor olduğunun bilinciyle yola çıkmış ve Türk Milleti'nin kendi öz dilinin hazinesini bulmasında da bizzat öncülük etmiştir. Bu kurumlaşmalar, Atatürk'ün ilkelerinin bilimsel bir temele dayalı olduğunu göstermektedir.

Atatürk ilkeleriyle amaçlanan batılı bir hayatın kurulabilmesi için öncelikle siyasi hayata hakim olan prensip ve kurumlaşmaların değiştirilmesi sonra da yeni hayat tarzının, yeni bir hukuk düzeniyle korunması gerekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalmış onu dahi yaşatmaya aciz göstermiş durağan bir hukuk düzeni ile yeni bir devletin yapısını kurmaya olasılık yoktu. Bu aşamada Atatürk önderliğindeki Türkiye yepyeni bir yola girmiştir. Bu alandaki topyekün değişiklikleri, Atatürk Ankara'da Ankara Hukuk Fakültesi'ni açarken açıkça ilan etmiştir. **Hukuk değişikliğinin temeli Lâiklik prensibi olacaktı.** Bu alandaki yeniliklerin

---

9 Ali Gevgilili, **Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk**, Bağlam Yayınları, İkinci basım, İstanbul, Aralık 1990, ss: 111-112.

10 Hasan Cemil Cambel, **Makaleler Hatıralar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1964, s. 36.

Levent Şahverdi Arşivi

hızlı bir şekilde alınabilmesi için Medeni Kanun Batılılar'ın uyguladığı hukuk sistemi içinde Türkiye'ye uyarlanarak alınmıştı[11]. **Medeni Kanun ile toplum içinde ümmet - millet ayrımı kesin bir şekilde sona erdirildiği gibi aynı zamanda Tek Hukukluluk esası da hayata geçirilmiştir**. Daha önce uygulanan Mecelle zamanın ihtiyaçlarını karşılamadığı gibi Lâik ve çağdaş bir hukuk sistemi de değildi. Medeni Kanun, daha sonraki dönemlede yapılacak hukuki devrimlerin de önünü açarak atılımların yapılması, kadın erkek eşitliğinin sağlanması gibi toplumsal barışa hizmette bulunan zeminin hazırlanmasına yardımcı olmuştur.

Ekonomi alanında alınan kararlar da, Türkiye'nin 75 yıllık tarihine damgasını vurmuştur. Türkiye'de eğer günümüzde yaşanan ekonomik sorunların aşılmasında zorluklar çekiliyorsa, kanımca bunun nedeni; Atatürk dönemi ekonomik görüşlerinin sonradan gelen yönetimlerce yeterince değerlendirilmemesinden kaynaklanmaaktadır. Atatürk döneminde **sıfır** noktasından bir ülke kendi ayakları üzerinde durur hale getirilmiş, kendi stratejik sanayisini kurar duruma gelmiştir. Kurulmasına öncülük edilen finans kurumları, demir-çelik fabrikaları, savunma sanayi sonradan gelen yönetimlerin, siyasi amaçları öne almaları nedeniyle her ne kadar etkinliklerini kaybetmişlerse de, bu sektörlerin daha sonradan ülke ekonomisinin can damarı olduğunun anlaşılması, Atatürk dönemindeki ekonomik politikaların uzak görüşlülüğünü kanıtlar. Günümüzde önemi yeniden anlaşılmaya başlanan demiryollarına Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan yatırım bu uzak görüşlülüğün sadece küçük bir göstergesidir. Yine Atatürk'ün bizzat kendisinin öncülük ettiği Türkiye İş Bankası, Sümerbank gibi finans merkezlerinin günümüzde kazandığı önem, Atatürk'ün o dönemden finans sektörünün geleceğini gördüğünü açıklaması açısından da günümüzde değerlendirilmesi gereken noktalardandır.

Devletçilik ilkesi, kendi içine kapalı bir ekonomiyi kurmayı amaçlamaz. Devletçilik, Atatürk döneminde zorunlu koşulların bir yansımasıdır.

---

11 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yenigün Matbaası İstanbul 1960, ss: 110-117.

Levent Şahverdi Arşivi

Aynı zamanda Türkiye'de uygulanan Devletçilik ekonomi kuramlarına bir katkı ve Batı'da **1960'lardan sonra gelişecek sosyal devlet anlayışının Atatürk Türkiyesi'nde 1923'lerden itibaren uygulandığının da bir göstergesidir.** Zira devletçilik, acımasız rekabet ortamının önlenmesi, yurttaşların eşit ekonomik koşullara sahip olmalarını ve insanca yaşamalarını öngörmüştür. 1929 Dünya Ekonomi Buhranı'ndan gelişmiş sanayileşmiş ülke ekonomilerinin de büyük oranda etkilendiği gözönüne alınırsa, Türkiye'de uygulanan Devletçilik ekonomi siyasalarının, Türkiye'yi bir felakete sürüklemeyi engellediği kolayca görülebilir.

1923 İzmir İktisat Kongresi'nden sonra Kemalistlerin modern bir liberal ekonominin oluşması için öngördükleri ana mekanizma; devletin bireyleri zenginleştirecek ortamı ve desteği sağlaması, böylece oluşacak yeni barjuvazinin yabancı sermaye ile işbirlği - ortaklık içine girerek gelişmeyi ve sanayileşmeyi gerçekleştirmesi idi[12].

Çağdaş eğitim öğretim kurumlarının gelişmesi asıl dinamiğini Atatürk İlkeleri'nden alır. Muasır Medeniyet seviyesine ulaşmak için Atatürk eğitimin önemini kavrmış o yönde de 75 yıllık dönemde dönüm noktası olacak devrimleri gerçekleştirmiştir. Bunun ilk başlangıcı 1 Kasım 1928'de kabul edilen **Harf Devrimidir**. Bu devrimle, Türkiye gelecek nesillere vereceği eğitimin yönünü tespit etmiş ve Türkiye'de çağdaş eğitim sisteminin kurularak Toplumsal yapının dönüşümünün hızlanması sağlanmıştır. Yüzlerce yıldır Arap, Fars kültürü ile yetişen nesillere böyle bir devrimi kabul ettirmek büyük bir başarıdır. Bir ulusun böyle bir devrimi hem de düzen içinde gerçekleştirmesi için disiplinli, gözüpek bir ulus olması gerekir[13]. Özellikle dönemin elit kesimini oluşturan tabakaların kendilerinin içinde beslendikleri bir kültür aracından kop-

---

12 Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, İkinci basım, İstanbul 1989, ss: 46-47.

A. Afet İnan, **Ellinci Yılda Tarihten Geleceğe**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları no: 130, Birinci baskı, Ankara 1973, s. 54.

13 Georges Duhamal, **Yeni Türkiye: Bir Batı Devleti**, Çev: Can Yücel, Cumhuriyet Kitapları, Yenigün Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş. İstanbul, Ocak 1998, s. 31.

Levent Şahverdi Arşivi

malarını sağlamak ve de bunu toplumsal yapıda bir patlama meydana getirmeden yapma Atatürk'ün dehasının bir eseridir.

Saltanatın kaldırılması, Halifeliğe son verilmesi, Cumhuriyet'in ilanı, Lâiklik esası ile toplumsal dönüşümün yapılmasıyla birlikte tüm gelecek nesillerin yetişme yönünü belirleyecek ve izleri silinmeyecek devrimler, Sosyoloji Bilimi'nin kuramları ile kolay kolay bile açıklanamayacağı bir geçiş dönemi içinde kararlılıkla yapılmasının bir başka örneği yoktur.

Cumhuriyet rejimiyle birlikte demokrasinin yerleştirilmesi, çok partili hayata geçiş denemeleri, yapılan devrimlerin demokratik olma, daha doğrusu demokrasiye dayandığını göstermektedir. Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin 75 yılda daha da değerlenmesi ve uygulanması bu devrimlerin, toplumsal tabana dayandığını daha da önemlisi devrimleri sadece devlet kurumları arasında değil; toplumsal yaşayışta da destek gördüğünü kanıtlar. Atatürk'ün yaptığı devrimler zaten **Türklerin unutulan, unutturulan, kendisinin olmayan değerlerin yerine Türk kültürünü ve uygarlığını Türklere tanıtarak Türk kültürünü özüne döndürmeyi amaçlar.**

"... Toplumsal hareketlerin ya da o hareketleri yönlendirme başarısını, hareketlerin toplumsal tabanı özelliklerine bakarak ölçmek gerekir. Atatürkçülük sadece mevcut toplumsal yapıyı değil, bu toplumsal tabakanın olanaklarını çok aşan noktalara kadar ulaşabildiğini kabul etmek, tarihsel gerçeklere saygının bir gereğidir. Atatürk, yüzyıllardır körleştirilen Türk değerlerini ortaya çıkmasını sağlayan devrimlere yön vermiştir. Kemalist olabilmek, 1920'lerde var olmayan, ama Kemalist devrim sayesinde ortaya çıkan ilerici güçleri harekete geçirmekle olanaklıdır. Kemalizm'in "sürekli devrimcilik" özü budur..."[14] Atatürk'ün çok partili hayata geçme de-

14 Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Yayınları, İkinci baskı, Ankara, Ekim 1993, s. 141.

Levent Sahverdi Arşivi

nemelerine karşın o dönemde bunun gerçekleştirmemesinin altında da tutucu güçlerin gerçekleşen devrimlere karşı çıkmasıyla açıklanmalıdır. Atatürk, ülkeyi tekrar tutucu güçlerin emellerine alet etmektense gelecekte sahip olunabilecek Aydınlık ufuklara taşınmayı tercih etmiş ve bağnaz yönetim yerine, ilerici bir yönetimi benimsemiştir. Buna karşın yine Atatürk çoğulcu demokrasinin gereklerini yerine getirmiştir.

Atatürk Türk Milleti'nin değerlerine sonuna kadar saygılı olmuştur. Onun dinine ve geleneklerine müdahale etmemiştir. Lâiklik ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilen devrimler, köhne zihniyete karşıdır. Atatürk, hiçbir zaman gerçek dindarlara karşı bir tavır almamıştır. Onun tek amacı; dini araç olarak kullanmak isteyenlerin elemine edilmesidir. Oysa Türkiye'de tarikatların temsil ettiği ve **"hurafelere" ve "batıl itikatlara"** dayanan bir İslâm daha vardır ki, Atatürk'ün bütün hücumlarının hedefini teşkil etmektedir[15]. Atatürk bu durumu çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir. **"... Mevcut tarikatların gayesi kendine tabi olan kimseleri dünyevi ve manevi olan hayata mahzarı saadet kılmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin bütün sümülü ile medeniyetin muvacene-i şulepasında filan veya falan şeyhin irsadıyla maddi ve manevi saadet arayacak kadar iptidai insanların Türkiye Medeni camiasında mevcudiyetini asla kabul etmiyorum"**. Atatürk devamla **"Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, meczuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat medeniyet tarikatıdır..."**[16] diyerek Türkiye'nin bu konudaki net politikasını özetlemiştir.

Türkiye Cumhuriyet'inin 75. yılından geçmişe göz atıldığında; yapılanları Atatürkçülük çerçevesinde değerlendirdiğimizde özetle şu tabloyla karşılaşırız: Atatürk ilkeleri ile, Batı Anadolu'yu işgal eden, –Türkleri bir devlet olarak yaşama haklarından yoksun bırakmak isteyen– sömürgeci devletlere karşı başarılı bir kurtuluş mücadelesi verilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti ülkesi ve ulusuyla çağdaşlaşma yolunda önemli adımlar

15 Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Yayınları, Üçüncü baskı, Ankara 1994, s. 116.
16 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt II, s. 218.

Levent Şahverdi Arşivi

atmıştır. Bu yönüyle Atatürkçülük ve bunun eseri olan devrimler **"mazlum uluslara"** rehberlik etmiş onlara umut kaynağı olmuştur.

Atatürkçülük ile Türkiye Cumhuriyeti 75 yılda Batı'nın siyasal sistemini ve onun bilim anlayışını benimsemiş fakat, bünyesinde barındırdığı farklı kimlikleri sınıfsız bir yönetim altında toplamayı, onları aynı hedeflere ulaştırmayı başarmıştır. Bu yönüyle de Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana **"Halk Devleti"** niteliğini kazanmıştır.

75 yılda ulusal bağımsızlık savaşının ilk gününden başlayarak **"ulus bilincine, ulusculuğa, ulusal birliğe, ulus oluşturmaya her eylemde, her davranışta, her uygulamada büyük ağırlık vermiş, bu öğeyi dışa karşı ve içerde sürekli vurgulamış, güçlendirmeye çalışmıştır. Atatürkçülük Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ilk gününden başlayarak, halka ulusa, ulusun istencine dayanmayı, alınan her kararı, her girişimi her siyasa ve eylemi ulus adına halkın temsilcilerinin oylarıyla oluşturmayı ve uygulamayı öngörmüş, kişi egemenliği yerine ulus egemenliğini benimseyerek "yasal" olmaya özen göstermiştir**[17]. Günümüz Türkiyesi'nde Hukuk Devleti ve demokrasi değerlerini içine sindirmiş bir sistem varsa bu o dönemdeki demokratik ve hukuksal yapıya verilen önemden kaynaklanır. Atatürkçü devrimler, dinsel öğenin tüm ağırlığıyla, etkin olduğu bir toplumda, savaş yıllarında dinsel, mezhepsel güçleri, odakları simgeleyen imgelere saygılı olmakla birlikte daima **"bilimi"** kendisine rehber edinmiştir. Bunu lâik bir toplum yaratma ve çağdaş olmanın gereği olarak görmüştür.

Atatürkçü devrim çağdaşlaşma modeli olarak Batıyı almasına karşın Batının ve Marksizm'in gelişme modellerinin dışında hem kendine, Türk Toplumu'nun yapısına ve koşullarına özgü **"ulusal"** hem de kendinden

---

17 Suna Kili, **Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Cumhuriyet Kitapları, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ocak 1998, s. 31.

Levent Sahverdi Arşivi

sonraki ulusal kurtuluş savaşı verecek olan ülkelere bir **"öneri", "bildiri", "örnek"** olarak ortaya çıkmıştır[18].

Kemalist Türk Devrimi'nin ereği lâik-demokratik bir sanayi toplumu idi. Batı bu amacına yüzyıllarca başka ülkeleri sömürerek ulaşmıştır. İngilter'de devrim 1688'de başlamış, ama, insanların hukuksal eşitliği ancak 229 yıl sonra gerçekleşmiştir. Türkiye ise bu amaçlara ulaşabilmek için ne başka halkları sömürmüş ne de kendi ulusuna acı çektirmiştir. Tüm devrimler toplumu sömürmek için değil, onların daha insanca yaşamasına yönelikti. Ülke içinde olan eşitsizlikler, sömürüler devrimlerle bir daha geri gelmeyecek şekilde yok edildi. Türk kadını, layık olduğu eşitliğe ulaştırıldı, çağdaş hukuk sistemiyle ülke içindeki sınıfsal ayrıcalıklar kaldırıldı, demokratik seçimlerle demokratik haklar elde edildi. Millete milllet olma bilinci aşılandı. Ekonomik olarak yüzyıllardır süren ağa-köylü ikiliği ortadan kaldırıldı. Emeğe verilen değerle işçinin, köylünün, emekçinin durumu düzeltildi. Batının uğruna yıllarca mücadele ettiği seçme seçilme hakları konusundaki eşitsizlik yerini, ülkeyi oluşturan her kesimin omuz omuza veren çağdaşlaşma savaşına bıraktı. Haklar verilirken aynı zamanda hakların nasıl korunacağı bilinci ile nesiller eğitildi. Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın aracı olan eğitim kurumlarına gereken önem verilerek bilimsel bilgi kurumlaştırıldı.

Atatürk Önderliğinde Gerçekleştirillen Bu Yenileşme, Dönüşme, Sıçrama Devrimleri Üzerinde Neler Yapılmalıdır?

Günümüzde Türkiye'nin yaşadığı sorunların kaynağı Atatürk devrimlerinin ihtiyacı karşılamamasından mı kaynaklanmaktadır yoksa bu devrimlerin yeterince uygulanmamasından mı? Atatürkçülük ve Atatürk'ün öngördüğü devrimler miladını doldurdu mu? Bu sorular günümüz Türkiyesi'nin çektiği sıkıntılar çerçevesinde çeşitli kesimler tarafından dile getirilebilmektedir. Bu kesimler Atatürk'ün dönemi itibariyle değerlendirilmesi gerektiği, Türkiye'nin artık bu devrimlerin ötesine

18 Suna Kili, **a.g.e.**, ss: 32-34.

Levent Şahverdi Arşivi

geçmeye başlamasının elzem olduğunu dile getiriyorlar. Parlamenter demokrasinin işlememesi, rejime çeşitli odakların yaptığı saldırılar, yaşanan ekonomik sıkıntılar, toplumsal yapı içinde bazı kesimlerin eskiye dönme ihtiyacını gösteren eylemlerin artması da bu görüşlere temel olarak ileri sürülüyor. Bu kesimler Cumhuriyet'in kurulduğu dönemdeki şartların değişmiş olduğunu, dolayısıyla artık Cumhuriyet rejiminin de değişmesinin kaçınılmazlığını numaralı Cumhuriyet kılıfı altında kamuoyuna sunabilmektedirler. Fakat; bu gibi noktaları kamuoyunun gündemine getirenler **"modası geçmiş"** nitelendirmesini yaptıkları Atatürkçülüğe dayandıklarının da bilincinde değildirler. Bir yandan Atatürk ve Atatürk devrimlerini sömürürlerken diğer yandan Atatürkçülüğü dayanak noktası olmadan eleştirebilmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti 75 yılda geldiği aşamaların olumluluğunu kimsenin inkar etmeye hakkı yoktur. Hele 75 yıl içinde gelinen noktayı Atatürk ve onun gösterdiği Çağdaş Uygarlık Çizgisi, devrimler ve onun Türk Ulusu'na, gençliğine olan güveninin eseri olduğunu hiç kimsenin inkar etmeye hakkı yoktur. Gerçek Atatürkçüler bilirler ki, bu 75 yıl içinde biz Türk Milleti olarak hiç kimsenin yapamadığı atılımları yapmışsak önümüzdeki dönemlerde de Türkiye Cumhuriyeti'ni, milletini çağdaş uygarlığın öncüsü yapacak atılımları da yine Atatürk'ün yolundan giderek gerçekleştirecektir.

Türkiye'nin yeni ideolojilere, 75 yıldır yapılan devrim çizgisinin dışında yapılacak yeniliklere hiç ihtiyacı yoktur. Onun ihtiyacı olan Atatürkçülük ideolojisinin eseri olan devrimlerin özündeki dinamizmi fark etmesidir. Bu dinamizm Türkiye Cumhuriyeti'nin izlemesi gereken Atatürk'ün bizlere miras bıraktığı değerlerdir.

Eğer günümüzde siyasî alanda yaşanan rejim tıkanması olarak nitelendirilen olumsuzluklar varsa bu, Atatürk devrimlerinin miladını doldurmasından değil, Cumhuriyet rejiminin gerektirdiği, Atatürk'ün amaçladığı devrimlerin daha sonraki bazı siyasî görüşler tarafından kendi çıkarı için kullanmasından kaynaklanmaktadır. Lâiklik açısından sıkıntılar ya-

Levent Sahverdi Arşivi

şanıyorsa, toplum barışı çeşitli mihraklar tarafından bozulmaya çalışılıyorsa bu yine Atatürk'ün ve devrimlerinin öngördüğü olguların yeterince kavranmamasından ileri gelmektedir. Eğer ekonomik açıdan yetersizlikler bulunuyorsa, bu Atatürkçülüğün kendi kendine yeter ekonomik politikalarından sapılarak bazı dönemlerde yanlış ekonomi politikalarının uygulanmasından meydana gelmektedir.

Sekiz Yıllık Kesintisiz Temel Eğitimin temelini bizler yine Atatürk'ün eğitim devrimlerinde aramalıyız. Atatürk Türk gençliğinin gelecekte uygar dünyanın bilim dünyasının öncüsü olma bilincinin önemine, Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde varmıştı. Onun kısa zamanda içinde yüksekokul dahil tüm eğitim kurumları ile ilgili reformlarını dönüp tekrar değerlendirdiğimizde, Atatürkçülüğün eğitim açısındaan da eskimeyeceğini, daima Türk Toplumu'nun ihtiyaçlarını ve onun dönüşüm dinamiğini karşılayacağını görürüz.

Türkiye'de toplumsal huzuru bozmaya çalışan kesimler, Türk Milleti'ni Müslüman - Gayri Müslüman ayrımına tabi tutmakta ve bizleri yüzlerce yıl geri götürecek, Türkiye'nin yönetim yapısına tamamen aykırı bir sistem getirmeye çalışmaktadırlar. Bu çabaları sonuçsuz bırakacak yegane güç varsa o da Atatürk devrimlerinin açılıp tekrar okumak ve hayatımıza uygulamaktır. Atatürk devrimlerinde ve onun ilkelerinde her soruya cevap bulabiliriz. Yeter ki, içimizde Atatürk'e ve Atatürk İlkeleri'n karşı önyargı ile yaklaşmayalım. **Atatürkçülük adına geleceğe yapılabilecek bir şey varsa bu önyargılı kafaları yine Atatürk'ün öngördüğü zora dayalı olmayan bilimsel ikna ile yapabilmektir.**

Türkiye'de ayrı ırk unsuruna daylı devlet kurmaya çalışan terör örgütlerinin hedeflediği ırka dayalı Türkiye'ye hiçbir fayda sağlamayacak yapay ayrılıklar üzerinde kurulu düzen teşvikçilerinin sonunu yine Atatürk devrimleri ve İlkeleri'nin saçtığı ışık getirecektir.

Atatürkçülük ve Atatürk devrimleri ışığında, Türkiye'de günümüzde yaşanan tıkanmaları gidermek ve gelecekte Atatürk'ün amaçladığı muasır

Levent Sahverdi Arşivi

medeniyet seviyesine ulaşabilmek için izlenmesi gereken yol şöyle özetlenebilir:

• Parlamenter demokrasi tüm kurum ve kurallarıyla işletilmelidir. Bu, TBMM'nin etkin çalıştırılması ve milletin meclisi üzerinde denetiminin sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

• Türkiye'yi karanlık odakların yönetimine sürükleyecek irticai faaliyetlere izin verilmemelidir. Bazı siyasal partilerin Türk Halkı'nın dini duygularını siyasal amaçlarına alet etmeleri sonucunu doğurabilecek güya demokratik girişimleri, Atatürk'ün devrimleri ve mevcut Anayasa'nın ilkeleri çerçevesinde hiçbir dönemde etkinlik kazanmayacak şekilde yok edilmelidir. Atatürk döneminde bu tür kalkışmaların nasıl demokratik bir şekilde önlendiği ve önüne geçildiğine tekrar bakıldığında günümüzde de bu odaklar etkisiz hale getirilebilecektir.

• Atatürk döneminde çerçevelenen Türk eğitim sistemini baştan sona yenileyen devrimleri –Tevhid-i Tedrisat Kanunu– izleyerek gelecekte de eğitim reformları devam ettirilmelidir. Sekiz Yıllık Kesintisiz Temel Eğitim reformu, bu anlamda atılan önemli ama yetersiz bir adımdır. Çünkü, öemli olan kanun çıkarmaktan öte o kanunu uygulayabilecek **Atatürk ilke ve devrimlerini özümsemiş eğitim kadrolarının yetiştirilmesi ve altyapının kurulmasıdır.** Günümüzde bazı siyasal görüşlerin öncülüğünde son dönemde sayıları artan İmam Hatip okulları çağdaş eğitim sistemi önünde engel teşkil edecek yapıları barındırmaktadır. Ülke içinde dini eğitimi veren kuruluşlar olarak önemli hizmetler veren bu kurumlar son dönemlerde bazı odakların amaçlarına hizmet eder hale gelmişlerdir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu okullar üzerinde sıkı bir denetim mekanizması kurması ve bu kurumları çağdaş bir eğitim sisteminin parçası yapılabilmesi için yeni düzenlemeleri yapması kaçınılmaaz görünmektedir.

• Ekonomik anlamda Atatürk'ün gerçekleştirmeye çalıştığı düzenlemeler hayata geçirilmelidir. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar Atatürk döneminde de Liberal bir ekonomik düzenin kurulması isteğini

Levent Sahverdi Arşivi

göstermektedir. Fakat dönemin koşulları bunu gerçekleştirmeye elverişli olmamış, devlet kendisi ekonomiyi yönlendirmek zorunda kalmıştır. Fakat, daha sonraki dönemlerde Devletçilik ilkesi siyasal partiler kendi kadrolarını istihdam etmenin bir aracı olarak gördükleri için Atatürk dönemindeki Devletçilik ilkesinden sapılmıştır. Günümüzde yapılması gereken, Serbest Piyasa Ekonomisi'nin tüm kurumlarıyla gerçekleştirilmesi ama, bu yapılırken, vatandaşların insanca yaşayabilecekleri Sosyal Devlet ilkesinin de etkenleştirilmesidir.

• Türk İnkılâbı'nın esas amaçlarından olan Batıyla bütünleşme hedefine yönelik çalışmalar devam ettirilmelidir. Bu anlamda son dönemlerde Türkiye'nin Batı'yla bütünleşme çalışmaları olumludur. Ama bu bütünleşme gerçekleştirilirken, Türkiye'nin kendi değerlerini koruması ve Batı ile tek yönlü bir bütünleşme çerçevesi yerine kendi değerlerini de tanıtarak, ekonomiye, bilime yeni katkılar yaparak karşılıklı bir bütünleşme zemini hazırlanmalıdır.

• Genel bütçeden eğitime, bilime ayrılan paylar arttırılmalıdır. Türk gençlerinin iyi yetişmesi, olaylara, olgulara bilimsel açıdan bakabilme becerisini kazanması açısından çağdaş teknolojileri takip etmesinin önemi ortadadır. Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk gençliğine teslim ettiğine göre Türk gençlerinin bu amcı gerçekleştirebilecek donanımı edinmeleri Atatürk devrimlerinin yaşatılması ve yerleştirilmesi açısından kaçınılmazdır. Türk gençleri Atatürkçülüğü ve Atatürk değerlerini sadece isim olarak bilmeyecek, onları Atatürk'ün izinden giderek geliştirecek ve yerleştirecektir. Bunu da ancak bilinçli bir kuşak başarabilir.

• Gençlerin ve kadınların siyasi hayata etkin katılımları sağlanmalıdır. Atatürk döneminde o zaman Batılı kadınların sahibi olmadıkları siyasi hakları Türk kadınları kazanmışlardı. Medeni Kanun ile de Türk kadınlarının yüzlerce yıldır süren eşitsizliğine son verilmişti. Dönemine göre reform olan bu düzenlemelerin günümüzde tekrar gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi geerekmektedir. Bu da kadınların ve gençlerin siyasi hayata etkin katılımı ile mümkün olabilir. Kadınlar ve gençlerin si-

Levent Şahverdi Arşivi

yasi dönüşümlere yön verecek donanıma getirilmesi ile bu devrimlerin daha ileriye götürülmesi sağlanabilir.

Gelecekte, Atatürkçülük ve Atatürkçülüğün getirdiği ilkeleri ve devrimleri uygulanırken, elbette Atatürkçülük bir mit haline getirilmemelidir. Onu, bazı kesimlerin yaptığı gibi içi boş kavramlar haline getirerek, işine gelen yönleri uygulayan, işine gelmeyeni ise dönüştüren kavram kargaşası yaratan dizgelere dönüştürmek de tehlikelidir. Atatürk'ün kendisi de bunu düşünerek, önemli olanın değerler olduğunu, bu açıdan da kendi görüşlerini hiçbir zaman tutucu doktrin haline getirilmesine izin vermediğini görüyoruz. Atatürkçülük bir bütün olarak Türkiye'nin önünü açarken asla tutucu olmamıştır. Atatürk'ün değerlerinin günümüzde de varlığını sürdürmesi buna en güzel örnektir.

Türkiye'de yaşayan biz Türk Milleti'nin ortak paydası Atatürkçülüktür. Onun ilkeleri, devrimleri, öngörüleri geçmişe yönelik düzenlemelerle birlikte gelecekte de Türk Ulusu'nun yapması gereken devrimleri içerir. Atatürk devrimciliği hiçbir zaman sona ermez. Türk gençliğinin yapacağı yenilikler, uygarlığa katkı, bilime katkı Atatürkçülüğün eseri olacaktır.

Biz Türk gençlerinin yapacağı tek şey, Atatürk'ün izinde yürümek, onun dediklerini kavramak, sadece kavramakla kalmayıp yaşantımıza aktarmak ve gelecek nesillere gerçek Atatürkçü değerleri öğretmektir. Yanıtını aradığımız her soruda başvuru kaynağımız Atatürk, Atatürk devrimleri, Atatürk ilkeleri kısaca Atatürkçülük olacaktır.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE 75 YILDA NELER YAPILMIŞTIR? NELER YAPILMALIDIR?

Kenan KILIÇ*

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'ni anlayabilmek için tarihin gördüğü en büyük imparatorluklardan biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun[1] son iki yüz yılını çok iyi tahlil etmek gerekir. Bu tahlil Cumhuriyet rejiminin önemini ve Türk Milleti'nin son dönemlerde çektiği ızdırabı ortaya koyacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerileme dönemi 1700'lü yıllarda başlamış, Fransız İhtilâli'ne kadar devam etmiştir. 1789 tarihli bu ihtilâl yalnızca Osmanlı Devleti'nin değil dünyada bulunan bütün kozmopolit devletleri etkilemişti. Bu etkinin en önemli sebebi hiç şüphesiz ihtilâlin yaydığı fikir akımlarından olan milliyetçilikti. Osmanlı Devleti Ricali bu akımın kendi devletlerini fazla etkilemeyeceğini düşünüyorlardır. Çünkü devlet içinde bulunan azınlıklar her yönüyle hak ve hürriyete sahip idiler. Bu haklı sebebe rağmen yöneticilerin düşündükleri gerçekleşmedi ve devlet içinde bulunan gayri müslim tebaa bir bir bağımsızlıklarını ilan ettiler. 19. yüzyılın sonlarına doğru imparatorluğun içinde bulunduğu durum vahim idi. Ülkenin her tarafında savaş vardı. Bu cephelerde savaşmak zorunda olan da yine Türk Milleti'ydi.

Özellikle 1878 tarihli Osmanlı - Rus Harbi Osmanlı Devleti'nin Tarihinde gördüğü en buhranlı dönemdir. Siyasî ve askerî buhranların ya-

---

* Erciyes Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi

1 İmparatorluk kelimesi Emperyalizmle aynı kökten gelmektedir. Biz biliyoruz ki Osmanlı Devleti bir emperyalist devlet değildi. İmparatorluk kelimesi ise sadece Osmanlı Devleti'nin heybetini ve haşmetini göstermek için kullanılabilir.

Levent Sahverdi Arşivi

nında Devlette iktisadi buhranda baş göstermişti. Osmanlı Devleti Kırım Harbi'nin masraflarını karşılamak üzere tarihinde ilk defa dışarıdan borç almak zorunda kalmış, bir süre sonra bu borçları ödeyemez hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak da yabancı devletler "Duyun-i Umumiye" adlı müesseseyi kurarak Osmanlı Devleti'nin bütün gelirlerine el koymuşlardı.

19. yüzyılın sonu 20 yy. başında Devlet içinde Millet-i Sadıka (Güvenilir millet) olarak tabir olunan Ermenilerin meselesi ortaya çıktı. Bu mesele bahane edilerek, I. Dünya Savaşı öncesinde Doğu Anadolu Bölgesi Ruslar tarafındaan işgal edilmiş, Türkler tarihte gördükleri en kötü katliamlardan birini yaşamışlardır.

Tarihin gördüğü en şanlı zaferlerden biri olan Çanakkale Savaşı'nın da kazanılmasına rağmen I. Dünya Savaşı'na Türkiye'nin birlikte girdiği ittifak devletlerinin yenildiği için Osmanlı Devleti de savaşı kaybetmiş sayıldı ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda bırakıldı. Bu anlaşma sonucu Emperyalist devletler Anadolu'nun her tarafını işgal ettiler.

Osmanlı Devleti bu işgalleri engelleyemiyordu. Bu durumun farkında olan Mustafa Kemal Atatürk 21-22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi'nde "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" yolundaki bildirisi Millî İstiklâl Mücadelesi'nin esas prensibini teşkil etmiştir. Bu prensip milletin her ferdini, cins ve sınıf farkı olmaksızın müşterek bir vazife ve mesuliyete davet ediyordu.

Cumhuriyet'in ilanına kadaar, mücadele safhasında Atatürk'ün başından geçen bazı olaylar, Onun Devlet kurduktan sonra izleyeceği yolun ne olacağına güzel örnekledir.

Şöyle ki, Kurtuluş Savaşı'nın askerî safhasının sürdüğü yıllarda Emperyalist devletlerin işgali altında bulunan İstanbul Hükümeti 10 Nisan 1920'de Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin bir fetvasını yayınlıyordu. Buna göre Mustafa Kemal ve Arkadaşları ve halife kuvvetleri "kafir" idi ve öldürülmeleri "vacib" idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyetle birlikte toplumdaki ikilik kalkmıştır. Falih Rıfkı Atay bu durumu şöyle ifade etmektedir; "Mektebin yanında medrese, yeni kanunların yanında şeriat, sivil mahkemelerin yanında şer'iye mahkemeleri, hakimin yanında Şeyhülislam vardır. Hiçbir zaman Türk Devrimi Osmanlı ıslahat hareketlerinin tarihsel bir uzantısı olmamıştır. Islahatlar Türk toplumunda ikiliğe ve çelişkiye sebep olurken Cumhuriyet ve devrimler bu ikiliği ortadan kaldırmıştır.

Hasıl Türk Milleti Cumhuriyetle çok şeyler kazanmıştır. Bunların hepsini ifade etmek için ciltler dolusu kitaplar yazmak gerekir.

Atatürk'ün idealleri Türkiy Cumhuriyeti Devleti'nin idealleri olmuş ve bunların bir çoğu daha Atatürk hayatta iken gerçekleştirilmiştir.

CUMHURİYETİN GETİRDİKLERİ

A- Yönetim Şekli Cumhuriyet

Cumhuriyet; devlet reisi, millet veya millet meclisleri tarafından muayyen müddet için seçilen hükümet şeklidir[2].

İslâmiyet'ten önce Türk Devletlerinde Devlet Başkanları yani Hanlar Kurultay tarafından seçilirdi. Türklerin bu Cumhuriyetçi anlayışına karşın Osmanlı Devleti tamamen teokratik bir devletti. Padişah'ın tek otorite olması, Atatürk'te Cumhuriyet ve millî hakimiyet fikirlerinin gelişmesinde çok etkili olmuştur. Diğer yandan o dönemdeki milliyetçilik fikirlerinin etkisinde kalmış ve ateşli bir milliyetçi olmuştu. Aynı zamanda bu fikrini fiiliyata geçirmiş, yeni Türk Devleti'ni millî temeller üzerine kurmuş ve siyasi rejim olarak da asrımızın en mükemmel sistemi diyebileceğimiz demokratik cumhuriyeti seçmiştir[3]. Dünyada uygulanan bir çok cum-

2 Türk Hukuk Lugatı, Ankara 1944.
3 Ramazan Tosun, **Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi**, Kayseri 1996, s. 11.

Levent Sahverdi Arşivi

huriyet çeşidi olmasına rağmen Atatürk "demokratik cumhuriyeti" yönetim biçimi olarak seçmiştir ve bunda da oldukça samimidir. Çünkü, o isteseydi kendisini tek adam ilan edebilir, halkın ve ilim adamlarının görüşüne değer vermezdi.

Bu konuyla ilgili olarak Lord Kinross ise bir anısını bize şöyle aktarmaktadır. Kendisine bazı Avrupalı yazarların ileri sürdüğü gibi diktatör olup olmadığını soran öğretmenlere, yumuşaklıkla şöyle diyordu; "Eğer böyle olsaydım sizin bunu sormanıza izin vermezdim"[4].

Gene Atatürk diktatör mü? sorusuna Falih Rıfkı Atay "Çankaya" isimli eserinde şöyle cevaplamıştır. Ne mizacı ne de ideali bakımından diktatörlük inançlı değildi. Millî kurtuluş içinde şart saydığı inkılabların hürriyet içinde yaşayabileceğine güvenebiliyodu. Demokrasi için savaşçılığın zevklerini feda etmeyeceğine şüphe yoktu. Nitekim zamanın diktatörlerinden hiç birini sevmemişti".

Mustafa Kemal neden Cumhuriyet dediğini TBMM'de şöyle dile getirmiştir.

"Baylar, yüzyıllardan beri Doğu'da kıyım ve haksızlık görmüş olan Ulusumuz, Türk Ulusu, yaratılışındaki gerçek niteliklerden yoksun sayılıyordu. Son yıllarda Ulusumuzun eylem olarak gösterdiği, beceri, yetenek ve anlayışı, kendisi için kötü sanıda bulunanların ne denli aymaz ve ne denli irdelemeden uzak, görüşüne önem veren kimseler olduğunu pek güzel kanıtladılar. Ulusumuz, kendisinde bulunan nitelikleri ve değeri, Hükümetinin yeni adıyla, uygarlık dünyasına çok daha kolay gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünya devletleri arasındaki yerine yaraşır olduğunu, başaracağı işlerle kanıtlayacaktır"[5].

---

4 Turhan Feyzioğlu, Mustafa A. Aysan, Hamza Eroğlu, **Atatürk Yolu**, Otomarsan Kültür Yay., İstanbul 1981.

5 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Yayına Hazırlayan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, C. 2, İstanbul 1997, s. 380.

Levent Şahverdi Arşivi

Gene o, diktatörlük isteğinde olmadığını şu sözleriyle dile getirmiş ve Cumhuriyeti Türk Halkına armağan etmiştir.

"Har zaman sayın arkadaşlarımın ellerine çok içtenlikle ve sıkıca yapışarak onların varlıklarından kendimi bir an bile soyutlamış görmeyerek çalışacağım. Her zaman Ulus sevgisine dayanarak hep birlikte ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, başarılı ve utkulu olacaktır.

B- Millî Ekonomi

Atatürk'ün ekonomi ile ilgili politikaları Cumhuriyet tarihimizde önemli bir yere sahiptir. Atatürk tarihte az bulunabilecek askerî zaferlere imzasını attığı halde; "Askerî zafer kurtuluş için yeterli değildir; bugün erişilen nokta gerçek kurtuluş noktası sayılamaz"[6] diyerek asıl kurtuluşun siyasî, sosyal ve ekonomik yapıyı çağdaş düzeye getirmesiyle sağlanacağını belirtmiş, bunu sağlamak için 17 Şubat 1925 tarih ve 552 sayılı[7] kanunla aşar vergisi kaldırılmış, yerine maktu vergi konulmuştur. 1951'den sonra da yol vergisi kaldırılmıştır. Kapitülasyonlar Lozan Barış Antlaşması'yla ortadan kaldırılmış böylece, Millî Ekonomi rahat bir nefes almıştır. 1 Temmuz 1926 tarihinde kabul edilen kabotaj kanunu[8] ile kıyılarımızda gemi işletme hakkı yabancı devlet ve milletlerden alınmıştır.

Ekonomi alanındaki yeniliklere devam edilerek 28 Mayıs 1927'de 1055 sayılı "Sanayi-i Teşvik Kanunu"[9] kabul edilerek sanayi ve yatırım alanında yeni teşvikler getirilerek sanayi bakımından çok fakir olan memlekette yeni fabrikalar kurulma yoluna gidilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün bütün konuşmaları dikkate alındığında Kemalist Ekonomik Kalkınma modelinin amaçlarını şöyle özetleyebiliriz.

---

6 Nuri Ünlü, **İslam Tarihi**, (Osmanlılardan Günümüze Kadar), Cilt 3, Marmara Üniversitesi İlh. Fak. Yay., İstanbul 1997, s. 381.
7 Feyzioğlu - Mustafa A. Aysan - Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 14.
8 Nuri Ünlü, **İslâm Tarihi**, s. 478.
9 Nuri Ünlü, **a.g.e.**, s. 479.

Levent Şahverdi Arşivi

1. Tam çalışma,

2. Hızlı ve dengeli sermaye birikimi,

3. Dış ödemeler ve dış ticaret dengesi,

4. Dengeli gelir dağılımı,

5. Enflasyonsuz hızlı kalkınma,

6. Bölgelerarası dengeli kalkınma,

7. Özel girişimin getirilmesi,

8. Yabancı sermaye ile işbirliği[10].

Atatürk Devletçi bir ekonomiden yana idi. Bunu bir konuşmasında şöyle dile getirmiştir. "Devletçiliğin bizce manası şudur. Fertlerin hususi teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak. Fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeyin yapılmadığını gözönünde tutarak, memleketin iktisadiyatını devletin eline almak"[11].

C- Millî Eğitim

Atatürk'ün eğitime çok önem verdiği çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalardan anlaşılmaktadır. O, "Eğer Cumhurbaşkanı olmasaydım Millî Eğitim Bakanı olmak isterdim"[12] diyerek bunu dile getirmiştir.

Genç Türkiye Cumhuriyeti çağdaş eğitimle müreffeh olacaktır. Atatürk'ün Millî Eğitimle ilgili ilk icraat, 3 Mart 1924 yılında TBMM'ce kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu olmuştur.

---

10 Turhan Feyzioğlu - Mustafa A. Aysan - Hamzaa Eroğlu, **a.g.e.**, s. 81.
11 Turhan Feyzioğlu - Mustafa A. Aysan - Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 73.
12 **a.g.e.**, s. 42.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti'nden önce 1839 Tanzimat Dönemi'nde, Osmanlı saltanatı da öğretim birliğine başlamak istemişse de bunu başaramamış, aksine bu konuda bir ikilik meydana gelmişti. Bu ikilik eğitim ve öğretim birliği açısından birçok zararlı sonuçlar doğurdu. Bir milletin bireyleri ancak bir eğitim görebilir. İki türlü eğitim bir ülkede iki türlü insan yetiştirir. Bu ise, duygu ve düşünce birliği ile dayanışma amaçlarını tamamen yok eder[13].

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun "Türkiye'deki bütün bilim ve öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır",[14] şeklindeki ilk maddesiyle bütün öğretim kurumları birleştirilerek Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir.

Bu kanundan sonra eğitimle ilgili diğer bir inkılab ise Harf inkılabı olmuştur. "1 Kasım 1928 yılında TBMM'nin açılış konuşmasını yapan Atatürk "Her vasıtadan evvel büyük Türk Milleti'ne onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma-yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel asil diline kolay uyan bir vasıta ile sıyrılabilir"[15] diyerek bu inkılapla hedeflenen şeyleri dile getirmiştir.

Atatürk'ün en büyük hedeflerinden birisi de sadece Selçuklu ve Osmanlı tarihi içine sıkışıp kalmış olan Türk tarihini, bu vaziyetten çıkarıp İslâm öncesi Türk tarihinin de araştırılmasını istiyordu. "15 Nisan 1931'de "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti"ni kurdurarak bu yolda ilk adımı atmıştır[16].

Bugün T.T.K. adını alan bu cemiyet Atatürk'ün istediği çizgide bir birinden güzel çalışmalar yapmış, İslâm öncesi Türk Tarihi üzerine çalışan bilim adamlarının eserlerini yayınlayarak onlara yardımcı olmuştur. "12

13 Reşat Genç, **Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar, 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları**, Atatürk K.D.T.Y.K. Ankara 1998, s. 19.
14 Reşat Genç, **a.g.e.**, s. 23.
15 Nuri Ünlü, ***İslâm Tarihi***, s. 476.
16 Nuri Ünlü **a.g.e.**, s. 477.

Levent Sahverdi Arşivi

Temmuz 1932 yılındaa Türk Dilini sadeleştirmek üzere Türk Dil Tetkik Cemiyeti kurulmuştur"[17].

Bu gün Türk Dil Kurumu olan bu cemiyet çalışmalarına devam etmektedir. Dilimizde bulunan Arapça ve Fransızca kelimeler atılarak dil sadeleştirilmek istenmiş ancak bu dilde bir yozlaşmaya sebep olmuştur. Atılan bu kelimelerin yerini Franasızca, İngilizce kelimeler almıştır. Atatürk'ün hedeflediği Türkçe'nin Bilim dili olması gerçekleştirilememiştir.

D- Millî Devlet

Osmanlı İmparatorluğu kozmopolit bir devletti. 3 kıtaya yayılmış devlet içinde bir çok etnik azınlık ve çeşitli milletler bulunmaktaydı. Bunlar Osmanlı Devleti'nin yüksek hakimiyetini tanımışlar ve bu hakimiyet altında yaşamayı kendilerine şeref addetmişlerdi. Osmanlı padişahları da bu azınlıklara her türlü hakkı, özgürlüğü tanımışlardı. Hatta, bunlardan bazılarına müslüman olmaları şartıyla devlet yönetiminin en üst kademelere gelme izni verilmişti. Buna karşılık azınlıklarda daima kadirşinas olmuşlardı. Öyle ki Yıldırım Beyazıd'ın 1402 yılında Ankara Savaşı'nı[18] kaybedip bunu müteakiben ölmesiyle başlayan ve 11 yıl süren "Fetret Devrinde" Osmanlı Devleti balkanlardaki topraklarını yeni fethetmelerine rağmen kaybetmemişlerdir. 1789 ihtilali ise bütün dünyaya yayılan "milliyetçilik akımı Osmanlı Devleti'ni çok etkilemiştir. Avrupalı devletlerin kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti içindeki bütün azınlıklar, özellikle gayri müslim azınlıklar bağımsızlıklarını ilan edip ayrılmışlardır.

İmparatorluğun ve azınlıkların arda kalan bütün sorunları, buhranları Türk Milleti'nin omuzları üzerine kaldı ve Mustafa Kemal Atatürk bu durumu şu şekilde dile getirmektedir. "Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da, Hakimiyet-i Milliye'ye müstenid, bilakayduşard

17 Nuri Ünlü **a.g.e.**, s. 477.
18 İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 1, Ankar 1949, s. 319.

Levent Şahverdi Arşivi

mustakil yeni bir Türk Devleti kurmak. İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikine başladığımız karar bu karar olmuştur"[19].

Görüldüğü gibi Osmaanlı Devleti tamamiyle çökmüştür. Buna göre M. K. Paşa, Kurtuluş Savaşı'nı başlatmadan önce kafasında yeni bir sistem oluşturmuştu.

Bu yeni sistem tamamiyle yeni bir devletin kurulmasına yönelikti. Bu sistemin özelliği şöyleydi.

1. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.

2. Seçim sistemi çoğunluk esasına dayalıdır.

3. Millete ait olan egemenlik sadece ve yalnızca milletin seçtiği TBMM tarafından kullanılacaktır[20].

M. Kemal'in en büyük hedefi görüldüğü gibi yeni bir devlet kurmaktır. Bu devletin yönetim şekli cumhuriyet ve bu devlet, Türkiye'de yaşayan Türklere aittir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin millileşmesini sağlayan diğer bir konu ise Lozan (Lozaunne) Barış Antlaşması'nın şartları içinde yer alan Yunanistan'la yapılan nüfus mubadelesidir. Anadolu'nun çeşitli sancaklarında o tarihte yaşayan kesit bir Rum nüfus vardı. Özellikle İç Anadolu Bölgesi'nde bu nüfus % 22'ye ulaşmaktaydı.

30 Ocak 1923 tarihli nüfus mübadelesine ilişkin sözleşme ve protokolün 23 Ağustos 1923[21]'te TBMM tarafından onaylanıp yürürlüğe gir-

---

19 Turhan Feyzioğlu - Mustafa A. Aysan - Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 231.
20 **a.g.e.**, s. 239.
21 Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, (1789-1994 gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 4. baskı), Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 558.

Levent Sahverdi Arşivi

mesinden sonra başlayan Türk ve Rum nüfus değişimi, o tarihlerde hemen hemen tamamlanmış bulunuyordu.

Bu süre içerisinde, 4 Ağustos 1924 tarihine kadar Türkiye'ye Yunanistan'dan 324.396 müslüman göçmen gelmiş, Türkiye'den Yunanistan'a 52.144 Rum gitmiştir. Giden Rumlar'ın yerlerine gelen Türk nüfus yerleştirilmiştir. Bu, Cumhuriyet'in Türk Milleti'ne bir armağanıdır. Bunun önemini taktir etmek lazımdır. Mübadele Anadolu'nun Türkleştirilmesi olmuştur[22].

E- Tam Bağımsızlık

Mustafa Kemal'in ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında "Tam bağımsızlık" üzerinde ısrar etmesi kadar doğal bir şey olamazdı. Çünkü, o, yabancıların hegomanyasından tümden kurtulmayı Osmanlı İmparatorluğu zamanında zorla kabul ettirilen, devletin egemenliği ile bağdaşmaz nitelikteki kısıtlamalardan ülkeyi arındırmayı amaçlıyordu.

Bilindiği gibi "Manda" ve "himaye" konusu cumhuriyet tarihinde sert tartışmalara sebep olmuştur. Erzurum Kongresi'nde bu konular tartışılmış "Manda ve himaye kabul olunamaz" şeklinde bir madde kabul edilmiştir. Ancak konu önemine binaen Sivas Kongresi'nde tekrar tartışılmış ve reddedilmiştir.

"İşgalci devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi verilirken, özellikle BMM'de dış politika ve Sovyetler ile ilişkiler konuları görüşülürken M. Kemal'in ve öteki konuşmacıların en fazla kullandıkları kelimeler arasında emperyalizm bulunuyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı devletlerin Türkiye'ye karşı emperyalizmin her türlü tanımına göre emperyalist bir harekete girişmiş olduklarına şüphe yoktur. Bu durum karşısında Anadolu hareketini yönetenler için, aynı düşmanlara karşı savaşmakta olan Sovyet Rusya ile işbirliği yapmak ve bu devletin yardımını istemekten başka çare

22 Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 558.

Levent Şahverdi Arşivi

kalmamıştır[23]. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Rusya ile olan ilişkileri iki devlet arasındaki ilişkiler nasıl olması gerekiyorsa o şekilde kurmuş ve geliştirmiştir.

Sivas Kongresi'nde manda konusu tartışılırken bu konuyu savunanalardan biri olan Refet Bey şöyle diyordu: "Bizim Amerikan güdümünü yeğ tutmaktan amacımızı bütün toplumları tutsak kılan, yürekleri, inançları söndüren İngiliz güdümünden kurtulmak, yumuşak ve ulusların inançlarına saygı gösteren amerika'yı kabul etmektir"[24].

Manda ve Himaye'ye taraf olanların haklı bir tezi vardı. Şöyle ki Kurtuluş Savaşı kazanılsa bile bu başarıdan sonra durum ne olacak idi?

Ekonomik, siyasal ve sosyal yıkıntıların altından nasıl kalkılacaktı? Ulu Önder Atatürk Millî Mücadele önderlerinde meydana gelen bu ümitsizliği şu sözleriyle kaldırmıştır.

"Tarih bir milletin nelere istidadı olduğunu gösteren en doğru kılavuzdur... Bizim yolumuzu çizen içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir"[25].

F- Millî Birlik ve Beraberlik

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıkları devlet içinde tutmak için genellikle Türk Milleti tabiri kullanılmaz, buna karşılık Osmanlı tebasından söz edilirdi. Buna gerekçe ise Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını özlemektir. Ancak bunda başarılı olunamamıştır. Atatürk bu korkunç durumdan Türk Milleti'ni kurtararak Türk olduğunu her seferinde dile getirmiştir. "Ne Mutlu Türküm Diyene" diyerek Türklüğüyle gurur duyduğunu milletimize göstermiş, halkımızın belleğine Türk sözcüğünü

23 Turhan Feyzioğlu - Mustafa A. Aysan - Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 318.
24 Atatürk, **Nutuk**, s. 88.
25 Turhan Feyzioğlu - Mustafa A. Aysan - Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 113.

Levent Sahverdi Arşivi

yerleştirmiştir. Millî birlik ve beraberlik Atatürk Cumhuriyeti'nin vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Zira o, bu konunun önemini şöyle dile getirmiştir. "Bu günkü Türk Milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş, vatandaş ve milletdaşlarımız vardır. Fakat nazırın istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış tevsimler (adlandırmalar) birkaç düşman aleti, mürteci beyinsizden maada hiçbir millet ferdi üzerinde teellümden (Kederlenme, eseflenme) başka bir tesir hasıl etmemiştir. Çünkü bu millet efradı da, umum Türk camiası gibi aynı müşterek maziye, tarihe ve ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar[26].

Hiç kimse bu topraklar üzerinde yaşayan Laz, Kürt, Kafkas kökenli vatandaşlarımız zorla Türk olduklarını söylemeleri istenmemektedir. Ancak bu kardeşlerimiz tarih, dil, din birliğinin sonucu olarak kendilerini Türk veya Türklüğün bir kolu olarak görmektedirler. Zaten Atatürk Milliyetçiliği de renge, ırka, kafatasçılığa ve kana dayandırılmamıştır.

O Türk Milleti'nin milliyetçilik anlayışını şöyle dile getirmektedir.

"Millet, dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai hedeftir" Türk milliyetçiliğinin başlangıçtaki hedefi Türk Milleti'nin tam bağımsızlığını kazanmasıydı[27]. Türk milliyetçiliği esasında terbiyeci ve insaniyetçidir. Bütün söylemlerinde milletimizin mümeyyiz, vasıflarını görmek mümkündür. Erol Güngör'ün deyimiyle insanlığın evrensel doğrularına Türk Milleti kadar katkıda bulunmuş, geliştirmiş başka bir milletten söz etmek mümkün değildir. Yine ona göre; "Dünyada Türkler kadar eski bir tarihe sahip olan pek az millet gösterilebilir. Bu kadar uzun bir macerası olan bir millet hala yaşadığına göre ve yakın zamana kadar dünyanın en büyük imparatorluğunu yaşattığına göre her şeyden önce eşi az görülür bir hayat gücüne sahip demektir"[28].

---

26 Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün el yazıları**, Ankara 1969, s. 23.
27 Turhan Feyzioğlu - Mustafa A. Aysan - Hamzaa Eroğlu, **a.g.e.**, s. 140.
28 Erol Güngör, **Türk Kültür ve Milliyetçilik**, Ötüken Yay İstanbul 1996, s. 77.

Levent Şahverdi Arşivi

Hasılı Cumhuriyet millî birlik ve beraberliğimizi sağlamıştır. Bu birlik ve beraberlik kendimize olan güvenimizi artırmış, yarınlara daha güvenle bakmamızı sağlamıştır.

G- Lâik Bir Devlet

Lâiklik 75 yıllık cumhuriyet tarihimizde sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Bunun sebebi bir siyasi araç olarak kullanılması ve Atatürk'ün lâiklikten ne anlatmak istediğinin iyi anlaşılmamasıdır.

Atatürk'e göre lâiklik dinsizlik manasına gelmediği gibi dinin devlet üzerinde otorite kurması anlamına da gelmez.

Türk tarihinde büyük Selçuklu Devleti sultanları ile Abbasi halifeleri arasındaki ilişkiler Atatürk'ün anlatmak istediğine güzel bir örnektir. Buna göre "Sunni İslâm Aleminin dini reisi olarak kalan halife siyasi bakımdan, Selçuklu Devleti'nin vasalı durumundadır. Mamafih dini reis olarak Selçuklu hükümdarları ona hürmet ve tazimde kusur etmemişler ve bastırdıkları paralarda önce onun adını zikretmişlerdir. Böylece Halife'nin dini reis olarak kalması ve dünyevi selahiyetleri Selçuklu hükümdarına devredilmesi, yalnız Türk tarihi bakımından değil, İslâm tarihi bakımından da çok mühim bir hadisedir: İslâm tarihinde ilk defa din ve dünya işleri halifenin tevcih ettiği, "Sultan" ünvanına sahip hükümdar tarafından yürütülmüştür"[29].

Osmanlı Devleti zamanında azınlıklara verilen sınırsız özgürlük ve gösterilen hoşgörü en az Halife-Sultan münasebeti kadar önemli bir hadisedir.

Halifelik Osmanlı hanedanına geçtikten sonra sadece dini bir ünvan olarak kullanılmıştır. II. Abdulhamid (1876-1909) dünya müslümanlarının birliğini sağlamak için siyasi arenada halifeliği kullanmak istemiş, kısmen muvaffak olmasına rağmen genel manada bir başarı sağlayamamıştır.

---

29 M. Altay Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, T.T.K. Yay., Ankara 1993, s. 187-188.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün halifelik ile ilgili görüşler şu şekilde idi: "Halife ve halife makamının hakikatte ne dinen, ne de siyaseten hiçbir mana ve hikmeti mevcudiyeti yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla mevcudiyetini, istiklâlini tehlikeye maruz bırakamaz. Halife makamı bizce en nihayet tarihi hatıra olmaktan fazla bir ehemmiyete haiz olamaz..."[30]

Atatürk, halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkanların aslında bu makamdan çıkarı olan kişiler olduğunu biliyordu. Bu ve buna benzer bir çok kurum kaldırılarak bu mufsit kişilerin emellerine ulaşmaları engellenmiştir. Bunun en güzel örneği 13 Şubat 1925 tarihli Şeyh Said isyanıdır. Din elden gidiyor yaygarasıyla ortaya çıkan bedbin insanların neler yapabileceklerini göstermiştir.

Türkiye'yi lâikleştiren yasaların bir çoğu 3 Mart 1924 yılında yapılmıştır. Böylece genç cumhuriyetin ideallerinin önü açılmıştır. Zira Mustafa Kemal Atatürk 10. Yıl Nutku'nda bunu şöyle anlatmaktadır.

"Az zamanda çok ve büyük işler başardık... Fakat, yaptıklarımızı asla kafi görmeyeceğiz. Çünkü, daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız...

... Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bundan da muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü, Türk Milleti'nin karakteri yüksektir. Türk Milleti çalışkandır. Türk Milleti zekidir. Çünkü, Türk Milleti birlik ve beraberlikte güçlükleri yenmesini bilmiştir ve çünkü, Türk Milleti'nin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir."

10 yıl konuşması, Ata söylev ve demeçleri, Cilt 2, 2. Bas. S. 275-76[31].

---

30 Nuri Ünlü, **a.g.e.**, s. 115.
31 Turhan Feyzioğlu - Mustafa A. Aysan - Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 42.

Levent Şahverdi Arşivi

H- Uygar ve Çağdaş Bir Devlet

Özellikle medeniyet sözüyle kastedilmek istenen şey nedir? Medeniyetlerin birbirlerinden üstün yanları var mıdır? Çağdaşlık nasıl olur? Hukukta ulaşılan en son nokta nedir? Gibi bir takım sorulara verilecek cevaplar bu konuyu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Bilindiği gibi "medeniyet dar anlamıyla şehirliliği şehirleşmeyi geniş anlamda da yerleşik hayata geçmeyi ifade etmektedir. Bedevilikten kurtulmayı ifade edememektedir. Binaenaleyh, bedevi veya konar göçerlik nedeni olmaları yahut medeniyet vücuda getirmeleri mümkün değildir"[32].

"Türk Dil Kurumu tarafından vaktiyle uygarlık kavramıyla karşılanan bu kelimenin Batı dillerindeki karşılığında civilization dır"[33].

Medeniyetler birbirlerinin üzerlerine inşa olunmaktadır. Şöyle ki, 16 yy'dan itibaren teşekkül etmeye başlayan Batı medeniyetinin ayaklarından birinin "Eski Yunan" birinin "Eski Roma" olduğunu söylemek mümkündür.

Çöküş her medeniyetin önüne geçilemez alın yazısıdır. Çökmüş bir medeniyetin üzerine ısrar etmek akıl karı değildir. Bu temel sebeplerinden biri şudur. Her medeniyet insanlığın büyük değerlerinden biri veya bir kaçını gerçekleştiriyor. Yunan - Estetiği, Roma - Hukuku, Sami - Dini, Çin - faydalıyı, Hint - Hayal ve tasavvuru, İslâm mimari ve tezkinatı, Batı - İlmi, şüphesiz her değerin bir gelişme sınırı vardır. Oraya varılınca görev tamamlanmış olur. Hiçbir medeniyet her alanda başkasından daha ileri gittiğini iddia edemez. Hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti'nde Garblılaşma, batılılaşma, çağdaşlaşma gündemden indirilememiştir. Osmanlı aydını için de bu tartışmalar tanzimattan I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.

---

32 Mustafa Keskin, **Selçuklu Teşkilat Tarihi Ders Notları**, Kayseri 1998.
33 Mustafa Keskin, **a.g.e.**

Levent Sahverdi Arşivi

Özellikle Tanzimat'tan sonra Osmanlı aydını halkından, tarihinden, kültüründen ayrıldığı ölçüde batılı ve çağdaş sayılmıştır.

Osmanlı paşalarının bir çoğu çağdaşlaşmayı Avrupalı gibi yemek, içmek, giyinmek ve eğlenmek olarak kabul etmiştir. Fransızca konuşmak Osmanlı aydınının en mümeyyiz vasfıdır. Hatta "Abdullah Cevdet ve çevresine göre Türk Milleti'ni medenileştirmek için Avrupa'dan damızlık erkek getirmek lazımdır[34].

Bütün bu örnekler gözönünde tutulduğu vakit, Osmanlı Devleti'nde batılılaşma hareketinin hiçbir zaman köklü ve sistemli olmadığını, yüzeysel kaldığını görürüz.

Batılılaşmanın bilinçli ve kapsamlı bir biçimde ülkeye getirilmesi ve yaygınlaştırılması Cumhuriyet Dönemi'nde Atatürk tarafından başlatılmıştır[35]. Zira bütün inkılâplar garblılaşmaya yöneliktir. Mustafa Kemal Paşa bu amacı şöyle ifade etmektedir.

"Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimizi Türkiye'de asri binaenaleyh garbi bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek aruz edipte garba teveccüh etmemiş millet hangisidir[36].

Kurtuluş Savaşı'nın Batılı devletlere karşı yapılmasına rağmen savaş sonrası çok hızlı bir şekilde bu devletlerle sıkı siyasi ve kültürel ilişkilere girmiştir.

Bu devletlerin II. Dünya Savaşı sonrasında kurdukları örgütlere (Avrupa Konseyi, OECD, Ortak Pazar, NATO vd.) girmek Türkiye'nin dış politika amaçları arasında yer almıştır.

---

34 Mustafa Keskin, **a.g.e.**
35 Turhan Feyzioğlu - Mustafa A. Aysan - Hamza Eroğlu, **a.g.e.**, s. 251.
36 **a.g.e.**, s. 251.

Levent Şahverdi Arşivi

I- Hukuk Devleti

"Atatürk'ün Devlet Politikasında politik yapımızda yaptığı devrimler, yani Cumhuriyet, milliyetçilik ve lâiklik köklü örfümüze dayalı olduğu için yumuşak devrimlerdir. Yani bir şeyi kökünden değiştirmemiş, yerine yenisini getirmemiştir. Toplumda var olan eğilimler, geliştirilmiş, düzenlenmiş, biçimlendirilmiştir. Buna karşılık Atatürk'ün toplum yapımıza dönük devrimleri hiç de böyle değildir. Bu devrimler tam anlamı ile radikal tam anlamı ile kaya gibi sert devrimlerdir.

Şimdi bunlardan bir kaçı üzerinde duralım. Cumhuriyet Döneminde toplumsal yapımızda yapılan devrimlerin ilki hukuk alanında yapılanlarıdır. Atatürk 1 Mart 1924 tarihli bir söylevinde bu konunun önemini şöyle dile getirmiştir. "Önemli olan sorun hukuk anlayışını, kanunları, adalet örgütünü, toplumsal yaşayışın uyması gereken çağ koşullarıyla uyuşmazlık içinde olan ilkelerden kurtarma sorunudur. Aile hukukunda medeni hukukta izlenecek yol ancak Batı uygarlığının hukuksal yönü olabilir"[37].

İki yıllık bir çalışmadan sonra 17 Şubat 1926 yılında İsviçre medeni hukuku kabul edilmiştir. İsviçre medeni hukuku Türkiye'de kabul edilişinden önce Japonya'da Türkiye'de kabul edildikten sonra da Çin'de uygulanan medeni hukukun temeli olmuştur.

Medeni kanunla birlikte, bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları kanun önünde eşit sayılmıştır. İtibar ifade eden bütün şan ve şöhret ifade eden bütün ünvanlar kaldırılmıştır.

Cumhuriyetle gelen diğer bir yenilikte kadınlara verilen seçme ve seçilme haklarıdır[38]. Bu konuda İslâm tarihine baktığımızda 6. yy Arap kadını genellikle hak subjesi değil hak objesi idi. Nitekim, cahiliye çağı de-

37 Niyazi Berkes; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu - Batı yay., İstanbul 1978, s. 17.
38 Niyazi Berkes, **a.g.e.**, İstanbul 1978, s. 517.

Levent Sahverdi Arşivi

nilen İslâm öncesi, çağdaş kadın evlenirken velisi tarafından satılmakta veya bundan dolayı satın alanın yani kocasının mamelikinden sayılmakta ve oğulları üvey anneleri ile evlenmekte idiler[39].

İslamiyet'le birlikte Arap kadını bu onur kırıcı durumdan kurtarılmıştı. O devirde dünyanın diğer bölgelerinde de kadınların durumu fazla farklı değildi. İslâm'ı kabul eden toplumlarda kadınlar, İslâm'ın getirdiği haklardan yararlandılar. Ancak daha sonraki devirlerde İslâm kadınları yeniden eski hallerine dönüp, kendilerine tanınan hakların çoğunu kaybettiler.

"1926 yılında Medeni Kanun'un kabulü ile ve 5 Aralık 1934 kadınlara siyasal hakların tanınmasıyla, Atatürk'te tarihin en büyük devrimlerinden birini gerçekleştirmiştir". Cumhuriyetle birlikte kadın nüfusun eğitim seviyesi hızla yükselmiş bilim, teknokrasi, bürokrasi, eğitim, öğretim ve ticaret alanındaki faaliyetleri göz ardı edilemeyecek güzellikte bir seviyeye gelmiştir. Bütün bu haklara rağmen cumhuriyet kadını hala kendisine verilen haklardan bihaberdirler.

Toplumun çeşitli katmanlarındaki kadınlar arasında bu hakların kullanılması konusundaki uçurumlar devam etmektedir.

39 Bahriye Üçok, **Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu**, T.T.K. Yay., Ankara 1985, s. 52.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç

Atatürk Cumhuriyet'in hayat damarları olan inkılâpları ilan ettiğinde bütün bu yenilikleri Türk halkına ithaf etmişti. O, hiçbir zaman yapılan yenilikleri tek başına gerçekleştirdiğini iddia etmemiştir. Bunun tam tersini dile getirerek şöyle demiştir. "... Türk Milleti'nin son senelerde gösterdiği harikaların hakiki sahibi kendisidir. Sizsiniz. Milletimizde bu istidat ve tekamül mevcut olmasaydı, onu yaratmağa hiçbir kuvvet ve kudret kafi gelmezdi... Bizim ilham kaynağımız doğrudan doğruya Türk Milleti'nin vicdanı olmuştur."

Yine Mustafa Kemal Atatürk "Napolyon zaferleri" sözünü andıran "Atatürk Zaferleri" denmesinden hoşlanmazdı. Atatürk inkılâpları sözünü reddeder, Türk İnkılâbı sözünün kullanılmasını ısrarla isterdi. Bütün başarıları millete mâl etmekten zevk duyardı. Türk Halkı ona minnettardır. İstiklâl davamızı başlatması, kongreleri gerçekleştirmesi, Sakarya, Büyük Taarruz gibi savaşlar hasılı Cumhuriyet ve inkılâplar ona şükran duymamıza en büyük sebeplerdir. Zira onun kadrini ve kıymetini Türk Halkı bilmemiştir. İçimizde bulunan ve Müslüman olduğunu söyleyenler Hindistan İslâm Birliği başkanı Muhammed Ali Cinnah'ın onun hakkında söylediği şu sözlere dikkat etmelidir. "Atatürk çağdaş İslâm dünyasının en büyük Müslümanıdır." Atatürk'ün ölümü üzerine yine Cinnah şöyle diyordu. "O, bütün dünya için özellikle Müslümanlar için bir örnekti... Atatürk'ün şahsında yalnız Müslümanlar değil, bütün dünya tarih boyunca yaşamış en büyük insanlardan birini kaybetmiştir."

Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk ve onun ilkeleri siyasi malzeme olarak kullanılmaktadır. Bu ona yapılan en büyük kötülüktür. Bu duruma bir son verilmediği sürece Atatürk'ün anlaşılması ve halkın kalbindeki gerçek yerini bulmasının mümkünatı yoktur.

Sadece lafla Atatürkçü olunamaz. Zira Celal Bayar Atatürk ve Atatürkçülüğü şöyle tarif etmektedir; "Benim gözümde hiçbir tarife sığmayan

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ü değil de Atatürkçülüğü üç buçuk tarif etmek gerekiyorsa, belki şöyle söylenebilir: Tabiat kanunlarına aykırı düşmeyen insanın hayranı, yararına olan bütün fikir ve olaylar üstünde Atatürk metodu ile yani bilim deney ve akıl çizgileri içinde düşünmek Atatürkçülük'tür.

Gerçek Atatürkçülüğü anlatacak olanlar Türk aydınlarıdır. Fakat, bugün Türk aydınının içinde bulunduğu durum geleneksel özelliklerinden farklı değildir. Yani, halkı küçük görme sürekli boş bir tartışma ve kavgadır. İş yine Türk gençliğine düşmektedir. Türk gençliği Atatürkçülüğü yaşatmıştır. Yaşatmaktadır ve yaşatacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

YENİ DÜNYA DÜZENİ ve TÜRKİYE

Ferruh ZOR*

Giriş

İçinde bulunduğumuz yüzyılda dünyamız, tarihin en hızlı değişimini yaşadı. 20. yy'ın bitmesine az bir zaman kala geriye baktığımızda sanayi, bilim ve teknolojide muazzam gelişmelerin kaydedilmiş olduğunu görüyoruz.

20. yy'da özellikle iletişim ve bilgi-işlem teknolojisinde kaydedilen baş döndürücü gelişmelerin sonucu olarak yepyeni bir çağa -bilgi çağı- girdik. Bilgi çağı, daha şimdiden 21. yüzyılda dünyanın çok daha büyük köklü değişikliklere sahne olacağına işaret etmekte. Bu değişimden Türkiye'yi ve Türk insanını soyutlamak mümkün değildir.

Cumhuriyetten önce köyünün sınırları ile çevrili olan Türk insanının ufku, önce ulusaal düzeye sıçradı, şimdi ise dünyayı küçük bir köy haline dönüştüren iletişim ortamını yaşıyoruz.Türkiye'nin bugünkü hedefi de; bu yeni dünyanın "terakkiyat-ı hazırasına" ulaşmaktır. Bir başka deyişle, Atatürk'ün gösterdiği yolda çağdaş dünya ile bütünleşmiş bir ülke olmaktır. Ülkemizin üç ayrı uygarlığı –tarım uygarlığı, sanayi uygarlığı ve bilişim uygarlığı– bir arada eş zamanda yaşadığını görüyoruz. Fakat nüfusun büyük çoğunluğu, henüz bilişim toplmunun ilişki ağı içine girebilmiş değil. Ama tarım toplumunun feodal kalıntıları da, sanayi toplumunun yapıları da güçten düşmekte, etkisizleşmektedir.

* Marmara Üniv. İletişim Fak. Radyo, TV ve Sinema Bölümü

Levent Sahverdi Arşivi

Çağımızı aşamadan aşamaya götüren dinamo "beyinsel üretimler"le, onun günlük yaşamımızdaki somutlaşmış biçimlerinden biri olan "teknoloji"dir. Tüm dünya düşünce üretimi ve kendi kendini aşan teknolojilerle globalleşme süreçlerini oluştururken Türkiye, bu sürecin dışında kalamaz. Değişim dalgaları Türkiye'yi zorlamaktadır.

21. Yüzyıl Çıtasının Üzerindeki Ülke: Tükiye

Sorunlar bellidir. Önemli olan sorunlarımıza uygun seçeneklerin belirlenmesidir. Bu da bir bakıma "zaman", "mekan" ve "kütle" faktörlerini en etkili ve verimli bir şekilde işleyebilme meselesidir. Bu teorik esasların uygulama alanına aktarılması kendine özgü bir sanat konusudur.

Sorunlarla baş edebilmenin yolu, değişmiş ve değişmekte olan bütün dengelere karşın ve onları gözardı etmeksizin daha ileri hedeflere yöneltmekten geçiyor. Peki bunu nasıl yapacağız, bunu daha düşünürken hangi engellere takılacağız gibi sorulara, Mustafa Kemal Atatürk'ün bir strateji tarifi ile yanıt vermek mümkün: "Ben bir işte nasıl muvaffak olcağımı düşünmem. O işe neler engel olur, diye düşünürüm. Engelleri kaldırdım mı iş kendi kendine yürür." Bu tanımlamayı bugün uygulayacak kadrolardan yoksunsak ve milletimiz üzerindeki dış ve iç basınç geçmiş yüzyıllardan çok daha ağırsa, o halde daha büyük arayışları zorlamalı ve yeni fikirleri teşvik etmeliyiz. Kendimizden korkar ve kendimizi kendimize karşı kollar konuma sokulmaya çalışıyoruz. Bunlara direnç göstermek gerekiyor.

Bloklara ayrılarak küreselleşen dünyamızda Türkiye'nin rekabet gücü ne olacaktır? Dünya piyasalarında rekabet edebilmek için üretim yüksekliği, kalite, istikrar ve teknolojik gelişme öncelikli olarak ele alınmalıdır.

Dinamik ve kaçınılmaz bir süreç olarak gördüğümüz globalleşmeye karşı tepkisiz kalınması hem devlet siyaseti, hem de toplumun bu sürece aktif olarak katabileceği aktörler olarak kaçınılmazdır. Global dünya içinde

Levent Şahverdi Arşivi

yer alışımız kaçınılmaz olduğuna göre kendimizi başkalarının eline terk edemeyiz. Türkiye'nin yer alacağı konum, başkaları tarafından değil, ağırlık olarak kendisince belirlenmeli ve bu noktada ciddi bir strateji geliştirmelidir.

Türkiye, değişik doğrultularda Doğu'ya, Kuzey'e, Güney'e açılabilir. Ama 1876 Paris Anlaşması'yla Batı tercihini ortaya koymuştur; Batı'yı temel eksen olarak almıştır. Kurumlarıyla, yasal düzenlemeleriyle, rejim tercihleriyle Türkiye; Batı'da yeşeren, ancak bugün tüm uygar dünyanın malı olan değerlere sahip çıkmaktadır.

Cumhuriyet Bir Aydınlanma Devrimidir

Latince'deki "Respublica" sözcüğü ile anlam beraberliği içinde olan Cumhuriyet, Arapça'daki 'Cumhur'dan türetilmiş bir kavramdır. Siyaset bilimcileri onu, "Halkın, doğrudan ya da seçtiği temsilciler aracılığıyla egemenliği elinde tuttuğu yönetim biçimi" şeklinde tanımlıyor.

Toplumu kuran ve herkesin hem etnik, hem dinsel, hem de kültürel bağlantılarını bireysel hale getiren oluşumun adı Cumhuriyettir. Cumhuriyet bireyi ortaya çıkartır, pekiştirir ve rejimin güvencesi mertebesine çıkartır.

Cumhuriyet rejimi, bir toplunun ayrılmaz parçaları ve eşit üyeleri olan kişilerin kendilerini hem farklılıkları içinde üretmeleri ve geliştirmelerine hem de bu geliştirmenin aktif noktası olarak cemaat değerleri yerine evrensel değerleri koymalarına dayanır. Böylece, birey ve hak kavramlarının aynı bağlam içinde birleşmeleri, Cumhuriyeti gerçek kapsamına ulaştırır.

Cumhuriyet her bireyi, mensubiyetleri her ne olursa olsun, diğerleriyle eş sayar ve onu cemaat cenderesinden kurtarır. Demokrasi ancak bundan sonra potansiyel hale gelir.

Levent Sahverdi Arşivi

Bir toplumun, bir cumhuriyetin zenginliği, onun bütünü üzerinde tam hakka sahip bireylerin tekil düzlemdeki farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Demokrasiyi mümkün kılan özelliklerden biri de bu olmaktadır.

Cumhuriyeti seviyorsak, sorunlarımızı kavrayarak çözmek istiyorsak, kendimizi tartışmaya açmalıyız. Bunun ilk adımı da, tabulardan ve yasakçı zihniyetten kendimizi arındırmaktır. Bunu ne kadar başarabilirsek, düşünce ufkumuzda o kadar gelişecektir. İşte o zaman, içinde bulunduğumuz sorunları, tüm boyutlarıyla tanıma olanağına kavuşacağız. Örneğin, kendimize, "Ülkemizin bu kadar ekonomik potansiyeli ve insan gücü varken, acaba neden millî gelir dağılımı açısından dünya sıralamasının gerisindeyiz" sorusunu soracağız.

Demokrasi ve Cumhuriyeti Birbirinden Ayıramayız

29 Ekim 1923'de toplanan Büyük Millet Meclisi'nde ilk sözü alan Anayasa Komisyonu Başkanı Yusuf Nadi şunları söylüyordu: "Arkadaşlar, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Teşkilaat-ı Esasiye Kanunu'nun (Anayasa'nın) birinci maddesinde bir fıkra ilave ediyoruz: Türkiye Devleti'nin şekl-i hükümeti Cumhuriyettir".

29 Ekim sabahı Anayasa'ya eklenen bir fıkrayla Cumhuriyet rejimi gerçekleşmişti. Ancak hiçbir devrim bir günde gerçekleşemez. "Aydınlanma Devrimi"nin Türkiye'ye yansıması, ne bir günde, ne bir ayda, ne de bir yılda oldu; 1789'dan beri toplum batıdan esen rüzgarlarla sarsılıyordu.

1923'de ancak ABD ile Güney Amerika'daki bazı cumhuriyetleri eski cumhuriyetler olarak saymak mümkündü. Afrika'da bir Cumhuriyet vardı. Avrupa'da ise birkaç Cumhuriyet. Türkiye 1923'de nüfusu Müslüman olan tek Cumhuriyet olarak doğdu. Cumhuriyet, saf hukuki anlamıyla, Devlet Başkanının seçimle işbaşına geldiği siyasi rejim demektir. Bir krallık de-

Levent Şahverdi Arşivi

mokrasi olabilir veya olmayabilir. Bir Cumhuriyet ise, tarifi icabı ancak demokrasi olabilir; eğer demokrasiyi tahrip eden bir sapma oluşturmuyorsa... Atatürk'ün de gayesi buydu. O esinlendiği Fransız Aydınlanması'nın büyük düşünürlerini takip ederek halkın kendi kendisini, kendisi için yönettiği bir rejime ulaşmayı amaçlamıştı. Atatürk, yine esinlendiği büyük Fransız düşünürlerinin eğitimin önemi hakkındaki fikirlerini bizzat kendi hayat tecrübesiyle doğrulayarak, demokrasinin ancak eğitim sayesinde belirli değerler üzerinde birleşmek suretiyle kurulup yaşayabileceğini biliyordu. O'nun en görkemli hizmeti, Türk Milleti'ne gösterdiği hedefi doğru tesbit etmiş olmaktır. İnsan haklarına ve hukuka bağlı devlet ilkesine dayanan demokrasi, ancak kişilerin önce kendi akıl ve vicdanlarında ve sonra diğer kişiler ile toplum ve onun siyasi örgütlenişi olan devlet karşısında hür olmalarıyla mümkündür. Böyle bir demokrasi anlayışı, kişinin hürriyetini mutlak kılmaz; kılarsa onun adı anarşidir. Kişinin hürriyeti, başka kişilerin hürriyetiyle ve toplumu beraberlik içinde tutma zorunluluğuyla sınırlıdır.

Türkiye'de 29 Ekim 1923'ten önce Aydınlanma Devrimi'nin gebelik sancılarını yaşamıştır. Ancak, 1923'ten sonra hiçbir şey kolay olmayacaktı. Tarihin, değişimin ve devrimin doğrusu budur.

Türkiye Cumhuriyeti ile demokrasi kavramı sık sık tartışılır, "Cumhuriyet totaliter bir uygulama ile yönetilmiştir" denir.

Bu konuda ünlü Fransız siyaset bilimcisi Maurice Duverger dönemin partilerini incelerken şöyle yazar:

"... Buna karşılık bazı tek partiler, gerek felsefeleri gerek yapıları bakımından gerçek anlamda totaliter değildir. Bunun en iyi örneğini, 1923'ten 1946'ya kadar Türkiye'de faaliyet göstermiş bulunan CHP sağlamaktadır. Bu partinin başta gelen özelliği demokratik ideolojisindedir. Bu ideoloji, hiçbir zaman, faşist ya da komünist ideolojiler gibi, bir tarikat ya da kilise niteliği taşımamış; üyelerine bir iman ya da bir mistik empoze etmemiştir. Kemalist devrim, özü bakımından pragmatiktir (...) Partinin

Levent Sahverdi Arşivi

yönetici kadrolarının anti-klerikal ve akılcı tutumu, onları açıkca 19. yy. liberalizmine yaklaşmıştır; milliyetçilikleri bile, 1848'de Avrupa'yı çalkalandırmış olan akımdan pek farklı değildir... Faşist rejimlerde her gün rastlanan otorite savunusunun yerini, Kemalist Türkiye'de demokrasi savunusu almıştır".

Atatürk dönemi Cumhuriyet alt yapısının oluşturulduğu yılları kapsar. Tebaadan vatandaşa geçiş, yeni eğitim düzeni bu altyapının demirbaşlarıdır. Ve bunlaarın gerçekleştirilmesi kolay olamazdı, olmamıştır.

Bugün yapılması gereken ise artık demokrasiyi lüks kabul etmemek, ona Cumhuriyet'in vazgeçilmez parçası, tamamlayıcısı gözüyle bakmaktır. Türkiye için "Cumhuriyet varsa demokrasi, demokrasi varsa Cumhuriyet var" demek yanlış mı olur? Demokrasi kuramcısı Giovanni Sartori; demokrasinin kurulabilmesi için gerekli olan şartların başında, siyasete baskının egemen olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Demokrasinin çoğunluğun keyfiyet rejimine dönüşmeden en iyi yönetim şekli olarak kalmasını istiyorsak, sorunları baskı ile değil açık olarak tartışmalıyız. Üretken, verimli çalışan, fikir ve düşünce hürriyeti gelişen, bunları dünya ile entegre bir şekilde gerçekleştiren ve dünya refahından daha fazla pay alabilen bir Türkiye; "nemelazımcılık" anlayışından kurtulup konuşarak tartışmanın erdem olarak anılacağı demokratik bir ortam ile gerçekleşebilir.

1923 devrimi, bu hedefe doğru giden yolların "Aydınlanması" için yapıldı. O yolları kurtarmak, devrimi saptıracak bir siyasal bağnazlık ortamı yaratmak isteyenler, başarı kazanamayacaklardır. Politik yaşamının gelgitlerinde kimi zaman başarıya ulaşır gibi görünseler de bu aldatıcı ve geçicidir. Atatürk dönemi, işte lâik yani hür demokrasi anlayışını kültürümüze çivilemeyi hedefleyen bir eğitim dönemidir. İsmet İnönü, bu eğitimin ilkelerinin, hedefledikleri rejim içerisinde de yaşayabileceğini düşünerek tek parti rejimine son verdi. Oysa 1950'den beri siyasi zümrenin yeni liderleri derece derece bu ilkelerin önemini unutmuşlardır. Bugün irticanın güçlenmiş olmasının sorumluları onlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Lâiklik Akla Açılan Penceredir

Türk toplumunu ileriye götürmenin ilk ivedi koşullarından biri, Türk insanını bağnazlıktan, kör inançların baskısından kurtarmaktır.

Lâik devlet, Cumhuriyet'in vazgeçilmez temellerinden biridir. Kendi aklını aşan emirleri akıl yoluyla sorgulayamayacağını düşünen kişinin hür olması imkansızdır. Lâiklik ferde önce, Bildung anlayışını yaratan Alman aydınlanması gibi, kendi aklı ve vicdanında hür olma gereğini öğretir.

Lâiklik, bir bakıma Türkiye'nin akla açılan penceresidir. Toplumsal değişimlerin düğümünü ancak akıl çözebilir. Devrime değin Türk ulusunun penceresi kapalıydı, toplum karanlıkta ve havasızdı. Lâiklik ilkesi sayesinde pencere sonuna kadar açıldı, toplum ısındı, havalandı... Lâiklik ilkesi toplumu düzenlemede, devleti yönetmede dinin yerine aklı koydu. Toplumun penceresini açarken tanrısal düşüncenin ana kaynağı evreni de aydınlığa çıkardı. Atatürk, lâik düşünce tasarımına bağlıydı. Çağdaşlaşmayı yeni toplumun ana yörüngesi olarak alan bu yaklaşım, dünyasal olan ile dinsel olan arasına, kimsenin giremeyeceği sınırlar çekmek ister. Yeni düzen öncelikle us kültürüne dönük olacak ve bilim "yaşamda en doğru yol gösterici" olarak benimsenecekti.

Lâiklik temelinde çağdaş olmak demek, bilimin gücüne, yetkisine inanmak, boş inançlara sırtını çevirmek, aklın, mantığın doğrultusunda bir dünya görüşüne bağlanmak demektir. Sadece çağının gerekleriyle yetinmiş olmak değil, çağın ötesinde, ilerisinde bir güzel dünyanın özlemini içinde taşımaktır.

Değişen Dünya Dengeleri ve Yeni Stratejiler

Uluslararası alandaki dalgalanmalar ve karışıklık, yeni değerleri benimsemeye çalışan toplum katmanları, küreselleşme gerçeği, devletin işleyiş ve görevlerinin yeniden belirlenmesi, Türkiye dahil olmak üzere tüm ülkeleri ilgilendiren konular olmaktadır. Çeşitli risk ve vaadlerle dolu bu

Levent Sahverdi Arşivi

küresel çerçevede Türkiye'nin bugünkü sorunu, Cumhuriyet'in kurucusunun görüşleri doğrultusunda ülkeye yeniden dinamik bir ivme kazandırmaktır. 2000'li yıllarda Türkiye dünyaya evrensel mesajlar veren, Cumhuriyet değerlerine sıkı sıkıya bağlı kalmış ülkelerin başında gelecektir.

Atatürk'e göre, kaynaşmış bir millet haline gelmenin, çağdaşlaşmanın, hür ve demokratik bir toplum olabilmenin ve kalabilmenin en etkili aracı eğitimdir. Özgürlük içinde, Türkiye ve dünya gerçeklerini görerek, çağdaş, ileri ve bilinçli bir toplum yaratmak, Cumhuriyetin başlıca hedefi olmalıdır. Ancak böylesi ergin bir toplumla, insanlığın yüksek değerlerine sahip çıkmak, aydınlık yolumuzu bulmak mümkün olabilir. Batı tarihinde ilerleme fikrini dile getiren ilk düşünürlerden biri olan Xnephones M.Ö. 6. asrın sonlarında şunları yazıyordu: "Tanrılar başlangıçta insanlara herşeyi göstermediler, insanlar kendi araştırmaları sayesinde zamanla neyin daha iyi olduğunu buldular."

Türkiye Cumhuriyeti 20. yüzyılın başlarında, "çok uluslu imparatorlukların" tasfiye sürecinde ortaya çıkan bir devlettir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çokuluslu bünyesinden arta kalan mirası devraldıktan sonra, oldukça türdeş (homojen) bir ulus yaratılması ve bugünlere gelinmesi kolay olmamıştır.

Sovyetler'in çökmesiyle iki kutuplu dünya sona erdi. İki kutuplu dünya yerini çok merkezli bir dünyaya bıraktı. Avrupa'da ırkçılık, Balkanlar'da etnik kıyıma yol açan milliyetçilikler türedi. Kafkaslar'da ve Ortadoğu'da bağımsız devlet arayışları ortaya çıktı. Orta Asya paylaşıma açık bir pazar haline geldi. Gelişmeler, Türkiye'nin iç yapısını, bölgedeki konumunu ve hedeflerini yeniden gözden geçirmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Türkiye 20. yüzyıl içerisinde çok olay geçirmiş bir ülkedir. Herşeyden önce Kurtuluş Savaşı oldu, bağımsız Cumhuriyet kuruldu, lâik devlet düzeni kuruldu ve Türkiye çağdaşlığa, uygarlığa doğru büyük bir açılım sağladı.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak bu büyük gelişmelerin yanı sıra uygarlığı ve çağdaşlığı seçmiş Türkiye'nin elli yıllık parlamenter rejim denemesinde halledemediği temel sorunların da olduğunu açıklıkla söylememiz gerekir.

Bir Batılı yazar, Türkiye için, "Batı'dan Doğu'ya doğru giderken Doğu, Türkiye'de başlar; Doğudan batıya doğru gelirken Batı, Türkiye'de başlar." şeklinde bir hükme varır. Bu, hiç şüphe yok ki Türkiye'nin Doğu'da mı, yoksa Batı'da mı olduğuna karar veremeyen bir kimsenin hükmüdür. Esasen Türkiye'nin, coğrafyası, tarihi ve insanları ile birlikte ele alınarak yerini tesbit etmek kolay bir iş değildir. Bununla beraber tarih, coğrafya ve medeniyet bakımından düşünülürse, Türkiye, Asya'dan ziyade Avrupa'dadır demek veya onun Avrupa'nın bir parçası olduğunu kabul etmek gerekir. Tarihi tetkik eder, bilhassa Batı medeniyetinin köklerine inersek, bu medineyete esas teşkil etmiş olan fikir ve prensiplerin çoğunun, Anadolu'nun Batı bölgelerinden fışkırdığını görmekteyiz.

Türkiye jeopolitik olarak bir yandan AB'nin, bir yandan Türk Cumhuriyetlerinin, bir yandan Rusya Federasyonu'nun, diğer yandan ise Orta Doğu'nun en uzak şehirlerinin merkezinde bulunmaktadır. Türkiye'nin ihracatı her ne kadar büyük ölçüde AB'ye yapılıyorsa da AB ülkelerinin Türkiye'ye ihtiyacı bunu çok aşmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, AB için gerekli bir ülkedir. Türkiye'nin EFTA, KEİB, EKO ve Kardeş Türk Cumhuriyetleriyle olan anlaşmaları dikkate alınırsa Türk ekonomik interlandının, 700 milyonluk tüketime açık bir pazara hükmetmesi bu gerekliliği güçlendirmektedir.

Küreselleşme ve bütünleşme süreci, ülkeleri birbirine bağımlı kılıyor, bağımsız karar alma olanaklarını sınırlıyor. Dünyada, uluslarüstü yeni karar birimleri oluşuyor. İnsanlığın ortak evini kurma hayalini, uzak bir olasılık olmaktan çıkarıyor. Türkiye, istese de bu gelişmelerin dışında kalamaz. İşte, bu yüzden, alışılmış düşünce kalıplarını terketmek ve büyük düşünmeye başlamak zorundayız. Türkiye çağı yakalayabildiği takdirde, bölgesel bir süper güç haline gelebilir. Bu bir hayal değil, işaretleri görülmekte olan ve dünya tarafından da farkedilen gerçekçi bir hedeftir.

Levent Sahverdi Arşivi

Temel ilkeleri verimlilik ve üstün kalite, itici gücü bireysel gelişim, baş denetleyicisi gerçek rekabet koşulları olan bir ekonomik ortamı sağlamış; hızlı ve sürdürülebilir bir büyüme ile değişimlere ayak uydurabilmiş, güçlü uluslararası ittifaklar kurmuş, "dünya standardı"nı temel hedef almış ve bunu uygulamaya geçirebilmiş Türkiye, Dünya ile entegrasyonu başarmış olacaktır.

Atatürk İlkeleri Işığında Türkiye Ne Yapmalıdır?

Türkiye Cumhuriyeti "emperyalizme karşı" verilen Kurtuluş Savaşı sonunda kuruldu. Mustafa Kemal ve kadrosu, bir noktayı çok iyi anlamışlardı: Emperyalizme karşı savaşıp askerî başarı sağlamak yeterli olamazdı. Ulus Egemenliğe dayalı bir devlet kurmak, bu devletin ekonomisini güçlendirmek, halkını aydınlatmak, çağın uygarlığını yakalamak için, gerekenleri yapmak gerekiyordu. Bilimden teknolojiye, siyasetten kültüre uzanan Batı birikimini her bakımdan iyi anlamak gerekiyordu. Yerel, ulusal sentezler ancak bunun üzerine inşa edilebilirdi. Ülkenin bağımsızlığını korurken Batı'ya sırt çevirmeyi düşünmediler, ama gırtlağa kadar borçlanmaya da girmediler; aksine, Osmanlı'nın borçlarını ödeyip ambargodan ülkeyi kurtardılar. Ülkenin dinginliği için komşularla anlaşmalar imzalayıp çevreden içeri yansıyacak gerilimlere yer bırakmamaya çalıştılar.

Kemalist ideolojinin temel felsefesi, antiemperyalist ve tam bağımsızlıkçı bir anlayışa sahip olması ve batılılaşma hareketini yürütmesidir. Günümüzün Atatürk Türkiyesi'nde bir bütün olan bu düşünce sistemine karşı inanılmaz saldırılar yapılmaktadır. Demokrasiyi kendisine amaç değil araç edinen şeriat özlemcileri lâik-demokratik, hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkıp yerine çağdışı karanlık bir rejim getirmenin yarışı ve heyecanı içindeler. Atatürkçü Düşünce'ye yapılan saldırıların hedefi Türkiye Cumhuriyeti'ni parçalamak ve yok etmektir. Toplumun akıldan, bilimden ve aydınlıktan yana olan insanlarının şeriat özlemcilerine izin vermeyeceğini biliyoruz. Çünkü tarihte "karanlıkla-aydınlığın" kavgasında kazanan hep akıl, bilim ve aydınlık olmuştur. 1920'li yıllarda Sevr Anlaşması ile ülkemizi bölmeye ve parçalamaya ça-

Levent Şahverdi Arşivi

lışan emperyalist güçlerin Atatürk gerçeği ile tanışmaları ve karşılarında Anadolu direnişini bulmaları emperyalist amaçlarına engel olmuştur.

Dış dünya ile münasebetlerin bu özellikleri iç ekonomik ve siyasi münasebetlerin özelliklerini belirleyecek noktalardır. Her iki anlamda bunun gerektidiği şey, Atatürk'ün anladığı anlamdaki "milli siyaset"tir. Bu ulusal siyaseti Atatürk şu çok veciz sözlerle anlatır: "Bizim aydın ve uygulanır gördüğümüz siyasi meslek ulusal siyasettir. Ulusal siyaset dediğim zaman kastettiğim anlam şudur: a) Ulusal sınırlarımızın içinde, b) Her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak, c) Ulus ve ülkenin gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak, d) Gelişigüzel büyük emeller peşinde ulusu oyalamamak ve zararlandırmamak, e) Uygarlık dünyasından çağdaş ve insanca muamele, karşılıklı dostluk beklemek."

Atatürk devrimi, Türk toplumunu kapalı, Ortaçağ tipi, askeri ve zirai bir toplum olmaktan; açık, sınai, demokratik ve modern bir toplum olmaya, mutlak monarşiden, Cumhuriyet'e ve demokrasiye, hülasa Doğulu bir toplum olmaktan kurtularak, Batılı bir topluma doğru bir kültür ve medeniyet hareketinin merhalesidir. Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün geleceğe, insanlığa, uygarlığa bakış açısında, sürekli değişim rayına oturmakta ve bilim gerçek yol gösterici olarak görülmektedir. Cumhuriyetimizi dünyanın en ileri demokrasisine dönüştürmek hedefi önümüzde duruyor. Bu hedef; durağan değil, devingendir.

Türkiye'nin çağı yakalayabilmesi için gereken yapısal değişimleri kısaca özetleyecek olursak:

• Dünya rekabetine açık sanayileşme, piyasa ekonomisinin gelişmesi.

• Modern tarım uygulamasına geçilmesi ve bu paralelde tarımsal nüfusun daha fazla azalması, bunun için aile planlamasıyla birlikte sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdamın gelişmesi ve nüfusumuzun bu sektörlerde istihdam edilebilecek şekilde eğitilmesi.

Levent Sahverdi Arşivi

• Çağın temel dinamiği olan bireysel yeteneklerin gelişmesi için uygun eğitim ve kültür ortamının hazırlanması, bireysel başarıları öven ve ödüllendiren bir kültürel ortamla birlikte, eğitimde aynı yönde fırsat eşitliğine dayalı reform yapılması.

• Toplumumuzda daha çok çalışmanın, daha fazla üretmenin, çağı yakalamanın, kavga yerine uzlaşmanın, zihinleri açıcı tartışmanın teşvik edilmesi ve "Çağın Büyük Türkiyesi'ni" kurmak için genel bir motivasyon meydana getirilmesi.

Türkiye bugün yeni bir kurtuluş savaşı vermek zorundadır. Bu savaşın başarı şansı ekonomik ve endüstriyel alanda ve belki ondan çok, bilim ve eğitim alanındaki kalkınma isteğimizin ciddiliğine ve keskinliğine bağlıdır. Çünkü bilimsel bir temele, akılcı bir düşünceye dayanmayan bir ekonomik kalkınma tasarlamak güçtür. Özellikle, demokratik bir düzende, planlı bir kalkınmada en kestirme yolun, bu kalkınmayı halka maletmek olduğu düşünülürse. Atatürk devrimlerinin en ileri yanı halkla devleti, milletle hükümeti birbirine bağlaması olmuştur. Türkiye'nin önünde iki temel yol vardır. Türkiye ya Üçüncü dünyaya kayacaktır, veya dünya rekabet standartlarını yakalayarak uygar dünyada yerini alacaktır.

Atatürk döneminde olduğu gibi, devlet gücünü elinde tutanlarla, sanatçılar, düşünürler, aydınlar el ele vermedikçe, olup bitenlere bakıp "Bu ne çare?" demekten başka yapılacak bir şey yoktur, olamaz da...

Hedef: 21. Yüzyıla "Dünya Devleti" Olarak Ulaşmak...

Türkiye en başta Atatürk önderliğindeki savaşım sayesinde bağımsızlığını kazanmış ve Kemalist devrimler ile dünya uygarlığına erişme yarışını yakalamıştır. Atatürk'ün tümden savaşımı olmasaydı, bugünün Türkiyesi bambaşka bir noktada olurdu. Türkiye ne Müslüman dünyasında eşi bulunmayan bir biçimde parlar, ne de tüm dünyanın düşlediği ve tüm Türk politikacılarının, uygulamasalar bile sözünü etmekten çok hoşlandıkları demokrasi rejiminin yanına yaklaşmış olabilirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Yaşanan gelişmeler ışığında, Türkiye'nin dünyadaki yeri nedir? Türkiye'nin yeri çağdaş dünyadır, uygar dünyadır, demokratik dünyadır. O nedenle bugün üyesi olmak istediğimiz, Avrupa birliği ve benzer kurumlar bizim için son derece önemlidir. Türkiye gibi çok zorlu yıllar yaşamış olan –örneğin üç Akdeniz ülkesi, Yunanistan, Portekiz ve İspanya, 40-50 yıl faşizm ve askeri diktalar altında yaşadılar ki –bu ülkeler, o rejimler yıkıldıktan sonra, 2 yıl gibi çok kısa bir zamanda insan haklarına dayalı demokrasilerini kurmuşlar ve bugün dünyada saygın bir yer edinebilmişlerdir. Buradan yola çıkarak 2000 yılına girerken Türkiye'nin konumunu belirleyecek olursak;

1. Türkiye, sıradan bir toplum, ratlantılarla meydana getirilmiş derme-çatma bir ülke değildir. Türkiye, yüzlerce yılın birikimine, tarih ve kültür derinliğine sahip bir memlekettir. Kendi özgün kimliğinin, kendi işlevinin bilincinde olarak, tarihten devraldığı kültür ve deney zenginliğini çağdaş özellikler ile bütünleştirmek, Türkiye'nin hem kendine hem de insanlığa karşı görevidir. Türkiye nereden gelip nereye yöneldiğini, insanlığın büyük yürüyüşüne hangi özgün katkıyı getireceğini yeniden değerlendirmek, kendi evrensel işlevini, yeniden düşünmek durumundadır.

Günümüz kuşaklarının hedefi, Türkiye'yi 21. yüzyıla bir "Dünya Devleti" özelliğiyle ulaştırmak olmalıdır.

"Dünya Devleti", yani, sürekli başkalarına özenen değil, başkalarının ona özendikleri bir Türkiye... Tarihini ve kültürünü paylaştığı bölgelerle dostluk ilişkilerini geliştiren bir Türkiye. Bilgiyi ve teknolojiyi sadece kendi dışında arayan değil, kendisinden bilgi ve teknoloji aranan bir Türkiye. Büyük Atatürk'ün işaret ettiği yönde, diğer milletlere örnek olabilen bir Türkiye. Tarihsel birikimiyle, kültür zenginlikleriyle, demokrasisiyle, ekonomisiyle, insan sevgisinden ve sosyal adaletten kaynaklanmış çağdaşlığıyla, dünyanın başlıca çekim merkezlerinden birini oluşturan bir Türkiye.

2. Türkiye'nin tarih, kültür ve coğrafya özelliklerinden oluşan stratejik konumu, kendinde varolan güçten en üst düzeyde yararlanmanın im-

Levent Sahverdi Arşivi

kanlarını ona açmaktadır. Türkiye'nin tarihi, büyük ölçüde, dünyayla sürekli bir iletişimde, kültür alışverişinde ve ticarette biçimlenmiştir. Osmanlılar, dünyadaki dengelerden, gelişmelerden büyük ölçüde etkilenerek ve onları etkileyerek kendi tarihlerini yazmıştı. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'lerdeki oluşumu, öncelikle dış dengelerin çok ustaca ve gerçekçilikle saptanmasına dayanır. Tarihin "erişilebilir" kıldığı hedef belirlenmiş, onun stratejisi izlenmiş ve ona erişilmiştir.

3. Türkiye'nin dünyadaki "yeri" ve "Avrupalılığı" üzerine yapılan tartışmaları, Asya ile Avrupa arasında "ya biri, ya öteki" yaklaşımı doğru değildir. Türkiye, yedi yüzyıldan beri "zaten" Avrupalıdır. Kendi Avrupalılığını yabancı ülkelere ya da birliklere tescil ettirmek gibi bir sorunu, bir zorunluluğu yoktur. Türkiye, Avrupalı olduğunu daha 1453 yılında dünyaya ilan etmiş ve hep Avrupalı kalmış bir ülkedir.

"Avrupalı olmak" bir coğrafya olgusuysa, Türkiye tarihinin büyük kesiti, çok geniş bir Avrupa coğrafyasında yaşanmıştır. Günümüz Türkiyesi'nin önemli bir bölümü, Avrupa kıtasında yer almaktadır.

Türkiye'nin Asyalı olmakla Avrupalı olmak arasında bir tercih zorunluluğu da olamaz: Türkiye, hem Asyalı, hem Avrupalı olmak özelliğine, ayrıcalığına sahiptir. Bu, bizim zenginliğimizdir, gücümüzdür.

4. Türkiye'nin, çok az ülkeye nasip olmuş bir önceliği, bir "model" özelliği mevcuttur. 1,5 milyarlık toplam nüfusu ile İslam geleneğini taşıyan ülkeler arasında Türkiye, "demokrasi, insan hakları, lâiklik, çağı paylaşmak" gibi özellikleri ve iddiaları ile başlıca örnektir. Kısacası bir "modeldir"

Türkiye Modeline sahip çıkmak ve onu bir "dayatma", bir "ihraç metaı" gibi değil, ancak, başka toplumların yararlanabileceği bir tarihsel deneyim olarak örnek göstermek ve barışçı bir tanıtım olgusuna dönüştürmek, Türkiye'nin tüm dünyaya önemli katkısı olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç

Türkiye, yeni bir yüzyılın eşiğinde büyük bir dönemeçte, zor koşulların baskısı altındadır. Bu zorlukların en başında çözümleri geciktirilmiş, biriktirilmiş ve devasa boyutlara ulaşmış yapısal sorunlar mevcuttur.

Yürümesini bilmeden koşulamayacağı gibi altyapıyı, temeli oluşturmadan ileri gidilemez. Bernard Show "Gülen Düşünceler" adlı eserinde "Hiç düş kırıklığına uğramayanlar, hiç umut beslememiş olanlardır" der. Türkiye bugün yüksek bir yerden daha yüksek bir yere sıçramaya hazırlananlara özgü bir endişe, kararsızlık, baş dönmesi içinde... Böyle bir durumda yapmamız gereken asla aşağıya bakmamak, korku ve endişelerimizi büyütmemek olmalıdır. Türkiye gerek küresel, gerekse bölgesel düzeyde bölgesindeki entegrasyon hareketlerinin öncüsü olmak, AB ile doğuya ve güneye uzanan ülkelerin ekonomik bütünleşmesi arasında köprü işlevini yerine getirmek zorundadır.

Türkiye, çağın standartlarını yakaladığı ölçüde, artık gözle görülüp elle tutulan hedefine ulaşacaktır. Ve o zaman şu sözün gerçek hakkını vermiş olacağız: "NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE"

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE 75 YILDA NELER YAPILMIŞTIR? NELER YAPILMALIDIR?

Anıl KILIÇ*

Yirminci yüzyılın başında, sanayileşmiş Batı ülkelerinin sömürge haline getirdikleri dünyada, ulusal bağımsızlığını savaşarak kazanan ilk ülke Türkiyedir. Türk Ulusu İstiklâl Harbi'ni müteakip Atatürk'ün liderliği altında ve tespit ettiği ilkeler doğrultusunda Ata'sına olan sarsılmaz bir inanç ve kararlılıkla yarınların mutlu Türkiyesi'ni kurmanın büyük gayreti içine girdi. Kazandığı üstün askeri zaferi kısa zamanda siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yürütülen inkılâplar sonucu elde ettiği başarılarla pekiştirdi. Hedef: "Çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkmaktı."

Türkiye 1923'te çağın ölçülerine göre çok ileri bir devlet kurmuş, toplumsal değişim için gerekli devrimleri kısa zamanda yapmıştır. Güzel yurdumuz ekonomiden kadın haklarına, eğitimden modern şehir anlayışına kadar çağdaş bilim ve teknolojinin bütün gerekleri yerine getirilen bir kalkınma seferberliği içine girdi. Ayrıca "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesinin uygulanmasının güçlü bir silahlı kuvvete sahip olunması suretiyle mümkün olabileceği bilinci içinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonuna başlandı.

Atatürk'ün "Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir" ilkesi ile devlet ve milletin geleceğinde "Millî İrade" hakim kılınmıştı. Cumhuriyet'in gücü artık Türk milleti'nin iradesinden kaynaklanmaktaydı. Bu ilkenin gerçek boyutlara ulaşması sonucu çok partili demokratik parlamenter rejime geçişin ilk adımları atılıyordu. Ancak daha sonraları siyasal kadrolar arasında meydana gelen çekişme ve sürtüşmeler, demokratik hoşgörü kuralları çer-

* Yıldız Teknik Üniversitesi Makine Mühendisliği

Levent Sahverdi Arşivi

çevesi dışına taşarak milletimizi rahatsız edici boyutlara ulaştı. İlk zamanlar da görülen ekonomik ve sosyal refah giderek yerini yokluklara, sıkıntı ve kargaşaya bıraktı. Alınan dış borçlar ve krediler oy hesaplarına dayalı yatırımlara kaydırılarak heba edildi. Karşılıksız para basma politikası neticesinde paramız sürekli değer kaybetti. Politik menfaatler uğruna dinimiz devlet eliyle istismar edildi. Siyasi iktidarların oy kaygısıyla Atatürk düşmanlarına verdikleri tavizler sonucu Atatürk heykelleri yer yer taşlanmış, parçalanmış "Lâiklik" ilkesi "Dinsizlik" olarak inandırılmaya çalışılmıştır.

İlk çok partili demokrasiyi partizanca bir yönetime çevirmenin sebep olacağı bu vahim gidişe son vermek ve demokrasiyi yaşatabilmek için Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs 1960'da ülke yönetimine bütünüyle el koymak zorunda kalmıştır. Böylece Türkiye'de çok partili demokrasi uygulamasında yeni bir dönem başlıyordu. Teşkil edilen kurucu meclis tarafından hazırlanan yeni bir Anayasa 9 Temmuz 1961 tarihinde halk oyuna sunularak kabul edildi. Anayasa'nın getirdiği hükümlere uygun olarak siyasi partiler ve seçim kanunları yeniden düzenlendi. Bu yeni düzenlemelere göre yapılan genel seçimler neticesinde Türkiye'de artık bir partinin tek başına iktidara gelemediğini ve partiler arası koalisyonlar devrinin açıldığını görüyoruz.

Coğrafi konumu itibari ile Avrupa-Asya ve Ortadoğu üçgenini birbirine bağlayan bir köprü durumu ile, asırlar boyunca uzak, yakın bir çok ülkenin ihtiras ve iştahına hedef olan Türkiye, 1961 anayasasının getirdiği geniş özgürlükler dolayısıyla bu ülkeleri emellerini gerçekleştirme yolunda yeniden bazı tertip ve düzenlemelere sevketmiştir.

Yıllardır ülkemiz üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için her fırsatı değerlendirmekten geri kalmayan bu yabancı ülkeler, Türkler'in yurtseverliğini, bağımsızlık ve onurlarına düşkünlüğünü ve geleneklerine bağlılıklarını çok iyi bildiklerinden hedeflerine doğrudan ve açıkça değil, ancak millî birlik ve bütünlüğümüzü bozucu dolaylı yollardan va-

Levent Şahverdi Arşivi

rılabileceği varsayımından hareket ederek, bu yoldaki planlarını uygulama girişimine başlamışlardı. Bu yönde takip edilecek yöntem kaleyi içten fetetmektir.

Geniş özgürlükler sonucu kurulan sendikalara sızmayı başaran yıkıcı ve bölücü örgütler bunları da kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya başladılar. Birer yaşal işçi hakkı olan grevler amacından saptırılarak fabrikaların durması ve ekonominin çökmesi için kullanılmaya başlanmıştır.

1965-1966 yıllarından itibaren üniversite ve yüksek okullarda, masum öğrenci istekleri şeklinde başlayan eylemler daha sonraki yıllarda dersleri boykot etme, sınavlara girmeme şeklinde gelişmiş daha sonra ideolojik olarak şartlandırılmış bir takım militanlar tarafından bu eylemler asıl hedef olan siyasi ve ideolojik bir kapsama, sertlik, yıkıcılık ve bölücülüğe dönüşmüştür. Eğitimlerine devam etmek isteyen Atatürk'cü gençler ise okullara sokulmaz olmuştu. Gençlik sağ-sol diye bölünmüş, üniversite giriş ve çıkış kapıları, yurtları ideolojilere göre paylaşılmıştı. Kandırılmış gençlik bir çığ gibi büyüyen ideolojik eylemler arkasında bilinçsizce sürükleniyordu.

Anarşi ve terör olayları daha sonra üniversitelerin dışına taşarak, ülkemizin diğer kesimlerine de yayılmaya başladı. Bankalar soyuluyor, insanlar kaçırılıyor, işyerleri tahrip ediliyordu. Can ve mal güvenliği kalmamıştı. Devletin bütünlüğü ciddi şekilde tehdit edilmeye başlanmıştı. Yabancı misyon temsilcileri kaçırılıp öldürülüyordu. Artık bu kötü gidişe son vermek zamanı gelmişti. Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymaksızın 12 Mart 1971 tarihinde hükümete bir muhtıra veriyor, anarşi ve terör karşısında aciz kalan, Atatürk ilke ve inkılâplarının yozlaştırılmasına neden olan yönetimin yerine, sorunları çözebilecek partiler üstü bir yönetim getiriliyordu. Bütün yurtta can ve mal güvenliği sağlanıncaya kadar partiler üstü hükümetler yönetimde yer almışlardır.

Ancak bilahare cezaevlerinden çıkan militanlar daha tecrübeli, daha bilinçli ve planlı olarak dış güçlerin de yönetiminde yeniden ve süratle ör-

Levent Şahverdi Arşivi

gütlenmişlerdir. Bu arada halkımızın temiz dini duygularını da sömüren bir kısım irticai faaliyetler ise giderek artmıştır.

Bu şekilde her geçen gün güç kazanan ve maalesef bazı politikacılardan da destek veya hoşgörü gören yasadışı çeteler, daha sonra yapacakları eylemlere engel olacaklarını bildikleri kuruluşlara karşı yönelmiş, maksatlı davranışlarla istihbarat örgütlerini, güvenlik kuvvetlerini ve yasa uygulayıcılarını etkisiz hale getirmek için yoğun propaganda faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bu faaliyetler bir yandan güvenlik kuvvetlerinin yıpranmasına neden olurken, bir yandan politik istikrarsızlık da devlet gücünün ve otoritesinin zayıflamasında önemli rol oynamıştır. Huzursuzluk ortamından yararlanan yıkıcı ve bölücü faaliyetler ülkenin en uzak köşelerine kadar hızla yayılmıştır. Kurtarılmış bölgeler çoğalmış, bu bölgeleri genişletme çabaları sürdürülmüştür.

Böylece Türk toplumu, yıllarca dışarıdan yönetilen ve tezgahlanan yoğun yıkıcı ve bölücü çalışma ve propagandalarla giderek bölünme noktasına getirilmiştir. İşte bu anda Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980'de yönetime el koydu ve ülkeyi bölünmekten kurtardı.

Ekonomik bakımdan 24 Ocak kararlarının uygulanmaya devam etmesi, Batı ülkelerini rahatlattı. Zaten ihtilâl hükümeti, programında geleneksel dış politikayı sürdüreceğini ilan etmişti. 1983'den sonra iktidara gelen Turgut Özal hükümetleri serbest piyasa ekonomisini ve demokrasi ile sistemin gelişmesini ön plana çıkardı.

Türkiye bugün ekonomik ve sosyal sorunlarını çözemeyen bir ülke görünümündedir. Bunun nedeni Türkiye'nin yaşadığı hızlı değişimdir. Çünkü Batılı ülkelerin 400 yılda gerçekleştirdikleri gelişmeyi, Türkiye 75 yıl gibi kısa bir süreye sığdırmayı denemiştir.

Politik - Bürokratik yapı ülkenin birikmiş sorunlarını çözememektedir. Buraya kadar anlatılanların ışığı altında bütün bu sorunların çözülmesi ve tekrar yaşanmaması için ve özellikle yeni yetişen gençliğe daha güzel bir ülke bırakmak için neler yapabiliriz şimdi bunu tartışalım.

Levent Şahverdi Arşivi

Öncelikle Türkiye'de süratle eğitim seferberliğine devam etmeliyiz. Eğitim yatırımlarına ağırlık vermeli, ülkemizin her köşesine okullar yapmalı, 25 kişilik sınıfları hedef almalıyız. Ayrıca öğretmen meselesi bugün Türkiye'nin en önemli meselesidir. Türkiye'de 600 bin civarında öğretmen vardır. Çeşitli branşlarda öğretmenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Meslek liselerini çoğaltıp sanayileşen ülkemize yetişmiş insan gücü kazandırmalıyız. İstihdamı çoğaltıp nitelikli yetişmiş iş gücü ile işsizliğe çözüm bulmalıyız.

Türkiye'de altyapı problemleri de mevcudiyetini devam ettirmektedir. Yol, su, elektriği her yere götürmeliyiz. Altyapı yatırımlarına önem vermeliyiz. Türkiye'deki mevcut karayolları ihtiyaca cevap vermemektedir. Üretilen tarım ve sanayii mallarını kolaylıkla nakledebilmeliyiz.

Diğer bir konu ekonomik istikrardır. Enflasyonu %10'un altına indirmek için çaba sarfetmeli bazı gereksiz giderleri önlemeliyiz. Bunlardan en önemlisi KİT açıklarıdır. Ayrıca özelleştirmeye önem vermeli ve devletin sırtında bir kambur gibi duran Kamu iktisadi Teşekküllerinin süratle satılmasını sağlamalıyız. İstihdamı çoğaltıp geliri arttırmalıyız. Ancak o zaman refahı yakalarız. Para politikamızı düzgün götürmeli, ihracatı arttırmalıyız. Ekonomi politikamızı dış politikamız ile birlikte uyum içinde götürmeliyiz. Tek süper gücün kaldığı bir dünyada, büyük güçler arasındaki dengelerden yararlanarak günü kurtarma stratejileri, Türkiye'nin bütünlüğünü koruyamayacağı gibi bugünün oynak zeminlerinde ve Balkanlar - Ortadoğu - Kafkasya ekseninin ortasındaki bir Türkiye tarafından uygulanamaz.

Türkiye bugün, demokratik yapısı 70 milyon genç, dinamik nüfusu ve jeostratejik konumu ile teknolojik çağın özelliklerini kavramış, Batı'yı ve politikalarını gayet iyi tanıyan ve inceliklerini bilen, bölgesel ağırlığı sürekli artan bir devlettir.

Yakın gelecekte Türkiye'ye Avrupa'da yer verilmesi düşünülmediğine göre, Türkiye yeni yaklaşımlarla Afrika ülkeleri ile Pasifik bölgesinin dev

Levent Sahverdi Arşivi

gücü Japonya ve yine bu bölgede kalkınmaya çalışan Çin Devleti ile ortak çıkarlara dayalı yeni alanların oluşturulmasını sağlayacak dış politikalar üretmek zorundadır. Uzakdoğuya açılma politikası ekonomik bakımdan çok boyutlu bir dünyada Türkiye'ye alaternatif olanaklar sunacaktır. Sovyetler gibi bir devi yıkan sebeplerin başında ekonominin geldiği unutulmamalıdır.

Sovyetlerin çöküşü ile yeni Türk Cumhuriyetleri'nin ortaya çıkışı Türkiye'ye yeni olanaklar sunmuştur. Türk sermayesi gerekli yatırımları kısa zamanda yapmaya devam ederse ekonomik yönde gelişmesi mümkündür.

Sağlık alanında yaşanan zorluklar da Türkiye'nin yaşadığı önemli problemlerden biridir. Sosyal güvencesi olmayan insanlar sağlık nedenlerinden dolayı göz göre göre heba olmakta, hastane köşelerinde zor durumda kalmaktadır. Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar ve Bağ-Kur gibi kurumlar sağlık alanında kendilerinden beklenen işlevi yerine getirmekte yetersiz kalmaktadırlar. Devletin süratle bu konuya el atarak yıllarca memleketimize hizmet etmiş emeklilerimizi ve bunların geride bıraktığı dul ve yetimlerimize sahip çıkması bunu yaparken de hastanelere, huzur evlerine, çocuk esirgeme kurumlarına, darülacezelere vb. kurumlara imkan tanıması bunları geliştirmesi, çoğaltması ve sağlık çalışanlarına bu özverili görevlerinde ekonomik desteği vermesi gerekmektedir.

Bütün bunların yanında sanayileşmeye önem vermeli ve sanayileşmeyi korumalıyız. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne yatırımları arttırmalı, iş adamlarımızı buralarda yatırım yapmaya teşvik etmeliyiz. Bölge insanının herkes tarafından iyi anlaşılması ve onları tüm vatandaşlarımızın düşündüğünü ve onların bizlerden ayrı olmadığını sık sık yapacağımız yardım kampanyaları, sanat ve kültür etkinlikleri ile anlatmalı ve hep onların yanında olduğumuzu onlara hissettirmeliyiz.

Güneydoğu Anadolu bölgesi bugün devletimizin gerçekleştirmiş olduğu GAP projesi ile daha da hareketlilik kazanacaktır. Bölgede turizm ve spor etkinlikleri artacak, bölge insanının sosyal aktivitileri hızlanacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca ülkemizin tarım ve hayvancılığının gelişmesine katkıda bulunacak, enerji alanında gelir sağlanmış olacaktır.

Türkiye'de tarıma önem verilmelidir. Tarım alanında yeni hamlelere ihtiyacımız vardır. Ülkemizin bir tahıl ambarı olduğunu düşünürsek tarım alet ve makinalarında hatta çiftçilikte modernleşmeye her zaman ihtiyacımız olduğunu tespit edebilir, bilinçli ve ekonomik bir tarım politikası izlememiz gerektiği kanısına kolayca varabiliriz.

Turizm sektöründe de yatırım yapmalıyız. Kara turizmine de önem vermeli, yeni modern oteller açmalıyız. Turizmin Türkiye açısından bacasız fabrika olduğunu düşünerek sadece yaz turizmi değil kış turizminin de önemini kavramalıyız. Ülkemizde dört mevsimin aynı anda yaşandığını hatırlarsak, insanlarımıza; çevreye ve turistlere karşı ilgili davranmayı bir kültür haline getirip aşılamayı başarırsak yurt dışından ülkemize küçümsenmeyecek oranda bir para akışını sağlamış oluruz.

Sonuç olarak; ülkemizde medeni nimetlerin tümü vardır. Yalnız burada kalamayız. 2000'li yıllara girerken temel sorunları tartışmaya devam etmeliyiz. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık şikayetlerinden kurtulmuş olmalıyız. Sorunlarımıza demokrasi içinde çözüm aramalı, istikrarımızı bozmak isteyenlerin karşısında dimdik durmalıyız. Ulusal bilinçlenme ve millî şuur ile çağı yakalamak zorunda olan Türkiye, öncelikle sanayileşmesini tamamlamak, kentlere göçü durdurmak, tam istihdamı sağlamak, sermaye birikimini oluşturmak, kendi teknolojisini üretmek, ihracatını sanayii malları ile yapmak, iş gücünü vasıflandırmak vs. gibi çağdaş değişimlere ayak uyduracak ve uluslararası ilişkilerde, uluslararası ortamla bütünleşmesini sağlayacak yeniden yapılanmasını gerçekleştirmek zorundadır. Bunun için 21. yüzyıla girerken küreselleşen dünya ekonomisine ayak uydurabilecek ve değişen uluslararası ilişkileri derhal kavrayarak dış politikalar üretebilecek vatan ve millet sevgisiyle dolu, genç, dinamik fikir ve iş üretebilen liderlerle, politikacı ve devlet adamlarına ihtiyaç olduğu inkar edilemez.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİNDEN HABERLER

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

1998 YILINDA
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ KÜTÜPHANESİ'NE
YENİ GELEN KİTAPLAR

Hazırlayan:Sevinç CİVELEK*

ABİDİN, İHSAN:Osmanlı Atları/İhsan Abidin.-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1996.1 C.

ACAROĞLU, M.TÜRKER:Bulgarlar ve Bulgaristan Üzerine Yüzyıllık Kaynakça (1878-1978) = Bibliographie Turque Centennale sur les Bulgares et la Bulgarie./M.Türker Acaroğlu.-Ankara: Türk Tarih Kurumu,1997.202 s.

AHMAD, FEROZ:İttihat ve Terakki 1908-1914/Feroz Ahmad.-Çev.:Nuran Yavuz-4. bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1995.255 s.

AHMAD, FEROZ: İttihatçılıktan Kemalizme / Feroz Ahmad.- Çev.: Fatmagül Berktay (Baltalı)-3. bs.- İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996.212 s.

Akabe Meselesi; Piyade Mirlivası Rüştü./Yay.Haz.:Mustafa Öztürk.-Elazığ:Elit Ofset Tesisleri, 1998.89 s.

AKALIN, MÜSLÜM:Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler/Müslüm Akalın.-Şanlıurfa,ŞURKAV Yayınları,1997.100 s.

AKIN, VEYSİ:Trakya'nın Türkler'e Devir Teslimi/Veysi Akın.-Ankara: ATASE Başkanlığı Yayınları, 1996.223 s.

AKSOY, YAŞAR:Atatürk'ün Ekonomi Devrimi Kalpaklı Kalkınma./Yaşar Aksoy.-Ankara:Ümit Yayıncılık,1998.174 s.

---

* Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphane Şube Müdürü

Levent Şahverdi Arşivi

AKTAŞ,ÜMİT: Osmanlı Çağı ve Sonrası./Ümit Aktaş.- İstanbul: Bakış Kitaplığı,1998.509 s.,har.

AKURGAL, EKREM:Anadolu Uygarlıkları./Ekrem Akurgal.-6.bs.- Yayınlayan:Net Turistik Yayınlar A.Ş.,1998.642 s.,res.

Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I;İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997-İstanbul)-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1998.567 s.

ALİ RIZA:Urfa Mücadelesi; Ahfada Yadigâr/Ali Rıza.Yay. Haz.:Müslüm Akalın.-Şanlıurfa:Şanlıurfa İli Kültür Eğitim ve Sanat Araştırma Vakfı,1995.94 s.

ALPKAYA, FARUK:Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu./Faruk Alpkaya.-İstanbul:İletişim Yayınları, 1998.432 s.

Anatolıa Moderna./İstanbul:Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü,1991.2554 s.

ANGI, HACI: Çocuk Gözüyle Atatürk./Hacı Angı.- 13.bs.- Ankara: Angı Yayıncılık,1997.136 s.

APATAY, ÇETİNKAYA:Ertuğrul Fırkateyninin Öyküsü./Amiral Çetinkaya Apatay.-İstanbul:AD Kitapçılık,1998.318 s.

ARAZ, NEZİHE:Mustafa Kemal'le 1000 Gün./Nezihe Araz.-6.bs.- İstanbul,1997.230 s.

ARI, KEMAL:Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi/Kemal Arı.- Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları, 1997.412 s.

ARIBURNU, KEMAL:Atatürk'ten Anılar./Kemal Arıburnu.-İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları, 1998.360 s.

ARMAOĞLU, FAHİR:19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)./Fahir Armaoğlu.-Ankara: Türk Tarih Kurumu,1997.821 s.

Levent Şahverdi Arşivi

Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi IV (1920-1922)./ Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,1998.349 s.

ATAÇ, ADNAN:Gülhane Askeri Tıp Akademisinin Kuruluşu./Adnan Ataç.-Ankara:AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi,1996.227 s.

ATALAY, AHMET:İlk Meclise Girenler; Millî Mücâdele'de Konya Kuvâ-yı Milliyecileri./Ahmet Atalay.-Konya:Damla Ofset A.Ş.,1997. 2 Cilt.

ATATÜRK:Gizli Oturumlardaki Konuşmalar./Derleyen:Sadi Borak.-3. bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1997.278 s.

Atatürk Seyahat Notları./Yay.Haz.:Gürbüz Tüfekçi.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1998.135 s.

ATATÜRK,MUSTAFA KEMAL:Nutuk (Kitap+CD-ROM)./Mustafa Kemal Atatürk.-İstanbul:Aksoy Yayıncılık,1998.182 s.

Atatürk Konferansları İlkeler İnkılâplar Kadın Eğitim./ Yay.Haz.:Vahap Zeytineli.-Antakya:Zirem Basımevi,1998.54 s.

Atatürkçü Düşünce Sisteminde Eğitim./Haz.:Mehmet Nuri Bodur.-Kahramanmaraş:Sütçü İmam Üniversitesi,1997.39 s.

Atatürklü Günler./Der.:Vural Sözer.-2.bs.-İstanbul:Barajans Yayınları,1998.408 s.,bel.

Atatürk'ün Anıları;"Büyük Gazimizin Büyük Hayatından Hatıralar".Cumhuriyet Gazetesi 15 Mart-13 Nisan 1926./Yay.Haz.:İsmet Görgülü.-Ankara:Bilgi Yayınevi,1997.

Atatürk'ün Armstrong'a Cevabı: "Bozkurt Kitabındaki Yanlışlar ve Çarpıtmalar"./Der.:Sadi Borak.-3. bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1997.125 s.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1903-1915) Cilt:1./İstanbul:Kaynak Yayınları,1998.483 s.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün İslam Görüşü ve Hayatı"Cumhuriyet Fazilettir".Hurafeye Cevap./Derleyen:M.Zeki Bozkurtoğlu.-Ankara:Gen Ajans.133 s.

Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri./Yayımlayan:Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1997.101 s.

Atatürk:Din ve Lâiklik Üzerine./Der.:Doğu Perinçek.-İstanbul: Kaynak Yayınları,1997.287 s.

Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1996.-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1996.105 s.

Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1997.-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1997.148 s.

Atatürk ve Milli Egemenlik Paneli (Bildiriler)./Hazırlayanlar: S.Hatipoğlu,M.Tekin.-Antakya:Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları,1994.53 s.

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi./Ankara:Siyasal Kitabevi, 1998.354 s.

ATAY, FALİH RIFKI:Atatürk'ün Bana Anlattıkları./Falih Rıfkı Atay.-İstanbul:Tunç Ofset Matbaacılık San. Ve Tic.Ltd.Şti.,1998.125 s.

ATEŞ, NEVİN YURTSEVER:Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası./Nevin Yurtsever Ateş.-İstanbul:Der yayınları,1998.335 s.

ATEŞ, TOKTAMIŞ:Gene Lâiklik Gene Demokrasi./Toktamış Ateş.-İstanbul:Ümit Yayıncılık, 1998.319 s.

ATUN, A.FİKRET:İkinci Dünya Harbinde Kuzey Afrika Harekatı ve Alınan Dersler./A.Fikret Atun.-Ankara:Genelkurmay Basımevi,1998.307 s.

AVANAS, AHMET:Milli Mücadele'de Konya./Ahmet Avanas.-Ankara:AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1998.288 s.

Levent Şahverdi Arşivi

AYDIN, ERDOĞAN:Fatih ve Fetih;Mitler ve Gerçekler./Erdoğan Aydın.-Ankara:Doruk Yayıncılık,1997.248 s.

AYDIN, MEHMET:Türklerin Felsefe Kültürüne Katkıları./Mehmet Aydın.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.74 s.

AYIŞIĞI, METİN:Mareşal Ahmet İzzet Paşa;Askeri ve Siyasi Hayatı./Metin Ayışığı.-Ankara:Türk Tarih Kurumu,1997.297 s.

BALKAN, ARİF:Cumhuriyet Türkiyesi'nin İnşaası./Arif Balkan.-İstanbul:Papirüs Yayınları,t.y.

BALTACIOĞLU, İ.HAKKI:Türk'e Doğru./İ.Hakkı Baltacıoğlu.-4.bs.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1998.359 s.

BALTAOĞLU, ALİ GALİP:Atatürk Dönemi Valileri (29 Ekim 1923-10 Kasım 1938)./Ali Galip Baltaoğlu.-Ankara:Ocak Yayınları,1998.416 s.

BARDAKÇI, MURAT:Şahbaba./Murat Bardakçı.-3.bs.-İstanbul:Pan Yayıncılık,1998.679 s.

BARLAS, DİLEK:Etatism&Diplomacy In Turkey Economic & Foreign Policy Strategies In An Uncertain World,1929-1939./Dilek Barlas.-Leiden,New York;Köln:Brill,1998.223 s.

BAŞAR, FEHAMEDDİN:Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)./Fehameddin Başar.-Ankara:Türk Tarih Kurumu,1997.359 s.

Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım).-Ankara:Kültür Bakanlığı,1997.9 C.İçindekiler:1.C.-5.C.:Azerbaycan Türk Edebiyatı,6.C:Azerbaycan-Irak (Kerkük) Türk Edebiyatı,7.C.:Makedonya, Yugoslavya (Kosova) Türk Edebiyatı,8.C.:Bulgaristan Türk Edebiyatı,9.C.:Batı Trakya ve Kıbrıs Türk Edebiyatı.

BAŞKAYA, FİKRET:Sömürgecilik,Emperyalizm,Küreselleşme Tür-

Levent Sahverdi Arşivi

kiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997)./Fikret Başkaya.-2.bs.-Ankara:Öteki yayıncılık,1997.182 s.

BAYAR, CELAL:Atatürk Gibi Düşünmek./Celal Bayar.:Der.:İsmet Bozdağ.-2.bs.-İstanbul:Tekin Yayınevi,1998.158 s.

BAYKARA, TUNCER:Türk Adının Anlamı./Tuncer Baykara.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi, 1998.90 s.

BAYRAKTAR, BAYRAM:Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi./Bayram Bayraktar.-Ankara:AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1998.287 s.

BAYRAKTAR, FAZIL:Araç'lı Şehit ve Gazi Atalarımızın Soy Kütüğü./Fazıl Bayraktar.-İzmir: Akademi Kitabevi,1998.215 s.

BAYSAN, GALİP:Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Atatürk ve Demokrasi./Galip Baysan.-Ankara:Türk Demokrasi Vakfı,1997.192 s.

BAZIN M., KANÇAL S.,PEREZ R.,THOBIE J.:La Turquıe Entre Troıs Mondes./ M. Bazın, S. Kançal,R. Perez,J. Thobıe.-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü.450 s.

BEHAR, BÜŞRA ERSANLI:İktidar ve Tarih,Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)./Büşra Ersanlı Behar-İstanbul:Afa yayıncılık,1992.230 s.

BENBASSA, ESTHER:Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları./ Esther Benbassa.:Çev.:İrfan Yalçın .-İstanbul:Ad Kitapçılık A.Ş.,1998.213 s.

BESCHLOSS, MICHAEL:Siyasetin Doruklarında./Michael Beschloss ve Strobe Talbott. Türkçesi:Mehmet Harmancı.-İstanbul:Sabah Yayınları,1996.384 s.

Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I;Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askeri ve Stratejik Açıdan Türkiye (23-25 Ekim 1995-İstanbul)-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1996.716 s.

Levent Şahverdi Arşivi

Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II;Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askeri ve Stratejik Açıdan Türkiye (23-25 Ekim 1995-İstanbul)-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1997.468 s.

BIJIŞKYAN, P.MİNAS: Pontos Tarihi. / P.Minas Bıjışkyan.: Çev.: Hrand D.Andreasyan.: Yay. Haz.: Özcan Sapan.-2. bs.- İstanbul: Çiviyazıları, 1998.250 s.

BİLGEHAN, GÜLSÜN:Mevhibe II./Gülsün Bilgehan.-2.bs.-Ankara: Bilgi yayınevi,1998.325 s.,res.

1993-1997 Arası SBF Kütüphanesine Gelen Yayınlar./Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.-Ankara,1998.511 s.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Avrupa Cepheleri (Özet)-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1996.360 s.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V.Cilt Çanakkale Cephesi Harek (tı 1 nci,2 nci ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi (Haziran 1914-9 Ocak 1916)-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1997.380 s.

BİLSEL,M.CEMİL:Lozan./M.Cemil Bilsel.-İstanbul:Sosyal Yayınlar,1998.2 C.

Bir Yurttaş Yaratmak Muâssır Bir Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri 1923-1950./Haz.:Zafer Toprak.-İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 1998.120 s.,res.

BLOCH, MARC:Feodal Toplum/Marc Bloch:Türkçesi:Mehmet Ali Kılıçbay.-3. bs. -Ankara:Opus Yayınları,1998.738 s.

BONIFACE, PASCAL:Güçsüzlük İsteği./Pascal Boniface:Çev.:Alp Tümertekin.-İstanbul:Yapı Kredi Yayınları,1997.186 s.

BORAK, SADİ:Atatürk Gençlik ve Hürriyet./Sadi Borak.-2.bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1998.136 s.

Levent Sahverdi Arşivi

BORAK, SADİ:Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları./Sadi Borak.-2.bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları, 1998.288 s.

BOZKURT, GÜLNİHAL: Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi; Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyetine Reseption Süreci (1839-1939)./Ankara:Türk Tarih Kurumu,1996.238 s.

BOZKURT, NEJAT:20.Yüzyıl Düşünce Akımları;Yorumlar ve Eleştiriler./Nejat Bozkurt.-İstanbul:Sarmal Yayınevi,1995.392 s.

BOZKURT, MAHMUT ESAT:Atatürk İhtilali/Mahmut Esat Bozkurt-3.bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1995.288 s.

BOZKURT, MAHMUT ESAT:1933 Yılında İstanbul Üniversitesi'nde Başlayan İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları./Mahmut Esat Bozkurt,Recep Peker,Yusuf Kemal Tengirşenk;Haz.:Oktay Aslanapa.-İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,1997.332 s.

BRAUDEL, FERNAND:Tarih Üzerine Yazılar./Fernand Braudel, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay.-Ankara:İmge Kitabevi,1992.317 s.

BRAUDEL, FERNAND:Uygarlıkların Grameri./Fernand Braudel, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay-Ankara:İmge Kitabevi,1996.567 s.

BURKE, PETER:Tarih ve Toplumsal Kuram./Peter Burke,çev.:Mete Tunçay.-İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1994.193 s.

Büyük Taaruz;Harp Tarihi Broşürü-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1997.65 s.

COHEN, L.BERNARD:Çok Geç Olmadan Bir Bilimadamı Gözüyle Nükleer Enerji./Bernard L.Cohen.:Çev.:Miyase Göktepeli.-6. bs. Ankara: TÜBİTAK,1996.336 s.

CLOGG, RICHARD:Modern Yunanistan Tarihi=A Conclise History of Greece./Richard Clogg:Çev.:Dilek Şendil-İstanbul:İletişim Yayınları, 1997.312 s.

Levent Şahverdi Arşivi

COHEN, GERALD A.:Karl Marx'ın Tarih Teorisi./Gerald A. Cohen.: Çev.: Ahmet Fethi.-İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları,1998.400 s.

COLLINGWOOD, R.G.:Tarih Tasarımı/R.G. Collingwood: Çev.: Kurtuluş Dinçer.-Göz.Geç.:2. bs.-Ankara:Gündoğan,1996.384 s.

COPEAUX, ETIENNE:Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Sentezinden Türk-İslam Sentezine./Etienne Copeaux.:Çev.:Ali Berktay.-İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1998.341 s.

COŞKUN, ALEV:Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu./Alev Coşkun.-Göz.Geç.2.bs.-İstanbul:Cem Ofset Matbaacılık Sanayi A.Ş.,1997.389 s.

CUMBUR, MÜJGAN:Türk Kadını İçin./Müjgan Cumbur.-Ankara:Türk Kadınları Kültür Derneği Yayınları,1997.248 s.

Cumhuriye'e Doğru Atatürk ve Havza./Haz.:Havza Kaymakamlığı.-Ankara:Havza Kaymakamlığı Kitap Hazırlama Komitesi,1998.132 s.

CÜNDİOĞLU, DÜCANE:Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi./Dücane Cündioğlu.-2.bs.-İstanbul: Kitabevi,1998.328 s.

ÇAĞLAR, GÜNAY:Hüsrev Bey Hey'eti Nasîhası (Nisan-Haziran 1920)./Günay Çağlar.-Ankara: AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1997.77 s.

Çanakkale Battles;The Brochure War History./Ankara:Chief Of General Staff Printing Office,1998.55 s.

Çanakkale Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1997.55 s.

ÇAYCI, ABDURRAHMAN:La Question Tunisienne Et La Politique Ottoman./Abdurrahman Çaycı.-Erzurum:Atatürk Üniversitesi,1963.200 s.

DAĞAŞAN, DURSUN:Türk Toplumunda Dini Tartışmalar ve Hoşgörü./Dursun Dağaşan.-Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.34 s.

Levent Sahverdi Arşivi

DAĞLI, YÜCEL:Tarih Çevirme Klavuzu./Yücel Dağlı,Cumhure Üçer.-Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1998.5 C.

DAYI, S.ESİN: Nazilli Kongreleri (1919)./S.Esin Dayı.-Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1998.232 s.

De La Ré Volution Française (La Turquie D'Atatürk;La Modernisation Politique et Sociale Les Lettres,Les Sciences et Les Arts;Actes Des Colloques d'Istanbul (10-12 Mai 1989)./Haz.:Jean-Louis Bacqué-Grammont:Edhem Eldem.-İstanbul:Institut Français d'Etudes Anatoliennes,1990.286 s.

DEMİREL, MUAMMER:Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresindeki Ermeni Hareketleri (1914-1918)./Muammer Demirel-Ankara: ATASE Başkanlığı Yayınları,1996.159 s.

DEMİRKENT, IŞIN: Türkiye Selçuklu Hükümdarı: Sultan I. Kılıçarslan / Işın Demirkent.-Ankara:Türk Tarih Kurumu,1996.80 s.

DEMİRYAN, RAFFİ:Italiano-Turco=İtalyanca-Türkçe Sözlük./Raffi Demiryan.-Ankara:İnkılâp Kitabevi A.Ş.,t.y.808 s.

Devlet,Sistem ve Kimlik;Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar/ Der.:Atila Eralp,Yaz.:İhsan D.Dağı ve diğerleri.

DOĞER, ERSİN:İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhaniyat Tarihi./Ersin Doğer.-İzmir:Sergi Yayınevi,1998.406 s.,res.

DOĞRU, HALİME:XV. ve XVI.Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi./ Halime Doğru.-Ankara:Türk Tarih kurumu,1997.226 s.har.

DÖNMEZ, ŞERAFETTİN:Atatürk'ün Çağdaş Toplum ve Din Anlayışı./Şerafettin Dönmez.-İstanbul: Ayışığı Kitapları,1998.247 s.

DURANT, WILL:Tarihten Alınacak Dersler=The Lessons of History./Will and Ariel Durant:çev.:Nejat Muallimoğlu-İstanbul:Bedir Yayınevi, 1994.143 s.

Levent Şahverdi Arşivi

DURUCKER, F.PETER: Değişim Çağının Yönetimi./Peter F. Durucker.: Çev.:Zülfü Dicleli.-İstanbul:Türk Henkel Dergisi,1995.311 s.

DÜNDAR, CAN:Gölgedekiler Gelibolu'nun İki Yakası+CR-ROM./ Can Dündar.-İstanbul:Milliyet Yayınları,t.y.,34 s.

DÜZDAĞ, M.ERTUĞRUL:Yakın Tarih Yazıları/M.Ertuğrul Düzdağ-İstanbul:İz yayıncılık,1994.246 s.

EAGLETON, TERRY:İdeoloji./Terry Eagleton-İstanbul:Ayrıntı Yayınları,1996.308 s.

EKİM, SÜLEYMAN:Türkiye'yi Atatürk'ten Kurtarmak Atatürk'ten Boşanıyorum./Süleyman Ekim.-İstanbul:Toplumsal Dönüşüm Yayınları,1997.140 s.

Enver Paşa'nın Özel Mektupları./ Yay.Haz.:Arı İnan.-Ankara:İmge Kitabevi,1997.578 s.

ERDEHA, KÂMİL:Yüzellilikler Yahut Milli Mücadele'nin Muhasebesi./Kâmil Erdeha.-İstanbul: Tekin Yayınevi,1998.240 s.

ERENDİL, MUZAFFER:Tarihte Strateji (Askeri Stratejiden Milli Stratejiye)./Muzaffer Erendil.-Ankara:Genelkurmay Basımevi,1998.164 s.

ERÖZ, MEHMET: Türk Ailesi./Mehmet Eröz-Ali Güler.- Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi, 1998.74 s.

ERGUN (TURGUT), PERİHAN: Cumhuriyet Aydınlanmasında "Öncü Kadınlarımız"/ Perihan Ergun (Turgut)-İstanbul: Tekin Yayınevi, 1997.317 s.

ERÜRETEN, BAHİR MAZHAR:Cumhuriyet ve Devrimler./Bahir Mazhar Erüreten.-İstanbul:Sistem Mücellit,1998.270 s.

ESİN, EMEL:Türk Kültür Tarihi;İç Asyada'ki Erken Safhalar./Emel Esin.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.86 s.

Levent Sahverdi Arşivi

FAROQHI, SURAIYA:Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam./ Suraiya Faroqhi;Çev.;Elif Kılıç-2. bs. -İstanbul:Tarih Vakfı Yurt yayınları, 1995.364 s.

FEYZİOĞLU, TURHAN:Un Libertador Y Un Modernista Genial; Kemal Atatürk.-Ankara:AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1998.103 s.

FINDLEY, CARTER VAUGHN: Ottoman Civil A Social History Officialdom./Carter Vaughn Findley.-Princeton:Princeton University Press, 1988.399 s.

FRİEDRICH, LEONİD:Ankara 1922;İki Komitern Gözlemcisinin Kurtuluş Savaşı Değerlendirmeleri/Leonid Friedrich;çev.:Gizem Gürtürk-2. bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1994.75 s.

FULLER, GRAHAM E.:Kuşatılanlar;İslam ve Batı'nın Jeopolitiği/ Graham E.Fuller,Ian O.Lesser;çev.:Özden Arıkan-İstanbul:Sabah Yayınları,1996.

GENÇCAN, MEHMET İHSAN:Çanakkale Savaşlarında Kahraman Çocuklar./Mehmet İhsan Gençcan.-3. bs.-İstanbul:Bayrak Yayıncılık, 1997.99 s.

GENÇCAN, MEHMET İHSAN:Güneşin Doğuşu;Mustafa Kemal Atatürk Savaşı Anlatıyor./Mehmet İhsan Gençcan.-İstanbul:Bayrak Yayıncılık,1998.157 s.

GENÇCAN, MEHMET İHSAN:Çanakkale Savaşlarından Altın Harfler./Mehmet İhsan Gençcan.-5. bs.-İstanbul:Bayrak Yayıncılık,1997.157 s.

GENÇCAN, MEHMET İHSAN:Çanakkale Savaşları ve Menkıbeler./ Mehmet İhsan Gençcan-4. bs.-İstanbul:Bayrak Yayıncılık,1997.190 s.

GİBBONS, HERBERT ADAMS:Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu./Herbert Adams Gibbons.:Yay.Haz.:Mustafa Everdi.:Çev.:Bülent Arı.-Ankara:21.Yüzyıl yayınları,1998.360 s.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİTLİ, İSMET:75 Yıllık Demokratik ve Lâik Cumhuriyet'in Oluşum ve Gelişim Süreci./İsmet Giritli.-y.y.:Cem Ofset Matbaacılık,1988.194 s.

GÖKDEMİR, AHMET ENDER:Cenâb-i Garbî Kafkas Hükümeti./ Ahmet Ender Gökdemir.-Ankara: AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1998.289 s.

GUÂHENNO, JEAN-MARIE:Demokrasinin Sonu./Guâhenno Jean-Marie.:Çev.:Mehmet Emin Özcan.-Ankara:Dost Kitabevi,1998.105 s.

GÜL, AHMET:Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunların Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri./Ahmet Gül.-Ankara:Türk Tarih Kurumu,1997.253 s.

GÜLER, ALİ:Türkiye'deki Gayri Müslümler;Sosyo-Ekonomik Durum Analizi./Ali Güler-Ankara: ATASE Başkanlığı Yayınları,1996.243 s.

GÜLER, ALİ:Atatürk ve Türk İnkılâbı./Ali Güler.-Ankara:Ocak Yayınları,1998.287 s.

GÜLTEKİN, MEHMET BEDRİ:Lâikliğin Neresindeyiz;Kemalizmin L(ikliğinden Türk-İslam Sentezine./Mehmet Bedri Gültekin-3. bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1996.240 s.

GOMBRICH, ERNST:Genç Okurlar İçin Kısa Bir Dünya Tarihi/ Ernst H.Gombrich;çev.:Ahmet Mumcu-İstanbul:İnkılap Kitabevi,1997.456 s.

GÖMEÇ, SADETTİN:Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü./Sadettin Gömeç.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.126 s.

GÜNER, ZEKAİ:Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri./ Zekai Güner.-Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi,1998.214 s.

HAFIZOĞULLARI, ZEKİ:L(iklik./Zeki Hafızoğulları.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1998.85 s.

Levent Sahverdi Arşivi

HAFİFBİLEK, CELÂL: Ankara 1920./Celâl Hafifbilek.- İstanbul: Telos Yayıncılık,1998.499 s.

HART, MICHAEL H.:En Etkin 100./Michael H.Hart.-2. bs.-İstanbul: Sabah Yayınları,1995.489 s.

Hatay./Hatay Valiliği.-Ankara:Ajans-Türk Basın ve Basım A.Ş., t.y. 303 s.

HATİPOĞLU, M.MURAT:Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954./Murat Hatipoğlu.-Ankara:Siyasal Kitapevi,1997.343 s.

HELMREICH, C.PAUL:Sevr Entrikaları./Paul C. Helmreich: Çev.: Şerif Erol.-İstanbul:Sabah Kitapları, 1996.278 s.

HOBSBAWM, ERIC:20.Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı/Eric Hobsbawm,Türkçesi:Yavuz Alogan-İstanbul:Sarmal Yayınevi,1996.670 s.

HOPKIRK, PETER:İstanbul'un Doğusunda;Bitmeyen Oyun/Peter Hopkirk;çev.:Mehmet Harmancı.-İstanbul:Sabah Yayınları,1995.260 s.

HOURANI, ALBERT:Arap Halkları Tarihi=A History of the Arab Peoples./Albert Hourani;çev.:Yavuz Alogan-İstanbul:İletişim Yayınları,1997.608 s.

HELMREİCH, PAUL C.:Sevr Entrikaları;Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi/Paul C.Helmreich;Çev.:Şerif Erol-İstanbul:Sabah yayınları,1996.287 s.

Irkçılık,Modernite ve Kimlik/Yay.Haz.:Ali Rattansi,Sallie Westwood;Türkçesi:Sevda Akyüz-İstanbul:Sarmal Yayınevi,1997.351 s.

IŞIK, HÜSEYİN:Türk Askerinin Nitelikleri/Hüseyin Işık-Ankara: ATASE Başkanlığı Yayınları, 1997.136 s.

İLHAN, ATİLLA:Gazi Mustafa Kemal Atatürk...O Sarışın Kurt!./ Atilla İlhan.-İstanbul:Ege Seramik,1998.544 s.

Levent Şahverdi Arşivi

İLHAN, SUAT: Evrimleşen Türk Devrimi./Suat İlhan - Ankara: AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1998.278 s.

İLHAN, SUAT: Terör, Neden Türkiye./Suat İlhan.-İstanbul: NU-DO Yayın Dağıtım A.Ş.,1998.337 s.

İLTER, ERDAL:Ermeni Kilisesi ve Terör./Erdal İlter.-Ankara: A.Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi,1996.175 s.

İNAN, ARI:Tarihe Tanıklık Edenler./Arı İnan.-İstanbul:Çağdaş Yayınları,1997.414 s.

İNÖNÜ, ERDAL:Anılar ve Düşünceler I./Erdal İnönü.-16.bs.-İstanbul:İdea İletişim Hizmetleri, 1996.416 s.

İNÖNÜ, ERDAL:Anılar ve Düşünceler II./Erdal İnönü..-İstanbul:İdea İletişim Hizmetleri, 1998.448 s.

İPLİKÇİOĞLU, BÜLENT:Eskibatı Tarihi I; Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya./Bülent İplikçioğlu.-Ankara:Türk tarih Kurumu,1997.843 s.har.

İslam ve Demokrasi;;Kutlu Doğum Sempozyumu-1998./Yay. Haz.: Ömer Turan.-Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı yayınları,1998.525 s.

İstiklal Madalyası Tarihçesi ve Tanımı/İstiklal Madalyalı Varisleri Derneği-2. bs.-Ankara:T.C.Ziraat Bankası,1996.160 s.

İLSEVER, FERİT:Cumhuriyet Devrimi Kanunları;Emperyalizme ve Şeriatçılığa Teslim Edilmeyecek Mevziler/Ferit İlsever-3. bs.-İstanbul: Kaynak Yayınları,1997.144 s.

İLTER, ERDAL:Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası./Erdal İlter.-Ankara:A.Ü.Basımevi,1997.300 s.

İZGİ, CEVAT:Osmanlı Medreselerinde İlim./Cevat İzgi.-İstanbul:İz Yayıncılık,1997.2 C.:1.C.:Riyâzi İlimler,2. C.:Tabiî İlimler

Levent Sahverdi Arşivi

İzmir 1920;Yunanistan Rehberinden İşgal Altındaki Bir Kentin Öyküsü./Çeviren ve Yayına Hazırlayan:Engin Berber.-İzmir:Akademi Kitabevi,1998.116 s.,res.

JENKINS, KEITH:Tarihi Yeniden Düşünmek./Keith Jenkıns-Ankara: Dost Kitabevi,1997.89 s.

JEVAKHOFF, ALEXANDRE: Kemal Atatürk Batının Yolu./ Alexandre Jevakhoff.:Türkçesi:Zeki Çelikkol.-İstanbul:İnkılap Kitabevi, 1998.350 s.

Kaçırılan Fırsatlar;1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler-Ankara:ATASE Başkanlığı yayınları,1997.144 s.

KAFALI, MUSTAFA:Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi=The Conquest and Turkification of Anatolia./Mustafa Kafalı;Çev.:Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1998.74 s.

KAFESOĞLU, İBRAHİM:Türk Millî Kültürü/İbrahim Kafesoğlu-15. bs.-İstanbul,Ötüken Neşriyat A.Ş.,1997.466 s.

KALIPÇI, İLKNUR:Atatürk ve Eğitim./İlknur Kalıpçı.-y.y:T.C.Ziraat Bankası,1997.95 s.

KALIPÇI, İLKNUR:Atatürk ve Kadın./İlknur Kalıpçı.2. bs.-y.y: T.C. Ziraat Bankası,1997.41 s.

KALIPÇI, İLKNUR:Atatürk ve Politika./İlknur Kalıpçı.-y.y:t.y.52 s.

KANTEMİR: İzmir Suikastinin İç Yüzü./Kantemir.-İstanbul:Ekicigil Matbaası,1955.2 C.

KANTEMİR, DİMİTRİ:Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi./Dimitri Kantemir: Çev.:Özdemir Çobanoğlu.-İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulubü,1998.2 C.

Levent Şahverdi Arşivi

KARAL, ENVER ZİYA:Osmanlı Tarihi IX.Cilt;İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)./Enver Ziya Karal-Ankara:Türk Tarih Kurumu,1996.593 s.

Kastamonu Jurnal Defteri./Hazırlayanlar: A. Abdulkadiroğlu, İ.H. Soyak,N.F.Duru.-Ankara,1998.419 s.

KAYAYERLİ, MÜJDAT:Atatürk Begründer Der Türkischen Republic./Müjdat Kayayerli.-Konya:Tisamat Basım Sanayii, 1996.167 s.

KAZMAZ, SÜLEYMAN:Atatürk'ün İstediği Medeniyetin Işıkları./ Süleyman Kazmaz.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.70 s.

KIRIMLI, HAKAN:Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)/Hakan Kırımlı.-Ankara :Türk Tarih Kurumu, 1996.296 s.:8 pl.

KILIÇ, SELAMİ:II.Meşrutiyet'ten Cumhuriyet Türkiyesi'ne Türk İnkılâbının Fikir Temelleri./Selami Kılıç.-Erzurum:Atatürk Üniversitesi Yayınları,1998.233 s.

KILIÇBAY, MEHMET ALİ:Bu Dünyayı Yaşamak/Mehmet Ali Kılıçbay-Ankara:İmge Kitabevi, 1995.170 s.

KIŞLALI, AHMET TANER:Siyaset Bilimi/Ahmet Taner Kışlalı-6. bs.-Ankara:İmge Kitabevi Yayınları,1997.336 s.

KİLİ, SUNA:Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli./Suna Kili.-Yayımlayan:Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.,1998.143 s.

KNİGOİZDOTEKSTVO:Tsane Zdravkovski Atatürk Prorok./ Knigoizdotekstvo.-Skopye,1993.340 s.

KNOKE, WILLIAM:Cesur Yeni Dünya./William Knoke. :Çev.:Zülfü Dicleli.-İstanbul:Türk Henkel Dergisi,1997.368 s.

Levent Sahverdi Arşivi

KOCAHANOĞLU, OSMAN SELİM: İttihat - Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919)./Osman Selim Kocahanoğlu.-İstanbul:Temel Yayınları,1998.648 s.

KODAMAN, BAYRAM:Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi;II.Meşrutiyet Olayları (1908-1909)./Hazırlayanlar:Bayram Kodaman,Mehmet Ali Ünsal.-Ankara:Türk Tarih Kurumu,1996.290 s.

KOESTLER, ARTHUR:Onüçüncü Kabile (Hazar İmparatorluğu ve Mirası)=The Thirteenth Tribe./Arthur Koestler.-5.bs.-İstanbul:Say Yayınları,1993.284 s.

KOLOĞLU, ORHAN:Kim Bu Mustafa Kemal?/Orhan Koloğlu.-İstanbul:Boyut Kitapları,1997.279 s.

Komitern Belgelerinde Türkiye-1:Kurtuluş Savaşı ve Lozan-2.bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları, 1993.219 s.

Komitern Belgelerinde Türkiye-2:Kemalit Cumhuriyet/Der.:Doğu Perinçek;Çevl.:Fatma Artunkal,Şule Perinçek,Metin Cengiz-2.bs.-İstanbul: Kaynak Yayınlaarı,1997.102 s.

KONGAR, EMRE: Demokrasi ve Lâiklik./Emre Kongar- 2.bs.-İstanbul: Remzi Kitabevi,1997.149 s.

KORKUD, REFİK:Milli Mücadele Takvimi./Refik Korkud.-y.y.:Ege matbaası,1963.367 s.

KUT, İNCİ:Büyük İspanyolca-Türkçe Sözlük./İnci Kut,Güngör Kut.-İstanbul:İnkılâp Kitabevi,1991.701 s.

Kurtuluş Savaşı ve Edebiyatımız./Hazırlayanlar:İnci Enginün ve diğerleri.-İstanbul:Oğlak Yayınları,1998.710 s.

Kuruluşunun 150'nci Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu III.Bildirileri (24-26 Eylül 1996-İstanbul)-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları, 1997.275 s.

Levent Şahverdi Arşivi

KUTAY, CEMAL:Bir "Geri Dönüş"ün Mirası (1909-1994)./Cemal Kutay-İstanbul:Kazancı Kitap Ticaret,1994.512 s.

KUTAY, CEMAL:Türkçe İbadet I./Cemal Kutay.-10.bs.-İstanbul: Aksoy Yayıncılık,1998.374 s.

KUTAY, CEMAL:Türkçe İbadet II+CD-ROM./Cemal Kutay.-İstanbul: Aksoy Yayıncılık,1998.431 s.

KÜR, İSMET:Anılarla Mustafa Kemal Atatürk./İsmet Kür.-Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.109 s.

KÜYEL, MÜBAHAT TÜRKER:Atatürk'ün Saadet Anlayışı Hakkında Bir Deneme.-Mübahat Türker Küyel.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.65 s.

Les Iraıens D'Istanbul./İstanbul:Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü,1993.280 s.

Les Manuscrıts Du Moyen-Orıent./Paris:Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü,1989.139 s.

LEWIS, BERNARD:Ortadoğu/Bernard Lewis:Türkçesi:Mehmet Harmancı-İstanbul:Sabah Yayınları, 1996.325 s.

LURAGHI, RAIMONDO:Sömürgecilik Tarihi/Raimondo Luraghi: Türkçesi:Aydın Emeç.-İstanbul: Sosyalist Yayınlar,1994.364 s.

MAKAL, AHMET:Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri 1850-1920/Ahmet Makal-Ankara:İmge Kitabevi,1997.344 s.

MALEVILLE, GEORGES DE:1915 Osmanlı-Rus Ermeni Trajedisi./ Georges De Maleville.:Çev.: Nejdet Bakkaloğlu.-İstanbul:Toplumsal Dönüşüm Yayınları,1998.146 s.

MANSEL, PHİLİP:Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1923: Konstantinapolis./Philip Mansel-İstanbul:Sabah Yayınları,1995.473 s.

Levent Sahverdi Arşivi

Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri (1876-1950)/ Hayrullah Gök-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1997.94 s.

MARUFOĞLU, SİNAN:Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831-1914)./Sinan Marufoğlu.-İstanbul: Eren Yayıncılık,1998.246 s.

MCCARTHY, JUSTİN: Müslümanlar ve Azınlıklar. / Justin McCarthy.: Çev.:Bilge Umar.-İstanbul: İnkılâp Kitabevi,1998.104 s.

MCNEILL, H.WILLIAM:Dünya Tarihi./William H. Mcneill.: Çev.: Alâeddin Şenel.-4.bs.-Ankara:İmge Kitabevi,1998.678 s.

MERAM, ALİ KEMAL:Padişah Anaları ve 600 Yıl Bizi Yöneten Devşirmeler/Ali Kemal Meram-5.bs.-İstanbul:Toplumsal Dönüşüm Yayınları,1997.694 s.

METİN, HALİL:Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları./Halil Metin.-İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1997.192 s.

Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız./ Haz:Milli Savunma Bakanlığı.-Ankara,1998.200 s.

MUMCU, AHMET:Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi./Ahmet Mumcu.-Gözden Geçirilmiş Ekli 15.bs.-İstanbul:İnkılâp Kitapevi,1996.215 s.

MUSTAFA, KEMAL: Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)-İstanbul:Kaynak Yayınları,1993.249 s.

Mustafa Kemal Atatürk./Derleyen:İlhan Akşit.-İstanbul:Akşit Kültür Turizm Ticaret Ltd.Şti., 1998.263 s.

Mücahede-i Milliye Gurbet ve Avdet Devirleri./Haz.: S. Çağın, F.Gezgin.-İstanbul:Nehir Yayınları,1994.333 s.

MÜHLMAN, CARL:Çanakkale Savaşı-Bir Alman Subayının Notları-.:Çev.:Sedat Umran.-İstanbul: Timaş Yayınları,1998.168 s.

Levent Şahverdi Arşivi

MÜTEERCİMLER, EROL:21.Yüzyıl ve Türkiye: "Yüksek Strateji"/ Erol Mütercimler.-İstanbul: Erciyas yayınları,1997.669 s.

NAGATA, YUZO:Tarihti (yanlar./Yuzo Nagata.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.329 s.

NALCIOĞLU, ORHAN: Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtının Hukuksal Esasları/Orhan Nalcıoğlu-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1997.100 s.

Neden Avrupa Tarihi?/Der.:Huri İslamoğlu;Çev.:Simten Coşar,Özgür Gökmen,Yıldırım Kırgöz.-İstanbul:İletişim Yayınları,1995.173 s.

NEGROPONTE, NICHOLAS:Dijital Dünya./Negroponte Nicholas. :Çev.:Zülfü Dicleli.-İstanbul: Türk Henkel Dergisi,1996.210 s.

NİRUN, NİHAT:Sosyoloji Açısından Atatürk./Nihat Nirun.-Ankara: AYK Atatürk Araştırma Merkezi,1997.57 s.

Nauçen Simpozium/Scientific Symposium "Bitola:Kemal Atatürk" "Bitola and Kemal Atatürk" Bitola 12-13 October 1998./University St.Kliment Ohridski-Bitola/Republic Of Macedonia ve Gazi University-Ankara/Republic Of Turkey tarafından birlikte düzenlenmiştir.

OCHSENWALD, WILLIAM:Religion Economy and State In Ottoman-Arab History./William Ochsenwald.-İstanbul:The Isıs Press, 1998.228 s.

X.Milli egemenlik Sempozyumu "Büyük Taarruz ve Sonuçları" ,Afyon 7 Mayıs 1996./Düzenleyenler:TBMM Kültür,Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı-Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörlüğü.-Ankara:TBMM Kültür,Sanat ve Yayın Kurulu,t.y.173 s.

10 Kasım 1996 Devlet Töreni Konuşmaları ve "Atatürk ve Milli Birlik" Paneli ve 13 Kasım 1996'da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin "Ba-

Levent Sahverdi Arşivi

ğımsızlık Benim Karakterimdir" Paneli .-Ankara:AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1998.86 s.

OHMAE, KENICHI:Ulus Devletin Sonu./Kenichi Ohmae. :Çev.: Zülfü Dicleli.-İstanbul:Türk Henkel Dergisi,1996.230 s.

OKYAR, OSMAN:Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)./ Osman Okyar.-Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1998.200 s.

Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları/Derleyenler:Ferhad İbrahim, Heidi Wedel;Çev.:Erol Özbek.-İstanbul:İletişim Yayıncılık,1997.215 s.

ÖNDER, MEHMET: Atatürk Eskişehir'de. / Mehmet Önder.-Eskişehir: Uğur Ofset,t.y.135 s.

ÖNDER, MEHMET:Anadolu'yu Aydınlatanlar./Mehmet Önder.-Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Gn.Müdürlüğü ve Vakıflar Bankası Gn.Md.İşbirliğiyle Yayınlanmıştır,1998.287 s.

ÖNDEŞ, OSMAN:Ertuğrul Firkateyni Faciası./Osman Öndeş.-2.bs.-İstanbul:Aksoy Yayıncılık, 1998.110 s.

ÖYMEN, ONUR:Türkiye'nin Gücü./Onur Öymen.-İstanbul:AD Kitapçılık,1998.374 s.

ÖZBARAN, SALİH:Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları./Salih Özbaran.-İzmir:Dokuz Eylül Yayınları,1998.415 s.

ÖZCAN, HİDAYET:Vatan ve Kahramanlık Şiirleri./Hidayet Özzcan.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1998.148 s.

ÖZDAĞ, MUZAFFER:Milli Bütünlük ve Güvenliğimiz./Muzaffer Özdağ.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.42 s.

ÖZKAN, NEVZAT:Türk Dünyası;Nüfuz,Sosyal Yapı,Dil,Edebiyat./ Nevzat Özkan-Kayseri:Geçit Yayınları,1997.416 s.

Levent Şahverdi Arşivi

ÖZTUNA, YILMAZ:Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri./ Yılmaz Öztuna.-3.bs.-İstanbul:Ötüken Neşriyat A.Ş.,1998.365 s.

ÖZTURANLI, İSKENDER:Uygarlık,Özgürlük ve Atatürk./İskender Özturanlı.-Ankara:Ümit Yayıncılık,1995.224 s.

ÖZÜERMAN, TÜLAY:Türkiye'nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı./Tülay Özüerman.-İzmir:Dokuz Eylül Yayınları,1998.121 s.

ÖZTÜRK, CEMİL:Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası./ Cemil Öztürk.-Ankara:Türk Tarih Kurumu,1996.274 s.

ÖZVERİM, MELDA:Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü./Melda Özverim.-İstanbul:Milliyet Yayınları, 1998.166 s.

PALAOĞLU, MUSTAFA KEMAL:Müdafaa-i Hukuk Saati: Bakışlar, Anılar, Yorumlar./Mustafa Kemal Palaoğlu-Ankara:Bilgi Yayınevi, 1998.320 s.

PARLAR, SUAT:Osmanlıdan Günümüze Gizli Devlet/Suat Parlar-2.bs.-İstanbul:Bibliotek Yayınları, 1997.366 s.

PEKDEMİR, MELİH:Kemalistler Ülkesinde Cumhuriyet ve Diktatörlük/Melih Pekdemir-Ankara:Doruk yayıncılık,1997.2 C.

PERİNÇEK, DOĞU:Kemalist Devrim-1;Teorik Çerçeve/Doğu Perinçek-5.bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1995.115 s.

PERİNÇEK, DOĞU:Kemalist Devrim-2;Din ve Allah./Doğu Perinçek-5.bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1996.391 s.

PETTIT, PHILIP:Cumhuriyetçilik;Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi/ Philip Pettit;çev.:Abdullah Yılmaz-İstanbul:Ayrıntı Yayınları,1997.380 s.

RAŞİD, AHMED:Orta Asya'nın Dirilişi (İslam mı,Milliyetçilik mi?)/ Ahmed Raşid;Türkçesi:Osman Ç.Deniztekin-İstanbul:Cep Kitapları, 1996.317 s.

Levent Sahverdi Arşivi

REFİK, AHMED:Osmanlı Alimleri ve Sanatkârları/Ahmed Refik Sadeleştiren:Dursun Gürlek.-İstanbul:TİMAŞ Yayınları,1997.283 s.

Représentants Permanents De La France En Turquıe (1536-1991) Et De La Turquıe En France (1797-1991)./İstanbul:Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü,1991.166 s.

SAİD, EDWARD W.:Kültür ve Emperyalizm./Edward W. Said: Çev.: Necmiye Alpay.-İstanbul:Hil Yayınları,1998.540 s.

SAİD, EDWARD W.:Oryantalizm (Doğubilim);Sömürgeciliğin Keşif Kolu./Edward W.Said: Çev.Nezih Uzel-3.bs.-İstanbul:İrfan Yayıncılık, 1995.472 s.

Sakarya Meydan Muharebesi;Harp Tarihi Broşürü-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1997.65 s.

Sakarya Piched Battle;The Brochure Of The War History./ Ankara:Chief Of General Staff Printing Office,1998.60 s.

SANDER, ORAL:Türkiye'nin Dış Politikası./Oral Sander.;Der.:Melek Fırat.-Ankara:İmge Kitabevi, 1998.268 s.

SARAY, MEHMET:Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi./Mehmet Saray.-Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1996.439 s.

SARIHAN, ZEKİ:Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV;Açıklamalı Kronoloji./Zeki Sarıhan.-Ankara:Türk Tarih Kurumu,1996.927 s.

SARIHAN, ZEKİ:Mehmet Akif./Zeki Sarıhan-İstanbul:Kaynak Yayınları,1996.271 s.

SARIKOYUNCU, ALİ:Milli Mücadele'de Din Adamları II;Fetvalar ve Fetvaları Tasdik Eden Din Adamları./Ali Sarıkoyuncu-Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı,1997.443 s.

Levent Şahverdi Arşivi

SARIYILDIZ, GÜLDEN:Hicaz Karantina Teşkilâtı (1865-1914)./ Gülden Sarıyıldız.-Ankara:Türk Tarih Kurumu,1996.162 s.

Savaş ve Barış "Kurtuluş Savaşından Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Türk Resminden Kesitler"=War and Peace "A Cross Sectıon of Turkish Painting From The War of Independence to the Early Repuplıc"./ Haz.:Veysel Uğurlu.Çev.:Robert Bragner.-İstanbul:Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş.,1998.49 s.,res.

SAYDAM, ABDULLAH:Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)/ Abdullah Saydam.-Ankara:Türk Tarih Kurumu,1997.235 s.

SAYILI, AYDIN:Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri./ Aydın Sayılı.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.58 s.

SÖNMEZ, CEMİL:Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım/Cemil Sönmez.-Ankara:AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1997.112 s.

SÖNMEZ, CEMİL:Atatürk ve Çevre./Cemil Sönmez.-Ankara:Çevre Bakanlığı,1998.119 s.

STEEL, NİGEL:Gelibolu;Yenilginin Destanı/Nigel Steel,Peter Hart. Türkçesi: Mehmet Harmancı.-2.bs.-İstanbul:Sabah Yayınları,1997.336 s.

SÜRMELİ, SERPİL:Milli Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri./ Serpil Sürmeli.-Ankara:AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1998.176 s.

ŞAHİNLER, MENTER:Atatürkçülüğün Kökeni,Etkisi ve Güncelliği./ Menter Şahinler.-2.bs.-İstanbul: Çağdaş Yayınları,1998.377 s.

ŞİMŞEK, HASAN:21.Yüzyılın Eşiğinde Paradigmalar Savaşı: Kaostaki Türkiye./Hasan Şimşek.-Ankara:Sistem Yayıncılık,1997.210 s.

ŞİMŞİR, BİLAL:Avustralya Türk Basını./Bilal Şimşir.-Ankara:Ümit yayıncılık,1997.244 s.

Levent Şahverdi Arşivi

TAÇALAN, NURDOĞAN:Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin./Nurdoğan Taçalan.-4.bs.-İstanbul:Aksoy yayıncılık,1998.207 s.

TALAT, ALBAY:Plevne Savunması/Albay Talat,Çev.:Talat Yalazan.-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1997.165 s.

TANÖR, BÜLENT:Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)./Bülent Tanör-3.bs.-İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık,1998.457 s.

TANÖR, BÜLENT:Türkiye'de Kongre İktidarları./Bülent Tanör.-İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 1998.366 s.

Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları/Haz.Salih Özbaran-İzmir:Dokuz Eylül Yayınları,1998.415 s.

Tarihe Yön Veren 20.Yüzyıl Konuşmaları/Der.:Brian MacArthur, Çev.: Özden Arıkan-İstanbul:Sabah Yayınları,1995.399 s.

TEKELİ, İLHAN:Tarih Bilinci ve Gençlik Karşılaştırmalı Avrupa ve Türkiye Araştırması./İlhan Tekeli.-İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.258 s.

TEKİN, MEHMET:Hatay Basınında Atatürk./Mehmet Tekin.-Antakya:Kültür Ofset Basımevi,1994.164 s.

TEKİNALP:Kemalizm./Günümüz Türkçesine Çeviren:Çetin Yetkin.-İstanbul:Toplumsal Dönüşüm Yayınları,1998.326 s.

The Great Attack; The Brochure War History./Ankara:Chief Of General Staff Printing Office,1998.57 s.

THOBIE JACQUES ET GRAMMONT-BACQUÂ: L'Accessıon De La Turquıe (La Cıvılısatıon Industrıelle./Jacques Thobıe et Bacque-Grammont.-İstanbul:Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü,1985.234 s.

Levent Şahverdi Arşivi

THOBIE JACQUES,PEREZ RROLAND ET KANÇAL SALGUR:Enjeux Et Prapports De Force;En Turquie et En Mediterranee Orientale./ Jacques Thobıe,Rroland Perez et Salgur Kançal.-İstanbul:Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü.483 s.

THOMAZI, A.:Çanakkale Deniz Savaşı/A.Thomazi,çev.:Hüseyin Işık-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1997.145 s.

TOFFLER, ALVIN ve HEIDI:Yeni Bir Uygarlık Yaratmak Üçüncü Dalganın Politikası./Alvin ve Heidi Toffler.:Çev.:Zülfü Dicleli.-İstanbul:Türk Henkel Dergisi,1995.110 s.

TOKGÖZ, ERDİNÇ:Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997)/Erdinç Tokgöz.-Göz.Geç.4.bs.-Ankara:İmaj Yayınevi,1997.275 s.

TOPRAK, ZAFER:İttihat-Terakki ve Devletçilik;Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)/Zafer Toprak.-İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1995.226 s.

TOSH, JOHN:Tarihin Peşinde./John Tosh.Çev.:Özden Arıkan- İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1984.226 s.

TOURAINE, ALAIN:Demokrasi Nedir?./Alain Touraine.Çev.:Olcay Kunal.-İstanbul:Yapı Kredi Yayınları,1997.303 s.

Trabzon Vilayeti Salnamesi./Haz.:Kudret Emiroğlu.-Eskişehir: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim,Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı,1995.9 C.:1.C.:1869, 2.C.:1870, 3.C.:1871, 4.C.:1872, 5 C.:1873, 6.C.:1874, 7.C.:1875, 8.C.:1876, 9.C.:1878.

TUFAN, OSMAN:Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları./ General Osman Tufan.-2.bs.-İstanbul:Arma Yayınları,1998.128 s.

TUNCOKU, METE:Anzakların Kaleminden Mehmetçik:Çanakkale 1915/A.Mete Tuncoku.-Ankara: AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1997.158 s.

Levent Şahverdi Arşivi

TURAL, MEHMET AKİF:Saltanatın Otopsisi./Mehmet Akif Tural.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.32 s.

Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İlişkileri İçin Ekonomik Model Arayışı (13 Aralık 1997-İstanbul)./Ankara,1998.175 s.

Türk Milli İnkılâbı (Türkiye Cumhuriyeti) Sivas kongresi 4-11 Eylül 1919./Türkiye İş bankası.-y.y.:Türkiye İş bankası,t.y.17 s.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III'ncü Cilt 6'ncı Kısım (1908-1920).-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1996.343 s.

Türk Tarihinin Ana Hatları:Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi.-2.bs.-İstanbul:Kaynak Yayınları,1996.467 s.

Türk Vakıf Hizmetlerinde Kalite ve Verimlilik./Ankara,1998.93 s.

Türkiye Tarihi 5:Bugünkü Türkiye 1980-1995./Yazl.:Bülent Tanör ve diğerleri-İstanbul:Cem Yayınevi, 1995. 326 s.

Türkiye ve Avrupa;Batılaşma Kalkınma Demokrasi./Yazl.:A.Nuri Yurdusev ve diğerleri.Yay Haz.:Atila Eralp.-Ankara: İmge Kitabevi,1997.381 s.

Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar; 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları./Hazırlayan ve Sadeleştiren:Reşat Genç:Giriş:Reşat Kaynar.-Ankara:AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.191 s.

UBICINI, H.A.:Osmanlı'da Modernleşme Sancısı.-H.A. Ubıcını.: Çev.: Cemal Aydın.-İstanbul:Timaş Yayınları,1998.385 s.

Uluslararası Atatürk Sempozyumu III.3-6 Ekim 1995:Gazi Mağusa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti./ Ankara:AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi,1998.2 C.

Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme./ Derleyenler:Howard Williams ve diğerleri.-Ankara:Siyasal Kitabevi, 1996.469 s.

Levent Şahverdi Arşivi

Uluslararası Nasrettin Hoca Bilgi Şöleni Sempozyumu Bildirileri 24-26 Aralık 1996,İzmir-Ankara:AYK:Atatürk Kültür Merkezi,1997.244 s.

Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Eylül 1989 Ankara./Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1997.383 s.

Unutkan Tarih;Sovyet Sonrası Türk Dilli Alan./Haz.:Semih Vaner; Çev.:Ercan Eyüboğlu.-İstanbul: Metis Yayınları,1997.397 s.

Üç Kuşak Cumhuriyet./Edi.:Uğur Tanyeli.-İstanbul:Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı,1998.223 s.,res.

ÜNAL, M.ALİ:Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi 1908-1909./M.Ali Ünal.-Ankara: Türk Tarih Kurumu,1996.290 s.

ÜSTEL, FÜSUN:İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları (1912-1931)./Füsun Üstel.-İstanbul:İletişim Yayınları, 1997.422 s.

VAIDIS, A.THOMAS:Kemal Atatürk (Yeni Türkiye'nin Kurucusu)./ Thomas A.Vaidis.:Çev.:Ahmet Angın.-İstanbul:Bahar Matbaası,1967.175 s.

VOLKAN, VAMIK D.:Ölümsüz Atatürk;Yaşamı ve İç Dünyası./ Vamık D.Volkan,Norman Itskowitz.-İstanbul:Bağlam Yayıncılık,1998.480 s.

WALDPOP, M.MITCHELL:Karmaşıklık Düzen ve Kaosun Eşiğinde Beliren Bilim./M.Mitchell Waldrop. :Çev.:Zülfü Dicleli.-İstanbul:Türk Henkel Dergisi,1997.415 s.

YALÇINKAYA, ALÂEDDİN:Sömürgecilik-Panislamizm Işığında Türkistan (1856'dan Günümüze)./ Alâeddin Yalçınkaya.-İstanbul:Timaş Yayınları,1997.477 s.

Yetmiş Beş Yılda Kadınlar ve Erkekler./Editör:Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu.-İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları,1998.391 s.

Levent Sahverdi Arşivi

Yetmiş Beş Yılda Para'nın Serüveni./Yay.Haz.:Gülay Dinçer.-İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları,1998.285 s.

YILDIRIM, ALİ:Osmanlı Engizisyonu./Ali Yıldırım-Ankara:Öteki Yayınevi,1996.319 s.

YILDIZOĞLU, ERGİN:Globalleşme ve Kriz./Ergin Yıldızoğlu-İstanbul: Alan Yayıncılık,1996.373 s.

YÜCEER, NÂSIR:Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı./Nâsır Yüceer.-Ankara:ATASE Başkanlığı Yayınları,1996.199 s.

100.Doğum Yıldönümünde Hasan-Ali Yücel Paneli,Ankara,18 Şubat 1998./Yay.Haz.:Songül Boybeyi.-Ankara:AYK Atatürk Kültür Merkezi,1998.176 s.

ZÜBEYİRZADE MEHMET FUAT:Yurdumuz Havza./Zübeyirzade Mehmet Fuat.:Haz.:Ali Tuzcu.-Ankara:Alp Ofset Matbaacılık Ltd. Şti., 1998.138 s.

ZÜRCHER, ERİC JAN:Moderleşen Türkiye'nin Tarihi=Turkey A Modern History./Erik Jan Zürcher.-Türkçesi:Ömer Laçiner.-3. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.521 s.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi